

NOORD EN ZUID.

TAALKUNDIG TIJDSCHRIFT
VOOR DE BEIDE NEDERLANDEN.

NOORD EN ZUID.

Taalkundig Tijdschrift

VOOR DE BEIDE NEDERLANDEN,
TEN BEHOEVE VAN ONDERWIJZERS,

VOORAL VAN HEN, DIE ZICH

VOOR EENIG EXAMEN VOORBEREIDEN,

ONDER REDACTIE VAN

J. H. DE BEER,

met medewerking en steun van

HOOGLEERAREN, LEERAREN EN ONDERWIJZERS

IN DE BEIDE RIJKEN.

De Taelwetten zijn, even als de Landwetten,
van achteren te vinden, en niet te maken.

LAMBERT TEN KATE.

De ziel van een volk is zijn taal!

SCHAEPMAN.

Zesde Jaargang.

TE KUILENBURG bij
BLOM & OLIVIERSE.

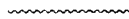
TE GENT bij
W. Rogghé, (J. Vuylsteke)
Kalanderberg 13.

1883.

Inhoud van Noord en Zuid, 6de Jaargang.

	Bladz.
DR. JAN TE WINKEL, De Grammatiche figuren in het Nederlandsch	1
A. W. STELLWAGEN, Naar aanleiding van de Acte-examens M. O. in de Nederlandsche taal- en letterkunde, 1882.	21
C. EYKMAN, Prikken en oogen, hik en prik, schot en lot	36
C. EYKMAN, Beserkr.	39
MR. G. BAKE, De betreffende persoon	39
J. E. TER GOUW, Vergelijkend Examen te 's-Gravenhage, 22 Juli 1882.	51
J. SPINNEWIJN, Spanjaard. — Spannaad.	51
J. E. TER GOUW, Beantwoording van vragen.	52
Daveren.	55
P. H. F. B., Hoe verklaart men de volgende uitdrukkingen?	57
BUWALDA, Muiden of Muide.	58
T. v. L. Tijdschriften.	59
Boekbeoordeelingen: D u y s e r. <i>Ned. Taal oefeningen</i> door P. W.; S t e l l- w a g e n, <i>Stijloefeningen II</i> door T. H. DE BEER.	63
DR. JAN TE WINKEL, De Grammatiche figuren in het Nederlandsch II.	65
DR. BECKERING VINCKERS, Hansje in den kelder; van aver tot aver; helianthroop-heliotroop	86
J. E. TER GOUW, De kat uit den boom kijken	93
G. LZG., Vragen beantwoord	94
JOHAN WINKLER, Spanjaard—Spannaad—Spanaar	96
A. W. STELLWAGEN, Studie der levende taal.	
I. Reinardie, reinardij	97
II. Leedvermaak of schadevreugde?	99
III. Nederslag of neerslag.	100
IV. On-nederlandsche woordvoeging.	101
V. Conducteur of leidsman?	103
VI. Bastaardwoorden.	104
VII. Woorden en uitdrukkingen in Zuid-Nederland	105
M. J. KOENEN, Achteloosheid bij 't spreken en schrijven.	110
Boekbeoordeelingen.	
DR. JAN TE WINKEL, Overzicht der Nederlandsche Letterkunde; G. VAN DER ZEYDE, Nederlandsche Spraakkunst voor Hoogere Burgerscho- len en Gymnasiën; H. DE RAAF en J. G. ZYLSTRA, De Moedertaal.	117
J. A. M. MENSINGA, De grenzen der taalkundige Germanophobie.	129
J. E. TER GOUW, Zinsverband.	136
P. W., Uit de pers.	141
G. LZG., Iets over tweeklanken	143
* * * Kommatofobie, en andere aanstootelijkheden in onze taal- en letterkunde	145
J. E. TER GOUW, Vermakelijke woorafleidingen van Bilderdijk	147
JOHAN WINKLER, Poot = Voorhoofd	148
J. E. TER GOUW, Beantwoording van Vragen	149
Naschrift. Wrocht	156
N. M., Een brief uit Zuid-Afrika	157
P., Volksvertreder	159
N. N. S., Nog eens de zacht- en scherpheldere <i>ee</i> en <i>oo</i>	160
DR. JAN TE WINKEL, De Grammatiche figuren in het Nederlandsch	161

	Bladz.
P. W., Boekaankondiging	192
DR. JAN TE WINKEL, De Grammatiche figuren in het Nederlandsch IV.	193
S., Een angstige blik	234
P. W., De invloed van de taalstudie op het gebied der letteren en op de mythologie	235
G. J. V., Vraag	238
G. Lzg., Vragen beantwoord	241
Boekaankondiging: Y. YKEMA, spreken, schrijven, lezen. JOH. BERGHUIS, Het opstel voor de Volksschool. ARTHUR CORNETTE, Het nut van de studie der nederlandsche letterkunde voor den Vlaamschen Onderwijzer. J. F. VAN CUIJCK, Verhalen en Novellen.	252
DR. J. BECKERING VINCKERS, Nog iets over Volksetymologie,	257
J. E. TER GOUW, Beantwoording van Vragen	276
G. A. VORSTERMAN VAN OLEN, Eenige aantekeningen	278
* * * Examen te Berkenwoude	281
C. A. HOFMAN, Een paar aanmerkingen	282
J. E. TER GOUW, Wrochten	284
V. MONTMORENCY, De kat uit den boom kijken.	284
* * * Tijdschriften	285
DR. R. A. KOLLEWIJN, over den tweeden naamval onzer persoonlijke voornaamwoorden	289
* * * Welke zijn de beste methoden bij het onderwijs in talen, zoo oude als moderne?	294
J. VERCOULLIE, De prothetische <i>t</i> van tachtig	299
DR. JAN TE WINKEL, De bevoegde <i>t</i> van tachtig.	301
V. MONTMORENCY, Spañaar — Spanader	304
G. Lzg., Vragen beantwoord	305
MR. C. BAKE, Een paar opmerkingen naar aanleiding van Stellwagen's „Levende taal”.	314
* * * Vragen	316
P. W., Vergelijkend Examen	317
Vergelijkend examen te Alkmaar, 24 April 1882.	318
* * * Examenwerk	318
Boekbeoordeeling. W. J. WENDEL, Schets van de geschiedenis der Ne- derlandsche Letteren	330
DR. JAN TE WINKEL, De Grammatiche figuren in het Nederlandsch	361
G. Lzg., Vragen beantwoord	370
RED., Dagbroer	380
S., Opmerkingen.	381
J. KOUSEMAKER Pz, Uit den ouden tijd.	383
V. MONTMORENCY, Woorden en uitdrukkingen in Zuid-Nederland.	384

REGISTER

van de voornaamste zaken, welke in den Zesden Jaargang
van „Noord en Zuid” werden behandeld.

	Bladz.
Acte-examens M. O. in de Nederl. Taal- en Letterkunde 1882.	21—35
Analogie.	18
Aphaeresis of Afwerping.	161—180
Apocope of Afkapping.	193—210
Assimilatie of Gelijkmaking.	210 234
Bastaardwoorden.	104
Boekbeoordeelingen.	63, 64, 117—122, 192, 252—256
Buigingsuitgangen.	189—191
Ee en oo (zacht- en scherpheldere —)	160
Eigennamen.	179, 339, 340, 348
Examenwerk beantwoord.	40—51
Gedichten (verklaring van —)	239, 244, 250, 305—310, 312
Germanophobie (De grenzen der taalkundige —)	129—136
Grammatische figuren 1—20, 65—85. 161—191, 193—234, 321—370	
H (Wegvallen en voorvoegen der —)	66—67, 165—172
Klinkers en medeklinkers.	12—14
Kommatofobie.	145—146
Methoden (De beste — bij het onderwijs in talen).	294—298
Paragoge of Achtervoeging.	180—191
Persoonlijke voornaamw. (De genitief onzer —).	289—293
Prothesis of voorvoeging.	65—85
Spreeken en schrijven (Achteloosheid bij 't —)	110—116
Synoniemen:	
Aanleggen en leggen (een weg —).	247
Armoede van en armoede aan	246
Bluffen en snoeven	249
Bekronen door en — met	249
Geklater, gekletter, geklots	49, 50
Grondslag (den — leggen tot en den grond leggen tot)	249
Hollandsche leger en Hollands leger (Het —)	246
Kostlijk en kostbaar.	46, 47
Kwetsen en krenken.	248
Omhoog en in de hoogte.	246
Overgaan tot en overslaan tot	248
Suizen en ruischen	248
Uitbreiden en verruimen	250
Universiteit, academie, athenaeum	249
Vertalen en vertolken	248
Weerwil (In -- van en ten spijt van)	249
Werking (In — stellen en in 't werk stellen)	249

	Bladz.
Taalstudie (Invloed der — op de letteren en de mythologie).	235—238
Taalzuivering	157—159
Tijdschriften (Uit de —)	59—62, 285—288
Tweeklanken	143, 144
Vlaamsche woorden en uitdrukkingen	105—109, 278
Volksetymologie	16, 17, 257—276
Vragen beantwoord. 52—54, 94—96, 149—156, 241—251, 305—	313, 370—380, 314, 276, 281
Woorden en uitdrukkingen in Zuid-Nederland.	105—109, 384
Zinsontleding	374—377

~~~~~

REGISTER

van de voornaamste zaken, welke in „De Bibliotheek”
zijn behandeld.

~~~~~

	Bladz.
Bakker-Korff-Hoogeboom (Mevrouw —'s <i>Een jongste zuster</i>)	72
Balen (J. H. Van Balen's <i>Jane</i>)	75
Beoordeeling van letterkundige werken	2, 3
Bestudeering van een schrijver	5—10
Biestkens	47
Blasius (Mr. Joan —)	10, 11, 14, 15, 18
Bloemlezingen	11, 12
Bosboom Toussaint (Mevrouw —).	71
Bruning's <i>Het gezin van den Rentmeester</i>	73
Cluyte van Playerwater (De — in de 17e eeuw)	17—23
Fockens (Melchior —)	18
Frank (Mevrouw —'s <i>Zwerfers</i>)	76
Gallé (Juffrouw —'s <i>Hereenigd</i>)	73
Giese (Josephine —'s <i>In 't strijdperk</i>).	74
Gockinga (Ludolf —)	18, 19
Gravenweert (Mr. Van 's —'s vertaling van den <i>Ilias</i>).	55—58
Hage (Anna Van —'s <i>Esther Burgers</i>).	74
Jephta (Vondel's —)	33—40
Kautzmann (Mevrouw — Van Oosterzee's <i>Twee Levensbeelden</i>).	74
Keller (G. —'s <i>Het testament van Mevrouw De Tonnette</i>).	75
Klassieke werken	25, 26
Klucht van Claas Kloet (Biestken's —).	47
Kok (A. S. —'s Vertalingen van Shakespeare's werken).	55
Kritiek	51, 52
Letterkundige werken van 't jaar 1882.	40—43
Lezen (Wat en hoe moeten wij lezen?)	23—32
Levensbijzonderheden van schrijvers.	62—65
Loo (Henriette van —'s <i>Duur gekocht</i>)	74
Maat	59, 60
Nederl. Letterkunde (De historische en de aesthetische behan- deling der —)	10—16
Nievelt (C. Van —'s <i>Chiaroscuro</i>)	74

	Bladz.
Novelle en Roman	66, 67
Ode (De —).	78
Otto (Willem — 's <i>Gelukskinderen</i>).	72
Perk (Jacques —).	78, 79
Quarles (Mevrouw — 's <i>Een roman uit het leven</i>).	76
Ralofs' <i>De sluier opgelicht</i>	76
Rees (Cath. F. Van —' <i>De koning der Symphoniën en Frede- rik Chopin</i>)	75
Roman (De Hollandsche —)	68, 69
Roman (De Indische —).	70
Roman (De Hedendaagsche —)	44
Roman (De — in 1882 en de 1e helft van '83).	66—76
Romantische richting	14
Sibylle van Griethuysen	17
Smits (Ludolf —)	18
Sonnet (Het —)	77—80
Staring.	6—10
Tendenz-roman	44, 45
Ten Kate	40, 53, 54
Terburch (C. — 's <i>Bertha en Celestine's geschenk</i>).	73
Tollens	94—97
Vertalingen	50—62
Vosmaer (Mr. — 's Vertaling van den <i>Ilias</i>)	40, 50, 57
Vosmaer's <i>Amazonen</i>	75
Westhrene (Mevrouw Van — 's <i>Oud en Jong</i>).	71

REGISTER

van Woorden en Uitdrukkingen, die in den Zesden Jaargang van
„Noord en Zuid” besproken, verklaard of afgeleid werden.

	Bladz.		Bladz.
A.			
Aa	342	Antithesis	4
Aak	175	Aphaeresis	2, 4, 161—180
Aalmoes	210	Apocope	2, 4, 193—210
Aanbeeld	247	Arbeid	65
Aard (achterv.)	339	Arend	180
Aarde	69	Armborst	142
Aardveil	73	Arnhem	180
Abah	66	Arre (in — n moede).	222
Abberdaan	177	Arreslede	175
Abel	166	Arsenaal	177
Abhora (Os.)	91	Arsenier	70
Abrikoos	76	Arsis	2
Abt	368	Artsoen.	70
Accentverplaatsing	14	As	230
Acotoen	76	Asem	230
Adelijk wild	141	Assimilatie	4, 210—234
Adder	175	Aveelzaad.	175
Admiraal	142	Avegaar	175
Aelding	71	Aver (Van — tot —).	73, 88
Af	209	Averij	71
Ajakkes	66	Azuur	177
Ajuin	163	B.	
Akst	181	Bamisse	337
Al	199, 242	Bane (Zijn — gaan)	60
Albast	368	Baren (In — liggen)	61
Alchimie	75	Bas	179
Alcohol	75	Bataven	5
Alembiek	75	Bedeerd	336
Alevel	330	Behendig	106
Alkoran	75	Beitelaak	251
Allerwegen	95, 149	Beginnen	329
Alphijn	76	Bemerking (Germ.)	59
Als	209	Benaderen	312
Alte	186	Benard	222
Amber.	214	Bereisd	310
Ambt	339	Berserkr	39
Anadiplosis	1	Beslissen	229
Angel	71	Beteekenen	152, 153
Angst	363	Betreffend (de — e persoon)	39
Angstig (Een — e blik).	234	Betr. voorn.	374, 375

	Bladz.		Kladz.
Beul	348	Dalmatike	176
Beuling	348	Das (diernaam)	230
Beurs	182	Daven	57
Bevaren	310	Daveren	55—57
Berig	371	Deerne.	221
Bezwijken	85	Deesem	232
Biecht	345	Deftig	57
Bij	164	Deizen	328
Bijwoord (Definitie van het —)	150	Delta	147
Billijk	59, 371	Derde	152
Blaar	348	Deskundig.	156
Blas	199	Deugd	364
Blauwen	285	Diaeresis	1, 4
Bleu	348	Dienovereenkomstig	96, 149
Blijven	361	Dienvolgens	95, 149
Blok	361	Dier (meisje).	221
Blokhuis	362	Diep-egge	312
Blokszijl	362	Dij (van het been).	342
Bloot	59	Dijen	343
Blusschen.	362	Dijner, dijns	289—293
Boel	348	Dinsdag	142
Boezem	338	Diplasiasmus	2
Bolleboos	142	Dirk	348
Boom (De kat uit den — kijken)	93, 284	Dirre (Mhd.	228
Borst	182	Dissel	231
Bottingen	38	Disselboom	231
Bouwen	355	Dom	212
Brandhelder	142	Dons	199
Brasem	232	Doodarm	138
Brat	366	Doodeerlijk	138
Bres	197	Doodschieten	53, 382
Bril	366	Door, doder	348
Bruiloft	225	Door	195
Burcht	182	Doppen.	276
Bus	230	Dor	221
Byzart	185	Dork of durk	176
C.			
Carnaval	6	Dorren	222
Cavallerie	59	Dragonder.	59
Charon	312	Driesch	279
Christus	242	Drossaard	18
Clotilde	340	Drost	231
Cluyt	337	Druisehen	197
Conducteur of leidsman?	103	Dubbeldeur	241
Crisis	4	Duizendguldenkruid	142
D.			
Daag	208	Dwaen	344
Dagbroer	371, 380	Dweil	344
Daaraf (Uit aanzien —)	378	E.	
		E (Apocope der —).	206, 207
		Echt	340
		Ectasis	1
		Eethlipsis	2

	Bladz.		Bladz.
Edre	273	Floers	366
Ee en oo	160	Fluweel	138, 266
Eeblik	60	Fol	76
Eegade	335	Forel	227
Eek (azijn)	202	Fou	76
Eekhoorn	142	Fransch	338
Eeklipsch	60	Fransche titel	15
Eepijlde	60	Fulp	138
Eeuw	335		
Egelentier	6	G.	
Eigendommelijk	60	Ga (gauw)	196
Eigennamen	179, 180	Gaaike	330
Ekster	363	Gaanderij	142
Elefant	147	Gaar	62
Elf	142, 226	Gal	66
Elk	226, 365	Galigaan	330
Elisie	4	Gansch	197
Elixer	76	Ganzerik	222
Elleboog	219	Garfkamer	62
Ellende	273, 363	Ge (voorvoegsel)	173, 174, 360
Ellipsis	2	Gedegen	343
Elpenbeen	368	Gedroecht	184
Elpendier	70	Gedwee	349
Els (priem)	210	Geen	161, 162
Elzas	363	Gegadigde	329
Emmer	212	Geinster	363
En (voegwoord).	217	Geizen	328
En (uitgang van den infinitief)	13	Geklater	49, 50
Encyclopedie	379	Gekletter	49, 50
Endea	1	Geklots	49, 50
Endeldarm	380	Gelijken	153, 154
Engelsche ziekte	142	Gelijken ('s —)	138, 139
Enten	337	Gelu (mnl.)	218
Enter	336	Gemeenebest	371
Epectasis	1	Gemeengoed	316
Epenthesis	4, 19	Gene	200
Er (voorvoegsel)	73	Genotmiddelen	315
Er (uitgang).	189, 205, 206	Gerieven	7
Er (verschillende beteekenissen van —)	40—44, 155, 163	Gerijven	7, 361
Ernst	80	Germanismen	134, 135
Erre	222	Germanophobie	129—136
Erroros	147	Gespuis	326
Erwt	336	Gezin	216
Et	162	Gien of gie (verkleinwoord.)	204, 205, 345
		Gif	200
F.		Ginder	200
Falconette	59	Gindsch	200
Fazant	182	Glides (Eng.)	13
Feormian (Ags.)	273	Glimp	360
Fel (Vlaamsch)	279	Gloeien	8
Fermerie	179	Gluipen	361
		Gluren	361

	Bladz.		Bladz.
Gra (grauw)	196	Heren	69
Grenadier	59	Herfst	363
Grif	361	Hermelijn	74
Grijnzaard	181	Hert	364
Grof	361	Hertog	362
Grolle	227	Het	155, 156, 376
H.		Hij	194
H (Drie — 's)	244	Hik en prik	36—38
H (wegvallen en voorvoegen der —), 66, 67, 165—172, 195, 196		Hissen	228
Haar (— op de tanden hebben)	349	Historie	165
Hache (Fransch)	69	Hoetelen	229
Haeling	71	Holland	224
Haftig (achterv.)	339, 340	Hollebollig	72
Hagedis	142	Hommel	212
Haghedochte	70	Hommeles	374
Halverwegen	95	Hond	180
Ham	214	Honderd (In het — staren).	243
Hangmat	17, 142	Hondeweêr	74
Hansje in den kelder	15, 86	Hondsdagen	142
Hanteeren	142	Hondsdrif	74, 142
Haren	62	Hondsribbe	74
Harer en haars	289—293	Hoog	195
Harlekijn	74	Hoot — Hootd	234
Harleveensch	73	Hoovaardig	195
Harnas	198	Hop	67
Hartstikken	371	Horde	67
Havenen	71	Hore (Op —).	70
Haver (van — tot gort).	73	Horeest	71
Hebben (heeft)	233	Hornleger	241
Heden	186	Hort	71
Heelkundige gebreken	156	Hossen.	228
Heer	203	Hot (van — naar har)	319
Heerschen	198	Hou en trouw	349
Heesch	197	Hunner en huns	280—293
Heid (achterv.)	340	Huwelijk	274
Heiland	15	Huzaren	59
Heiligmaker	142	I.	
Heirscharen	242	Ieder	335
Hekel (Een — aan iemand hebben)	73	Iemand.	180
Helianthoop — heliotroop	92, 93	Iets	335
Hellebaard	219	Ik	194
Hemd	364	Infanterie	59
Hendiadys.	288	Inham	214
Hengst	363	Inkt	19, 176
Hengel	71	It	162
Her (voorvoegsel)	72	J.	
Herberg	362	Jakhals	142, 191
Heremiet	74	Jan (suffix)	223
		Je (verkleinw.)	204, 205
		Ji	333
		Jonathan (Broeder —)	244

	Bladz.		Bladz.
Los	231	Muiden of Muide	58, 326
Losch (lynx)	198	Munt	369
Luid	168	Musketier	59
Luier	84	Muts	163
Luischen	168	Muzen	44
Lummel	216		
Luw	168	N.	
		N (Inlassching der —)	8
M.		N (Paragoge der —)	186—188
Maagd	364	N (Prothesis der —)	76—81
Maaien	7	N (Als klinkende consonant)	13
Maal	343	Na	196
Maand	364	Naarstig	80, 81
Maankop	343	Nakend	180
Maanlichte (mnl.)	233	Naklank	13
Maar	163	Nederslag	100, 101
Maar (paard)	341	Neeffe	168
Maarschalk	270, 275, 341	Nesk	169
Malkander	226	Neven	80
Mangelen (amandelen)	164	Nevens	19
Marketenster	143	Nidle (Friesch)	148
Marren	221	Niemand	180
Marriton	373	Niet (bijw.)	151
Mausthurm of musthurm	377	Niet, neet	169
Medeklinkers (klinkende —)	13, 14	Niets	335
Meekrap	352	Niettegenstaande	238
Meerder	60, 316	Niettemin	222
Meerkat	143	Nijver	19
Meistreel	328	Nikker	176
Mellijc (mnl.)	225	Nimwegen	17
Mensch	211	Noenent (Te —)	185
Mes	229	Nol	169
Metalepsis	1	Norenbaer	78
Metaplasma	1, 6	Nuchtens	79
Metathesis	1, 2, 4		
Metscr	229	O.	
Metten	369	Ochtend	18
Middernacht	19	Of — ofte	185, 200
Mijnent (te —)	183	Okkernoot	175
Mijnentwege	183	Oksaal	176
Mijner en mijns	289—293	Oksel	232
Minstreel	143	Okshoofd	166
Miraude (mnl.)	179	Oleander	177
Mismoed	108	Om	213
Misschien	232	Om (In : ik eet om te leven)	52, 283, 381
Mits	106	Omberspel	166
Mnemosyne	44	Omkoud	143, 181
Mocien	7	Oodmoet	352
Mogen	45	Ooft	365
Morel	163	Oog	36
Morren	221	Oogenschijnlijk	314
Mossel	196	Oogst	15, 369
Mormeldier	143	Ooievaar	352

	Bladz.		Bladz.
Oolijk	352, 370	Preutsch	372
Oom kool	143, 181	Prevelen	367
Oor	166	Prijzen	107, 108
Oorlog	28	Prikken en ooggen	36—38
Oorvijs	143	Pronkette	60
Ootje (Iemand in een — nemen)	147	Proschematismus	2
Onbelompen	360	Prosthesis	1, 2, 4, 65—85
Ons, onze	327	Pruik	367
Ontberen	138	Psalm	174
Ontploffingsklank	65, 66	Pul	163
Opdirken	372	Pummel	216
Opperman	143		
Oranje-appel	176	R.	
Ordentelijk	15	Raaf	205
Os	231	Ras	197
Os (van den — op den ezel)	333	Rasteeren (mnl.)	179
Overloop	272	Rechter	189
		Recke	173
P.		Redenaar	8
P (Iemand een — op zijn		Reduplicatie	321, 322
neus zetten)	143	Ree	343
Paarlemoer	357	Reeroof	334
Palfrenier	369	Reinardie, reinardy	97, 98
Pand	287	Rendier	170
Paragoge. 2, 4, 15, 19, 180—191	191	Reu	353
Parel	147	Reus	172
Parellipsis	2	Rieten	356
Parempthosis	2	Rij	343
Parenthesis	1	Rijst	164
Paschen	19, 186	Rijten	172
Patrijs	333	Rijven	7
Peer	147	Rillen	224, 356
Peinzen	328	Rinkelrooien	353
Pennewaerd	330	Ritselen	170
Penning	216, 287	Rive	7, 170
Petiel	332	Robbert	170
Peul	219	Robbrecht	170
Pijlje	227	Roece	171
Pinksteren	19, 186	Roeien	353
Pleisteren	18	Roer (Iemand — langs het	
Pleonasmus	1	lijf snellen)	277
Pley	366	Roeren	171
Plichtplegingen	104	Rond	264
Plompe	163	Rooien	353
Pollepel	224	Ruin	173
Pon	179	Ruiterzalf	143
Poot	148	Ruwaard	143
Pootijzer	148		
Porta (Friesch)	148	S.	
Post	182	S (voorvoeging der —)	83—85
Prei	367	S (wegvallen der —)	193, 194
Preulen	224	Samenstelling door afleiding.	311

	Bladz.		Bladz.
Sacristy	62	Sluier	84
Samiet (mnl.)	178	Smaad	341
Sas	60	Smaragd	179
Sassen	232	Smodder	224
Scach (mnl.)	85	Smullen	224
Schadden	319	Snebbe	85
Schadevreugde	100	Sneeuw	335
Scharlaken	143	Snik	85
Scheele	356	Snød	261, 273
Schelu (mnl.)	219	Snol	224
Schennis	217	Snood	225
Scherf	7	Soudenier	18
Scherp	7	Spanjaard (van den — gesne-	
Schielijk	227	den zijn)	51, 96, 304
Schijnen	154	Spanje	164
Schildtalen	37	Spannaad (van den — gesne-	
Schoen	19, 185, 195	den zijn)	51, 96, 304
Schoffeeren	178	Spetael (mnl.)	178
Schot en lot	36—38	Sperge	163
Schotvrij	38	Spijt	178
Schout	341	Spilleleen	227
Schrijven	7	Spillemagen	227
Schram	214	Spinde	178
Schuw	342	Splissen	230
Scolaken	227	Spouwen	354
Scorgie (mnl.)	178	St. Jacobje spelen	243
Seckt	185	Steekbrief	312
Sedert	183	Stem	211
Selgieren (mnl.)	179	Sterke werkw.	321—326, 357
Seni-scale (Ohd.)	271, 275	Sterrenwichelaar	380
Seneschalt	271	Stije	345
St (Oudnoorsch)	263	Stipt	183
Sin	260—272, 274	Stom	214
Sincfale (Friesch)	268	Stommelen	216
Sinde-schalk	271	Sund (Noorsch)	274
Sinde	217	Sündfluz	270, 275
Sinds	183	Svarabhakti (Sansk.)	14
Sindval	268	Sye, syen	345
Sindvloed	268	Synaloephe	2, 4
Sinftuot	260—272	Syncope	2, 4, 321—370
Sin-here	260	Synecdoche	45
Sin-higen (Oudfr.)	263	Systole	2
Sinkale	263		
Sinlice	274		
Sla	366		
Slaag	208		
Slabbakken	222		
Slac (mnl.)	84		
Slageconsonanten	14		
Slaken	84		
Slikken	84		
Sloep	366		
Sludde	62		

T.

T (Invoeging der —)	8
Tachtig	81—83, 299—304
Taf	210
Tameer	338
Tand	15
Tang	179
Teen	19, 185
Teisterbant	231

	Bladz.		Bladz.
Telganger	220	Venkel	369
Teljoren (Vlaamsch)	278	Vennoot	223
Temperen	107	Venster	15, 328
Tempermes	107	Verbuiging	358, 358
Temperpot.	107	Verdedigen	330
Tergen.	365	Vermeesamen	328
Terwijl	288	Vernufteling	129
Terzerool	59	Verponding	37
Tessel	231	Versassen	60
Tijen	345	Verschoonen	107
Tijloos	354	Verstaander	272
Tilic (mnl.)	356	Vervoeging	357
Tinne	216	Viezevazen	16
Tirelantijntje	380	Vijand	15
Tjucht	273	Vijf	327
Tmēsis.	1	Vijfwouter	17
Toen	186	Vlaanderen	211
Tollenaar	8	Vla	354
Toorts (Ik leg de — en in den oven)	277	Vleesch	197
Toren	186	Vleien	344
Torsen	198	Vlerk	354
Tras	368	Vlier	354
Troef	331	Vlijen	344
Tweeklanken.	143, 144	Vlijm	355
Twenter	336	Vloot	195
		Voet	208
		Volgen.	242
U.		Volkvertreder	159, 310
Ui	327	Volstaan	59
Uier.	354	Voogd	369
Uil (Elk meent zijn — een valk te zijn)	311	Voorn	227
Uitentreuren	222	Vore	340
Uitermate	222	Vormen, vormsel	143
Ulaan	59	Vorst	363
Uur	166	Vos	232
Uwent (Te —)	183	Vouwen	355
Uwenthalve	183	Vrāc	273
Uwer of uws.	289 - 293	Vreemd	364
		Vreeschen (mnl.)	362
V.		Vroe	196
Valu (mnl.)	219	Vroo	196
Van	164		
Var	221	W.	
Vastenavond	16	Walbarken	243
Vazelavond	16	Walvisch	171
Veelvraat	143	Wambai	88
Veem	341	Wammes	215
Veertig	334	Wandaad	211
Veil	319	Wandochtig	383
Veinzen	328	Wanneer	171
Velen	340	Wars	198
Vendei.	59	Was	198

	Bladz.		Bladz.
Was (der bijen)	232	Wreken	4, 5
Wasem	230	Wrocht, gewrocht	149, 156
Weder	336	Wrochten.	149, 156, 284
Weerzonne	60		
Weg	161		Z.
Wegge.	147	Zaandam	228
Wei	172	Zede	336
Weidsch	46	Zee	334
Weinig.	373	Zeent	369
Weleer	143, 331	Zeeverzaad	355
Welk	365	Zenuw	218
Wereld	242	Zenuwbladen.	143
Werven	172	Zes . . . !	232
Wie.	172	Zijnent (Te —)	183
Wiel	342	Zijnentwege	183
Wig	147	Zijner en zijns	289—293
Wigant	15	Zinsontleding. 136—138, 140, 154, 374—377.	
Wijken	85	Zondvloed	260—267
Willem.	340	Zuid, Zuiden.	327
Wint	62	Zulk	365
Wissel	232	Zwam	214
Woordvoeging	102	Zwarte kunst.	143
Woordenwisseling	109		

De Grammaticische figuren in het Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

Reeds sedert eeuwen werden de grammatische figuren — soms onder den naam van *metaplasma* (vervorming) — in de spraak-kunsten behandeld. Letterlijk zou men er *woordvormen* onder moeten verstaan, in tegenstelling tot rhetorische figuren, die men *stijl-vormen* en logische figuren, die men *oordeelsvormen* zou kunnen noemen. Volgens de beteekenis van het woord zou men tot die figuren dus ook de buigings- en vervoegings-vormen moeten rekenen, doch dat heeft men nooit gedaan. Men verstond er alleen die vormveranderingen onder, die een woord buiten vervoeging en verbuiging ondergaan had, hetzij door aanwinst of verlies van eene letter, hetzij door samentrekking van twee lettergrepen tot ééne of scheiding van ééne lettergreep in tweeën, hetzij door verplaatsing der letters of vervanging van de eene letter door de andere.

De eersten, die zich in Europa met de grammatische figuren, zooals ook met de spraakkunst in het algemeen, bezig hielden, waren de grondleggers van alle Europeesche wetenschap, de Grieken; doch het was eerst in het Alexandrijnsche tijdvak, dat er uitgebreide spraakkunsten werden opgesteld. Van de Alexandrijnsche grammatici was Dionysius Thrax, in de eerste eeuw vóór Christus, de oudste en invloedrijkste, doch zijne spraakleer zelf is verloren gegaan. Hem volgde o. a., in den tijd van Augustus, Tryphon; en van dezen is een volledig systeem der grammatische figuren, die hij *πάθη τῶν λέξεων* (woordveranderingen) noemt, bewaard gebleven, waaronder hij ook klankwijzigingen opnam, omdat hij, zooals alle oude grammatici, meer van de letters, de geschreven, dan van de gesproken klanken uitging. Hij verdeelde de grammatische figuren in vier hoofdgroepen: 1° pleonasmus (*πλεονασμός*), waaronder hij toevoeging van letters verstond; 2° endea (*ἔνδεια*), dat met weglating van letters te vertalen is; 3° tmēsis (*τμήσις*) of stuksnijding van woorden; en 4° metalepsis (*μετάληψις*) of klankverandering. De eerste twee groepen, die de eigenlijke grammatische figuren omvatten, werden door hem weder in verschillende soorten onderscheiden.

Tot den pleonasmus rekende hij 1° prothesis (*πρόσθεσις*) of voorvoeging, eigenlijk toevoeging; 2° anadiplosis (*ἀναδίπλωσις*) of reduplicatie; 3° ectasis (*ἔκτασις*) of verlenging van eenen klinker; 4° epectasis (*ἐπέκτασις*) of inlassching van eenen klinker; 5° metathesis (*μετάθεσις*) of letterverplaatsing; 6° diacresis (*διαίρεσις*) of oplossing van eenen tweeklank in twee klinkers; 7° parenthesis (*παρένθεσις*) of verandering van eenen klinker in eenen tweeklank door toevoe-

ging van eenen anderen klinker; 8° diplasiasmus (διπλασιασμός) of verdubbeling van medeklinkers; 9° paremptōsis (παρέμπτωσης) of inlassching van eene consonant; en 10° proschematismus (προσχηματισμός) of achteraanvoeging.

Aan die tien soorten beantwoorden negen soorten van den tweeden groep, want de metathesis, die ook logisch in den eersten groep misplaatst is, vindt in den tweeden geene tegenovergestelde figuur. Tryphon noemde de soorten van zijn tweeden groep: 1° aphaeresis (ἀφαίρεσις) of weglating vóór aan het woord; 2° arsis (ἄρσις) of wegwerping van de reduplicatielettergreep; 3° systole (συστολή) of verkorting van eenen klinker; 4° syncope (συγκοπή) of uitstooting van eenen klinker; 5° synaloephe (συναλοιφή) of samensmelting; 6° ellipsis (ἔλλειψις) of uitlating van een der beide bestanddeelen van eenen tweeklank; 7° parellipsis (παρέλλειψις) of weglating van eenen der dubbele medeklinkers; 8° ecthlipsis (ἐκθλιψις) of uitstooting van eene consonant; en 9° apocope (ἀποκοπή) of afkapping aan het eind van een woord.

Op het voetspoor van Tryphon gingen de andere Alexandrijnen voort. Wat zij hadden ingevoerd werd, zelfs met de Grieksche namen, overgenomen door de Latijnsche grammatici als Donatus, Martianus Capella, Priscianus, Cassiodorus enz., wier invloed de geheele middeleeuwen door bleef voortwerken, en door de Byzantijnen, die op het eind der middeleeuwen hunne geleerdheid bij monde van mannen als Theodorus Gaza, Constantinus Lascaris en anderen aan het Westen vermaakten. Op hun werk bouwden Erasmus, Reuchlin en anderen voort, en wat later bij ons Lipsius, Heinsius en vooral Gerárd Vossius. Deze laatste werd de brug, waarover de grammatische figuren ook de Nederlandsche spraak-kunst binnenkwamen. In zijne Latijnsche schoolgrammatica van 1626 heeft hij een tiental dezer figuren afzonderlijk behandeld, en, om de namen er van goed in het geheugen te doen prenten, de volgende vier hexameters meêgedeeld, waarin zij alle, behalve de *metathesis* (letterverplaatsing) en *antithesis* (letterverandering) vervat en verklaard zijn:

„*Prosthesis* apponit capiti, sed *Aphaeresis* aufert.
Syncopa de medio tollit, sed *Epenthesis* addit.
 Abstrahit *Apocope* fini, sed dat *Paragoge*.
 Constringit *Crisis*, distracta *Diaeresis* effert.”

Voor de aardigheid deel ik van deze *versus memoriales* de vertaling mede, welke men er van vindt in de uitgave, die Arnoldus Henricus Westerhovius in 1735 van Vossius' Grammatica bezorgde, en die nog in 1811 herdrukt en toen nog lang niet voor het laatst gebruikt werd:

„'t Is *Voorbijvoeging* als het woord *voor aan* wat wint.
Voorwering neemt er af straks *als het woord begint*.
 De *Tusschenwering* heeft iets *midden uit* genomen,
 Maar *Tusschenvoeging* doet in 't *midden* meerder komen.
Endwering is, als 't woord wordt *achter* afgekort.
 De *Endbijvoeging* is, als 't *achter* langer wordt.
 De *Woordlidmenging* weet *twee leén in een* te trekken.
 De *Woordlidscheiding* kan *een lid tot tweeën* rekken.”

Dat tiental grammatische figuren is, sedert Vossius zijne schoolgrammatica schreef, in hoofdzaak onveranderd gebleven, en uit de Latijnsche grammatica de Nederlandsche binnengedrongen. Ook op dit punt hebben de schrijvers van Nederlandsche spraakkunsten de Latijnsche gevolgd, en dat zij dat op zoovele andere punten deden, ja eigenlijk zelfs de Latijnsche spraakkunst grootendeels tot model namen, zooals de Romeinen voorheen met de grammatica der Grieken deden, is zoowel een voor- als een nadeel geweest. Werd van den eenen kant daardoor de Nederlandsche taal in het keurslijf der Latijnsche gewrongen, dat haar natuurlijk slechts ten deele paste, omdat de classieke talen in vele opzichten van de Germaansche verschillen, van den anderen kant bezielde de Latijnsche grammatica onze Nederlandsche taalbeoefenaars met een logischen geest, die alleen in staat is eene spraakleer practisch bruikbaar te maken. Wie — zooals in dezen tijd uit gebrekkige kennis van de geschiedenis der taalbeoefening nog al eens gebeurt — den invloed der Latijnsche grammatica op de onze slechts weet te bejammeren, toont voor 't minst geen oog te hebben voor het practisch doel, dat elke spraakkunst moet trachten te bereiken, namelijk een middel te verschaffen om iedereen den rijkdom der woord- en zinvormen in zijne taal gemakkelijk in zijn geheel te laten overzien, en hem te leeren schrijven in overeenstemming met zijne tijdgenooten ¹⁾).

Dat een taalgeleerde als Vossius, wiens grondige en gezonde taalbeoefening vooral ook in zijne andere, veel uitvoeriger grammaticale studiën uitkomt, van staatswege geroepen werd, om aan de leerlingen der Latijnsche scholen in geheel Nederland een beknopt handboek te leveren, en daardoor op grammaticaal gebied den Augiasstal, zooals hij zelf zegt, te redderen, is een groot geluk geweest, en heeft onze spraakkunsten bewaard voor den invloed van mannen als Adriaan van Schrieck en al wie verder Becanus in zijne fantastische, ongeregelde vlucht volgden.

Toch zouden wij onverstandig doen, indien wij nog steeds de

¹⁾ Het spreekt van zelf, dat men in deze eeuw, waarin de historische taalwetenschap zich gevestigd heeft, ook nog andere eischen aan eene Nederlandsche grammatica moet stellen; doch dat doet hier op het oogenblik niets ter zake, want aan die zelfde eischen moet tegenwoordig ook de Latijnsche grammatica voldoen.

wijze, waarop Vossius en zijne volgelingen de grammatische figuren behandelden, tot leidraad wilden nemen bij onze beschouwing er van. Menige belangrijke uitkomst der nieuwere taalvorsching zou daarbij verwaarloosd of voor 't minst in jammerlijk verminkten toestand meêgedeeld moeten worden. Zelfs in de rangschikking en verdeeling der grammatische figuren, zooals wij die boven van Vossius leerden kennen, moeten wij eenige wijziging brengen. Voor eerst behooren wij de *elisie* van de *syncope* te onderscheiden, zooals ook Dr. Brill in zijne spraakkunst doet. Vervolgens moeten wij de *crasis* als onderdeel beschouwen van eene veel meer omvattende, doch door Vossius niet genoemde figuur, de *synaloephe*. De *diaeresis* als afzonderlijke figuur te behandelen, zooals door Dr. Brill nog gedaan wordt, schijnt voor de Nederlandsche taal overbodig, daar deze figuur even goed als een eigenaardig soort van *epenthesis* kan beschouwd worden, en toch ook weder bij de behandeling der *metathesis* besproken moet worden. De *antithesis* eindelijk kan tegenwoordig niet voegzaam meer tot de grammatische figuren gerekend worden. De leer der letterverandering toch heeft nu onder den beteren naam van leer der klankwijziging zulk eenen omvang gekregen, en hangt zoo nauw samen met de geheele klankleer, dat zij eene zelfstandige plaats is gaan innemen naast de leer der rede-deelen en die van den zinsbouw. Slechts ééne klankwijziging kan hare plaats onder de grammatische figuren voorloopig blijven behouden, omdat zij uiterlijk aan de *syncope* verwant is, en er somtijds niet duidelijk van onderscheiden kan worden, namelijk de *assimilatie*, wanneer wij die ten minste in de letterlijke beteekenis van het woord opvatten, en alleen behandelen voor zoover het de medeklinkers betreft; want wilden wij er ook de gedeeltelijke assimilatie en die der klinkers onder verstaan, dan zouden wij al weêr gedwongen worden bijna alle klankwijzigingen uitvoerig te bespreken, daar zij grootendeels op vocalische of consonantische assimilatie berusten: eene voorstelling, die de vrucht is van de nieuwere taalbeoefening, en waarop wij later nog wel eens terugkomen.

De grammatische figuren, die wij achtereenvolgens wenschen te behandelen, zijn alzoo de volgende tien: voorvoeging (prothesis), afwerping (aphaeresis), achtervoeging (paragoge), afkapping (apocope), gelijkmaking (assimilatie), uitstooting (syncope), uitlating (elisie), samensmelting (synaloephe), invoeging (epenthesis), en omzetting (metathesis) ¹⁾.

¹⁾ Dr. W. L. van Helten behandelt in zijn werk *De klinkers en medeklinkers in de Ned. taal*, Rott. 1875 dezelfde grammatische figuren, doch in andere volgorde. Men vindt er echter slechts negen, omdat hij onder de *syncope* ook de *elisie* opneemt, en vervolgens den naam *elisie* gebruikt voor hetgeen wij onder *apocope* verstaan.

Van niets hebben de taalgeleerden uit vroegere eeuwen grooter misbruik gemaakt, dan van deze figuren. Waren twee schijnbaar verwante woorden gelijk op eene enkele letter na, dan verklaarden zij die letter voor ingevoegd bij het eene of uitgevallen bij het andere woord en zij waanden alzoo de verwantschap bewezen te hebben.

Menige valsche afleiding berustte op het aannemen zonder bewijs, van de eene of andere grammatische figuur. De Latijnsche etymologen hadden daarbij het slechte voorbeeld gegeven. Door samentrekking verklaarde Varro het woord *carcer* (kerker) uit *coërcere* (terughouden)¹⁾, het woord *caseus* (kaas) uit *coaxeus* van *coactum lac* (gestremde melk)²⁾. Door voorvoeging van *a* aan te nemen leidde hij *anas* (eend) van *nare* (zweemen) af³⁾, terwijl hij het uitvallen eener *d* en samensmelting veronderstelde, toen hij van *pelvis* (bekken) als grondvorm *pedelvis* aannam, waarin dus *pedi*, thema van *pes* (voet), zou verscholen zijn, omdat men in een bekken zijne voeten wast⁴⁾. Quintilianus neemt uitstooting van *vi* aan, als hij *lepus* (haas) verkort acht uit *levipes* (d. i. lichtvoet), en van *i*, als hij *vulpes* (vos) ontstaan rekent uit *volipes* (vliegvoet)⁵⁾. Alles echter wordt overtroffen door de stoute samentrekking van *frater* (broeder) uit *ferè alter* (bijna de ander) door P. Nigidius verkondigd⁶⁾, maar reeds door Cicero bespot⁷⁾.

In bespottelijkheid doen daarvoor de afleidingen van Becanus en Van Schrieck niet onder. Men denke slechts aan *Bataven*, waaruit eene *h* zou verdwenen zijn, zoodat de oorspronkelijke vorm *Baathaven*, d. i. baatheffers, tolgaarders, zou geweest zijn.

Wilden wij nagaan, in welke mate Bilderdijk bij zijne afleiding van de grammatische figuren misbruik gemaakt heeft, dan zouden wij niet spoedig aan een eind komen. Verklaarde hij *blok* niet door metathesis uit *bolk* en dat weër door uitvallen van *i* en verscherping van *g* tot *k* uit *bollig* (bolachtig)?⁸⁾ Zag hij niet bijna altijd in de *g* aan het eind van eene lettergreep het overblijfsel van den uitgang *ig*, waarvan de *i* met den klinker van de voorafgaande stamlettergreep zou zijn samengesmolten, zooals bv. in *wig* uit *we-ig* (= w-vormig)⁹⁾, en in *oog* uit *o-ig* (= o- of rondachtig)¹⁰⁾? Heeft hij niet zelfs in ernst de meening verkondigd, dat *duivel* ont-

¹⁾ Varro, *De lingua latina* (ed. Bipontina 1788) lib. IV. p. 42.

²⁾ Varro, t. a. p. lib. IV. p. 31.

³⁾ Varro, t. a. p. lib. IV. p. 23.

⁴⁾ Varro, t. a. p. lib. IV. p. 34.

⁵⁾ Quintilianus, *De institutione oratoria* lib. I. 6 § 34.

⁶⁾ Bij A. Gellius, *Noctes Atticae XIII.* 10.

⁷⁾ Cicero, *Ad Diversos* II. ep. 15 § 4.

⁸⁾ Zie W. Bilderdijk, *Geslachtlijst*, Amst. 1822 I. bl. 55.

⁹⁾ Zie W. Bilderdijk, *Van het Letterschrift*, Rott. 1820 bl. 145.

¹⁰⁾ Zie W. Bilderdijk, *Verhandeling over de Geslachten*, Amst. 1818 bl. 176.

staan zou zijn uit *de ewele* door elisie van de *e* en samensmelting van de *d* des lidwoords met het substantivisch gebruikte adjectief ¹⁾?

Doch genoeg van deze en dergelijke onwetenschappelijke, schoon bij Bilderdijk ten minste nog geniale, woordverklaringen, die een jammerlijk anachronisme waren honderd jaren nadat Lambert ten Kate te velde was getrokken tegen die taalbeoefenaars, die „allerhande *metaplasmata* of onwettige verminkingen te hulp riepen”, en, zooals hij zegt, „omtrent woorden, die wat naedenken vereischen en van duisteren oorspronk zijn, gewoonlijk hunne toevlugt nemen tot *Af- en Aan- In- en Uit- en Om- werping van Letters*, zaken, die zoodanig strijden met onzen Duitschen Taelstam, dat men niet dan zelden die ontmoet, gelijk de Oude en Gelijkstammige Talen, vergeleken tegen onze Huidendaegsche, elk na den aert van ijders Dialect of Tongeslag, ons onwederspreeklijk daer van overtuigen konnen, behalven dat ook al dat Ledebreken der woorden de Afeiding gantschelijk op losse schroeven zet.” ²⁾

Op het gebied der grammatische figuren liggen overal voetangels en klemmen, en wie zich niet vooraf nauwkeurig rekenschap gegeven heeft van hetgeen in een enkelvoudig woord stam, afeidingsuitgang en voorvoegsel is, of hetgeen als buigingsuitgang moet worden aangemerkt, tast bij het aannemen van de eene of andere grammatische figuur geheel in het duister.

Lambert ten Kate zelf was bij al zijne voorzichtigheid en nauwkeurigheid niet tegen vergissingen op dit gebied gevrijwaard. Toen hij ³⁾, later door Huydecoper ⁴⁾ en Bilderdijk ⁵⁾ gevolgd, de laatste lettergreep van *egellentier* (haagroos) „onder een letterverzet van den zelfden oorspronk als het eng. *tree*, got. *triu*” (boom) achtte, en er de verklaring bijvoegde: „zo dat ons *egelen-tier* eigenlijk een *egel-boom* beteekent, dat is een *Roozen-boom, vol Egel- of Doornstekels*”, vergat hij te onderzoeken, of het woord inderdaad wel Germaansch was. Had hij aan het oud-Fransche *aiglantier* gedacht, dan zou hij, zooals later Hoffmann von Fallersleben deed ⁶⁾, in *ier* eenen afeidingsuitgang gezien hebben en in het geheele woord (mlt. *aculentarius*) eene afeiding van het Lat. *aculeus* (stekel.) Van metathesis zou er dan bij dit woord geene sprake meer hebben kunnen zijn.

Door het Ned. *wreken* met het Hd. *rächen* te vergelijken, kwam Ten Kate er toe, in de *w* van ons woord een voorvoegsel te zien, zooals hij te onrechte ook in andere *w*'s voor eene *r* zag. De on-

¹⁾ W. Bilderdijk, *Verhandeling* enz. bl. 210.

²⁾ L. ten Kate, *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Ned. Sprake*. Amst. 1723 II bl. 4, 5.

³⁾ L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 91.

⁴⁾ B. Huydecoper, *Rijmkroniek van Melis Stoke*, Leyden, 1772 I bl. 553.

⁵⁾ W. Bilderdijk, *Geslachtlijst* I bl. 114, II bl. 196.

⁶⁾ Hoffmann von Fallersleben, *Horae Belgicae* III (Lipsiae 1836) p. 133.

bewezen mogelijkheid van overgang der *v* tot *w* aannemende, wat vooral vóór de *r* eene phonetische onwaarschijnlijkheid mag genoemd worden, giste hij, dat een ouder woord *vreken* misschien zou zijn samengetrokken uit *ver-reken* ¹.) Toch wist hij, dat die *w* behalve in het Hoogduitsch alleen in de Scandinavische talen ontbrak, maar in alle Nederduitsche talen gevonden wordt, en zelfs in het got. *vrikan*; dus ook in hetgeen hij de oudste Duitsche taal achtte, en hetgeen wij nu als de oudste zustertaal van het Scandinavisch hebben leeren erkennen. Wel wist hij tevens, dat het woord oorspr. *verdrjven*, *verdringen*, *vervolgen* beteekende, maar door zich binnen de grenzen van het Germaansch te houden, kon hij er niet toe komen, er het Lat. *urgere* (dringen) en het Grieksche *εἶργω* (*heirgo*, tegenhouden) en *ὄργη* (*orgé*, aandrang) meê te vergelijken, die bewijzen, dat de *w* tot den wortel behoort, welke *wrag* of *warg*, in 't Germ. *wrak* moet zijn.

Haast nog meer verbaast het ons wanneer wij Ten Kate het oude sterke werkw. *rijven* (krabben, schaven), door Kiliaen naast *wrijven* opgegeven, en hetzelfde als het Hd. *reiben*, zien verwarren met het zwakke werkw. *gerijven*, nu *gerieven*, van *rive* (ruim), en te hooren verklaren, dat uit *gerijven* verder *grijven* ontstond, „waervan ons *griffie*, *grift* en *greft*; en wijders met voorzetting van *s* of *sch* ons *schrijven*” ²), terwijl het toch voor de hand ligt, dat wij het laatste woord uit het Latijn (*scribere*) hebben overgenomen, waarmee veeleer dan *rijven*, *wrijven* etym. verwant is ons adj. *scherp* en ons subst. (pot) *scherf*, evenals het mnl. *scraven* ³), dat wel met *krabben* vertaald, maar etym. niet vergeleken mag worden. Van voorgevoegde *s* kan hier niet eens sprake zijn, laat staan dan van voorgevoegde *sch*.

Toch was L. ten Kate voor zijnen tijd een voorzichtig etymoloog, als grondig taalkenner ver boven onzen lof verheven. Dien naam zal men ook wel niet onthouden aan Dr. Brill; en desniettegenstaande levert ook de eerste uitgaaf van diens *Hollandsche Spraakleer* in 1846 meer dan één bewijs, dat men op het gebied der grammatische figuren niet te voorzichtig kan zijn.

Dáár toch vindt men de *j* of *i* van *maaien* en *moeien* verklaard als ingelascht na *a* en *oe* ⁴), terwijl die *j* toch niet anders is dan de beginletter van het suffix *jan*, dat zoovele zwakke werkwoorden hielp vormen, en eer is te scheiden in *ja-n* dan in *j-an*.

Zoo zeide Dr. Brill toenmaals ook: „euphonisch is de *t* ingelascht vóór de vrouwelijke uitgangletter *e* van zelfst. naamwoorden van

¹) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 63.

²) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 61.

³) Zie mijne *Esopetuitgave* Groningen 1881 bl. 99.

⁴) Dr. W. G. Brill, *Hollandsche Spraakleer*, Leiden 1846 bl. 77.

bijvoegelijke afgeleid, als in *diepte, warmte, hoogte*¹⁾. Dat het Hd. *Tiefe, Wärme, Höhe* bezit en het bestaan eener *e* als afleidingsuitgang ook door de oud-germaansche talen gestaafd kan worden, doet hier niets ter zake; naast dien uitgang *e* bestond er ook een andere; *te* uit *de*, oorspr. *tha*, die niet alleen in participiale vormen voorkwam, maar ook in woorden als het got. *daubitha* (dooft), *diupiltha* (diepte), *hauhitha* (hoogte), *sveritha* (eer, lett. zwaarte), *fairnitha* (ouderdom, lett. verte), enz. enz.; doch ook al wilde men die als afleidingen van zwakke participia opvatten, dan zou er toch nog van invoeging der *t* geene sprake kunnen zijn.

Als derde voorbeeld uit de spraakkunst van Dr. Brill kies ik de opmerking, dat de *n* voor den uitgang *aar* zou zijn ingelascht in *redenaar, tollenaar* en andere woorden, evenals vóór den inf.-uitgang *en* in *leenen*²⁾. Daarbij echter zag de kundige schrijver over het hoofd, dat ons *rede* vroeger even goed *redene* luidde, en tusschen beide etym.-verwante, maar in afleidingsuitgang verschillende vormen oorspr. geen verschil van beteekenis bestond, zoodat dan ook een werkw. *redenen* naast *reden* in verschillende oud-germaansche talen voorkwam (ohd. *redjôn* naast *redinôn*, os *redhiôn* naast *redhinôn*). Door eene ingeschoven *n* in *tollenaar* aan te nemen, toonde Dr. Brill, dat hij alleen aan *tol* als grondwoord dacht, en niet aan den vorm *tolne* of *toolne*, dien men o. a. vindt *Walew*, 1486, 1559, 1577, 1584, 1594, 1597, 1609, 1617, 1688, 1798, 1814, 1819. Het aannemen van inlassching der *n* in *leenen* berustte op de verkeerde meening, dat het woord terstond van een oud ww. *li-en* (hd. *leihen*, ons *belijden*) moest worden afgeleid, en niet van het subst. *leen* (ags. *laen*, ohd. *lēhan*, os. *lēhni*), dat van den wortel *lih* door een afleidingssuffix gevormd was, evenals bv. *schijn* van eenen wortel *ski* en *steen* van eenen wortel *sti*.

Op het voorbeeld van Dr. De Vries³⁾, maar ongelukkig verscheidene jaren later, toen de taalwetenschap inmiddels groote schreden vooruit gedaan had, heb ik ook zelf eens eene verkeerde woordverklaring gegeven door eene grammatische figuur te veronderstellen, waar die niet bestond. Onder de voorbeelden van syncope der *e* na *g* en vóór een vloeienden medeklinker nam ik toen ook het woord *gloeien* op⁴⁾, verleid door den middeleeuwschen vorm *geloyen* met ingelaschte *e*, dien men o. a. vindt *Brandaen* vs. 1437 en 1467⁵⁾

¹⁾ Dr. W. G. Brill, t. a. p. bl. 85.

²⁾ Dr. W. G. Brill, t. a. p. bl. 87.

³⁾ Zie J. Clarisse's uitgave der *Natuurkunde van het geheel-al*, Leiden 1847 bl. 225.

⁴⁾ Zie *Taal- en Letterbode* II (1871) bl. 203.

⁵⁾ Ten minste in Blommaert's *Oud Vlaemsche Gedichten* I.

en *Alex.* VI vs. 485 ¹⁾, en verder door de gedachte aan *laaie* (vlam), dat als grondvorm van *loeien* mocht worden aangenomen, als men de *a* van *laaie* ten minste voor den oorspr. klinker van dat woord mocht houden ²⁾. Dat is echter het geval niet, want de oudere vorm *lage* (dien men o. a. in Vondel's *Gysbreght* vs. 1224 en 1386, *Warande der Dieren* No. 25 en Huygens' *Korenbl.* uitg. 1672 I bl. 479 vindt) is een Friesche bijvorm van *looge* (te vinden o. a. *Lsp* I 17 vs. 39 en *Mnlp.* I 10), te vergelijken met het ohd. *lauga*, os. *lôgna*, ook voorkomend onder den vorm *loye* (bv. *Rose* 4645) en dus blijkbaar van eenen wortel *luc*. Bovendien vertoont zich, zooals Dr. Cosijn heeft opgemerkt ³⁾, de *e* in geene enkele verwante talen, waarin het woord *gloeien* voorkomt, en is er dus een onversterkte wortel *ghl* of een versterkte wortel *ghal* of *ghla* aan te nemen, die *licht geven*, *branden*, beteekent, en waartoe in onze taal ook *gal*, *geel*, *goud* (uit *gold*), *glans* en *glas* behooren.

Ik haalde deze onjuiste woordafleidingen aan, om te doen zien, hoe voorzichtig men moet wezen bij het veronderstellen van de eene of andere grammatische figuur, en hoe verkeerd men handelt, met daartoe bij het verklaren van woordvormen al te spoedig zijne toevlucht te nemen. Zoo erken ik gaarne reeds vooraf, dat ik bij de opzettelijke behandeling der figuren, waartoe ik u uitnoodig, nu en dan wel eens zal vervallen tot soortgelijke fouten als ik boven heb aangewezen; doch wie er, evenals ik, van overtuigd is, dat men op dit gebied zoo licht gevaar loopt te dwalen, zal gewis in dat geval niet te hard oordeelen.

Gesteld echter, dat men er in slaagde steeds met juistheid aan te wijzen, welke verschijnsels op het gebied van woordvorming tot de grammatische figuren en welke tot de leer der buigings- en afleidingsuitgangen te rekenen zijn, dan nog had men slechts ten deele voldaan aan de eischen, die de taalwetenschap heden ten dage stelt. Voorheen was het voldoende uit te maken welke letter niet tot het organisme van het woord behoort, en kon men volstaan met te zeggen: hier is eene letter ingelascht, dáár heeft syncope plaats gehad, elders treft men letterverplaatsing aan. Tegenwoordig is men met die enkele uitspraken niet meer tevreden: men verlangt verklaring van de feiten, en woorden als *prothesis*, *epenthe-*

¹⁾ Ten minste in het H. S.; want Dr. Franck heeft het in zijne uitgave in *gloeiende* veranderd.

²⁾ Men weet, dat de *oe*, wanneer die niet, zooals in eenige woorden, den oorspr. *u*-klank vertegenwoordigt, uit eene *a* is voortgekomen. Een grondvorm *gla* van *gloeien* heeft dus niet alleen moeten bestaan, maar vertoont zich zelfs in den Hunzingoschen vorm van *gloeien*, die inderdaad *glaaien* heet, volgens J. Onnekes, *Taal- en Letterbode* III bl. 99.

³⁾ Zie *Taal- en Letterbode* III (1872) bl. 204-208.

sis, aphaeresis, enz. geven die evenmin als de woorden gevoelsvermogen, denkvermogen, geest- of levenskracht iets op psychologisch of fysiologisch gebied verklaren. Zij kunnen alleen dienen om het samenspreken gemakkelijker te maken, maar meer dan namen, die voldongen feiten aanduiden, zijn het niet. Zoolang de vergelijkende taalwetenschap hoofdzakelijk descriptief was en de wetten van klankverandering trachtte te vinden door de schriftelijk overgeleverde feiten te groepeeren en te vergelijken met inachtneming van de historische volgorde, kon men volstaan met op de grammatische figuren te wijzen en een deel der taalverschijnselen daaronder te rangschikken. Sinds echter de hoofdgedachte van Wilhelm von Humboldt, dat de taal voortdurend in *wording* is, of m. a. w. dat zij geen enkel oogenblik ophoudt zich te vervormen, dat alzoo alleen de gesproken taal onder het spreken leeft, maar ieder woord, dat geschreven is, dood of als 't ware een fossiel van een woord is. . . . sinds die gedachte het grootste deel der taalbeoefenaars is beginnen te bezielen, heeft men meer oog gekregen voor *het worden zelf*, dan voor het *gewordene*, en vraagt men niet meer uitsluitend: hoe is dat? maar bovendien en met sterker aandrang: hoe werd dat zoo?

't Is waar, ook vroeger gaf men nu en dan wel de eene of andere oorzaak op; maar als men gezegd had: de welluidendheid of het gemak voor de uitspraak veroorzaakte deze verandering, meende men reeds voldoende verklaard te hebben zonder nog te beseffen, dat men daarmee in den regel niet veel meer dan eenen klank ter verklaring had gegeven. Wie toch zal ons vertellen, wat eigenlijk welluidend is? Wat den een welluidend in de ooren klinkt, is laf en krachteloos in het oor van den ander. Welluidendheid is een betrekkelijk begrip, en iedere wet, die men er voor kan uitdenken, moet eene verhoudingswet zijn.

Ook door de eene letterverbinding zonder nader bewijs gemakkelijker voor de uitspraak te noemen, dan de andere, heeft men zich slechts voor hen verstaanbaar gemaakt, die geheel dezelfde meening aangaande de meerdere of mindere gemakkelijkerheid eener letterverbinding zijn toegedaan als wij; men heeft er echter niet den minsten waarborg voor, dat men nu ook de ware oorzaak der letterverandering heeft opgespoord. „Het wezen van deze meerdere of mindere gemakkelijkerheid te onderzoeken”, zegt Hermann Paul ¹⁾, en ik neem zijne woorden in hoofdzaak over, „is een zuiver fysiologisch vraagstuk. Wel mag men zekere psychische eigenaardigheden daarbij niet buiten rekening laten, zooals accent, tempo en energie der spierwerkzaamheid, die van psychische voorwaarden afhankelijk zijn; maar die psychische verschijnselen openbaren zich toch alleen langs

¹⁾ Hermann Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, Halle 1880 p. 48 vlg.

physiologischen weg." — „Wel zijn er verschillende gevallen", zegt Paul verder, „waarin men eenvoudig zeggen mag: deze klankverbinding is gemakkelijker dan die, zoo zijn de Italiaansche woorden *otto* en *cattivo* ongetwijfeld veel gemakkelijker uit te spreken, dan de Latijnsche *octo* en *captivus*; geheele of gedeeltelijke assimilatie is een verschijnsel, dat zich in iedere taal voordoet; maar wanneer er sprake is van de verandering, die klanken op zich zelf ondergaan, zijn er moeilijk algemeene grondstellingen over meerdere of mindere gemakkelijkerheid te geven, en alle theorieën daarover, uit een beperkt aantal waarnemingen afgeleid, blijken al spoedig onjuist bij uitgebreider onderzoek. Zelfs voor de verbinding van verschillende klanken zijn nog volstrekt geene algemeene wetten te geven. Veel hangt daarbij van quantiteit en accentuatie af. Bij eene lange lettergreep is iets anders gemakkelijk dan bij eene korte, bij eene geaccentueerde iets anders dan bij eene met minder klemtoon. Ook zijn er allerlei omstandigheden denkbaar, die voor verschillende individuen verschillend kunnen zijn, terwijl iedere taal er bovendien naar streeft eene zekere harmonie in haar klankstelsel te brengen."

Een belangrijk punt is het, waarop Paul verder wijst ¹⁾, namelijk, dat men nog maar al te geneigd is, eene klankverandering, die in een uitgebreid tijdsbestek langzamerhand zeer geleidelijk heeft plaats gegrepen, te beschouwen als ééne enkele uiting van gemakzucht. Zonder dat de sprekende personen het zelf bemerken, zetten zij immers het werk der klankverandering, door vorige geslachten begonnen, eenvoudig voort, en aan persoonlijke traagheid of slordigheid kan dus eigenlijk niet gedacht worden. De beknopte vorm, waarin de grammatica de feiten der klankverandering moet registreren, om 't zoo eens te noemen, heeft onwillekeurig het verspreiden dezer dwaling sterk in de hand gewerkt.

De allereerste grondbeginselen van de physiologie der spraak zijn reeds van overouden tijd af bekend geweest. Reeds bij de theorie van den oorsprong der taal uit klanknabootsing, die door Socrates in Plato's *Kratylos* in aansluiting aan en grootendeels ook ter bespottung van de sophisten verkondigd wordt, werd op de organen gelet, die bij het uitspreken van deze of gene letter werkzaam zijn. Zoo noemt Plato bv. de *ph*, *ps*, *s* en *dz* blaasletters (*πνευματώδη γράμματα*), neemt hij bij *d* en *t* aansluiting van de tong aan de tanden waar, terwijl hij het glijden van de tong bij het uitspreken van de *l* opmerkt, en van de *n* zegt, dat zij het geluid naar binnen in plaats van naar buiten doet gaan. ²⁾ De Alexandrijnen hebben zich later ook niet zelden op dit gebied bewogen, en vooral

¹⁾ Hermann Paul, t. a. p. p. 50.

²⁾ Plato, *Kratylos* p. 427.

ook door de Indische geleerden en later door de Arabieren is met groote scherpzinnigheid en uitvoerigheid over den aard der letters gehandeld. De verdeeling van de medeklinkers in lip- tong- tand- en neus-letters is in onze spraakkunsten reeds van oude dagteekening, en hoe Molière met de spraakphysiologie zijner dagen in den *Bourgeois-Gentilhomme* den draak stak, is genoeg bekend.

Toch heeft eerst in het midden van onze eeuw de physiologische beschouwing der spraakklanken een wetenschappelijk karakter gekregen door de ontwikkeling der physiologie in het algemeen, en door de belangstelling, die de spraakklanken ook bij physiologen van beteekenis hebben opgewekt. Het eigenlijk karakter dier klanken, hun ontstaan en hunne verhouding tot elkaar is in bijzonderheden onderzocht, en niet gering zijn de vruchten, die de taalgeleerden van dat onderzoek reeds mochten plukken. Van groot gewicht vooral is de opmerking, dat onze letterteekens zeer onvolkomen eenen klank voorstellen, omdat zij niet slechts gebruikt worden voor geheele groepen van klanken met al hunne schakeeringen, maar bovendien voor verschillende menschen verschillende klanken vertegenwoordigen, en zelfs voor één en denzelfden persoon verschillende klanken kunnen aanduiden naarmate zij met verschillende andere klanken verbonden zijn. Zoo is b.v. *al* en *a + l* niet hetzelfde, en mag men strikt genomen niet meer zeggen: een woord bestaat uit eene reeks van achtereenvolgens uitgesproken klanken, daar het inderdaad een samenstel van klankverbindingen is. Bij de verbinding *al*, om bij hetzelfde voorbeeld te blijven, wijzigt zich de *a* cenigermate naar de *l* en de *l* naar de *a*, en wel onder den invloed van den overgangsstand, waarin de spraakorganen geraken bij de poging om na de *a* eene *l* uit te spreken. Over die overgangen is het eerst uitvoerig gehandeld door Ellis ¹⁾ en Melville Bell ²⁾, en later ook door verschillende Duitsche geleerden, aan wier spits tegenwoordig op dit gebied Eduard Sievers staat. „De overgangen” (eng. *glides*), zegt deze laatste ³⁾ „ontstaan wanneer men voortgaat den adem uit te blazen, terwijl het een of ander gedeelte der spraakorganen uit den stand, tot het voortbrengen van eenen klank vereischt, overgaat in een anderen stand. Spreekt men b.v. de lettergreep *al* uit, dan blijft de stem doorklinken, terwijl men de tong uit den stand voor *a* naar dien voor *l* overbrengt, en gedurende dien overgang kan natuurlijk noch de zuivere *a*-klank, noch de zuivere *l*-klank bestaan, maar tusschen den aanvankelijk als zuivere *a* ingezetten toon en den slottoon *l* vormt zich eene

¹⁾ A. J. Ellis, *Essentials of Phonetics*, London 1848 en *On Early English Pronunciation with especial reference to Shakspeare and Chaucer*, London 1869.

²⁾ A. Melville Bell, *The Principles of speech and vocal Physiology* New edit. London 1865 en *Visible Speech*, London 1867.

³⁾ Eduard Sievers, *Grundzüge der Phonetik.*, Leipzig 1881 p. 107 vlg.

onafgebroken rij van overgangstonen, wier duur in verhouding tot den tijd, waarin de *a* en de *l* gehoord worden, wel zóó kort is, dat zij moeielijk waar te nemen zijn, maar die toch onder zekere omstandigheden waarneembaar worden en dan hetzij als *naklank* van den voorgaanden klank, hetzij als *voorklank* van den volgenden kunnen beschouwd worden ¹⁾. De overgang van *a* tot *l* is alzoo zoowel de naklank van *a* als de voorklank van *l*." Men begrijpt gemakkelijk, dat deze waarneming een ruim veld heeft geopend ter verklaring van de klankinlassching langs physiologische weg.

Eene andere physiologische waarneming is voor de klankleer en ook voor ons doel, de verklaring der grammatische figuren, van niet minder belang, namelijk dat het verkeer, ja zelfs onmogelijk is, onder alle omstandigheden een duidlijk onderscheid tusschen klinkers en medeklinkers te blijven maken, daar de medeklinkers niet altijd klankloos zijn, maar ook menigmaal even goed het karakter van klinkers bezitten, als de eigenlijke vocalen. Reeds het Sanskrt met zijne bekende *r*-vocaal had er op gewezen, maar physiologische waarneming heeft het feit boven alle bedenking verheven ²⁾. Beschouwen wij b.v. den uitgang *en* van den infinitief, die uit een ouder *an* is voortgekomen o.a. in *gieten* (got *giutan*), dan mogen wij in onze taal slechts voor één bepaald geval zeggen, dat de *a* tot *e* verzwakt, maar de *n* onveranderd gebleven is, namelijk voor het geval, dat bij eene deftige voordracht de voorlezer bepaald zijn best doet lettergreep voor lettergreep en dus ongeveer *gietèn* uit te spreken, zooals nooit iemand in het dagelijksch leven doet. Bij eenigszins vlugge uitspraak is het onmogelijk de *e* tusschen *t* en *n* te laten hooren: de Hollander laat dan ook, om de uit *a* verzwakte *e* te kunnen behouden, de *n* weg, terwijl de Groninger de *e* uitstoot en dus *gietn* uitspreekt, maar met eene klinkende (sonore) *n*. Zoo is ook volgens Dr. Donders ³⁾ de *n* eene klinkende consonant in „*Luitnt*, de gewone uitspraak onzer soldaten voor *Luitenant*." Menige epenthesis vindt hare verklaring in het klinkend karakter der consonanten. Uit eene klinkende *n* toch kan zeer gemakkelijk *en* ontstaan, vooral wanneer men wat veel tijd noodig heeft, om van het uitspreken der voorafgaande vocaal tot de volgende *n* over te gaan. Zoo was de *n* in het mnl. *knive*, eng. *knife*, klinkend; vandaar eene uitspraak als *kenif*, waarin de oorsprong van het Fransche *canif* te zoeken is. Zoo verklaart het klinken van de *n* in *beeltnis* de inlassching van de

¹⁾ Met *naklank* en *voorklank* heb ik getracht de Hd. woorden *Ausgang* en *Eingang* en de Eng. *off-glide* en *on-glide* te vertalen.

²⁾ Vgl. daarover Ed. Sievers, t. a. p. p. 27 vlgg.

³⁾ Dr. F. C. Donders, *De physiologie der spraakklanken in het bijzonder van die der Nederlandsche taal*, Utrecht 1870 bl. 18.

e, die ons *beeltenis* bezit, en waardoor tevens de *n*, onder aansluiting aan de *i* van *nis*, ophield klinkend te zijn.

Eene andere inlassching weder vindt hare verklaring in eene eigenaardigheid der Nederlanders ten opzichte van de klinkende consonanten, ons door Donders medegedeeld. Deze zegt ¹⁾: „Aan het slot is bij den Nederlander iedere consonant klankloos. Zonder oefening kunnen vele Nederlanders de slagconsonant ²⁾ aan het slot zelfs niet klinkend laten hooren. Zij sluiten den neus te laat af, en zeggen voor 't Engelsche *web*, *wemp*, voor *head*, *hent*, voor *egg*, *enk* (deze *n* als *ng*).” Dezelfde eigenaardigheid om bij het uitspreken van een klankloozen medeklinker den neus te laat af te sluiten, kan wel de oorzaak zijn geweest, waarom in onze taal de neusklank *m* of *n* zoo vaak is ingevoegd.

Wij spraken er zoo even van, dat zich veeltijds uit eene klinkende consonant eene oorspronkelijk korte vocaal vóór dien medeklinker ontwikkelt. Ook achter den medeklinker kan dat plaats hebben, en beide verschijnselen beginnen tegenwoordig meer en meer bekend te worden onder den Sanskrt-naam *Svarabhakti*. Vooral bij de *r* doen zij zich voor. Vandaar vormen als **berecht*, schitterend (os. *beraht*, naast *berht*) uit **bercht* (got. *bairhts*), als **vurecht*, vrees (ohd. *forahta*) uit **vurcht* (os. *forhta*), als **worocht* (os. *warahtha*) uit **worcht* (got. *vaurhta*); verder **honderaad* (os. *hundarod*) uit **hondraad* (oudnoorsch *hundradh*, ags. *hundred*), **bered* uit *bred*, **peresse* uit *presse* enz. Uit ééne lettergreep ontstonden er alzoo twee, en het accent, dat te voren niet alleen op den klinker, maar tevens op de nauw daarmee verbonden klinkende consonant viel, kon zich gemakkelijk met die consonant naar de nieuwgevormde lettergreep verplaatsen. De oorspr. klinker werd daarbij allicht toonloos, viel uit, en zoo ontstond langs physiologischen weg de metathesis bij de woorden *brecht* (in Albrecht), *vrucht* (in godsvrucht), *wrocht*, *honderd*, *bord* en *pers*.

Heeft hier accentverplaatsing er niet weinig toe bijgedragen, om den vorm der woorden te doen veranderen, menige andere grammatische figuur vindt evenzeer in het verspringen van den klemtoon hare verklaring. Volgens Hermann Paul heeft zij aphaeresis ten gevolge gehad bij ons woord *tand* en 't Lat. *dens* ³⁾. Het laatste

¹⁾ Dr. F. C. Donders, t. a. p. bl. 22.

²⁾ De slagconsonanten in het Nederlandsch zijn *p*, *b*, *t*, *d* en *k*.

³⁾ Hermann Paul, t. a. p. 214. Inderdaad heeft het Grieksche *ὀδούς* (*odous*) eenen klinker voor de *d*, maar het w.w. *eten* luidt daar *ἔδειν* (*edein*) en niet *ἔδειν* (*odein*). Zoo ook is het got. *tunthus* (*tand*) moeilijk overeen te brengen met het got. part. *itands* van *itan* (*eten*). Dat verbiedt mij deze niet onvernuftige verklaring anders dan onder voorbehoud meê te deelen, en dwingt mij ook nog te wijzen op de vroeger verkondigde afleiding van eenen wortel *da*, Germ. *ta*, die verdeelen beteekende. Vgl. nog Dr. Kern, *Taal en Letterbode* V bl. 95.

moet, volgens hem, oudtijds *edens* geluid hebben, en was dan het part. van *edere* (eten). Zoo moet ook *tand* oudtijds *etand* (part. van eten) geweest zijn en den oudsten vorm van het part. bewaard hebben, dien wij ook nog in *Heiland* (van een oud *helian*, *heilan*, ons *heelen*), *vijand* (van een oud *vijan*, *haten*) en het mnl. *wigant* (strijder, van een oud *wihan*, *strijden*) aantreffen.

Inderdaad is door accentverplaatsing de inlassching eener *t* bevorderd in *ordéntlijk*, later *ordentelijk* voor *órdentlijk*, waarbij evenwel op grond van onzen vorm *órdelijk* geene inlassching der *n* behoeft aangenomen te worden, omdat wij bij Kiliaen reeds *ordenlijk* vinden naast *orden*, dat eerst later de *n* verloor, en toen kon schijnen het Lat. *ordo* te wezen, maar inderdaad het oudfransche *ordene* (uit den Lat. abl. *ordine* of acc. *ordinem*) was.

Door verandering van klemtoon had er syncope plaats bij ons woord *oogst* voor *oogést*, Lat. *augústus* (naam van den oogstmaand), bij *venster* voor *venéster*, Lat. *fenéstra*, en bij den boekdrukkersterm *fransche titel* voor *voorhandsche titel*, d.i. korte titel, die den eigenlijken titel voorafgaat. ¹⁾ Het verspringen van den klemtoon naar de tweede lettergreep had hier echter niet alleen het tóonloos worden en uitvallen van de *o* ten gevolge, maar ook het assimileeren van *ds* tot *s*, evenals in *thans* voor *thands*. Toch doet zich nog een derde verschijnsel bij dit woord voor: de *v* is tot *f* verscherpt, ofschoon de verbinding *vr* in onze taal niet ongewoon is. De oorzaak dier verscherping is niet ver te zoeken. Men zag in het woord het bekende, van *Frank* afgeleide, adj. *Fransch* en zoo oefende hier tevens de taalvervormende kracht, die wij volksetymologie noemen, haren invloed.

Door de werking van die zelfde kracht kunnen ook eenige grammatische figuren verklaard worden. Het knaapje in den moederschoot werd in ouden tijd Hansje in de kelde (got. *kilthei*, oudnoorsch *kjalta*, schoot) genoemd, en de voorspoedige geboorte er van der aanstaande moeder toegedronken; doch de eigenaardige bekers, waarmeê die dronk werd uitgebracht, ontvingen langzamerhand den naam van „Hansje in den kelder,” en dat eene paragogische *r* het verouderde en niet meer begrepen woord tot een bekend woord vervormde, waarmeê zinnebeeldig het diepe duister werd aangeduid, dat de toekomstige wereldburger nog bewoonde, was het werk van den splenden volksgeest, die gaarne op zijne wijze etymologiseert. ²⁾

Paragoge van *d* of *t* vertoond het woord *kobold*, dat bij ons eerst *kobout* werd, ongeveer zooals wij het vinden in de *Natuurkunde van 't geheel-al*, vs. 719 vlgg. :

¹⁾ Zie Dr. De Vries. *Taalgids* I bl. 259-261.

²⁾ De uitdrukking werd het eerst verklaard door Dr. De Vries, *Taalk. Bijdragen* II (1879) bl. 27-32.

„Coubouten, alven, nickers, maren,
Die hem smorghens openbaren,
Ende comen halen vier.”

Later vervormde het woord zich nog meer tot *kabouter* en alsof de *er* het nog niet genoeg tot een mannelijken persoonsnaam maakte, werd het nog verder samengesteld tot *kabouter-mannetje*. Toch was *kobol* of *kobal* de oudste vorm, daar het wel verre van in de oud-Germaansche mythologie te huis te behooren, uit het Grieksch is overgenomen, waar het *κόβαλος* (*kobalos*) luidde, en zoowel een' grappenmaker, als een soort van plaaggeest aanduidde. „Die vormverandering”, zegt Dr. Förstemann ¹⁾, „danken wij niet alleen, zooals Grimm in zijne Mythologie meent, aan den uitgang *olt*, die aan vele Duitsehe namen van geesten eigen is, maar ook tevens aan het woord *bold*, het tweede lid van tal van eigennamen.”

De zevende zaterdag vóór Paasch, de avond vóór Quinquagesima, heette bij ons van ouds de groote *Vastelavond* of *Vastenavond*; de maandag daarop volgende, de zoogenaamde *blauwe* maandag, werd als een tweede vastenavond beschouwd, en de daarop volgende dinsdagavond, eerst kleine vastenavond geheeten (*Mardi gras*, zooals de Franschen zeggen), wordt tot op dezen tijd toe met groot gejoel en allerlei grappen en vertooningen gevierd. Den volgenden dag, woensdag, beginnen de groote vasten, die tot na Paschen duren. Dat de *vastenavond* naar die *vasten* genoemd zou zijn, evenals de *kerstavond* naar den daarop volgenden *kerstdag*, werd vroeger algemeen geloofd, totdat ook hier de volksetymologie haar spel bleek gespeeld te hebben, en een overoud woord, reeds gevormd vóór er vastendagen bestonden, door inlassching eener *t* met een nieuw gebruik in overeenstemming te hebben gebracht. *Vastelavond* toch moet bij ons oorspr. *vazelavond* geluid hebben, evenals ook het Hd. *fastnacht* vroeger *fassnacht*, nog vroeger *fasenacht* was. Het door Kiliaen opgegeven *vaese* (*phantasia*, *delirium*), nog over in ons met klankwisseling geredupliceerd woord *viezevazen* (oorspr. *grillen*), dat zelfs Boendale (*Jans Teesteye* vs. 1698) reeds kent, stond er meê in verband, evenals *faselen*, bij Kiliaen o. a. als beweging maken opgegeven, dat ook in het Hd. voorkomt in den zin van grappen, malligheid maken. In die *vazelavonden*, waarop men allerlei buitensporige dwaasheden deed, bleven de Oud-Germaansche *Spurcalia*, Februarifeesten, voortleven, schoon onder eenigszins gewijzigden naam, zelfs tijdens de heerschappij van het Christendom en tot op dezen tijd toe ²⁾.

¹⁾ Dr. Förstemann, *Ueber deutsche Volksetymologie* p. 20 (in Kuhn's *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Berlin I, 1852)

²⁾ Ook het Romaansche woord voor vastenavond, namelijk *carneval*, is slachtoffer der volksetymologie geworden. Het luidde oudtijds *carnaval*,

Dat *hangmat*, waarin men eene hangende mat zag, alleen aan volksetymologie de ingevoegde *ng* te danken heeft, maar oorspr. bij de bewoners van Haiti, van welke wij het overnamen, *hamacca* luidde en als naam voor de netten, waarin de inboorlingen in hunne kano's slapen, gebruikt werd, is nog onlangs door Dr. Moltzer in herinnering gebracht ¹⁾.

Daar het voor de volksetymologie voldoende is, als de deelen van een onverstaanbaar woord maar gelijk worden aan bekende woorden, zonder dat zij in hun verband eenigen zin behoeven op te leveren, kan men ook een nu verouderd, maar door Plantijn en Kiliaen nog vermeld en bij Vondel (*Ovidius' Herscheppingen* XV vs 487) nog voorkomend woord *vijfwouter* (vlinder) onder de voorbeelden van volksetymologie opnemen. De *w* in 't woord is anorganisch, en de *f* uit *v*, de *t* uit *d* verscherpt: *vijwouter* zou de regelmatige vorm geweest zijn, uit *vivalder*, blijkens het os. *vivoldaro* ags. *fifalde*, ohd. *fifalder* en *fifaldra*, mhd. *vivaltere*. In het mul. vinden wij den vorm *riveltre* o. a. *Floris ende Blancheflor* vs. 2963. 't Is blijkbaar een gereduplicateerde vorm van den Germ. wortel *falth*, vanwaar ons *vouwen*.

Volksetymologie was het ook weder, die eene *w* inlaschte in den Keltischen stadsnaam *Noviomagus*, waaruit, met bijgedachte aan *weg*, de vorm *Nimwegen* reeds in de middeleeuwen ontstond. Door aan *corps* te denken, maakte men van *caporal* ons woord *korporaal* alsof er iemand door te kennen gegeven werd, die tot een legercorps behoort ²⁾. Toch is het niets anders dan hoofdman, evenzoo van het Ital. *capo* (hoofd) afgeleid, als *kapitein* van het Lat. *caput*. Evenals de inlassching van deze *r*, berust ook de epenthesis van de *m* in *kamperfoelie* op volksetymologie, hetzij men daarbij aan *camp* (veld), hetzij nog eer aan de stad *Kampen* dacht. Het Lat. woord, dat op die wijze verbasterd werd, luidde *caprifolium* (bokkenblad, Hd. *geissblatt*), en werd bovendien in den meervoudsvorm *caprifolia* overgenomen, die voor een vrouwelijk enkelvoud werd aangezien, zoodat het woord dan ook het vrouwelijk geslucht aannam. ³⁾

d. i. *carrus navalis*, schip op wielen, door de Duitschers *narrenschiff*, door onze voorouders *blauwe scute* genoemd, waarin eerst de godenbeelden, later de grappenmakers rondgevoerd werden. De Italianen, die er de vasten meê in verband brachten, maakten er den kluchtig-klagenden uitroep *carne vale* (= vaarwel vleesch) van, en menigeen liet zich verschalken door deze volksetymologie en zag er de ware verklaring van het woord in.

¹⁾ Dr. H. E. Moltzer, *De volksverbeelding in het rijk der taal*, Groningen 1881 bl. 22 vlg.

²⁾ In het stad-Groningsch zegt men nog *kapperaal*. Zie *Taalk. Bijdragen* II bl. 283.

³⁾ Vgl. *lilie*, vr. (lat. *lilia*. meerv. van *lilium*) *premie*, vr. (lat. *premia*, meerv. van *premium*), *kroniek*, vr. (*chronica* meerv. van *chronicon*), waarop gewezen werd door Dr. Verdam, *Theophilus*, Amst, 1882 bl. 125.

Dat *pleisteren* (stilhouden bij eene herberg) eene *l* achter de *p* aannam, zal wel hierin zijne oorzaak gehad hebben, dat men bij het woord *peisteren* aan *pleisteren* (met pleisters hechten) dacht. Het volk zag ondanks het verschil in beteekenis analogie tusschen de beide woorden, en maakte het een willekeurig, of misschien ook onwillekeurig, geheel gelijk aan het andere. Zoo heeft menig woord ongemerkt eene anorganische letter aangenomen, naar analogie van een ander woord of een anderen woordengroep, waarmede men het om vorm of beteekenis in verband bracht. De analogiewerking, waarop in den laatsten tijd van verschillende zijden de aandacht wordt gevestigd, is een machtige factor gebleken bij de ontwikkeling of vervorming der taal. Zou *ochtend* misschien wel ooit de paragogische *d* hebben aangenomen, als *avond* niet eene *d* aan het einde had gehad? Zou *drossaat* wel tot *drossaard* verbasterd zijn, als men in het tweede lid der samenstelling nog den wortel van *satjan* (zetten) gevoeld had, en er niet veeleer bij gedacht had aan zoovele andere woorden, die op *aard* (oorspr. *hard*) uitgingen, als *rijkaard*, *valschaard*, *bloodaard*, enz.

Wezen wij boven op woorden als *tollenaar* en *redenaar*, die van ouder tot ouder eene *n* vóór den uitgang *aar* bezaten, bij andere woorden werd die vóór *aar* of *ier* ingevoegd naar analogie van de woorden, die er met recht aanspraak op konden maken. Zoo werd *harpaar* (mhd. *harpfaere*), ofschoon van *harp* afgeleid, tot *harpenaar*, *harpenaar*; zoo *moorder* (hd. *mörder*), ofschoon afgeleid van een sterk verbogen subst. *mord*, tot *moordenaar*; zoo *soudier*, dat in het mnl. meermalen voorkomt, tot *soudenier*, dat men in het mnl. even dikwijls vindt, ofschoon *sout* uit *sold* (lat. *solidus*, geld vanwaar ook *soldij* en *soldaat*) het grondwoord is.

Dat samengestelde woorden, waarvan het eerste lid een sterk mannelijk of onzijdig subst. in den tweeden naamval is, tusschen beide deelen der samenstelling eene *s* laten hooren, is natuurlijk; maar dat hetzelfde ook het geval is, wanneer het eerste van het vrouwelijk geslacht is, zooals in *regeringsbesluit*, *wetsbepaling*, *stadsbestuur*, *waarheidsliefde*, *vriendschapsband*, enz. zou maar bij enkele woorden (vrouwelijke *i*-stammen) als archaïsme kunnen verklaard worden, doch moet in elk geval bij de meeste als vrucht van analogiewerking worden aangemerkt, waardoor ook buiten samenstelling geregeld de vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen *moeder*, *zuster* en *dochter* eene *s* in den genitief aannemen, als zij geplaatst worden vóór het woord, dat zij bepalen, ofschoon zelfs de mannelijke verwantschapsnamen *vader* en *broeder* in het oud-Germaansch, ja zelfs nog vaak in het mnl. geene *s* in den genitief bezaten. Deze analogiewerking heeft zich zelfs nog verder uitgestrekt. Dikwijls nemen ook verbaalstammen als eerste lid eener samenstelling dien genitief-*s* aan, zooals *leidsman*, *scheidsrechter*, enz.

Weder in andere woorden zijn sommige letters inderdaad door buiging, en dus organisch, ontstaan, maar later als overbodige toevoegsels gebleven, wanneer bij die woorden de verbogen naamval — natuurlijk uit misverstand — tot nominatief werd gemaakt; en bij zulke woorden mag men — als men ze ten minste behoorlijk begrijpt — van inlassching of toevoeging blijven spreken.

Schoen en *teen* waren oorspr. meervoudsvormen van *schoe* en *tee*, maar nu een nieuw meervoud *schoenen* en *teenen* gevormd is, en daardoor het oude meervoud als enkelvoud wordt gebruikt, mag men de slot-*n* bij die woorden eene paragogische *n* noemen, die wel organisch ontwikkeld is, maar als organisch gedeelte van het woord hare beteekenis heeft verloren.

Zoo kan men spreken van eene paragogische *n* in *Pinksteren*, *Paschen* en in de Hd. woorden *weihnachten* en *ostern*, sinds zij niet meer dienst doet als datief-uitgang, wat zij toch oorspr. was, evenals bij sommige eigennamen als bv. *Weenen*, blijkens het Hd. *Wien*. Terwijl bij deze woorden, die meestal verbonden werden met voorzetsels, welke den datief regeerden, de *n* had moeten wegvallen, wanneer het voorzetsel er niet meer vóór geplaatst werd, bleven zij ook dan nog die *n* behouden, als een overbodig achtervoegsel. Door dezelfde oorzaak had er schijnbare epenthesis van *er* plaats in onze samenstelling *middernacht*, eener datief, die, uit de uitdrukking *te midder nacht* ontstaan, den ouden nominatief *midnacht* (o. a. *Alex.* I 1332, ook geassimileerd tot *minnacht*, *Walew.* 893) verdrong, die bij Vondel nog vaak voorkomt, en te vergelijken is met *middag*, *midzomer*, *midwinter*, enz.

In andere gevallen liet het voorzetsel weder een ander blijvend spoor achter door zijne slotletter aan een woord af te staan, dat er dan in 't vervolg steeds van voorzien bleef. Zoo ontstond *nijver* uit *en ijver*, *neven(s)* uit *en even*. Zoo smolt het voorzetsel *te* zelfs in één met *zamen*, waarvan de *z* dientengevolge tot *s* verscherpt werd. Bij andere woorden daarentegen verviel men, om het gevaar van voorvoeging te ontgaan, van *Scylla* in *Charybdis*; men liet de aanvangsletter weg, alsof die eigenlijk tot het vorige woord behoorde. Zoo verloren *nadder*, *narreslede*, *naak* enz. hunne *n*, omdat men die hield voor de sluitletter van den lidwoordsvorm *den*; zoo ontstond *inkt* uit *tincta*, omdat men er 't *inkt* in zag.

Allerlei omstandigheden hebben er dus toe bijgedragen, om de vormveranderingen der woorden te veroorzaken, die wij onder den naam van grammatische figuren samenvatten, en die wij gewoon zijn te rangschikken naar de verschillende soorten van veranderingen, die er zijn aangebracht, en niet naar de verschillende krachten, die er bij werkzaam geweest zijn. Aan die gewoonte der descriptieve grammatica zullen wij voorloopig zeer stellig, en misschien ook in de toekomst wel altijd, getrouw moeten blijven. Hoe aantrekkelijk

de gedachte op zich zelf ook moge zijn, eenmaal de taalvormen stap voor stap in hunne wording te kunnen volgen, de physiologische en psychologische krachten bij hare werking te mogen bespieden, op dien grondslag eene historische taal-leer te bouwen is nu althans nog niet mogelijk. De wetenschap der taalphysiologie verkeert nog in het eerste tijdperk van ontwikkeling, en de geheele zielkunde is nog een duister veld, waarop slechts hier en daar enkele lichtstralen zijn gevallen. Daardoor zijn dan ook tegenwoordig nog veel te veel verschijnselen onverklaard gebleven, die alzoo nog niet aan de werking van bepaalde krachten kunnen worden toegeschreven en dus onvermeld zouden moeten blijven, terwijl zij daarentegen hunne plaats kunnen vinden in eene beschrijvende grammatica.

En met zulk eene moeten wij voorloopig tevreden zijn, doch niet slechts bij gebrek aan beter, maar zelfs met een zeker gevoel van dankbaarheid, omdat zij ons in staat stelt door eene practische groepeerling naar uiterlijke verschijnselen het geheele veld der taalverandering gemakkelijk te overzien. Dat laatste voordeel der beschrijvende grammatica is zelfs zóó groot, dat het de vraag is, of men het wel ooit zal willen opofferen, daar toch nimmer eene groepeerling naar de krachten, die op taalgebied werken, een duidelijk overzicht van het geheel zal kunnen geven, omdat vele verschijnselen niet eenvoudig, maar samengesteld zijn en aan de samenwerking van verschillende oorzaken hun ontstaan te danken hebben. Wel mag men voortaan de uitkomsten der physiologische en psychologische taalwetenschap niet meer verwaarloozen, wanneer men de verschijnselen op het gebied van de taal groepeerling volgens de oudere beschrijvende methode; doch ik achtte het voor het minst voorbarig die methode vaarwel te zeggen, nu ik tot de behandeling der grammatische figuren in bijzonderheden overga, waarbij ik natuurlijk veel bekends in de herinnering zal brengen, omdat mijn doel is bij het overzicht, dat ik wensch te geven, eene betrekkelijke volledigheid te bereiken.

Vooraf echter nog ééne opmerking, namelijk deze, dat ik mij zal bepalen binnen de grenzen van het Germaansch taalgebied. Bij uitzondering zal ik mij nu en dan een uitstapje op het ruime veld der overige Indo-germaansche talen veroorlooven, maar mij toch in hoofdzaak houden bij die verschijnselen, waardoor zich onze taal onderscheidt van hare naaste zusters talen, en vooral bij die, waardoor het tegenwoordig Nederlandsch van de taal der middeleeuwen verschilt.

(*Wordt vervolgd.*)

Naar aanleiding van de Acte-examens M. O. in de Nederlandsche taal- en letterkunde, 1882.

(Examinatoren: Prof. J. VERDAM en DR. G. PENON.)

Geëxamineerd 17 mannelijke kandidaten, toegelaten 2.

Sedert de wet op het middelbaaronderwijs, die 't aanstaande jaar heur twintigste bereikt, werd ingevoerd, is, voor zooverre ik weet, geene examen-commissie met hare kandidaten zóó ongelukkig geweest als die van dit jaar. Zeventien kandidaten onderwierpen zich aan 't onderzoek en aan twee dier heeren, zegge aan slechts twee gelukkigen, kon de acte worden toegekend. Dit feit zal indruk maken. Wellicht spookt het reeds onder de ministerstafel en woelt het door het hoofd van interpellatie-lustige volksvertegenwoordigers. Het verwijt, of althans de vreeze, dat de examens in de geschiedenis en aardrijkskunde een tekort aan leeraren zullen doen ontstaan, is nu van de lucht. Er zijn reeds veel meer gediplomeerden dan vacante betrekkingen voor deze vakken en wel eens bekwam mij de lust de blijde vreugde te temperen van menigen geslaagde in *de* wetenschap — zoo wordt thans onder intiemem de geographie gedoopt — die met de acte in de hand, gelijk dat voor drie jaren 't geval was, de eerste de beste hoogereburgerschool meent te kunnen binnengaan om de lessen te beginnen en de jaarwedde in ontvangst te nemen. Inderdaad, voor de aardrijkskunde begint de toeloop groot genoeg te worden, zoodat we voor de toekomst gerust kunnen zijn: in 1870 drie mannelijke kandidaten, toegelaten twee, in 1882 ongeveer 50 kandidaten, toegelaten . . . Zoodat dus de vermoedens omtrent „te moeilijke examens” bij die in Nederlandsche taal en letterkunde voedsel zullen moeten gaan zoeken, indien ze 't leven willen houden. En dat dit reeds gedaan wordt, weet ik van zeer nabij. Dit jaar is 't mij gebeurd, dat een vriend voor één zijner kennissen me vroeg, of ik hem desnoods per telegram wilde berichten, „of, naar mijn oordeel, de afwijzingen van zooveel niet-geslaagden aan de kandidaten dan wel aan de wijze van examineeren moest worden geweten.” Terstond heb ik dien vriend geantwoord, dat de kandidaten-zelfen zich, mijns bedunkens, de afwijzing te wijten hadden. Maar, ik herhaal het, uit het feit dezer correspondentie blijkt alreeds, dat er een ongunstige indruk over de examens in omloop is. Welnu, ik heb mij voorgenomen in deze bladzijden een en ander over de acte-examens in 't algemeen, over die van 1882 in 't bijzonder, in 't midden te brengen, naar waarheid en zonder aanzien des persoons. Naar waarheid: voor zoo verre het mij gegeven is natuurlijk, te oordeelen over de zaak in quaestie, immers naar mijne ondervinding door herhaalde tegenwoor-

digheid bij gemeld examen. Van de examens voor de dames zal ik niet spreken; die worden, zeer tegen den zin zelfs van dames, nog altijd, overeenkomstig den wil der wet, met gesloten deuren gehouden. Intusschen eene opmerking: buitenaf schijnt de meening te bestaan, dat de examens voor de dames zooveel gemakkelijker zijn dan voor de heeren. Dit oordeel is waarschijnlijk gegrond op 't zooveel gunstiger verhoudingscijfer der toegelatenen. Maar, het vermoeden is *ongegrond*. 't Is waar, dat de dames geen *Middelnederlandsch* behoeven te lezen en te verklaren en de heeren wel, maar ook aan de dames wordt de taal van Hooft, Huygens of Vondel voorgelegd — en wie durft zeggen, dat de taal van Hooft inderdaad te verstaan is voor dengene, die in 't Middelnederlandsch een volslagen vreemde deling moet heeten? Wat mij betreft, ik heb ook een wil, even goed als de wet, en als eene dame zich onder mijne leiding voor de acte in de Nederlandsche taal- en letterkunde wil bekwamen, dan stel ik als voorwaarde: óók Middelnederlandsch.

Ik hoop niet, dat men mij naar mijne geloofsbrieven vragen zal, nu ik de vrijheid neem zelfs 't officiëel verslag vooruit te loopen en mijn oordeel ongevraagd te geven. Maar mocht dit zoo zijn, dan antwoord ik, dat ik het recht van medespreken ontleen aan 't feit, dat reeds een *twaaftal* kandidaten, die gedeeltelijk of geheel onder mijne leiding hadden gewerkt, de acte verwierven ¹⁾, terwijl zij, die mij hunne afwijzing moesten komen mededeelen vijf in getal waren. Door een en ander kan ik zoo ongeveer oordeelen over de vraag of het den commissiën gelukte ²⁾ de kandidaten zoo te wegen, dat hunne schatting overeenkwam met de waarheid. Vóór alles, en opdat men in deze regels niet meer verkondiging van eigen lof zoekende dan aan een eerlijk man geoorloofd is, nog dit: *Kandidaten op te leiden voor 't middelbaaronderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde, kandidaten, die talent hebben en werkkraft, is eene kleine kunst: aan hen 75 percent van de eer der toelating.* En 't met kandidaten te wagen, wien 't òf aan talent òf aan werkkraft ontbreekt, is een onbegonnen en eerroovend werk. Wie geen talent heeft, leert nooit een goed stuk schrijven, en zonder dat is toelating haast onmogelijk; en wien 't aan werkklust mangelt, die verwijt ten slotte aan dengene, die hem leiden wilde, wat in eigen tekortkoming te vinden was.

¹⁾ Ook dit jaar slaagde één heer en ééne dame; twee heeren werden afgewezen. ²⁾ De kandidaten, die slaagden, werden geëxamineerd door de H. H. Prof. Moltzer en Prof. Verdam; Dr. van de Sande Bakhuysen en Dr. G. Penon.

In de eerste plaats dan: gelukt het aan de commissiën zóó te wegen, dat hunne schatting overeenkomt met de waarheid? Wat moet ik op deze vraag met het oog op mijne ondervinding antwoorden? Ik bedoel: kwam 't oordeel der commissiën, laat mij eens mogen zeggen over *mijne* kandidaten, overeen met de wetenschap, die ik had van hunne kennis, van hun talent?

Ik vind het een geluk deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden.

Er zijn van die zaken, die van mond tot mond gaan onder de ontevreden en teleurgestelde kandidaten, en door hen verspreid worden, welke goed onder de oogen te zien hetzelfde is als hare redeneeringen tegen de examens nietig te verklaren. Hier zijn er eenige:

A. deed in achttienhonderd en zooveel examen en was voldoende in de letterkunde, maar werd afgewezen voor de taal. 't Volgend jaar was de taal voldoende, maar moest de examinandus om zijn onvoldoend cijfer voor de letterkunde afgewezen worden. A. vindt zoo'n toestand onmogelijk, en de vrienden en kennissen, althans in A.'s bijzijn, met hem. En toch: als A. verleden jaar voldoende was voor de literatuur, en de 52 weken, tusschen toen en nu verlopen, heeft geteerd op dat voldoende, is 't dan werkelijk een mirakel, indien voldoende in onvoldoende is verkeerd? Maar A. had nog eene andere grief: hij had een oordeel over *van Effen* uitgesproken, dat hemelsbreed verschilde van de meening des examinator; en nu beweerde hij, dat dit verschil in meening hem den doodslag had gegeven. En werkelijk was de toon des examinator na het incident ('t is eenige jaren geleden) minder aangenaam dan vóór de quaestie. De waarheid was, dat de kandidaat, toen hem, na zijn „afwijkend” oordeel over *Van Effen*, gevraagd werd, of hij den *Hollandschen Spectator* gelezen had, moest antwoorden: *eene bloemlezing uit van Effen!* Was 't wonder, dat zoodanig incident een ongunstigen indruk maakte?

B., die voor de tweede maal werd afgewezen, beweert verontwaardigd te mogen zijn over 't feit, dat men voor twee jaren zijne kennis van 't *Middelnederlandsch* voldoende achtte en die thans slechts evenvoldoende durfde verklaren. B. bedenkt niet, of in 't oogenblik van teleurstelling bedacht hij niet, dat de kans tusschen evenvoldoende en voldoende zeer goed liggen kan in honderd en ééne omstandigheid, als daar is bladzijde zooveel of bladzijde zooveel uit Eelco Verwijs' *Bloemlezing*, om van andere oorzaken niet te spreken.

C. verbaast zich over 't feit, dat zijn opstel onvoldoende werd geacht, ofschoon er geene enkele taalfout in was — en bedenkt niet, dat er voor een goed stuk meer noodig is, dan vervoegen en verbuigen.

E. kan zijne verontwaardiging niet inhouden, over 't feit, dat men hem ééne enkele taalfout zoo hoog had aangerekend. Hij had in zijn paedagogisch opstel geene enkele fout dan alleen deze: „wie eenen misdaad doet, wordt gestraft?” Eenen misdaad; is 't dan zóó erg zich te vergissen in 't geslacht van één woord? Neen, mijnheer, zich te vergissen in 't geslacht van één woord, dat is geene doodwond, maar zich te vergissen omtrent het geslacht van „misdaad” is een vergrijp tegen het taalgevoel: daad, wraak, uitspraak, en diergelijke woorden mannelijk te nemen, is stuitend.

Ziedaar ondervindingen omtrent eigen kandidaten. Straks spreek ik nog van andere, mij onbekende heeren, die eene afwijzing wellicht al even onbillijk hebben gevonden, al waren ze er zelve de schuld van.

Nog eens: het is mijne innige overtuiging, dat de commissie bij 't uitreiken der acte *in den regel* den juisten persoon treft, en bij 't weigeren *hoogst zelden* mistast. *Onfeilbaarheid* zal geen examiner zich willen toekennen — en ik denk niemand te beleedigen, indien ik zeg, dat wel eens een kandidaat werd afgewezen, van wien ik zeker had verwacht, dat hem de acte zou toegekend worden. Maar ook in dit geval zei de kandidaat in quaestie: „'t is mijne eigene schuld, ik heb mij vergooid” (historisch!) — Toch bleef het mij spijten, dat de examiner den bedoelden kandidaat niet door andere *zeer goed* geslaagde gedeelten van 't examen zóó had leeren kennen, dat hij hem nogmaals gelegenheid bood over gelijksoortige zaken als welke de examinandus op een gegeven oogenblik niet *scheen* te weten, zijne meening te zeggen. Met dat al: wie erkent zich te hebben „vergooid”, zal de eerste zijn om den examiner vrij te spreken.

Intusschen meen ik te dezer plaatse iets in 't midden te moeten brengen aan 't adres van 't beoordeelende en veroordeelende publiek, dat de examens bijwoont, of uit de tweede en derde hand de verlangde mededeelingen ontvangt omtrent „domheden” en „dwaasheden” der examinandi. Ik geloof niet, dat dit zoo geheel onnoodig is. *Beoordeelen* en *veroordeelen* is gemakkelijk, maar *zelf-doen* en *beter-doen*, hier wachten we elkander. Ik voor mij zal niet ophouden te beweren, dat het een tamelijk groot verschil maakt, op den stoel vóór den examiner te zitten of eene plaats naar achteren.

Er worden inderdaad wel eens zóó dwaze antwoorden gegeven, dat men aan alle zelfkennis der kandidaten moet gaan wanhopen, maar zelfs dan oordeele men niet terstond. Ik heb 't eens bijgewoond, twee jaren geleden, dat een kandidaat het antwoord schuldig bleef op de vraag: kunt gij een werkwoord noemen, waarvan 't imperfectum op *de* eindigt. Maar wie ter wereld zou nu durven meenen, dat de kan-

didakt op dat oogenblik zijne zinnen bij elkander had; wie gelooven, dat de man zoo'n voorbeeld inderdaad in gewone omstandigheden niet tot zijne beschikking had? Ook op dit examen is 't gebeurd, dat een kandidaat van 't warren raakte met „intransitieve werkwoorden” en geen voorbeeld scheen te weten van een intransitief werkwoord met een genitief of datief. Op mij maken zulke „domheden” niet dien lachwekkenden indruk, dien sommige toehoorders er, tot hunne verpoozing, van ontvangen. ¹⁾ Ja, ik ga verder, en beweer met nadruk en ernst, dat de examiner een zoodanig geval niet als een gegeven voor afwijzing zal beschouwen, tenzij hij zich door andere soortgelijke gevallen overtuigd hebbe, dat hier inderdaad onwetendheid in 't spel is. Eene andere aardigheid, ook van dit examen: een kandidaat had niet geweten welk verschil er was tusschen een voegwoord en een bijwoord. Dat vond 't publiek toch zóó grappig, dat men het als een loopend vuurtje verspreidde om ook niet-aanwezigen een vroolijk oogenblik te bezorgen. Maar vreemd, toen ik den overbrenger van dit nieuws vroeg of hij ook die andere vraag had gehoord: „hoe *worden* bijwoorden tot voegwoorden?” en ik er bijvoegde, dat hij over deze kleinigheid desverkiezende een uur denken mocht en me dan zijn antwoord mededeelen, toen ontweek hij de historie. Nog eens: grappen ten koste van de „domheden” der „onwetende” kandidaten, zijn te goedkoop, vooral als ze komen van hen, die *'t examen in 't Nederlandsch* niet aandurven.

Over 't *schriftelijk* examen in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde zal ik spoedig mijne meening in een afzonderlijk stuk aan het oordeel der lezers onderwerpen; nu alleen over 't mondeling onderzoek.

Wat dit mondeling examen aangaat, ieder, die 't heeft bijgevoond en kennis van de zaak heeft, zal moeten erkennen, dat er de heuschheid voorzit. Heeren examinatoren doen al 't mogelijke, om de kandidaten „op hun gemak te brengen,” gelijk men 't noemt, en dit te meer, naar 't mij toescheen, als 't schriftelijk werk van den betreffenden examinandus eenigen gunstigen indruk had gemaakt. In zoo'n geval begint men 't mondeling examen blijkbaar met de bedoeling den kandidaat ter overwinning te voeren.

Er valt meer op te merken. Soms is het schriftelijk werk van den kandidaat klaarblijkelijk zoo geheel onvoldoende, dat het tijdverspillen moet heeten het mondeling examen te beginnen. In

¹⁾ Een examiner, die met zulke „domheden” de vrienden vermaakt, en dit is wel eens geschied, moet, dunkt me, de eerste zijn om zichzelven te vonnissen.

diergelijk geval — het is mij recht duidelijk — moet het den examiner al heel moeilijk vallen zijne ziel in lijdzaamheid te bezitten. Misschien ware 't zeer wenschelijk, in zoo'n geval vóór 't mondeling onderzoek, den kandidaat op de hoogte te brengen van een en ander, om hem althans in de gelegenheid te stellen zich terug te trekken. Dat er gevallen zijn, waarin dit reeds geschiedt, is mij niet onbekend, maar kon 't niet nog vaker gebeuren? Of gebiedt de wet, dat men zichzelf en anderen ten einde toe martelt? Van „terugtrekken” gesproken: daartoe wordt, onder 't mondeling examen, nog al eens gelegenheid gegeven. Er zijn meermalen *reeds gevestigde leeraren*, die de acte voor 't Nederlandsch vragen, maar hunne krachten overschatten. 't Mondeling examen teekent, na een half uur, na een uur, eene steeds donkerder, eene steeds ontmoedigender uitkomst. Is 't dan niet goed van de Heeren examinatoren, indien ze den kandidaat even alleen roepen en hem 't woord „terugtrekken” in den mond geven? Intusschen is 't merkwaardig hoe verblind sommige kandidaten zijn: als ze reeds tienmaal kunnen gevoelen, dat ze verre tekortschieten, denken ze soms nog niet eenmaal aan hun recht om 't pijnlijk onderzoek te doen eindigen. Zeker, ik heb 't ook wel eens bijgewoond, dat een en ander den examiner ongeduldig maakte, maar wie zal dit wraken? Meermalen was ik er getuige van, het is de eerlijke waarheid, hoe bvb. Prof. J. Verdam voorkomend beleefd was en bleef ten einde toe, ook ondanks hinderlijke teleurstelling. Ik heb Prof. J. Verdams naam genoemd, niet om door 't zwijgen over andere examinatoren hun onaangenaam te zijn, maar omdat Verdam reeds eenige jaren achtereen in de commissie zitting heeft en ik hem zoo herhaaldelijk heb gehoord. Ik heb van 't examen, zeer bepaaldelijk ook door dien Hoogleraar, nog een anderen indruk verkregen. Het is deze: iets niet te weten, is voor den kandidaat, betrekkelijk gesproken altijd, geene doodwond, maar de zaak niet te weten en er desniettemin om toe te praten, wel. En dan: de kandidaten worden niet alleen gewogen, maar ook geproefd, als 't geoorloofd is deze uitdrukking te gebruiken. Hoe dat, zal men vragen? Ik antwoord: door hun combinatie-vermogen te toetsen. Uit zekere gegevens, die bij den kandidaat aanwezig zijn, of zelfs wel door de wijze van vragen bij hem wakker worden, wordt aanleiding genomen om eene vraag te stellen, welke onder de bedoelde omstandigheid tot een antwoord en een goed antwoord voeren moet — als dat combinatie-vermogen levendig is. Welnu, wie moet niet erkennen, dat deze manier van handelen den man verraadt, zooniet vereert, die de kandidaten proeft? En dan de wijze van antwoorden! Bredsprakigheid verafschuwt men evenzeer als dooddoeners en algemeenheden; scherpte in de redeneering, afronding van 't antwoord, en vooral logica, die de wacht houdt over woord en wederwoord, dat is naast de weten-

schap vijftig percent van 't examen. Een „ik vergis mij” van de zijde des kandidaats — uit dit en dat volgde eigenlijk deze zaak en die, doet geen kwaad — maar als de examinandus er zelfs niet op te brengen is, dat zijne redeneering niet sluit, dan...

En wat dan wel te zeggen van 't feit, dat een kandidaat, toen hem tweemaal eene taalkundige quaestie, niet afgevraagd, maar eigenlijk verklaard was, beweerde: „ik begrijp het nog niet?”

Ik heb ook eene opmerking, die men mij wel zal willen ten goede houden. Thans, nu er telkens twee examinatoren benoemd worden, neemt één 't woord en de ander houdt aanteekening van 't gesprokene. Goed — en als de eene examinerator aan 't eind is, neemt de ander nog wel eens 't woord om over enkele punten, die in den loop van 't onderzoek werden aangeroerd bvb., nog iets naders te vragen. Ook niet kwaad — maar soms valt de anders zwijgende examinerator zijn collega in de reden, en, als ik 't zeggen mag, dat vermoeit en martelt den kandidaat, al is de vrager ook met de beste bedoelingen bezielde om den kandidaat op weg te helpen.

Prof. Verdam doet dit hoogst zelden, als 't *niet* goed gaat. Maar is de kandidaat, laat ons zeggen aan de winnende hand, dan wel — maar dan ook doet het geen kwaad meer.

Van deze algemeene indrukken kom ik tot eenige bijzondere opmerkingen. Eerst over het taalkundig gedeelte van 't examen. Dit geeft den doorslag, en meermalen heb ik de opmerking niet kunnen onderdrukken, dat het letterkundig gedeelte van zekere oppervlakkigheid niet was vrij te pleiten. Doch hierover zoo aanstonds.

Dat het te moeilijk is, het examen in de taal, zal ik niet beweren, maar zoo gemakkelijk als 't luisterend publiek verhaalt, is 't zeker niet. Eene opmerking: er wordt wel eens een enkel woord Gothisch gevraagd, maar er wordt dan in den regel terstond bijgezegd, dat het niet afdoet, indien de kandidaat het antwoord schuldig blijft. Eilieve, maar waarom dan de vraag te doen? Laat ons voorzichtig zijn met een te haastig oordeel. Ik heb 't bijgewoond, dat de examinerator, sprekende over 't woord *terwijl*, van den kandidaat wilde weten, wat *wijl* in 't Gothisch is. Ik zie nog niet in, waartoe deze vraag diende. Bij eene andere gelegenheid liep 't gesprek over *erkennen* en *oorlog* en of die voorvoegsels wat met elkander gemeen hadden. Wat was *oor* in 't Gothisch, zei de examinerator, en hier zou de kandidaat op vasten grond gestaan hebben, indien hij 't antwoord had geweten. Zoodat, het blijkt wel, ik blijf het nuttig vinden, dat de kandidaat kennis neemt bvb. van de spraakkunst behoorende bij Stamm's *Ulfilas*.

Ik noemde het woord *oorlog*. Dit woord heeft herhaaldelijk dienst gedaan, dezen keer, evenals „*bij ontstentenis van*” en „*desnoods*”.

't Deed dienst o. a. voor 't onderzoek naar der kandidaten kennis van „historische taalkunde.” Ik heb twee bezwaren voor één. In de

eerste plaats heb ik iets tegen dat herhalen van dezelfde zaak met twee, drie kandidaten. Men begrijpt waarom. Zoo heeft „bij ontstentenis van” nu reeds drie jaren dienst gedaan, en verlangt vooreerst naar rust, tenzij men 't bij ontstentenis van gelijksoortige voorbeelden volstrekt noodig oordeelt.

Met „oorlog” is 't iets anders — dit woord is pas voor den tweeden keer in de vredige zalen van *Diligentia* aangekondigd. Doch laat mij ernstig blijven. Wat kwaad stak er in, dat een kandidaat zich nog behielp met de oudere verklaring van Prof. Brill (Spraaikleer, I, § 53, 5) en die van Terwey niet kende om *oorlog* met „een hard *gelag*” in verband te brengen? Zijn deze quaestiën inderdaad de meest verkieslijke voor een examen? Desnoods = van dat nood (zijnde) zou men erover kunnen zwijgen.

Daar is nog een ander bezwaar tegen dit examineeren in historische taalkunde. Laten we elkander goed verstaan. Bij 't schriftelijk examen, als de kandidaat rustig en wel met zichzelf alleen is, geeft men drie, vier onderwerpen ter behandeling, waaruit hij kiezen kan. Waarom ook niet een drie- of viertal woorden en uitdrukkingen, die 't mondeling onderzoek naar de kennis der „historische taalkunde” helpen regelen. Den kandidaat zelve de keus te geven uit eigen voorraad vind ik gevaarlijk, maar ééne enkele uitdrukking of woord, door den examinerator te kiezen, evenzeer. Laat den examinandus keuze uit drie, vier -- geef hem ook eigen keuze om zijne methode en redeneering te hooren.

Nog iets; waar er aanleiding toe is, wordt niet zelden naar de beteekenis van een algemeen gebruikt vreemd woord of een kunstterm gevraagd, bvb. „wat is *analogie*?” „Wat is een *glossarium*?” „Wat is eene *trilogie* en wat een *cyclus*?” Deze en dergelijke vragen moet een kandidaat voor Nederlandsche taal- en letterkunde behoorlijk weten te beantwoorden. Niet zóó bvb.: een glossarium = eene woordenlijst, want dan is, naar de terechtwijzende opmerking des examinators, de *Woordenlijst* van DE VRIES en TE WINKEL ook een glossarium. Intusschen gebeurt het, dat een examinandus, na deze opmerking en na zijne eigene mededeeling, dat hij bvb. met het glossarium op den *Leekenspiegel* bekend is, toch niet komen kan tot de eenvoudige mededeeling: glossarium = „verklarende” woordenlijst. Er kan niet genoeg op gewezen worden, dat Prof. J. Verdam altijd de geesten proeft, ook door de verklaring van dergelijke in taal en letteren gebruikelijke woorden te vragen. Het blijkt dan, dat er studeerenden zijn voor 't Nederlandsch, die zulke woorden gebruiken en den zin ervan op den tast weg bepalen, als er naar gevraagd wordt nl., maar die uit zichzelf nooit de behoefte gevoelden scherp begrensde begrippen aan de gemelde woorden te verbinden of te leeren verbinden. Weer andere zijn er, die ééne schrede den beteren weg opgingen, en bvb. Kramers *Kunstwoorden-*

boek gewoon zijn te raadplegen. Het zijn die kandidaten, welke met de afleiding tevreden zijn. Maar weinigen echter zijn er — en hen weet men er wel uit te vinden — die na de afleiding geraadpleegd te hebben ook het taalgebruik hoorden en dan voor zichzelf tot eene definitie kwamen.

Wederom eene opmerking. Er worden honderd vragen gedaan gedurende den loop van de Novembermaand, die geroemd moeten worden, maar *niet altijd* is de keuze verstandig. „Wat is een *hendiadys*?” „Wat een *protusteron*?” Van 't eerste woord vindt men eene mededeeling in den *Theophilus* van Prof. J. Verdam, bladz. 139, en van 't laatste heeft genoemde hoogleeraar, naast eene reeks voorbeelden, bijeengebracht uit allerlei Middelnederlandsche schrijvers, text en uitleg gedaan in de *Taalkundige Bijdragen*. En desniettemin zou ik een kandidaat, die soortgelijke woorden op 't examen zich niet herinnert, ongaarne veroordeelen. Ik zeg niet, dat dit geschiedt, maar als de kandidaat de vraag onbeantwoord laat, is er toch een zeker iets in 't oneffen, dat tot zijne veroordeeling medewerken kan. Om de waarheid eere te doen, moet ik er echter bijvoegen, dat de hendiadys enz. alleen dan dienst deed, als de lectuur van Hooft of Huygens er aanleiding toe geeft, want zelden worden zulke vragen gedaan uit eene open rede. — Gelijk men weet is het Middelnederlandsch aan niemand beter bekend dan aan Prof. J. Verdam (naast Prof. M. de Vries). Ik durf niet beweren, dat het examen buiten den invloed blijft van die verbazingwekkende kennis des examiners. Hoe zei men dit of dat in 't Middelnederlandsch? wordt eene meer en meer gebruikelijke vraag. Wel altijd zeer van pas, natuurlijk, en als de beantwoording een licht zal ontsteken over de taal van Hooft of zelfs van 't heden, maar moeilijk niettemin. Een enkel voorbeeld zal ons aanstonds blijken. Nu moet mij deze opmerking uit de pen: ik ken iemand, die, als hij een voorbeeld geven moet om een woord of eene uitdrukking te pas te brengen, terstond een regel of wat uit Vondel, Cats, Huygens, Hooft, Maerlant, ter beschikking heeft. Hij heeft ze niet opzettelijk van buiten geleerd, maar hij kent ze, haast zou ik zeggen onbewust. Dat deze mensch zorgen moet het in anderen niet vreemd te vinden, als zij 't niet kunnen, ligt in de reden. Ik wil maar zeggen: Prof. J. Verdam heeft evenveel gemakkelijkerheid om hedendaagsche uitdrukkingen in 't Middelnederlandsch over te gieten als de kandidaat moeite. In billijkheid mag men eischen: dat de kandidaat, het Middelnederlandsch voor zich hebbende, de Nederlandsche vertaling geven kan, niet: dat hij hedendaagsch Hollandsch in 't Dietsch van 1300 kan weergeven, ook niet wat betreft losse woorden en uitdrukkingen. Maar wederom: tot zekere hoogte moet ook de laatste eisch gebillijkt worden.

Gewoonlijk wordt uit Dr. Eelco Verwijs' *Bloemlezing* eene bladzijde ter bespreking gekozen, en ik heb 't bijgewoond, dat een

kandidaat zeide het Middelnederlandsch uit Verwijs' *Bloemlezing* te hebben bestudeerd, maar verklaarde het boek niet te kennen, dat men hem nu in de hand gaf. Wat zijn dit voor dingen, mag men vragen! Er zijn er ook, die zich de studie van 't Middelnederlandsch gemakkelijk willen maken door Prof. Alb. Thijms *Kaarling-sche Verhalen* te lezen, zonder meer: dit moet ontraden: niet het lezen dier verhalen, die zijn goed, als proeve van uitmuntende vertaling. Te dezer plaats een wensch, in 't belang van allen, die vroeger of later examen doen: zou *Prof. M. de Vries* niet te bewegen zijn tot eene afzonderlijke uitgave van zijn glossarium, te vinden in 't derde deel van den *Leekenspiegel*?

Na of vóór 't Middelnederlandsch wordt Vondel ter hand genomen of Huygens of Hooft, de laatste vooral. Laat mij, om door één bepaald feit meer te zeggen, dan in eene algemeene beschouwing kan gedaan worden, eens eene halve bladzijde uit Hooft afschrijven, bladz. 40 der uitgave Eelco Verwijs.

„Maar, men had misschien aan Egmond en Hoorn geleert, dat, „gelijk d' oopenbaare straf van geringe en zulx ontwyfelyk verdient „hebbende luiden, tot ootmoedt en eerbiedenis beweeght; alzoo het „schandelyke ombrengen van doorluchtige, en der gemeente aange- „naame personaaden, welker daaden anders en anders duidbaar zijn, „eer verbolghenheit en wraakzucht, dan ontzigh en verbaastheit „baart. Want, zeeker, nocht meerder oovelmoedt, nocht afgrijzen „van de Spaansche regeeringe moght onder 't volk ontsteeken wor- „den, dan den zelve, door de stomme hoofden der Graaven, van „die haatlyke staaken af, was ingepreekt. Eenighe verzeziende „luiden, eevenwel, oordeelden, dat zoo heevigh een verbolghenheit „noch allenskens zouw gaan zitten zijn; indien, onder zulk een „ongenaadigheit teeghens de Grooten, Alva, met gelaat van hun „den oorspronk der onrust en al 't quaadt te wyten, den gemeenen „man, als bygebraght en misleidt, verschoont hadde, en gepooght „met zachten toom naa 't voorighe spoor te mennem.”

Na voorlezing van de bladzijde, waarvan 't hier meegedeelde een gedeelte is, moest de kandidaat haar in hedendaagsch Nederlandsch overbrengen. Ieder, die er de proef van neemt, zal ontdekken, dat dit overbrengen, voetstoots, nu juist niet bepaald zóó gemakkelijk is, als het wel oppervlakkig schijnt, maar stellig zeker zeer geschikt om iemand te toetsen, zoowel wat zijne kennis van 't vroegere Nederlandsch betreft, als wat aangaat zijne bedrevenheid om voor de gedachten van anderen een eigen, een thans gangbaren vorm te kiezen.

Intusschen vallen er eene reeks vragen uit den mond des examinateurs. We willen er eenige van mededeelen, zonder critiek, omdat ze niets dan waardeering verdienen.

Wat beteekent *ootmoedt*? Wat is 't verschil in de beteekenis in 't Middelnederlandsch en in 't hedendaagsch Hollandsch? Kent gij nog een voorbeeld, dat zoodanige wisseling van beteekenis tusschen toen en nu plaats greep?

Wat beteekent *eerbiedenis*? Is er in de hedendaagsche taal nog iets gangbaar, waaruit blijkt, dat eerbiedenis = onderdanigheid, onderworpenheid kan wezen?

Ontzich? Wat beteekent *ontzag* in het tegenwoordige Nederlandsch? Wat beteekent het hier bij Hooft? Hoe kan 't dit be- duiden? Hoe zei men in 't Middelnederlandsch: „wie zich schuldig weet, vreest?”

Een oogenblik, want dit is het geval, waarop ik boven doelde. Uit den loop van 't gesprek kon den kandidaat, die 't van zich- zelve niet wist, duidelijk blijken, dat het woord *ontzich* = *ont- zacht* = *ontzag*, oudtijds *vrees* moest beteekenen. Maar hij combi- neerde niet, en *ontzag* = *vrees* wilde hem niet van de lippen. Maar nu: „wie schuldig is, vreest?” Zeker, het ware voor den kandidaat wenschelijk geweest, indien hij de plaats uit den *Rei- naert* had onthouden:

Hi hadde te hove so vele mesdaen,

Dit hire niet ne dorste gaen:

DIE HEM BESCHULDIGH KENT ONTSIET,

al ware het slechts de laatste regel geweest; maar wenschelijk ook, indien hij, toen eenmaal door den examiner werd gezegd: *ontzien* = *vreezen*, uit den vorm van 't woord tot die gegeven beteekenis had kunnen besluiten. Nu moest van dit onderwerp worden afgezien, en eene nieuwe vraag aan de orde gesteld.

Waarom moet het woord *gemeente* in bedoelden zin noodzakelijk door een ander vervangen worden, indien we het geheel in heden- daagsch Nederlandsch overbrengen? Wat zijn dan de hedendaagsche beteekenissen van *gemeente*? Wat beteekent *oevelmoedt*? Zijn u andere vormen of woorden bekend, waarin *euvet* voorkomt? Waar- om moet bij 't overbrengen in hedendaagsch Nederlandsch *moght* door *moest* vervangen worden? Gelaat; wat beteekent dit woord bij Hooft, wat is de hedendaagsche zin? Is er verband tusschen ons wederk. werkw. *zich gelaten* (*alsof*) en de beteekenis van *ge- laat* bij Hooft?

Wat beteekent *bijgebracht*? Wat zouden wij kunnen zeggen om in ongeveer dezelfde beeldspraak te blijven?

Een en ander werd ter sprake gebracht door de plaats uit Hooft, maar de examiner kiest zijne vragen voor de taal -- behalve nog bij de lectuur van 't Middelnederlandsch -- ook wel naar eigen gang en richting. Hier zijn eenige, laat mij zeggen, losse vragen:

Wat weet gij van het gebruik van den infinitief met of zonder

te? — Wat beteekent *welaar?* — Wordt het verleden deelwoord wel eens als imperatief gebruikt? — Waarvan is de *ie* in den vorm *sliep* het bewijs? — Hoe moet men schrijven: de man, *dien* of *die* ik weet, dat mij haat: en waarom? — Hoe komt het, dat Vondels en zelfs Bilderdijsks schrijfwijze *ik koom*, *gij kooft* thans *ik kom*, *gij komt* luiden? — Waarom schrijft men *nochtans?* — Wat valt er te zeggen van de vroegere, de Middelnederlandsche verbuiging vergeleken met de onze? Wat beteekent *altoos?*

Ziehier eenige vragen uit vele en die geest en richting van 't examen genoegzaam kenmerken. Nog eens echter moet ik waarschuwen tegen al te optimistische gevolgtrekkingen omtrent het betrekkelijk gemakkelijke der mogelijke antwoorden, die de lezer wellicht terstond bij de hand had en hem voor zichzelf naar den examendag doen verlangen. Want heusch, het hangt er nog zoo veel van af *hoe* de antwoorden gegeven worden en tevens hiervan, of de kandidaat het combinatie-vermogen in meerder of minder mate bezit, waarvan ik boven sprak.

Nog eene opmerking, buiten taal- en letterkunde om. Als er uit Hoofts *Historiën* wordt gelezen, veroorlooft zich de examiner wel eens eene vraag omtrent de voorkomende historie zelve, en dan zien de kandidaten hem voor 't meerendeel aan met een gezicht, waarop duidelijk te lezen staat: „maar meneer, ik kom geen examen in de geschiedenis doen!” Zeer ten onrechte voorwaar. Iedere kandidaat heeft Verwijs *Episodes uit Hoofts Historien* gelezen en bestudeerd mag men vooronderstellen; loopt men dan over historische zaken, die men niet genoegzaam kent, henen, als men een historisch stuk bestudeert?

Juist het feit, dat de examiner zoo dikwijls moet ondervinden, hoe velen bij hunne studie schier beangst schijnen om hun geest te verrijken met nog meer dan wat zij nu juist taal- en letterkunde noemen, juist dit feit, van bekrompen studie 't bewijs, moet een onaangename indruk maken.

Een ander, gelijksoortig voorbeeld, van voor een paar jaren. Het gesprek tusschen den examiner en den kandidaat liep over *da Costa*, den dichter, dien de examinandus zelf gekozen had. Intusschen bleek duidelijk, dat de kandidaat in de Poëzie van genoemden dichter minder thuis was dan iemand pleegt te wezen, die zich niet te vreden heeft gesteld met de gewone praatjes van „*lier met één snaar*”, „*geen zoon der lauwe westerstranden*”, „*gevoel, verbeelding, heldenmoed*”, maar die de waarde of onwaarde dezer mededeelingen, in uittreksels uit critieken voorkomende, aan de *Tijdzangen* zelf heeft getoetst. Intusschen gebeurde het, dat de *Bezwaren tegen den geest der eeuw* van *da Costa* genoemd werden, waarvan de kandidaat geloofde — zeker wist hij 't niet — dat ze in proza waren geschreven, en (omdat hij geloofde, dat ze in proza

waren gegeven, alzoo!) ze daarom ongelezen had gelaten. Een ander beweerde die *Bezwaren* wel te kennen, maar te meenen, dat ze er voor de kennis van *den dichter* da Costa niet op aan komen. Intusschen is zooveel zeker: da Costa, in zijne eerste periode, leert men het best uit die *Bezwaren tegen den geest der eeuw*. Eindelijk nog een ander staaltje. Een kandidaat beweerde de *voorreden* van Vondels *Treurspelen* nooit te lezen, omdat „daar toch niets aan was”. Is 't wonder, dat de examinerator den kandidaat de vraag toeduwde: „of mijnheer dan een hondeneus had en kon ruiken, wat er in stond?”

Gewoonlijk wordt den kandidaat ook een zin voorgelegd, met het verzoek mede te willen deelen, wat hij van dezen zin in de klasse zou ter sprake brengen. In den regel is zoo'n zin foutief; veelal ook ontleend aan 't eigen schriftelijk werk des kandidaats. En waarlijk, het heeft mij meer dan eens zeer verwonderd tot welke onvoldoende uitkomsten zoodanig onderzoek dikwijls leidt. Ik ben er dan ook zeker van, dat vele kandidaten hunne afwijzing voor een niet gering deel te wijten hebben aan 't onvoldoende cijfer voor „gewone taalkunde”, zoo als 't heet. Meermalen heb ik opgemerkt, dat de groote fout van velen is: 't eenvoudige over 't hoofd te zien! Dan blijkt op 't examen hoe 't eenvoudige, als 't grondig verklaard moet worden, aan veler aandacht ontsnapt schijnt. Eén voorbeeld uit velen. Een kandidaat had, in zijn opstel, *diegene* gebruikt, waar *dezulke* staan moest. De examinerator dicteerde hem denzelfden of gelijksoortigen zin, maar de kandidaat bespeurde zijne fout in geene velden of wegen. Welnu, dan zal de examinerator het punt in quaestie zelf ter sprake brengen. Wat is het verschil in 't gebruik van *diegene* en *dezulke*? Geen antwoord. Wat zoudt gij van dezen (of soortgelijken) zin te zeggen hebben: „het nieuws, dat gij begeert te weten, zal u later worden medegedeeld, en behoef ik u dus heden niet te zeggen.” Geen antwoord, tenzij allerlei onbeteekenende praatjes.

Ook de spelling krijgt haar deel, bvb. wanneer komt voor de *t* eene *g*? Waarom schrijft men *degelijk*, *iegelijk*? Waarom *allerwegen* en *achterwege*? Waarom *waarheden* en niet *waarheeden*? Hoe eenvoudig deze dingen ook schijnen, het gesprek, dat uit zulke vragen gewoonlijk voortvloeit, is voldoende om iemand te beoordeelen. Maar het is moeilijk zoo'n gesprek mee te deelen.

't Examen in de letterkunde kan, dunkt me, niet op dezelfde waardeering aanspraak maken als dat in de taal. Het is — dit is mijn indruk — wel eens te vaag. Titels en bijtitels (van Vondels *Treurspelen* Noord en Zuid, 6e Jaargang.

spelen bvb.) treden wel wat veel op den voorgrond en wetenswaardige aardigheden kunnen helpen. Dit laatste wensch ik door een enkel voorbeeld op te helderen. Een kandidaat moet antwoorden op de vraag: „hoe heette de vriendin van Blancefloer in den *Floris ende Blancefloer*”? Clarisse moest het antwoord zijn, maar de kandidaat kan dien naam zich niet herinneren; de examinerator gaat hem helpen. Luister maar: hoe heet de uitgever van de *Heimlichkeit der Heimlichkeiten*? De kandidaat weet nog niet, wat te antwoorden? Hij herinnert zich niet, dat dit Middelnederlandsch gedicht door den Heer Clarisse werd uitgegeven. De andere examinerator springt ook ter hulp: „hebt gij den *Gijsbrecht* gelezen?” Welnu, denk aan 't klooster van bisschop *Gosewijn*. In dat klooster waren immers de nonnetjes van Sinte Clara? Maar de naam Clarisse wil uit dien chaos van wetenschappelijke aardigheden niet boven komen drijven.

Eene andere kleinigheid. Dr. G. Penon, die dit jaar voor 't eerst zitting had in de Commissie, was ééne enkele maal minder gelukkig in 't kiezen der weegschalen. Men hield ervan den kandidaat tot eene vergelijking uit te noodigen, bvb. „Mevr. Bosboom en Schimmel.” Uitmuntend zal men zeggen. Maar terwijl deze vergelijking des morgens werd voorgesteld, legde Dr. Penon des namiddags den kandidaat twee andere namen voor: *Houwaert (J. B.)* en *Mathijs de Casteleyn*. Ongelukkiger keuze voor eene vergelijking, voetstoots, en op 't examen, kan wel moeilijker bedacht worden. Ik wil gaarne aannemen, dat den kandidaat deze vraag den dood niet zou doen — maar, de vraag *is* eene misrekening, niets minder. Iets anders intusschen is het, een examinerator eene fout te moeten aanwijzen in zijne wijze van onderzoek, iets anders uit eigen onkunde gelegenheid nemen den examinerator te veroordeelen. Ik ben er bij geweest, dat een kandidaat niet wist wanneer de *Palamedes*, wanneer de *Gijsbrecht* werd geschreven. 't Geboortejaar van 't *Pascha* natuurlijk evenmin. Nu vond de kandidaat reden te zeggen, dat hij niet had geweten „jaartallen van buiten te moeten leeren”, of zoo iets, maar daar kwam het toch op neer. Was Dr. Penon niet in zijn volste recht te meenen, dat zoo'n kandidaat de letterkunde buiten eenig verband met de historie schijnt te beschouwen? Straks zal men 't nog vreemd vinden, als een examinerator naar 't geboortejaar van de *Leeuwendalers* vraagt.

De wensch, dien ik heb, blijft deze: het examen in de letterkunde onthoude zich van nuffige wetenswaardigheden en ga wat meer de diepte in. Minder titels en bijzonderheden, meer over den inhoud. Dat er drie uitgaven van Stoke's Rijkkronijk geweest zijn en van wie ze waren -- eene vraag uit een vroeger jaar — is aardig te weten, meer niet; dat . . . maar waartoe meer? 't Bovenstaande is voldoende om te weten, wat de critiek zeggen wil. In

een ander opzicht vind ik 't examen in de Letterkunde weer te moeilijk. De letterkunde is een ruim veld, te ruim om den examinerator geheel vrije keuze te gunnen. Althans ik zou wenschen, dat de kandidaat de keuze kreeg uit eenige schrijvers en dat men hem dan eens tien minuten liet om alleen aan 't woord te zijn. Regel is, dat men spoedig van 't eene boek op 't andere valt. Huygens *Cluyswerck* bv. is herhaaldelijk ter spraak gekomen, maar tot eene ontleding kwam 't nooit. Wel, herhaaldelijk, tot de quæstie, dat het eerst in 1842 door Dr. W. J. A. Jonckbloet is uitgegeven. En hier voegt eene opmerking: het gebeurt *nooit* zou ik haast zeggen, dat men een kandidaat eens eene minuut of tien alleen aan 't woord laat, over een schrijver of over een boek. Dit deed wijlen Dr. Eelco Verwijs wel en ik denk, dat hij er zijne bedoeling mede had.

Nog dit. Sedert eenige jaren — Dr. v. d. Sande Bakhuisen heeft er, meen ik, veel aan toegebracht — wordt nogal naar de versmaten gevraagd. Ik keur dit volstrekt niet af, maar wat gevraagd wordt is door iedereen, ééne week voor 't examen, te leeren, en de onveranderlijke vraag naar de versmaat in Jan van Beers *Bestedeling* wordt vervelend. Laat men terugkeeren tot den tijd, toen men een kandidaat het in teekening brengen van een hexameter desnoods kwijtschold, maar nooit naliet te onderzoeken, of hij een goed begrip had van de bedoeling der letterkundige kunst; toen men over de eigenaardigheden van epos, lied en drama, enz. enz. nooit naliet te spreken. Het teekenen van *jamben*, *anapesten*, enz. enz. het noemen van dichtregels, welke deze maten hebben, vind ik van luttel waarde, en wel, omdat er nooit sprake van is — voor zooverre ik weet — waarom deze maat in dit geval, eene andere in een ander geval door den dichter werd gekozen. Het is *onvruchtbare* kennis, dat heb ik er tegen. Prof. Brill's prijsverhandeling *over de aesthetische waarde der classieke en moderne dichtvormen* behoeft niemand in te zien. Wat men van maat en rijm weten moet is in een achtermiddag te leeren, maar is — nutteloos examen-vernis! Of niet? Ik erken, dat ik ook dit jaar wel over de eischen van het drama heb hooren spreken, maar heusch — „dankbaar, niet voldaan” is de indruk. En hiermee sluit ik deze openhartige mededeelingen; mogen kandidaten en examinatoren ze me ten goede houden, en de lezing niemand in een boos humeur brengen. Ik heb gesproken in 't belang van 't onderwijs; wat ik zei, het welde me naar de keel. ¹⁾

21 Nov. '82.

A. W. STELLWAGEN.

¹⁾ Men verzuime niet, hiermede te vergelijken *Examen M. O. in 't Nederlandsch* IV. 57 en Prof. Symons *Opleiding van taalleeraars* III, 65. — Op het gezegde over metriek komen we terug.

Prikken en oogen, hik en prik, schot en lot.

In het *Kabinet* van Nederl. en Kleefsche *Oudheden* 1772, 2e deel bladz. 4—8 vindt men:

„Oudtijds had men in *Kennemerland* de gewoonte om bij schotponden te heffen. Zodra men vier honderd Rhijnsche Guldens vermogend was, was men tevens in de verplichting om schotponden op te brengen. *Schot* was eene belasting, hetwelk van personen, goederen, en inkomsten geheven werd. Wij zullen terstond nader daarover handelen; thans moeten wij vooraf aanmerken, dat de Graven deze lasten voor een gedeelte heffen van den rijkdom, bij gelegenheid van ontstaanen oorlog of andere onverwachte gebeurtenissen, en daarmede zodanig te werk gingen, gelijk nog hedendaagsch de Staten van ons Land gewoon zijn buitengemeene heffingen te doen, en welken helaas! verre in onbruik te geraken, somtijds zo bitter smaken, dat zij den burger en dus ook den koophandel niet weinig drukken. Men maakte van deze vorderingen quohieren of schattingboeken, welken schotboeken genaamd werden, doordien deze belasting schot genaamd was. Dit schot ging over iedere stad en over ieder dorp; en *Kennemerland* en alles wat daaronder behoorde, werd bij eene zodanige gelegenheid op eenige ponden schots gesteld, en de steden en dorpen met elkander moesten daaruit zo veel opbrengen, als de Staten van het land den Graaf hadden toegestaan. Om nu het aandeel van een iegelijk naar evenredigheid te vinden, plagten de *Kennemers* ieder dorp een zeker aandeel in deze heffing op te leggen; daaruit ontsproot eene belasting van bijzondere personen in een zodanig dorp, welke men de *buurlasting* noemde, en geheven werd, naar mate dat ieder gegoed was. Nog werden deze lasten geheven ter betaling van des dorps belastingen, gelijk de jaarlijksche inkomsten der schoolmeesters, der vroedvrouwen, de onkosten der kerken, en alles wat het dorp eenigsints raakte, niets uitgezonderd. Maar bijnaar ieder dorp in *Kennemerland*, had de gewoonte om aan deze belastingen eenen verschillenden naam te geven; dit dorp bij voorbeeld, noemde deze heffing, *ponden*; een ander *twee-en-dertigste delen* of *zestiende delen*, waarvan een gebuur een *agtste gedeelte* opbrengt, het *buurenschot*; andere dorpen noemden deselve *prikken* en *oogen*, en weder anderen, *hik* en *prik*. Deze benamingen zouden aan velen onser landgenoten, bij het doorbladeren der Nederlandsche geschiedenissen onverstaanbaar voorkomen, en het is daarom, dat wij deswegens eene korte uitlegging dezer woorden hier laten volgen. Wanneer de Kennemer dorpeling twaalf honderd guldens gegoed was, hetzij hij dezelve in klinkende munt in zijne kasse, dan wel aan goederen bezat, werd hij gesteld om een *oog* op te brengen. Een *oog*

werd wederom in agt delen verdeeld, en deze delen werden *prikken* genaamd; en hoewel vrouw noch man eenige middelen bezaten, moesten zij evenwel dit agtste gedeelte of eene *prik* opbrengen, voor welke schatting het buurrecht genoten werd. De heffing onder-tusschen van *oog* en *prik* beliep veel of weinig, naar mate de onkosten in het lopend jaar groot waren. Wanneer nu vrouw of man of bestorven kinderen niet meer dan honderd vijftig guldens bezaten, mogt men hen niet hoger belasten dan met eene *prik*. Door eene *hik* werd wederom een vierde gedeelte van een *oog* verstaan, zodat diegeen, welke drie honderd guldens bezat, op eene *hik* gesteld was: daaruit volgt, dat diegeen, welke vier honderd vijftig guldens gegoed was, *hik* en *prik* moest betalen; wie zes honderd guldens bezat, was belast met een half *oog*; wie negen honderd guldens bezat, met een half *oog*, *hik* en *prik*, en hij, die twaalf honderd guldens aan inkomen kon rekenen, moest een geheel *oog* betalen. *Wormer* en *Jisp* onder anderen waren twee dier Noordhollandsche dorpen, die de schattingen bij *ogen*, *hik* en *prik* heften.

Schot was, gelijk wij zo even aanmerkten, eene belasting op personen en goederen of inkomsten. Men hefte het, door bijzondere omslagen, van de gegoede ingezetenen, onder den naam van *schotzettingen*, en Burgemeesteren op de dorpen, werden doorgaans bij meerderheid van stemmen door de schotgevende ingezetenen tot schotzetters, schotgaarders of ontvangers verkoren; doch de bijzondere schattingen werden om de 3, 4 of 5 jaren veranderd, ter oorzaak van de veranderingen in de gesteldheid der huisgezinnen en de waardij der goederen; alsmede doordien de ingezetenen op den eenen tijd meer dan op den anderen tijd verplicht waren op te brengen, wordende deze heffing groter of geringer, naar mate de eisch was van 's lands Staten of die van den Graaf. Somtjids betaalde men van ieder pond, waarmede men in het schotboek opgeteekend stond, eenen heller of myt, van welken drie op eenen penning gingen.

Deze belasting werd oudtijds ook *schildtalen* genoemd, doordien zij, ten tijde van 's lands Graven uit het huis van Bourgondie, in schilden of *Ecus* betaald werden, en de personen, welken men in *Kennemerland* en elders *schotzetters* noemde, droegen in *Vlaanderen* den naam van *Pointers*, van welk laatste woord de naam *verponding* denkelijk afkomstig is, als wilde men daarmede *verpointing*, dat is *herzetting*, betekenen. Het oudst bekend quohier van verponding van de huizen in Holland geheven is, van het jaar 1447; in het jaar 1515 werd hetzelfde vernieuwd, en sedert dien tijd niet weder voor het jaar 1632; daarna is, in het jaar 1732, het quohier bepaald, naar hetwelk nog tegenwoordig de lasten der verponding geheven worden.

Omtrent het opbrengen nu van deze zoogenaamde *schot*, is meer

dan eens oneenigheid ontstaan tusschen de edelen en burgerij dezer landen. De edelen waren vrij van deze belasting, en alleen verplicht den graaf, wanneer hij eene heirvaart uitschreef, te volgen. De burgerij in de steden daarentegen was niet alleen verplicht om hem en het land met manschappen, in geval van oorlog, bij te staan, maar daarenboven was zij nog gehouden, om de willekeurige belastingen of zoogenaamde beden optebrengen, die jaarlijksch of om de drie jaren uitgeschreven en ook *Bottingen* genaamd werden. Bij buitengewone gevallen wist men de burgerij te vinden, en verschoonde haar niet, wanneer bij voorbeeld de Graaf aan het hof van den Keizer moest verschijnen, wanneer zijn zoon of broeder ridder werd; wanneer hij zelf of een zijner naaste namagen in het huwelijk trad; en bij andere gelegenheden, waarin de Graaf zware kosten moest maken, werd de burgerij met willekeurige en buitengewone belastingen bezwaard. De onvermogenden alleen, en de zodanigen, welken de Graaf uit bijzondere gunst wilde vrij laten, waren *schotvrij*, met de edelen en geestelijken.”

En in het 3e deel bladz. 288:

„S. VAN LEEUWEN, in zijne inleiding tot de *Costumen van Rhynland*, pag. 70, en anderen met hem, tekenen aan, dat weleer vele dorpen in Holland, den Graaf in zijne krijgs- en heirtochten met koggen of kleine vaartuigen met riemen, ten dienst moesten staan, en daarenboven nog voor hem als Hofdiensten moesten onderhouden, het ruimen en schoonhouden van den vijver rondsom het Hof in 's Gravenhage, de singels van den hove, en de vaart naar *Rijswijk*, doordien er toenmaals nog geen weg was; ook de bruggen, platingen ¹⁾ enz., daartoe behorende, en daarenboven plagten zij nog te dragen in het onderhoud van den tuin en plantaadjen aan het hof.

Deze hofrechten werden onderscheiden door de namen van *schot* en *lot*. Het lot, ook bottingen genaamd, wordt gemeenlijk om de vijf jaren omgeslagen; maar het schot, dat is het opschieten van den vijver, de singels, bruggen, platingen, mitsgaders den weg tusschen den Haag en de *Hoornebrug*, in plaats van de vaart, weleer gebruikelijk, wordt nog jaarlijksch bij de Heren der rekening van de domeinen van *Holland*, ten lasten de dorpen, bij riemen en riantalen geschat, gelijk men oudtijds gewoon was; iedere riem werd gesteld op zo veel, dat alle de riemen te samen de gehele somma uiimaken; somtijds tegen 20, 30, 40, 60, en ook wel tegen 80 ponden, van 40 groten iedere riem, welke dan wederom over de gemeene huisluiden wordt omgeslagen.”

C. E.

¹⁾ Plat houten bekleedsel van een wal.

Berserkr

is een woeste, razende strijder; het woord is, volgens Ivar Aasen en anderen samengesteld uit *ber*, Oudnoordsch *bera* = beer en *serkr* = hemd. *Berserkr* zou dus zijn iemand, die zich in een berenhuid steekt. Ter opheldering het volgende: Verwant met de Nornen (schikgodinnen) waren de zoogenaamde Hamingjur en Fylgjur. De eerste waren bovennatuurlijke, meest onzichtbare, vrouwelijke wezens, van wie men geloofde, dat zij de menschen vergezelden en hun lot bestuurden. Ieder mensch had zijne hamingjur, ja, men meende zelfs, dat de een den ander zijn goede hamingja kon leenen, wanneer het er op aankwam, tot zijn bestwil eene stoute daad te verrichten. Bij de fylgjur stelde men zich daarentegen vooral wezens in dierengestalte voor, die men meende, dat vóór de menschen uitgingen of hen vergezelden. Ieder mensch werd geacht, een of meer fylgjur te hebben en enkelen gaven zich uit als de fylgjur te kunnen zien en dus vooruit de komst te kunnen melden van dengene, wiens fylgja zij gezien hadden. De fylgja was gewoonlijk in overeenstemming met het karakter van een mensch; zoo hadden krachtige hoofdmannen beren, ossen, enz., listige menschen vossen, enz. De bekende strijder Bödvar Bjarke bij Rolf Krake streed in eene berengestalte aan de zijde van den koning in den nacht, dat deze werd overvallen. De Völsungr Sigmund en Sinfetle hadden wolvengestalten en de zwanen-jonkvrouwen leven in menige Duitsche sage voort.

C. E.

De betreffende persoon.

Ik ben het volkomen met den schrijver in het Taalkundig Politieblad eens, dat deze uitdrukking niet deugt; maar ik heb daarvoor een andere reden, dan door hem blz. 304 en 305 van dit tijdschrift wordt aangevoerd. De persoon, wien eene zaak betreft, kan nooit een *betreffende* persoon zijn, om de eenvoudige reden, dat de handeling, het betreffen, niet van den persoon, maar van de zaak uitgaat. Dat de uitdrukking *de betreffende zaak*, voor *de zaak, die mij betreft*, verkeerd is, wordt t. a. p. duidelijk genoeg aangetoond; maar ook al ware de vorm *de betreffende zaak* onberispelijk, dan zou *de betreffende persoon* nog verkeerd zijn, en wel om de zoeven door mij opgegeven reden. Of zou men iemand, wien iets *aangaat*, een *aangaanden*, iemand, wien iets *toekomt*, een *toekomenden*, iemand wien iets *aanstaat*, een *aanstaanden*, en iemand, wien iets *toebehoort*, een *toebehoorenden*. *persoon* mogen noemen?

Mr. C. BAKE.

Vergelijkend Examen te 's-Gravenhage, 22 Juli 1882.

1. Er licht uit de oude landshistorie
Eene eeuw van glorie,
3. Onsterflijk straal ze in lied bij lied,
4. De muze is dochter der memorie,
Toch tarte zij den nabuur niet;
6. Maar mogt hij, eer en eed vergeten,
7. In weidsche keten
8. Ons kostlijk kleinood willen slaan,
Het blijkt' dat we ons verleden weten,
10. Bezielend blaas haar adem aan!
11. Wie spreek' van achter dam en dijken
Den strijd te ontwijken,
Slechts op verdediging bedacht,
14. Hij naak' ze niet dan over lijken,
De grenslijn blijv' de diërste wacht!
Eerst bij zijn trotsch triomfgeschater
Ontvange 't water
18. Hem wrekend in zijn breeden schoot!
19. Een schimplied sarde ons in geklater,
20. Wierd vóór den slag het bondgenoot!

1, Welken dienst doet het woordje *er* in dezen zin? Kan het nog anders gebruikt worden?

Er is in dezen zin een bijwoord en doet dienst als „onbepaalde plaatsbepaling” (de Groot, *Spraakleer*). Het geeft aan den zin de omgezette woordschikking; laat men het weg, dan moet de woordorde aldus zijn:

„Uit de oude landshistorie licht eene eeuw van glorie”, of „eene eeuw van glorie licht uit de oude landshistorie”.

Tallooze zinnen vangen aan met *er is*, *er was*, *er was ereis*, *er leefde*, *er staat geschreven*, enz. bijv.:

„*Er leefde*, een eeuw of wat geleden,
In zeker rijk,
Een zeker vorst.” (Helv. v. d. Bergh).

Al dergelijke zinnen rekent men tot de bestaanszinnen, mits het werkwoord de beteekenis hebbe van *voorhanden zijn* (de Groot). Daarentegen zijn: „er roept iemand”, „er heeft iemand mijn werk bedorven”, „er luidt eene klok” enz. werkingszinnen.

Men moet wel opmerken, dat in de zinnen, waarin *er* met deze beteekenis voorkomt, het onderwerp *onbepaald* is, d. w. z., het lidwoord *een* of geen lidwoord vóór zich heeft.

Eene tweede opmerking is, dat in het dagelijksche leven *er* vaak

der wordt uitgesproken: „Der klopt iemand!” waarin *der* geheel toonloos is. In de schrijftaal vervangt men het dan door *daar*:

„*Daar* is geen Priester, die Hèm verklaart!”

(de Genestet).

Vroeger gebruikte men *het* in plaats van *er* (gelijk thans nog in 't Hoogduitsch) bijv.:

„'t Hielp een klein Snijertjen een langh mann in 't niew pack.”

(Huygens).

De aanhef van een middeleeuwsch lied:

„*Het* waren twee conineskinderen
Si hadden malcander so lief.”

Een ander voorbeeld:

„Om van dit verloop (der zeegaten) naauwkeurig onderrigt te zijn, moeten de Lootsluiden, ieder in zijne zeegaten, zoo dikwijls als *het* een storm gewaaid heeft, de Gronden peilen en onderzoeken.”

(Tegenw. Staat 1750).

Wie meer voorbeelden hiervan verlangt, leze de Groot *Sprkl.* bl. 14.

Er kan vervolgens voorkomen, als aanwijzing eener *bepaalde* plaats in den zin van *daar*, bijv. „Zijt gij in het Panoptikon geweest? Ja, ik ben *er* geweest en ik heb *er* vreemde dingen gezien”

„Ja, ik zag *er*, wat geen mond met woorden uit kan spreken!

„Ik zag *er* ziedend kwik door ijzren trechters leken,

„Ik zag *er* bergen ijs en onontdooibre schotsen”.

Dit *er* ziet op de *Hel*, door Bilderdijk beschreven in zijne *Ziekte der Geleerden*, 3en Zang.

Er is in de derde plaats een persoonlijk voornaamwoord en wel in den 2en naamval en beduidt *daarvan*. Het komt als zoodanig ontelbare malen voor. „Hebt gij nog sigaren? Ik heb *er* nog twee.”

Andere voorbeelden:

„'T boefje quam als zij zich kemde:

Steelen dard' het niet, maar lemde

Met een' bedelende stem,

Totdat zij 'r hem drie liet raapen.”

(Hooft).

„Dezulke (ware vaderlanders) vindt men noch als parelen aen strant De schaersheit maectze dier. Indien maer 't onverstant

Zoo weinige alsser zijn erkende in hun waerdije,

Men vont 'er noch genoegh.”

(Vondel. *Roskam*).

„Hier weet *er* een, en voert alom het hoogste woort,

Hoe ver 's Lands oorlogsvloot gekruist heeft om de Noort.”

(Antonides).

Nog een oud voorbeeld uit den Rijmbijbel van Maerlant:

„Saul velleder M ter neder” tw. duizend Filistijnen; en vijftig verzen lager:

„Daerna nam David enen strijt,
Ende sloegher so vele in geenre tijt
Der Philisteen, dat wonder was.”

Ten vierde wordt *er* vaak gebruikt voor *daar*, wanneer dit laatste deel uitmaakt der zoogenaamde bijwoordelijke voornaamwoorden ¹⁾ *daarom*, *daarin*, enz. Bijv.:

„Geluk *er* mee!” „Ik zou *er* hartelijk voor danken”.
„En, schoon hij 't ook verliest, hij weet 'er door te praten”.
(Bilderdijk).

„En voeg *er* bij een denkgedicht,
Gesteld op dezen trant”. (dez).

„Met iedren hap, ging oor
Of poot *er* af — en glad als vet *er* door”.
(Starigh).

Eindelijk vindt men *er* ook als „stopwoord” gebruikt, en in dit geval is het moeilijk te zeggen of het bijwoord of voornaamwoord is, bijv.: „Hij ziet *er* goed uit”.

Dit gebruik van *er* is zeer oud, wel zoo oud als dat van *al*, (bijv.:

„Jan die sloeg Lijsje
Al met de koekepan”.)

Zoo vindt men in „*Het daghet uyt den oosten*”:

„*Al* onder den lindeboom groene
Mijn troest, mijn waerde groet,
Ic ligger in mijn liefs armen,
Stout ruyter wel ghemoet,
Light ghij *der* in uw liefs armen?”

In het liedje: „*Naar Oostland*”

„*Al* over die groene heiden
Frisch over die heiden,
Daer isser een betere stee”.

In een ander lied: „*de coninckinderen*”:

„Sij ghinker dat licht uutblasen
Daer verdronker dien jonghen helt”.

¹⁾ of voornaamwoordelijke bijwoorden. Ik zou echter den anderen naam boven dezen verkiezen: *daarin* heeft meer van een aanwijzend voornaamwoord dan van een bijwoord.

Hildebrant;

„Wildi te lande riden,
Sprac hertoch Abelaen,
Ghi vinter op der merken
Den jonghen Hillebrant”.

In den *Vrijers-sangh* van Spieghel:

„Wel benje noch sieckjes, ghy sieter soo bleeckjes,
Mijn trouw-hartige vriendt, het blyckt wel dat j' 'et mient,
Doe ghij de Minne in 't hart liet gaen soo diep,
Ghy bleeft 'er wat staen, en waert 'er verraên,
Geschooten, toen ick 't verliep.
Iek bender ontsprongen de dartele Jongen,
Iek springh en singh 'er verblijdt, daer ghy de suffert zyt,
Ghij sucht terwijl uw macker nu sit en singht,
Iek hebber de moedt en 't is er mijn soet,
Daer ghij der uw handen om wringht”.

In de volgende twintig regels komt het nog zevenmaal voor.

Aldus vindt men het ook in Hoofst

„Klaare, wat heeft 'er uw hartjen verlept”,

en bij Heye:

„Een scheepje met zuur-appelen,
Dat zeilt er om zijn mond”.

Wanneer wij de *Spraekkunst* van A. Moonen (1e druk 1706, 5e druk 1751) opslaan, dan vinden wij geen ander *er* vermeld, dan de verkorting van *daar*, met deze voorbeelden: „de haven schuilt 'er achter, voor: achter de steenklippen; laet mij betijen, en houd 'er u buten; Eeneas voegt 'er dit noch bij,” en dergelijke.

In de *Spraekkunst* door P. Weiland (1805, nieuwe druk 1839) lezen wij § 129 (II Deel) slechts deze opmerking: „Nog is er eene oude, dikwerf te onregt gewraakte, en door kiesche schrijvers menigmaal als eene fraaiheid gebezigde spreekwijs, welke hier in aanmerking komt, namelijk: *daar is er*, voor: *daar zijn er*; *daar is er*, *die zeggen*, *die meenen*, enz.”

De Luitenant-Ingénieur G. Kuypers Hz. heeft eene uitmuntende *Taal- en Letterkunde* geschreven (4e druk 1855), waarvan de *Taalkunde* nagenoeg geheel naar Weiland bewerkt is. Het gedeelte, dat op ons onderwerp betrekking heeft, is § 398, luidende: „Eindelijk blijft ons nog eene oude spreekwijze te vermelden, die in den deftigen stijl door sommigen gebruikt wordt, namelijk: *Daar is er*, *die zeggen* voor *daar zijn er*. Dit *er* (waarvoor oudtijds *re* gebezigd werd, als bij Melis Stoke: *die waren d'Edelighen die bleven*) wordt door velen ten onregte met *daar* (waarvoor men bij

vroegere schrijvers veeltijds *het* vindt als: HET *was veel volk*) verwisseld; beide dienen ter bijwoordelijke uitdrukking van het algemeen begrip des bestaans, doch het eerste bevat niet, evenals het tweede, eene bepaalde aanwijzing, maar is, om het dus te noemen, een vlugtig toewerpen van eenen blik der gedachten. *Er* is altijd toonloos; *daar* heeft steeds eenen heelen of halven toon, en wordt bij verkorting 'er.' Tot zoover Kuypers. Men ziet, dat deze schrijver tweeërlei beteekenis van *er* onderscheidt.

Prof. Brill (*Spraakleer* 2e druk 1862, 4e druk 1871) wijdt § 119 aan den bestaanszin, die met *het* en met *er* aanvangt en noemt *er* (*daar*) ook een bijwoord. Het andere *er* wordt door dezen geleerde als de genitief meervoud van het aanwijzend of bepalend voornaamwoord *die* beschouwd; die genitief is *der*. Dit „blijkt uit de uitdrukking: *er zijn er vier*, beter: *er zijn der vier*, d. i. *er zijn daarvan vier*.” (§ 76).

Hiermede mogen wij van *er* afstappen en verder verwijzen naar *Noord en Zuid* III blz. 35 en 52, waar over *er* en *der* gehandeld wordt.

3. Welke beteekenis heeft hier *bij*? Welke andere beteekenissen heeft het?

„Lied *bij* lied” dat is: „lied *en* lied” = „vele liederen.” Zie over *bij*: *Noord en Zuid* IV bl. 366.

4. Verklaar dezen regel en ook de figuur, welke de dichter daar gebruikt:

„De muze is dochter der memorie.”

Mnemosyne of het *Geheugen* was bij de Grieken eene vrouwelijke Titan, dat is een wezen, ontstaan uit de vereeniging van de Aarde en den Hemel. Zij huwde met Zeus of Jupiter en had negen dochters: de *Muzen*. Deze laatsten zijn oorspronkelijk niet anders dan persoonsverbeeldingen van het *geheugen*, den *zang* en den *dans* of de *oefening*. Naderhand is het negental voor deze zusters het meest gebruikelijke geworden, en zijn zij onderscheiden door de namen *Klio*, *Euterpe*, enz. Hoezeer onderscheiden ook hare hoedanigheden waren, gelijk deze namen aanduiden, zoo was echter het oorspronkelijk ambt der *Muzen*, gelijk dat van hare moeder, de versterking van het *geheugen*. Dit is te verklaren uit het opzingen der gedichten vóór de uitvinding der schrijfkunst. Daarom riepen de dichters de *Muzen* aan, wanneer zij vele eigennamen van personen en plaatsen te vermelden hadden. Naderhand werden de *Muzen* gehouden voor godinnen, die, met Apollo, alle geestbeschaaving voorstonden, die den dichter geestdrift inboezemden om zijne kunstvoorbrengheden te vervaardigen, die den rechter welsprekendheid verleenden, den geschiedschrijver kennis en bekwaamheid om

zich uit te drukken, den gencesheer zelfs en den wichelaar de voor hun vak noodige kunde. (Zie P. van Limburg Brouwer, *Handboek der Grieksche Mythologie* bl. 69).

De zin, dien de dichter in dit vers en het volgende heeft gelegd, is deze: „De Poëzie schept stof tot zingen uit de geheugenis van 'tgeen voormaals is geschied, dat is uit de historie, maar zij zinge niet op eene wijze, die den nabuur prikkelt en sart, zij verwijte hem het kwaad niet, dat zijne vaderen den onzen aangedaan hebben, al is dit leed dan ook nog zoo grievend geweest”.

De figuur, waarvan de dichter zich in deze verzen bedient, is de *vervanging* of *synekdoche*, omdat het enkelvoud *muze* voor het meervoud *muzen* is gesteld. Bovendien zou men hier aan eene *persoonsverbeelding* kunnen denken, omdat de poëzie tot het geheugen of de geheugenis der roemrijke daden in eene betrekking als van eene dochter tot hare moeder wordt gedacht. Daar dit echter niet van des dichters vinding is, maar ontleend aan de fabelleer, mag men deze uitdrukking minder eene *figuur*, dan wel eene *aanhaling* of *citaat* noemen.

6a. Welk soort van werkwoord is hier *mogt*? In welke wijs en welken tijd staat het?

Het werkwoord *mogen* dient hier om den zin van *willen slaan* te wijzigen. Men vergelijk: *wil hij slaan*, en *mocht hij willen slaan*; het eerste is stellig gezegd, het tweede heeft niet de zekerheid, maar de mogelijkheid vóór zich. *Roep ik u, kom dan dadelijk!* dat is: *als, indien*, of *zoodra ik u roep*. *Mocht ik u roepen, kom dan dadelijk!* nu is het lang niet zeker, dat ik roepen zal, 't is slechts mogelijk. *Mogen* wordt daarom een zinwijzigend of modaal hulpwerkwoord genoemd. Eene geheele andere beteekenis heeft het in: *mocht hij slaan, hij zou het vaak doen!* Nu beteekent het: *had hij verlof tot slaan*, en 't is onvergankelijk. Weer iets anders beteekent het in: *een Amsterdammer mag wel een kijkje op zijn weleer*, of: *ik mag die menschen niet*. In dit geval beduidt het: *beminnen, gaarne hebben* en is overgankelijk.

In het gegeven vers staat *mogt* in de voorwaardelijke wijs, onvolmaakt tegenwoordigen tijd.

6b. Is er onderscheid tusschen: „hij mocht het gedaan hebben” en „hij had het mogen doen”?

Het eerste beteekent: „Indien hij het eens gedaan hadde”; het andere: „Hij had verlof het te doen”.

In het eerste geval is *mocht* modaal hulpwerkwoord, voorw. wijze, onvolm. tegenw. tijd.

In het tweede is *had mogen* onvergank. werkw., aant. wijs, volm. verleden tijd.

7. Wat is „een weidsche keten”.

Weidsch heeft de beteekenis van *prachtig, grootsch, breed*:

„Want schoon ghij klaer kond sien aen all wat mij verselt,
Aen mijnen *weijtschen* sleep, mijn stockbors stijf van geld,
Dat ick niet slecht en ben”.

(de Decker, *Geldsucht*).

„Geen *weidschen* disch, geen praalbanket,
Geen dartlen zang of dans”.

(v. Walré).

„Wat baet het, dat gij (Brugge) praelt met ruime en *weidsche*
straten?” (Ledeganck).

„In 't midden prijkt uw Ridderzaal (te 's-Gravenhage)
Als 't beeld der voorgeslachten,
Ommanteld met een *weidschen* praal
Van pleinen, straten, grachten”. (Beeloo).

„Waartoe begroet me in uwe *weidsche* reijen
En schamp're lach en blik die spottend ziet?”

(Potgieter).

Een enkele maal vond ik *weidsch* in eenigszins andere beteekenis,
en wel verkeerd gebruikt voor *wijd*, nl. bij P. Moens:

„Geen Joost van Vondel, geen der *weidsch* beroemde dichters
Vond zulke woorden uit”.

Met de beteekenis van *prachtig* heeft *weidsch* echter in deze verzen:

„Maar mogt hij, eer en eed vergeten,
In *weidsche* keten
Ons kostlijk kleinood willen slaan”

geen goeden zin. De vijand toch, die ons *kostelijk kleinood*, onze door stroomen bloeds verworvene *vrijheid*, aan banden wil leggen, in boeien wil slaan, zal daarvoor geen *prachtige* keten gebruiken, maar wel een *ijzeren*, waarmede slaven geketend worden. Ordeketenen, eereketenen en horlogekettingen kunnen daarentegen sierlijk, kostbaar, *prachtig*, *weidsch* zijn. — Waarschijnlijk moet men *weidsch* opvatten, als of er het verouderde *weijdelick* stond, dat is: *machtig*, *sterk*, *groot*, in 't Hoogduitsch: *weidlich*; en dan krijgt de uitdrukking *een sterke keten* een goeden zin.

8. Wat wordt er met „ons kostlijk kleinood” bedoeld?

Zooals gezegd is: onze vrijheid, ons volksbestaan.

Welk onderscheid is er tusschen „kostlijk” en „kostbaar”?

Beide woorden zijn afgeleid van 't werkwoord *kosten*, evenals *ver kiesbaar* en *ver kieslijk* van *verkiezen* en tal van andere. De afgeleiden op *-baar* beteekenen: de werking toelatende op grond van stoffelijke voorwaarden, wetten, regelen, enz.; die op *-lijk* beteekenen: van dien aard, dat het begrip der mogelijkheid van het ondergaan der werking er op kan worden toegepast. Die op *-baar* heb-

ben daarom eigenlijke, die op *-lijk* doorgaans figuurlijke beteekenis. (D. de Groot *Sprkl.* § 171).

Passen wij dit op onze beide woorden toe, dan beteekent *kostbaar*: duur, zeldzaam, veel geld kostende, en *kostelijk*: goed, nuttig, heilzaam, dienstig, dierbaar.

Bijvoorbeeld: „Water is een *kostelijke* drank, maar geen *kostbare*”.

„Breekt een der schakels af van 't *kostbaar* halssieraad,
Licht gaat het gantsche snoer, en eer gij 't weet verloren.”
(Vrouwe Bilderdijk).

„Toch wacht u *kostbren* oogst!” (Westerman).

N.B. Om den hiatus te vermijden, heeft de dichter *kostbren* geschreven, ofschoon 't eerste naamval is.

„En zie ik zoo mijn lieven kleinzoon aan,
Dan zeg ik: wat heeft God mij wèlgedaan!
Aan d'ouden stam, zóó *kostelijk* een spruit...”
(de Bull).

Denkt aan uw *kostlijk* zondagsgoed,
Bedorven door dien moddervloed!” (Staringh).

Hoe is 't moeder, zit je wel goed?” „*kostelik! kostelik!*” klonk het voor mij ter nauwernood verstaanbaar. (Cremer).

„Nu, nagt men zeun, men *kostelijk* kind!” (Betje Wolff).

Vroeger gebruikte men dikwijls *kostelijk*, — ook *kostel* geschreven, — waar wij nu *kostbaar* zouden zeggen.

Bijvoorbeeld: 't *kostelick Mal* van Huygens.

Men roep de koninghen bij een,
Die 't rood koraal en *kostel* steen
Hoogh achten, dat hij licht kan derven.” (Spiegelhel).

„Om Turkse zijd' en perlen rond,
Der Rus en Tarters *kostel* bont
Te nut niet, maar tot pronk te draghen.” (dez.)

„Van sooveel *kostelicks*, soo konstelick verwrocht.”
(Huygens).

„De schoone Jofferschap, gedekt met *kostlijk* bont.”
(Antonides).

„Daer al de mijnen van het *kostlijk* Potozy.” (dez.)

10. Verklaar dezen regel:

„Bezielend blaas haar adem aan!”

De adem der Muze blaze bezielend, d. i.: in moeilijke tijdsge-
wrichtten, wanneer de onafhankelijkheid des Lands op het spel
staat, dan trede de Dichter voor, en wekke den uitdoovenden moed

door zijne zangen op, wanneer hij de glorieijke daden der voorouders den naneef ten voorbeeld stelt. Dat gevoelde Helmers toen hij tijdens de Fransche Overheersching de orakelstem liet uitroepen:

„Zing, Neêrlands Dichter! zing! mijn glans zal op u stralen,
Zie de achtbre beelden van uw Vaderen hier pralen;
Bezing ze! dat elks lof voor hunnen lof verdwijn!
En Neêrland juiche in de eer van d'eigen stam te zijn!”
(Holl. Natie V. Zang).

11—14. Ontleed deze vier regels redekundig:

„Wie spreek' van achter dam en dijken
Den strijd te ontwijken,
Slechts op verdediging bedacht,
Hij naak' ze niet dan over lijken.”

De drie eerste regels vormen een onderwerpszin, die in het woord *hij* samengevat wordt.

„Hij naak' ze niet dan over lijken”, Hoofdzin, bepaalde, bevestigende, enkelvoudige werkingszin in den bedrijvenden vorm. Daarin is:

Hij — onderwerp
nake — gezegde
ze — voorwerp
niet dan = *slechts* — bepaling van wijze
over lijken — bepaling van omstandigheid.

De onderwerpszin is een bepaalde, bevestigende, veelvoudige werkingszin in den bedrijvenden vorm, en bevat A een hoofdzin: *Wie spreke*; B een beknopten, bepaalden, bevestigenden, veelvoudigen, oorzakelijken voorwerpszin: *van achter dam en dijken den strijd te ontwijken*, als werkingszin in den bedrijvenden vorm; en C een verkorten bepaalden, bevestigenden, enkelvoudigen, bijvoegeijken hoedanigheidszin: *slechts op verdediging bedacht*.

A. *Wie* — onderwerp
spreke — gezegde
B. *van te ontwijken* — gezegde
den strijd — voorwerp
achter dam en dijken — veelvoudige plaatsbepaling
C. *bedacht* — gezegde
op verdediging — oorzakelijk voorwerp
slechts — bepaling van wijze.

11. Waarom staat *spreek'* hier in de aanvoegende wijs?

„De Aenvoegende Wyze, die ook de Toelaetende genoemd kan worden, wordt gebruikt in iets op zekere voorwaarden of tot zekere einden te stellen en moet zich eenigzins naar de Bij- en Voegwoorden *zoo*, *Als*, *Dat*, *op dat* en dergelijke voegen en rechten;

als in, *zoo ik koome, Dat Zij hoorden, opdat hij Gestraft wierd;* en Toelaetender wijze met *Dat of Laet;* als in *Dat zij roepen, Laet Hij zoeken, Laeten zij schreeuwen.*" (A. Moonen 1751). Deze bepaling is noch duidelijk, noch juist, zij geldt evengoed voor de voorwaardelijke wijs, die toen trouwens nog niet van de aanvoegende wijs onderscheiden werd.

Weiland zegt: „De aanvoegende wijs is die, waardoor iets twijfelachtigs, of onzegers gezegd, waardoor een wensch, of eene voorwaarde (zie boven), of toegeving, of aandrijving uitgedrukt wordt.”

Op gelijke wijze drukt Kuypers zich uit:

„Het bestaan van eenig wezen, of de wijziging van dit bestaan kan voorgesteld worden: voorwaardelijk of van iets anders afhangelende. Dit noemt men de aanvoegende wijs.”

Nieuwere taalboeftenaren kunnen om eene *juiste* omschrijving van deze wijs te geven, niet zoo kort zijn. De Groot heeft er vier paragrafen voor noodig, om duidelijk te maken, wat deze wijs eigenlijk is, hetgeen Terwey in deze woorden resumeert: „Is de bedoeling van den spreker, dat de gedachte als op eenig tijdstip mogelijk wordt opgevat, dan plaatst hij het werkwoord in de A. W.”

„Wie spreke” staat hier in de A. W., omdat de dichter bedoelt: „wie spreken moge, wie zou mogen spreken” en dus de handeling niet als *werkelijk*, maar als *mogelijk* voorstelt.

„Wie spreek’ van achter dam en dijken”, enz. heeft veel schijn van een toegevendens bijzin; het is echter m. i. bepaald een onder werpszin.

18. Wat valt hier omtrent het woord *wrekend* op te merken?

Dat *hem* niet het voorwerp van *wreken*, maar van *ontvange* is, en dat *wrekend* eene bepaling van *water* is, zoodat de beteekenis is: „ontvange het wrekende water hem in zijn breeden schoot.”

19. Wat is 't verschil tusschen *geklater*, *gekletter* en *geklots*.

Deze drie woorden zijn synoniemen; zij zijn gevormd van den stam van een werkwoord met voorgevoegd *ge* en zijn mitsdien onzijdig; zij zijn klanknabootsingen: zij bootsen den klank van vallend en stroomend water na. *Gekletter* is het zachtste, sterker is *geklater*; nog sterker *geklots*.

Gekletter en *kletteren* zegt men van vallende druppelen, van sneeuw en hagel. Bijvoorbeeld:

„Uw zacht *gekletter* op de spruitjens
Is zoet als harpmuziek.” (Vrouwe Bilderdijk, *Lenteregen*)

„Terwijl de regen *kletterend* op ons nederviel.” (G. Keller).

„De jachtsneeuw *kletterde* op het glas.” (Van Rijswijk).

„En *klett'rend* en schett'rend en plett'rend en knett'rend.”
(Van Lennep, *de Dusse*).

Figuurlijk gebruikt men dit woord, wanneer er sprake is van 't geluid, dat zwaarden, schilden er ander stalen wapentuig maken onder 't strijden:

„Nu dreunt de heilgroet door de welven; speer
„En schilden *klett'ren*, vanen strijken neér”.
(Beeloo).

„En 't *klett'ren* van de spies der strijdbre Batavieren”.
(Helmers).

Ook duidt het 't geraas van uiteenbarstende bommen aan:

„De kleinen sliepen weldra gerust weder in onder de *kletterende* donderslagen en losbarstingen der in de nabijheid vallende bommen en granaten”.
(Koelman, *In Rome*).

„Een *kletterend* en met geweldige slagen op de deur bonzend geluid van vallend muurwerk”.
(*Id. id.*)

Klateren en *geklater* verbeeldt het geruisch van stroomend water, zoowel van rivieren en beken, als van de zee:

„Uit het rollend *golfgeklater*
„Spat het zilvren schuim omhoog”.
(Sifflé).

„Hier ziet men het water
„Met schaat'rend *geklater*”.
(Van Lennep, *de Dusse*).

„Wat zee haar 't welkom toe moog' *klaatren*”.
(Potgieter).

„Twee beken, die *klaterend* voortjoegen”.
(G. Keller).

„En de beekjes *klaterden*, en ook dat klonk mij tegen als woorden zonder vorm”.
(*Id.*)

„Een hel van water stort hij neer met schriklijk *klatren*”.
(Helmers *Holl. Natie*).

Het ratelende en rollende geluid van den donder wordt dikwijls *klateren* genoemd:

„Donders *klatren*, en bliksems schieten neer”.
(Helmers, *Holl. Natie*).

„Daar rolt de *klaterende* donder,
„De gansche schepping beeft!
„Zoo schrikk'lijk *klaterde* de donder,
„Toen God de wereld sprak”.
(Bellamy).

Ook wanneer „donders” in figuurlijken zin voor „kanonnen” gebruikt wordt:

„O Ja, de strijd begint, en de oorlogsdonders *klatren*”.
(Helmers, *Holl. Natie*).

Geklots zegt men van de golven der zee, wanneer zij door den wind heftig bewogen worden:

„Op gindsche kiel, wier borst zoo trots
„Zich opheft boven 't *golfgeklots*”.
(Bogaers).

„De baren, die *klotsend* breken op uw strand”.
(Van Pellecom, *aan Albion*).

„Als de baren, die daar *klotsen*”.
(Sifflé).

„'k Zie vereend de golven naadren,
„Weder *klotsen* op het strand”.
(de z.)

„En hotsend en botsend en *klotsend*”.
(Van Lennep, *de Dusse*).

„En het *klotst* en bruist en schuimt, waar hij de wateren beukt’
(Cremmer).

20. Valt er niets aan te merken omtrent de woordschikking van dezen zin:

„Wierd vóór den slag het bondgenoot!”

Ja, het onderwerp *het* had achter het gezegde *wierd* moeten staan:

„Wierd het (d. i. indien het werd) vóór den slag bondgenoot”.

De beteekenis der slotregels is deze: „Indien wij de dijken doorstaken, vóórdát wij alle krachten ingespannen hadden, om de grenzen te behouden, dan zou het geklater der golven ons als een verwijt en eene bespotting in de ooren klinken”.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Spanjaard. -- Spannaad.

Wat beteekent de uitdrukking van den „spanjaard gesneden zijn?”

Voorbeeld: „Voor de rijken is het gemakkelijk een proces te winnen, want als men er daar een paar heeft zitten, die een beetje van den spanjaard gesneden zijn, dan . . .”

„Spanjaard” is hier een verbastering van *spannaad*. De uitdrukking beteekent dus: „goed kunnen praten.” In dien zin wordt het dan ook altijd gebruikt.

Op andere plaatsen zegt men „van den tongriem gesneden zijn.”

Hoofdplaat.

J. SPINNEWIJN.

Beantwoording van vragen.

(Zie vorigen jaarg. bl. 317).

No 3. Ik eet *om* te leven.

Ik verliet de stad *zonder* hem gezien te hebben.

Ik verliet de stad *na* hem gezien te hebben.

Ik verliet de stad *voor* hem gezien te hebben.

In den eersten zin noemt ieder het partikel *om* een voegwoord. Kan men *zonder*, *na*, *voor* enz. evenzoo voegwoord noemen?

Antwoord: Neen. Het partikel *om* is werkelijk doelaanwijzend voegwoord, wel onderscheiden van het voorzetsel *om* in: „ik loop *om* de tafel” en van het bijwoord *om*: „ik loop de tafel *om*, de kaars ligt *om*, de wind is *om*.”

Daarentegen zijn *zonder*, *na* en *voor* voorzetsels, zoowel als in: „Ik verliet de stad *zonder* geld, *na* zevenen, *voor* de opkomst der maan.” In den beknopten zin heeft het werkwoord ook den naamwoordelijken vorm. Verandert men den beknopten zin in een' volledigen, dan veranderen de voorzetsels ook in de samengestelde voegwoorden *zonder dat*, *nadat*, *voor dat*. *Om* verandert echter in *opdat*.

Weiland noemt *om* slechts „het woordje.” „§ 155. Om het oogmerk, of de beweegreden der handeling nader te doen blijken, wordt het woordje *om* daarbij geplaatst; bijvoorbeeld: ik kom, om u te spreken.”

Zonder duidt hij ook niet nader aan:

„§ 156. Ook volgt de onbepaalde wijs met *te* op het woord *zonder*, als: hij is vertrokken, *zonder* afscheid te nemen.”

Kuiper, een zijner navolgers, noemt *zonder* voorzetsel (§ 404): „hij vertrok *zonder* te groeten,” en *om* voegwoord (§ 406): „alleen om u te zien ben ik hier gekomen.”

Terwey (§ 78) noemt *om* weder *voorzetsel*: „Beknopte doelaanwijzende zinnen bestaan uit een' infinitief, voorafgegaan door een der *voorzetsels*: *om (te)* of *ten einde (te)*.” In § 69 heeten *voor (dat)*, *tot (dat)*, *tot*, *voor* in tijdbepalende zinnen *voegwoorden*; in § 89 wordt *zonder dat* in beperkende zinnen *voegwoord*, en in § 90 *zonder te*, *voorzetsels* genoemd.

Volgens de Groot vallen bij verkorte (= — in dit geval — beknopte) zinnen weg, het *voegwoord* of het betrekkelijk voornaamwoord, enz. (§ 106). Daaruit volgt dat, als van *nadat*, *voordat*, *zonder dat*, *dat* (het voegwoord) wegvalt, het overblijvende (*na*, *voor*, *zonder*) *voorzetsel* is. Men vergelijkte ten slotte: „ik verliet de stad, *zonder dat* ik hem gezien had” met „*zonder* hem gezien te hebben.”

No. 4. „Zij won het hart, *nog eer* zij sprak.”

Om het antwoord op deze vraag te geven, neme men dezen zin en de daaraan gelijkvormige: „*nog vóór* zij sprak”, „*nog na* zijn dood verspreidde hij zegen,” „*reeds vóór* de geboorte,” enz., en plaats en de BIJWOORDEN *nog*, *reeds*, achteraan. Dan verkrijgt men: „eer zij sprak *nog*, na zijn dood *nog*, vóór de geboorte *reeds*,” of „eer zij *nog* sprak, vóór zij *nog* sprak.”

Daaruit blijkt dat *nog* geen bepaling van het voegwoord of het voorzetsel is, maar van het werkwoord, en daarom is de zwaarigheid uit den weg geruimd.

No. 5. a. „De boer ziet den ploeg *drijven* door de stoppels.”

Dit beteekent: „de boer ziet *iemand* (zijn knecht, zijne paarden bijv.) den ploeg *drijven* door de stoppels.”

„Ik hoor een schoon lied zingen,” d. i.: „Ik hoor *iemand* een schoon lied zingen” en niet: „ik hoor een schoon lied *gezongen worden*.” *Ploeg* en *lied* verhouden zich tot *drijven* en *zingen* zoo wel als object, als tot *zien* en *hooren*.

b. „De zwaan zag den ring op de plompen *drijven*.” Hierin is *ring* het object van *zien* en het subject van *drijven*.

In zin *a* is *drijven* een overgankelijk werkwoord in de onbepaalde wijs; — in zin *b*: een onovergankelijk werkwoord, evenzeer in de onbep. wijs.

No. 9. *Ik schiet den haas dood*.

Dood is niet „een BIJV. NW. als bepaling van *haas*,” maar een scheidbaar deel van het samengestelde werkwoord *doodschieten*. Dat is het ook in den zin: „Ik heb den haas doodgeschoten.” ’t Is ook geen BIJWOORD, evenmin als *leeg* en *blauw* in: „ik *drink* het glas *leeg*, ik heb het *leeg gedronken*; ik *verf* de deur *blauw*, ik heb haar *blauw geverfd*.” De reden ligt voor de hand. Men schrijft: „De paling wordt niet *levend gevild*,” want de paling is nog *levende*, als men aan het *villen* denkt te beginnen. *Levend-villen* wordt niet gezegd, omdat het zou beteekenen: zoodanig *villen*, dat de paling *levend* wordt, hetgeen onzin is. Zoo schrijft men: „ik heb den haas *dood gevonden*, dat is: *gevonden*, terwijl hij *dood* was; en niet: *doodgevonden* = zoolang of zoodanig *gevonden* tot hij *dood* was. Daarom zijn in deze zinnen *dood* en *levend* bijvoegelijke naamwoorden. Het omgekeerde heeft hier plaats: „ik heb den haas *dood geschoten* en de deur *blauw geverfd*” zou beteekenen: den haas *geschoten*, terwijl hij *dood* was en de deur *geverfd*; terwijl zij *blauw* was, — beide onzin. Daarom moet men *doodschieten*, *blauwverven* enz. aaneen schrijven, en *dood*, *blauw*, *leeg* enz. niet als bijvoeg. nw. of bijwoorden beschouwen, maar als deel der samengestelde werkwoorden.

No. 11. In het voorspel van *Gijsbr. van Aemstel* lees ik vers 56 en volgende:

„En 'k zie eerlang ons zilvren kruisen
 „Bezaait met goud van starren, *eerst ontdekt*,
 „En 't wapen, tot een Hemelsch teeken
 „*Omhoogh, van mist noch aardschen damp bevekt*,
 „Den Zeeheld hart en moet inspreken.”

Het onderstreepte vooral is mij niet helder.

Tot zoover de Vrager.

Wij voegen er nog de beide slotregels bij:

„Daer hij, beducht door 't gieren van de naeld
 „In d' IJszee drijft en dwaelt,”

of volgens den variant:

„Door 't ijs naer Indus dwaelt.”

De eerste druk van den *Gijsbrecht* werd in 1637 bij Vondels vriend, Willem Blaeu uitgegeven. Deze was, behalve boekhandelaar, een uitstekend wis- en sterrenkundige en een leerling van Tycho Brahé. Zijn *Atlas*, door zijn zoon opnieuw uitgegeven, is algemeen beroemd. Al is het nu niet bekend dat Blaeu in de jaren aan de uitgave voorafgaande, belangrijke astronomische ontdekkingen gedaan heeft, en al zijn die door andere geleerden in dien tijd ook niet gedaan, — als men althans die van de libratie der maan door Galilei in 1637 uitzondert, — zoo mogen wij toch aannemen, dat Vondel het slot van zijn voorspel aan een opmerking of ingeving van Blaeu te danken heeft.

Immers, vooraf gaat:

„Dat wij ter goeder uur beleven,
 „Nu Amsterdam en 't Aemstelers geslacht
 „Sijn kroon ten hemel heeft geheven!”

Die kroon is de wapenkroon, en en kroon kon dus niet ten hemel geheven zijn, of 't wapen was zulks ook.

En dit zal Blaeu hebben doen zeggen: „Zoodra ik een nieuw sterrebeeld ontdek, zal ik dat *het Amsterdamsche Wapen* noemen!”

Zoowel als er reeds een *Noorder-* en een *Zuiderkroon* waren, kon er ook een *Amsterdamsch Wapen met de Keizerskroon* aan 't hemelgewelf prijken. „En als dan,” zegt Vondel, „een tweede Heemskerk en een andere Barends door 't ijs naar de Indiën willen stevenen, en de miswijzende magneetnaald geen vasten koers aangeeft, dan zal dat Sterrenbeeld, hoog aan den hemel, verre boven mist en nevel, hun den weg aanwijzen.”

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

D a v e r e n .

De beteekenis van dit werkwoord is *dreunen*, *weergalmen*, *groot gedruisch maken*, zooals uit de volgende plaatsen blijkt: Op den „Schuttersmaaltijd” van van der Helst leest men vier dichtregelen van Jan Vos, aldus aanvangende:

„Bellona walgt van Bloed en Mars vervloekt het *daveren*
„Van 't *zwangere metael*.”

Bij *Bilderdijk*:

„De ridders vlociden samen
„Op 't *daavrend feestgeschal*.”

In de *Hollandsche Natie* van Helmers:

„Wat leeuwenmoed! wat kracht! hoe *davert* strand bij strand!
„In ieder' golfslag *klinkt* de lof van Nederland! (3e zang).
„Wat *kreet doordavert* thans, o Wetenschap! uw koren.
(5e zang).

En bij anderen:

„Toen 't *daavrend sulfervuur* de vaart van 't spoorloos muiten
„Aan Scheldes oeverboord nog tijdig wist te stuiten.”
(van Lennep).

„Bij 't nederwaart trekken met *daavrend geschal*.”
(dez.)

„Het rammelt en *davert*, en in dit *gerucht*
„Verschijnt nu de Vuurgeest op vleugels van lucht.
(*Bilderdijk*).

„En de kudde wolven zwicht
„Voor 't *daavrend en verdoovend krijgsgeschreeuw*.”
(Heije).

„Hooft, het *davert* langs de velden
„Met ontzaglijk *feestgeluid*.”
(Withuijs).

„En (de schotsen) slaan in eenen schok met *daverend gerucht*
„Den spiegel in het ijs.”
(Tollens, *overw.*)

„De bliksem slaat in en met *daavrend geweld*
„Geknakt als een riet, ligt de mastboom geveld.”
(Ten Kate).

„Wat *jubeltonen doordaavren* oud Germanje.”
(Da Costa).

„Zijne stem verhief zich, bromde, *daverde*.”

(Van Effen.)

enz. enz.

Overal heeft men dit werkwoord gebruikt in den zin van *geluid* maken en wel *groot* geluid. Het woord heeft echter nog een anderen zin, nl. dien van *bewegen, trillen, beven, wankelen*. In deze beteekenis komt het niet zoo vaak voor. Ik heb het gevonden bij Antonides *Bellone aen Bant*:

„Daer gaet het dondren aen, dat op dit vlak gestuit,
„Den heuvel onder mij doet *davren* van 't geluit.”

Bij Withuys:

„De boot wendt om op 't eigen spoor,
„Zij *davert* vliegensvlug,
„Trots wind en vloed, de zeeën door.”

De dichter gebruikt hier *daveren*, om het stooten, beven en trillen van een snelvarende stoomboot aan te duiden.

Ook nog bij Adema van Scheltema:

„Heer, toen Ge aan 't hoofd van Isrels reien
„U zelve plaats gekozen hadt
„Toen *daverde* in ontzetting de aarde.”

Alsmede in een stuk van Moltzer (*Spectator* 1882 No. 16):
„even na middernacht hoorde hij een zwaren stap en was het of het geheele huis *daverde*.”

Dat *daveren* van ouds deze beteekenis heeft, blijkt o. a. ook uit het *Viertalig Woordenboek* van 1612 (*Dictionn. Tetraglott.*), waar als vertaling eener zekere Latijnsche uitdrukking staat: *de pycke schudden en in de handt doen daveren*. Evenzeer vindt men in de uitgave van Kiliaan door Huydekoper als aanteekening op *daveren*: *een spies daveren*.

Lambert ten Kate zegt in zijne *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche Sprake* 1723:

„DAVEREN, vroeger *beven*, nu *dreunen met een groot gedruisch*.”

Blijkens den uitgang is het woord een frequentatief, maar het grondwoord *daven* is nu geheel onbekend.

Bij Kiliaan vindt men intusschen dit grondwoord nog vermeld: *dauen = razen, woeden, dol zijn*.

Ook L. Ten Kate geeft het woord *daven* op met de beteekenis van *razen*. Hoogstwaarschijnlijk is dit 't zelfde woord als het Hoogduitsche *toben*.

Dr. A. de Jager heeft in zijne *Proeve over de werkwoorden van herhaling en during* wel opgenomen *daveren* van *daven*, maar verwijst zonder verdere verklaring naar Kiliaan en Ten Kate.

Weiland zegt: „*daven*, bij Kiliaan en Plantijn: *woeden*, *razen*.”

Ten Kate zoekt naar den wortel van *daven* en onderstelt dien te zijn *daev* of *daef*, maar hij laat ons verder geheel in 't onzekere. Hij heeft echter in 't Angelsaksisch een werkwoord gevonden, dat in spelling op *daven* gelijk, maar eene geheel andere beteekenis heeft, t. w. *dafan*, *deof*, *gedafen*, of naar onze spelling: *daven*, *dief*, *gedaven*. *Dafan* beteekent namelijk *betamen*, *behooren*, *passen* en is de stam van het Engelsche bijv. *deft* = *netjes*, *passend* en van ons woord *deftig*.

Dafan heeft alzoo met *daven* = *toben* niets te maken.

Wij zien in het werkwoord *daveren* dus 1e. een frequentatief, welks grondwoord verloren is gegaan; en 2e. een woord, dat, evenals zoo vele andere, in den loop der tijden, van beteekenis is veranderd.

Van *razen* werd het, met verlenging van den uitgang, eerst *schudden* of *wankelen* en later *weergalmen* of *groot gedruisch maken*.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Hoe verklaart men de volgende uitdrukkingen?

Uit: Potgieters Proza (uitgave in een deel.)

Uit: „Als een visch op het drooge.”

- a. Op blz. 419 wordt gesproken van: „(een) *doppen* vuurpotje, dat onze omstandigheid doet uitgaan.” Wat beteekent dit *doppen*?
- b. Op blz. 420 wordt gezegd: „Stamp! stamp! stamp!” daar volgde haar een jonkman van wien ik u, deels om het flauwe schemerlicht, deels om zijn' toegeknoopten overjas, niet weet te zeggen; of hij al dan niet *een kruis droeg*, dat ik echter vast geloof, daar de dapperheid der Friezen boven bedenking is.”
Wat beteekent de uitdrukking: „een kruis dragen” ziet dit soms op de kruistochten en het veelvuldig deelnemen der Friezen daaraan?

Uit: Hanna.”

- c. Hoe verklaart men de uitdrukking op blz. 462 voorkomende: „roer langs het lijf gesneld” en hoe is zij ontstaan?

Uit: „Lief en leed in het Gooi.”

- d. Hoe verklaart men de, aan Hoofts Geeraerd van Velsen ontleende spreekwijze, welke op blz. 240 voorkomt: „Ik leg de toortsen in den oven.”

P. H. F. B.

Muiden of Muide.

Bladerend in de lijst van Nederlandsche plaatsnamen naar de nieuwere regelen gespeld; uitgegeven door de letterkundige afdeling der Kon. Akademie van Wetenschappen, valt mijn oog op *Muiden* en denk ik daarbij aan *Ymuiden*, wat ik natuurlijk niet op de lijst vind.

De bestaande analogie doet me vermoeden, dat de twee plaatsnamen ontleend zijn aan een „monding”, waaraan die plaatsen beide liggen.

Ik sla de kaart van Nederland op en vind dan ook *Muiden* ter plaatse waar de Vecht zich in de Zuiderzee stort. Die plaats is dus een uitwatering of monding.

Waar thans *Ymuiden* ligt, bevindt zich de monding of uitwatering van 't Y in de Noordzee.

Door van Dale te raadplegen vind ik *muide* = mond of monding.

Zou nu, waar men zeker mag aannemen, dat *muiden* in deze twee plaatsnamen *monding* beteekent, de spelling *Muide* en *Ymuide* niet de voorkeur verdienen?

Coevorden.

BUWALDA.

Daar de spelling *Muiden* niet jonger is dan *Muide* (deze laatste vorm bij Hooft, *Ned. Hist.* p. 448, Brandt ald. p. 12), is er geen reden de algemeen gebruikelijke schrijfwijze te veranderen. In den Index van Creelius heet de stad *Amuthon*, *Emuthon*. De ware etymologie is de door Buwalda opgegevene: *muide* = *monding*, en wel hier de monding van de Vecht, zijnde de datief van het zwak znw. *mûtha*, monding. Dit laatste is in het Angelsaksisch, waarin het *mûtha*, en in het Oudnoordsch, waarin het *munni* luidt, een zwak masculinum. In onze taal schijnt het woord ook fem. geweest te zijn: St. Anna-ter-Muiden. Het oud-Friesch werpt de slot-*n* in de zwakke verbuiging wel weg, maar de plaatsnaam werd reeds vroeger in het Nederlandsch opgenomen. ¹⁾ Andere plaatsnamen als *Rinesmûthon*, ao. 1064, *Masamûthon* ao. 960, volgen eveneens; ten spijt van hun friesch-saksische *û*, de frankische declinatie en behielden de slot-*n*, die wel niet uit den pluralis te verklaren zal zijn. In 't algemeen zij opgemerkt, dat plaatsnamen in dativo staan met ellips van het voorzetsel *an*, *in* of *te*: vergelijk de namen van landen (volken) *Saksen*, *Pruisen*, *Groningen* enz.

¹⁾ Natuurlijk ging de oudste Friesche vorm op *n* uit, maar in een tijd, waarvan we geen letterkundige gedenkteeken bezitten.

Tijdschriften.

Vlaamsche Wacht. *Vijfde Jaargang.* No. 2. a) Over het ontstaan van „militaire benamingen. 1e. *Huzaren*. Oorspronkelijk een Hongaarsch legercorps, in de XVe eeuw door de Kroaten gevormd, maar later uitsluitend uit Hongaarsche edellieden samengesteld. *Husz* beteekent in het Hong. „twintig.” Ieder twintigtal huizen moest één ruiter leveren. Vandaar de naam *Huzaren*. In 1547 nam het korps voor de eerste maal onder Karel V deel aan den slag, namelijk bij Mühlberg. — 2e. *Dragonder*, waarschijnlijk ontstaan uit het Fransche woord *dragon*, draak, het veldteeken der eerste Dragonders. Tijdens Hendrik IV komen zij het eerst voor. — 3e. *Grenadier*, granatenwerper (Ital. *grenada*). De eerste compagnie werd in 1634 gevormd bij de belegering van Regensburg door Lars Kagge. — 4e. *Ulaan*, waarschijnlijk van Tartaarschen oorsprong. *Ulans*, d. i. vluggen, dapperen. Later gaven de Polen aan hunne ruiters denzelfden naam; de Poolische Ulanen waren de eerste in Europa. In 1790 en 1791 werden ook Ulanenkorpsen samengesteld in Oostenrijk en Pruisen. — 5e. *Infanterie*, van het Spaansche *Infanteria*, waaronder men de lijfwacht der Spaansche Infanten verstond. Anderen beweren, dat de naam samenhangt met het Oudgerm. *fant*, d. w. z. jonge man. *Cavallerie* ontstond uit het Ital. *cavallo* (paard).

(In Hooft's Nederlandsche Historiën vinden we nog de benamingen: *Vendel*, eene compagnie voetvolk, staande onder een vaandel. *Kornet*, Fr. *cornette*, de standaard der cavallerie. De geheele compagnie werd vandaar ook *kornet* genoemd. *Moskettier* (thans *musketier*), voetknecht gewapend met een musket, It. *moschetto*, Allat. *muscheta*, Fr. *émouchet*, eene kleine soort van sperwer met *mouches* (spikkels) op de borst. Voor namen van vuurwapenen, aan die van jachtvogels ontleend, vgl. men *terzerool* (*terzuolo* = havik), *falconetto* (*falcone* = valk), eene soort van licht geschut).

b) Is *volstaan* in den zin van *genoeg*, *voldoende zijn* eene Nederlandsche nieuwigheid? Dat *volstaan* in bovengenoemden zin *van ouds* gebruikelijk was, blijkt uit eene charter der stad Leuven van 1363: „Ende altoes selen si *volstaen* met haren rekeninghen na der usagen van der stat, ende nae der stat recht.”

c) *Plechtiglijk*, *genadiglijk*, *gestadiglijk* strijden met den aard onzer taal. *Lijk*, als uitgang is hetzelfde als het Nederl. *ig*. Men schrijve dus *plechtig*, *genadig* (of *genadelijk*), enz.

No. 1. Rare en nare woorden: *Bemerking*, in den zin van *aanmerking*. *Bemerken* is *bespeuren*, *ontdekken*, *gewaarworden*; *bemerking* kan dus nimmer de beteekenis van *aanmerking* krijgen en is aldus gebezigd een germanisme. — *Billijk*, in de beteekenis van *goedkoop*, is een germanisme. Het beteekent bij ons *rechtvaardig*. — *Bloot* voor ons *enkel*, *alleen*, *slechts*, *louter* is onaeste-

tisch en onnoodig. 't Is ook al een germanisme. — *Eigendommelijk* komt van *eigendom*, dat *bezit* aanduidt en kan dus nooit den zin aannemen van *eigenaardig*. — *Meerder* ziet op *den rang, den graad* en kan bij ons niet als *aantal* of *hoeveelheid* gebruikt worden, Daarvoor dient *meer*.

No. 8. „Hij is versast” is eene Gentsche spreekwijze in den zin van „hij is overleden, of vertrokken zonder zijn adres achter te laten.” *Sas* = *spei* of *spui*. Vgl. *Sas* van Gent, *Sas* bij Goes, e. a. *Versassen* of *verspeien* (*spuien*) is dus de schepen door middel van sluizen in een kom brengen, met het doel ze van de eene rivier in eene andere over te brengen. Aanvankelijk gebezigd voor schippers, wanneer men nieuws vroeg van degenen, die uit de Lei naar de Schelde, of andersom moesten varen, is de zegswijze ook toegepast op andere personen.

Loquela, 1882. Zantekoorn, a) *Eeblik*, waar, onvervalscht, ongelogen, onversierd. Waarschijnlijk voortgekomen uit *een blik*, Gr. momoiedês (van *monos*, een, en *eidomai*, ik blijk), dat maar een aanzichte, maar een uitzien en heeft, dat *unius-modi* is, zoo van *zijn* als van *schijn*, zoo van *wezen* als van *blijken*. Voor het wegvallen der *n* vergelijkte men o. a. *ewijch*, tweegevecht (= *eenwijch*). — *Eeklipsch*, ongepaard, ontpaard, zonder weerga; bijv. van twee rechtsche of twee linksche schoenen. Kil. geeft: *Een-klippigh*. Flandr. Brug. *Coelebs*, d. i. ongetrouwd. Waarschijnlijk afkomstig van het oude *klippe*, *clipspaendere*, klep der melaatschen, waarmede ze hunne nadering moesten te kennen geven; wanneer deze een klip kwijt waren, waren ze *eenklipsch* of *ee-klipsch* geworden. Wellicht heeft het Gr. *coelebs* (uitgespr. *kebebs*) invloed gehad op de beteekenis. — *Eepijlde*, dat maar een pijl of halm heeft. — *Pronkette*, een behaagziek meiske, een modepupke. (De uitgang *ette* zal wel Fransch zijn). — *Bane*, zijn *bane* gaan = vertrekken, verhuizen, weggaan, in slechten zin. — *Verdrinken*. Een kind *verdrinken*, d. i. *drank* gebruiken ter gelegenheid van een kinderdoop. Vgl. *Taal- en Letterbode*, 1871, bl. 9. — *Weerzonne*, weerkaatsing van de zon. — *Penerye*, *pene*, *penne*, *penning*, enz. Misschien „eindje afgeknipt goud- of zilverdraad, waarmede men placht te betalen.” (*La pinne*, Fr. = *le bout du nez*, en *un pinart*, bij Rabelais = een penningske).

b) *Kave* = schoorsteen, en niet, zooals door T. v. L. in N. en Z. blz. 155–156 beweerd werd = *kevie*, *cage*. Het woord *kave* is trouwens genoeg bekend. Het komt voor bij Kil., in 't Belg. Museum, in 't Algemeen Vl. Idioticon van Schuermans, bij Hoffmann von Fallersleben (*Horae Belg. p. septima*), bij de Bo, in den *Taal- en Letterbode* (IV, 1, 6), enz. Daarbij hoort men dagelijks in Vlaanderen: *Hij is zoo zwart als de kave*. 't *Hangen*

hespen in de kave. Als gij komt, wij zullen de kave doen rooken. 't Spookt in de kave. St. Niklaas komt de kave in, en Klaas Vaak ook. Iemand, die dit woord echter niet dagelijks of liever nooit in het dagelijksch leven hoort bezigen, kan zich licht vergissen in de beteekenis. Terechtwijzing is echter thans voldoende gegeven en dankbaar aangenomen. *Kave* met het Gr. *kapnos*, rook, in verband te brengen, of met het Got. *af-hoap-jan*, doen versmachten, is m. i. zeer gewaagd. Voor de Gr. *k* verwachten wij immers eene *h*, en overgenomen zal zulk een dagelijksch woord wel niet zijn.

c) *In baren liggen* (zie Taal- en Letterbode IV, 180). De Bo: *Baar*, *bare*, *berrie*, lijkbaar, fr. *civière*. Een lijk te bare leggen, in bare stellen (op de berrie plaatsen om naar de kerk en het graf gedragen te worden). *In baren leggen*, liggen, zetten, staan, wordt thans te Brugge en elders, even zoo goed verstaan als in Lod. van Velthem's tijd.

Loquela vermoedt, dat *baren* dat. plur. is. De *bare* nl. bestaat uit twee *baren*, aan elkander bevestigd of niet, waarop of waartusschen de last rust of hangt, die te *beren* of te dragen is. Men weet dat het Fr. *bière* van het Germ. *bare* of *bier* afkomstig is.

d) Hulde aan en instemming met het stuk van Taco H. de Beer in N. en Z. V, 240. Onverdiend is echter de aanwrijving, dat eerst nu de oogen „der Hollandsche Davidtjes” zouden opengaan en dat ze zoo langen tijd „in Sauls koperen wapentuig gestreden hebben.” Ik meende ten minste, dat genoemde de Beer er reeds lang op uit, was den „in- en doorbruischenden Goliath uit het land te keeren”.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. III Jahrg. 1882. No. 6. Beoordeeling van K. A. HAHNS althochdeutsche Grammatik nebst einigen Lesestücken und einem Glossar. Fünfte wesentlich veränderte Auflage. Prag. Temsky. — Gunstige kritiek, doch niet zonder vlekjes aan te duiden. Vooral is het wegvallen van de *i* in *ja*-stammen onduidelijk behandeld. — LÜBBER, A., Mittelniederdeutsche Grammatik nebst Chrestomathie und Glossar. Leipzig, 1882. Behalve de opmerking, dat de schrijver te weinig rekening heeft gehouden met dialectische verscheidenheden, is de beoordeeling gunstig.

No. 7. Gunstige kritiek van W. L. VAN HELTEN's Vondel's taal, door Otto Behaghel van Heidelberg. Vooral de historische ontwikkeling der vormen wordt geprezen.

Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. VII Jahrg. 1882. No. 4. a) Bijdrage tot Nederduitsche kinderliederen: „Karne, karne botter, De hond die wou de schottel, Kattepoes likt de borden af!” Enz. Zie Van Vloten, Nederlandsche

Baker- en Kinderrijmen. Talrijk zijn de liederen van dit genre, die in het Korrespondenzblatt worden medegedeeld; hunne variatie is groot. In enkele er van leest men „de Katt de hoard de Botter.” Dit *haren* wordt weer elders *kemmen* genoemd, d. i. rein maken. In vroegere tijden, toen de boer bij het boter maken nog niet zoo nauwkeurig te werk ging als tegenwoordig, moest werkelijk de boter *gehaard* en dientengevolge ook *onthaard* worden.

b) In het vroeger vermelde Nederd. glossarium, gevonden te Koppenhagen, kwamen de volgende fouten voor: *Afkernen* voor *afkennen* = afzeggen, afstand doen; *vornust* voor *vornuft* = verstand. Aangaande *sludde*, *attutus*, wordt vermeldt, dat inderdaad het Duitse „schlaw” en ons „slu(w)” daarvan afkomen.

c) „Ein ridder wilen enen *wint* Hadde alse lef vil alse sin kint.” *Wint* beteekent *hazewind(hond)* en komt onder dien naam ook herhaaldelijk in het Mnd voor. Wordt nu en dan *winden* in vereeniging met *honden* gebezigd, dan komt dit daar vandaan, dat de eerste aan een band en de tweede los den jager verzelden, zij vormden dus inderdaad twee categoriën van hetgeen de jager op de jacht medenam.

d) In Pommeren wordt het adj. *twell* of *dwall* gebezigd in den zin van het Got. *dvala*, dwaas. Hamburg kent *dwalsch*; dwaas, onnoozel, zinneloos. Wij kennen *dwalen*, *dol* en *dolen*, alle van denzelfden stam.

Am Urdhs-Brunnen, 1882. No. 9. In *Onze Volkstaal*, afl. 2, blz. 120, lezen wij: *Garfkamer*, sacristy, eigenlijk kleedkamer (vgl. *vergerven*, *ruien*, van kleed verwisselen der kippen); oorspronkelijk beteekende het: „Kamer waar men zich *gereed* maakt.” Naar aanleiding hiervan geeft „am Urdhs-Brunnen” het volgende ten beste.

Garfkamer = *ger-garkamer*, Nd. *gär-*, *garf-*, *garv-*, *garve-kamer*, Mnd. *gere-*, *ger-*, *gerwe-*, *garwekamer*, Nld. *gerfkamer*, *garfkamer*, Mnd. *gaerwkamer* van *gaerwe*, *garwe* = Ohd. *garawi* (kleeding, gewaad). Het woord behoort tot den stam *gaar*, d. i. gereed; thans alleen op spijzen toegepast = gekookt. Het Hd. *gerben* = das Leder *gahr* (gereed) maken. — *Sacristy* komt van het Lat. *sacrare*, heiligen, *sacer*, *sacra*, *sacrum*, heilig, *sacra*, heilige zaken. De *sacristy* is dienvolgens de plaats waar de gewijde dingen bewaard worden.

T. v. L.

Boekbeoordeeling.

Nederlandsche Taal oefeningen voor inrichtingen van middelbaar onderwijs en normaalscholen door J. L. PH. DUYSER. Gron. J. B. Wolters 1882. (38 bladz. prijs ?).

Heeren leeraren aan h. b. en normaalscholen, vinden in dit boekje een overvloedige keus van goede, degelijke opgaven voor hun taalonderwijs; of eigenlijk, van keus behoeft geen sprake te zijn, daar, naar 't mij voorkomt, al de hier opgegeven oefeningen voor het doel geschikt zijn en geen enkele overbodig kon heeten. Slechts zou het kunnen gebeuren, dat iemand er een (gemoeds-) bezwaar in had, om zijn leerlingen fouten te laten aanwijzen in regels als:

„En toen hij 't hoofd ter ruste lag,
Klonk 't van zijn veege lippen: Bach!”

aan De Bull ontleend, of in

„ . . . Dit is voor Jan,
Die daaglijks, als zijn meester roemt
Zijn les het beste kan.”

en:

„Zij bukken zich de lenden moe,
En rapen hand aan hand,
En werpen zich te durven toe,
En staaplen ze op den kant.”

waar de namen van Staring en Tollens onder staan. Is de jeugd nog niet critisch — of kritiek — genoeg?

Doch overigens kan er niets uit dit boekje gemist worden. De oefeningen, die voor 't meerendeel betrekking hebben op woordverklaringen en op moeilijkheden in de spraakkunst, moeten alle zonder onderscheid vooraf besproken worden en velen eischen voorafgaande studie van den kant des leeraars. Hier is de oefening geen min of meer werktuigelijke toepassing van een min of meer werktuigelijk geleerden taal- of spelregel, maar vereischt nadenken en algemeene kennis. Weinig leerlingen zullen bijv. weten, wie men verstaat onder de benaming van „de Nederlandsche Tacitus, Sappho, Tyrtæus en Martialis”, of onder die van „de Portugeesche Homerus”; weinigen zullen het verouderde *brand* in de beteekenis van *zwaard*, *baard* in die van *bijl*, *aar* in die van *vogel* kunnen gebruiken.

Evenwel, oefeningen die de leerling maken kan, zonder voorafgaande behandeling, zijn veelal 't maken niet waard.

Het boekske van den heer Duys er worde door velen gebruikt!

P. W.

Stijloefeningen 2e stuk door A. W. STELLWAGEN, derde, verbeterde druk. Den Haag. De gebroeders van Cleef, 1882.

Bij de verschijning van den *eersten* druk hebben we een veelal gunstige meening over dit werkje uitgesproken. Het verdient nl. alle aanbeveling dat de leerling vóór alle dingen den waren zin der woorden leert verstaan en wel den zin die het woord had in de verschillende tijdperken onzer letterkunde. Daartoe worden de oefeningen dienstbaar gemaakt aan de

kennis van zinverwanten, van woorden van tegengestelde beteekenis, van figuurlijk gebruikte woorden en tal van andere zaken o. a. ook bastaardwoorden, vreemde woorden en verouderde woorden. Voor de hogere klassen is er zeker geen vruchtbaarder en degelijker verstands- en taal-oefening dan een stuk van Hooft of Vondel in hedendaagsch Nederlandsch overtebrengen. Daarbij behandelt men bij sommige tevens de woord- en rede-figuren. Zeker stelt men daarbij aan den docent geen geringe eischen, maar zijn arbeid *moet* in dezen vrucht afwerpen, mits hij zich niet voorstelle, dit werkje in een enkel jaar doortewerken.

Achten we dus het plan van het werk zeer goed en de oefeningen meerendeels *zeer* doelmatig, we blijven bij onze vroeger uitgesproken meening wat de aanmerkingen betreft.

1° Enkele oefeningen brengen den leeraar noodzakelijk op verboden terrein en kunnen jonge docenten of zeer voorlijke leerlingen verleiden tot besprekingen, die niet in de openbare school tehuis behooren; (bl. 9 *k*, 13 *a*, 21 *k*, 61 *4*, 70 *21* en *22*, 121 *a*, 150 *c*), ¹⁾ we zouden er niet op wijzen, als niet nog onlangs herhaaldelijk de bewijzen zijn geleverd, dat sommigen zich verbeelden geroepen te zijn, hunne leerlingen ook buiten de schoolwetenschap om, eene overtuiging (!!) te geven.

2° Enkele vragen kunnen den docent onoverkomelijke moeielijkheid geven, dewijl het antwoord niet anders dan bij toeval kan worden gevonden of wel alleen afkomstig kan zijn van een man, met geheel andere studie dan die van 99% onzer docenten in Nederlandsche taal- en letterkunde (bl. 60 *1*, bl. 62 *5*, *6* en *7*, bl. 64 *9*, 66 *15*, 71 *24*, 75 *31*, 101 *1*, 102 *11*, 113 *4* en *6*, 120, 135 *15a*) ²⁾. Deze oefeningen overslaan is mogelijk, maar niet wenschelijk.

Enkele aanmerkingen voor de HB, mogen vervallen voor de Normalschool en omgekeerd, maar dewijl niet alleen de *woorden*, maar ook de *gedachten* den leerling duidelijk verstaanbaar en *naar hun waarheid of onwaarheid beoordeeld* moeten worden, is de grootste omzichtigheid noodig bij de keuze van voorbeelden, die *besproken zullen worden*.

We wenschen deze werkjes nog zeer vele drukken toe en gelooven dat het weglaten van bovengenoemde oefeningen, die men bij de vele honderde, die het boekje bevat, zeker niet eens zal missen inderdaad het debiet nog zal doen toenemen.

T. H. DE BEER.

¹⁾ Bl. 154. Is *donder* inderdaad oorspronkelijk een onomatop? Zie Max Müller *Lectures* 4th Ed. p. 380.

²⁾ Met gelijk recht als de vraag op bl. 101 gesteld werd, kon men vragen of bl. 82 *f* al of niet ontleend is aan Lucr. de Rerum Natura Lib. II vs. 1 seqq. of liever nog: Is dit woord van Staring aan een Latijnsch gedicht ontleend?

DE BIBLIOTHEEK.

LETTERKUNDIG BIJBLAD VAN NOORD EN ZUID.

Ons doel.

Herhaaldelijk ontvingen we het verzoek, in NOORD EN ZUID ook studiën over de geschiedenis der letterkunde op te nemen. We hebben tot dusverre gemeend, daaraan geen gevolg te moeten geven, dewijl naar het ons voorkomt, de studie van de *Geschiedenis der Letterkunde*, voor onderwijzers en aanstaande leeraren, voor zoover hare beoefening *handboeken* vordert, voldoende hulpmiddelen aanwijst in de werken van Jonckbloet, Ten Brink, Van Vloten, Te Winkel, Snellaert en Hofdyk en, nog daargelaten werken en werkjes van anderen aard, bijv. van Leopold, Elberts, Wendel e.a., de afzonderlijke studiën van Busken Huët, Alberdingk Thym, Moltzer, Ten Brink, Te Winkel, Heremans, Max Rooses, Sleeckx, — vooral Bakhuizen van den Brink en Potgieter niet te vergeten, terwijl verschillende tijdschriften vooral *de Gids*, *de Dietsche Warande* en vroegere jaargangen van *andere* tijdschriften als *Letteroefeningen* en *Tijdspiegel* vrij wel voorzien in eene behoefte, die *niet* bevredigd wordt door 1 à 1½ vel, die we nu en dan van ons tijdschrift voor dat doel zouden inruimen. Maar ook *die* ruimte kunnen we niet afstaan en hoewel voor de dialecten een afzonderlijk tijdschrift verscheen, hebben we niet eens zooveel ruimte gewonnen, als we noodig hebben om alles te behandelen, wat men wenscht en alles te beantwoorden, wat men vraagt. Menig stuk moet *nog* van No. tot No. verschoven worden.

Men heeft ons echter van verschillende zijden de opmerking gemaakt, dat de *allernieuwste* literatuur *niet* behandeld wordt, dan zeer fragmentarisch in enkele tijdschriften en dat eenigszins uitvoeriger overzichten van de Nederlandsche fraaie letteren en wat er mede in verband staat, meer tot lezen zouden opwekken en een leiddraad zouden zijn bij de beoefening der nieuwste literatuur, terwijl het tevens wenschelijk is, dat belangrijke verschijnselen op het gebied der Letterkunde breedvoerig behandeld worden.

We meenden niet langer te moeten weigeren en verklaarden ons bereid en hier ontvangt de belangstellende lezer het eerste vel.

Hoe meer we ons met het plan der uitgave bezighielden, hoe meer het ons duidelijk werd, dat er reden was, nog iets anders dan het bestaande te vragen. De *handboeken* der Nederlandsche letterkunde moeten de *geschiedenis* geven en dus alleen onomstootelijke feiten en feiten van blijvende

waarde. Daarom behoort het handboek zeer omzichtig te zijn en in het geven van oordeelvellingen en in het noemen van namen en titels. Hoeveel lofredenen zijn er gesproken en geschreven op Zeeus, Pels, Herm. Asschenberg, v. Pellecom, Siffié, v. Walré, en lest best Yntema en wat is er van den roem van die allen geworden? Hoe velen onzer bij hun overlijden bewierookte schrijvers zijn *thans* reeds vergeten, hoeveel der thans levende „namen van goeden klank” zullen over vijftientig jaar niet meer klinken? Wat werd er van Helmers en Bellamy, wat van de algemeene bekendheid en vaderlandslievende bewondering zelfs van een Bilderdijk en da Costa? In den loop eener briefwisseling over dit onderwerp wijst me een onzer uitstekendste beoefenaars der letterkundige geschiedenis op het voorbeeld van Witsen Geysbeek, die in zijn *Woordenboek* (III bl. 141 volgg.) Helmers den grootsten dichter van allen noemt, verre staande boven Vondel, die „zeer zeker in onze dagen door Bilderdijk en Tollens oneindig overtroffen wordt” en als hekeldichter (*Woordenbk.* VI. bl. 305) „overtroffen werd door Hoffham, De Lannoy, Schonck en Barbaz.”

De uitkomst heeft bewezen, dat Witsen Geysbeek verkeerd geoordeeld had; maar zijne meening heeft beteekenis, omdat we daaruit zien, wat in zijn tijd het oordeel der tijdgenooten was. Dat oordeel teekent den geest des tijds en heeft waarde voor de kennis van den kunstzin der maatschappij in die dagen.

Daarom wenschen we in de eerste plaats een heredeneerd overzicht te geven van hetgeen in het laatste jaar verscheen en wel rubrieksgewijs: Lyriek, Epiek, Dramatiek, Romans en Novellen, Dialecten, Verzamelde werken of opstellen, Literatuurgeschiedenis en Aesthetica, Bibliographie, Weekbladen en Maandschriften, Spraakkunsten en Woordenboeken, Kinderlectuur.

Daardoor zullen onze lezers kunnen zien, wat er verscheen en hoe het ontvangen werd. Dit zal een klein gedeelte van onze taak uitmaken, dit is nl. alleen het bijeenbrengen der bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Literatuur. Een ander en belangrijker gedeelte is het behandelen van vraagstukken betrekkelijk esthetiek en kritiek, ter bestrijding der meening, dat ieder een boek te beoordeelen heeft, gelijk hem dat goeddunkt, van de dwaze bewering, dat ieder gelijk kan hebben, die een oordeel over eenig kunstwerk uitspreekt alleen omdat het dezen of dien indruk op hem gemaakt heeft. Soms hoort men die dwaasheid verdedigen met de spreuk *De gustibus non est disputandum* (over den smaak moet men niet twisten) elders uitgebreid tot *de gustibus et coloribus non est disputandum* (over den smaak en over de kleuren moet men niet twisten). Deze uitbreiding doet de beteekenis beter uitkomen. Zij, die aan daltonisme (kleurblindheid) lijden, zien de kleuren niet alle op dezelfde wijs en op menigeen zal dus eene kleur een aangename indruk maken, die een ander hoogst onaangenaam aandoet. De een zal eene kleurschakeering roemen, die een ander onuitstaanbaar hard en schreeuwend vindt. Met dezen kleurblinde te twisten kan geen nut hebben: overtuigen zal men hem niet: hij ziet 't zóo en verbeeldt zich, dat hij 't *goed* ziet. Dergelijke kleurblinden zijn er ook, waar het een letterkundig kunstwerk geldt. Den

een geven de verhalen van Boccaccio of die van Brantome te veel „natuurlijke zaken”¹⁾ te lezen, een ander betreurt, dat ze niet geheel onverkort, onbesnoeid onder zijn bereik liggen; miljoenen bewonderen Bunyan's *Christenreize* en miljoenen anderen vinden dat boek vervelend. In den schouwburg wordt veler gemoed tot tranen bewogen bij *de kinderdokter*, *de vondelingen van de brug Notre-Dame*, *de twee rozen of de grafkelders der grijze nonniken* en zeer velen achten dit een belachelijk samenraapsel van toevalligheden en onmogelijkheden; toen Pamela verscheen heeft men het bewonderd, tegenwoordig kan niemand het lezen. Omgekeerd hebben eenige lezers in Bilderdijk, Da Costa, Potgieter e. a. een steeds nieuwe bron van genot gevonden, voor anderen zijn die dichters „misschien heel mooi” maar ze laten ze liefst ongelezen. Dat afwijkend oordeel komt bij alle kunst voor, maar nergens erger dan bij de letterkundige kunst. Enkelen zijn zoo eerlijk van te getuigen, dat ze „geen verstand van muziek” hebben; zeer enkelen verklaren van eene schilderij dat ze „dat niet zoo beoordeelen kunnen”, maar een boek, een werk van kunst en studie en wetenschap van vele jaren wellicht, — wie durft daarover geen oordeel uitspreken. „Ik kan toch wel lezen” en „ik heb toch mijn verstand zou 'k denken” dat zijn de zware bewijzen voor hun recht om een oordeel uit te spreken, dat eenige beteekenis heeft.

Wie naar waarheid zal oordeelen, heeft meer te doen!

Goethe, een genie zooals er slechts zeer zelden een geboren wordt, arbeidde eene halve eeuw aan zijn *Faust* en een manneke van twintig jaar, die nooit een regel las over Goethe's leven en werken verstout zich een oordeel over dat dichtstuk uit te spreken, wellicht nadat hij er een derde van heeft gelezen en zelfs den eersten regel van de „Zueignung” niet verstaat; maar vraag dien man, een oordeel over een paar klompen en hij zal u antwoorden: „Die kan ik niet beoordeelen, ik ben geen klompenmaker.”

Wie met vrucht de letteren beoefent, zal een *gegrond* oordeel moeten verkrijgen over het beste, wat hij leest en *daartoe is voorafgaande studie en vergelijking noodig*.

Boven alle dingen staat vast, dat eenig voortbrengsel van letterkundige kunst schoon of niet schoon is, *niet* omdat deze of gene het mooi vindt, maar omdat het de eigenschappen heeft, die het tot een kunstwerk maken, waardoor het *door deskundigen* bewonderd zal worden *of gedurende hun tijd, of door alle tijden heen*.

Er zijn geen regels, geen recepten, volgens welke een letterkundig kunstwerk moet gemaakt worden, maar er zijn letterkundige meesterstukken, die men door alle eeuwen bewonderd heeft en een werk, dat *vele* eigenschappen daarmede gemeen heeft, heeft alle kans, een gelijk lot tegemoet te zaam.

De *Ilias* en de *Odyssae* van Homerus zijn steeds bewonderd en worden steeds met meer genot gelezen, naarmate men die beter leert verstaan; Goethe's *Hermann und Dorathea*, hoewel een geheel ander genie vertegenwoordigende, werd nauwkeurig naar de wijze van Homerus bewerkt

¹⁾ Naturalia (qui) non sunt turpia.

en het is sedert negentig jaar de bewondering van alle ernstige lezers geweest.

Maar het ideaal van zedelijkheid en van vrijheid wijzigt zich met den tijd en het ideaal van het schoone eveneens. Abraham trouwde met zijne zuster en nam een bijwijf en was een heilig man, wij zouden geheel anders oordeelen over iemand, die met zijne zuster trouwde en een bijwijf nam. De ware vaderlander heette nu eens republikein, dan weer orangist dan koningsgezinde en dan weer liberaal of conservatief.

Zoo ook noemen wij de stijve tuintjes met geschoren haagjes van Lenôtre den tuinman van Lodewijk XIV volstrekt niet mooi en sieren onze tinnen niet op met geschilderde dwergjes; maar we bewonderen wel zeker de schilderstukken uit dien tijd en achten Molière onovertreffbaar.

Zoo zal dan ook menig werk, na rijp en kalm overleg op ons den indruk moeten maken, van thans bewonderd te *moeten* worden, terwijl we aarzelen te gelooven, dat die bewondering lang zal duren.

Dit meenden we te moeten laten voorafgaan, ter juiste aanduiding van het standpunt, dat we wenschen in te nemen. We willen verschillende vraagpunten achtereenvolgens ter sprake brengen en zullen ook niet nalaten studiën over oudere werken aan de overzichten over de nieuwere toe te voegen.

En hiermede zij onze nieuwe onderneming aan de belangstelling aanbevolen van allen, die met ons gelooven, dat onze letterkunde met *zulk* een verleden, een *toekomst* moet hebben en dat slechts ernstige waarneming der verschijnselen daartoe leiden kan.

T. H. DE BEER.

Hoe bestudeert men een schrijver?

Door den redacteur van *Noord en Zuid* uitgenoodigd nu en dan een paedagogisch-letterkundig ¹⁾ opstel voor het *Letterkundig Bijblad* ten beste te geven — en dat wel met het oog op de talrijke lezers, welke zich voor een examen voorbereiden — voldoe ik aan die uitnoodiging te liever, omdat het mij bij ondervinding is gebleken hoe wenschelijk, ja noodig voor hen eenige voorlichting moet geacht worden bij hunne studie in *Nederlandsche letterkunde*.

Dit ter inleiding, ook voor later te behandelen onderwerpen.

Indien er bij gelegenheid der examens voor de hoofdaacte over iets met reden geklaagd moet worden, het is over de oppervlakkigheid der kandidaten, waar er sprake is van de kennis der Nederlandsche letterkunde. Ik wil wezenlijk gaarne gelooven, dat de veelheid der stof menigeen op een dwaalweg brengt, zóó, dat hij zich vergenoegt met eene beknopte geschiedenis der letterkunde plus eene bloemlezing als die van de Heeren L., de Gr. en Rijkens. Ik haast mij zelfs er bij te voegen, dat de examens in de letterkunde — zoo bijzonder geschikt om iemands ontwikkeling te peilen — nog veel, zeer veel te wenschen overlaten — maar toch, die examens getuigen in de eerste plaats en vooral van veel oppervlakkige kennis bij de kandidaten.

Daar is bijv. de vraag: „hebt gij ook een schrijver uit dezen of vroegeren tijd in 't bijzonder bestudeerd?” die zeker herhaaldelijk wordt gedaan, maar die bijna nooit door den examinandus bevestigend wordt beantwoord. Van allerlei dichters en schrijvers *iets* — maar één schrijver in 't bijzonder: wie zou zich daaraan durven wagen?

En toch, zoover moet het komen — in 't belang der kandidaten zelve in de eerste plaats. Wat geeft het luttel voor hunne wezenlijke ontwikkeling of zij de geboorte- en sterfjaren en de levensbijzonderheden van de letterkundigen van naam en geen naam in 't geheugen hebben opgenomen; of zij de aaneengeregen citaten van allerlei critici in L., de Gr. en Rijkens voorkomende, hebben opgenomen? Of liever: hoe werkt deze soort studie (?) de oppervlakkigheid in de hand.

¹⁾ Misschien ware het beter methodisch-letterkundig te schrijven, omdat het mij vooral te doen zal zijn aan te wijzen hoe men de letterkunde met vrucht bestudeert, maar dit mag immers ook wel paedagogisch heeten?

Men versta mij wel: 't gebruik eener goede bloemlezing keur ik niet af, dat van eene „schets der letterkunde” evenmin, maar als de laatste vereenigd met de eerste den jongen onderwijzer niet kon opwekken tot de studie van een of ander schrijver, dan vind ik dit alles onvoldoende.

Hier volgen eenige vragen, waarop bijna nooit een goed antwoord wordt gegeven.

1o. Waarom is 't voor de beoordeeling, voor de lezing, van een *epos* of een *drama* niet bepaald noodig den dichter te kennen, en voor de lectuur van een *liedicht* wel?

2o. Gij kent de *Camera Obscura*: leerdet gij daaruit ook iets omtrent den *dichter*? Den *dichter*; het is immers *proza*?

3o. Hebt gij wel eens iets gelezen, waarmede gij *al* of *niet* sympathiseerdet? Wat was het; — waarom *wel*, waarom *niet*?

4o. Gij zegt Da Costa gelezen te hebben, eenige gedichten, één stuk van hem; hebt gij ook iets dualistisch in zijne wijze van behandeling der stof opgemerkt?

5o. Gij hebt *Waarheid en Droomen* gelezen en het is u bekend, wie zich achter den pseudoniem *Jonathan* verborg. Zeg dan eens: wil de schrijver ons ook van 't spoor brengen en ons doen vermoeden, dat een heel ander mensch dan een jong predikant aan 't woord is? Bewijs.

6o. De vier deeltjes Pantheon-uitgave van een Hollandschen *Spectator* kent gij, blijkens uw zeggen: zeg eens, was die Van Effen niet af en toe bekrompen ook?

7o. Gij zeidet, dat *de Génestet* een humoristisch dichter is, en dat was goed: noem nu eens iets uit de *Gedichten*, waaruit dit blijkt?

8o. Gij laatst *Sara Burgerhardt*, zeidet gij: is daar ook iets in, de opvoeding betreffend, wat u beviel of tegenviel? Maar wat trok u dan bijzonder aan, of was u hinderlijk?

9o. Hebt gij wel eens gemerkt, onder de lectuur van 't een of ander, dat de schrijver van deze geloofsbelijdenis was of van die? Niet in 't algemeen antwoorden, maar met een bepaald feit?

10o. *Tollens Overwintering* of zijne *Vaderlandsche Zangen* kendet gij meer dan bij name; zeg mij dan eens: hebt gij wel ook ontdekt, dat deze volksdichter (?) meer dan eens vreemd met de taal omspringt? Eén feit is ook goed. Geef het.

De jonge onderwijzer — hij, die nog examen doen moet, en hij, voor wien die dag reeds voorbij is — toetse zijne kennis aan deze vragen en zegge met de hand op 't hart of hij zich gewond gevoelt. En de examinator: ¹⁾ of hij in dien geest de studie der jonge lieden geleid heeft door zijne wijze van examineeren?

Als 't door bovenstaande vragen voor den lezer niet duidelijk is geworden *in welken geest* ik geloof, dat de jonge onderwijzer een schrijver moet bestudeeren, dan moet hij ze nog maar eens en desnoods voor den derden keer nagaan. Voorshands gaan we verder.

¹⁾ Ik heb hier de examens voor 't M. O. niet op 't oog; over die examens hoop ik eerlang mijne meening te zeggen.

Ik wil eens over den dichter Staring spreken, omdat ik weet, dat de meeste jonge onderwijzers zoo van één dan van dezen den volledigen bundel — de *Volksuitgave* — koopen, en ook lezen, mag ik verwachten, of *lezen zullen!*

Dit is het: eerst worde de kleine bundel ter hand genomen en van de reproductie getuigenis afgelegd. Wat is de reproductie? Luister: gij leest Staring, of wien ook, en een woord, eene uitdrukking, eene gedachte treft u; eene stem in uw binnenste spreekt van overeenstemming of misschien wel van tegenzin. Gij legt het boek neer, en uw gedachtespinsel begint zijn werk: dat is reproductie. Van de reproductie is getuigenis afgelegd — wie iets meer dan 't alledaagsche verstand heeft, behoeft het niet eens op te teekenen, het blijft in zijn geest. En dan?

Gesteld, dat gij 't aan een vriend wildet schrijven, op wiens oordeel gij prijs steldet en die u, wederkeerig, mededeeling deed van zijne bevindingen. Natuurlijk, gij hadt uwe aantekeningen over *vier* rubrieken verdeeld.

- 1o. Staring als *verhaaldichter*.
- 2o. Staring als *lierdichter*.
- 3o. Staring als de dichter van *kerkgezangen*.
- 4o. Staring als *punt-dichter*.

Wee u, als uw vriend opmerkte, dat no. 3 reeds onder no. 2 werd genoemd. Gij zoudt u wreken misschien door uw vriend te corrigeeren, die geschreven had:

- 1o. Staring als mensch.
- 2o. Staring en de Nederl. taal.
- 3o. Staring en Huygens, —

maar die wraak, uwe opmerking, dat de verdeeling uws vriends de *gewijde poëzie* (kerkgezangen) had vergeten, zou u toch niet ontslaan van 't zelfverwijt, dat hij ook *den mensch* in zijne beschouwing wilde opnemen. Gij volgt misschien met uwe classificatie de regelen der kunst — en hij? — Daar valt u iets in. Gij weet, dat Potgieter in *de Gids* over Staring heeft geschreven, dat Huet in zijne *Fantasiën* den pittigen dichter gedacht, dat Lulofs eene uitvoerige, eene wijdoopige verhandeling heeft opgesteld die niet vergeten mag worden, dat Hofdijk een onbillijk verwijt heeft gericht aan des dichters kunsttalent; dat Beets herziening van dit oordeel heeft gevraagd — gij weet dit alles!

Maar dit wist gij niet, en uw vriend wel, dat de mensch Staring zeker een voornaam bestanddeel is voor de beoordeeling. Of was bij u de lierdichter en de mensch één? Dan is 't wat anders.

En niet op den inhoud alleen, ook op den vorm had uw vriend gelet, blijkens zijne tweede vraag: hij bedoelde, dat er bij Staring eenige germanismen en gallicismen zijn aan te wijzen; dat hij wel eens onduidelijk is, zelfs voor hen, die zich 't verwijt aan den slapenden Krijn niet behoeven aan te trekken; maar hij bedoelde waarschijnlijk ook, dat deze dichter eene eigenaardige syntaxis heeft, en die niet genoeg geroemd kan worden.

Gelukkig, dat gij ook uwe aanmerking hebt: Staring en Huygens? Omdat Staring zijn motto aan de sneldichten van den dichter van *Hofwijck* heeft

ontleend; omdat hij in Huygens trant over eene te vroeg overleden jongejuifer heeft gesproken? — Gij zegt: Cats heeft ook tot model gediend, maar Staring heeft het hem verbeterd; Roemer Visscher was de dichter, die Staring tot zijn heerlijk woord omtrent ridderorden inspireerde — in één woord, gij neemt wraak door de *grootte* tekortkomingen uws vriend te vergelijken met uwe eigen *kleine* fouten.

Maar gij hadt Lulofs gelezen, en Potgieter en Beets. Bibliographieën van erkende critici zijn een noodzakelijk hulpmiddel bij de studie der schrijvers en dichters — mits zij 't eigen oordeel niet in den weg staan. Eerst de eigen lectuur en de eigen reproductie, daarna worde 't woord onzer critici gevraagd, om aan hunne uitspraken ons eigen oordeel te toetsen. Het zal genot schenken, als we onze eigen gedachten bevestigd vinden; het zal ons tot nadenken stemmen, als ons oordeel door hen niet gedeeld wordt, en in elk der beide gevallen zal een blijvende indruk verkregen worden.

We hadden Starings *Gedichten* ter hand genomen en ons aan den indruk der lectuur overgegeven, eerst der dichterlijke verhalen. Aan 't einde gekomen van deze kleine epopeeën, dienen we ons rekenschap te geven van de verkregen indrukken, ter beantwoording bv. van de volgende vragen:

1o. Wanneer is Staring gelukkiger, als hij 't forsche behandelt of het speelziek vernuftige? Herinnert gij u te dezer plaatse: „k leg des mijn houtskool neer, en waag mij aan 't penseel”, in „*Jormungander*”?

2o. Is er in deze Geldersche verhalen ook iets van de zwarte-tijdspoëzie?

3o. Waar gij eene periode nog eens aandachtig overlezen moest voor gij den dichter ten volle begreep, hebt gij daar ook stil gestaan bij de vraag: ligt het aan de woorden, aan de feiten, aan den zinnbouw? En zoo 't zoo dikwijls de zinnbouw was, die uw geest werkzaam hield, hebt gij ontdekt, dat deze kunst den dichter eene tweede natuur geworden was — de kunst om de gedachten in één en door één te weven zonder dat ooit de draden van 't weefsel braken of doodliepen?

4o. Is het u ook gebleken, dat zelfs in deze *Verhalen* Starings talent als puntdichter op meer dan eene plaats aan den dag treedt? Waar bv.?

5o. Waaraan is meer zorg besteed, aan de verwickeling of aan de bewerking der afzonderlijke deelen?

Zeker, deze vragen zouden nog te vermeerderen zijn, doch waartoe? Als 't maar duidelijk is, dat wie Starings dichterlijke verhalen met vrucht las, deze of soortgelijke vragen voor zichzelf heeft beantwoord en dit daardoor aan anderen doen kan, dan is mijn doel bereikt. Nog dit: niet bij iedereen en zelfs niet bij denzelfden lezer en in alle tijden uit zich de verkregen indruk op dezelfde wijze. De *reproductie* van u en mij mag in hoofdzaken gelijk zijn, allerlei bijomstandigheden wijzigen die verkregen indrukken in uw geest, in den mijnen.

De lierdichten, de dusgenoemde „Mengeldichten” en „Kleine Liederen” hebben u een beeld geschonken van den dichter. Gij weet thans den

mensch te waardeeren. Ten minste gij hebt allerlei trekken en eigenaardigheden in 't karakter van den Gelderschen poëet leeren kennen, die u niet uit het geheugen zullen gaan. Haast zoudt gij hier het innige van den toon, het zangerige in maatslag en rijm, het schoone in den vorm in 't algemeen, om den inhoud der gedichten hebben verwaarloosd wel niet, maar zonder opzettelijke waardeering hebben genoten, omdat de persoon des dichters u zoo aantrok. Want gij hebt wellicht maar één keer gemeesmuild — toen de strijd van Maarten van Rossum en de strijd in 't algemeen werd verheerlijkt. Voor 't overige — de verdraagzaamheid des dichters, die den Israëliet den vredegroet bracht, die in *de Biecht* zoo geestig wist te zijn zonder in 't minst te kwesten; de eenvoud van den man, die 't een genot vindt te weten hoe 't landvolk rusten zal van zijn arbeid, rusten op 's dichters graf, waar hij rusten gaat van 't leven; — de opwekkelijke welkomstgroet aan den nieuwen tijd in *Het Stoomtuig*, waar de dichter den wensch uit nog wat te blijven onder de menschen om getuige te zijn van hetgeen hun vooruitstrevenden geest wrochten gaat; — de dankbare levensvreugd, van 't heden genietend, en dat genot gewijd door *Herdenking* aan den zaligsten levenstijd des menschen; — de hartelijke toon, als echtgenoot en kinderen en kleinkinderen beurtelings een lied vragen; — de levenslustige ouderdom, dien *de Winter* nog zoo krachtig vond, als de grijze dichter in 't vredige huiselijke avonduur geen ooren heeft voor de klok; — de *mensch* Staring in één woord is ons eene aangename herinnering en zijne *Liederen* de welkome gelegenheid om die herinnering telkens te hernieuwen, als we ze in later dagen met onze leerlingen zullen behandelen.

Puntdichten te lezen, dat is voor jonge menschen uit den aard der zaak een genot. Daar is de leeftijd, die de vroolijkheid bemint en vernuft op prijs stelt, die zich door de speldeprikken niet gewond voelt en voor dolksteken geen gevaar heeft, ons borg voor. Maar ziet, wie de *Puntdichten* van Staring heeft gelezen, die heeft nog meer in zijn geest behouden dan berijmde spreuken en geestige invallen in gebonden stijl. Laat hij zich ten minste aan de beantwoording van deze vraag niet onttrekken: wat is er in Starings *Puntdichten*, waaraan we den naam *ars poetica* plegen te geven? Bij Nicolaas Beets, in de *Inleiding*...

En intusschen zijn we aan de critici gekomen, die we ter hand nemen, om eigen indrukken te wijzigen, te verlevendigen, te vernieuwen, blijvend te maken. Voor den dichter, dien we te dezer plaatse bespreken, is de reeks der waardeerende beoordeelaars tevens eene lijst van *Mannen van Beteekenis* in de letterkundige critiek. Het wel wat wijdloopige boekje van Lulofs „Staring als mensch, dichter en landhuishoudkundige” is merkwaardig om tal van levensbijzonderheden; de studie van Potgieter, die van Staring hield als van Huygens, vraagt uwe belangstelling, omdat zij 't was, die „kaneel bij 't lood wist te wegen;” de warme hulde van Busken Huet neemt gij ter hand om de treffende verklaring, die onze

criticus bij geboorte en door studie, van 's dichters eigenaardigen dichtrant geeft, en het opstel van Nicolaas Beets herinnert u, gelijk Huets en Potgieters woord mede niet verzuimden te doen, den dichter, gelijk men 't noemt in de lijst zijns tijds te plaatsen.

We zijn aan 't einde dezer korte beschouwing — de wijze van behandeling, gelijk we die ten opzichte van Staring hebben voorgesteld. werd gegeven vooral met het oog, dit dient in de gedachte gehouden te worden, op onze studeerende, jonge onderwijzers. Voorzeker — er ware meer te zeggen, als de ruimte het toeliet, van Starings oorspronkelijkheid, die Cats navolgde en hem verre achter zich liet, die Roemer Visscher vereerde door aan hem een denkbeeld te ontleenen en dit in edeler vorm over te brengen, die Huygens bewerkte en hem 't puntige afzag zonder zijne gewrongenheid over te nemen. Maar waartoe meer?

Er zal, ook in de latere opstellen voor dit *Letterkundig Bijblad*, gelegenheid genoeg zijn, den verderen weg te wijzen aan hen, die voorlichting wenschen; voor heden behelpe men zich met hetgeen nu werd gegeven.

Den Haag, 21 Oct. '82

A. W. STELLWAGEN.

De historische en de aesthetische behandeling der Nederlandsche Letterkunde,

DOOR

Dr. JAN TE WINKEL.

In *Noord en Zuid* V bl. 380 betreurt de heer J. M. Keen het, dat door mij „zooveel tijd en moeite zijn gegeven aan een onzer vele pruldichters“, toen ik uitvoerig het leven en de werken van Mr. Joan Blasius in mijne „Bladzijden uit de Geschiedenis der Ned. Lett.“ behandelde. Vooraf reeds had ook Dr. Jonckbloet (*Gesch. der Ned. Lett.* IV bl. 427) gevraagd, of ik „zijner onbeduidende persoonlijkheid niet te veel eer aandeed door hem eene monographie van 150 bladzijden te wijden.“ Het zij mij vergund op die beide opmerkingen hier terug te komen, en mijn standpunt in dezen tegenover mijne, overigens zeer welwillende, beoordeelaars te handhaven.

Geenszins verkeer ik in den waan, dat ik, door op de bijna geheel vergeten werken van Blasius de aandacht te vestigen, recht heb laten wederen aan een miskend genie, of edelgesteenten, die in een donker hoekje verscholen lagen, heb geplaatst in het licht, waarin zij behoorden te schitteren. Zij het woord „pruldichter“ voor Blasius misschien een al te hard epitheton, zijne lyrische en dramatische poëzie is in elk geval hoogst middelmatig, en ongaarne zou ik den schijn op mij laden, alsof ik het tegendeel geloofde. Het deed mij dan ook genoegen, toen dr. Joh. Franck

(*Deutsche Literaturzeitung* III p. 857) aangaande mijne beschouwing van Blasius verklaarde: „Wir können es nur anerkennen, dass der Verf. sich nicht zu einer „Rettung“ im schlimmen Sinne hat hinreisen lassen. Er bewahrt diesem Stoffe gegenüber ein unbefangenes Urteil.“ Men vgl. wat ik schreef bl. 27 vlg. 34, 37, 43, 69, 85. 92, 97, 119, 124 vlg. en zal dan, hoop ik, tot de overtuiging komen, dat ik niet mijn best heb gedaan om de gedichten van Blasius in een gunstiger licht te stellen, dan zij verdienen.

Dat behoefde ik ook niet te doen, want niet daarom wilde ik de belangstelling voor den dichter inroepen. Van het aesthetisch standpunt, dat wij tegenwoordig innemen, beoordeeld, verdienen de werken van Blasius nauwelijks eene halve bladzijde; maar in mijne inleiding verzocht ik mijne lezers zich met mij op een ander standpunt te plaatsen, en het spijt mij, dat de heer Keen aan dat verzoek te weinig gehoor heeft gegeven, zoodat hij in zijne critiek uitsluitend is blijven stilstaan bij de aesthetische waarde van Blasius' gedichten en ter nauwernood een enkel woord wijdt aan de vele punten, die Blasius' leven en werken eene uitvoerige behandeling waardig maken.

Een paar woorden om het standpunt, dat ik steeds op het gebied van letterkunde heb ingenomen, nader toe te lichten!

De letterkunde van een volk kan — en dat wordt door Dr. Jonckbloet vooral in de laatste uitgave zijner *Geschiedenis* uitstekend gedaan — uit twee zeer verschillende oogpunten beschouwd worden, uit een historisch en een aesthetisch. Wie den historischen weg betreedt, heeft de feiten te onderzoeken, meê te deelen, te verklaren en de beteekenis er van zoolwel voor hun eigen tijd als voor het vervolg in het licht te stellen. Hij heeft dus te handelen over hetgeen *is*, en antwoord te geven op de vraag *waarom* het zoo is. Laat hij daarbij ook al eens uitkomen wat hem in de feiten meer, wat hem minder behaagt, hij doet dat onopzettelijk, en alleen omdat het niemand gegeven is, volkomen objectief te zijn. Ook hij, die de staatsgeschiedenis verhaalt, zal zich niet geheel en al aan den invloed zijner godsdienstig-wijsgeerige of zedekundige meeningen kunnen onttrekken, en is genoegzaam verantwoord, indien hij zich slechts niet tot scheeve voorstellingen of partijdige beschouwingen laat verleiden.

Een aesthetisch beschouwer der letterkunde gaat verder. Hij is op letterkundig gebied, wat de godsdienst- en zedenleeraar is, wanneer deze den historischen weg bewandelt: hij wordt tendens-schrijver. Hij velt een oordeel over de meerdere of mindere mate van schoonheid der kunstwerken; het is hem niet genoeg te weten *hoe zij zijn*, en *waarom*, maar hij tracht tevens te bepalen, hoe zij *moeten* of *niet moeten wezen*. Hij heeft, behalve zijn wetenschappelijk, ook nog een practisch doel, namelijk den schoonheidszin te bevorderen, en bedient zich daartoe van de kunstwerken als middel.

Aan de eenvoudigste eischen dezer richting beantwoordt de bloemlezing, die het beste uit het verledene ter loutering van den smaak aanbiedt, en te vergelijken is bij een museum van schilderijen, waarin de liefhebber van beeldende kunst zijnen smaak vormt en de kunstenaar zich practisch oefent. Siegenbeek schonk het eerst zulk eene bloemlezing van gedichten uit de 17de eeuw en na hem zijn er, meest voor schoolgebruik, tallooze

geleverd. Hoogere eischen worden reeds vervuld door wie de bloemlezing in den vorm eener geschiedenis geeft, zooals Jeronimo de Vries, of haar aanvult door historische mededeelingen, zooals Siegenbeek in zijne „Beknopte Geschiedenis”. De bloemlezing echter blijft daarbij toch nog het uitgangspunt: alleen het beste, wat er geschreven is, wordt behandeld. Groote vooruitgang is het, wanneer in de bloemlezing het schoone niet slechts gegeven, maar ook ontleed en verklaard wordt, m. a. w. als er critiek in geoefend wordt; en het hoogste bereikt deze richting in de Geschiedenis van Dr. Jonckbloet, die, bij uitbreiding van het historisch gedeelte, critisch-aesthetisch is.

Dat er van Siegenbeek tot Jonckbloet verbazend groote vooruitgang heeft plaats gehad, zal ieder moeten erkennen, die er ten volle van bewust is, welk een ontzettend groot onderscheid er bestaat tusschen het eenvoudig aanwijzen van het schoone volgens subjectieve opvatting, en het uitvoerig rekenschap geven van de eischen der schoonheid, gegrond op empirie en wijsgeerige redeneering; maar toch, het verschil is meer quantitatief dan kwalitatief: de aesthetische geschiedenis der letterkunde blijft getrouw aan het systeem van bloemlezing, en is slechts schijnbaar objectief, daar zij er hoogstens in slaagt het tot bewustzijn gekomen en beredeneerd schoonheidsgevoel van onzen tijd in de plaats te stellen van den subjectieven smaak eener enkele persoonlijkheid.

Het groote nut der aesthetische beschouwing van letterkundige voortbrengselen wil ik volstrekt niet voorbij zien. Ieder, die er het zijne toe bijdraagt om geestdrift voor het schoone te wekken aan den eenen kant, en aan den anderen kant ons dwingt, ons zelf rekenschap te geven van ons onbestemd gevoel, m. a. w. ons dwingt orde en regelmaat te brengen in ons gevoelens, zoowel als in ons denken, heeft recht op onze dankbaarheid. Ik geloof echter, dat de critische beschouwing van de kunstwerken uit onzen eigen tijd daartoe voldoende is, en dat men, om dat doel te bereiken zich niet tot het verleden behoeft te wenden.

Dat laatste is zelfs met groote, 'k zou bijna zeggen onvermijdelijke, gevaren verbonden. Dat de aesthetica, evenmin als de godsdienst- en zedenleer, objectief kan zijn, dat de vraag, hoe *moet* ik gevoelen, hoe *moet* ik handelen? alleen kan beantwoord worden met betrekking tot den persoon, die handelt of gevoelt, en de omstandigheden, waaronder dat plaats heeft, wil ik op het oogenblik zelfs dáár laten. Aangenomen eens, dat er een absoluut moeten, eene objectieve schoonheidsleer mogelijk is, dan nog zal iedereen moeten toegeven, dat de kennis daarvan, evenals iedere wetenschappelijke kennis, op het oogenblik nog gebrekkig en steeds voor uitbreiding en wijziging vatbaar is, en dat de gebrekkige maatstaf van beoordeeling, welken zij in de hand geeft, met groote omzichtigheid moet gebruikt worden, en men er zich dus liefst van moet bedienen bij werken, welke men door en door kent, die voor ons leven, maar zoo min mogelijk bij werken, welke ons in vele opzichten vreemd zijn, en die wij te minder kunnen leeren kennen, naarmate wij ze meer uitsluitend beschouwen van één en hetzelfde standpunt, waarop onze schoonheidsleer ons plaatst. Een oordeel kan ook eene veroordeeling zijn, en wie meent het recht te hebben om een veroordeelend vonnis uit te spreken, loopt groot

gevaar onbillijk te worden tegenover schrijvers van vroegeren tijd, wanneer hij hen niet volkomen begrijpt. Onze tijdgenooten, vooral als hunne werken door den geest des tijds bezield zijn, begrijpen wij gemakkelijk. Hen kunnen wij dus zonder veel gevaar meten met onzen aesthetischen maatstaf; maar met onze voorouderen gaat dat moeilijker, en de voorzichtigheid verbiedt ons dus een al te absoluut oordeel over hunne werken.

Bovendien, valt dat oordeel ongunstig uit, dan schrikt het ons af, nader kennis te maken met de veroordeelden: het bloemlezing-systeem weert hunne werken uit de geschiedenis der letterkunde, terwijl zij daarin misschien eene belangrijke plaats zouden hebben ingenomen, indien zij beter begrepen waren.

Grooter nadeel nog is aan de aesthetische wijze van behandeling verbonden, wanneer men er tevens naar streeft, een historisch getrouw overzicht der letterkunde te geven, en het is dan ook slechts aan de omvangrijke kennis en den buitengewonen takt van Dr. Jonckbloet te danken, dat in diens standaardwerk dit nadeel ter nauwernood merkbaar is. Dat behoeft mij echter niet te verhinderen over het algemeen op dat nadeel te wijzen.

De geschiedenis der letterkunde is een der gewichtigste onderdeelen der beschavingsgeschiedenis, en moet niet slechts verhalen wat door de dichters is voortgebracht, maar ook wat door het publiek is genoten. Nu leert de ervaring van alle tijden, dat niet het beste altijd en overal den meesten opgang heeft gemaakt, maar dat veeltijds het zeer middelmatige boven het beste is verkozen en geprezen. Is dat het geval, dan komt ook aan dat middelmatige eene voorname plaats toe in de geschiedenis van den letterkundigen smaak, terwijl de aesthetische richting er slechts een zeer bescheiden plaatsje aan wensch toe te kennen.

Zelfs voor de juiste kennis en waardeering der beste schrijvers is bestudeering der mindere goden een eerste vereischte, niet alleen omdat men er door begrijpt in welke mate de groote dichters aan den smaak des tijds hebben moeten offeren, of er kloekmoedig tegen gestreden hebben, maar ook vooral omdat op den achtergrond der middelmatigheid het voortreffelijke te beter uitkomt. Ook voortreffelijkheid is in de wereld der onvolmaaktheid een betrekkelijk begrip: wie de punten van vergelijking wegneemt voelt zich den grond van beoordeeling onder de voeten wegzinken. Van den anderen kant weder herkent men gemakkelijker de gebreken der grootere dichters, wanneer men ze in hoogere mate kan waarnemen bij de schrijvers van minderen rang.

Dat alles nu is reden genoeg, om het van het hoogste belang voor de grondige kennis van de geschiedenis der letterkundige ontwikkeling te achten, dat men de bestudeering der niet-classieke schrijvers niet verwaarlooze, maar er integendeel juist in dezen tijd zijne beste krachten aan wijde, nu de hoofdmannen der letterkunde reeds van verschillende kanten met belangstelling en talent zijn bestudeerd en geschetst.

Men wachte zich alleen voor het doen van monnikenwerk. Slechts die schrijvers verdienen opzettelijke behandeling, die of iets eigenaardigs bezitten, wat bij andere niet gevonden wordt, of meer dan andere gedurende

eene zekere periode toongevers zijn geweest óf eindelijk eene richting vertegenwoordigen, die ook wel door andere is ingeslagen, maar als richting tot nog toe niet voldoende is gekenmerkt. Heeft daartoe de behandeling van een ander schrijver reeds dienst gedaan, dan is natuurlijk eene uitvoerige beschouwing van iemand, die dezelfde richting vertegenwoordigt, overbodig.

Het zij mij nu vergund den heer Keen en zijne lezers nog eens voor een oogenblik met Blasius en mijne monographie over hem bezig te houden, om nog eens nader in het licht te stellen, welk doel ik met mijn werk wenschte te bereiken. Dan oordeele men of het gekozen onderwerp daartoe het geschikte middel was, en zoo ja, of ik er dan genoegzaam partij van getrokken heb. Aangaande dat laatste zou ik er vooral prijs op stellen, het oordeel te vernemen van Mr. A. D. de Vries en den heer J. H. W. Unger, die op de eerste vraag een bevestigend antwoord schijnen te geven door kort vóór hun mijne monographie in handen viel in „Oud-Holland” bl. 22 Blasius iemand te noemen „wiens loopbaan voor Van Lennep een raadsel schijnt geweest te zijn, maar van wien heel wat valt meê te deelen als men de letterkundige en tooneelgeschiedenis van het derde vierendeel der 17de eeuw in al haar achteruitgang zou willen doorloopen.” Dat is volmaakt waar. Veel is er van hem meê te deelen, en het trof mij juist bij de bestudeering van zijn leven en zijne werken, dat naar aanleiding daarvan voor den letterkundigen toestand in het derde vierendeel der 17de eeuw nog zooveel nieuws en belangrijks te vertellen viel.

Ik noemde Blasius vertegenwoordiger der romantische richting. Kent men hier te lande die richting voldoende? Men heeft de beschouwing der romantische tooneelstukken van Brederoo door Jan ten Brink, van Rodenburgh door Loffelt en Jonckbloet en uit den allerlaatsten tijd ook van Starter door Moltzer. Men kent den invloed der Amadis- en Palmerijnromans, en is er ook reeds toe gekomen, op het Engelsch tooneel in verband tot de voortbrengselen onzer tooneeldichters te wijzen. Op de Spaansche vestigde ik eerst onlangs de aandacht. Doch al die beschouwingen bepaalden zich bijna uitsluitend tot het tijdvak onzer letterkunde vóór de stichting van den Amsterdamschen schouwburg in 1637. Bij de romantiek van een later tijdvak dacht men zoo goed als alleen aan Jan Vos, wiens beide treurspelen echter slechts in vorm, niet in wezen en stof romantisch zijn.

Blasius nu leert ons de romantiek tusschen 1650 en 1675 kennen. De avontuurlijke ridderromans beginnen van het tooneel te verdwijnen. De galante romans der hofkringen, de werken van La Calprenède betreden het tooneel. Hoe weinigen kennen die romans, hebben den moed om door te lezen, wat meer dan eene halve eeuw de geheele beschaafde wereld boeide, zooals nu de romans van Dickens en Bulwer, Daudet en Zola. Blasius' *Oroondate en Statira* doet er ons eenen (althans ten deele) van kennen, evenals zijn *Lysander en Kaliste* ons een duidelijk en uitvoerig overzicht geeft van eenen anderen roman, van Daudiguiet, die typisch voor den smaak van dien tijd mag genoemd worden. Wie deze romans kent, zal mij moeten toestemmen, dat die romantiek een geheim moet blijven voor wie alleen de stukken van Brederoo, Rodenburgh of Starter heeft gelezen, of met de werken van Jan Vos bekend is,

Het Spaansch tooneel in zijnen bloeitijd is in den laatsten tijd meer dan eens bestudeerd; maar hoe weinigen zijn er, die het kennen in den fransch-classieken vorm, behalve door de werken van Corneille! Hoe weinigen lezen Scarron en Boisrobert! Door *de Edelmoedige vijanden* en *de Malle wedding*, die Blasius van hen vertaalde, te ontleden, maakt men kennis met twee typen eener tooneelletterkunde, die in ons land evenals in Frankrijk vooraf ging aan het zuiver classicisme van Racine, en vult men inderdaad eene leemte aan in de geschiedenis van ons tooneel.

Voor de wijze, waarop de Latijnsche blijspeldichters verhollandscht werden, kan men op Brederoo en Hooft wijzen; doch verder dan het jaar 1616 komen wij daarmee niet. Welke vertaling van Plautus of Terentius, na dien tijd dagteekenend, is door onze beoefenaars der letterkunde besproken? Blasius' *Dubbel en Enkkel* mocht als proeve van latere bewerkingen daarom wel eens onder de aandacht gebracht worden, te meer, daar het, evenals twee andere zijner stukken, langer dan eene halve eeuw op het tooneel bleef in de bewerking van Nil Volentibus Arduum, die dus wel in vorm maar niet in inhoud er van verschilt.

Bedenkt men verder, dat de strijd tusschen de schouwburgregenten en Nil Volentibus Arduum tot de belangrijkste gedeelten onzer letterkunde behoort, ja zelfs een geheel nieuw tijdvak opent in de geschiedenis van ons tooneel, en dat Blasius in dien strijd eene hoofdrol vervult, zooals ik meen ook uit pamfletten dier dagen duidelijk te hebben bewezen, dan moge men hem met de leden van het kunstgenootschap een ellendig rijmelaar noemen, maar eene plaats in onze letterkunde zal men hem niet meer kunnen ontzeggen.

Dat de gedichten onzer voorvaderen wemelen van mythologie is bekend genoeg; maar stelt men zich niet dikwijls voor, dat alleen in geleerde kringen die mythologische verzen werden bewonderd, terwijl het groote publiek er ongevoelig voor bleef? De beschouwing van Blasius leert ons, dat een dichter, om verzen in dien trant te maken, een winkelier, om ze te lezen en te begrijpen, geen woord Latijn behoefde te verstaan. Wie kennis gemaakt heeft met Blasius' *Geslachtboom der goden en godinnen*, de voorrede daarvoor en de lofdichten daarop, zal beter dan ooit beseffen, hoe algemeen de zucht naar mythologischen pronk was, en hoe goedkoop die sieraden te verwerven waren. Niet minder karakteristiek is het, dat juist een geleerde als Oudaen op de bruiloft van Blasius zelf dien Geslachtboom hekelde. Zouden zulke bijzonderheden de letterkundige verhoudingen in de 17de eeuw niet teekenen?

Van minder algemeen belang zijn zeker verschillende levensbijzonderheden van Blasius, evenals de kennismaking met zijnen famielje- en vriendenkring; doch het betrekkelijk gering aantal bladzijden, daaraan gewijd, achtte ik niet te veel, omdat alleen door de mededeeling daarvan Blasius kon ophouden eene schim te blijven; zijn beeld moest er leven door krijgen, en dat moest weër het middel worden om belangstelling voor hem te wekken, en de monographie tot een afgerond geheel te maken. Bovendien zijn ook zelfs die bijzonderheden niet alle uit een letterkundig en geschiedkundig oogpunt onbelangrijk. Dat Nederland in de 17de eeuw met Zweden en vooral met Denemarken in nauwere betrekking stond dan

tegenwoordig, weet men, doch nadere kennismaking met Blasius' vrienden en bloedverwanten doet die wetenschap aan aanschouwelijkheid winnen. Bovendien zijn niet alleen die, maar ook andere vrienden van Blasius geene onbekende personen op letterkundig en wetenschappelijk gebied. Vondel, Westerbaen, Huygens, De Decker, Oudaen en Katharina Questiers, om van anderen niet te spreken, treden in deze bladzijden uit onze letterkunde ten tooneele. Kath. Questiers, de meermalen door Vondel bezongene, gevierde kunstnares, is zelfs in een geheel bedrijf de hoofdpersoon, en naast haar staan vrouwen als Sibylla van Griethuysen, Adriana Schrevelia, Petronella van Zijl en andere, als levende bewijzen, dat men in Visscher's beroemde dochters geene alleen staande, door kunstliefde en smaak uitmunten, vrouwen behoeft te zien, en alles behalve gerechtigd is om te meenen, zooals vaak gebeurt, dat de vrouwen onzer eeuw over het algemeen in kunstliefde en kennis die der 17de eeuw overtreffen.

Heb ik al te veel ruimte gegeven aan de minne- en mengeldichten van Blasius? Ik geloof het niet. Zij zijn als het ware de commentaar op de galante romans, die Blasius tot tooneelstukken omwerkte, en vormen een hoofdstuk beschavingsgeschiedenis, dat in nauw verband staat tot de geschiedenis der letterkunde. Daartoe behoort ook de vrij uitvoerige beschouwing van een gedicht, waarin Blasius meêdeelt, op welke wijze hij van den morgen tot den avond zijne dagen doorbrengt. O. a. vertelt hij daarin, welke schrijvers hij leest; en dat zijn, behalve eenige Grieksche en Latijnsche, Corneille, Ronsard en Scarron van de Fransche, Guarini van de Italiaansche, Opitz, Rist en Flemming van de Duitsche, Bering en Laurenberg van de Deensche. Ik herinner mij niet ergens vermeld gevonden te hebben, dat vooral de laatste hier te lande gelezen werden, en toch is het even belangrijk dat te weten, als het over een paar eeuwen zal zijn, te vernemen, dat in onze eeuw hier te lande Ebers, Hamerling en Auerbach, Tegnér en Björnson gelezen werden.

Zoo zou ik nog vrij wat uit mijne beschouwing van Blasius kunnen aanhalen, doch ik was reeds uitvoerig genoeg. Heb ik te lang stil gestaan bij mijn eigen werk, dan vergeve men mij dat om het doel, dat ik er meê beoogde, namelijk aan te toonen, hoeveel belangrijke bijdragen voor de geschiedenis der letterkunde en van den letterkundigen smaak de bestudeering — tot zelfs in kleine bijzonderheden — der werken onzer tweeden- of derden-rangsdichters kan opleveren, hoeveel onze kennis van de letterkundige ontwikkeling der vorige eeuwen daardoor aan grondigheid en veelzijdigheid wint, en hoe noodig het derhalve is, dat velen zich aangorden om in dezelfde richting te werken. Een handboek der letterkunde moge al die bijzonderheden ook niet kunnen opnemen, wanneer de breede lijnen, die daarin getrokken worden, aan juistheid en scherpheid hebben gewonnen door de uitkomsten der studie, in monographieën neêrgelegd, zal de wetenschap een goed eind vooruitgebracht zijn, zonder dat het handboek tot een magazijn van kleinigheden behoeft aan te groeien.

Groningen, 2 Dec. 1882.

De Grammaticche figuren in het Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

II.

PROTHESIS OF VOORVOEGING.

Van alle grammatische figuren komt de prothesis over het algemeen, maar met name in het Germaansch, het minst voor. Terwijl in het Grieksch nog menige klinker aan het begin van een woord niet anders dan als voorgevoegde vocaal schijnt te kunnen worden beschouwd, is het aantal gevallen, waarin wij bij de Germaansche talen van prothesis mogen spreken, meer en meer ingekrompen, sinds het gebleken is, dat menige schijnbaar voorgevoegde letter inderdaad tot den wortel behoort, en integendeel dáár is afgevallen, waar zij nu ontbreekt.

Wil men de *a*, die in Indo-Germaansche wortels vóór de *r*-vocaal gekomen is, en die als versterking daarvan (als *guna* of *wridhi*) beschouwd wordt, meétellen onder de voorgevoegde letters, dan zou men bij verscheiden Germaansche woorden van prothesis kunnen spreken in betrekking tot den Indo-Germaanschen wortel. Zoo is de wortel *rbh* (werken, maken) ontwikkeld tot *arbh* en *rabh*, en leverde de laatste vorm het Lat. *rabies* (woede) en *labor* (werk) op, terwijl de eerste een ww. *arban* (werken) moet hebben opgeleverd, waarvan óf het substantivisch gebruikte verleden deelwoord *arbaihs*, óf eenige andere afleiding voortleefde in het Got. *arbaihs*, ons *arbeid*. Toch zou ik ongaarne die en soortgelijke woorden onder de voorbeelden van prothesis willen opnemen, waarmee ik bovendien het gebied der Germaansche talen veel te ver te buiten zou gaan.

Wanneer vóór het uitspreken van een woord de stemspleet volkomen gesloten is en bij het inzetten van de stem plotseling geopend wordt, ontstaat er een eigenaardig geluid, dat vooral bij het fluis-teren zeer gemakkelijk kan waargenomen en als ontploffingsklank van het strottenhoofd kan aangeduid worden. Men neemt aan, dat de Hebreuwsche *aleph*, de Arabische *hamza* en de Grieksche *spiritus lenis* dat geluid voorstellen. Nu acht Sievers het niet onwaarschijnlijk, dat vele vocalen vóór de vloeiende beginletters van woorden in menige taal, vooral in het Grieksch, ontstaan zijn uit dien ontploffingsklank, dien hij ook als onduidelijke vocaal hoort vóór

het met klem uitgesproken *nein* ¹⁾). Ook bij ons kan men datzelfde verschijnsel in de spreektaal nu en dan duidelijk waarnemen; maar het komt mij voor, dat het zich bij geen enkel Nederlandsch woord in de schrijftaal heeft vastgezet.

Wel hebben ongetwijfeld eenige tusschenwerpsels eene *a* vóór zich gekregen, omdat na het uitspreken van die letter de volgende medeklinker met meer kracht kan worden uitgebracht; vgl. bv. *aboe*, *adzjoep*, misschien ook *ajakkes*, en stellig *abah*, dat wel eens, maar zeer te onrechte, als het Fransche *à bas* (naar beneden) verklaard is. De klank *bah* immers is haast bij ieder volk een middel om afkeuring te kennen te geven.

Zelfs kan men dikwijls iemand, die een ander zoo luid mogelijk wil toeroepen, den naam van den geroepene met de *a*-klank hooren inzetten, welke klank dan ook gewoonlijk vrij lang wordt aangehouden: *ááá Jàn!*

Van algemeene bekendheid is het, dat verschillende volken het gehoor voor de gewone adspiratie aan het begin der woorden geheel of gedeeltelijk verloren hebben, en de *h* dus aan het begin der woorden wegviel. Reeds bij de Romeinen deed zich dat verschijnsel voor. Bij Plautus vindt men al *aruspex* voor *haruspex*, bij Vergilius *ostia* voor *hostia*, en in opschriften uit den keizertijd *abuit* voor *habuit*, *abitat* voor *habitat*, *aec* voor *haec*, enz. ²⁾ *Harena* uit *+bharena* (Sabijnsch *fasena*) werd *arena* ³⁾, het oudere *holus* (groente, van eenen wortel *ghal*, die ons *gal*, groene stof, opleverde) verloor zoo de *h* en komt bij verscheidene schrijvers als *alus* voor. Zoo verloor ook het woord *hanser* (ons *gans*, Grieksch $\chi\acute{\eta}\nu$) voor goed de *h*, terwijl andere woorden zoowel met als zonder *h* voorkomen. Het Italiaansch is nog veel verder gegaan: het sprak geene enkele *h* uit, en daar de Italianen zich bij hunne schrijftaal meer dan andere volken naar de spreektaal richten, schrijven zij dan ook de *h* nergens aan het begin der woorden, behalve bij eenige vormen van het werkw. *avere* (hebben) en bij een paar tusschenwerpsels. Het Fransch laat ook geene *h* meer hooren, al is het die ook blijven schrijven, want de woorden, waarbij de *h* aan het begin, als overblijfsel van vroegere uitspraak, tegenwoordig nog het samensmelten met eenen voorafgaanden klinker belet, zijn òf van Germaanschen oorsprong òf in lateren tijd door de geleerden uit het Grieksch of Latijn ingevoerd, in elk geval van vreemde herkomst.

Met dit verschijnsel nu van het wegvallen der *h* aan het begin van een woord gaat meestal een ander gepaard, namelijk het voor-

¹⁾ Eduard Sievers, *Grundzüge der Phonetik* p. 113.

²⁾ W. Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lat. Sprache*. 2te Aufl. I (Leipzig 1868) p. 107 vlgg.

³⁾ W. Corssen, t. a. p. I. p. 102.

voegen van die letter, wanneer het woord met eenen klinker begint. Eigenaardig is het dan ook, dat vóór sommige Fransche woorden eene *h aspirée* wordt aangetroffen, die er eigenlijk niet behoort, zooals in *haut* (Lat. *altus*), *huit* (Lat. *octo*), *haranguer* (mlat. *adrin-gare*, afleiding van het Germ. *hring* met het Lat. *ad*), *huppe* (Lat. *upupa*, Gr. ἔπoψ), dat wij onder den vorm *hop* (vogelnaam) waarschijnlijk niet regelrecht uit het Latijn, maar door bemiddeling van het Fransch gekregen hebben, en *horde* (woeste bende), dat ook wij met de *h* uit het Fransch overnamen, maar dat in het Turksch, waaruit het woord de West-Europeesche talen binnendrong *oeroe* luidde en een legerkamp, met al wat er zich in bevindt, te kennen gaf. ¹⁾ Trouwens het Latijn was het Fransch reeds voorgegaan. Arrius was niet de eenige Romein, die, volgens Catullus,

„Tum mirifice sperabat se esse locutum
Cum quantum poterat dixerat hinsidias,” ²⁾

d. i. „die meende, dat hij prachtig mooi gesproken had, wanneer hij met nadruk *hinsidias* voor *insidias* (hinderlaag) had gezegd.” De Romeinen, vooral in lateren tijd, zeiden ook *have* voor *ave*, en zelfs door Plautus en Vergilius werd *harundo* voor *arundo* (riet, Gr. ἄρον) geschreven, terwijl vormen met de anorganische *h*, zooals *humerus* (schouder) uit *umerus* (vgl. Gr. ἄμος, Got. *amsa*), *herus* uit *erus* en *humidus* (vochtig) uit *umidus* (vgl. *uvidus*) zelfs de gewone, algemeen gebruikelijke, werden.

Wanneer wij dus hetzelfde ook in verscheidene dialecten van ons eigen Nederlandsch vinden, zooals reeds eene enkele maal in het Oudfrank., waarin wij *hōc* voor *ōc* lezen, zooals omgekeerd ook *étan* voor *hétan*, behoeven wij ons daarover niet als over een ongewoon verschijnsel te verbazen. Dr. Halbertsma schreef eens aan Dr. L. A. te Winkel ³⁾: „Gij weet in dit ons Nederland wonen duizenden en duizenden landgenooten, die geen *ha* van *a*, geen *hé* van *é*, geen *ho* van *o*, geen *hu* van *u* kunnen onderscheiden en met ditzelfde gebrek is eene ontelbare menigte in Engeland, met name in de hoofdstad Londen, behept. Gij moet mij wel verstaan: het mangelt hun niet aan de spraakorganen, want zij zeggen met hetzelfde gemak *há*, *hé* als *á*, *é*; slechts voor hun taalgehoor bestaat de aspiratie niet: zij plaatsen die, waar ze niet hoort, zij laten die weg, waar ze hoort. Ik zwijg hier van de Zeeuwen, van onze strandbewoners der Noordzee, van de Zwollenaars en Blokzijlers: ik spreek dit pas alleen van Deventer, waar ik woon en dagelijks hoor: Blief wat te gèven an de *harmen!*”

¹⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, 's Grav. Leiden, Arnhem 1867, bl. 42 vlg.

²⁾ Catullus, *Carmen* 84.

³⁾ Dr. J. H. Halbertsma in den *Taalgids* IX bl. 1.

Dr. Halbertsma zweeg ook van de Stad-Groningers, bij wie ik soms hetzelfde verschijnsel waarnam. Van het eiland Marken vind ik het uitdrukkelijk vermeld ¹⁾, evenals van Vlaardingen²⁾. „Te Brugge,” zegt De Bo ³⁾, „hoort men nog lieden, die in het spreken overtollig eene aspiratie stellen aan 't begin van een woord, terwijl zij die weglaten waar ze noodig is; of vroeger dit misbruik algemeen was, weet ik niet, maar 't is zeker, dat wij thans overal buiten Brugge de aspiratie in de sprekende taal gansch en geheel verwaarloozen, ook daar waar zij geschreven wordt.” Aangaande de Zeeuwen verneem ik: „Men mag gerust vaststellen, dat de *h* door de Zeeuwen in hunne natuurlijke uitspraak nimmer wordt gebezigd. Alleen dan, wanneer zij gemaakt spreken, wanneer zij er zich bepaald op toeleggen die letter te doen hooren, vergissen zij zich dikwijls op de koddigste wijze, en komen dan zelfs tot de belachelijke fout van eene *h* te plaatsen, waar er geen behoort, en dus bv. *heerlijk* voor *eerlijk*, *hengelen* voor *engelen* enz. te doen hooren.” ⁴⁾ Of dat laatste voor de Zeeuwen volkomen juist is, en zoo ja, of het dan wel voor allen geldt, die eene *h* voorvoegen, valt moeilijk te beslissen. Misschien kan ons eenen stap nader tot de waarheid brengen wat door een onbekenden waarnemer aangaande het West-Brabantsch uit de baronie van Breda wordt opgemerkt ⁵⁾, namelijk dat de *h* daar nooit wordt uitgesproken, behalve in drie gevallen: 1o. om den hiaat te vermijden, dus na het lidwoord *de*, 2o. bij het leggen van den nadruk, 3o. bij het uitspreken van een woord, dat met eenen klinker begint en terstond volgt op een ander woord, dat om de beide eerstgenoemde redenen de *h* heeft aangenomen. Wij kunnen daaruit de gevolgtrekking maken, dat voor de West-Brabanders, en misschien voor allen, die de *h* weglaten of voorvoegen, alle woorden, onverschillig of zij met eenen klinker of eene *h* behooren aan te vangen, zonder of met *h* kunnen worden uitgesproken naar gelang van omstandigheden, die dan uitsluitend van phonetischen aard zijn, vooral samenhangend met het accentueeren en onbewust streven naar analogie.

In de middeleeuwen, toen de orthographie zich veel meer richtte naar de uitspraak, dan tegenwoordig, werd die in dialect voorvoegde *h* ook niet zelden geschreven: het meest in de Vlaamsche handschriften, maar toch volstrekt niet algemeen, en evenmin vóór alle woorden, die met eenen klinker beginnen. Integendeel, de

¹⁾ Door F. Allan, *Taal en Letterbode* II bl. 64.

²⁾ Door A. F. Stolk, *Noord en Zuid* III bl. 111, 114.

³⁾ L. L. De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon*, I (Brugge 1873) bl. 395.

⁴⁾ J. Kousemaker *Pz. Noord en Zuid* I bl. 135; vgl. *Taal en Letterbode*, IV bl. 226.

⁵⁾ Door Brabantius in *Onze Volkstaal* I bl. 91. Vgl. ook J. H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda, 1836—1837 bl. 215 vlg.

woorden, die men in de handschriften òf nu en dan òf veelvuldig van eene *h* voorzien vindt, maken slechts een zeer gering gedeelte van het aantal woorden uit, waarvóór men in de volkstaal stellig eene *h* voegde, en het is dan ook geen onbegonnen werk, er een lijstje van te geven, al kan dat ook geenszins volledig genoemd worden. De volgende Nederlandsche woorden vond ik met voorgevoegde *h* in de mnl. gedichten:

Haefscher hande, d.i. averechts, *Limb.* II 269.

Haenbilt, d.i. aanbeeld, *Lsp.* I 13 vs. 75 var.; 19 vs. 73.

Haent, Vlaamsch voor *eend*, met oorspr. *a* (Vgl. Lat. *anas*), *Reinaert* I 2094, *Nat. Bl.* III 400, 407, 410, 727.

Haer, koren-aar, *Rose* 3957.

Haex voor *aex*, d.i. bijl (misschien onder den invloed van 't Fr. *hache*, dat van ons *hakken* afgeleid schijnt), *Heelu* 6193; *Lanc.* II 3577, 7643, 7648, 17228; *Flandrijs* V 120.

Hachten, achten, *Franc.* 5099, 5633; *Lanc.* II 15532, 15759; *Lsp.* III 9 vs. 94 var.

Hande voor *ande* (beleediging), *Lsp.* IV 3 vs. 39 var.

Hancst, angst, *Lorr.* A II 996.

Hate voor *aet* (spijs), *Ferguut* 382.

Hebben voor *ebben*, *Walew* 2903, 3659 (ghehebbet) en *verhebben*, *Nat. Bl.* V 219.

Hecht voor *echt* (daarna), *Limb.* II 468.

Heecke, eik, *Velthem* IV 57 vs. 5 (volgens *Vad. Museum* I bl. 275).

Heecouters, eikenhoutbewerkers, *Belg. Museum* IX bl. 158 vs. 85.

Heesch, eisch, *Lanc.* II 4869.

Heeschen of *heischen*, eischen (ohd, *eiscôn*, os. *éskon*, ags. *ascian*, eng. *to ask*, vragen) *Lorr.* A I 1565, II 2963, 3167; *Ferguut* 2632, 2799; *Moriaen* 3015; *Esopet* 35 vs. 14; *Rijmb.* 32291; *Stoke* VI 319; *Limb.* II 1327; *Lanc.* II 6823; *Lsp.* II 36 vs. 84, 85, 152, 388 var.; III 1 vs. 64 var.; 4 vs. 514 var.

Heet, eed, *Lorr.* A. I 1840, 2014, II 1427, 1510.

Helne voor *elne* (el), *Walew.* 10724.

Hende, end, *Franc.* 72, 1160, 1884, 7412, 9049, 10303.

Henden, eindigen, *Franc.* 1431, 9424, 9425; *Stoke* II 1192.

Herachticheit, eer, *Stoke* II 72.

Here, eer, *Lorr.* A II 590.

Heren, eeren. *Lanc.* IV 5245 (*geheert*).

Heren, *herien*, ploegen (van eenen wortel *ar*, die o.a. ons *aaarde*, got. *arþrs*, ploeg, en got. *arjan*, ohd. *erran*, mhd. *eren*, ploegen. opleverde), *Rijmb.* 8059, 12633. Zonder *h* vindt men *erien*, *Alex.* VIII 591, *Van dri gesellen, die den bake stalen*, 21; ook *eren* en *aren*, *Lsp.* I 25 vs. 106.

Heten, eten, *Lorr.* A II 1650, 1917.

Hevel voor *evel* (euvel), *Franc.* 7534.

- Hewelick*, eeuwelijk, *Franc.* 5704.
Hexteroeghen, eksteroogen, *Limb.* II 364.
Hic, ik, *Limb.* II 1768.
Hinge, enge, *Rijmb.* 31905.
Hincke voor *incke* (verwonding, door Kiliaen opgegeven) *Rijmb.* 2936.
Hoever, oever, *Walew.* 3739.
Honderhorich, onderhoorig, *Franc.* 870.
Hoofdoen voor *ofdoen* (afdoen), *Franc.* 2693.
Haude voor *oude* (leeftijd), *Rijmkr.* (Kausler) 3906.
Houden voor *ouden* (doen verouderen), *Rose* 370, 372 var.
Houdevare voor *oodevare*, *Belg. Museum* III bl. 236. Bij Kiliaen *houaer*.
Hu, u, *Rijmb.* 92; *Brandaen* 2010, 2108, en *huw*, uw, *Rijmb.* 13, 82; *Brandaen*, 1998, 2020, 2063, welke beide woorden ook nu nog met de aspiratie *hoe* luiden in den tongval van Mechelen (Zie *Belg. Museum* V bl. 57—59).
Hule, uil, *Rose* 5731; ook Kiliaen geeft *huyl* naast *uul* op.
Huut, *hute*, uit, *Lorr.* A II 1981; *Brandaen* 1838, 2180.
Ook eenige bastaardwoorden komen in het mnl. soms te onrechte met voorgevoegde *h* voor, zooals:
Haghedochte, oorsp. waterleiding (Lat. *aquaeductus*), maar daar de ontzettende waterleidingen, die door de Romeinen aangelegd waren, met de heerschappij der Romeinen tegelijk in verval geraakten, bleef de naam alleen van toepassing op de bouwvallige steenen gangen en bogen, die er van overbleven, en die roovers en landloopers tot schuilplaats dienden, zoodat het woord de beteekenis kreeg van *krocht*, *hol*, *spelonk*. Men vindt het zeer dikwijls in 't mnl. o. a. *Walew.* 2955, 6085, 8425, 8437; *Reinaert* I 541, 1367, 3074, 3257; *Alex.* I 988; *Torec* 1876; *Rijmb.* 2069, 2135, 2743, 3257, 6817, 8098, 12599, 29114; *Limb.* II 369; *Lsp.* II 13 vs. 91 var.; 18 vs. 40; 28 vs. 14, 23; 45 vs. 78, 195, 199, 204.
Halmenier, aalmoestasch (Fr. *aumônière*), *Lanc.* III 13682; ook *halmelnier*, *Lanc.* III 11275.
Hankere, anker (Lat. *ancora*), *Franc.* 9073.
Hartsoen voor 't gewone *artsoen*, zadelboog (fr. *arçon*), *Lanc.* II 17242; ook *hersoen*, *Lanc.* II 1356.
Helpendier, voor *elpendier*, waarin *elpen* de samengetrokken vorm van *elephanten* is, *Nat. Bl.* IV 805, *Limb.* XII 208 en ook in de *Limburgsche Sermoenen* der 14de eeuw (aangehaald *Taal en Letterbode* V bl. 177). Ons *elpenbeen* voor *ivoor* wordt ook nog bij Kiliaen met den bijvorm *helpenbeen* opgegeven.
Hersennier voor *arsenier*, boogschutter (Fr. *archier* van *arc*, boog), *Walew.* 10680. Kiliaen geeft op *haetsier* en bij Vondel vindt men nog *hartsier* (zie uitg. Van Lennep I bl. 709 vs. 991; II bl. 90 vs. 20).
Hinten voor *inten* (enten), *Martijn* I 440 (*gehint*).
Hore in de uitdrukking op *hore*, Oudfransch en *oire*, Lat. *in itinere*,

dus oorspr. *op weg*, en vervolgens *terug*, *op zij*; zie *Heelu* 5450; *Lanc.* II 5716; *Stoke* IX 462, enz.¹⁾ Het komt mij waarschijnlijk voor, dat deze uitdrukking nog bewaard is in onze zegswijzen: *op den hort gaan*, en *hort* als aansporing tot de paarden, verbas- terd onder den invloed van *horten*, stooten.

Horeest, Oudfr. *oreste* (naast *orage*), afleiding van het Lat. *aura* (zachte wind) en gevormd naar analogie van *tempeste* (mnl. *tempeest*), van 't Lat. *tempestas*. Beide woorden beteekenen *storm* in den letterlijken en figuurlijken zin. Men vindt *horeest* o. a. *Walew.* 8982; *Moriaen* 1728; *Rijmb.* 33751; *Stoke* X 708; *Lanc.* IV 7805; *Jans Teesteye* 3434; *Lsp.* II 6 vs. 15 var.; *Seghellijn* 4272. *Horme* voor *orme* (Fr. vorm van het Lat. *ulmus*, ons *olmboom*) *Lanc.* II 8055.

Verder kan men ook bij Kiliaen nog verscheidene woorden met voorgevoegde *h* vinden. Hij geeft er dan gewoonlijk bij op, dat het Vlaamsche vormen zijn, maar daar slechts een zeer klein gedeelte van de woorden, die met eenen klinker beginnen, door hem met voorgevoegde *h* worden opgegeven, mag men veilig aannemen, dat ten minste *die* woorden in het Vlaamsch nooit zonder *h* werden uitgesproken, en waarschijnlijk ook steeds met *h* door Vlamingen werden geschreven. Vooreerst noemt Kiliaen *haeling* of *haelding*, erfgenaam, dat voor *aelding* staat, daar het eene afleiding op *ing* is van *alod* (allodium), d. i. onbeperkt bezit, vrij eigendom, tegenover leengoed. Vervolgens noemt hij *haverij* naast *averij* (zeeschade), en zelfs tegenwoordig nog kan men het woord vaak met *h* hooren uitspreken, waarschijnlijk omdat de spreker samenhang van dit woord met *havenen* vermoedt. Toch hebben beide woorden niets met elkaar gemeen, want *havenen* beteekent oorspr. juist het tegenovergestelde als tegenwoordig, namelijk *herstellen*, *uitrusten*, en *averij* is door het Italiaansch heen, waarin het *avaria* luidt, uit het Arabisch gekomen, waarin een woord 'awâr, bedorven koopwaar, bestaat²⁾.

Wanneer Kiliaen *hanghel* voor *anghel* opgeeft, vooral in de beteekenis van vischhoek, mogen wij vermoeden, dat de invloed van *hengel* hier gewerkt heeft, ofschoon dat laatste woord van *hengen* (d. i. doen hangen) is afgeleid en het eerste van eenen Germ. wortel *ah* of *ang* voortkwam, die *buigen* beteekende³⁾. Ook Von-

¹⁾ Zie meer plaatsen opgegeven door Dr. Verdam, *Taal- en Letterbode* V bl. 264—268.

²⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 22 vlg.

³⁾ Daar van dien wortel in het Germaansch nog andere vertegenwoordigers zijn, bv. Ags. *anga*, pijlpunt, Oudnoorsch *angr.*, ohd. *angar*; mhd. *anger*, bocht, behoeven wij niet aan te nemen, dat het woord uit het Latijn is overgenomen, al bestaat daar een woord *angulus*, hoek, dat trouwens van denzelfden Indo-Germaanschen wortel *ak* of *ank* is afgeleid.

del voegt de *h* voor het woord *angelen*, als hij (V. Lennep, III bl. 837 vs. 798 en Vgl. *Herschep.* VIII vs. 1173) zegt:

„Wie om het lockaes zwiert en *hangelt* raeckt wel vast.”

Naast *ocksael* geeft Kiliaen ook *hooghsael* op, dat door volksetymologie de *h* heeft aangenomen, omdat het *oksaal* of de zitplaats der kerkzangers zich op de galerij, dus in de hoogte, bevond.

Andere door Kiliaen opgegeven woorden zijn *handbacht*, Vlaamsch voor ambacht; *hechte staet*, Vlaamsch voor echte staet; *heghster*, Saksisch voor ekster; *heyghde*, Vlaamsch voor *egghe*; *hycken*, Vlaamsch voor ijken; *hijssel*, Vlaamsch voor ijzel; *hoeffenen*, Vlaamsch voor oefenen; *hoore*, Vlaamsch voor oore, oor; en *huyder* voor uider, uier.

Bekend is ook nog een woord, dat nu verouderd is, maar in de 17de eeuw met voorgevoegde *h* gebruikt werd en wel met name te Amsterdam, namelijk *hobolligh*. Men vindt het o. a. bij Hooft en bij Coster (*Teeuwis de Boer*, vs. 712); het verbasterde later tot *hollebollig*, o. a. in den titel van J. Pook's klucht „De hollebollige, lagehende dokter of de bereysde Hans Zing-Zang” (2de dr. 1710), en leeft nog voort in het kinderversje: „heb je wel gehoord van de hollebolle wagen, waar de hongerige Gijs op zat,” waar de volksetymologie van *ho* nog weér *hol* gemaakt heeft en bij *bollig* aan *bol* (hoofd) dacht, in overeenstemming met de beteekenis *mal*, *dwaas*, die het woord ook reeds bij Kiliaen had, ofschoon het bij hem als *oubolligh* wordt opgegeven. De oudere beteekenis *gramstorig*, *toornig* en den ouderen vorm *oubolghigh*, *abolghigh* vindt men trouwens ook nog bij Kiliaen, en in de middeleeuwen is het subst. *abolge*, waarvan het adj. is afgeleid, niet zeldzaam. Zie bv. *Lsp.* I 48 vs. 124; *Teesteye* 1868; *Maskaroen* 1185; *Vellhem* I 16 vs. 12. Het beteekent *verbolgenheid* en is, evenals dat woord, afgeleid van 't ww. *belgen*, maar met de versterkende *a*, die in geen enkel ander Nederlandsch woord wordt aangetroffen.

Eene blijvende plaats heeft die anorganische *h* zich in het Nederlandsch verworven in het voorvoegsel *her*, dat eene herhaling te kennen geeft, en waarvan Kiliaen nog zegt, dat het Brabantsch is, tegenover het Vlaamsche en Hollandsche *er*, zoodat de Brabanders bv. *hermaecken* zeiden en de Hollanders *ermaecken*. Zelfs heeft die voorvoeging zich tot *herinneren* uitgestrekt, dat eerst op het eind der middeleeuwen uit het Hoogduitsch onder den vorm *erinneren* werd ingevoerd, en eerst in de 17de eeuw de *h* aannam. Toen L. ten Kate er tegen waarschuwde, dat men ons *er* of *her* zou vergelijken met het Lat. *re*, ofschoon het geheel dezelfde beteekenis heeft, had hij gelijk ¹⁾; doch veeleer dan op de door hem aangevoerde, weinig afdoende gronden kunnen wij nu die over-

¹⁾ L. ten Kate, *Aenteiding* II bl. 58.

eenstemming ontkennen op grond van den ouderen vorm van 't Lat. *re*, namelijk *red*. Eer zou ik geneigd zijn, ons *her*, *er* voor verkorting van *eer* te houden, dat de *d* gesyncopeerd en *eder* geluid kan hebben. Het bestaan van zulk een woord met dezelfde betekenis als ons *her* blijkt uit het mnl. *edercauwen*, waarnevens ook *eercauwen*, *ercauwen* en ons *herkauwen* voorkomt ¹⁾ In elk geval moet men van ons voorvoegsel zorgvuldig het andere voorvoegsel *er* onderscheiden, dat in *erlangen*, *ervaren*, *erbarmen* voorkomt en oudtijds *ir* luidde, met de betekenis *uit*.

Overigens schijnt de dialectisch voorgevoegde *h* onze schrijftaal niet te zijn binnengedrongen behalve bij het woord *hekel*, in de uitdrukking „een hekel aan iemand hebben”, d. i. eenen afkeer van iemand. Men vgl. het met het Hd. *ekel* (walg, afkeer), waarvan in Grimm's Woordenboek ook bijvormen met de *h* voorkomen, doch waarvan de *h* evenzeer als die van ons *hekel* anorganisch schijnt te zijn met het oog op het door Kiliaen opgegeven *ackel* en *eckel* (walg), het Ags. ww. *acan* (kwellen, zeer doen), Eng. *to ache*, het Ags. adj. *acol* (ontstemd) en ons *akel-ig*.

Nog heeft, zoo al niet in de schrijftaal, dan toch in de spreektaal eene *h* aangenomen het woord *harleveensch*, dat onhandig en plomp beteekent, en, zooals men weet, eene verkorting is van *Aarlanderveensch*, gevormd van *Aarlanderveen*, een dorpje in Zuid-Holland, waarvan de bewoners in vroeger tijd den naam hadden van buitengewoon ouderwetsch en zonderling te wezen.

Een paar andere woorden hebben de *h* door volksetymologie aangenomen. De uitdrukking *van aver tot aver* (van voorvader tot voorvader), die men nog bij Hooft en Hugo de Groot vindt ²⁾, werd verbasterd in *van haver tot haver* en later weder tot onherkenbaarwordens toe vervormd in *van haver tot gort*. Eene andere verbastering, *van ouwer tot ouwer*, is nader aan de oorspr. betekenis gebleven.

Het algemeen bekende onkruid, dat op vochtige plaatsen groeit, zich door schoone violetblauwe bloemen onderscheidt en gewoonlijk *aardveil* (*hedera terrestris* of *glechoma hederacea* L.) wordt genoemd, droeg in het Ohd. den naam van *gundereba*, in 't Mhd. van *gunderebe*, en in 't mnl. van *gondrave* (bv. Maerlant's *Nat. Bloeme* III 1662). Het eerste gedeelte beteekent *ontsteking*, *verzwering* (Got. *gunds*, kanker, Ags. *gund*, Ohd. *gunt*, etter), het tweede *rank*, en de plant werd dan ook gebruikt om ontstoken wonden te genezen. Toen het woord *gond* niet meer begrepen

¹⁾ De verschillende vormen zijn aangewezen door Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* V bl. 60, VI bl. 188.

²⁾ Hugo de Groot, *Inleiding tot de Holl. Rechtsgeleertheit* (1631) bl. 22 b: „'t Schijnt dat wel-gebooren mannen van ouds zijn geweest die *van aver tot aver* van vrije ende eerlicke luiden waeren gekomen.”

werd, kon het gemakkelijk tot *onder* verbasteren, vooral in die gewesten, waar de *h* werd weggelaten of voorgevoegd en tusschen den *h*- en den *g*-klank geen duidelijk onderscheid werd gemaakt, zoodat men de *g* evengoed kon weglaten als de *h*. Kiliaen geeft dan ook alleen den naam *onderhaeve* voor deze plant op, en zoo wordt zij nog wel genoemd; maar met voorvoeging van *h* begon men aan het woord *hond* te denken en tegenwoordig is *hondsdrاف* voor deze plant een zeer gewone naam. Dezelfde naam verbasterde ook tot *hondsribbe* of *honderebbe*, woorden, waarmee in Brabant en Vlaanderen de *smalle weegbree* wordt aangeduid, die dezelfde genezende kracht als *hondsdrاف* bezit, evenals het *duizenblad*, dat te Kortrijk *hondegerwe*, te Hattem *hondeklaar* (d. i. gondklaver) wordt genoemd ¹⁾.

Even weinig als het dier, dat wij *hond* noemen, te maken heeft met deze plantnamen, even weinig schijnt het ook oorspr. in verband te staan tot de uitdrukking *hondenweêr* of *hondeweêr*, die wij niet zelden hooren; want dat honden juist bijzonder op slecht weêr gesteld zijn, zal wel niemand beweren, evenmin als men hier genoeg zal willen nemen met eene afleiding als van *lucus a non lucendo*, namelijk dat *hondeweêr* zoo genoemd wordt, omdat men dan hond noch kat op straat zal sturen. Ik vermoed, dat *hondeweêr* oorspr. geene *h* heeft gehad, en verbasterd is uit *ontweêr* of *ontweêr*. In verscheidene dialecten, ook die waarin de *h* wordt voorgevoegd, is het woord *ont* bekend in den zin van *vuil*, *morsig*, bv. in den tongval van Breda ²⁾, Dordrecht ³⁾ en Sliedrecht ⁴⁾.

In drie woorden eindelijk hebben wij de anorganische *h* evenzoo uit het Fransch overgenomen als in *horde* en *hop*, maar met dit onderscheid, dat bij deze woorden de *h* eene *h muette* is. Het eerste is *harlekijn*, dat in 't Fr. *harlequin* luidt, maar uit het Italiaansch afkomstig is, waar het *arlecchino* heet. Toch wordt en werd het ook bij ons vaak zonder *h* geschreven, o. a. in den titel van Langendijk's kluchtspel *Arlequyn actionist*. Het tweede woord is *heremiet*, dat in het mnl. nog onverschillig met of zonder *h* voorkomt, maar de *h* behoort te missen, omdat het eene afleiding is van het Gr. *ἐρημία* (*erêmia*), eenzame plaats. Als derde woord noem ik *hermelijn* (Fr. *hermine*), dat reeds voorkomt *Nat. Bl.* II 1819, met den wisselvorm *hermerijn*, *Ferguut* 1438, *Lorr. B.* I, 240, 606, *Parth.* 3949, *Lanc.* III 14594. Beter is de mid-

¹⁾ Ik geef hier niet veel meer dan een uittreksel van het uitnemend betoog, geleverd door Dr. E. Verwijs, *Taal- en Letterbode* V, bl. 267—273.

²⁾ Volgens J. H. Hoefft, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda 1836—1837, bl. 425 vlg.

³⁾ Volgens Dr. W. Bisschop, *Taalgids* IV, bl. 40.

⁴⁾ Volgens K. van der Zijde, *Taal- en Letterbode* V, bl. 197.

deleeuwsche vorm *ermelijn*, *Hist. van Troyen* 288, of *ermerijn*, *Limb. X* 206, *Parth.* 968, waarnaast Kiliaen *armelijn* opgeeft; maar bijna geheel juist is de vorm *ermenien*, dien wij *Walw.* 981 vinden, en waarin alleen de *a* tot *e* is overgegaan, want hermelijn is niets anders dan Armenisch pelswerk. Vondel en Hooft gebruiken den verkorten vorm *armijn* nog zonder *h*.

Berust de voorvoeging der *h*, wanneer er ten minste geene volksetymologie bij in 't spel is, op eene phonetische eigenaardigheid, van geheel anderen aard zijn andere voorgevoegde letters of lettergrepen. Soms zijn het namelijk geheele woorden of stukken van woorden, die met een onbegrepen woord, waaraan zij in den regel voorafgingen, werden verbonden, zonder dat daarbij evenwel van samenstelling sprake kan zijn.

Menig door ons aan het Arabisch ontleend woord heeft zoo het Arabisch lidwoord *al* voor zich genomen, hetwelk men er zóó weinig in voelde, dat men er later het Nederlandsch lidwoord bij ging gebruiken. De meest voorkomende woorden, waarmeé dat het geval was, zijn: ¹⁾

Alchimie, Arab. *al kímîjá*, dat zelf weér uit het Grieksch overgenomen is, waar *χημεία* (*chêmeia*, Aegyptische kunst) ontstond als volksetymologie uit *χυμεία* (*chymeia*), de kunst om uit planten sappen te trekken tot medicinale doeleinden.

Alcohol, Arab. *al cohl*, met de beteekenis van zwart, vluchtig poeder van loodzwavel, waarmeé de Oostersche vrouwen hare oogleden bestrijken. Later werd het, wegens zijne vluchtigheid, de naam, dien de scheikundigen aan den wijngeest gaven.

Alembiek, verouderde naam van een distilleertoestel of deel daarvan, Arab. *al anbíc*, maar oorspr. Grieksch, waar *ἀμβίξ* (*ambix*) vaas, glazen klok beteekent.

Algebra, Arab. *al djebr* (herleiding van breuken).

Alkoof, Arab. *al kobba* (verwulfd, koepelvormig gebouw of vertrek), ook zonder het lidwoord en met den verkleiningsuitgang in het Ned. als *koepel* opgenomen. Dat de *b* in *v* of *f* overging, was te wijten aan het Spaansch, dat niet alleen *alcoba*, maar ook *alcova* schreef, omdat het de *b* als *v* uitspreekt. De Spanjaarden schonken het woord aan de Franschen, van welke wij het weder overnamen, zooals de meeste dezer woorden met *al*.

Alkoran, Arab. *al korán*, het lezen, het voordragen, en vandaar de openbaring, door God aan Mohammed gedaan. ²⁾

¹⁾ Voor de uitvoeriger verklaring van die woorden verwijs ik naar Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* en het groote *Wdb. der Ned. taal*.

²⁾ Het woord *almanak* moet van de bovengenoemde woorden onderscheiden worden: het heeft het Arab. lidwoord *al* niet vóór zich, en is al drong het ook door het Arabisch heen in de Westersche talen, eigenlijk een Koptisch woord, reeds als *almenicháka* door Eusebius en Porphyrius vermeld.

Elixir, Arab. *al* (of *el*) *iksîr*, steen der wijzen, doch waarschijnlijk geen oorspr. Arabisch woord.

In het mnl. komt nu en dan nog een ander woord voor, dat het Arab. *al* vóór zich genomen heeft, namelijk *alphijn*, de raadsheer in het schaakspel, gewoonlijk in het mnl. de *oude* genoemd. 't Is het Arab. *al fil* (de olifant), in 't Mlt. tot *alphinus*, Oudfr. tot *alfin* verbasterd, en tevens in het Fransch met weglating van het lidwoord en door volksetymologie tot *fol*, *fou*, zooals dat stuk tegenwoordig nog heet. ¹⁾

Ook in een ander mnl. woord is *al* verscholen, maar in het Fransch, waaruit wij het overnamen, had het reeds de *l* uitgestooten: ik bedoel *acotoen*, vreemde naam voor het Ned. *wambeis*, later *wambuis*, dat de ridders onder hunnen halsberch droegen en dat van binnen met katoen gevoerd was. Men vindt het o. a. *Ferguut* 2958, 3896, 4603; *Lorr.* A II 321, 449; *Limb.* XII 412. Ons woord *katoen* (nog *kottoen* bij Kiliaen) is het Arab. *coton*, en *acotoen* niet anders dan het Arab. *al coton*.

Ten slotte vinden wij het Arabische lidwoord *al* ook nog verscholen in *abrikoos*, dat in onze taal uit het Fransch werd overgenomen, doch in den meervoudsvorm *abricots*, zoodat ons meervoud *abrikozen* eigenlijk een dubbelen meervoudsuitgang heeft. Het Fransche *abricot* was weder verbastering van het Portugeesche *abricoque*, en onze voorvaders, die het rechtstreeks van de Portugeezen overnamen, noemden de vrucht dan ook *abrikok*, zooals Kiliaen deed. In ouder Spaansch en Portugeesch was de vorm *albercoque* (vgl. ook Ital. *albercocca*), en dus tamelijk gelijk aan het Arab. *al berkók* of *al barkók*, d. i. het Arab. lidwoord met de verkorting van het Byzantijnsch-Grieksche *βερκόκκιον*, dat zelf weder vroeger onder den vorm *πραικόκκιον* met Griekschen enkelvoudsuitgang ontleend was aan het Lat. meervoud *praecocia* (de vroegrijpe), zooals de abrikozen genoemd werden in tegenstelling tot de perziken, die later rijp worden. ²⁾

Dat een lidwoord van eene bijna geheel vreemde taal, zooals het Arabisch, met woorden uit diezelfde taal werd samengekoppeld door de Westerlingen, is minder verwonderlijk, dan dat ook Nederlandsche woorden door Nederlanders werden gebruikt met eene voorgevoegde *n*, die eigenlijk de laatste letter van den mannelijken acc. der lidwoorden was. De verklaring van dit, eertijds niet zeldzaam, verschijnsel zal men wel hierin te zoeken hebben, dat al vroeg, niet alleen hier te lande, maar in de geheele Rijnstreek, zoolow in Zwitserland als in Duitschland, waar het in de spreektaal nog gebeurt, doch in de schrijftaal bij ons vooral in de 16de en

¹⁾ Zie o. a. Hoffmann von Fallersleben, *Horae Belgicae* III p. 121.

²⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 1—4, en het groote *Wdb. der Ned. taal* I 607 vlg.

het begin van de 17de eeuw, naast den gewonen vorm van lidwoord en bijvoegelijk naamwoord, in den eersten nv. van het mannelijk ook wel de accusatiefvorm werd gebruikt, hoofdzakelijk ter vermijding van den hiaat vóór woorden, die met eenen klinker of eene *h* begonnen, maar toch ook wel vóór andere woorden, vooral die wier eerste letter *b*, *d* of *t* is. In de 14de eeuw kan men die *n* in den nominatief reeds eene enkele maal aantreffen: zoo is, *Limb. IV 1282*, *enen egeleentier* het onderwerp van den zin; maar later bv. bij Karel van Mander, is zij zeer gewoon. Chr. van Heule prees haar in de *Spraak-kunst*, die hij in 1626 schreef, vooral aan „om een byzondere of-scheydinge uyt te beelden” ¹⁾, zij komt in den Statenbijbel voor, en ook bij onze beste dichters der 17de eeuw kan men haar vinden, zooals bij Vondel, vooral in zijne gedichten van vóór 1625 ²⁾, en nog vaker bij Huygens. Bij den laatste vindt men o. a. in den eersten naamval: *den adel* (*Zedepr.: Een sot hoveligh* vs. 13), *rechten adelboom* (*Zedepr.: Een wijs hoveligh*, vs. 263), *den ogevaer* (*Voorhout* vs. 291), *den avont* (*Voorhout* vs. 49, 523, *Hofwijck* vs. 2470), *den onervaren reyser* (*Voorhout* vs. 749), *den oorbaer* (*Dagwerck* vs. 504), *stracken ernst* (*Dagwerck* vs. 1669), *den appel* (*Dagwerck* vs. 1755), *den inboel* (*Dagwerck* vs. 1981), *heilsaemen Elsen-rack* (*Hofwijck* vs. 1107), *swarten oogenblich* (*Korenbl. I*, bl. 499), *den aenslag* (*Sneld. XIV 9*); *den hemel* (*Zedepr.: Een bedelaer* vs. 29, *een matroos* vs. 47; *Voorhout* vs. 261, 352; *Cost. Mal* vs. 369; *Dagwerck* vs. 17, 1893; *Oogentroost* vs. 51, 122; *Hofwijck* vs. 915, 1562), *den helm* (*Zedepr.: Een rijke vrijster* vs. 25), *heel den hoop* (*Zedepr.: Een Alchymist* vs. 29), *den hooghmoet* (*Zedepr.: Een wijs hoveligh* vs. 227), *den honger* (*Oogentroost* vs. 507); *eenen* (iemand, *Voorhout* vs. 561), *een rijcken bloet* (*Voorhout* vs. 604), *dien troostelicken brand* (*Zedepr.: Een goed predikant* vs. 27). Bilderdijk teekende bij de laatste uitdrukking aan: „t woord heeft de *n* hier in zijn lidwoord en adjectief, als staande in *casu emphatico*, dien men als eigenschap onzer taal toen nog zeer wel kende, maar welke, nadat alles de Latijnsche Grammatica volgen moest, welke zoodanigen naamval niet kende, door de geleerde domheid geheel uitgebannen is.” ³⁾ Hoe verspreid echter die zoogenaamde emphatische eerste naamval moge geweest zijn, Bilderdijk had ongelijk met er eene lans voor te breken. In elk geval is hij ongrammaticaal uit een algemeen Germaansch oogpunt beschouwd, en terecht had reeds vroeger Lambert ten Kate gezegd: ⁴⁾

¹⁾ Chr. van Heule, *Nederduytsche Sprac-konst ofte Taelbeschrijvinghe*, 1626, bl. 121.

²⁾ Bewijsplaatsen uit Vondel's werken vindt men bij Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal*, Rott. 1881, II. bl. 152.

³⁾ W. Bilderdijk, *Huygens Korenblaemen*, Leyden, V (1825) bl. 94. Vgl. Bilderdijk's *Nieuwe Verscheidenheden* II bl. 62 vlgg.

⁴⁾ L. ten Kate, *Aenleiding* I, bl. 360.

„Er was voor omtrent honderd jaren tweederleye streng onder onze Letterliefhebbers, waer van de eene wilde, dat men *den* in Nom. Sing. Masc. op den trant der Vlamingen zetten zou, gelijk er ook onder de Zuidhollanders waren, welker daeglijkse Spreektael zulks begunstigde; terwijl de anderen 't zij om geen Nom. met Acc. te verwarren, 't zij om geen nieuwigheid te ondergaen, zig aen *de* vasthield; welk laetste bij de Agtbaerste Schrijvers de overhand gehad en behouden heeft. 't Geluk heeft gewilt, dat ze van den oud-egten grondslag niet afgeweken zijn, schoon de regte bewijzen daarvan toen nog onbekent en in de verborgene hoeken onder vergetene oudheden als begraven lagen.” Behaegel was de laatste, die in onze eeuw nog voor het behoud van die *n* pleitte, als voor een eigenaardig kenmerk van het Vlaamsch tegenover het Hollandsch ¹⁾; maar sinds J. F. Willems ²⁾ de zaak uitvoerig heeft beredeneerd en heeft aangetoond, dat in het oudste Vlaamsch de *n* slechts zeer zelden werd gevonden, is er zelfs onder de Vlamingen niemand meer, die haar wil blijven handhaven.

Deze zoogenaamd emphatische nominatiefsvorm nu is de oorzaak geweest van voorvoeging der *n* bij woorden, als ³⁾:

Naam voor *aâm*, adem, reeds bij den *Clerk uit de laege landen* 137, en verder bij Hooft en Brederoo.

Naars voor *aars*, bij Brederoo, Asselijn, L. Meyer, Huygens (*Zedepr. Een boer* vs. 122), Coster (*Teeuwis de Boer*, vs. 534), Bernagie (*Goevrouw* bl. 27), enz.

Narm voor *arm*, reeds *Van Vrouwen ende van Minne* bl. 86 vs. 305, en verder bij Brederoo en Jan Zoet.

Negel voor *egel* bij Brederoo.

Neghêlentier voor *egêlentier*, *Lansloet* vs. 51.

Nelboog voor *elleboog*, bij Brederoo en Jan Zoet.

Nere voor *aere*, *ere*, vloer, *Rose* 8853.

Niest voor *eest*, droogplaats van graan, bij Brederoo.

Niespenboom voor *espenboom*, bij Kiliaen.

Noom voor *oom*, bij Hooft en Brederoo.

Norenbaer voor 't Javaansche *orang baroe*, nieuweling, eig. *baroe*, nieuw en *orang*, mensch: bij Asselijn, *De Stiefvader* (1690) bl. 11.

Het schijnt, dat in ons tegenwoordig Nederlandsch geen enkel woord die voorgevoegde *n* heeft behouden. Daarentegen zijn er wel enkele woorden, die op soortgelijke wijze voor goed eene *n* vóór zich gekregen hebben, namelijk door het oude voorzetsel *en*, dat met eenige woorden werd verbonden, en, na het afwerpen

¹⁾ Zie Behaegel, *Nederd. Spraekkunst* II 426—431.

²⁾ J. F. Willems in het *Belg. Museum* II (1838) bl. 341—355.

³⁾ De plaatsen, waar de woorden voorkomen, kunnen, als ik ze niet opgeef, gevonden worden bij Oudemans in zijn *Mnl. en Onl. Woordenboek*, en in zijne *Woordenboeken op Hooft en Brederoo*.

van de *e*, zijne *n* onherroepelijk aan die woorden afstond. Van dat voorzetsel zijn in onze taal ook verder maar enkele sporen overgebleven, en dat is niet vreemd. In beteekenis aan de voorzetsels *in* en *aan* verwant, kon het uit zijnen oorspr. vorm *ani* zoowel tot *an* als tot *en* overgaan. De vorm *en* kan gemakkelijk *in* worden (vgl. de mnl. en latere vormen *hinne*, *schinden*, *schinken* voor *hen*, *schenden*, *schenken*), terwijl *an* (Os. *an*, Oudfriesch *an*, on Ags. *on*, Eng. *a*) natuurlijk gemakkelijk te verwarren was met *aan*, eertijds *ane* (uit *ana*), dat ook wel tot *an* verkort werd. Onder den vorm *aan* treffen wij dit *en* o. a. nog aan in den Statenbijbel Exod. XIII 6: „Aen den sevensten dagh sal den Heere een feest zijn” (Vgl. IV Esdre V 16), in de *Evang. Gezangen*, 180 vs. 5: „Eens *aan* den avond van mijn leven”, en in de uitdrukking: „morgen *aan* den dag.”¹⁾ Onder den beteren vorm *en* vindt men het in de gewone mnl. uitdrukkingen *en trouwen* (Zie bv. *Torec* 25, 768, 1522, 3317), *en waerheit* (bv. *Torec* 1878), *en wech of en wege* (Eng. *a way*, bv. *Torec* 932, 1302, 1304, 1310, 1492, 1809, *Moriaen* 408, 1184, 1631, 2633, 4320); in de mnl. samenstelling *aleneen* (naast *alineen*), in onze uitdrukkingen *daarentegen*, *daarenboven*, en in de mnl. tijdsbepalingen „en witte dondersdage” (*Lanc.* III 10537), „en allerheiligen dage” (*Lanc.* II 22591) „en paeschdage” (*Lanc.* II 24627), waarvan nog onze zegswijze *en Zondag*, *en Maandag*, enz., d. i. op den volgenden Zondag, Maandag, enz. is overgebleven.

Dat voorzetsel *en* nu vindt men weér in de aanvangs-*n* van *navond* een uit *en avond* ontstanen vorm, die in 't mnl. voorkomt o. a. *Lanc.* II 8065, *Lansloet* 298. Zelfs nam het woord met voorgevoegde *n* de bijwoordelijke *s* aan, en zoo vindt men *navonds*: *Stoke* X 610 var; *Sp. Hist.* I^a 24 vs. 14; I^a 48 vs. 31; I^b 5 vs. 29; III^a 31 vs. 67; en geassimileerd: *navons*, *Heiml. der Heiml.* 1017, *Rijmb.* 6484, 13312, 19019, *Rose* 2403, *Walew.* 288 en *navens* *Walew.* 10306, *Franc.* 3919. Zelfs tegenwoordig nog zegt men te Rousselaere: „Van 's nuchtens tout 's navens en van 's navens tout 's nuchtens”²⁾.

Ook *nuchtens* komt reeds in het mnl. met voorgevoegde *n* voor, bv. *Walew.* 1349, 2670; *Lanc.* III 618, IV 10685 en later nog bij Kiliaen, Hooft en Brederoo. De *n* van *nuchtens* heeft indertijd Dr. Beckering Vinckers aanleiding gegeven, om onzen vorm *ochtend* te verklaren³⁾; zij wees er hem op, dat het oorspr. een zwakke, door *en* geregeerde, datiefvorm *ochten* moet geweest zijn met para-

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* I 44.

²⁾ Volgens B. Bultinck, *Belg. Museum* III bl. 384.

³⁾ Zie Dr. Beckering Vinckers, *Taal en Letterbode* II bl. 116 vlgg. en III bl. 11 vlgg.

gogische *d*, er achtergevoegd naar analogie van *avond*, maar nog ontbrekend bij de door Kiliaen opgegeven adverbia *nochten* en *nuchten*. De oude nominatief, die echter in onze taal niet meer voorkomt, moet *uchte* of *ochte* geluid hebben, evenals in de verwante Germaansche talen, Os. *uhta* (gen. en dat. *uhtân*), Ags. *uhte* (gen. en dat. *uhtan*), Ohd. *uhtâ* (gen. en dat. *uhtân*).

Hebben *ochtend* en *avond* de *n* nooit voorgoed aangenomen, met een drietal andere woorden is dat wèl het geval. *Neven*, dat in sommige samenstellingen nu en dan zeer te onrechte in plaats van *bij* wordt gebruikt, maar met bijwoordelijke *s* zeer gewoon is, is verbasterd uit *en even*, en zoo ook de bijvorm *neffen(s)* uit *en effen*, en 't Hd. *neben*,¹⁾ evēnals *nijver* uit *en ijver* is ontstaan, en dus *met ijver*, *ijverig*, beteekent. *Neven* (en daarnaast *nevend* en *neffend*) is bij Kiliaen reeds bekend, maar *nijver* wordt bij hem nog niet gevonden; het is van jonger dagteekening en werd door Beets op het taal- en letterkundig congres te Rotterdam in 1865 nog een neologisme genoemd.

Het derde woord, *naarstig*, eischt eene wat uitvoeriger behandeling. Het grondwoord is het subst. *ernest*, dat oorspr. *strijdlust* en verder *begeerte*, *ijver* beteekent (Ohd. *ernust*, Ags. *eornost*), en de *e* achter de *n* verloor of verplaatste tusschen *r* en *n*, terwijl de eerste *e*, volgens eene gewone eigenaardigheid der Nederlandsche taal, vóór de *r* kon overgaan in eene onvolkomen, later gerekte *a*. Zoo ontstonden naast *ernst* in het mnl. de vormen *erenst* (*Floris en Bl.* 2795 var. *Melibeus* 1196) en *aernst* (*Lsp.* II 14 vs. 13; 47 vs. 37; III Prol. 69; 3 vs. 621, 1227; *Mnlp.* I 217, 1220, II 2318, 3206). Naast het daarvan afgeleide adj. *ernstig* vindt men ook *erenstich* (*Melibeus* 1222, 1284) en naast het bijw. *ernstelijk* ook *erenstelijc* (*Floris* 601, *Limb.* IV 1249, 1677, *Melibeus* 1224) en *aernstelic* (*Mnlp.* II 899). De *n*, die tusschen *r* en *st* nauwelijks was uit te spreken, viel somtijds weg, en zoo vindt men ook *erest* (*Lanc.* III 12854) en *erstelike* (*Lanc.* IV 344). Met het voorzetsel *en* samengesmolten, waarvan de *e* afviel, ontstond eerst het adj. *nerenste* (*Franc.* 115), *narnst* (*Lanc.* IV 1758), *neerste* (*Melibeus* 1222 var.) of *naerste* (*Lsp.* II 43 vs. 147), dat *in ernst*, d. i. *met ijver*, *ijverig* beteekende. Uit dat adj. nu ontwikkelde zich reeds zeer vroeg weér een nieuw subst. *nernst* (*Stoke* VI 522, *Eerste Bliscap* 691, 971), *nerenst* (*Walew.* 8575, *Floris* 2795, *Torec* 3686 *Franc.* 111, 1977, 4390, 8061, 8202, 8892, *Sp. Hist.* III^a 20 vs. 53; IIIe 36 vs. 59; *Rose* 2624 var, 2921 var.; *Limb.* VI 1177), *neernst* (*Lanc.* III 7545, *Lsp.* III Prol. 69 var; 3 vs. 621 var., vs. 1227 var.), *narenst* (*Franc.* 1351, *Rijmb.* 11263, 12540), *nerest*

¹⁾ J. Grimm, *Deutsche Grammatik* II p. 701 zegt: „Die nhd. partikel *n-eben* entspringt aus mhd. *en-eben* ahd. *in-epan*; vgl. p. 763.

(*Lanc.* III 23094, *Franc.* 2428), *neerst* (*Lsp.* II 47 vs. 37 var, *Melibeus* 1196 var. *Mnlp.* II 2978), *naerst* (*Mnlp.* II 3639, III 67, 610, 1013). Kiliaen heeft *neernst*, *neerst* en *nerst*. Van dat subst. nu werd weder een adv. afgeleid *nernstelic* (*Lsp.* II 44 vs. 274; *Eerste Bliscap* 915), *nerenstelike* (*Heiml.* 1299, 1789, *Sp. Hist.* I¹ 13 vs. 10; III⁶ 51 vs. 32; *Stoke* III 134, *Amand* I 646, 681), *naernstelike* (*Lsp.* II 3 vs. 33; 13 vs. 76; 48 vs. 403; *Mnlp.* IV 902), *narenstelike* (*Rijmb.* 21402, 32250), *nerstelike* (*Lanc.* III 8587), *neerstelike* (*Melibeus* 1224 var.) *naerstelic* (*Mnlp.* I 2898, II 2185, III 590, IV 1513.) Eindelijk werd ook van het subst. *nernst* afgeleid het adj., dat wij onder den vorm *neerenstich* (*Lsp.* II 45 vs. 147 var.), *neernstich* (*Lsp.* III 3 vs. 1015 var.) en *neerstich* bij Kiliaen opgegeven vinden, en dat nu bij ons *naarstig* luidt. Gewis is op de vorming van *neerstig*, *naarstig* niet zonder invloed gebleven het bestaan van een van *nere*, *nering* (oorsp. voedsel, vervolgens onderhoud, eindelijk middel van bestaan) afgeleid adjectief *nerachtich* (o. a. *Martijn* I 563), dat ijverig in zijn beroep, en ijverig in 't algemeen beteekende, en bij Kiliaen onder den vorm *neerigh*, *neerachtigh* voorkomt.

Een volgend voorbeeld van prothesis, dat wij te behandelen hebben, levert het woord *tachtig*, welks aanvangs-*t* het overblijfsel is van een ander woord, dat er meê samensmolt. Doch welk woord? Gewoonlijk ¹⁾ denkt men aan het Os. *ant*, dat evenals het Ags. *hund* aan de tientallen van zeventig tot en met honderd-twintig voorafging. De oude Germanen telden tot zestig en begonnen dan eene nieuwe reeks; de eerste zes tientallen werden door achtervoeging van *tig* aangeduid, de tweede zes door het voorvoegsel *hund*; doch in 't Ags. vinden wij reeds de laatste reeks evenals de eerste van *tig* voorzien, zoodat het voorvoegsel *hund* daar zijn eigenlijk karakter verloren heeft. Het Gotisch, dat achter de eerste tientallen *tiggjus* voegde, was regelmatiger door bij de volgende tientallen de eenheden te bezigen verbonden met den vorm *tehund*, die echter niet vóór, maar achter de eenheden geplaatst werd. *Tachtig* luidt daar *aktautehund*, tegenover het Ags. *hundeachtig*. Het Os. heeft *twéntig*, *thritig*, *fiwartig* (*fiartig*), *fiiftich*, maar *ant-sibhunta* (ook *at-sibhunta*), *ant-ahtôda*. Te vertalen is dat *ant*, *hund*, *tehund* niet. Het duidt eene zekere hoeveelheid aan en zou misschien het best kunnen weêrgegeven worden door: tiental van de tweede reeks.²⁾ Het vermoeden, dat dit

¹⁾ Zooals Dr. H. B. Rumpelt, *Die Deutschen pronomina und zahlwörter*, p. 154 en Dr. W. G. Brill in den derden druk zijner *Spraakleer*, Leiden 1861, die in de twee vorige uitgaven zijner *Spraakleer* die *t* als een overblijfsel van het lidwoord *de* had beschouwd, maar terecht van die meening terugkwam.

²⁾ Zie over dit woord, het eerste lid van onze samenstelling *honderd*, Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* VI bl. 81—88.

Os. *ant*, of misschien een *hund* of *hond* in de *t* van *tachtig* schuilt, scheen bevestigd te worden door het feit, dat die *t* vroeger niet alleen bij *tachtig* gevonden werd, maar ook bij *tseventig* en *negentig*. Talrijke voorbeelden zouden van die vormen uit het mnl. en ook uit nog lateren tijd kunnen aangehaald worden, doch wij kunnen ons die moeite sparen, te meer omdat zij zelfs nog in dialect vooral in den mond van oudere menschen voortleven.

Toch heeft die verklaring van de *t* bij *tachtig* mij sinds lang niet voldaan, en heb ik vroeger reeds eene andere verklaring voorgeslagen ¹⁾, die ik echter nog nergens uitvoerig heb toegelicht. De gelegenheid, om dat te doen, grijp ik nu aan. Een eerste bezwaar tegen de gewone verklaring der *t* is, dat wij die alleen bij *zeventig*, *tachtig* en *negentig* mogen verwachten, omdat *ant* of *hund* uit den aard der zaak nooit voor de eerste zes tientallen is gevoegd. Toch vinden wij even dikwijls *tsestig*, en al wilden wij eens veronderstellen, dat dit woord te onrechte naar analogie van de andere die *t* heeft aangenomen, het zou te gewaagd zijn, die analogiewerking ook te zien in de verscherping van de *v* in *veertig* en *vijftig*, die duidelijk met *f* worden uitgesproken tegenover *vier*, *veertien*, *vijf*, *vijftien*, en dus aan denzelfden invloed moeten blootgesteld zijn geweest als de andere tientallen. *Tsestig* kan naar analogie van *tseventig* gevormd zijn, nadat van *ant* of *hund* niets meer dan de *t* was overgebleven, maar *vijftig* kon alleen *fijftig* worden, als wij veronderstellen, dat het eerst *hund-vijftig* geweest is, en dat is hoogst onwaarschijnlijk. Een bezwaar van nog meer beteekenis is, dat het Oudfrankisch het voorvoegsel reeds niet meer bezit, en dat dus de Saksische invloed hier grooter zou geweest zijn dan de Frankische, iets wat bij zulke gewone woorden als onze getallen al zeer vreemd zou mogen heeten, terwijl verder dat oude *ant* of *hund* in geene enkele andere Germaansche taal eenig spoor heeft nagelaten. Zelfs het Engelsch vertoont die *t* niet, ofschoon het Ags. het voorvoegsel *hund* nog lang behield. Het Oudfriesch kent die *t* evenmin. *Tachtig* luidt daar *achtantich*, ²⁾ en eerst later, in het (West)-Friesch, is de vorm *tachtig* in gebruik. De *t* is daar dus op het eind der middeleeuwen toegevoegd, misschien onder den invloed van het Nederlandsch, misschien ook onafhankelijk daarvan, maar in elk geval niet als overblijfsel van een vroeger *hund*. De *t* bij alle tientallen van *veertig* tot en met *negentig* is alzoo een

¹⁾ In de twaalfde stelling achter mijn Academisch proefschrift over *Maerlant's werken*, Leiden 1877. Dr. Van Helten had die toen reeds overgenomen in zijn *Klinkers en Medeklinkers* bl. 122.

²⁾ Vgl. onzen vorm *tachtich*, met de bijvormen *tachtentich* en *tachtentich* en zie daarover Dr. Gosijn en Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 115, 218.

eigenaardig Nederlandsch verschijnsel, en zal wel allereerst uit het Nederlandsch zelf moeten verklaard worden, en niet uit voor-Nederlandsche vormen, die gemeengoed van alle Germanen waren; tenzij men tevens kan verklaren, waarom alle andere Germaansche talen hetzelfde verschijnsel niet vertoonen. Ook is er reden om te denken, dat die *t* is voorgevoegd lang nadat *ant* of *hund* in onbruik was geraakt en het mnl. was gevestigd, daar wij ook nog den vorm *achtig* bij onze oude schrijvers vinden, bv. in Maerlant's *Leven van St. Franciscus* vs. 10258 en 10286.

Eene verklaring moet alzoo om aannemelijk te zijn 1o. voor alle tientallen met *t* of verscherpte *v* gelden en niet alleen voor *tseventig*, *tachtig* en *tnegentig*, 2o. het raadsel oplossen, waarom onze taal met die *t* alleen staat te midden der zusters talen, en 3o. doen zien, waarom alleen in de 13de eeuw zoowel in Friesland als in Zuid-Nederland die *t* kon ontbreken, maar in lateren tijd niet meer. Natuurlijk moet tevens verklaard worden, waarom *achttien* en de andere met *tien* samengestelde getallen de *t* niet, die met *tig* de *t* wel hebben.

Van al de woorden, die aan de tientallen kunnen voorafgaan, is er geen, dat er inderdaad zoo dikwijls vóór gebruikt wordt, als het voegwoord *ende*. Niet ver van de waarheid zal men wel zijn, als men beweert: negenmaal wordt *ende achtig* gezegd tegen eenmaal *achtig* zonder *ende*, en wat van *achtig* geldt is ook waar van de andere tientallen, maar volstrekt niet van *achttien*, *negentien*, enz. Leende *ende*, of in geapocopeerden vorm *ent*, de tot *t* verscherpte *d* aan *tachtig*, dan deed het geheel hetzelfde als in de uitdrukkingen *op en top* (= op ende op), *over en tover* (= over ende over), *romentom* (= er om ende om), *uitemetuit* (= uit ende uit). Ook is het niet vreemd, dat *ende* dat in onze taal deed en niet in de andere Germaansche talen, want alleen bij ons werd *ende* verkort tot *en*, maar in 't Hd. bleef *und*, in 't Eng. *and*. Daar was er dus weinig gevaar voor, dat de linguaal tot het tiental kon overgaan, omdat men er steeds de slotletter van het voegwoord in kon blijven hooren. Kortom tegen deze verklaring bestaat geen der bezwaren, die de oudere verklaring onwaarschijnlijk maken. Het eenige wat nog te wenschen overblijft, is een groot aantal plaatsen uit schrijvers van de 13de eeuw, waar *achtig* zonder *t* wordt gevonden; doch de gewoonte om de getallen niet met letters, maar met cijfers te schrijven is oorzaak, dat wij dien ouderen vorm niet dikwijls aantreffen.

Als overblijfsel van een gedeeltelijk weggevallen voorvoegsel wordt door Jacob Grimm ook de *s* verklaard, die zich voor sommige woorden vertoont, welke oogenschijnlijk eenen bijvorm zonder *s* hebben in dezelfde taal of in eene andere. Hij meent namelijk, dat de *s* het overblijfsel is van het partikel *as*, *is* of *us*, dat in eene

latere taalperiode *ar*, *ir* of *ur* luidt ¹⁾. Zonder voorbehoud zou ik deze gissing niet gaarne aannemen. Het wegvallen van eene *s* vóór eenen anderen medeklinker is geen ongewoon verschijnsel, met name in het Grieksch en Latijn, en daaraan mogen wij wel in de eerste plaats denken, wanneer wij twee vormen, eenen met en eenen zonder *s* aan het begin aantreffen; maar ook is het zeer mogelijk, dat twee vormen van geheel verschillende oorsprong, die op de *s* na veel op elkaar geleken en in beteekenis tamelijk wel met elkaar overeenkwamen, zich naar elkaar hebben gewijzigd en langzamerhand in vorm en beteekenis zijn samengevallen, zonder nochtans van dezelfde afkomst te wezen. Dat schijnt ten minste wel het geval te wezen met de woorden *likken* en *slikken*, ofschoon het laatste door Hooft, evenals nog in het Groningsch dialect, geheel en al in dezelfde beteekenis als het eerste gebruikt wordt. *Likken* (Ags. *liccian*, Os. *likkôn*, Ohd. *lecchôn*, Nhd. *lecken*) toch is een intensief, van een ouder **lîgen* (vanwaar het Got. *bi-laigôn*, dat dezelfde beteekenis heeft) gevormd, evenals *bukken* van *buigen*, *nikken* van *nîjgen*, *hikken* van *hîjgen*, *wikken* van *wegen*, *jakkeren* van *jagen*. Het vindt zijne stamverwanten in het Lat. *lingere*, Gr. *λείχεν*, en is dus van eenen wortel *lîh*. *Slikken* daarentegen is verwant met het Hd. *schleichen* (Ohd. *slihhan*, Oudnoorsch *sleikja*), waarschijnlijk ook met ons *slijk* (= het glibberige) en in de verte ook met het mnl. *slac* (= slap, los, bv. *Sp. Hist.* I⁵ 63 vs. 7), vanwaar ons *slaken* (losmaken), Ags. *sleac* (traag), Eng. *slack*, Os. *slak* (lafhartig); Ohd. *slah* (los, slap).

Evenmin zijn met elkaar verwant *luier* en *sluier*, die door Dr. Van Helten onder de voorbeelden van prothesis der *s* worden opgegeven ²⁾. *Luier* toch luidt oorspr. *luder*, en komt in dien vorm met de beteekenis van omwindsel o. a. nog voor *Sp. Hist.* III³ 27 vs. 70. Dezelfde beteekenis heeft ook het Ohd. *ludara*, *lodara*, terwijl in het Ags. een woord *lodha*, mantel, in 't Ohd. *ludo* en *lodo*, Mhd. *lode*, mantel van grof laken, bekend is. Men brengt het woord tot eenen wortel *lu*, die ontbinden, losmaken beteekent. Daarentegen wijst *sluier* op eenen wortel *slad*, die sleepen, slieren beteekent, en bij ons een ww. *sloien* opleverde, o. a. te vinden *Lanc.* III 12513, 12522, *Rose* 8577, 12441. Vandaar kwam een subst. *sloie*, d.i. slip of strook, die waaiervormig uitstak aan de

¹⁾ J. Grimm, *Deutsche Grammatik* II p. 406: „Verschiedene mit *s* vor liq. und mut. anlautende wurzeln scheinen auf uralte composition mit einer partikel *as*, *is*, *us* zu deuten, deren vocal geschwunden ist, zb. *smal*, *smelten*, *slingen* aus *s-mal*, *s-meltan*, *s-lingan*. Vgl. II p. 701, waar o. a. nog vermeld worden *slicken* (*schlecken*) neben *lecken*; ags. *s-myrgan* (ungere, ons *smeren*), Gr. *μυρτζεν*; *snabel*, altn. *nef* (nasus), ags. *neb* (vultus); ags. *sneosan*, eng. *sneeze*, hd. *niesen*.”

²⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers* bl. 124.

hoornen (cornetmutsen), waarmee de vrouwen in de middeleeuwen pronkten en die de ergernis van alle zedenpreekers opwekten; en evenals het Hd. *schleier* is ook ons *sluier* daarvan afgeleid.

Zoo ook zijn *wijken* en (*be*)*zwijken* van verschillende herkomst. In het eerste kan ik, al is het ook een sterk ww. (doch vgl. *schrijven*, 't Lat. *scribere*) niet anders zien dan eene afleiding van *wijk*, overgenomen uit het Latijn, waarin het *vicus* luidt en *buurt*, later *versterkte plaats* beteekent¹⁾, terwijl het tweede een echt Germaansch woord is.

Behalve deze woorden worden nog door Dr. Van Helten als voorbeelden van prothesis der *s* of *z* opgegeven: *snebbe* naast *nebbe*, *snik* naast *nik*, *snoel* naast *moel*, *muil*, *slinker* naast *linker* en *zwenken* naast *wanken*. Op de vraag, of hier inderdaad voorvoeging heeft plaats gehad, durf ik nog geen beslissend antwoord te geven. Ik bepaal mij slechts tot de opmerking, dat mij van *muil* en *linker* geene vormen met *s* buiten het Nederlandsch bekend zijn. Daarentegen komt niet alleen *nebbe* zonder *s*, dat Kiliaen opgeeft, en dat ook in de oude Nederlandsche spreuken van Meijer staat, in het Ags. als *neb* voor, maar vindt ook *snebbe*, uit een ouder **snabhja*, dat ook *snabbe* kon opleveren en in dien vorm bij Vondel, *Herschepingen*, XI vs. 995 te lezen is, zijne verwanten buiten het Nederlandsch, daar ons woord *snavel* (bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 113, *Voorhout* vs. 527 ook *snevel*), dat er op den afleidingsuitgang na meê overeenstemt, ook in het Hd. *schnabel* luidt.

De eenige aanleiding om bij *snik* de *s* voorgevoegd te achten, kan het zeldzaam voorkomend, mij alleen uit Westerbaen's *Lof der Zotheyd* bl. 34 bekende *nik* zijn, dat daar in dezelfde beteekenis gebruikt wordt²⁾.

Ook wordt soms eene voorgevoegde *s* gezien in het mnl. *scach* (d.i. schaterlach), *Torec* 3760, en *gescach*, *Yst. Bl.* 1024, met het, ook door Kiliaen opgegeven ww. *scachen*, *Sp. Hist.* I^o 36 vs. 95; III° 40 vs. 77, *Scalk en Clerk* 182°), in vergelijking van ons *gichelen*, Hd. *kichern*, Lat. *cachinnari*, Gr. *καγγάξεν* en *καχάξεν*; doch beide vormen zullen wel twee verschillende proeven van klanknabootsing zijn.

(Wordt vervolgd.)

¹⁾ Tegen de opvatting, dat het oorspr. Germaansch en etym. verwant zou zij met het Gr. *ἐκέν*, dat dezelfde beteekenis heeft, verzet zich de wet der klankverschuiving.

²⁾ B. Huydecoper, *Proeve van Taal en Dichtkunde* III bl. 115—117 wijst op dat *nik* als bijvorm van *snik* en geeft daarbij verscheidene plaatsen op, waar *nokken* in de beteekenis van *snikken* voorkomt. Hij neemt nu *nik* als tusschenvorm tusschen *snik* en *nok* aan, doch de overeenkomst in beteekenis kan louter toeval zijn, terwijl bovendien ook de klinkers verschillen.

³⁾ Zie Huydecoper, *Proeve* II bl. 114 noot, Dr. M. de Vries, *N. Werken v. d. M. der Ned. Lett.* VI (1844) bl. 177 vlg.; Dr. J. Verdam, *Taal en Letterbode* VI bl. 16—18.

**Hansje in den kelder; van aver tot aver;
helianthroop-heliotroop.**

DOOR

DR. J. BECKERING VINCKERS.

In de zeer lezenswaardige verhandeling door Prof. Moltzer den 20 Sept. 1882, bij de overdracht van 't Rectoraat der Rijksuniversiteit te Groningen, voorgedragen, komen een paar punten voor die wel wat nader overweging verdienen.

't Eerste waarbij ik wel een oogenblik zou willen stilstaan, wordt door den onderhoudenden verhandelaar aldus medegedeeld:

„Gij kent den dronk waarmee onze voorouders aan den feestisch een vrouw in gezegende omstandigheden plagten te begroeten, den dronk op ‚Hansje in den kelder’! Dat *kelder* is volgens Dr. De Vries een speling der volkstaal, waaraan, toen 't woord *kelde* of *kilde*, zooveel als *uterus*, in de uitdrukking ‚Hansje in den kelder’ was verouderd en uit den tijd geraakt, door toevoeging van een onnoozele *r* aan *kelde*, een vorm werd gegeven, waardoor de uitdrukking er weer geheel nieuw-modisch uitzag en evengoed door een iegelijk werd begrepen als in de middeleeuwen de dronk op ‚t kindeken in 't spindeken’ of ‚Mayken in 't schaprayken’, en in de vorige eeuw die op 't wel afloopen van 't scheepje en dergelijke.”

Tot zoover Prof. Moltzer.

Naar aanleiding van boven bijgebragte schrandere verklaring door Prof. De Vries van ‚Hansje in den kelder’ gegeven, hebben we trachten na te gaan hoe lang de oorspronkelijke uitdrukking ‚Hansje in de *kelde*’ wel in gebruik is gebleven. Maar, ik moet tot mijn leedwezen bekennen, dat mijne nasporingen in dezen niet veel heuchelijks hebben opgeleverd. Ik heb zelfs niet eens het woord *kelde* of *kilde* (*uterus*) in eenig Nederlandsch geschrift kunnen vinden; en dat zou anders zeer wenschelijk zijn. Ook in de verwante talen heb ik een aan 't Nederlandsch *kelde* of *kilde* (*uterus*) beantwoordend substantief te vergeefs gezocht. Alleen in de Gothische fragmenten staat Luk. I. 31 *in kilthein* = *ἐν γαστρὶ* = in utero = in den buik, en Luk. 24 en 36 het adjectief *inkiltho*, (zwanger), dat klaarblijkelijk met *kilthei* verwant is, en ons doet denken aan een Grieksch *ἐγγάστριος* ¹⁾. In 't Ags., Os., Ohd. en On. etc., heb ik het aan 't Goth. *kilthei* beantwoordend woord te vergeefs gezocht. 't Zou dus wel is waar niet onmogelijk, maar altoos hoogst merkwaardig zijn, zoo dit uit alle andere Germaansche taaltakken verdwenen, alleen in de Gothische fragmenten van ± 350 N. Chr. te

¹⁾ De Grieksche tekst heeft echter op beide plaatsen iets anders.

vinden, woord in 't Nederlandsch, welks oudste gedenkstukken zoo veel jonger zijn dan die van ettelijke andere Germaansche talen, alleen ware bewaard gebleven ¹⁾).

Wel vindt men in de Germaansche taaltakken woorden die in vorm met *kelde* of *kilde* geheel of nagenoeg geheel overeen komen, maar die beteekenen geenszins *uterus* of *buik*. Zoo heeft 't On. *kelda*, maar dit beteekent, evenals 't Deensche *kilde* en 't Zweedsche *källa* ²⁾), niet *uterus*, maar *bron*. In 't ouder Nederlandsch en in 't Ofri. treft men ook wel een woord *kelde* of *kilde* aan, maar dat heeft de beteekenis en is tevens de grondslag van 't Nedl. *koude*, Ohd. *chalti* of ook wel *chaldi*, Mhd. *kalti*, *kelti* of *kelde*.

Voorts zijn er nog wel ettelijke andere Germaansche woorden, die men met dat Goth. *kilthei* in verband zou kunnen brengen, ³⁾ maar daaronder komt geen enkel voor, waaruit met eenige zekerheid het voortbestaan van 't Goth. woord in de Germaansche talen zou voortvloeijen.

Al werd dus ook ergens in een Nederlandsche bron *Hansje in kelde* gevonden, dan zou dat in 't Nedl. niets anders kunnen beteekenen dan „*Hansje in de koude*.”

Op grond van 't bovenstaande komt 't mij voor dat de verklaring van ‚Hansje in den kelder’ door Hansje in de *kelde* (*in kilthein*) niet geheel boven alle zwarigheden is verheven.

Een ander bezwaar tegen deze verklaring vind ik daarin, dat zij wel wat in strijd is met de manier van doen door ons volk, en ook door andere volken, bij dusdanige zaken in acht genomen.

Waarom zei men, om op 't welvaren van een nog ongeborn wicht te drinken: ‚Op 't kindeken in 't spindeken’ of: op Mayken in 't schaprayken? Natuurlijk omdat men kieschheidhalve de zaak zelve niet wil noemen. 't Komt mij zelfs wel eenigszins twijfelachtig voor of de Gothen zelve bij een feestmaal, zoo maar plompweg op *barnilo in kilthein*, of, om een in de Goth. fragmenten (Luk. I. 41)

¹⁾ Opmerkenswaardig is 't, dat J. Grimm D. G. III, 407, waar hij alle Germ. namen voor buik en baarmoeder bij elkaar brengt, het Goth. *kilthei* onvermeld laat.

²⁾ Dat Zw. *källa* lijkt wel sprekend op 't Ohd. *quello*, Nhd. *Quelle*, is echter niet hetzelfde woord. 't Zw. *källa* is door assimilatie uit *källda* geboren, terwijl 't Ohd. *quella*, zelfs in de oudste oorkonden, de *d* mist en dus een afleidsel is van 't w.w. *quellen*, *qual* = wellen, ophorrelen.

³⁾ Bv. Eng. *child*, Ags. *cild* (= kild), On. *kjalta* of *kelta* (schoot, b.v. *kjälta-barn* = schootkind); Ags. *cyl*; On. *kyller* en *kijll*, Nedl. *kul* of *kulle*, Lat. *culeus* en Ned. *kil*, dat bij Kiliaen verklaard wordt door *diepte* en door *statio*, *locus in littori sinuosus*, *sinus* = ankerplaats, bogtige plaats aan 't strand of inham, boezem. 't On. *kjalta* beteekent ook wel *sinus* = boezem. 't Ned. *kil* is ook = *geul* van een rivier, in 't algemeen een doorvaart of sond, bv. de Werkendamsche killen en *de Kil* tusschen Holland en Zeeland; Schotsch *cyle* = a sound, a strait.

werkelijk voorkomende uitdrukking te bezigen, op *barn in quithau* zouden hebben gedronken.

Vooraf ook uit eerbied voor de jeugd, die niet mogt ¹⁾ weten waar de kinderen van daan kwamen, nam men zijn toevlugt tot dusdanige verbloemende uitdrukkingen. 't Kind kwam uit een holle boom, of wel uit 't veen, en moeder had, toen zij 't naar huis bracht, bij 't overgaan van 't vonder, 't been gebroken en moest nu te bed liggen, enz., enz. En zoo liet men 't kindeken logeeren in 't spindeken ²⁾ of Mayken in 't schaprayken ('t kasje), en zoo is, tenzij ik mij zeer vergis, Hansje in den kelder ³⁾ niets anders dan Mayken in 't schaprayken, een kiesheidshalve gekozen uitdrukking voor *barn in quithau* of *wambai* ⁴⁾.

Ook de Duitschers kennen *Hänschen im Keller* en de Engelschen *Hans-en-kelder*, dat ze zeker, zoo als niet weinig andere uitdrukkingen, van de Nederlanders hebben overgenomen.

Ten slotte vestig ik er de aandacht op dat de combinatie *Hansje in de kelde* dubbel disparaat is. Immers past, ten eerste, het zeker niet oude *Hansje* al zeer slecht bij het stokoude, uit alle Germaansche taaltakken, behalve 't Gothisch, verdwenen *kelde*; ten tweede strookt het verbloemende *Hansje* al zeer weinig met dat een, liefst bedektelijk genoemde, zaak zoo maar onbewimpeld noemende *kelde*.

Hiermede laten we „Hansje in den kelder” varen en gaan over tot het tweede punt dat ik hier wenschte ter sprake te brengen.

Dat tweede punt dat wel nader overweging verdient, vindt men op pag. 20, alwaar we lezen: „Het is haar (der spraakmakende gemeente) niet te doen om vernuftige, verrassende speligen, om nieuwe scheppingen geknipt, als 't ware, naar 't model der spraak-kunst, om Witze, maar om een klankverbinding, zoo sterk mogelijk gelijkende op de veranderde en van ongeveer dezelfde uitwerking. Vraagt dan ook niet nauwgezet rekenschap van de uitdrukking „iemand kennen van haver tot gort”; zelfs de bekwaamste kruidenier ⁵⁾ zal u geen uitsluitel weten te geven: in de volkstaal overgezet uit „van *aver tot aver*, d. w. z. „van ouder tot ouder”, gelijkst ze immers sprekend op de verouderde,” etc.

Hoe juist hier ook wordt uiteengezet hoe de spraakmakende ge-

¹⁾ Ik zeg *mogt*. Thans wordt den kinderen reeds vroeg de gansche natuurlijke geschiedenis van den mensch met kleuren en fleuren ontsluitend.

²⁾ De *brooaspinde* of *spinne*, zooals 't in mijn jeugd in 't Oldambt nog heette.

³⁾ 'k Herinner dat *kelder* ook anders wel euphemistisch gebezigd wordt, b.v. naar den kelder gaan = te gronde, dood gaan.

⁴⁾ Zooals in Luk. I. 44 staat. *Wambai* dat sing. van *wamba* (Ags. *vamb*, Eng. *womb*), bij ons bewaard in *wamme* of *wam* = buikstuk van een visch, bv. *de wam* van een kabiljaauw.

⁵⁾ Zou niet de molenaar of de grutter ons 't best kunnen uitleggen hoe haver tot (haveren) gort komt?

meente uitdrukkingen, wier zin ze niet meer vat, vervangt door andere die ze wel begrijpt, — de verklaring van 't ophelderende voorbeeld ,van aver tot aver' door ,van ouder tot ouder' is niet geheel bevredigend. Immers, is het wel volkomen zeker dat *aver* in ,van aver tot aver' = *ouder* is?

Reeds Meijer zoekt in zijn „Woordenschat” de toen (\pm 1668), en zeker al vrij wat vroeger, in hare oorspronkelijke beteekenis niet meer begrepen uitdrukking te verklaren en zegt dat anderen voor hem er hun vernuft reeds op hadden gespitst. Hij begint met te zeggen dat *aver* een FRIESCH woord is en eindigt met te gissen dat het uit *ouder* is geboren, door dit op zijn VLAAMSCH uit te spreken *auwer* en dit dan tot *aver* te verminken; een verklaring, die zeker niet uitmunt door eenvoudigheid en natuurlijkheid. Anderen achtten volgens Meijer *aver* uit *over* geboren. Oudemans in zijn Bijdrage tot een Midd.- en Oud-Nedl. Woordenboek verklaart, ,van aver tot aver' door ,van ouder tot ouder' met verwijzing op zijn Woordenboek op Bredero. Hier vindt men enkel: „waarschijnlijk heeft *aver* zijn oorsprong uit *auer* genomen, waarvan met de *u* tot *v* vervormd heeft.” Wordt door deze opmerking van Oudemans ook al niet veel licht over het woord *aver* verspreid, die ijverige verzamelaar heeft toch aanspraak op onzen dank, omdat hij drie passages aanhaalt ¹⁾ waaruit het gebruik der uitdrukking recht duidelijk blijkt. De eerste luidt:

„Ick selje bereecken en haer afkomst van lidt tot lidt, van aver tot aver;”

de tweede: „Het recht *van auwer t'auwer geërft;*”

de derde: 't Schijnt wel dat welboren mannen van ouds zijn geweest die van *aver tot aver* van vrije en eerlicke luiden waren gekomen.”

Zeker laat zich in alle drie plaatsen *van aver tot aver* zeer goed door ,van ouder tot ouder' verklaren, maar of *aver* op de door Meijer of Oudemans voorgestelde manier uit *ouder* is verminkt, dat is een heel andere vraag, die ik niet gaarne toestemmend zou beantwoorden. Dat *ouder* in *ouër* of *ouwer* overgaat is welbekend, maar hoe uit *ouër* of *ouwer* of zelfs uit *auër* of *auwer* de vorm *aver* kon voortkomen, dat laat zich op grond van de klankwetten die de Nederlandsche taal beheerschen, niet bewijzen. Dat een Nedl. *a* in *au* of *ou* overgaat is niet zonder voorbeeld,²⁾ maar van een *ou* of zelfs *au* dat in *av* verandert zijn de voorbeelden ver te zoeken, dat wil zeggen: niet te vinden. *Ouder* levert evenmin *aver* op als *kouder* — *kaver*, of *houwer* en *houder* — *haver*. Hoezeer

¹⁾ Een uit Schijnb. heil, 25, een tweede uit Hooft en een derde uit Huig de Groot's Inleiding tot de Rechtsgel.

²⁾ Immers is *oubollig* uit *âbollig*, Ohd. *âbolgig* of *apulgic* van *belgan*; *ouwijs*, *auwijs* uit *âwijs* (onwijs), beide door den invloed der volgende lipletter.

dus ook *van aver tot aver* in beteekenis met ‚van ouder tot ouder’ overeenkomt, de Nederlandsche klankwetten gedoogen niet *aver* voor een verminksel van *ouder* te verklaren. En hoe de genen die, volgens Meijer’s mededeeling, *aver* in onze uitdrukking met *over* gelijkstelden, het bij die verklaring met den zin van ’t gezegde klaarden, valt ook al moeilijk te raden.

Indien we dan de eigenlijke beteekenis van dit zeker overoud, en dientengevolge reeds vroeg in zijn oorspronkelijke kracht niet meer begrepen, gezegde op ’t gebied der Nederlandsche taal zelve niet kunnen vinden, dan dienen we de verwante taaltakken eens na te pluizen om te zien of die misschien een woord bezitten, waaruit het *aver* der Nederlandsche uitdrukking ‚van aver tot aver’ of wel *van aver t’ aver*, zich zoowel wat den vorm als den zin betreft, ongedwongen laat verklaren.

Wanneer we een of ander duister woord van onze Nederlandsche taal met behulp der verwante taaltakken trachten op te helderen, dan spreekt het van zelf dat we ’t meest kans hebben om ’t gezochte licht te vinden, als we *die* taaltakken raadplegen die ’t naast met de onze zijn verwant. Twee zulke zeer na met ’t Nederlandsch verwante talen zijn, ’t is wel bekend, het Oud-Saksisch en het Angel-Saksisch, met wier behulp reeds over menig raadselachtig taalverschijnsel, waarvan we binnen de grenzen van ons taalgebied te vergeefs de verklaring zochten, het helderst licht is verspreid. Deze lichtverspreidende eigenaardigheid danken deze beide taaltakken vooral aan de omstandigheid dat zij letterkundige gedenkstukken bezitten die uit een veel vroeger tijdperk dagteekenen dan de alleroudste eigenlijk gezegde Nederlandsche taalmonumenten, en dan ook de taal in een veel oudere en dus ook veel minder geslonken en verminkte gedaante te aanschouwen geyen dan de alleroudste Nederlandsche overblijfselen. Veel van ’t geen in de zooveel jongere Nederlandsche gedenkstukken reeds tot onkenbaarheid toe is geslonken, vertoonen ’t Oud- en Angelsaksisch in een betrekkelijk onverminkte gedaante. Raadplegen we nu het Oud-Saksisch van den Héleand, dan vinden we al spoedig een woord waaruit het Nederlandsche *aver* in *van aver t’ aver* zich zoowel wat den vorm als de beteekenis aangaat volkomen bevredigend laat verklaren. Dat overoud woord dat we in den Héleand meermalen aantreffen en dat ook in ’t Angelsaksisch dikwijls voorkomt, luidt Os. *abhora* en Ags. *afora* (eafora) en beteekent nakomeling, zoon, telg, verwant. Zoo heeten, b. v. Hêl, vs. 69, de kinderen Israëls — *abharon Israhêles*, en in ’t Angelsaksisch van den Beóvulf wordt Scyld’s zoon *Scyldes eafera*, en Ongentheówes nazaten — Ongentheóws *eaferan* ¹⁾ genoemd.

¹⁾ De vorm *ea* in *eafera* is een in ’t Ags. veel voorkomende wijziging.

Zeker is er tusschen *abhora* of *afora* (*eafera*) en *aver* nog al vrij wat verschil van vorm, maar dat zal niemand bevreemden, die bedenkt dat woorden, evenals munten, door langdurig en veelvuldig gebruik erg slijten en dat er sedert den tijd dat de *Beovulf* en de *Héliand* hunne ons overgeleverde gedaante verkregen, al vrij wat water door den Rijn is geloopen. Om ons te overtuigen dat een woord als 't Os. *abhora* werkelijk hetzelfde kan zijn als 't Nedl. *aver*, hebben we maar een ander Nederl. woord te kiezen van denzelfden vorm als *aver* en te zien hoe dat er uitzag in den tijd toen *abhora* in zwang was.

Een zoodanig woord is bv. *liever*, de comparatief van *lief*. En *liever* is in 't O.-Saksisch van den Heleand? — *liobhoro* mannelijk, en *liobhora* vrouwelijk. Dit laatst nu staat klaarblijkelijk tot *liever* volkomen zoo als *abhora* staat tot *aver*. Met 't overeenkomstig Nederlandsch vergeleken hebben *liobhoro* 'en *abhora* beide de slot-*a* verloren, de zware *o* tot *e* verdund, en in beide is *bh* door *v* vervangen ¹⁾. 't Ags. was in sommige opzigten minder behoudend dan 't Os. Dit blijkt in ons geval daaruit dat *afora* daarin reeds dikwijls tot *eafera* is gewijzigd en de comparatief van *leóf* (lief) reeds tot *leófre* is gesmolten. Dat intusschen ook 't Ags. *afora* (of *eafora*) vormelijk met 't Nedl. *aver* overeenstemt dat kunnen we ons verduidelijken door 't Ags. *eofor*, (ook *efor*), dat identiek is met 't Nedl. *ever* = everzwijn.

Wij zullen, dunkt me, op grond van 't bovenstaande niet ver van de waarheid zijn, als we aannemen dat *van aver t' aver* in den tijd waaruit de Heleand afkomstig is, luidde: *fan abhoran te abhoran* = van nazaat tot nazaat, van afstammeling tot afstammeling, van den eenen afstammeling tot den anderen, of, zooals er in de eerst aangehaalde plaats staat, van lidt tot lidt. Nu is, dunkt me, van afstammeling tot afstammeling, dat is, door de geheele reeks der afstammelingen heen', niet minder gepast en duidelijk dan, van ouder tot ouder?

Indien dus het *aver* in van *aver* tot *aver*' zoowel wat den vorm als den zin aangaat in 't *abhora* en *afora* der naverwanten Oud- en Angel-Saksische talen een volkomen bevredigende verklaring vindt, dan moeten we, zou ik zeggen, wel besluiten dat we in deze

van *a*. Met ongewijzigde *a* vindt men dit Ags. woord onder anderen Daniël 672,

*Sidhdhan thær his aferan édd bryttedon,
velan, vunden gold in thære vidan byrig* =

Sedert daar zijn nazaten 't goed genoten,

De weelde, 't gevonden goud in de wijde burg.

Eafora met *o* als in 't Os. staat Genesis 550.

Burg vroeger vrl., wordt thans, na veel weifelens, in 't Ned. man. gemaakt.

¹⁾ In 't Oud-Saks. zelf schijnt *abhorō* ms reeds onder de gedaante van *avaro* voor te komen.

Oud- en Angel-Saksische woorden den waren oorsprong van 't raadselachtige Nederlandsch *aver* hebben gevonden.

Op pag. 22 van Prof. Moltzer's bovengenoemd opstel lezen we, „Te Winkel, wijlen mederedacteur van 't Woordenboek der Nedl. Taal, zag eens in Friesland een tuinman bezig met *zaaijen* in een bloemperk. Op de vraag wat hij daar zaaide, kreeg hij ten antwoord: *heelejantroep*, de bedoeling was *helio-* of *heli-anthropen*. Noemt gij die bloem *heelejantroep*? en waarom zoo? „Wel dat is duidelijk,” luidde het bescheid: „men kweekt immers zelden een enkel plantje, maar doorgaans een geheelen troep bijeen.”

Hierbij heb ik ten eersten op te merken dat, als wijlen Dr. Te Winkel verhaalt dat hij een tuinman in Friesland *hilianthropen* zag *zaaijen*, hij hoogst waarschijnlijk door zijn geheugen wordt misleid, aangezien het bij tuinlieden geen gewoonte is genoemde bloemen te *zaaijen*. Ze wordt geregeld *gestekt*. Men kan ze wel *zaaijen*, maar dat geschiedt dan niet in bloemperken van den kouden grond, maar in een warmen bak. Dit doet men echter hoogst zelden, „omdat men er 't eerste jaar niets aan heeft, en het uiterst moeilijk is ze den winter door te krijgen,” zegt mijn tuinman Kappenberg, in de Plantsoenstraat, die nog al vrij goed op de hoogte van zijn vak is.

Ten tweede kunnen we hier opmerken dat *helianthrop* ¹⁾ een merkwaardig voorbeeld is van een wanvorm die den eigenlijken, juiste naam zoo goed als geheel heeft verdrongen. Immers *hoort* men bedoelde bloemen thans door bijna iedereen niet *helio-* maar *helianthropen* noemen. En toch is *heliotroop* het alleen juiste. De thans zoo algemeen gebezigde verbastering is het kind van de vermenging van twee verschillende bloemnamen: *helianthes* en *heliotropium* ²⁾; waarvan de eerste letterlijk *zonnebloem*, de tweede evenzoo letterlijk *zonnewende* beduidt. Beide werden ter aanduiding van de zonnebloem gebruikt.

Later heeft men beide woorden onderscheiden en in wetenschappelijke werken *helianth* tot de welbekende zonnebloem en *heliotroop* tot de kleinere, welriekende soort van bloemen beperkt.

¹⁾ Onlangs las ik in een nieuwsblad zelfs *telieantroop*. Een *telie-narcis* wordt wél in de botanie genoemd.

²⁾ In Grieksche woordenboeken zal men *ἡλιάνθεος* te vergeefs zoeken. Het bij Plinius voorkomende *helianthes* (een slingerplant met 't blad van een myrth) wordt nu van *ἑλίξ* (= *helix* = slingering) afgeleid. Hiertegen strijdt dat in de laatste, door Prof. Engelbregt bewerkte uitgave van George's Lat. woordenboek *helianthes* met lange stam-*e*, als kwam het van *ἥλιος* (*hēlios* = Zon), wordt geschreven. Bij Priscianus ook *Heliotropius* = een blaauw gesteente.

De warnaam *helianthroop* is, voor zoover ik zie, nog in geen Nedl. woordenboek opgenomen. Van Dalen heeft alleen *heliotroop* met de verklaring: „een ruwbladige plant, zonnebloem.” Meijer in 't tweede deel van zijn Woordenschat geeft *heliotropium*, dat hij met *zonnewende*, *zonnebloem*, *kankerkruid* verduitscht.

Ofschoon steeds vasthoudend aan mijn ouden stelregel:

Juist is alleen 't geen 't algemeen gebruik gebiedt,

't Gebruik alleen beslist, en hooger vierschaar is er niet, geloof ik toch dat in dezen de wanvorm *helianthroop* nog geenszins zoo vast in 't algemeen gebruik is geworteld of we kunnen dien, zoo we dat ernstig willen, vooral daar dit bederfsel nog geenszins algemeen in de schrijftaal is ingeslopen, nog wel voor goed loozen. Hoezeer *heliotroop* (zonnewende) een niet minder gepaste naam voor de zonnebloem is — die dan ook door de Franschen *tournesol* wordt geheeten — dan *helianth*, is het toch zaak, om, wanneer men zich in wetenschappelijke werken of anders van deze vreemde woorden wil bedienen, aan ieder zijn eigen vast bepaald gebied aan te wijzen, en de zonnebloem steeds *helianth*, en de kleinere geurige bloemsoort geregeld *heliotroop* ¹⁾ te noemen.

En hierbij kunnen we het voor 't oogenblik wel laten rusten.

Kampen, 19 Nov. 1882.

De kat uit den boom kijken.

Deze spreekwijze staat gelijk met: *eene afwachtende houding aannemen, zien hoe de zaken loopen zullen*. Sommigen verstaan het woord *boom* door *boôm*, *bodem*, namelijk van het vaatje, waarin vroeger, bijwijze van volksvermaak, de kat geknuppeld werd. Deze verklaring is echter al te gezocht, vermits bij dat spel (?) niet door *kijken* maar door *slaan*, de kat naar omlaag komt. — Voor eenigen tijd zag ik eene kat, die overhaast de vlucht nam voor haren ervvijand, den hond. In radeloze angst vloog zij in een boom: hier kon de hond haar niet volgen, maar deze zette zich heel kalm onder den boom neder, en bleef de oogen onafgewend op poes houden, ten einde haar door zijn doordringende blikken te biologeeren en zoo te dwingen naar beneden te komen.

J. E. T. G.

¹⁾ In 't Eng. heet de *heliotroop* ook wel *turnsole* en in 't Italiaansch *tornasole*, terwijl *girasole* geregeld tot de zonnebloem wordt beperkt. 't Fransche *tournesol* beduidt ook *lakmoesplant*, *lakmoes*, terwijl bij plantkundigen de zonnebloem ook *hélianthe* heet.

Vragen beantwoord.

Vijfde Jaargang, No. 5.

Vraag 2. De hoogleeraar *Brill* en in navolging van hem de taalkundige *Van Dale* willen, dat men bijv. zegt:

De zonen van Lodewijk den Vromen.

Nu leerden wij voor dien tijd, dat we hadden te schrijven: *den Vrome*, op grond van overeenkomst met *den rijke, den bode*, enz. Mag men hier *den vorm geheel negeeren* door op te merken, dat de uitdrukking eigenlijk beteekent:

De zonen van *den vromen* Lodewijk?

Antwoord. Wanneer men schrijft: De zonen van Lodewijk den Vromen, negeert men den vorm volstrekt niet. Dit zou alleen dan het geval wezen, wanneer *Vrome* een zelfstandig naamwoord was. Eertijds werd het attributieve bijvoegelijk naamwoord zoowel vóór als achter het zelfstandig naamwoord gezet: *de oude knecht, de knecht oud* en ook *de knecht oude* of *de knecht de oude*. Dus ook: *de vrome Lodewijk, Lodewijk de vrome* (adjectief).

Ter verduidelijking mogen nog de volgende voorbeelden dienen:

Ik spreek van Frederik den Wijzen (adject). Ik spreek van Confusius, den wijze van China (wijze = wijsgeer; zelfst. naamw.).

Neemt men eenmaal aan, dat *vrome, wijze* enz. in uitdrukkingen als: Lodewijk de Vrome, Frederik de Wijze *bijvoegel. naamwoorden* zijn, dan moeten deze natuurlijk ook als bijv. nw. verbogen worden. Vormen als (*den*) *Vrome* verliezen daardoor hun recht van bestaan.

G. LZG.

Vraag 5. a. De boer ziet de ploeg *drijven* door de stoppels.

b. De zwaan zag den ring op de plompen *drijven*.

Drijven in zin *a* beteekent: *gedreven worden*.

„ in zin *b* „ *drijvende*.

Hoe dien ik nu *drijven* in deze zinnen in de taalkundige ontleding te noemen?

Antwoord. Op de werkwoorden *zien, hooren, laten, doen* en eenige andere volgt dikwijls een zoogenaamde locatieve infinitief (zie daarover Van Helden, Nederl. Spraakkunst 2e deeltje, 2e druk, bl. 19 en 23.) B.v. Ik zie hem *komen*. Ik laat hem *spelen*. Die infinitief heeft meestal actieve, doch somtijds passieve beteekenis. Voorbeelden:

Ik zie den predikant het kindje doopen = Ik zie, dat de predikant het kindje *doopt* (actief).

Ik zie het kindje door den predikant doopen = Ik zie, dat het kindje door den predikant *gedoopt wordt* (passief).

Ik hoor den kunstenaar spelen = Ik hoor, dat de kunstenaar *speelt* (actief).

Ik hoor de symphonie spelen = Ik hoor, dat de symphonie *gespeeld wordt* (passief).

Ik zie den ring op de plompen drijven = Ik zie, dat de ring op de plompen *drijft* (actief).

Ik zie den ploeg door de stoppels drijven = Ik zie, dat de ploeg door de stoppels *gedreven wordt* (passief).

In de taalkundige ontleding noemt men dus het woord *drijven* in zin *a*: locatieve infinitief met passieve beteekenis, en in zin *b*: locatieve infinitief met actieve beteekenis.

G. LZG.

Vraag 7. De Nieuwe Spelling wil, terecht: *allerwegen* en ieder moet dit billijken. Doch hoe te verdedigen de schrijfwijze *halverweges* (Zie *Woordenlijst*) naast *achterwege*, *deswege*, *mijnentwege*?

En waarom wil zij: *dienvolgens*, *dienevereenkomstig*, naast blootshoofds enz.?

Antwoord. Het woord *allerwegen* is samengesteld uit het onbepaalde telwoord *alle* en het zelfst. naamw. *weg*, beide in den 2en nmvl. mannel. meervoud. *Achterwege* bestaat uit het voorzetsel *achter*, dat hier den 3den nmvl. regeert en het zelfst. nmw. *weg* in den 3en nmvl. mannel. enkelv. (vandaar de *e* achter het woord). *Deswege* en *mijnentwege* staan voor: *van deswege*, *van mijnentwege*; vergel.: *van rechtswege*. *Wege* is in die uitdrukkingen 3e nmvl. mannel. enkelv. en wordt beheerscht door het voorzetsel *van*, dat vroeger den 3en nmvl. regeerde. Waarom schrijft men nu *halverweges*? Omdat de vorm *halver* verbiedt hier aan een enkelvoud te denken. *Weg* is steeds een mannelijk woord geweest, dat sterk verbogen werd. De vorm *halver* kan dus alleen verklaard worden, wanneer wij aannemen, dat het bijvoeg. naamw. *half* in den 2e naamval meervoud staat. Hieruit volgt, dat *weg* óók in het meervoud gebruikt moet zijn, en dat men zoowel *halverweges* moet schrijven, als *allerweges*.

Onwillekeurig denkt men zich het woord *weg* in *halverwegen* in het enkelvoud; aan een meervoud *kan* echter in de meeste gevallen even goed gedacht worden.

Voorbeeld: De stad was omsingeld; in den ochtend deden de belegeraars een algemeenen aanval; *halverweges* genaderd, werden zij met kanonschoten begroet.

Wanneer oudtijds een adjectief vóór een substantief stond, zonder te worden voorafgegaan door een lidwoord of voornaamwoord, werd het adjectief verbogen, zooals nu nog het bezitt. voornaamw. *mijn*. Overblijfselen daarvan vindt men b.v. in *blootshoofds*, *goedsmoeds*, *veelszins*, *gewapenderhand* enz. (in al deze uitdrukkingen treft men genitieven aan).

Dienvolgens bestaat uit het aanwijzend voornaamw. *die* en het

voorzetsel *volgens*, dat uit het tegenwoordig deelwoord *volgend* ontstaan is. *Volgens* regeerde den derden naamvl. Vandaar *volgens dien* (3en nmvl.) en *dienvolgens*. Vergelijk het Duitsche *dem zufolge*.

Overeenkomstig is ook een voorzetsel en regeerde vroeger den datief. Dus: *overeenkomstig dien* (3e nmvl. van het aanwijzend voornaamwoord) en *dienovereenkomstig*.

G. Lzø.

Vraag 10. Ik lees in *Staring's „Verjaardag”* (Zie bl. 66 der Volksuitgave):

„Zoo sprak het *diep* van *Ons*. *Des Vreemdlings* was het *droog*.
Hoe dien ik dit te verklaren?

Antwoord. *Staring* spreekt in zijn „Verjaardag” van eene zeekaart,
„die, aan den effen wand

Veelverwig pronkte.”

Edelard had er eigenhandig den weg op aangestipt, dien zijn houtschip meermalen ging.

„Elk open ruim” op die kaart was ingevuld met leerzame aantekeningen en geschilderde tafereeltjes. Men zag te Duins onzen Tromp den wimpel hijschen; Evertsen werd herdacht, als de „Held der Maas.” Zóó sprak het *Diep* van *Ons*: aldus vertelde de *Zee* van onze heldendaden. *Des Vreemdlings* was het *Droog*: het *Land* daarentegen deelde bijzonderheden van andere volken mede.

Op Groenland b.v.

„Stond heel het Noorden om een klip geschaard:
Mensch, dier en plant.

G. Lzø.

Spanjaard--Spannaad--Spanaâr.

(Zie VI, 51.)

In Friesland zegt men, in deze spreekwijze, duidelijk *spanaâr*, *span-aâr* (*span-ader*); dit is het oorspronkelijke, onverbasterde woord. Het tongriempje of tongtoompje, dat bedoeld wordt, heeft dan ook meer gelijkenis met een *adr*, dan met een *naad*.

Haarlem.

JOHAN WINKLER.

Studie der levende taal.

I. Reinardie, reinardij.

't Zelfstandig naamwoord „reinardie” is eigendom van 't Middelnederlandsch. Men vindt het o. a. in *Van den lande van Oversee*, het bekende strophische gedicht van Maerlant, ter plaatse, waar de dichter zijne ergernis lucht geeft over 't feit, dat men voor den dienst van Christus' kerk niet te vinden is, tenzij winstgevende prelaatschappen vervuld moeten worden. „Alse vallen,” roept hij uit:

*Alse vallen prelatiën
In kerken ende in canosiën,
Daerwaert spoedet metter vaert.
Deen gaet smeken, dander vriën;
Daer siet men der symoniën
Sere togen haren aer:
Wie sijn si, die daer tvette afsyën?
Die therte hebben met reinardiën
Van binnen bewist ende wel bewaert.
Men hevet wat doen van clergiën:
Met loesheiden, met scalkerniën
Machmen comen in Gods wijngaert:
Dus blivet frucht al onbewaert! ¹⁾*

In 't glossarium teekende Dr. Eelco Verwijs aan: *reinardie* = *sluwheid*, *listige vond*, *vossenstreek*, en dan volgt er eene verwijzing naar de bekende uitgave van den *Reinaert* door MARTIN.

Het laatste woord als vertaling van *reinardie* heeft me niet geheel voldaan. Eene vossenstreek is een goed woord, als men eene slimme streek bedoelt met een verdacht tintje, niet die soort boosheid, die de som van sluwheid, huichelarij en buikdienst zou mogen heeten, en wel degelijk door Maerlant wordt bedoeld.

Doch deze zaak mag onze aandacht niet afleiden; ik had eene andere bedoeling. Ik wilde vragen of 't woord *reinardie* of *reinardij* niet wellicht eene plaats verdient in de *Woordenlijst der Nederlandse taal*. Aanleiding tot deze vraag geeft mij niemand minder dan C^d. Busken Huet. In zijn jongste werk *Het land van Rembrand* vind ik het woord *reinardie* twee keeren gebruikt, wel is waar tusschen de gebruikelijke aanhalingsteekens ingekramd, maar toch degelijk gebruikt zonder verklarende noot aan den voet der bladzijde. Ik zal de betreffende plaatsen afschrijven. Sprekende over Gottfried van Straatsburg's *Tristan en Ysolde*, zegt hij: ²⁾

¹⁾ DR. EELCO VERWIJS, *Maerlants Strophische Gedichten*, 1880. Zie bladz. 128, 12de strophe.

²⁾ C^d. Busken Huet, *Het land van Rembrand*, deel I, bladz. 614. Noord en Zuid, 6e Jaargang.

— Ysolde's „reinardie” is voor ons Ysolde's sprekendste karaktertrek. —

En elders, waar van eene middelnederlandsche ballade, waaraan Samuel Coster zijne *Klucht van Teeuwis de boer en men juffer van Grevelinckhuysen* ontleende, gewaagd wordt, heet het ¹⁾, in de critiek:

— „Het is ons aangenaam, dat in die kleine wereld vol wederzijdsche laagheid en bedrog de schrandere zich bevindt aan de zijde van den persoon die de misdeelde klasse der samenleving voorstelt, en de „reinardie” van den zwakke de overwinning behaalt op de schelmerij en de botheid van een ontaarden bevoorrecht stand.” —

Uit een en ander blijkt, dat Huet het woord „reinardie” een geschikten vertegenwoordiger acht van 't begrip: „sluwheid + slechtheid, en daardoor tot succes.” Intusschen zou de vraag kunnen gedaan worden of niet wellicht ten gevolge van 't feit, dat we de misdaden van Reinaert, betrekkelijk gesproken, door de kunst van *Van den Vos Reinaerde* zelf een beetje vergoelijken — of niet daardoor wellicht 't woord „reinardie” minder geschikt is om voor niets dan laagheid te dienen. Ik geloof het wel. Laat het dan staan als praedikaat van dengene, wien stoffelijk succes ten deel viel door zijne slimheid en sluwheid, die geen huichelarij vreesde, als ze dienen moest om anderen te verschalken. 't Woord wordt dan eene soort tegenhanger van 't Fransche substantief *espèglerie*. ²⁾

Gelijk ieder weet is de taal volstrekt niet afkeerig van deze soort woordvorming, waarbij eigennamen tot grondwoorden dienen. Eene nurksche behandeling is verstaanbaar, ook voor iemand, die nooit de kennis maakte met Robertus Nurks, den onaangename mensch in den Haarlemmer hout. Eene wertheriaansche levensbeschouwing kan 't deel wel zijn van iemand, die zijn Werther volstrekt niet weet thuis te brengen, en zoo zou *reinardie* of *reinardij* zich gemakkelijk een plaatsje kunnen veroveren in deze wereld, die voorloopig aan de naneven van Reinardus nog geen gebrek heeft.

Maar dan ware reinardij 't meest te verkiezen. Reinardij om de overeenkomst met schelmerij, schurkerij, huichelarij en andere van gelijken stempel en gelijke vorming. Reinardij zonder aanhalings-teekens ware taalverrijking.

Den Haag, 3 Dec. '82.

A. W. STELLWAGEN.

¹⁾ Huet, t. a. p., bladz. 616.

²⁾ Woordenboek van Littré, bij Huet *Het land van Rembrand*, deel I, bladz. 611.

II. Leedvermaak of schadevreugde?

In de laatste aflevering van den *Navorscher* (Afl. 11, jaargang 1882) komt iemand voor den dag met de vraag of het niet goed zoude zijn, indien we het Duitsche woord *schadenfreude* voortaan door *schadevreugde* in plaats van door *leedvermaak* gingen vertalen? De inzender der vraag is dus in de eerste plaats tegen 't woord *leedvermaak*. Terecht of niet? In 't woordenboek van *Sicherer en Akveld* staat, op 't artikel *schadenfreude*, het volgende:

Schadenfreude: vreugde over het leed van een ander, *leedvermaak*, uitjouwen, hoon, spot.

't Woordenboek van *Sicherer en Akveld* neemt dus 't bestaan van *leedvermaak* aan, en inderdaad ontmoet men het eene enkele maal in de courant en zelfs wel eens in andere gedrukte stukken. De *Woordenlijst* van de Vries en te Winkel kent het woord niet, het woordenboek van Van Dale geeft het woord eene plaats, maar om het, met *schadevreugde*, beslist af te keuren. Intusschen, er is twijfel, als iemand ons vraagt of leedvermaak onder de bruikbare Nederlandsche woorden kan plaats nemen. Vooreerst de opmerking, dat het Duitsch meer woorden heeft met *schaden* saamgesteld. Hier zijn ze:

1 Schaden-ersatz	= schadevergoeding.
2 Schaden-freund	= stokebrand, twiststoker.
3 Schaden-froh	= zich verheugend in 't leed van een ander.
4 Schaden-mensch	= kwaadwillig mensch; een, die zich over 't leed van een ander verheugt.
5 Schaden-klage	= aanklacht wegens benadeeling.
6 Schaden-lust	= zucht tot plagen, benadeelen.
7 Schaden-preis	= berekening der schade.
8 Schaden-schätzung	= berekening der averij.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat voor slechts twee woorden uit dit achttal, Nederlandsche samenstellingen bestaan, en ligt de vraag voor de hand, of we, naast *leedvermaak*, ook maar niet zouden nemen: (*schadevrootlijk*, *schademensch*, *schadevriend*, *schadezucht*; in den geest van den inzender in den *Navorscher*) *leedvrootlijk*, *leedmensch*, *leedvriend*, *leedzucht*? Mij dunkt, ieder Nederlandsch oor zou zulke samenstellingen wraken. Wie 't wel met de taal meent is niet jaloersch bij de erkenning, dat *het Duitsch in hoogere mate de eigenschap heeft om woorden-verbindingen voor samenstellingen te bezigen dan 't Nederlandsch*. Ja meer; een aantal Hoogduitsche samenstellingen, letterlijk in 't Nederlandsch te vertalen, zou zijn onze moedertaal hare eigenaardigheid ontnemen. Nooit komen in Nederland „sneeuwbetopte” Alpenkruinen, nooit zelfs „wolkenbetrokken” luchten. Maar *leedvermaak*? Het is niet aan

te bevelen. Het is even onnoodig en even leelijk als *leedvroolijk* zijn zou. 't Nederlandsch heeft weinig samenstellingen met *leed*; *leedwezen*, misschien ook *leedgevoel*, maar dit is, strikt genomen, onnoodig, omdat het denzelfden zin weergeven wil, die door *leedwezen* wordt uitgedrukt. Mij dunkt, dat het beter is te blijven zeggen: „wie zich verheugt over 't leed van een ander,” en niet: „wie leedvermaak heeft om of over een ander.” Want dit laatste zegt niet, wat we bedoelen; het beteekent eigenlijk: wie vermaak heeft om, of over 't leed, om of over een ander, zoodat er dan eigenlijk nog weer een derde persoon in deze historie betrokken is. Trouwens, de zeggingskracht eener taal ligt niet bepaald in zulke woordkoppelingen. Sla Bilderdijk eens op, en zie hoe hij zich uitdrukt, als zijn gemoed verbitterd is door 't „leedvermaak” der menschen

*En thands, nu de ouderdom mijn krachten heeft verbroken,
 Het moordende verdriet mijn hartaâr afgestoken,
 En de enge borst mij hijgt van d' allerjongsten snik,
 Nu trapt men me op de keel in 't uiterste oogenblik,
 Speelt met den doodsangst van den stervende en bezweken,
 JA, JUCHT IN ELKE GRIL DIE 'T JAMMER UIT DOET BREKEN,
 EN ZWELGT BIJ IEDER ZUCHT MIJN SCHROEVEND HART ONTPREST,
 DIE DUIVLENWELLUST IN, DIE ZICH MET TRANEN MEST. ¹⁾*

Inderdaad, het Nederlandsch behoeft zich geen geweld aan te doen, als het zich wil laten hooren over hen, die vreugde vinden in 't leed van anderen. Dat blijkt wel.

En nu *schadevreugde*? Dit is onvoorwaardelijk af te keuren? 't Nederlandsche woord *schade* heeft eene beteekenis, geheel afwijkende van den Duitschen zin des woord. *Schade* in 't Duitsch is *leed*, *jammer*, en daarmee overeenkomstig is *schadenfreude* vreugde over 't *leed* van anderen. *Schade* in 't Nederlandsch is stoffelijk nadeel, nooit *leed*. Onmogelijk alzoo is 't deze koppeling te dulden: *schadevreugde* zou kunnen beteekenen vreugde over de *schade*, over de stoffelijke nadeelen, nooit over 't leed van anderen. De voorsteller in den *Navorscher* moge alzoo de zaak verder laten rusten ²⁾.

III. Nederslag of neerslag.

Dit woord, dat oudtijds *val*, *manslag* beduidde, maar in die beteekenis verouderd is, wordt tegenwoordig nog al eens gebezigd in aardrijkskundige opstellen. Men gebruikt het dan voor „regen, sneeuw en hagel,” die uit den dampkring naar de aarde komen. Is het gebruik van dat woord in die beteekenis aan te nemen?

¹⁾ Bilderdijk, *Levenspijn*.

²⁾ Het hgd. heeft *Schade* en *Schaden*, daarover in een volgend no. RED.

Of is het, als vertaling van *Niederschlag*, af te keuren? Laat ons de zaak onderzoeken.

Dat het woord oudtijds eene andere beteekenis had, is geen bezwaar: dat gaat zoo met meer woorden.

Maar we bezitten *neerslag* reeds. In welke beteekenis? Er is eene vloeistof, water b.v., en we doen er zout in. Dat zout wordt door 't water opgelost. Maar wij gaan voort met bijvoegen van zout, tot het water verzadigd is. Er kan geen korrel zout meer bij. Toch laten wij nog eene kleine hoeveelheid in de vloeistof vallen. Maar ziet, het bijgevoegde wordt niet opgelost; het zinkt naar den bodem van 't glas, waarin de vloeistof is; het bezinkt, het ploft neer — er ontstaat *neerslag* op den bodem van 't glas. Zoo in honderd andere gevallen, telkens als eenige vloeistof door bijmenging van eene vaste stof of andere vloeistof over 't verzadigingspunt henen komt en het te-veel der bijgevoegde stof *bezinkt* of *neerslaat*. *Neerslag* (bezinksel) is dus datgene, wat zich op den bodem of aan de wanden van een glas of vat vertoont, wanneer de vloeistof over 't verzadigingspunt henen komt.

Nu is de dampkring te vergelijken met eene vloeistof, eene lucht- of gasvormige, waarin de waterdamp wordt opgenomen tot zeker verzadigingspunt, dat afhankelijk is van de temperatuur der atmosfeer. Zoodra de dampkring op eenige plaats over 't verzadigingspunt henen komt, slaat het te-veel neer, bezinkt als het ware dit te-veel en komt als regen, sneeuw of hagel naar den bodem van 't groote luchtvat, naar de oppervlakte der aarde: er is *neerslag*.

Op grond dezer redeneering meen ik 't woord *neerslag* als eene soort collectief voor „regen, sneeuw en hagel” te mogen goedkeuren.

Intusschen heb ik eene gewichtige bedenking tegen het bezigen van 't woord *neerslag* in een zin als deze: „de *neerslag* in Nederland bedraagt ongeveer 7 d.M. per jaar,” want dan bedoelt men *regen*, en is 't woord onnoodig niet alleen, maar zelfs taalverarmend. Want straks bedoelt men wellicht *sneeuw* en zegt *neerslag* of *hagel* en roept al weer van *neerslag*. Op die wijze slaat alles neer. Zoodat dit de slotsom is: *neerslag te gebruiken in de plaats van regen, sneeuw of hagel moet onbepaald afgekeurd worden, maar als collectief, voor deze drie te zamen, verdient het, als een taalverrijkend woord, goedkeuring.*

Den Haag, 7 Dec. '82.

A. W. STELLWAGEN.

IV. On-nederlandsche woordvoeging.

Niet in de keuze der woorden alleen zondigen we, als er over *germanismen* in de taal wordt geklaagd; zeer dikwijls is het ook

de on-nederlandsche *woordvoeging*, de Duitsche syntaxis in Hollandsche woorden, die aan den stijl eenen kwaden naam geeft. En niet de schrijvers van minderen rang alleen zijn het, die het verkeerde voorbeeld geven slordig op de syntaxis te zijn. Zoo nu weer de Heer C. Terburgh, in zijn meesterlijk verhaal *Celestines Geschenk*, dat dezer dage den naam van den schrijver der *Twee Sproken van Minne* en van *Hildegonde van Duyvenvoorde* kwam verhoogen.

De Heer C. Terburgh laat de held zijns verhaals van de *Star van Holland*, een liberaal blaadje, zeggen:

— Een vod, een prul, een onmogelijk product van negentiende-euwsch-hollandsch *snobdom*. . . .

Ik weet niet of de schrijver met dezen uitval tegelijk heeft bedoeld het negentiende-euwsch-hollandsch van de *Star van Holland* als een kenmerk van het blaadje en zijn *snobbisme* te veroordeelen. Het recht om in dezen zijn woord te doen hooren heeft de Heer C. Terburgh zeer zeker, na door niemand minder dan door Cd. Busken Huet een compliment gemaakt te zijn over zijn fraai Neerlandsch. En toch, ook bij C. Terburgh is de constructie wel eens cacographisch.

Slaan we bladz. 130 van zijn boekje eens op; daar lezen we:

„De afgemeten stappen zijner korte beentjes, zijne diepe buigingen, zijne *suikerzoete*, *steeds met de cierlijkste gebaren vergezeld* „complimenten, zijn gekuischte, schoolsche taal, gevoegd bij zijn „kale kruin en zijne *met die van den heer van Haestrecht in blozende gevuldheid wedijverende* wangen, gaven den goeden man iets „deftigs en lachwekkends tegelijk; maar wie geneigd mocht wezen „om den spot met hem te drijven, werd door een enkelen blik der „*zoo doordringend onder de geploide neêrhangende oogleden rondziende schrandere grijze oogen*, al spoedig de lust daartoe benomen.”

Is dit Nederlandsche of Duitsche zinsbouw?

1. *Zijne suikerzoete, steeds met de cierlijkste gebaren vergezeld complimenten.*

2. *Zijne met die van den heer van Haastrecht in blozende gevuldheid wedijverende wangen.*

3. *Der zoo doordringend onder de geploide neêrhangende oogleden rondziende schrandere grijze oogen.*

„Complimenten” gaat gebukt onder den voorlast der adjectieve bepalingen, de „wangen” worden er door plat gedrukt, hoe gevuld ze ook mogen wezen, en de „oogen” mogen zich blind turen op het hun behoorend lidwoord *der*, ze kunnen het niet te zien krijgen.

„Wie geneigd mocht wezen *om* den spot met hem te drijven”, is mede foutief: *om* is overbodig. 't Gaat gewoonlijk zoo, van de eene slordigheid vervalft men in de andere. Zoo komt het dan

waarschijnlijk ook, dat in den laatsten zin nog eene fout is gemaakt.

„Wie geneigd mocht wezen. . . , werd al spoedig de lust daartoe benomen;” dat is, in goed Nederlandsch:

„*Wie* (eerste naamval) geneigd mocht wezen. . . , *hem*, (derde naamval) werd al spoedig de lust daartoe benomen.”

Vergeef mij, maar geen lof, zelfs niet die van Huet, kan zoodanigen zinnbouw redden. Of liever: een schrijver, die door Huet om zijn Hollandsch werd geroemd, moest zich dubbel wachten voor zulke syntaxis.

Toch. . . de Heer C. Terburgh is als schrijver het groene hout. . . wat zal het dorre geschieden?

Den Haag, 12 Dec. '81.

A. W. STELLWAGEN.

V. Conducteur of leidsman?

In den heden ontvangen *Nutsalmanak*, 1883, vind ik, in 't voor 't overige behartigenswaarde, opstel van Prof. P. J. Veth, „Het gebied der Nederlandsche taal” getiteld, den volgenden volzin:

„Er is echter geen enkele reden denkbaar dan de gewoonte, waarom men bv. het *hoofd* eener spoorhalte altijd *chef*, en den *leidsman* van een trein altijd *conducteur* noemt.”

Het beginsel, waarvoor hier gestreden wordt: zuiverheid van taal, ook en vooral door 't weren van bastaardwoorden, waardeerende, heb ik eene bedenking tegen de meening als zouden we *conducteur* door *leidsman* kunnen vertalen. Naar de afleiding niet, naar het taalgebruik evenmin.

Naar de afleiding niet: *leidsman* = een *man*, die *leidt* = een *man*, die *doet liden* of *gaan*. Welnu, niet dit is de bedoeling, dat de *conducteur* den trein zal doen gaan; dit ligt buiten 's mans vermogen. Want immers, tot zelfs het sein van of voor 't vertrek, ontvangt de *conducteur* van den stationschef, die dan in de eerste plaats het recht zou hebben op den naam *leidsman*.

Doch vooral het taalgebruik verzet zich tegen de vertaling *conducteur* = *leidsman*.

Leidsman is alleen figuurlijk. De bijbel is voor sommigen de eenige *leidsman* en richtsnoer van geloof en leven, gelijk de geschiedenis de *leidsvrouw* door 't leven. „In Prof. Veth een uitmuntend *leidsman* hebben bij de studie van Insulinde.”

Bedoelen we echter het stoffelijke begrip: medegaan, iemand, die anderen of iets anders, terwijl zij of het zich verplaatst, vergezelt, dan gebruiken we *geleider*; (*ge* = *samen*) of zelfs wel *begeleider*. Zoodat er geene mogelijkheid is het woord *conducteur* in een Nederlandsch kleed te steken, tenzij in dat van *treinbegeleider* of *treingeleider*.

En tegen het invoeren van dit woord is, dunkt me, met grond niets in te brengen dan alleen dat conducteur burgerrecht heeft en zich niet gemakkelijk zal laten verdringen.

Den Haag, 9 Dec. '82.

A. W. STELLWAGEN.

VI. Bastardwoorden.

Het gebruik of liever misbruik, dat ten onzent van bastaardwoorden wordt gemaakt, schijnt mij toe te verminderen of althans tot staan gebracht. De vreemde woorden beginnen grond te verliezen. Er zijn er onder, die, door de gunstige ontvangst ten onzent in *alle* kringen, vergaten, dat ze in den aanvang alleen op de lippen der aanzienlijken behoorden; dit vergetende, begonnen ze van het veelvuldig gebruik te lijden; en de beschaafde Nederlander, de waardevermindering opmerkende, keerde terug tot het woord der eigen moedertaal.

„De noordsche *vegetatie*, in hare volle ontwikkeling zoo snel als kort van duur, staat in vollen *fleur*.” Lees voor *vegetatie* *plantengroei* en gij spreekt beschaafder: *plantengroei* heeft van 't gebruik minder gelden dan *vegetatie*. Lees voor *fleur* ons Nederl. *bloei* en gij ontwaart hetzelfde. Is dit zoo, dan mag worden aangenomen, dat schrijvers van hoog ontwikkeld taalgevoel ettelijke vreemde woorden weer zullen gaan verbannen, ten minste vermijden, om er de Nederlandsche voor in de plaats te stellen. Enkele voorbeelden zijn me daarvan in den laatsten tijd onder de oogen gekomen. Onlangs één, zeer merkwaardig, bij C^d. Busken Huet, onzen Parijschen Nederlander, wien 't anders geen doodwond toescheen mee te doen aan taalverbastering — te onverantwoordelijker eene dwaasheid, omdat niemand beter dan Huet het Nederlandsch weet te plooiën naar de vlucht zoowel als naar de dartelevendingen van zijnen geest.

Het bedoelde voorbeeld van deze waarheid: het Nederlandsche woord edeler dan het vreemde, kan de lezer vinden in de opdracht aan Prof. J. H. Scholten van Huets jongste meesterwerk „*Het land van Rembrand*.”

Ieder weet, dat het Nederlandsche woord plichtplegingen bijna verdrongen is door 't vreemde woord *complimenten*, ja dat deze vreemdeling zich zelfs het recht heeft aangematigd nóg een Nederlandsch woord bijna te verdringen uit de taal van den dagelijkschen omgang; complimenten staat niet alleen voor plichtplegingen, het doet ook dienst (of ondienst) voor *groeten*, *mededeelingen*: „de complimenten van de juffrouw en dat ze geen complimenten voor haar behoeft te maken.”

Maar, gelijk ik zeide: dit is de straf der indringers, dat de Nederlander, als hij tot de waarlijk beschaafde taal terugkeert, aan het

Hollandsche woord boven 't vreemde de voorkeur schenkt. Dan geen *complimenten*, maar *plichtplegingen*. Huet geeft het voorbeeld. Als hij, in gezegde *opdracht*, het eene „bijzondere aantrekkingskracht” (in Prof. Scholten) noemt, „dat zekere beweegredenen den Oudhoogleraar nooit van 't onderzoeken der gevoelens van andersdenkenden konden afhouden, enz. enz.” vervolgt hij:

„Uit den mond van een tijdgenoot zou dit u als vleitaal kunnen „klinken, en zoudt Gij het willen verwerpen; oordeelend dat mannen van gelijke jaren, op een leeftijd zoo achtbaar als den uwen, „hunne nog overschietende vrije uren nuttiger dan aan *plichtplegingen* besteden kunnen.”

Het vonnis is geveld: in een oogenblik van hoog ernstige toespraak, van Nederlandsch gevoel en gedachte, verwijderd Busken Huet het vreemde woord *complimenten* uit zijne taal en kiest het Hollandsche *plichtplegingen*. Laten we er ons voordeel mede doen, met deze — onbewuste, denk ik — voorkeur des Heeren Huet voor 't Nederlandsche woord boven den bastaard.

Den Haag, 27 Nov. '82.

A. W. STELLWAGEN.

VII. Woorden en uitdrukkingen in Zuid-Nederland.

Ieder onzer, die de Zuidnederlandsche schrijvers leest, weet natuurlijk, dat er in België tal van woorden en uitdrukkingen in omloop zijn, die ten onzent eene andere beteekenis hebben dan in 't Vlaamsche land. In den regel verstaan wij dit Nederlandsch, die woorden en uitdrukkingen dan wel door 't verband, waarin ze gebruikt worden, maar wij bemerken toch duidelijk, dat er een groot verschil is in de woordbeteekenissen van de beide afdelingen der taal. Welnu, ik zal niet beweren, dat de Zuidnederlandsche schrijvers, diergelijke woorden bezigende, foutieve opstellen leveren, maar ik wil er toch op wijzen, dat, voor de eenheid der taal, toenadering van *hunne* zijde tot *onze* woordbeteekenissen wensche-lijk blijft. Intusschen ga ik van tijd tot tijd mededeeling doen van mijne aantekeningen te dezer zake. Voor heden kies ik een tiental *woorden en uitdrukkingen*, ontleend aan „*Polydoor en Theodoor* en andere novellen en Schetsen van Rosalie en Virginie Loveling, Gent 1883.”

10. „Hoe zij het gewaagd had, kon ze zelve niet begrijpen, zij zoo schuchter en bedeesd, zich aan te bieden zonder iemand te raadplegen; het misnoegen haars broeders, harer zwagerin te trotseeren; want het was *tegen hunnen dank*, dat zij hun huis verliet.” (Bladz. 1).

Tegen hunnen dank = *tegen hunnen zin* of, want er is twijfel,

huns ondanks, dat is: zonder hunne medewerking en zweemende naar tegen hunnen zin.

Uit het voorbeeld van Juff. Loveling blijkt, dat in Zuidnederland de Middeleeuwsche beteekenis van *dank = wil, believe* in uitdrukkingen als „met uwen danc”, „an minen danc.”

20. Zij poogde hem te troosten en vroeg meer goedhartig dan *behendig*, of zij de muziek wilde doen ophouden.” (Bladz. 34.)

„*Onbehendige* troostwoorden.” (Bladz. 190).

Wat is onze, wat de Zuidnederlandsche beteekenis van *behendig*? De laatste is spoedig gevonden, als we ons die van 't Middelnederlandsch herinneren, uit Maerlant bvb.:

*Een, die Engistus was genant,
Die Angeus hiet in Walscrer tale,
Was vanden volke altemale
Voghet gheset ende here;
Dese was BEHENDICH sere.*

Oudemans, I, bladz. 422.

Behendig, bij Maerlant, is *verstandig*, eene beteekenis, die in de volzinnen van Juffr. Loveling volkomen past. In Noord-Nederland echter is *behendig* den verkeerden weg opgegaan; wie bijde-hand was, kon verstandig wezen, maar ook listig en in de richting van 't kwade. Zoo is het ten onzent geschied: „behendige dieven” hebben we wel, maar „behendige troostwoorden” kennen we niet.

30. „Gij waart verheugd en gerustgesteld; nu was het wèl zeker, dat uwe aangroeiende genegenheid voor haar u niet verblindde, *mits* allen uwe keuze goedvonden, en zij de vreemdelinge met opene armen in de familie wilden aanvaarden.” (Bladz. 114.)

Mits = omdat, naardien, als *redegevend* voegwoord, komt heden ten dage bij Noordnederlandsche schrijvers niet meer voor, bij de 17e-eeuwsche wel. Bij Hooft en Vondel treft men het telkens aan, zóó zelfs, dat ik meen geen voorbeeld te moeten geven. Wederom blijkt dus, dat men in Zuid-Nederland de oudere woordbeteekenis heeft bewaard. En wij? Ik wil de mededeeling wagen, dat ons woordje *mits* aan 't dwalen is geraakt, *mits* niemand het mij ten kwade duidt, indien ik het dwalen noem als een *redegevend* voegwoord uit zijn gewonen rang treedt en *voorwaardelijk* voegwoord wordt. Wil men het woordje thans in zijne redegevende kracht zien, dan moet men het verbinden met *ver* of *over*, *VERMITS* het anders niet gaat.

4°. Wat is een *temperpot*?

„. . . en ten laatste was het brokje (gist), dat in het deeg gedaan werd, zóó klein, dat er geen gang genoeg in den *temperpot* kwam, en de kinderen de wafelen wel smakelijk vonden, maar toch

ook wisten, dat zij veel beter zouden geweest zijn, ware al de gist gebruikt geworden." (Bladz. 152).

Uit den zin valt op te maken, dat met een *temperpot* een *beslagpot* wordt bedoeld. Herinneren we ons nu verder, dat ook in Noord-Nederland de beteekenis van *temper* in *tempermes* nog voortleeft, een mes, door de schilders gebruikt om de kleuren te *mengen*, dan ontdekken we den werkwoordelijken stam van *temperpot*. Oudtijds was er een werkwoord *temperen* = *mengen*. Gelijk hier, zoo kan in vele gevallen, de beteekenis der Zuidnederlandsche woorden ons van dienst zijn bij 't bepalen van den zin der ten onzent, bijna of geheel, verouderde woorden.

5°. „Ik heb eenen rijken neef, die in de hoofdstad woont. Zijn huis is op grooten voet ingericht, en er wordt niets gespaard om het te *verschoonen* en te veraangenamen." (Bladz. 155).

Zoo ooit, dan blijkt hier, dat het taalgebruik het hoogst, het meest is. Want *verschoonen kan*, naar de afleiding, beteekenen „schoner" maken, en 't heeft dit in de 17de eeuw ook inderdaad beduid:

Haar pronk krijgt pronk door schoonheid van haar leden;

Haar leden-schoon VERSCHOONT zich door haar zeden.

Camphuysen, Ps. 45, vs. 8.

maar, in ons hedendaagsch Nederlandsch, kan 't voor die beteekenis niet dienen, evenmin als voor 't „verfraaien" bij Mej. Loveling, al zou zij zich ook beroepen op Van Dale's *Woordenboek*, waar *verschoonen* = *verfraaien* staat opgegeven. *Verschoonen*, in nieuw Nederlandsch, heeft den stoffelijken zin „schoon linnen aandoen" en de figuurlijke beteekenis van „verontschuldigen." *Verschoonen* = *verfraaien*, schijnt mij daardoor niet mogelijk, omdat het denbeeld „schoon linnen aandoen" niet naar *versieren* verwijst, maar wel naar „wat schoon behoort te wezen en vuil geworden was door andere, schoone kleeren vervangen."

6°. „Alles, wat in den molen was, en het bedrijf aanging, werd door *wetsprijsers* geschat." (Bladz. 159).

„Eenige weken later werd er een dag bepaald, waarop de jongeling met zijnen toekomstigen (toekomstigen) oom rondgaan zou om het huisraad *te prijzen*." (Bladz. 163).

„„Dit alles zal al gauw *geprezen* zijn,"" „en inderdaad Baas Engels gaf eenen spotprijs op voor de stoelen, de tafel, enz." (Bladz. 155).

„Baas Engels gevoelde eene opwelling van gramschap, en was haastig om met de *prijzing* gedaan te maken." (Bladz. 165).

Al deze woorden: *wetsprijsers* = zij die van wege de wet zijn aangesteld om de waarde der goederen te bepalen, de taxateurs of schatters; *te prijzen* = waardeeren; *geprezen* zijn = gewaardeerd zijn; *prijzing* = het waardeeren, zijn in Noord-Nederland onbekend

geworden, zóó zelfs, dat Van Dale ze niet opgeeft. Vreemd echter, Van Dale heeft ook niet: prijzen, prijsde, geprijsd in den zin van „de winkelwaren zijn *geprijsd* en er wordt niet afgedongen.” Er is reden om dit verlies dezer woorden te betreuren; althans taxceeren, taxateurs moesten hen niet hebben verdrongen. Natuurlijk zouden we de zwakke vervoeging moeten hebben, ter onderscheiding met prijzen prees, geprezen = roemen. Dat ook in de gevallen, hier vermeld, 't Vlaamsch aan 't Middelnederlandsch nader staat dan het Hollandsch, is een feit.

Zoo bij Maerlant:

*Ene ander vrouwe es die mi mint
Boven al dat soe levende kint
Met gestader trouwen,
Die mi GEPRIJST es niet een twint,
Maer die scoenste diemen vint,
En de bloem van allen vrouwen.*

Wapene Martijn, II, 69. En in den Reinaert:

*Honich es ene soete spise,
Die ic vore allen gherechten PRIJSE,
Ende voor allen gherechten minnen*

Uitgave Jonckbloet, vs. 578.

Zoo in den *Seghelyn van Jherusalem*, zoo in bijna alle Middelnederlandsche geschriften.

Toch, de hedendaagsche taal is aan deze woorden vreemd, maar er is geene reden om ze niet in eere te herstellen.

7°. „Zijne vrouw ook zag wel, dat hij begon ongeduldig te worden, en vreesde alle oogenblikken, dat zijn *mismoed* uitbreken zou.” (Bladz. 165).

Juffr. Loveling bezigt te dezer plaatse het woord *mismoed* in den zin van *gramschap*. Deze beteekenis is ten onzent onbekend niet alleen, maar we missen het substantief *mismoed* zelfs in Van Dale's Woordenboek; terecht, want geen spreker komt het van de lippen. *Mismoedig*, het bijv. naamwoord, bezitten we wel, maar niet in den zin van *gramstorig*, *vergramd*, wel in dien van *neerslachtig*, *verdrietig*, *ontm oedigd*.

En wederom — deze veranderde beteekenis van *mismoedig* zou de poging, om *mismoed* voor *gramschap* te nemen, veroordeelen, afgezien van 't onnoodige der zaak. Ditmaal is Mej. Loveling zelfs niet gedekt door 't Middelnederlandsch. Wel komt *mismoede* voor in Dirk Potters *Minnenloep*, maar ook daar reeds in den zin van *mistroostigheid*.

8°. „Ge weet wel, dat ge niet op straat moogt spelen, en als 't nog (weder) gebeurt, zult ge er u niet *over beloven*.” (Bladz. 170).

Zich niet over iets beloven moet te dezer plaatse natuurlijk beteekenen: *zich er geen lof over toekennen, zich er over beklagen* alzo.

Wederom moeten we het Middelnederlandsch raadplegen om deze uitdrukking der Vlaamsche schrijfster ten volle te begrijpen. Een voorbeeld uit den *Karel de Grootte*, II, vs. 2735.

*Here, seide her Paridaen,
God lone u, dits wel gedaen,
Ende DES SAL HEM in allen hoven,
Met rechte hopie mijn here BELOVEN.*

Oudemans I, 492.

Mijn here sal hem des beloven = mijn heer zal zich daarover verheugen, er tevreden over zijn, alzoo zich er lof over toekennen. Intusschen is deze uitdrukking dit reflexieve zich beloven over iets in volkomen onbruik; het komt bij geen onzer schrijvers in de 19e eeuw voor en de vlaamsche zullen wel doen te schrijven: *zich verheugen over iets*.

9. „Als (lees: *toen*) ik in mijne buurt kwam, zag ik den koetsier en eenen commissionaris het reisgoed in huis dragen, en werd gewaar, dat er tusschen den vreemden heer, dien ik in het station gezien had, en mijne oude dienstmeid eene *woordenwisseling* plaats greep.” (Bladz. 219).

Eene *woordenwisseling*? Wij zeggen *een gesprek* of, in een geval als 't hier bedoelde, construeeren we: „ik zag, dat een vreemde heer met mijne oude dienstbode stond te spreken.” Waarom? *Woordenwisseling* = wisseling van woorden, is, naar *de afleiding*, een doodonschuldig woord en kan, als men alleen de etymologie raadpleegt, zeer goed genomen worden voor *gesprek*, gelijk Juffr. Loveling hier doet. Maar *het taalgebruik* wil daar niets van weten. Dit heeft met beslistheid gewild, dat *woordenwisseling* een kwaden zin hebben zou. Eene *woordenwisseling*, naar de beteekenis van het taalgebruik, is altijd, gelijk Van Dale dan ook opgeeft: *twist, gekijf*. Wij, hier in Noord-Nederland, gebruiken *gesprek*, in onschuldigen zin, en gaan met *samenspreking* en *gedachtenwisseling* de hoogte in, dat is: de beide laatste woorden worden in minder alledaagschen zin gebruikt. Dit is gevestigd taalgebruik.

10. „De tabak drijft mij uit mijne kamer, en van mijne gewone plaats, *waaraan ik houd*.” (Bladz. 223).

De bedoeling dezer plaats is: waaraan ik gehecht ben; zij zou in onze wijze van uitdrukken vertolkt worden door: waarop ik gesteld ben. Er is reden om aan te nemen, dat dit *houden aan iets* willekeur moet heeten, want zelfs in de vroegere taal vind ik de uitdrukking niet terug; wel „houden an enen” maar dit heeft een heel anderen zin.

Den Haag, 6 Dec. '82.

A. W. STELLWAGEN.

Achteloosheid bij 't spreken en schrijven.

~~~~~  
 Van de Ouden doorvoed, met  
 Horatius vervuld, blijft Staring  
 een Nieuwere. BEETS.  
 ~~~~~

„Het is een feit, dat wij, Nederlanders, al te vaak het juiste woord niet bezigen op de rechte plaats. Van alleszins bevoegde zijde is 't bij herhaling opgemerkt en door tal van voorbeelden duidelijk in 't licht gesteld, dat wij „slordig spreken en meer en meer slordig beginnen te schrijven.” Die slordigheid vindt vooral hierin haar grond, dat wij met een zekere *achteloosheid* te werk gaan...” zoo schreven we in het eerste hoofdstuk van Practische Taalstudie. En er werden daar voldoende bewijzen bijgebracht om die beschuldiging grond te geven.

Wij, Nederlanders, SPREKEN slordig!

Wie vrees niet voor erg pedant door te gaan, zoo hij naar regels en voorschriften gaat spreken? Wij vreezen ons schoolmeesterachtig aan te stellen — en een schoolmeester is een lachwekkende type, vraag het Bilderdijk, vraag het Jonathan — als wij naar de letter gaan spreken. Vandaar, dat wij ons best doen, bij 't spreken met zekere voorname onverschilligheid willens en wetens te zondigen tegen de eenvoudigste regels der taal. Welk een indruk maakt dan ook iemand, die zich vermeet op de *geslachten* der woorden bijv. te letten! Het onzijdige *het* wordt nog ontzien, maar *hij* en *zij*, *hem* en *haar*, worden wonderlijk door elkaar gehaspeld. Met den *Schoolmeester* — een der weinigen van de soort, welke het tot eenige beroemdheid bracht — die als dichter van de Natuurlijke Historie voor de jeugd, de waarheid verkondigt, dat

De leeuw *zijn* gemalin
 Is mevrouw de leeuwin,

zijn we 't blijkbaar wel eens, dat de genitief met *des* niet meer van kracht is in de gemeenzame spreektaal; zegt niet bijna ieder *Jan z'n broek*, *Mietje d'r pen?* enz.

En met de prille jeugd houden wij van herhaling van het onderwerp in den vorm van *die*, als: *De roos die bloeit; de klok die luidt al*. En zeer vast is deze manier van spreken bij oud en jong ingeworteld, zóó dat ze van vroegere tijden moet dateeren. En inderdaad de groote Vondel bewijst, dat in zijn tijd, die fout reeds bestond, als blijkt uit vers 200 van den Gijsbrecht van Aemstel:

Ick vertrou, uw vyerige gebeên
Die hebben dagh en nacht voor mijne stad gestreên.

Verder. Niemand zal er toe komen te zeggen: *De koningin heeft ZIJNE reis gelukkig ten einde gebracht*, maar wel zegt men vrij algemeen: De bloemen verliezen *hun* kleuren, de sterren verliezen *hun* glans. Eene moeder moedigt haar weifelend zoontje aan met de woorden: „*Vang hem, pak hem*, als er sprake is van 't vangen eener vlieg; van eene *jas* zegt men niet: *Zij staat u goed* enz. Is er soms iemand die het zegt: *Vang haar, pak haar, zij staat u goed* enz. zoo loopt die iemand groot gevaar *pedant* te heeten. En een pedant te zijn, foei!

En let eens op de vervoeging van werkwoorden, lezer. Eene jonge dame verontschuldigt zich door te zeggen, dat zij niet heeft *gekunnen*; de Hollanders hebben meestal *gerezen*, en als ze een verre reis ondernemen, gaan ze op hun gemak in de coupé *leggen*; of wel, ze vertellen u met 't onnoozelste gezicht, dat zij hun hoed ergens hebben *neergelegen*.

En wat al fouten tegen de naamvallen. Voor den vorm *des*, *der* — we zeiden 't reeds — heeft men een bijzonder vormpje in de plaats gesteld, doch de vormen *den* (enkelv.) en *den* (meervoud) worden zelden of nooit gebezigd. Zegt iemand ooit: Ik heb het *den* kinderen gegeven? Ik heb het *den* jongen gevraagd; ik heb *den* man geroepen. 't Zou alweer pedant klinken, heusch! En wie let er op de buiging van de voornaamwoorden? Het heeft al den schijn, dat deze uit 't bewustzijn des volks gaat verdwijnen. De genitief en datief worden omschreven door *van*, *over*, *aan*, *voor*; den accusatief bezigt men eenvoudig niet. Met „*Van wie* is die hoed,” vraagt men, zoowel naar den bezitter van een heeren- als dameshoed. Wie denkt er aan te zeggen: De man, *diex* ik gisteren sprak? Zoo ver gaat het, dat een gezelschap, dat meer dan burgerlijk kan heeten, zich niet ontziet, ons Volkslied aan te heffen met: *Wiens* Neerlandsch bloed . . .

De *woordenkeus* in de spreektaal! Weet men zoo vlug niet te kiezen in de moedertaal, geen nood, men gaat borgen bij het Fransch, het Engelsch, het Hoogduitsch. En zoo wat gebroken te spreken, 't staat voornaam. Men zou hier gemakkelijke proeven van hedendaagsche conversatie-taal kunnen bijbrengen. Ik wil er mij echter van onthouden. Ieder, die ooren heeft om te hooren, *hoore*. En ik voeg er bij: Ieder, die oogen heeft om te zien, *zie toe* . . . en leze een der nieuwere werken, 't zij *Nette Menschen* van Jan Holland, 't zij *Majoor Frans* van onze begaafde romanschrijfster enz. enz.

Welk een scherpe tegenstelling, welk een schreeuwend contrast in dit opzicht tusschen de taal van een beschaafd Franschman of Duitscher en die van een welopgevoed Nederlander van goede geboorte, die zijne moedertaal spreekt. Bij genen alles puntig en

juist, tot zelfs 't gebruik der geslachten; bij dezen veelal schromelijke fouten, voortspruitende uit een voorname onverschilligheid omtrent moedertaal-kennis; bij dezen en genen als kenmerk van ontwikkeling en educatie, bij velen onzer heeren en dames moedwillige kromsprekerij, als blijk van voorname afkomst. Als de gevierde Potgieter in zijn *Jan, Jannetje en hun jongste kind* uitweidt over de deugden van de Nederlandsche vrouw, wijst hij allergeestigst op dit gebrek onzer beschaafde Nederlandsche maatschappij.

Laten wij hem zelf aan 't woord. „Jannetje ziet wel eens zuur, het is waar, als zij al den *vreemden* opschik gaslaat, die harer dochteren om „de teere leedjens bengelt;” Jannetje ziet *nog* zuurder, als zij de piano hoort rammelen en haar oor *uitheemsche* klanken vangt, in plaats van de liedekens, welke zij placht te kweelen; Jannetje ziet ALLERZUURST, als zij in het huis van een harer kinderen vreemde drempelmeiden ontmoet, *Brabantsche bonnes, Zwitserische gouvernantes, FRANSCHÉ FLODDERMADAMMEN . . .*”¹⁾ Wat dunkt u, dient Potgieter om met Vondel te spreken niet op 't schrijversouter gezet te worden? Om zijn onovertroffen proza? Natuurlijk, en naar ons gevoelen ook, omdat hij de uitlandsche dames, welke aan onze groote-lui's kinderen dat krom-spreken leerden en nog leeren met zulk een passenden naam betitelt. Juist. In de hoogte, daar zit 'm het kwaad; het niet-kennen der moedertaal geldt daar eenigszins als merk van voornaamheid. Is *taalkennis* met 't oog op onze schoone moedertaal weinig in eere bij ons volk, *talenkennis* legt voor den beschaafden Nederlander veel gewicht in de schaal. Moge goed lager onderwijs in dezen in de laagte herstellen en opbouwen, wat in de hoogte bedorven wordt. De school heeft hier een roeping te vervullen. Zij kweeke liefde voor de schoone moedertaal in de harten van de kinderen des volks. Ieder onderwijzer kan naar eigen inzicht en naar de mate zijner krachten te werk gaan, en 't zou onverantwoordelijk zijn, als hij 't naliet. De moedertaal goed leeren begrijpen, is haar leeren lief hebben.

Slordig SCHRIJVEN!

Wie zou hier als beschuldiger willen optreden in dien zin, dat hij de geheele natie slordig schrijven durft ten laste leggen? Het is verre van schrijver dezer regelen, dat hij zoo aanmatigend en roekeloos zou zijn. Het bewijs zou niet te leveren zijn, met het oog op particuliere correspondentien, en het keurige proza van zoovelen en de poëzie van een *Beets*, een *Potgieter*, een *Schaepman* enz. is daar om de beschuldiging ten opzichte van onze literatuur te logenstraffen. Het voegt ons dus den kring zoo eng mogelijk te trekken en te blijven binnen dien, welken wij met tamelijke inspan-

¹⁾ Ik nam de vrijheid te cursiveeren.

ning eenigszins kunnen overzien. En, nu geloof ik niet van overdrijving beschuldigd te worden, als ik zeg:

Kwcekelingen en jonge onderwijzers zondigen bij het stellen op meer dan eene wijze tegen het *kiezen van woorden*. En ik vat dit kiezen van woorden zoo ruim mogelijk op. Laat ik met een enkel woord mijn bedoeling duidelijk maken.

Bij 't kiezen van woorden heeft men te letten: 1°. *Op den aard van den stijl*, waarin het opstel geschreven is; 2°. *op den aard der stof*, welke men te verwerken heeft; 3°. *op het doel*, dat men zich stelt bij 't schrijven.

Met het oog op punt 1°. zou men den stijl naar den grondslag *woordenkeus* gevoeglijk kunnen verdeelen in drie klassen, als:

1° den stijl van het eenvoudig proza;

2° den stijl van het verheven proza;

3° den dichterlijken stijl.

Naar den *aard der stof*, die men behandelt, is de *woordenkeus* verschillend. In een beschrijving van een kermis zullen woorden en uitdrukkingen goed op hun plaats staan, die in een opstel over 't *kerkhof* een verkeerd figuur maken. Een redenaar op den kansel bezigt heel wat woorden en taalvormen, die in *zijn* mond en *daar ter plaatse* alleen goed kunnen klinken enz.

Ook met het *doel*, dat men beoogt, staat woordenkeus in nauw verband. Of kan er in een lossen, luimigen stijl niet menig woord voortreffelijken dienst verrichten, dat elders meedoogenloos zou worden geschrapt? Zal omgekeerd in betoogenden stijl menige uitdrukking niet onmisbaar blijken, die in den stijl van novelle of roman houterig zou staan?

Ik zal dit alles met geen voorbeelden hebben toe te lichten.

Jonge stellers nu, vervallen bij 't schriftelijk uitdrukken der gedachten zoo licht van de ééne klip op de andere; zij houden weinig rekening met den aard van den stijl, met den aard der stof, met het doel, dat zij zich stellen.

In 't eenvoudig proza — hun terrein — bezigen zij soms woorden en uitdrukkingen, die uitstekend zouden passen in verheven stijl; ja, nu en dan slaan zij over tot dichterlijkheid en scheppen beelden!... doch van welke gestalte? Dan komt de *sterveling* of het *nietig schepsel* de plaats innemen van den *mensch*; de *fladderende kapel* verandert in een *gewiekte bloem*, het *ros* trekt den ploeg voor het *paard*; *schoone dreven* wordt de benaming voor *alledaagsch kreupelhout*; *kabbelende beekjes* en *schuimende watervallen* stroomen poëtisch voort naast *stille vlieten* of naast *kronkelende* als *zilveren linten*, *slingerende beken*!

Wilt gij meer voorbeelden aan de werkelijkheid ontleend, lezer?

Hier vindt ge bij een jeugdig schrijver, dat de varkens geen *gezellige schepselen* zijn, zij hechten zich weinig aan huis en erf;
Noord en Zuid, 6e Jaargang. 8

daar zal een ander *gewagen* van de diensten, die het paard ons bewijst; een derde wijst in allen ernst op de *wrange vruchten*, die de *zonde na zich sleept*; een vierde meldt, dat geen der schepelingen een *voorgevoel had van het vreeselijk lot, dat hem beschoren was*; hier weer rijdt men *schaatsen om den lauwer* der overwinning; elders laat men een vriend *af dalen* van uit het Noorden des vaderlands naar het Zuiden en bij 't vertrek van dezen vriend, benoemd in zijn *geboorteland*, voelt men zoo diep de *wonde* van het scheiden.

Natuurlijk, fouten meer dan één en elk dezer een bewijs van de stelling, door mij boven met engen kring omtrokken. En, als 't werk de maat der krachten te boven gaat, wordt het al heel erg! Dan krijgt men een stijl, waarin men uitdrukkingen vereenigd ziet, die aan een harlekijnspak doen denken.

Een gevallen rijder, *geheel beheerscht door de vreugd van 't oogenblik*, voelt de *buil* niet en ijlt voort; — bij een brand *stuurt* menigeeen zijn gebed ten hemel; Napoleon had roem en grootheid aan zijn leger te danken, maar *hij zorgde er dan ook goed voor*; — Scipio mogen wij ons tot voorbeeld stellen, Scipio, die den bijnaam van Afrikaan *gekregen* heeft; — waar vroeger het stomme vischje spartelde, grazen nu op groene weilanden prachtige runderen, wier vette melk tot de *zoo lekkere boter en kaas* bereid worden enz.

En wee, als men overslaat tot dichterlijkheid?

De herfst is *afgereisd*, de vorst *schept* overal *vreugde* en ieder wil daarvan deelgenoot zijn. De kinderen vergeten *des lichaams eisch te vieren*, zij vinden den schooltijd te lang; de *grooten* (lees *volwassenen*) *offer*en hun dagwerk op voor dat vermaak.

Heeft niet ieder zijn stokpaardje? O, gewis. Maar *een mensch* moet zorgen zijn stokpaardje nooit *den vollen teugel te laten*; want anders loopt het licht *op den verkeerden weg*. Ja, wat meer is, 't zou hem in 't ongeluk kunnen *brenge*n, of althans hem *verdriet kunnen veroorzaken*.

Als wijlen de hoogleeraar Lulofs in zijn voortreffelijk geschrift „*Mr. A. C. W. Staring van den Wildenborg in zijn leven, karakter en verdiensten geschetst*”, waarmede hij zijn Gelderschen landgenoot en vriend een eerzuil trachtte te stichten, met piëteit uitweidt over de verdiensten van den keurigen dichter, toont hij o. a. met benijdenswaardige helderheid aan, dat *Staring* zich vooral kenmerkt en van menig ander voordeelig onderscheidt door de gave der *correctheid*. Ook de dichter *Beets* wees er op in zijne Inleiding voor de volkseditie. Lulofs doet het op zijn wijze, wel wat breedspakig, maar met eenvoud en duidelijkheid. En in den gang van

dit opstel komen eenige zijner woorden, naar mij dunkt, goed van pas. Ik zal dus enkele regels afschrijven.

„Wat Staring, als Dichter, vooral ook kenmerkt en van menig ander voordeelig onderscheidt, is zijne correctheid. Ik versta door dit woord, hetwelk ik hier in deszelfs ruimsten zin neem, nu niet blootelijk nauwkeurigheid, zuiverheid en juistheid, wat het meer eigenlijk gezegde grammaticale en taalkundige betreft; b.v. dat hij geen spelfouten maakt, geen verkeerde geslachten bezigt, niet tegen de regelen der woordvoeging en woordschikking zondigt, zich voor buitensporige metaplasmen of woordvervormingen wacht; van geene òf verouderde òf willekeurig nieuw gesmede woorden zich bedient, niet te herhaald en buiten noodzaak uitheemsche en bastaardachtige uitdrukkingen gebruikt, ook vrij is van Germanismen, Gallicismen, en wat verder op *ismen* moge uitgaan enz. enz. Dit alles, ten minste een deel er van, reken ik meer tot de lagere, schoon hoogst noodwendige graden van correctheid te behooren. Neen, ik bedoel vooral, dat hij ook in de keus zijner uitdrukkingen, voor zooveel men deze laatsten uit een logisch en poëtisch oogpunt beschouwt, altijd afgepast, juist en precies is, dat in zijne woordenkleedij de denkbeelden als in een bus, gelijk men het gemeenzaam wel noemt, sluiten, en noch van wege de zakachtige wijdte van dat woordengewaad heen en weer schommelen, noch zich van wege deszelfs engheid reppen of roeren kunnen; dat hij zorgvuldig de bijwoorden of *epitheta* kiest, die hij kiezen moet, dat hij in het beeld blijft, waarmede hij eene zinsnede heeft begonnen en geen uitdrukkingen vereenigt, *qui hurlent de se trouver ensemble*, gelijk de Franschen zeggen zouden; kortom, dat men hem meestal van woord tot woord kan napluizen en doorgaans erkennen moet: hij zegt, hetgeen hij zeggen wil, en hij zegt zulks sierlijk en schilderachtig tevens. Grootte gaaf, die het deel is der klassieke schrijvers van de Oudheid, het deel ook bij ons onder anderen van eenen Hooft...!”

En wie, die de gedichten van Staring, dat *kleine* bundeltje, waarvan het terecht mag heeten:

Wordt Eikenschors bij 't pond gewogen,
Men weegt kaneel bij 't lood,

meer dan ter vlucht doorbladerde, zal niet instemmen met dien lof, ten volle overtaigd, dat hij alleszins gewettigd en verdiend is?

En, was ik straks in de noodzakelijkheid ter wering van de slordigheid in onze gemeenzame spreektaal een beroep te doen op de school, op het taalonderwijs daar gegeven, op mijn ambtgenooten al te gader, hier kan ik, waar het de geschreven taal geldt, op Staring wijzen als een voorlichter, een wegwijzer. Wie zou dan ook, vooral aan jeugdige onderwijzers en kweekelingen de studie van *Staring* niet aanbevelen; wie, belast met de opleiding van

toekomstige onderwijzers bv. zou het zich niet ten plicht rekenen, de liefde tot *Starings* werken in zijn leerlingen op te wekken, aan te vuren, door in de eerste plaats de schoonste gedichten in het 3e en 4e studiejaar te behandelen. *Staring* is vooral een dichter, die bestudeerd wil worden. „Hij is niet de man voor vluchtige en oppervlakkige lezers. Zijn verzen zijn geen muziek om van 't blad te spelen,” zegt de heer B. Huet. En zulke lectuur zoeken wij immers voor onze leerlingen. En bovendien, 't is juist dat opmerkszaam lezen, wat de aandacht ten volle doet vallen op schoonheden van allerlei aard, en tot bewondering uitlokt. 't Is hier evenals op 't gebied der beeldende kunsten: Men leert het schoone zien, door het herhaaldelijk te zien. En met 't oog op ons onderwerp is de studie van *Staring* te stellen boven die van vele dichters, omdat zij ongemerkt moet leiden tot zuivering van het taalgevoel, tot het *juist kiezen van woorden*, tot het gepast aanbrengen van beelden.

Of ik van de studie van *Starings* werken dan een algeheel omkeer in de hoofden en harten verwacht van meer dan een slordig stilist? Wie zou zoo iets willen gelooven. Maar ik reken op de kracht van het voorbeeld, en *Starings* werken vormen, ook uit een oogpunt van *taal en stijl*, een helderen spiegel, waarin ieder zijn eigen beeld kan aanschouwen. En de jeugdige stilist, niet blind voor eigen kleinte, of eigen gebreken, kan daar met eigen oogen zien, wat hem nog ontbreekt, en dat is al veel. Men leze ja leze en herleze *Staring*, men leze hem stuk, zooals *Staring* zelf zijn Horatius en Hooft zijn Tacitus heeft stuk gelezen. Want 't is de zuivere waarheid, wat de heer B. Huet heeft opgemerkt: „De gedichten van *Staring* hebben dit eigenaardige, dat zij telkens fraaier worden, naarmate men ze aandachtiger leest.”

Nog iets. *Staring* is niet alleen de man van *smaak* en *correctheid*, maar de dichter, die de kunst verstaat om in weinig woorden veel te zeggen. Zijn stijl is beknopt en bondig. Hij schrijft *korte, degelijke* zinnen. Verwaterde zinnen zijn de waterloten in den stijl. En vele jonge lieden gevoelen een heimelijken trek tot aangelengen. — Op dit onderwerp hoop ik bij gelegenheid nader terug te komen, men kan ook hier echter bij *Staring* ter schole gaan.

Moge ik 't genoeg hebben, dat deze weinige wenken met dezelfde welwillendheid worden opgenomen, waarmede ik ze trachtte te geven. 't Was met het doel in practischen zin nuttig te zijn; niet om de gedachte op te wekken aan eigen voortreffelijkheid, dat ze tot een opstel voor dit veelgelezen tijdschrift werden verwerkt.

Maastricht, '82.

M. J. KOENEN.

Boekbeoordelingen.

Overzicht der Nederlandsche Letterkunde door DR. JAN TE WINKEL.
(Haarlem, Erven F. Bohn, 1882).

In de onderwijzerswereld is men het nog lang niet eens over de waarde, die men aan de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, als leervak op Hoogere Burgerscholen en Gymnasiën, moet toekennen. Zijn er leeraren bij het Middelbaar Onderwijs, die alleen in de vijfde klasse der Hoogere Burgerschool, en dan nog nauwelijks een half uur in de week, het een en ander uit onze historia litteraria met hunne leerlingen bespreken, andere wijden aan dit vak wekelijks een vol uur, niet alleen in de hoogste klasse, maar ook in de vierde. De wet op het Hooger Onderwijs spreekt wel van lessen in de Nederlandsche taal- en *letterkunde*, aan de gymnasiën te geven, maar onder letterkunde wordt daar blijkbaar alleen verstaan „lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers.” Het woord „verklaring” is trouwens zeer rekbaar.

Dat er onder die omstandigheden op Hoogere Burgerscholen en Gymnasiën betrekkelijk slechts zéér weinig tijd beschikbaar kan worden gesteld voor de beoefening der *Geschiedenis* onzer letterkunde, spreekt van zelf; en het is daarom voor de leerlingen en den leeraar, die dit vak ten minste niet geheel als ballast beschouwt, bijzonder gewenscht, eene korte, duidelijke handleiding bij het onderwijs te kunnen gebruiken. Jonckbloet's standaardwerk is natuurlijk veel te groot; maar ook de verkorte Jonckbloet is nog te uitgebreid voor een leerboek, evenals Hofdijk, Van Vloten en zelfs Jan ten Brink. De leerlingen hebben slechts een overzicht nodig, waarin zij in hoofdtrekken kunnen terugvinden en bestudeeren, wat de onderwijzer heeft verteld. Het boekje van Wendel was daartoe in sommige opzichten zeer geschikt; maar naast veel goeds bevat het veel verkeers. Menigeen zal zich derhalve kunnen verheugen, dat Dr. Jan te Winkel een *Overzicht der Nederlandsche Letterkunde* in het licht heeft gegeven, dat voldoet aan de eischen van beknoptheid, betrekkelijke volledigheid en nauwkeurigheid. De schrijver levert hier weder het doorslaande bewijs, dat hij op de hoogte is, ook van de jongere en jongste onderzoekingen op het gebied onzer letteren. Vooral komt dit uit in de eerste helft van het boekje (zie b.v. bladz. 8 over Hendrik van Veldeke en bl. 12 over den oorsprong van het Dierenepos).

Op een paar punten, die mij onder het lezen opvielen, wensch ik nog even de aandacht te vestigen. Wat betreft het al of niet bespreken van sommige personen, werken en richtingen — het is onmogelijk, het in dit opzicht ieder naar den zin te maken. Maar toch geloof ik, dat mannen als Van der Eemd, Sasch, Kemp, Sebille enz. gerustelijk onvermeld hadden kunnen blijven en dat de zoo gewonnen plaats beter had kunnen dienen voor eenige opmerkingen b.v. omtrent het eigenaardige der Romantische School in ons land. Dat Hendrik van Alkmaar de bekende Platduitsche vertaling van onzen Reinaert zou hebben geleverd (bl. 13) is onjuist. Met de „rijke fantasie” van Cats (bl. 33) kan wel moeilijk iets anders dan „groote opmerkingsgave” bedoeld zijn. Dichterlijke verbeelding toch treft men bij den man van Sorghvliet slechts in zeer geringe mate aan.

Coster's Teeuwis de Boer had wel eene afzonderlijke vermelding verdiend. Het jaartal 1616 achter Hooft's Warenar (de titel is *niet* Warenar met de Pot) is onjuist; de eerste druk is van 1617, terwijl het stuk waarschijnlijk in 1614 of 1615 werd geschreven.

Op bladz. 40 is La Sepmaine natuurlijk eene drukfout voor La Sepmaïne. Van Pieter Nieuwland had wel in de eerste plaats het diepgevoelde gedicht ter gedachtenisse aan zijne vrouw en zijn dochtertje genoemd mogen worden.

De taal, waarin het Overzicht is geschreven, is duidelijk en gepast. Een vlekje als op bl. 63, waar wordt gesproken van Bilderdijks „al te groote, *maar* niet verbloemde hartstochtelijkheid” zal, naar wij hopen verdwijnen, zoodra een tweede druk verschijnt. Dat deze niet te lang op zich late wachten, wenschen wij het Overzicht van harte toe.

G. LZG.

Nederlandsche Spraakkunst voor Hoogere Burgerscholen en Gymnasiën,
door C. VAN DER ZEYDE, *Leeraar aan de Hoogere Burgerschool*
te Zaandam. P. Out, Koog a. d. Zaan, 1882.

In het Voorbericht van bovengenoemd werk schreef de Heer Van der Zeyde: „De mij bekende spraakkunsten, hoe verdienstelijk ook, bleken mij dikwijls voor de jongelui te weinig verstaanbaar te zijn Daarom stelde ik mij voor, er een te schrijven in zooveel mogelijk eenvoudigen stijl, en haar zoo in te richten, dat de docent dikwijls gelegenheid heeft tot het maken van opmerkingen. — Verder meen ik, mij van veel onnoodigs te hebben onthouden”

Deze woorden deden ons veel verwachten; waarlijk, vereenvoudiging en vergemakkelijking van het onderwijs in de grammatica zou op vele Hoogere Burgerscholen en Gymnasiën zeer gewenscht zijn, al ware het alleen om den tegenzin te overwinnen, dien vele leerlingen tegen het onderwijs in hunne moedertaal koesteren. Een eenvoudige inhoud duidelijk voorgesteld, ziedaar het ideaal van ieder schoolboek. Heeft de Heer Van der Zeyde dat ideaal, hetwelk ook hem voor den geest heeft gezweefd, in zijne *Nederlandsche Spraakkunst* bereikt? Het spijt ons, dat wij die vraag ontkennend moeten beantwoorden. Hoewel verscheidene paragrafen aantoonen, dat de Schrijver over onze taal zelfstandig heeft nagedacht, is zijn werkje als leerboek onbruikbaar, daar het wordt ontsierd: 1e door veel onnoodigs en vreemds, 2e door een groot aantal fouten tegen de grammatica. Dit oordeel is hard, maar billijk, zooals de volgende op- en aanmerkingen zullen bewijzen. Daar wij niet al te uitvoerig willen worden, zullen wij slechts hier en daar eenen greep in de distels doen.

1e. ONNODIG is o. a. eene onderscheiding van de zinnen „naar de mate van volledigheid” in: Ontwikkelde, Onontwikkelde, Volledige, Onvolledige, Beknopte, Uitgebreide, Samengestelde, Enkelvoudige, Meervoudige en Samengetrokken zinnen (bl. 9). Dergelijke subtiele onderscheidingen stichten slechts verwarring in het brein van den leerling en geven dezen in het minst geen beter inzicht in het wezen van den zin. Hetzelfde geldt van de indeeling der voor- en achtervoegsels in Zelfstandige, Bijvoeglijke, Werkwoordelijke, Bijwoordelijke; Abstracte, Concrete, Persoonlijke en Zakelijke (bl. 45, 46). Wanneer is medegedeeld (bl. 69), dat de eerste naamval kan zijn naamval van het onderwerp, is het onlogisch er bij te voegen, dat de eerste naamval óók is de naamval van den werker en van den lijder (de gevallen sub *e* en *f* hooren dus thuis onder *a*; eveneens *c* onder *b*). Hoe de Heer Van der Zeyde denkt over de ontleding van zinnen als: „*Er wordt gedanst*”, komt men niet te weten; wel worden

drie verschillende verklaringen ter keuze medegedeeld! (bl. 93). „De verbuiging der zelfstandige naamwoorden geeft aanleiding tot een verdeling in zes klassen (bl. 118)! Waartoe is dat noodig? — Op bl. 47 geeft de Schrijver de volgende voorbeelden van 't gebruik van het voorvoegsel *ant-*: „antwoord, (ambacht, ambt = goth. andabahti)”. Waarom wordt ambacht hier bijgehaald? Al aangenomen, dat het een Germaansch woord is en dat wij er het voorvoegsel *ant-* in kunnen terugvinden, tot nu toe is het niemand gelukt eene verklaring van *balts* te geven. De afleiding van ambacht is geheel en al onzeker. — Tamelijk vreemd en duister, in ieder geval onbegrijpelijk voor schooljongens, achten wij het volgende: „De logische functiën zijn: Onderwerp, Gezegde en Bepaling” (bl. 8). — „De afleiding door *blankverandering* is doorgaans een gevolg van de verschillende stammen ten opzichte der klinkers bij de sterke werkwoorden” (bl. 42). — „Daar het van groot belang is, dat de geheele natie zooveel mogelijk op dezelfde wijze haar taal schrijft, is het onmogelijk een volkomen zuivere spelling te verkrijgen, zonder de eenheid op te offeren, die voor de verstaanbaarheid noodig is” (? bl. 15). — „De *meer dan volmaakt verleden tijd* stelt een handeling voor, als reeds geheel afgevoerd op een *lateren* maar ook reeds verlopen tijd” (*later* dan welken tijd? Bedoelt de Heer V. d. Z., dat de handeling *later* was afgevoerd dan begonnen? Dat behoefde toch waarlijk niet verzekerd te worden!)

2e. FOUTEN TEGEN DE GRAMMATICA :

Wat V. d. Z. op bl. 16 zegt van de drie „oorspronkelijke” klinkers *a, i, u* is eene verouderde beschouwing. — Waarom wordt ook de „*ui* (niet *ui*)” onder de klinkers opgegeven? — Dat *fraai* een Romaansch woord zou zijn (bl. 32), is verre van zeker; waarschijnlijk stemt het etymol. overeen met het Duitse *froh* (Oudsaks. *frao*, Genit. **frawes*). — De overgang van *iu* in *ui* (bl. 43) is onbegrijpelijk zonder den tusschenvorm *ü* (oe). — Op bl. 48 wordt het voorvoegsel *er-* verklaard door „=her (hierheen, naar zich toe)!!” Het zal den leerlingen nu wel duidelijk zijn, wat *erbarmen* en *ervaren* beteekent. — „De *volmaakt verleden toekomstige tijd* duidt aan, dat een handeling in zekeren verleden tijd *op het punt* was volbracht te worden, onverschillig of die handeling al begonnen was of niet”. Als voorbeeld geeft V. d. Zeyde aan: De schilder *zou* juist zijn schilderij *voltooid hebben*, toen hem een beroerte overviel. Maar hoe verklaart de schrijver dan den volm. verl. toek. tijd in dezen zin: Mijn broeder ging naar Indië, en *zou* eerst na twintig jaar terugkomen? Hier is „mijn broeder” toch zeker niet *op het punt* om de handeling „terugkeeren” te volbrengen? — Op bl. 81 wordt beweerd, dat *je* „niet enkel uit *gij*, maar in sommige gevallen ook uit *du* is ontstaan”! — Merkwaardig is het, wat Van der Zeyde van de bijwoorden zegt: Deze „geven de betrekkingen te kennen tusschen de zelfstandige en bijvoeglijke begrippen (woorden), zonder dat de zelfstandige worden *genoemd*” Voorbeeld: „Gij schrijft *mooi* = Gij schrijft zoo, dat de *letters* mooi zijn”! Dus zal: „Ik schreef *gisteren*” waarschijnlijk beteekenen: „Ik schreef zoo, dat de letters gisteren waren?” En is *gisteren* hier een „bijvoeglijk begrip?” — Op bladz. 87 worden de *betrekkelijke* voornaamwoorden eerst *oorspronkelijk* genoemd (§ 71) en later *afgeleid* (§ 76). Dat het betrekkelijk voornw. *dewelke* bijvoegelijk kan voorkomen (bl. 88) is niet juist; evenmin dat „er geen enkel *hulpwerkw.* is, dat niet tevens nog als *zelfst. w.w.* gebruikt wordt”. *Zullen* komt niet als zelfst. ww. voor. — Tot de *oorzakelijke voegwoorden* behooren volgens den schrijver ook: *zoodat, waarom, weshalve* (gevolgannidende voegw.), *opdat, ten einde* (doeluitdrukkende voegw.) (bl. 104). Dat het ldw. *het* uit *dat* is ontstaan, verdiende verklaring (bl.

111). — „De verbuiging der *telwoorden* komt geheel overeen met die der *bijv. naamw.*“ (bl. 124). De bedoeling zal wel geweest zijn: „De verbuiging der *rangschikkende telwoorden*“ enz., maar — dan had de Heer Van der Zeyde dat ook wel mogen schrijven. — „Vooraf toonen de sterke werkw. een zekere neiging om tot de zwakke over te gaan; b.v. jagen — joeg — *gejaagd*“ (bl. 127). De schrijver kon weten, dat *jagen* een *zwak werkw.* is, dat een sterken verleden tijd heeft gekregen. — Op bl. 149 wordt medegedeeld, dat in den zin *Het spijt mij* HET grammatisch onderwerp en SPIJT logisch onderwerp is!!

Om niet te veel plaats in beslag te nemen met deze beoordeeling, zullen wij hier van de fouten tegen de grammatica afstappen. Wij mogen evenwel niet onvermeld laten, dat in Van der Zeyde's *Spraakkunst* ook verscheidene *taalfouten* voorkomen. Zoo lezen wij op bladz. 46 *concretee* (voor *concrete*), bl. 61 *koekbakker* (voor *koekenbakker* of *koekbakker*), bl. 125 *broozer* (voor *brozer*), bl. 195 *gezegdezín* (voor *gezegdeszín*), bl. 150 *drie honderd* (voor *driehonderd*), enz.

Al zijn dergelijke feilen misschien in ieder ander te vergeven, door een schrijver eener Nederlandsche *Spraakkunst* dienden zij vermeden te zijn.

G. Lzg.

De Moedertaal. Een leesboekje met taal oefeningen door H. DE RAAF en J. G. ZYLSTRA, eerste tot achtste deeltje. Groningen. NOORDHOFF en SMIT. (Prijs per deeltje 30 cent.)

Deze reeks is de verwezenlijking van het door de schrijvers lang met voorliefde gekoesterde denkbeeld, dat „het leesboek zich bij uitnemendheid „leent tot ontwikkeling van de taalkennis bij den leerling der lagere school, „vooral wanneer de oefening in het lezen gepaard gaat met oefening in „het spreken en schrijven“; een stelling, wier waarheid, volgens hen, het niet noodig is in 't licht te zetten. „Het onderwerp, waarover de les handelt, wordt vooraf besproken, en zooveel mogelijk wordt het aanschouwingsonderwijs aan het leesonderwijs verbonden. . . . Het leeren der „versjes geschiedt in 't begin door voor- en nazeggen, later door de leerlingen zelfstandig. De schriftelijke opgaven worden eerst besproken; „zooveel mogelijk worden ze op het bord geschreven [waarom?] en gelezen“.

Uit bovenstaande opmerkingen, aan het voorbericht ontleend, schijnt men te moeten opmaken, dat „De Moedertaal“ de grondslag of 't voornaamste hulpmiddel moet zijn van een methode, waarbij het aanschouwingsonderwijs, het lezen, het spreken, de kennis der nederlandsche taal tegelijk onderwezen worden, terwijl tevens nog een deel der lesuren wordt gebruikt tot „versjes leeren“; waarmee, blijkens de opgaven onder de versjes, het van buiten leeren er van bedoeld wordt.

De gedurige herdrukken bewijzen, dat deze reeks nogal veel gebruikt wordt. Maar onwillekeurig rijst de vraag: worden ze overal gebruikt volgens de voorschriften der schrijvers? Dit betwijfel ik en zou ik waarlijk niet wenschen. Om iets te noemen: vele versjes, — rijmpjes, liever — waaronder staat „leer het versje van buiten“, zijn m. i. die eer niet waard. In de tweede plaats zou ik het tijdvermorsen vinden, wanneer een onderwijzer al de schriftelijke opgaven uit dit boekje werkelijk liet maken. Wanneer een opgave als deze: „schrijf de woordjes van vier letters [uit dit „lesje] op de lei“ mondeling behandeld is, zooals de schrijvers willen,

dan vind ik het schriftelijk bewerken van diezelfde opgave geen doelmatige schrijfoefening, maar monnikenwerk. Zulk werk paste misschien in de school, toen één onderwijzer belast was met het onderwijs aan twee of meer klassen, doch thans heeft het geen reden van bestaan meer.

Over 't algemeen heeft men ten onzent bij het taalonderwijs te uitsluitend het oog gericht op het *schriftelijk* uitdrukken der gedachten, waardoor het spreken niet tot zijn recht komt. Wij spreken slechter dan wij schrijven. Ik wil niet zeggen, dat het in de bedoeling van de schrijvers van „De Moedertaal” gelegen heeft deze wanverhouding te versterken, of zelfs maar te bestendigen, doch hun werk geeft er bij trage onderwijzers zeer licht aanleiding toe.

Eindelijk: hoe willen de schrijvers dat men hun „leesboek met taal oefeningen” beschouwen zal? Op dien ondertitel afgaande, schijnen zij bedoeld te hebben een *leesmethode* of althans een reeks *leesboeken* te leveren, en moet het taalkundig gedeelte aangemerkt worden als een soort van toegift, een aanhangsel, dat geschikte aanleiding kan geven tot zoo genaamd occasioneel taalonderwijs. Doch is de kennis der nederlandsche taal een vak, dat met occasioneel onderwijs tot zijn recht kan komen? Ik geloof het niet. Er komen onder de opgaven eenige dictées voor, — eerst afzonderlijke woorden, later versjes — wier nut zeer twijfelachtig is, vooral in een *leesboek*.

Een geregeld stel dictées, afgedeeld in §§ van tien of twaalf, tot toepassing van één taalregel dienende volzinnen, komt mij doelmatiger voor.

Afgezien van 't geen ik hierboven in 't midden bracht, spreekt het vanzelf, dat de boekjes zeer goed bruikbaar zijn als gewone leesboekjes naast de reeksen van Leopold, Bosman, Oostveen, Wyma en anderen; en ook, dat de liefst mondelinge, bij uitzondering schriftelijke behandeling van vele der bijgevoegde opgaven doeltreffend kan zijn. Doch bij het vijftal stellingen, door de schrijvers aan 't slot van hun voorbericht geplaatst,¹⁾ zou ik nog deze zesde wenschen te voegen: Bij de leesles worde niet meer taalkennis aangehaald, dan tot het wel verstaan van de leesstof noodig is.

Amsterdam.

P. WESTRA.

¹⁾ Deze stellingen, waarop ik later hoop terug te komen, luiden:

- 1. Voor 't verstaan der taal is een systematische behandeling der spraakleer niet noodig.
- 2. Voor 't schrijven der taal kunnen eenvoudige, uit het gebruik afgeleide regels nuttig zijn.
- 3. Het zuiver schrijven is minder een gevolg van de toepassing van abstracte taalregels, (dan) van concrete taalvoorstellungen (woorden en zinnen).
- 4. Daarom is een herhaald doen hooren, zien en gebruiken van goede taalvormen de beste methode van taalonderricht voor leerlingen der lagere school.
- 5. Wie zijn taal goed verstaat, zal zich daarin ook goed weten uit te drukken."

Handboek der Spraakleer.

Ministère
de l'Instruction publique.
Administration
de l'enseignement Moyen.
1ere Section. No. 1747 V.

BRUSSEL, den 31 Januari 1883.

Heer Hoofdopsteller.

De *Moniteur* van den 15en December ll. bevat twee koninklijke besluiten, waarbij wedstrijden worden geopend tot vervaardiging eener Fransche en eener Nederlandsche spraakkunst.

Die twee besluiten werden door een verslag aan den Koning voorafgegaan, houdende de beweegredenen die het Staatsbestuur tot het voorstellen van dien dubbelen maatregel hebben geleid.

Aangezien ik op die wedstrijden de aandacht wensch te zien vestigen van allen die bekwaam mochten zijn om er aan deel te nemen, heb ik de eer UE. hierbij twee afdrukken toe te zenden van eene Fransche en eene Nederlandsche brochure, die de voormelde stukken betrekkelijk iederen der beide wedstrijden bevatten.

Aanvaard, heer Hoofdopsteller, de betuiging mijner oprechte hoogachting.

De Minister van Openbaar Onderwijs,
P. VAN HUMBEECK.

Aan
den Heer Hoofdopsteller van
Noord en Zuid.

Ministerie van Openbaar Onderwijs.

Bestuur van het Middelbaar Onderwijs.

VERSLAG AAN DEN KONING.

Sire.

Ik heb de eer aan de bekrachtiging Uwer Majesteit twee ontwerpen van besluiten aan te bieden, waarbij eene belooning wordt uitgelooft aan de schrijvers van de beste Fransche en Nederlandsche spraakleeren, welke, te rekenen van heden, binnen een tijdsbestek van twee jaren, in België en in den vreemde zullen worden uitgegeven en het best aan zekere bepaalde voorwaarden voldoen.

Op voorstel van den Verbeteringsraad van het Middelbaar Onderwijs, geloof ik, Sire, uwe goedkeuring van dien dubbelen maatregel te moeten verzoeken.

De Verbeteringsraad heeft slechts na een lang en ernstig onderzoek een besluit omtrent dat vraagpunt genomen.

Na achtervolgens aan twee ondercommissiën, aan het onderzoek der leeraren der bestaande Koninklijke Athenea, alsmede van de opzieners van het Middelbaar Onderwijs te zijn onderworpen, werd het plan, dat tot onderwerp der hierbij gevoegde koninklijke be-

sluiten strekt, definitief aangenomen door eene bijzondere commissie, welke hare zienswijze aldus heeft ontwikkeld:

I. „Ten eerste vroegen wij ons af, of het inderdaad wenschelijk is dat de spraakleeren voor al de in onze athenea onderwezene talen volgens hetzelfde plan worden opgesteld. Wij hebben eenstemmig erkend dat die talen, welke allen tot dezelfde familie behooren en die nagenoeg allen aan dezelfde spraakkundige wetten zijn onderworpen, gemakkelijker zouden worden aangeleerd, indien men in de verschillende spraakleeren eene grootere eenvormigheid voor de uitleggingen, de terminologie, de verklaring der gemeenschappelijke regels en voor de verdeeling der leerstoffen aannam. Doch daarmede willen wij geenszins beweren dat het onderwijs van alle talen volgens dezelfde leerwijze moet worden gegeven. Aangezien de voorwaarden waaronder die talen aangeleerd worden, verschillen, moet ook de leerwijze verschillen. Zoo was men het eens dat het onderwijs in de vreemde talen eerst practisch kan worden gegeven zonder dat het noodig zij de regels naar eene wetenschappelijke classificatie te doen aanleeren, onder voorwaarde dat later de studie der spraakkundige feiten hernomen worde, volgens de orde die bij de spraakkunst der moedertaal wordt gevolgd.

II. „De Commissie heeft daarna beslist dat de spraakleeren eenvoudig moeten zijn en alleen de voornaamste regelen dienen te bevatten, dat wil zeggen, die wier kennis onmisbaar is. De bijzonderheden en de uitzonderingen zullen bestudeerd worden, naarmate de leerling die bij het lezen ontmoet; de leeraar zal er zijne aandacht op vestigen en mondeling er het ongewone van ophelderen.

III. „De Commissie is van meening geweest dat de tegenwoordige Fransche spraakleeren of al te veel ontwikkeld of dikwijls onnauwkeurig zijn, daar zij zich niet altijd op het gezag van taalkundigen steunen, wier uitspraak in zake van spraakkunst als eene wet kan gelden. Zij meent dus dat, onafhankelijk van het door den Raad beoogde doel, het nuttig zou zijn de vervaardiging eener nieuwe Fransche spraakleer uit te lokken; zij is van oordeel dat het beste middel om daartoe te geraken in het uitschrijven van eenen wedstrijd zou bestaan: de wedstrijd doet een beroep op de begaafdheden van elkeen en moedigt die aan zich te doen gelden.

IV. „De voorwaarden van den wedstrijd zouden bepalen dat de spraakleer niet meer dan honderdvijftig bladzijden in-12° zal mogen beslaan en dat zij, volgens het door den Raad vastgestelde plan moet opgesteld zijn, tenzij de schrijvers eene ernstige reden mochten hebben om er van af te wijken. Eveneens zou worden bepaald dat de mededingers zich tot den Heer Minister van Openbaar Onderwijs zouden mogen wenden, om ophelderingen te vragen nopens de gedeelten van het plan die hun duister voorkomen zouden.”

De Raad, Sire, heeft zich met deze denkbeelden vereenigd. Alleen

heeft hij gemeend den maatregel tot de twee in België gesprokene moedertalen te moeten uitstrekken, en het stelsel te moeten wijzigen naar hetwelk het opstellen der spraakleer zou worden uitgelokt.

Hij heeft het stelsel aangenomen dat door de bewoordingen zelve der ontwerpen van besluiten wordt aangeduid: de Regeering zal zich het recht voorbehouden eene belooning aan den schrijver toe te staan, telkenmale wanneer eene spraakkunst zal blijken beter te zijn dan de vroeger uitgegevene en bekroonde spraakleer of spraakleeren. Dat is eveneens een wedstrijd, doch die immer geopend blijft en die eene aanhoudende aanmoediging tot verbetering der leerwijzen vormt, en zoodoende al de voordeelen der gewone wedstrijden behoudt, terwijl eenige hunner nadeelen worden vermeden.

Ik blijf, Sire, van Uwe Majesteit de zeer eerbiedige, getrouwe en verkleefde dienaar,

De Minister van Openbaar Onderwijs,
P. VAN HUMBEECK.

Uitloving eener belooning voor het opstellen der beste Nederlandsche spraakleer ten gebuike bij het middelbaar onderwijs, volgens een gegeven plan.

LEOPOLD II, Koning der Belgen.

Aan allen tegenwoordigen en toekomstenden, Heil.

Gezien de wetten van den 1 Juni 1850 en den 15 Juni 1881;

Gezien het verslag den Verbeteringsraad van het Middelbaar Onderwijs aangeboden door eene bijzondere commissie, welke belast was de vraag te onderzoeken of het niet nuttig ware spraakleeren te bezigen volgens een gelijkvormig plan opgesteld;

Overwegende dat, luidens bedoeld verslag, het vóór alles noodzakelijk is de samenstelling eener spraakkunst der moedertaal te bevorderen, bestemd om tot richtsnoer te dienen bij het opstellen der spraakleer der andere talen, waarvan het onderricht door het officiële programma van het Middelbaar Onderwijs wordt voorgeschreven;

Gezien het advies van den Verbeteringsraad van het Middelbaar Onderwijs;

Overeenkomstig het verslag en de voordracht van Onzen Minister van Openbaar Onderwijs,

Hebben Wij besloten en besluiten:

Art. 1. Een beroep wordt gedaan op de Belgische en vreemde schrijvers voor het opstellen eener Nederlandsche spraakleer.

De schrijvers zullen het volgende plan in overweging moeten nemen:

ONTWERP VAN EENE NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER.

INLEIDING.

- I. Wezen der spraakleer. Hare indeeling.
- II. Bestanddeelen van het woord: Klanken en letters; klinkers, medeklinkers, tweeklanken; lettergrepen; woord; klemtoon. Speltekens.
- III. Bestanddeelen van den eenvoudigen volzin. Samengestelde volzin. Rede. Rededeelen.

VORMLEER.

- I. *Naamwoorden en voornaamwoorden:*
 - a. Zelfstandig naamwoord: begripsbepaling, verdeeling; geslacht, getal, naamval; sterke en zwakke verbuiging.
 - b. Lidwoord: bepalend lidwoord, onbepaald lidwoord.
 - c. Bijvoegelijke voornaamwoorden.
 - d. Bijvoegelijk naamwoord. Bijvoegelijk naamwoord als attribuut of als gezegde (praedicaat) gebruikt. Verbuijing. Trappen van vergelijking.
 - e. Zelfstandige voornaamwoorden.
 - f. Telwoorden.
- II. *Werkwoord.* Zelfstandig werkwoord, praedicatieve werkwoorden.

Verdeeling der praedicatieve werkwoorden in overgankelijke en onovergankelijke werkwoorden.

Geslachten van het werkwoord: bedrijvend, lijdend, wederkeerig geslacht.

Persoonlijke en onpersoonlijke werkwoorden.

Personen, getal, tijden, wijzen. Persoonlijke en onpersoonlijke wijzen.

Vervoegingen. Sterke, zwakke, onregelmatige vervoeging.
- III. *Rededeeltjes of partikels:*
 - a. Voorzetsel. Verdeeling in soorten.
 - b. Bijwoord. Verdeeling in soorten.
 - c. Voegwoord. Nevenschikkende of coördineerende, en onderschikkende of subordineerende voegwoorden.
 - d. Tusschenwerpsel.
- IV. *Woordvorming.* Afeiding. Achtervoegsels. Samenstelling. Scheidbare en onscheidbare partikels.

LEER VAN DEN VOLZIN OF SYNTAXIS.

Verdeeling in twee afdeelingen:

- 1° Onderlinge betrekkingen der woorden in den volzin en verbinding der woorden tot volzinnen. Verbinding der woorden of woordvoeging.

2° Onderlinge betrekkingen der volzinnen en verbinding der volzinnen met elkander. Verbinding der volzinnen of zinsvoeging.

VERBINDING DER WOORDEN.

I. A. 1. *Wezen van den volzin*: Onderwerp (subject), werkwoord, gezegde (praedicaat).

Woorden die tot onderwerp kunnen dienen.

Verschillende soorten van gezegden. Gezegde in het werkwoord opgesloten of afzonderlijk uitgedrukt.

2. Verschillende soorten van volzinnen.

- a. Bevestigende, ontkennende, vragende zinnen;
- b. Hoofdzinnen en bijzinnen, neven- en ondergeschikte zinnen;
- c. Volledige en onvolledige of elliptische zinnen.

B. *Regels voor het uitdrukken der betrekkingen tusschen onderwerp en werkwoord en tusschen onderwerp en gezegde.*

Overeenkomst van het werkwoord met het onderwerp.

Overeenkomst van het gezegde met het onderwerp.

Geslachten van het werkwoord. Gebruik van het bedrijvend, lijdend en wederkeerig geslacht.

II. A. *Uitbreiding van den volzin door bepalingen en aanvullingen.* — B. *Regels voor het uitdrukken der betrekkingen tusschen de verschillende deelen van den volzin en hunne bepalingen of aanvullingen.*

A. 1. Lidwoord. — Bepaling van het onderwerp door een bijvoegelijk voornaamwoord, een bijvoegelijk naamwoord, een deelwoord, eene bijstelling. Bepalende aanvulling. Aanvullingen van het bijvoegelijk naamwoord.

2. Bepalingen en aanvullingen van het gezegde of praedicaat.

Onmiddelijke aanvulling: voorwerp of object. Praedicatieve aanvulling. Aanvulling van het lijdend werkwoord. Middelijke aanvulling of middelijke voorwerp. Omstandigheidsaanvulling. Bijwoord als omstandigheidsaanvulling gebruikt.

B. 1. Overeenkomst van het bijvoegelijk naamwoord in attributieve betrekking. Gebruik van het lidwoord en van de bijvoegelijke voornaamwoorden.

2. Gebruik der naamvallen.

3. Onbepaalde wijs als voorwerp. Onbepaalde wijs in plaats van eenen bijzin.

4. Gebruik van het bijwoord. Ontkenning.

III. A. *Betrekkingen van het denkbeeld in het werkwoord bevat met een ander denkeeld onder 't oogpunt van tijd.*

Leer der tijden.

1. a. Tijdvormen waardoor de spreker iets uitdrukt dat tegenwoordig, verleden of toekomstig is op het oogenblik dat hij spreekt. Tijden van het tegenwoordige;

b. Tijdvormen waardoor iets wordt uitgedrukt als tegenwoordig, verleden of toekomstig op een verleden oogenblik. Tijden van het verledene.

2. Verdeeling der tijdvormen volgens den toestand der handeling.

Voltrokken, onvoltrokken handeling. Tijden der voltrokken handeling (samengestelde tijden); tijden der onvoltrokken handeling (eenvoudige tijden).

B. *Betrekkingen van het denkbeeld in het werkwoord bevat met de begripswijze of den wil van den spreker.*

Leer der wijzen. Gebruik der aantoonende, bijvoegende, voorwaardelijke en gebiedende wijs.

Onderscheid tusschen eigenlijke of persoonlijke en oneigenlijke of onpersoonlijke wijzen. Onbepaalde wijs en deelwoorden.

VERBINDING DER VOLZINNEN ¹).

I. Nevengeschikte zinnen. Aaneenschakelende (copulatieve), scheidende (disjunctieve), tegenstellende (adversatieve), redegevende (causatieve, causale) nevenschikking.

II. Ondergeschikte zinnen die den hoofdzin of eenig deel van den hoofdzin aanvullen en gelijk staan met een zelfstandig naamwoord, een bijvoegelijk naamwoord, een bijwoord of eene omstandigheidsaanvulling.

1. Zelfstandige bijzinnen. Zij kunnen als onderwerp, als middelijk en onmiddelijk voorwerp van den hoofdzin aangewend worden. Afhankelijke vraag.

2. Bijvoegelijke of betrekkelijke volzinnen.

Overeenkomst van het betrekkelijk voornaamwoord met het praedicat van den hoofdzin.

3. Bijwoordelijke bijzinnen dienende tot het uitdrukken van plaatsen tijdsbepalingen, van het doel, de oorzaak, het gevolg, eene voorwaarde of eene veronderstelling, eene toestemming, eene vergelijking.

AANHANGSEL.

Zin- en scheiteekens.

Art. 2. De spraakleer zal de 150 bladzijden in-12° niet moeten overschrijden.

¹) Dit gedeelte moet zeer kort behandeld worden.

Art. 3. Het Staatsbestuur behoudt zich voor:

1° Eene toelage van drie duizend frank (fr. 3,000) te verleen en aan den schrijver der beste Nederlandsche spraakkunst, welke aan die voorwaarden voldoet en binnen een tijdbestek van twee jaren, te rekenen van heden, verschijnen zal;

2° Eene gelijke toelage, telkenmale opnieuw te verleen en, wanneer eene spraakleer zal bevonden worden beter te zijn dan de vroeger uitgegevene.

Het gebruik van het werk zal daarenboven geoorloofd worden bij de inrichtingen van het Middelbaar Onderwijs, welke aan de wetten van den 1ⁿ Juni 1850 en den 15ⁿ Juni 1881 zijn onderworpen.

Deze machtiging kan echter worden herroepen.

Art. 4. De taak de werken te onderzoeken en, zoo noodig, hunne aanneming voor te stellen, is aan den Verbeteringsraad van het Middelbaar Onderwijs opgedragen.

Die Raad zal daartoe de hulp van personen mogen inroepen, welke hij daartoe bekwaam zal oordeelen.

Art. 5. Minstens vijf afdruksels van elk der werken, opgesteld met het doel om het beroep gedaan in artikel 1 van het tegenwoordig besluit te beantwoorden, moeten vóór den 1ⁿ Januari 1885 door de schrijvers aan het Ministerie van Openbaar Onderwijs toegezonden worden.

Art. 6. Onze Minister van Openbaar Onderwijs is met de uitvoering van het tegenwoordig besluit belast.

Gegeven te Brussel, den 11ⁿ December 1882.

LEOPOLD.

Van 's Konings wege:
De Minister van Openbaar Onderwijs,
P. VAN HUMBEECK.

De „Cluyte van Playerwater” in de 17de eeuw,

DOOR

Dr. JAN TE WINKEL.

Daar onze hoofddichters in de 17de eeuw meest Amsterdammers of ten minste Hollanders waren, en de talloze dichters en dichtertjes van minderen of in 't geheel geen rang zich voor het grootste deel om hen groepeeren, wordt men licht verleid, uitsluitend de aandacht op Holland te vestigen, wanneer men de geschiedenis der letterkunde beoefent, en min of meer in den waan te geraken, dat er buiten Holland zoo goed als geen letterkundig leven in de 17de of 18de eeuw is geweest. Wie de studie onzer letterkundige geschiedenis wat ruimer heeft opgevat, weet echter, dat in geen enkel gewest der Vereenigde Provinciën de dichtkunst werd verwaarloosd, dat van alle kanten dichtsterstemmen zich kwamen paren aan die der Hollandsche toongevers, en dat met name in Friesland veel gedicht en veel gedrukt werd.

Ook Groningen, sinds 1614 Academiestad en allesbehalve onverdienstelijke banierdraagster der wetenschap, bleef op het gebied der poëzie niet achter. De dichtbundels, die er in het licht verschenen, leveren het bewijs, dat de stad, ofschoon ver van het brandpunt der Nederlandsche beschaving gelegen, en slechts na een vervelenden tocht over Amersfoortsche en Drentsche heide of over de zeeziekte wekkende Zuiderzee en de moeilijk begaanbare Friesche kleiwegen te bereiken, niet eenzelve bleef, noch op letterkundig gebied buiten gemeenschap met het Westen van ons land. Integendeel, trots den Saksischen tongval der stadbewoners, den Frieschen der Ommelanders, waarvan zelfs de beschaafdsten zich in den dagelijkschen omgang bleven bedienen, trots de nabijheid der Duitsche grenzen, waarover menig Germanisme werd binnengesmokkeld, schreven de Groningsche dichters verzen, die zich evenmin door taal als door kunst-richting onderscheidden van de andere voortbrengsels der Nederlandsche letterkunde. Dat laatste bewijst dus wel, dat er in Groningen veel Hollandsche poëzie werd gelezen en ijverig werd gestreefd naar geestelijke gemeenschap met het overig gedeelte van ons land.

Dat de Groningsche dichters en dichtersessen, ook al waren zij meer dan middelmatig geweest, veel opgang zouden gemaakt hebben in den kring der Amsterdamsche kunstbroeders, valt te betwijfelen; toch bleven zij niet geheel onbekend. Sibylle van Griethuysen, echtgenoot van Upke Witzema, de dichteres der in 1651 uitgegeven *Hemelsche Troostborne*, die ook een twaalfstal gedichtjes leverde in de beide deeltjes der bekende bloemlezing *Kluis Kraam*, werd althans door Jan Vos in het volgend vers geprezen:

„Oudt Grieken pronkte lang met roem van Zanggodinnen

En met Sibylle, vol van woorden, ryk van zin.

Wie rype herssens heeft, doet zich van elk beminnen.

Nu komt ons Groeningen een schrandre Zanggodin

Letterkundig Bijblad.

En een Sibylle in een enkel mensch vertoogen.
Wie dubbele wysheid heeft, heeft overgroot vermogen" ¹⁾).

Ook Mr. Joan Blasius preees haar en werd door haar geprezen nadat hij haar bij een bezoek aan Groningen had leeren kennen ²⁾; doch wat meer zegt, de beroemde Huygens wijdde haar, toen zij een Latijnsch vers van hem vertaald had, twee gedichtjes ³⁾, waarin o. a. deze vermaning voorkomt aan Stad en Lande, die toen, zooals eenwen lang, met elkaar overhoop lagen:

„Gaet aen, verwerde Stad en Land,
Geeft gins en weer de rechter hand;
Daer sal maer de benijder missen,
Als ghy d'oneffen' kerf sult wissen,
Daerom u d'Eenigheyt verliet:
Sibylle seght het, twijffelt niet,
Den hemel sal de vrede stieren
In 't Jaer van dry vijf en thien vieren.”

In 1686 zag bij Carel Pieman te Groningen het licht „De Bron-swaan of mengeldigten, bestaande in lof-gedigten, geestelijke stoffen, gesangen, afbeeldingen, verjaar-gedichten, lijk-klachten, bruyloftssangen enz.”; maar het is mij niet mogen gelukken een bewijs te vinden, dat de dichteres daarvan, Titia Brongersma, bij de Hollandsche kunstgenooten eenigen bijval gevonden heeft. Wel vond zij dien bij Ludolf Smidts, wiens „hertsvriendin” zij was, en die niet heeft nagelaten haar herhaalde malen te prijzen; doch Ludolf Smidts was zelf een Groninger van geboorte, arts in zijne vaderstad, maar wegens zijnen overgang van de Katholieke tot de Protestantsche kerk door zijne vroegere geloofsgenooten en verwanten zóó onaangenaam behandeld, dat hij Groningen metterwoon moest verlaten om zich te Amsterdam neêr te zetten, waar hij er niet in slaagde als tooneeldichter naam te maken, zoodat hij zich ten slotte binnen den kring zijner waardeerbare oudheid-, geschied- en penningkundige studiën terugtrok.

Evenals hij had ook Melchior Fockens zijne geboortestad Groningen verlaten voor Amsterdam, waar hij omstreeks 1660 aan den schouwburg drie onbeteekenende kluchten leverde.

Nog een vijfden Groninger, zeker het minst van alle bekend, wensch ik even te bespreken, om een nieuw bewijs te geven, dat het in het Noorden van ons land ook in de 17de eeuw aan letterkundig leven niet ontbrak. Ik bedoel Ludolf Gockinga, voortgesproten uit een oud patricisch Groningsch geslacht. Twee werkjes zijn mij van hem bekend, beide in 1699 bij Berent Taeitsma te Groningen gedrukt. Het eene is getiteld: „Groningaasch adelaar of Gedagten van L. Gockinga,” en bestaat grootendeels uit proza, waarachter nog eenige liedjes op Fransche wijzen en in Franschen trant, met eenige kleinere gedichtjes volgen. De hoofddruk,

¹⁾ Zie *Alle de Gedichten van Jan Vos*, Amst. 1726 I bl. 413.

²⁾ Zie mijne *Bladzijden uit de Gesch. der Ned. Lett.* Haarlem 1881, bl. 47, 59 vlg. 88.

³⁾ Te vinden in *Kltoos Kraam* I bl. 197—199 en in de *Korenbloemen*, 1672 II bl.

dien men bij de lezing er van krijgt, is dat de schrijver een hartstochtelijk liefhebber van pijpenrooken was.

Dat kan men ook lezen op menige bladzijde van het tweede, veel grootere werk met den bedriegelijken titel: „Zegezag. An den Grootmachtigsten Koning William III, enz.” Ik noem dien titel bedriegelijk, omdat van den geheelen dichtbundel, die 304 bladzijden groot is, slechts 40 bladzijden door zulk eenen zang en andere vaderlandsche liederen worden ingenomen, waaruit blijkt, dat Gockinga een vurig bewonderaar was van Willem III en een ijverig aanhanger van diens Protestantsche politiek tegenover het Katholicisme van Lodewijk XIV en Jacobus II. Als proeve zijner dichtkunst deel ik een versje van hem mede „op de krooning van William en Maria als koning en koningin van Groot-Brittaniën (bl. 14 vlg.):

„Gelukkig Engelant, die onder 't puin gesmoort
 Van Babels rasernij, u kruin hebt opgeheven;
 'k Sie Wilhem en Mary in uwe ziel gedreven,
 'k Sie valsheid onderdrukt en eigenbaat vermoort.
 Het erv'recht kroont Mary, de deugd dees beid' te saam,
 En een dry dubble kroon omheint haar beider kruinen;
 Het gansche Christendom, met klinkende basuinen,
 Siet vallen Babels muur in dees doorlughte naam.
 Het Hemelsteken pronkt van Williams geboort
 Door haar vervullingen; en Godsdiensts steunpilaren
 Staan op de vaste grond van Englands altaren,
 En op die grondslag heeft de ware kerk gegloort.
 Lang lev' de Koning! is mins algemene merk,
 Het gansche rijk dat juicht met schaterende tonen,
 Een yder segt vernoegt, dat twee dry dubble kronen,
 Beloven vastigheid an Gods geminde kerk.”

Van geheel anderen aard is het meeste dat men verder in den bundel vindt: vooreerst twee kleine tooneelstukjes, die men misschien het best met den naam van pastorale tafelspeelkens zou kunnen bestempelen. Er treden zeven, ten deele allegorische, personen in op; het eerste is getiteld „De overwonnen wreedheid of de sugtende Philocalus, geketend in de boejen van Dorimene” (bl. 49—69); het tweede „De misnoegde natuur over de ongehoorzaamheid van Dorimene” (bl. 70—81).

Voor het overige bevat de bundel verscheidene klinkdichten, waaronder eenige op bekende krijgsoversten van dien tijd, o.a. Coehoorn en Schomberg; vervolgens bruylofts- treur- en lof-gedichten, en eindelijk eene menigte mengeldichten, die ten deele tot de epigrammatische poëzie, ten deele tot de lierpoëzie mogen gerekend worden; en van die liedjes is niet zelden de liefde — zij het ook eene niet zeer gelukkige liefde — het onderwerp.

Ook vindt men er een paar brieven in proza in, die waarschijnlijk om de er tusschengevoegde versjes in den bundel zijn opgenomen. Een van die brieven, te vinden van bl. 248 tot bl. 253, was de eigenlijke aanleiding voor mij om de aandacht op de vrij onbeteekenende persoonlijkheid van Ludolf Gockinga te vestigen. Tot mijne verrassing toch vond ik daarin den inhoud — ofschoon eenigszins gewijzigd — terug van de „Gluyte van Playerwater.” Daar nu de bundel van Gockinga stellig vrij zeldzaam en

niet in ieders handen is, meen ik aan sommigen geenen ondiens dienst te doen met dien brief meer algemeen bekend te maken, al ware het alleen omdat daaruit opnieuw zal blijken, welk een taai leven de middeleeuwsche dichtstof had, zoodat het volk er zich nog tot in de achttiende eeuw meê verlustigde.

Zooals men weet is de „Cluyte van Playerwater”, vermoedelijk in het midden der 15de eeuw vervaardigd, het eerst in 1838 uitgegeven door F. H. Mertens „volgens een handschrift van de XVde eeuw uit de archiven der Academie van Antwerpen, voortkomende van de St. Lucasgilde”, en vervolgens opgenomen in *De Nul. Dram. Poëzie*, Gron. 1875 bl. 257—284 door Dr. H. E. Moltzer, die opmerkt (Inleid, bl. LV), dat twee Middelfransche vertellingen, *Du pauvre Clerik* en *Aloul*¹⁾, er in vele opzichten meê overeenkomen, evenals eene Engelsche klucht: *The mery play between Johan the husbände, Tyb his wife and Syr Jhan the preest*.

Men vergunne mij met een paar woorden den inhoud der „Cluyte van Playerwater” in herinnering te brengen. De vrouw van den heer Werrenbracht, zoo heet het in de klucht, staat in al te goede verstandhouding met eenen priester, en om nu voor eenigen tijd van haars mans gezelschap bevrijd te zijn en dat van haren boel te kunnen genieten, veinst zij zich ziek en beweert, dat alleen „playerwater” haar genezen kan. Haar man moet dat voor haar halen, en als hij haar vraagt, waar het te vinden is, antwoordt zij, vs. 46 vlg.:

„Tonvreen int Oestlant en het vloeyt hoghe
Uten berghe van ontwijste bij 't dal van droffheyden”,

woorden, die vervolgens in het stuk herhaaldelijk op waarlijk comische wijze worden te pas gebracht.

Zoodra is Werrenbracht niet vertrokken, om het onvindbare drankje te zoeken, of zijne vrouw noodigt den priester bij zich. Zij maakt een lekkeren maaltijd gereed, en heerlijk smullende brengt het heerlijke paar den avond door.

Intusschen heeft heer Werrenbracht vergeefs het wonderwater gezocht; maar eindelijk ontmoet hij eenen koopman met eene hoenderkorf op den rug, en deze brengt hem aan het verstand, dat hij deerlijk bedrogen wordt en slechts naar huis behoeft terug te keeren om zich daarvan te overtuigen. Ten einde ongemerkt binnen te kunnen komen, besluit hij op raad van den koopman in diens korf te kruipen; dan zal hij door hem „vor enen verhauden cappoen” binnengedragen worden. Dat gebeurt ook zoo, want men durft den koopman geene herbergzaamheid weigeren, uit vrees dat hij dat misschien kwalijk zou kunnen nemen en overal vertellen, dat er bezoek was bij de ziek gewaande vrouw. De koopman neemt alzoo deel aan de brasserij, en heer Werrenbracht in de kippenmand moet het aanhoozen als de priester zingt, vs. 334 vlg.:

„Her Werrenbracht, her Werrenbracht,
Ghij sijt wel uwer vrouwen knacht!

¹⁾ Uitgegeven door Le Grand d'Aussy, *Fabliaux et Contes du XIIde et XIIIde siècle*, Paris 1779. III p. 20 vgl. en p. 139 vlgg.

Den wach es swaer, den buere es claer:
Ghij en compt in seven dagen daer;
Dat est dat ic wane."

Dat liedje wordt door de vrouw aldus beantwoord, vs. 346 vlgg.:

„Hier sittic bij mijnder hertten vruecht!
Verblijt, ghij scone, jonghe juecht,
Frijchs en wael gedaene.
Ghij selt noch tavond moeten slanen;
Dat est dat ic wane."

Men wekt nu ook den koopman op om vroolijk te zijn en een liedje ten beste te geven; en deze zingt, vs. 373 vlgg.:

„Her Werrenbracht, her Werrenbracht,
Smijjt den pape nu op sijn vacht,
Hij doet u soe groten confuyse:
U wijf maeckt met u huer sceren,
Ghij siet wel hoe sy d'uwe verteren."

Nauwelijks heeft dat liedje weérklonken, of Werrenbracht springt uit de korf te voorschijn, en nu regent het playerwater in den vorm van stokslagen op den valschen pape en het ontrouwe wijf.

Geheel hetzelfde, alleen in bijzaken wat gewijzigd, vindt men bij Gockinga terug, ten deele in wat galanter, ten deele ook in vrij wat plomper bevoordingen, voor welker mededeeling ik den beoefenaars onzer zeventiende-eeuwsche letterkunde wel geene verschooning zal behoeven te vragen. Gockinga's brief aan eenen ongenoemde luidt in zijn geheel aldus:

„Mijn Heer, UEd. heeft my versogt, om UEd. een seker Frans lied nevens de geschiedenis van mijn Heer Colintampon en Jonker Champignon te vertellen. Ik heb het niet durven nalaten, uit vrese van UEd. ongehoorsaam te sijn, dog de geschiedenis is soo oud, als die van de vier Heemskinderen, en van de droevige Helene. Om UEd. derhalven te dienen, soo geliev' UEd. te weten, dat mijn Heer Colintampon een schone vrou besat, op de welke een seker Heer Champignon verliefte waar; geen middel vindende om sijn sporelose hertstogt te voeden in het blussen van sijn lusten, soo veinsde sig Mevrouw Colintampon siek te sijn. Haar geëmaal, die bovenmaten karig waar, vraagde an haar wat Doctor sy begeerde, waar op sy Champignon noemde. Dese, de vrekachtigen aerd van Colintampon kennende, segt, dat sijn vrou een sterk Colyk hadde, wienshalven het noodsaakelyk waar an zee geneeskruiden te soeken, sijnde de verte van sijn woonplaats dry uren van zee. Mijn Heer Colintampon om geen geld uit te geven vervoegt sig selven derwaarts, terwyl Champignon sijn tyd niet verwaarloosde in het omhelsen van Mevrouw. Colintampon an zee komende ontmoete een visscher, die schellevis gevangen hadde, die hem de oorsake van sijn komste vraagde, en daar af reden gevende, wierdt hy van de bedrieglykheid van Champignon onderrigt, waar op een onderling verdrag opgericht wierdt tusschen haar beiden, dat mijn Heer Colintampon in des visschers korv' in sijn eigen huis soude gedragen werden. De visscher, nadat hy twee schellevisjes boven op de korv' gelegte

hadde, versogt an Mevrouw Colintampon, om deselve in haar kamer te setten; het welke toegestaan sijnde, wierdt de schipper na veel reden en tegen reden om te singen versogt, het welke hy op sijn beurt belovende te doen, zingt Mevrouw Colintampon:

Voys: Ah Clorinde hebt medogen.
 Armen, die soo soet omvatten
 Uwen lieven Champignon,
 Twijl de baren gaan bespatten
 D'gierigaart Colintampon;
 Laat hy dwalen, laat hy plukken
 't Kruid voor sulc een Actaeon!
 't Roosje laat ik rasser drukken
 Als d'arme Colintampon.

Hyr op verhiev' mijn Heer Champignon sijne stemme en song:

Minnegoôn! opent gordynen,
 Laat hy sweven om de kust,
 Om te zoeken Medicynen
 Twijl mijn vlammen sijn geblust.
 Al mijn galmen moeten schat'ren,
 Als hy eenen Actaeon
 Sal sien in de silte wat'ren,
 In plaats van Colintampon.

De Schipper eindelijk gevergt zijnde, song het navolgende:

Goon! men kan u niet bedriegen,
 Waan verydelt het verstand,
 Want dees korv' en sal niet liegen,
 Tuige van soo'n snode brand:
 Schellevisjes woudt ge bassen,
 Gy riept, dat Colintampon
 Nooyd de Zee soo kon verrassen,
 Als den armen Champignon.

Hyr na kwam de maagd in 't salet, die an de sang van de Schipper bemerkende, dat haar meester in de kamer waar, aldus begon:

Soete lusten dwaser eng'len,
 Die vereen'gen lijf en ziel,
 En haar armen samen streng'len,
 Twijl haar schaamt en eer ondviel.
 Denk vry, dat de woeste baren
 Deden sien Colintampon,
 Hoe sijn roosje waar gevaren
 By den Minnaar Champignon.

De Schipper, die sijn treurspel ten einde woude spelen, vangt een wed-dinge an wegens sijn korf, dat hy die woude doen singen, waar na hy met opene kele schatert:

Onbezielde rysevlegten,
 Wordt beziel door mijn gebod,

Spraak moet an u sappen hegten
 Door kracht van de blinde God:
 Singt anstonds, ay stelt u snaren,
 Toont dat nooyd geen Actaeon
 Ongewroken door de baren
 Bleev' gelijk Colintampon.

Dit gezang geindigt sijnde, springt Colintampon uit de korv' met een Mes, gelijk die Varkenssnijder van Drenth had, en roept:

Zang genoeg voor vuile snollen,
 't Bed van een gemaal ondeert.
 Onbeschaamder hoerepollen,
 Die een anders huis vermeert.
 't Is geen tijd om te verblijden,
 Want voorwaar Colintampon
 Sal de ** uit gaan snijden
 An den snoden Champignon.

Na het eindigen van dese woorden verrigte Colintampon zijn werk, en dit tot UEd. vergenoeging vertaalt hebbende gun my die eer dat ik ben, mijn Heer, UEd. ootmoedigste Dienaar."

Groningen, 16 Maart 1883.

Wat moeten wij lezen en hoe moeten wij lezen?

Wanneer wij over het lezen van boeken spreken, willen wij niet alle soorten behandelen, maar ons bepalen bij, wat men noemt letterkundige werken, of werken, waarvan men verwacht, dat inhoud en vorm zich kenmerken door kunst en smaak. Overeenkomstig deze bepaling achten wij daaronder begrepen boeken over filosofie, historie, biographie, poëzie en verdichting, beschrijvingen van personen en toestanden, doch wij willen die geschriften voorbijgaan, die zuiver wetenschappelijke onderwerpen en vooral bepaalde vakken van handel en nijverheid, theologische leerstellingen en beschouwingen behandelen.

Het nut van het lezen blijkt het duidelijkst uit het onderscheid tusschen den onontwikkelde en den man van hoogere beschaving.

Sla eerst een blik op den geheel ongeletterden daglooner, die lezen noch schrijven kan. Zijn geest reikt niet verder dan het uiterlijke der dingen. Hij houdt zich alleen bezig met de eentonige beelden van dat nietig deel der wereld, waar hij zijn arbeid verricht, de dieren van het veld, het voorkomen zijner bloedverwanten en burens en den sleur van het boerenleven. Verleden en toekomst bestaan voor hem niet. Zijn geest is beperkt tot het heden en tot dat kleine gedeelte der aarde, waarop hij zich dagelijks beweegt.

Richt nu uw oog op den letterkundig ontwikkelde. Met helder hoofd, gevoelig hart en levendige verbeelding zit hij in zijn studeervertrek, waarvan de wanden bezet zijn met boeken over alle onderwerpen en in alle talen. Hij is inderdaad een man, met tooverkracht begaafd, en deze boeken zijn magische werken, vol tooverformulieren. Wanneer hij er een opent en met gespannen opmerkzaamheid daarin leest, dan verdwijnen voor hem in weinig minuten alle voorwerpen om hem heen, en hij wordt meegevoerd naar verre streken of in lang vervlogen tijden. Misschien bevat het boek een beschrijving van andere landen, en dan gevoelt hij zich te midden van de snerpande koude en de besneeuwde ijsvelden van de poolstreken of van de felle hitte en den weelderigen plantengroei van den equator, of misschien de steile Alpen beklimmende met den toerist, of de bronnen van den Nijl opsporende met Livingstone of Baker. Of misschien is het eene geschiedenis des vaderlands en dan gaat hij met den stroom des tijds terug en bevindt zich te midden onzer moedige voorvaderen; hij doorleeft nog eens vol levendige belangstelling al hun arbeid en hun strijd; hij verplaatst zich in den tijd der hervorming, deelt in hun worsteling tegen het machtige Spanje, totdat hij hen eindelijk roemrijk uit dien strijd te voorschijn ziet treden en ons land als zelfstandige staat een plaats ziet innemen onder de staten van Europa. Of misschien is het boek een onzer groote klassieken: Vondel, Hooft en Huyghens of Bilderdijk, da Costa en Potgieter en onmiddelijk is hij nauw verbonden met een geest veel grooter dan de zijne, wiens verheven gedachten zijn geest doordringen, wiens vurige gevoelens zijn hart doortintelen, totdat hij veredeld, bezield, zich een hooger en edeler wezen gevoelt.

Zoo verruimt zich de blik en verheft zich de ziel van dezen geleerde, totdat hij leeft in iedere streek op aarde, in lang vervlogen tijden en aldus innige gemeenschap heeft met de geesten der groote dooden, en zoo verheft hij zich, ofschoon oorspronkelijk een zwak, sterfelijk wezen, tot hij bijkans de goddelijke hoedanigheden van alomtegenwoordigheid en alwetendheid bezit.

Er is dus geen twijfel aan, inderdaad boeken zijn werktuigen van bijna wonderbaarlijke kracht in de hand van den beschaafden mensch. Maar twee belangrijke vraagstukken doen zich nu voor.

I. Welke boeken moeten wij lezen en II. Hoe moeten wij ze lezen?
 I. Welke boeken moeten wij lezen? De groote moeielijkheid, die zich bij de beantwoording dezer vraag voordoet, ligt in het ontelbaar aantal boeken. Sinds de dagen van Mozes zijn er steeds schrijvers geweest. En nu zijn er schrijvers en schrijfsters beiden en zij schrijven meer dan ooit. Het schrijven is een ware epidemie geworden. Het getal ijverige schrijvers heeft een onrustbarende hoogte bereikt:

Mocht Bilderdijk getuigen:

Geen heuvelterpjen kan men toonen,
 Waar thans geen zanggodessen wonen,
 Of dat geen Helikon bevat,

wat zou hij in onze dagen wel zeggen, vooral wanneer hij zijne beschouwing ook tot de prozaschrijvers uitstreckte?

Wij kunnen ons voorstellen, dat het na eenigen tijd moeielijk zal zijn,

iemand te vinden, die zich niet schuldig heeft gemaakt aan het schrijven van een boek, en, wanneer hij te vinden mocht zijn, zal hij misschien beschouwd worden als een wonder van zelfverloochening, en als een wezen, wijzer en gelukkiger dan zijn medeschepselen.

Verschillende personen handelen ook op verschillende wijzen ten opzichte dezer menigte boeken. De een koopt al de nieuwe werken, die men hem aanbeveelt, rangschikt ze op de planken van wat hij zijn bibliotheek noemt, snijdt ze niet eens open, waarschijnlijk uit vrees, dat al het wetenswaardige er uit zou ontsnappen en als hij dan te midden zijner boeken zit, verbeeldt hij zich werkelijk, geleerd te worden, alleen door ze van buiten te bekijken. Een ander, wiens geest werkzamer is, leest ieder boek, dat hij in handen krijgt. Wat het is, doet er niet toe, als het maar *gedrukt* is. En hij vertelt u vol zelfvoldoening, dat hij dol veel van lezen houdt. Mogelijk!

Maar zijn lectuur is blijkbaar niet dol op hem, want ze neemt de eerste de beste gelegenheid waar, om te ontsnappen, verdwijnt en laat hem even onwetend als te voren.

Een derde leest zeer nauwgezet alle couranten en tijdschriften en verbeeldt zich, omdat hij leest, wat men gewoon is, overzichten te noemen, maar wat dikwijls slechts verwrongen fragmenten zijn der nieuwe werken, dat hij die werken zelf bestudeert. Hij bedriegt zich evenzeer als de arme, halfnaakte wilde, die zich verbeeldde een volkomen Europeesch costume bemachtigd te hebben, toen hij een hoed en een paar laarzen had opgeraapt.

Al deze methoden, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, zijn onvoldoende. De ware methode schijnt te bestaan uit twee deelen: Eerst een of twee der groote klassieke werken op ieder gebied van letterkunde te lezen en dan onze lectuur te bepalen tot dat gedeelte der letterkunde, dat ons het meest aantrekt.

Deze twee stappen zouden voldoende zijn, om ons, wat de letterkunde betreft, die hoogte te doen bereiken, die John Stuart Mill zegt, dat ieder beschaafd mensch op het gebied van algemeene ontwikkeling bereiken moet, n.l. iets van alles te weten en alles van één gebied in 't bijzonder.

Laat ons ten eerste eens zien, van welk nut klassieke werken kunnen zijn onder de overweldigende menigte boeken. Menschen bezitten van nature de neiging elkander, zoowel in hun oordeel, als in andere bijzonderheden na te volgen. Bovendien zijn zij traag van natuur en praten liever een reeds bestaand oordeel na, dan dat zij zich de moeite geven er een voor zich zelf te vormen. Daarom hooren wij zoo dikwijls een zelfde oordeel verkondigen door tal van onbeduidende personen, door een geheele politieke partij, en wanneer wij A's oordeel vernemen over een punt van onderwijs en opvoeding, kunnen wij daaruit gemakkelijk afleiden, wat dat van B. en C. zal zijn. Deze zelfde wet nu geldt ook voor schrijvers. Ook zij zijn traag en ook zij volgen elkander na. Zij heshouwen een zaak uit hetzelfde oogpunt, lezen elkanders werken, en dikwijls zonder het zelf te willen, nemen zij van elkander over.

Het is waar, dat zij, evenals de dief, die een stuk zilver smelt om den naam des eigenaars te doen verdwijnen, de gedachte met andere woorden en in anderen vorm weergeven, maar in werkelijkheid toch slechts onveranderd. Wanneer wij bijv. de lectuur ondernamen, van al de boeken over een

zelfde onderwerp geschreven, dan zou de overeenkomst, die wij overal ontmoeten ons spoedig vervelen en afmatten. Wij gevoelen ons dan inderdaad geheel ondergaan in die vervelende, uitgebreide alledaagschheden. Hier nu komt de schrijver van een klassiek werk ons te hulp. Hij staat op als een bijzondere weldaad der Voorzienigheid om ons te redden van geestelijken ondergang en dood. Moedig onderzoekt hij de uitgestrekte woestijn op zijn gebied van letterkunde; met onvermoeide werkzaamheid des geestes leest hij het eene werk na het andere en met het nooit falende inzicht van het genie neemt hij juist datgene uit elk werk, dat uitmunt door inhoud of door vorm. Al deze voortreffelijkheden overdenkt hij nog eens, voegt er nieuwe denkbeelden en schoonheden aan toe en levert dan een werk, dat in 't kort bijna alles bevat wat goed is op dat gebied der letteren.

Zulk een schrijver is zeker een der grootste zegeningen, die den armen ontmoedigen lezer geschonken kunnen worden. Zij zijn de vaste sterren aan den letterkundigen hemel — zonnen vol gloed en pracht; en de andere schrijvers zijn slechts planeten, die licht afstralen, dat zij aan hen ontleend hebben. Zij zijn vorsten door een goddelijk recht, de groote vertegenwoordigers van het menschelijk geslacht, van hooger hand beziel met wijsheid en begaafd met een onweerstaanbare macht om de harten der menigte te leiden. Die hen geheel verstaat, verstaat in 't kort geheel den geest der letteren.

Daarom zouden wij jongelieden aanraden de groote klassieke meesterstukken te bestudeeren. Kunt gij ze niet alle lezen, lees er dan ten minste een, wijd uw geheele aandacht daaraan en volg hem opmerkzaam in al zijne gedachten en gevoelens. Bekommer er u volstrekt niet om, als ge misschien gelaakt wordt, omdat ge niet *veel* boeken kent. Toen men aan een geleerde vroeg, waarom hij niet meer gelezen had, riep hij uit: „Meer gelezen! als ik evenveel boeken had gelezen als andere menschen, zou ik even onwetend zijn als zij.” „Vrees”, zegt een Latijnsch spreekwoord „den man van één boek.” Welk een geducht antagonist zou de persoon zijn, die Goethe volkomen bestudeerd had; die al zijne karakters had geanalyseerd, al zijn grootsche gedachten had begrepen,

Laat ons dan onderstellen, dat gij een of twee klassieken hebt bestudeerd en dat gij verlangt, nog meer boeken te leeren kennen. Onze eerste raad is, uw lectuur te bepalen tot het gebied, dat het meest aan de behoeften van uw geest beantwoordt. Maar hier rijst de vraag voor ons op: „Hoe moeten wij dat gebied leeren kennen?” Deze vraag zullen wij nu trachten te beantwoorden. Menigeen zal u gaarne een aantal zijner lievelingsschrijvers opnoemen en u vertellen, welk een indruk zij op hem hebben gemaakt en hij raadt zijne toehoorders aan, dezelfde boeken te lezen, opdat zij dezelfde indruk op hen zullen maken. Hij vergeet, dat verschillende personen een verschillenden smaak hebben en dat misschien het geestelijk voedsel, dat hem zoo voldaan en gesticht heeft, hen onbevredigd en onvoldaan zal laten. Hij vergeet ook, dat het niet raadzaam zou zijn, alle menschen volgens een model gevormd te zien, zelfs al ware dat model zulk een bewonderenswaardig persoon als hij zelf; dat zulk een schikking ongetwijfeld de wereld ondragelijk vervelend en alledaagsch zou maken. Wij zouden eerder tot u zeggen: „Neem nooit,

op goed geluk de lievelingsschrijvers van een ander tot de uwen aan. Grijp niet van 't eene boek naar het andere, om te trachten alles te lezen, wat ieder „zoogenaamd” beoordeelaar u aanraadt. Ga niet ter wille van wien dan ook onder in een doelloos, vluchtig lezen. Uw tijd is kostbaar en naarmate hij kostbaarder is, moet uw lectuur uitgezochter zijn. Kies deze met bedachtzaamheid en zorg; en opdat gij met zekerheid kunt kiezen, zullen wij de drie eigenschappen noemen, die ze vereenigd moeten bezitten.

In de eerste plaats moet het boek, dat gij zult kiezen, uw belangstelling gaande maken. Indien gij geen honger hebt, zal uw lichamelijk voedsel u niet baten; en wanneer gij geen belang stelt in hetgeen gij leest, zal het lezen u van geen nut zijn. Wanneer gij geen belangstelling gevoelt, zal uw geest niet werkzaam zijn, en als uw geest niet werkzaam is, zult gij geen enkele gedachte in u opnemen. Het boek moge een der grootste meesterstukken zijn, vol verheven gedachten en edele gevoelens en toch zal het voor u niets anders zijn dan een stapel gedrukt papier. Maar wanneer integendeel uw opmerkzaamheid geboeid wordt, terwijl gij leest, bezit het boek de eerste eigenschap van een geschikt boek. Het bezit de *eerste* eigenschap, maar daarom nog niet de overige. Hoe boeiend het ook zij, het is mischien een niets-beteekenend verhaal, dat uw kostbaren tijd doodt. Enkel belangstelling in een boek is daarom nog niet genoeg.

Het moet in de tweede plaats in staat zijn de krachten uws geestes tot werkzaamheid te dwingen. Wanneer een boek werkelijk een kunstwerk is, geeft het ons het beste deel van de ziel des schrijvers. Daar samengevat in woorden en gevoelens liggen de gedachten, die in zijn geest rijpten, en de gevoelens die zijn hart doorgloeiden. Wanneer gij nu, als gij een boek leest, u tot hem voelt aangetrokken en zijne gedachten en gevoelens u geheel doordringen, dan moogt gij daaruit besluiten, dat gij en de schrijver geestverwanten zijn, en dat zijn boek dus voor u geschikt is.

En wanneer de schrijver, evenals da Costa of Multatuli groote denkbeelden verkondigen, die uwen geest tot werkzaamheid dwingen en hem een onderzoek doen instellen op het gebied der waarheid, dan moogt gij besluiten, dat hij een der voornaamste eigenschappen van een groot leermeester bezit. Maar zelfs deze eigenschap alléén is nog niet genoeg. Het boek kan eenzijdig zijn, zoodat het uw jeugdigen levenslust vergiftigt met ontevredenheid en verachting. Daarom behoort een boek nog een andere eigenschap te bezitten, n. l. *de strekking om u meer geschikt te maken voor uw dagelijkschen plicht.* Het groote doel des levens is toch steeds, niet om te denken, maar te handelen. Dus moet ook de grootste verdienste van een boek bestaan in zijn opwekking tot het goede. Het moge een boek der verdichting zijn, dat uwe gedachten afleidt van de vermoeiende bezigheden en uw geest in staat stelt zijn veerkracht en opgewektheid te hernemen, of een geschiedenis, die u verheven voorbeelden tot navolging voor oogen voert, of een gedicht, dat uw smaak veredelt en verlijnt, en uw ziel met schoone vormen vervult, of het werk van een wijsgeer, dat u als met bazuingeschal opwekt uit te groote zelfbevreddiging tot zelfopoffering. Wanneer het u opgewekter maakt of vriendelijker of deelnemender, of u het schoone meer doet waardeeren, of wat

goed en edel is doet volgen, dan is het hoogste doel van een boek bereikt.

Dit zijn de drie vereischten, die ieder goed boek moet bezitten. Wanneer gij in de boeken op het een of ander gebied der letterkunde niet een of twee, maar *al* deze drie eigenschappen vereenigd vindt, dan moogt gij gerust besluiten, dat gij de juiste richting voor uw lectuur gevonden hebt.

Alles wat u te doen staat, is haar met volharding te volgen. De sfeer, waarin gij u begeven hebt, schijnt u misschien eerst wat vreemd en een-tonig, maar steeds zal zij u gemeenzamer en aangenamer worden, tot gij u geheel in uw element gevoelt. En vrees niet, dat gij bekrompen zult zijn in uw kennis. Ieder gebied van studie ontmoet en kruist andere gebieden en, terwijl gij dus een meer bijzondere kennis verkrijgt van 'tgeen voor uzelfen past, zult gij meer algemeene kennis opdoen in andere richtingen.

II. Wij hebben nu gezien, hoe men boeken kiest. Laat ons nu zien, hoe wij ze moeten lezen.

Verschillende personen lezen op verschillende wijze. De een geloovende, dat er de een of andere geheimzinnige deugd verborgen is in het gedrukte zelf, soest over enkele bladzijden van een boek en verbeeldt zich, dat hij wijsheid opdoet, alleen door een middel te baat te nemen, dat dikwijls wordt aanbevolen door dezulken, wier geest niet recht helder is, n. l. om over een onderwerp te slapen. Een ander, er op gesteld, om vertooning te maken, vult zijn geest op met een of ander stuk wetenschap, (op dezelfde wijze, als hij zijn geweer met kruit zou laden) en, wanneer de gelegenheid komt, vuurt hij die af en blijft even onwetend als hij was. Een ander, een ware boekenverslinder leest boeken over allerlei onderwerpen en in alle talen en overlaadt zijn geest met zooveel zaken van verschillenden aard, dat hij verward en besluiteloos wordt en ongeschikt voor de plichten des levens. Zijn vrienden noemen hem vol bewondering een wonder van geleerdheid en werkelijk, dat is hij, want alles wat van hem uitgaat is wonderlijk en vreemd.

De wijze van lezen, die wij zouden aanbevelen is nauwkeurig bepaald door de volgend voorschriften.

I. *Tracht, voordat gij een boek begint te lezen, iets te weten te komen omtrent den schrijver.* Wanneer gij een boek leest, geschreven door iemand, dien gij kent, boezemt het u veel meer belangstelling in, dan dat van een vreemde. Gij verbeeldt u, dat gij den schrijver hoort spreken en ziet veel meer in menige zinspeling, dan gij anders gedaan zoudt hebben. Wij zouden u daarom aanraden een korte biographie te lezen van den schrijver, wiens boek gij gaat bestudeeren. Gij zult zoo als het ware kennis met hem gemaakt hebben. Gij zult op deze wijze bekend worden met zijn leven, zijn karakter en de omstandigheden, waaronder hij het boek schreef en gij zult daardoor de bladzijden met veel meer genoegen en grooter opmerkzaamheid lezen.

2. *Lees oplettend de voorrede.* De meeste menschen slaan de voorrede over, maar wij zouden het lezen daarvan juist als het kenmerk van een goed lezer willen beschouwen. Daarin neemt de schrijver ons als het ware in zijn vertrouwen en noemt ons de beweegredenen, die hem noopten het boek te schrijven en wel juist zooals het thans is. Op deze wijze wekt

hij onze belangstelling op en geeft ons een voorsmaak van het werk zelf. Bijv. wij zijn veel meer overtuigd van de ware schildering van Nicolaas Nickleby, nadat wij in het voorbericht hebben gelezen, dat verscheiden schoolmeesters uit Yorkshire beweerden, het origineel van Squeers te zijn, dat een zelfs dreigde, een eisch tot schadevergoeding tegen Dickens in te dienen, dat een ander besloten was naar Londen te gaan om hem eens flink af te rossen en, dat een derde zeide: „dat ben ik. want het gelijkt sprekend op mij”.

3. *Lees opmerkzaam de inhoudsopgave na.* Zij is de reiskaart, die ons toont, door welke streken onze weg voert en tot welke bestemming deze ons zal brengen. En evenals wij het na een reis aangenaam zoowel als nuttig vinden de kaart nog eens op te slaan en den weg na te gaan, dien wij gekomen zijn, zoo vinden wij het misschien raadzaam, om, als wij een boek gelezen hebben nog eens een blik te slaan op de inhoudsopgave, en daar geheel, doch in korte trekken te zien aangegeven, wat wij zoo even gelezen hebben.

4. *Wijd uw geheele opmerkzaamheid aan hetgeen gij leest.* Om een boek te verstaan, moeten wij den schrijver zooveel mogelijk volgen in zijn geheelen gedachtengang, al zijne begrippen duidelijk verstaan en in al zijne gevoelens deelen. Alles wat daar beneden staat is den naam lezen niet waard. Dat zulk een afgetrokkenheid mogelijk is, zou door menig voorbeeld gestaafd kunnen worden. Een zal voldoende zijn.

Dante ging bij zekere gelegenheid naar een straat om een grooten optocht te zien. Terwijl hij er op wachtte, nam hij een boek in handen, opende het, werd er door geboeid, er daarna geheel door ingenomen en hield niet op, voordat hij het geheel uitgelezen had. Hij ontwaakte uit een toestand van afgetrokkenheid en bemerkte toen, dat de optocht onder het lezen voorbijgegaan was, zonder den minsten indruk op hem te maken. Om de bedoeling van den schrijver goed te vatten, nemen sommige ouderwetsche menschen hun toevlucht tot hardop lezen. Een enkel voorbeeld zullen wij daarvan geven. Het tooneel is de haard van een landbouwer op een winteravond. Een groot vuur brandt onder den kolossalen schoorsteen en aan de zoldering hangt een slechte lamp, die een groep goedige boerengezichten beschijnt. In het warmste hoekje zit de boer zelf, met de provinciale courant in handen. Hij is bezig het verhaal van een monsterknol of van den ploegwedstrijd in het district te ontcijferen. Het is een moeilijke zaak en vereischt de meest omzichtige handelwijze. Hij schuift op zijn stoel heen en weer, totdat het licht juist op het papier valt, zet zijn bril op, fronst het voorhoofd, plaatst zijn wijsvinger bij den eersten regel en stilte bevelende, begint hij. Zijne oogen ontcijferen de woorden, zijn tong spreekt ze uit, zij dringen door zijne ooren in zijn hoofd en als hij er mee klaar is, toont een glimlach van zelfvoldoening aan, dat de moeilijke operatie met goed gevolg is afgeloopen, en dat het belangrijk bericht goed en wel in zijn hersenen is opgenomen.

6. *Noteer de belangrijkste passages als gij leest.*

Neem een notitieboek en teeken, zoo kort als gij wilt eenige feiten, bewijsgronden of volzinnen op, die u bijzonder treffen. Wanneer het bijhouden van een notitieboek u te lastig mocht zijn, schrijf dan, als het boek uw eigendom is, uw aantekeningen met een potlood op den rand aan

elke bladzijde. Wij zouden u een stel teekens aanraden; maar ieder kan gemakkelijk voor zich zelf een systeem van aantekenen bedenken om te onderscheiden of hij het al of niet met den schrijver eens is of hij een bewering betwijfelt of bestrijdt, of hij den stijl duidelijk of onduidelijk, krachtig of alledaagsch, sierlijk of plomp, pathetisch of humoristisch vindt.

Het maken van aantekeningen kan dus op verschillende wijzen geschieden maar op de een of andere wijze moet het geschieden. Zonder dat kunt gij geen ernstige lezers zijn. Want hoe kunt ge verstandig zijn, zonder te beoordeelen en hoe kunt gij beoordeelen zonder onderscheid te maken tusschen het goede en het slechte, het opmerkenswaardige en het alledaagsche; en hoe kunt gij deze onderscheiding maken, zonder daarmee duidelijke teekens te verbinden. Gij zult ook zien, dat alle groote geleerden talrijke aantekeningen hebben gemaakt. Zij hebben in hun lezen, zoowel als in andere dingen bewezen, dat zij mannen van beteekenis waren. Tal van geleerden lazen nooit zonder een notitieboek naast zich, waarin zij voor toekomstig gebruik al de belangrijke feiten en gedachten opteekenden, die indruk op hen maakten. Hun geheugen was buitengewoon groot en vasthoudend, maar zij behandelden dat geheugen met de meeste omzichtigheid. Zij belastten en mishandelden het nooit onnodig. Zij gebruikten hun notitieboek als een soort uitwendig, tastbaar geheugen, dat kleine, maar belangrijke bijzonderheden bevatte, die hun inwendig, werkelijk geheugen niet had kunnen onthouden zonder veel en vermoeiende inspanning.

Wij merken in 't voorbijgaan op, dat lange aantekeningen niet noodig zijn.

Toen Carlyle aantekeningen maakte bij het lezen van Cromwell's brieven, kwam hij aan de volgende belangrijke passage in een daarvan, gericht aan Richard Mayor Esq.: — Mijnheer, mijn zoon wenschte gaarne tot u te komen, om zijne opwachting bij uwe dochter te maken. Ik heb bemerkt, dat hem dat meer ter harte gaat, dan de waarneming zijner zaken hier". Bij dit gedeelte schrijft Carlyle eene aantekening onder aan de bladzijde. Deze bestaat uit twee woorden: „Die ezel." „Ik bemerk tevens", vervolgt Cromwell, „dat hij meer van uwe dochter houdt dan van zijne zaken." „Die ezel", voegt Carlyle er bij.

6. *Schrijf in uw eigen woorden een beknopt overzicht van de feiten, die gij hebt genoteerd.* Het is niet genoeg op goed geluk eenige bijzonderheden aan te teekenen. Deze bijzonderheden zullen eenigen tijd, geheel van elkander afgescheiden in uw ziel aanwezig blijven, en dan daaruit verloren gaan. Gij moet ze naar uw eigen methode rangschikken. Deze rangschikking volgens uw eigen methode zal ze meer volkomen tot uw eigendom maken; door ze in uw eigen woorden in te kleeden, zullen ze helderder en nauwkeuriger voor u zijn en het enkele opschrijven alleen zal ze reeds vaster in uw geheugen prenten.

Ongetwijfeld zullen eenige tegenstanders zeggen, dat in hun geval die raad onmogelijk is op te volgen. Zij hebben geen tijd, papier en inkt zijn niet altijd bij de hand; zij zijn niet vlug met de pen en schrijven is een moeielijk en vervelend werk. Dan is er een ander middel; immers indien gij geen uittreksel kunt schrijven, geef er dan een mondeling. Wanneer gij een goed boek gelezen hebt en geheel met het onderwerp zijt ingenomen,

tracht er dan aan een vriend een duidelijk en nauwkeurig overzicht van te geven. Niet ieder evenwel is daarvoor de geschikte persoon. Gij hebt, evenals ieder ander, onder uwe kennissen sommige bekrompen, alledaagsche menschen, vriendelijke, goede wezens, wier harten beter zijn dan hunne hoofden. Wanneer gij nu met hen over uwe studiën wilt spreken, zullen zij zich vervelen; zij zullen u pedant noemen en uw gezelschap vermijden. En gij kunt, evenmin als ieder ander, bekrompen menschen ontloopen. Bekrompen menschen zijn de buffers der maatschappij; zij beletten de krachtiger en levendiger geesten met elkaar in botsing te komen. Zij zijn de donkere plekken in de maatschappij, zij maken, dat de lichten meer uitkomen en meer schitteren. Gij moet daarom uw verhaal niet aan hen opdisschen. Zoek den een of anderen geestverwant en laat dien, hetgeen gij leest mee genieten; en gij zult zien, dat, terwijl gij hem onderricht, uw kennis tevens meer uw eigendom wordt.

Deze wijze van handelen is een der oorzaken, waardoor het schijnt, dat sommige menschen een verbazend geheugen hebben. Wat zij hooren of lezen, zij vertellen het aan ieder, dien zij ontmoeten, en zoo gaat het nooit weer uit hun geheugen verloren. Zij zijn inderdaad gelijk aan sommige eierzuchtige, volhardende schooljongens, die een les in hun geheugen werken door bij ieder lid van de huishouding rond te gaan en er op aan te dringen, bij elk hunner zijne les op te zeggen.

6. *Pas het resultaat van uw lezen toe op uw dagelijksche plichten:* Gij hebt allen wel eens een vader gezien, die zijn zoontje leerde loopen. Terwijl hij zijne handen onder diens armpjes houdt en hem zoo ondersteunt, trekt hij hem langzaam voort, terwijl het kleine knaapje zijn zwakke beentjes uitsteekt om te doen alsof hij loopt. Dit is een zeer nuttige oefening en draagt er veel toe bij, om de zwakke en buigzame ledematen te versterken; maar wanneer er niets anders wordt gedaan, zal het kind een kind blijven. Hij moet leeren zijn vaders leiding te missen, op zijn eigen beenen staan, en, zich zijne oefening ten nutte makende, moedig voortstappen, en de wereld intreden, om zijne kleine plichten te vervullen. Zeer veel gelijkenis met dit kind heeft de lezer van een boek. Wanneer hij leest, maakt hij inderdaad gebruik van den geest des schrijvers, dien hij bestudeert. Deze ondersteunt zijn geest en sleept dien mede, door hem denzelfden ontwikkelingsgang te doen doorloopen, dien hij heeft doorloopen. Dit ontwikkelt de krachten zijns geestes; maar wanneer er niets meer gedaan wordt, blijft hij een kind in ontwikkeling. Hij moet voor zich zelve denken. Hij moet niet zoozeer des schrijvers woorden of zelfs zijne gedachten, als wel zijne wijze van denken navolgen. Hij moet op zijne dagelijksche plichten die krachten doen werken, die hem zoo groot hebben gemaakt -- volkomen waardeering van alles, wat waar en schoon is, den lust een volkomen inzicht te krijgen in elk onderwerp, de gewoonte, de gedachten volgens een vaste methode te rangschikken en de gave ze duidelijk en nauwkeurig uit te drukken. Dit is inderdaad het groote doel, dat door boeken bereikt moet worden. Maar, wanneer zij den man tot niets beters dan een boekenworm maken, zijn zij slechts waardeloos papier en de meeste konden dan, na de een of andere chemische bewerking ondergaan te hebben gerust gebruikt worden om gedurende een schaarschte

van kolen de menschheid op een nieuwe wijze te verlichten en te verwarmen. Geen beter voorbeeld van den beschavenden invloed der letteren dan Walter Scott. Niet alleen bezat hij een genie, dat zijn geboorteland verlichtte en den blik der bewoners van verafgelegen landen tot zich trok en nieuwe bekoorlijkheid verleende aan alles, wat Schotsch was, maar in zijn rijk begaafden geest verzamelde hij een rijken schat letterkundige kennis. En in plaats van hem aanmatigend of in zich zelve gekeerd te maken, verhoogden deze vermaardheid en geleerdheid de aangeboren deugden van zijn karakter en maakten zij hem welwillender en vriendelijker in den omgang, opgewekter en eenvoudiger.

Wij hebben nu getracht duidelijk aan te toonen, volgens welk plan wij ons lezen moeten inrichten. Maar het is toch nog zeer waarschijnlijk, dat gij twee moeilijkheden ontmoet bij het uitvoeren van dit plan.

Sommigen zullen zeggen: „Mogen wij dan niets meer oppervlakkig lezen? geen courant of tijdschrift of boek tot uitspanning meer opnemen en het terloops inzien? Welzeker, dat is zeer aangenaam en kan ook zeer nuttig zijn. Het verfrischt ons na moeielijken arbeid en helpt de veerkracht van onzen geest herstellen. Het kan zelfs nog meer doen. Men verhaalt van een man, die rijk werd alleen door asch te ziften en gij kunt (wanneer gij een methode volgt) wijs worden, alleen door lichte lectuur vluchtig te lezen. Maar, noem dit geen *lezen*. Noem het liever *ontspanning*. Anderen weer zullen zeggen: Het is onmogelijk om te lezen volgens zulk een vasten regel. Levensschetsen en voorrede's lezen, aantekeningen maken, uittreksels schrijven, wie kan zich met al deze dingen plagen! Aan dezulken antwoorden wij: Er zijn twee wegen, waartusschen gij kunt kiezen. Wanneer gij traag en lusteloos zijt — wanneer gij geen behoefte gevoelt om wijzer te worden — dan zult gij voortgaan te soezen en te droomen over ieder boek, dat gij in handen krijgt en gij zult altijd even dom blijven. Maar zoo gij werkzaam en flink zijt, zoo ge in 't leven wenscht vooruit te komen — zoo gij aanspraak maakt op den naam van denkend wezen — dan zult gij lezen volgens een bepaalde, vastgestelde methode. Maar, terwijl *alle* goede boeken deze verdiensten hebben en bestudeerd moeten worden volgens de methode, die wij beschreven hebben, heeft elke *soort* van boeken haar bijzondere eigenaardigheden en haar bijzondere wijze, waarop zij bestudeerd moet worden. Wie zich de moeite niet wil geven die te leeren kennen en op te volgen, zal nooit doordringen in den geest der schrijvers, die hij leert.

De grenzen der taalkundige Germanophobie.

Vergelijkt men onze oude taalmeesters, die uit de beide voorgaande eeuwen, met de tegenwoordige, zoo doet zich een in het oogvallend onderscheid op. Beide ijveren zij voor reinheid en reiniging der taal, maar de voorwerpen tegen welke zij zich richten zijn verschillend. De ouden kanten zich tegen de woorden, die zij „bastaardwoorden” noemden, Latijnsch of Fransch met Nederduitschen vorm. Hoe heftig die tegenkanting reeds vroeg was, blijkt aan de pogingen, reeds door Hooft en zijne tijdgenooten aangewend, en al zulke woorden, ook die sinds lang het burgerrecht verkregen hadden en onontbeerlijk geworden waren te verbannen, al waren de daarvoor gegevene „verduitschingen” ook nog zoo wonderlijk.¹⁾

't Waren echter alleen deze. Van Germanismen was geene sprake; zoo die voorkwamen, liet men ze in rust. Men beschouwde de Hoogduitsche taal ongeveer als dialect van de gemeenschappelijke „Duitsche” taal, zoo als men toen ook de onze noemde.

Geheel omgekeerd is dat bij de tegenwoordige taalmeesters. Tegen het gebruik van bastaardwoorden wordt weinig meer gestreden. Men weet, dat ze in wetenschappelijke werken niet te ontberen zijn, en dat, in andere schriften, geen schrijver, die de aandacht der taalkundigen waard is, ze zonder zeker doel gebruikt (al is dat ook *frivool*); — dat de strijd in elk geval verloren moeite is. — Gallicismen en Anglicismen worden, zoo ze soms voorkomen, weinig opgemerkt. Tegen de Germanismen daarentegen staat de oorlog in volle vlam. Men kan geen nummer van een taalkundig tijdschrift doorlezen, zonder hier of daar een houw of steek tegen Germanismen te vinden, soms met afschrikkend toevoegsel. Van waar dat? Van waar dat ons aangezicht, vroeger zoo broederlijk naar het oosten gericht, thans zoo grimmig tegen dien nabuur staat?

Zekerlijk is er iets bij, dat buiten de taal omgaat, en toch, onwillekeurig, in de taalkundige zaak binnen sluipt, en er invloed uitoefent. Er is, sedert den oorlog met Denemarken (1864) aan gene zij van onze oostelijke grenzen, veel voorgevallen en valt nog voortdurend voor, zoowel naar binnen als naar buiten, dat onze

¹⁾ De wonderlijkste was wel zijn berucht: „vernufteling” voor „ingenieur” 't Komt mij echter uit den samenhang (Vervolg der Nederl. Histor, 1654, bl. 54) voor, dat daar ironie achter stak. Aan Gianibelli, wiens naam daar en iets later meermalen voorkomt, geeft hij dien titel niet, maar aan de twee Antwerpsche „meesters” die alles behalve heksenmeesters waren. Te meer omdat anderen destijds reeds: sterktebouwer, vestbouwer, holwerker, voor ingenieur gaven. Het later meest gebruikte „krijgsbouwkundige”, of „meester” was jonger.

sympathie voor den nabuur heeft moeten verminderen, al ging het ons ook niet direct aan.

Wat ons echter direct aangaat, en dieper gaat dan vermindering van sympathie, is, dat, hoewel de regeering in 1871 met waarheid verklaren kon, dat er aan eene verovering van Holland zelfs niet gedacht werd, er toch stemmen zich verhieven, zooals ze afen toe zich ook nog laten hooren, zonder dat ze terecht gewezen worden, die zulk eene daad niet verwerpelijk, en voor Duitschland wensche-lijk keuren, en die ze, in niet al te verre toekomst, met welgeval- len te gemoet zien. Die zouden, wanneer het te eeniger tijd in ernst ter sprake kwam, zoo luide volkstoejuicing hebben, dat af- manende stemmen, al ware 't ook van de meerderheid, er voor zouden moeten zwijgen.

Vernietiging van ons nationaal bestaan!

Vergeet uwe afkomst, o Bataven,
En staat den grond der vaders af;
Daar liggen zij met eer begraven,
Wier fierheid u dat erfdeel gaf.

Zoo drukte Adam Simons in 1810 het gevoel des volks uit. ¹⁾ Het zou thans niet anders zijn. Het hart wil uit de borst springen, wanneer men er aan denkt.

't Zou een onrecht zijn, zwaarder dan de verdeeling van Polen, eeuwige schande voor wie het beging: een volk, dat zooveel recht heeft op een eigen bestaan, dat zich dat recht met zooveel bloed en goed heeft gekocht, dat een zoo schoon, met eigen kracht ge- schapen verleden heeft, aan 't welk in wetenschap en kunst en menig ander opzicht, de beschaafde wereld zoo veel dank schuldig is!

Inlijving bij een volk, welks belangen, inrichtingen, denkwijze, karakter zoo wijd verschillend zijn van de onze, 't zou ter dood toe ingrijpen in alles, wat ons eigen, wat ons lief en waard is, niet weinig ook in onze stoffelijke, nationale zoowel als persoonlijke welvaart; denk alleen aan onze koloniën! — Zekerlijk zou menig burger liefst have en goed te gelde maken, te scheep gaan, en voor zich en zijn geslacht een ander vaderland zoeken. Daarginds

¹⁾ Het gold eigenlijk het tractaat van 16 Maart d. i. waarbij Zeeland en Noordbrabant werden afgestaan. — Overigens hoe bombastig ook het slot was, in den geest des tijds (Helmets).

Dan zal de zeeman op die baren
Door uw gezonken steden varen
En vragen: waar lag Nederland?

zoo maakte het toch geweldigen indruk en bleef lang in herinnering. Nog in 1862 werd het door een geacht schrijver (A. Beeloo Gesch. d. Vaderl. bl. 331) als algemeen bekend ondersteld. — 't Had het volksgevoel in den scherpsten vorm uitgedrukt.

is het nog eene eer, van Hollandschen bloede te zijn, meer dan in Europa.

Waarlijk, er zijn, juist in dezen tijd, wel gronden voor antipathie die er vroeger nooit geweest zijn.

Toch evenwel ligt de meeste oorzaak der tegenwoordige taalkundige germanophobie niet dáár, maar in de overhandnemende menigte van slechte Germanismen, die er tegenwoordig te hooren en te lezen zijn, het laatste niet alleen in dagbladen, aankondigingen en dergelijke, maar ook in geschriften, waar men ze niet verwachten zou. — En ze zijn zoo leelijk, zoo hinderlijk voor een ieder, die zijne moedertaal lief heeft. Veel hinderlijker dan de „bastaardwoorden”; die zijn eerlijk, verbergen hunne natuur niet, genen zijn bedriegelijk, veinzen Nederlandsch te zijn en zijn het niet; zij bederven het taalgevoel, verstompen het oor.

De oorzaak van dit taalkundig verschijnsel onzes tijds ligt voor de hand. Ons volk is in de laatste jaren ten aanzien van het gebruik van de Deutsche taal geweldig veranderd. — Toen ik, vóór 55 jaren, student werd, had wel $\frac{2}{3}$ van ons, en meer, de „Fransche school” bezocht, maar Duitsch lezen kon geen $\frac{1}{4}$. Wel veranderde dat, althans bij eenigen, toen wij in de theologie kwamen, waar de niet-latijnsche handboeken meest alle Duitsch waren; toch lieten ook toen zeer vele het ter zijde liggen; en — taalkundig leerden het slechts zeer weinigen; ik zelf, niet vóór dat ik in de noodzakelijkheid kwam, Duitsch te spreken, te prediken en te schrijven. —

Tegenwoordig geen eenigszins beschaafd jongman, die aan de Deutsche spraakkunst geheel vreemd is. Veel droegen daartoe bij, deels de talrijke en bloeiende zanggezelschappen, die zich meest van Deutsche compositiën moesten bedienen, deels de „hoogere burgerscholen”. En dientengevolge is thans het aantal der Deutsche boeken en tijdschriften, die, niet enkel van geleerden, maar van het geheele beschaafde publiek gekocht en gelezen worden, in vergelijking van vroeger, meermalen verdubbeld.

Daar nu de beide talen zoo dicht naast elkander liggen, zoo is er gedurig aanleiding om hare eigenaardigheden met elkander te verwarren. 't Is de onvermijdelijke schaduwzijde van een verschijnsel, dat overigens tot de lichtende behoort. Daardoor is die krijg tegen de Germanismen, die onzen tijd tegenover den vroegeren kenteekent niet alleen verklaarbaar, niet alleen billijk, maar ook noodzakelijk. — 't Is goed, dat er niet alleen in het algemeen en enkele malen, maar gedurig op gepast wordt, vooral op die, welke dikwijls voorkomen en dreigen wortel te schieten. Te meer, daar ze dikwerf voortkomen uit sloffigheid, slordigheid, gebrek aan liefde voor de moedertaal, soms zelfs wel met opzet, als om zich te „distingeeren.” Dat kan niet ernstig en niet vaak genoeg bestraft worden.

Maar — de penning heeft eene keerzijde. — De Duitschers hebben

in de laatste anderhalve eeuw hunne taal ten aanzien van woordkoppelingen en afleidingen veel meer bearbeid en ontwikkeld dan wij de onze gedaan hebben. Dientengevolge hebben zij thans in hunne taal een groot aantal samengestelde en afgeleide woorden voor welke wij geene equivalenti hebben. Wanneer wij dezelfde begrippen en zaken willen uitdrukken, moeten wij ons bedienen van omschrijvingen, die soms kort kunnen, maar ook soms langer moeten zijn. De meeste zouden wij kunnen hebben, want wij bezitten de leden waaruit ze bestaan, en de vormen, waarin ze gegoten zijn, en waren ze vóór 100 of 200 jaren bij ons ingevoerd, 't zou eenvoudig heeten, zooals bij zoovele duizend woorden: overeenkomst tusschen de beide talen.

Behalve deze ontwikkeling der taal op zich zelf, als haar rijkdom, hebben zij daardoor in het gebruik dit voordeel boven ons, dat zij voor de bedoelde begrippen of zaken tweeërlei vorm van uitdrukking bezitten, dien der omschrijving (want dien hebben zij even zoo goed als wij) en dien der samenstelling, dien zij afwisselend bezigen, al naar dat de stijl en de vorm der rede dit mede brengt.

Hand in hand met die ontwikkeling, en door haar begunstigd of veroorzaakt, ging ook die meerdere vrijheid, welke de Duitschers aan hunne taal in dit opzicht gaven en die zij ruimschoots gebruiken. Nieuwe woorden zijn bij hen volstrekt niets ongewoons, en zij vragen, als zij ze vormen, niet naar autoriteit, oude of nieuwe, maar alleen naar hunne waarde.

Ik behoef deze zoo karakteristieke verschillen tusschen de beide talen in haren tegenwoordigen toestand hier niet breder te ontwikkelen; ze zijn allen taalkundigen wel bekend.

Dat ze eene volkomenheid zijn, welke de Hoogduitsche taal boven de onze heeft, derhalve, bij vergelijking, een gebrek der onze, moet men niet uit blinde voorliefde voor de moedertaal ontkennen.

Intusschen, wij moeten eigenlijk niet onze taal, maar ons zelf beschuldigen. Smeedbaarheid is een karakter der Duitsche talen, dat ze van de Romaansche onderscheidt. De elementen, de gegevens daartoe zijn voorhanden; de menigte van samengestelde en afgeleide woorden, die ook onze taal bezit, bewijst het ten haren opzichte met der daad. De meerdere of mindere ontwikkeling van dit taalkarakter hangt af van het volk, van de wijze, waarop het zijne taal gebruikt en bearbeidt. En dit heeft weder zijne oorzaak, niet in den bepaalden wil, en nog minder in het karakter des volks, maar in uitwendige omstandigheden, welke die ontwikkeling begunstigen of tegenhouden.

Tot het laatste droeg bij ons zekerlijk iets bij het veelvuldig gebruik van het Fransch, bepaaldelijk in de laatste twee, drie eeuwen, zowel in den omgang als in de lectuur. Te meer, omdat de om-

schrijvende vormen, waarvan de Franschen zich moeten bedienen, lichter en gemakkelijker zijn, minder nadenken vereischen, vooral in de spreektaal vloeiender zijn dan de stijvere der samenstelling en afleiding. Zoo zijn ook de Romaansche prepositionaal-genitief en datief, waarvan wij, in navolging van de Franschen, ons in den omgang gaarne bedienen, lossen dan de Germaansche buigingsvormen.

Maar ook, en wel nog meer, lag de oorzaak van het onderscheid in de ontwikkeling der beide Duitsche talen in hare geschiedenis. De bloeitijd onzer letteren viel in de eerste helft der zeventiende eeuw, die der Duitsche in de laatste der achttiende. Ze mag bij ons, naar evenredigheid, even zoo intensief geweest zijn als bij hen, toch viel de hunne in eenen tijd, die voor de ontwikkeling der taal en van haar karakter veel gunstiger was. De wereld was in die 150 jaren geheel veranderd, zaken, voorwerpen, begrippen onmetelijk toegenomen, in alle vakken, overal, nieuwe denkbeelden, behoefte aan nieuwe vormen om ze uit te drukken; daarbij de Duitschers in de wijsbegeerte, die op de taal en hare ontwikkeling geen geringen invloed heeft, ons vooral destijds verre vooruit, en juist in dezen tijd in eene werkzaamheid, die wij in dit vak nooit gehad hebben.

Even zooveel en nog meer beweging op het taalgebied bracht tegelijk eene andere; in de taal zelf liggende omstandigheid te weeg. De Duitsche prozastijl was, hoezeer ook reeds veel gezuiverd, toch nog altijd misvormd door een aantal vreemde, ten deele Fransche woorden. Voor vele ontbraken tot nog toe Duitsche uitdrukkingen. Bij den toenemenden bloei der letterkunde werd de behoefte aan verdere taal- en stijlzuivering levendig gevoeld; zij drong tot het vormen van eigen woorden. Wel waren sommige daarvan te wonderlijk, om nagevolgd te worden, maar de overigen bleven toch in gebruik. Van daar dat men menig woord, dat thans gaarne gebezigd wordt, en volstrekt niet meer als modern of kunstmatig gevormd klinkt, toch bij het naslaan, tot zijne verwondering, niet veel meer dan 100, ten hoogste 150 jaren oud bevindt.

Het een en ander verminderde niet alleen den woordenrijkdom, maar ook de buigzaamheid der taal; men gewende zich aan een veel vrijer en uitgebreider gebruik van hare afleidingen en samenstellingsvormen. 't Is van dezen tijd af, dat men deze schoone eigenschap der moderne Duitsche taal, die vrijheid der Duitsche schrijfsen, te rekenen heeft.

Daarbij nog iets. Onze groote schrijvers en taalvormers uit onze gouden eeuw waren volstrekt niet bekrompen in het uitbreiden onzer taal, de prozaïsten zoo min als de dichters. Maar ze liggen te ver achter ons. Er bestaat weinig levendige gemeenschap tusschen hen en ons, en althans niet die van de Duitschers met hunne

„klassikers”, die, 't zij in stekend rood gewaad, 't zij in geïllustreerde prachttuitgaven in geene ontvangkamer mogen ontbreken en waarvan Wallenstein en het eerste deel van Faust bij velen woordelijk in het geheugen zijn opgenomen. Daardoor zijn niet alleen een aantal der door onze ouden gebezigde woorden niet meer bij ons in gebruik, maar ook hun taalkundige geest, hunne onbekrompenheid en vrijheidszin in de taalvorming werkt niet op ons.

Genoeg van de oorzaken. Dat de mindere smeedbaarheid onzer hedendaagsche taal, al is ze ook nog zoo taaleigen geworden, een gebrek is, welks herstelling wenschelijk is, dat een vooruitgang in dit opzicht, eene wederopwekking van den geest onzer oudere taal te verlangen is, moet men niet ontkennen.

In dit licht vertoonen zich de veelgenoemde Germanismen in andere gedaante, in andere betrekking tot onze taal. Men houde daarbij wel in het oog, dat er ook goede Germanismen zijn. Dat zijn die, welke niets anders Duitsch aan zich hebben, dan dat zij naar het voorbeeld van Duitsche woorden gevormd zijn, maar in welke overigens de leden, waaruit zij bestaan gebruikt zijn in denzelfden of althans zeer nabijkomenden zin als zij in onze taal gewoonlijk hebben, en waarvan tevens de vormen in welke zij gegoten zijn, aan onze taal niet vreemd zijn. Zulke bestaan er vele en kunnen er nog vele gemaakt worden. 't Welkomst zijn ons natuurlijk die, waarvoor wij anders omschrijving gebruiken moeten. Maar, al bestaat er ook naast een nieuw gevormd woord een dat reeds lang in gebruik geweest is, het kan geen kwaad, dat men voor één begrip twee woorden heeft; geheel synoniem zijn ze toch niet, of ze blijven het niet; 't is eene verrijking der taal, aange-naam voor wie ze gebruikt. Wij behouden toch ook menig kunstwoord („bastaardwoord”) naast een zuiver Nederlandschen vorm, tot afwisseling waar het pas geeft.

Ik moet hier nog eene schrede verder gaan, en aan drie algemeene, in alle levende talen erkende regelen of beginselen herinneren.

De eerste is: *in eene levende taal moet vooruitgang plaats hebben.* Onze taalvormende voorouders hebben een groot aantal vormen en woorden gemaakt, die hunne voorgangers niet hadden. Ze hebben daardoor der taal eene weldaad bewezen, ze verrijkt, ontwikkeld. — Die zelfde vrijheid hebben wij ook. En niet alleen vrijheid, maar ook verplichting. Zoo wij het niet doen, dan laten wij onze taal eene doode taal worden. Het leven eener taal ligt niet enkel daarin, dat zij door een volk gesproken wordt, maar ook in haar zelf, dat ze vloeibaar en voor ontwikkeling vatbaar blijft. — Wat eene levende taal is, ziet men nergens zoo levendig afgebeeld dan in de Fransche. Welk een onderscheid tusschen de hedendaagsche en die van den tijd van Lodewijk XIV of zelfs die van den tijd der revo-

lutie van 89! En toch was ze toen reeds rijk en schoon, fijn en scherp van uitdrukking; 't was met goede reden, dat ze de taal der diplomaten zoowel als der beschaafde wereld was. 't Kleinste deel der aanwinst bestaat uit wetenschappelijk gevormde woorden, die voor nieuw opkomende voorwerpen noodig waren. Verreweg 't meest zijn het vormen en wendingen, die, deels tot fijnere, scherpere nuanceering van begrippen dienen, deels in 't algemeen het zoozeer veranderd leven uitdrukken. Dat is het karakter eener *levende* taal, alleen op dien weg blijft eene taal levend. — In het Latijn daarentegen zijn deze „kunstwoorden” de eenige geoorloofde nieuwigheid, onvermijdelijk voor degenen, die in wetenschappelijke schriften die taal nog moeten of willen bezigen. Al het andere, woorden niet alleen, maar ook wendingen en uitdrukkingen, moet blijven zoo als het vóór 18 eeuwen was, hoe nader daaraan, hoe minder er van afwijkend, des te beter Latijn; men is zelfs genoodzaakt den gang en den kring zijner denkbeelden te wijzigen naar dien der klassieken, te denken, te gevoelen zoo als zij deden. Dat is eene *doode* taal. Ze mag zoo schoon, zoo voortreflijk zijn als ze wil, ze is *dood*.

De tweede is: *tot vooruitgang is vrijheid noodzakelijk*. De vrijheid in de taal is dezelfde als die in alle andere betrekkingen: wat niet verboden is, is geoorloofd. 't Is een regel, die in alle andere omstandigheden, in de beoordeeling van alle handelingen erkend wordt, ze geldt ook in de taalkunde, in de beoordeeling van taalkundige handelingen. Nieuwe vormen, die niet tegen eenen bepaalden regel, eene bepaalde eigenschap der taal strijden, mogen niet veroordeeld worden enkel en alleen omdat ze zonder voorbeeld zijn; ze al of niet aantemen, door gebruik te iken, *dat* staat aan de natie.

En de derde is: *'t is bij het beoordeelen van nieuwe vormen onverschillig of ze bij een ander volk, in eene andere taal reeds in gebruik zijn, indien ze voor 't overige slechts goed in de eigene taal passen*. In alle andere talen wordt die regel erkend. De Duitschers vragen er niet naar, of eene nieuw opkomende uitdrukking in het Deensch of Zweedsch, Engelsch of Hollandsch voorkomt. En wij — wilden wij alles, wat wij met het Duitsch gemeen hebben, uit onze taal verbannen, zij zou meer dan de helft van haren rijkdom verliezen. En er is geene reden om het nieuw opkomende anders te behandelen dan het oude reeds bestaande.

Om van dit algemeene op het bijzondere terug te komen, wij moeten onze germanophobie beperken tot de *slechte* germanismen. Er is daarin overvloedig rede tot waakzaamheid, stof tot arbeid. — En vooral, der misogynie geenen invloed op de taalkunde toelaten. Al ware ze, op staatkundig of ander gebied ook nog zoo geoorloofd of verschoonbaar, niet in de taalkunde, zoo min als in

den godsdienst. 't Is aan de zijde der humaniteit al erg genoeg, dat er zoovele talen zijn, die, ware Schibboleets in den woordelijken historischen zin, de volken en natiën zoo scherp van elkander scheiden. Men moet die klove niet nog breeder maken door toevoeging van nationale afkeer. Al ware die ook nog zoo dienstig om de eigen taal zuiver te houden, 't is een onzedelijk middel, een middel beneden onze waardigheid.

Flensburg.

J. A. M. MENSINGA.

Zinsverband.

I.

Ons maal moog slecht of sober zijn
 En kaal ons buis en wat niet?
 Geef dwazen fulp en dartlen wijn,
 't Ontberen schaadt, zie, dat niet!
 Spijt al 't verguld, spijt al 't vernis,
 Waarmeê zij klaat'rend prijken, —
 Wie bij doodarm doodeerlijk is,
 Schat vorsten maar 's gelijken.

(E. J. Potgieter).

Deze acht regelen bevatten twee samengestelde zinnen, elk van vier regels. De eerste samengest. zin bevat A. een toegeevenden bijzin: „*Ons maal moog slecht of sober zijn en kaal ons buis en wat niet?*” maar de hoofdzin, die hier natuurlijk bij behoort, ontbreekt. Er had kunnen volgen: „*toch zijn wij tevreden*”, of iets dergelijks. In plaats daarvan breekt de dichter plotseling af en gaat op eene andere wijze voort: „*geef dwazen fulp*” enz. Zulk een afgebroken zin wordt een *aposiopésis* genoemd.

De beide volgende regels vormen twee nevensgeschikte tegenstellend verbonden hoofdzinnen zonder uitgedrukt zinsverband, namelijk B. „*Geef dwazen fulp en dartlen wijn*” en C. „*'t Ontberen schaadt, zie, dat niet.*”

Wij zullen deze drie zinnen nu nader ontleden.

A. a. „*Ons maal moog slecht of sober zijn*”, bepaalde bevestigende veelvoudige hoedanigheidszin.

b. „*En kaal ons buis*”, enkelvoudige zin met den vorigen samengetrokken door weglating van het gemeenschappelijk gezegde *moge zijn*.

c. „*En wat niet?*” elliptische vragende zin, welke op twee manieren kan aangevuld worden: *en wat moge al niet meer kaal zijn?* of: *en wat moge ons buis al niet meer zijn (dan kaal)?*

B. a. „*Geef dwazen fulp*”, bep. bev. enk. hoofdzin in den gebie-

denden vorm, waarin *fulp* lijdend voorwerp en *dwazen* belanghebbend voorwerp.

b. „en *dartelen wijn*”, bep. bev. enk. hoofdzin, met den vorigen samengetrokken door weglating van het gemeenschappelijk gezegde *geef*.

C. a. 't *ontberen schaad*t dat niet”, bep. ontkenn. enkelv. hoofdzin, waarin *dat* bepaling van graad, omdat het de beteekenis heeft van *zeer weinig* of *niets*. Wanneer iemand zegt: „'t *schaadt* dat niet of 't *hindert* dat niet”, dan *wijst* hij niet op een zelfstandigheid als voorwerp der werking, maar hij strijkt de eene ledige hand over de andere, of toont met duim en wijsvinger een uiterst kleine hoeveelheid aan. Beide gebaren beteekenen „*niets*”, daarom is *dat* hier bijwoord van graad en 't heeft in de uitspraak den nadruk.

b. „*Zie*”, onbep. bev. enkelv. hoofdzin in den gebiedenden vorm.

De bijvoeging van dezen gebiedenden zin: *Zie* toont ten duidelijkste aan, dat het woord *dat* vergezeld wordt van een der genoemde gebaren.

De andere samengestelde zin heeft tot hoofdzin: (*hij*) *schat vorsten* maar 's *gelijken*, *spijt* al 't *verguld*, *spijt* al 't *vern*is waarvan de onderwerpszin is: *wie bij doodarm doodeerlijk is*, en de bijvoegelijke zin: *waarmee zij klaterend prijken*. In dezen zin merken wij een *anacoluth* op, d. i. een figuur, waarbij de begonnen woordschikking in eene andere overgaat. Men zegt immers: *spijt* al den regen GA IK uit, en niet: IK GA uit. Zoo ook hier: in plaats van: *spijt* al 't *verguldsel* SCHAT HIJ, DIE enz. staat het onderwerp *wie doodeerlijk is* vóór en niet ACHTER het gezegde SCHAT.

Laten wij ook deze zinnen in deelen uiteenleggen.

Onderwerpszin: *wie* = onderwerp, *doodeerlijk is* = gezegde, *bij doodarm* = bepaling van *wie*.

Bij doodarm is het overblijfsel van een afhankelijk zinnen: *behalve dat hij doodarm is*.

Hoofdzin: *schat* = gezegde, *vorsten* = lijdend voorwerp, 's *gelijken* = inhaerente bepaling van *vorsten* of „product der werking”, *maar* = bepaling van graad, *spijt* al 't *verguld*, *spijt* al 't *vern*is veelvoudige bepaling van omstandigheid.

Spijt is eigenlijk een zelfst. naamwoord, en vormt in verbinding met twee voorzetsels het voorzetsel *in spijt van*, dat weder verkort wordt tot *spijt* in bovenstaanden zin. Op dezelfde manier is *trots* van *ten trots van* gevormd.

Bijvoegelijke zin: *zij* = ond., *klaterend* = bepaling van 't ond., *prijken* = gezegde, *waarmee* = bepaling van middel.

Voegen wij ten slotte nog een paar opmerkingen betreffende sommige woorden er aan toe.

SLECHT heeft de beteekenis van *eenvoudig*, *gering* of *laag*, van daar het werkwoord *slechten* voor *gelijk maken*, *verlagen* (de walen slechten).

„Ons ouders waaren *slecht* en recht;
 Zoo was ook haar ghelove.” . . .
 „d' Hooftman en Kananeesche vrouw
 Hadden maar *slecht* gheloove.” . . .
 „Door haar gheloof *onwetel-slecht*,
 Maar hertigh en ootmoedigh.”

(Spieghel 1600).

FULP is *fluweel*. „Het word op een diergelijk getouw, als andere Stoffen geweven; maar de handgreep bestaat eigenlijk daarin, dat men zeer dunne en van staal gemaakte naalden heeft, die zo lang zijn als het Fluweel breed is, en in de lengte een snee of kerf hebben. Hier over moeten Draden op het Weefgetouw lopen, als welke dan naderhand, eer de Naalden daar uitgetogen worden, met een scherp Mesje, welker punt door de spleet der naald loopt, door-gesneden worden, waardoor dan het Fluweel zijne gedaante bekomt, dewelke, na dat de Zijde kostelijk of geringer is, ook dichter of lossier, langer of korter geweven word, zo wel ten opzichte van de waardije, als den naam en gebruik, onderscheiden is in soorten. Van zodanige *Villis* of door kunst gewrochte hairtjes heeft het Fluweel zijnen naam *Villutum* gekregen, gelijk de Italianen noch hedendaags hetzelfde *Veluto* noemen, de Hollanders *Fluweel* of *Fulp*, de Duitschers *Sammet*, en andere Natien weder anders naar den aart hunner taal.” (1760).

ONTBEREN is *missen*. Het is gevormd van 't oude *beren*, *bar*, *geboren* = dragen, voortbrengen, met de negatie *ont*.

DOODARM, DOODEERLIJK. Er zijn nog eenige de gelijke samenstellingen, zooals *doodgoed*, *doodziek*, *doodeenvoudig*, *doodgemakkelijk*. In al deze woorden heeft *dood* niet den zin van *levenloos*, maar van *zeer*, *buitengewoon*, *uitermate*. Eigenlijk vormt het door zijne samenstelling de volstrekt overtreffende trap van het grondwoord, reden, waarom men niet zegt: *doodarmer*, *doodarmst*.

Toch zijn niet in gebruik: *doodrijk*, *doodschoon*, *doodmachtig* enz. voor *schatrijk*, *beeldschoon*, *almachtig*; waarom niet? *Doodziek* kan ook beteekenen: *tot den dood toe ziek*, *bij den dood af*; maar in de overige woorden hecht zich aan *dood* het denkbeeld van *gemis*, *berooving*, *gebrek*, *afwezigheid*. Van daar is *doodarm* het missen van alle tijdelijke have, *doodeerlijk* en *doodgoed* het ontbreken van alle slechte drijfveeren, *doodeenvoudig* en *doodgemakkelijk* de afwezigheid van alle moeielijkheden en onduidelijkheden. Nu ligt bij *rijk*, *schoon*, *machtig* een positief begrip ten grondslag, een denkbeeld van *bezit* en daarom worden deze woorden niet met *dood* samengesteld.

's GELIJKEN. Bij dit woord is de 's geheel overtollig; er had moeten staan: *schat Vorsten* maar GELIJKEN. In *mijns gelijke*, *uws gelijke* heeft het voornaamwoord de *s* van den genitief, omdat

het bijvoeg. nw. *gelijk* dezen casus regeert, maar in 's *gelijke* hebben wij een genitief-s, die geheel op zichzelf staat, zonder zelfstandig nw. of voornaamwoord, dat in den 2en naamval staat en het is iets, dat in onze taal en in elke andere tot de onmogelikheden behoort, om een buigingsuitgang geheel op zichzelf, als een woord, te gebruiken. De *s, n, t, e, r* kunnen evenmin een zelfstandig leven leiden als een afgesneden neus of oor. Het afkappingsteeken vóór de *s* zal te kennen geven, dat er *de* is weggelaten, maar wat beteekent dan *desgelijken*? Is *des* het aanwijzende vnw., dat wij ook hebben in het bijwoord *desgelijks*, dan beduidt het: *schat Vorsten maar GELIJKEN VAN BIEN of DAT* en de Dichter bedoelt natuurlijk: *gelijken van zichzelf*, en had daarom zeer goed kunnen zeggen:

„Schat vorsten zijns gelijken,”

maar het is verkeerd om te schrijven:

„Schat vorsten zijn 's gelijken”

en hieruit toch is ontstaan het gebrekkige:

„Schat vorsten maar 's gelijken.”

II.

Zeg, laat u dit geval dan leeren,

Mijn lieve Jan!

Dat een verstandig mensch geen dingen moet begeeren,

Die hij te voren weet, dat hij niet krijgen kan.

(V a n A l p h e n).

Op den laatsten regel alleen wensch ik de aandacht te vestigen. Deze is klaarblijkelijk een samengestelde bijvoegelijke zin, omdat hij een omschrijving uitdrukt van *dingen*; hij bevat een voorwerpszin als voorwerp van *weet*. Maar nu het betr. vnw. *die*, moet men dit ook beschouwen als het voorwerp van *weet*? Dat is onmogelijk, want het voorwerp van *weet* is de zin: *dat hij niet krijgen kan*. Wij hebben hier te doen met eene onhollandsche constructie, omdat *die*, als object van *krijgen*, in een anderen zin en bij een ander werkwoord staat dan daar, waar het behoort. Dezelfde constructie hebben wij in: „dit zijn raadselen, *die ik geloof, dat de wetenschap nooit ontcijferen zal*,” „hij is een man, *dien ik vertrouw, dat ieder een hoogacht*,” ook: „er is een neef komen opdagen, *dien ik niet wist, dat bestond*.” Wanneer in beide deelen van den samengest. zin het onderwerp denzelfden persoon voorstelt, dan kan men beschouwen, dat de vorm: *die hij weet, dat hij niet krijgen kan* ontstaan is uit dezen: *die hij weet niet te kunnen krijgen*, of *die niet te kunnen krijgen, hij weet*, en nu staat *die* als object bij het werkwoord *krijgen*. Bij de overige zinnen is het echter niet mogelijk dit op die wijze aan te toonen.

Deze constructie neemt een hoofdzin, die een voorwerpszin bij zich

heeft, altijd aan, wanneer hij als bijvoegelijke zin met een anderen zin verbonden wordt. Het zou echter werkelijk meer overeenkomstig onze taalwetten zijn, indien men in dat geval deze constructie gebruikte: „geen dingen, waarvan hij te voren weet, dat hij die niet krijgen kan”; „dit zijn raadselen, waarvan ik geloof, dat de wetenschap ze nooit ontcijferen zal;” „een man, van wien ik vertrouw, dat iedereen hem hoogacht;” „een neef, van wien ik niet wist, dat hij bestond.”

Daar echter de taal een levend geheel is, hetwelk men den te volgen weg niet kan voorschrijven, zoo stoort zij zich weinig aan gemaakte wetten, maar groeit en ontwikkelt en vervormt zich van gedaante in alle richtingen, neemt vreemde elementen op, wanneer die haar passen en assimileert die zoodanig met hare eigene bestanddeelen, dat het moeielijk is, die daarvan af te scheiden, zonder haar geweld aan te doen. — Zoo is het ook met den besproken zinvorm: 't is geen zuiver Hollandsch, en toch iedereen begrijpt het, en wil men 't veranderen om den zin te ontleden, dan moet men de taal verwringen en verdraaien.

III.

„De Directie behoudt zich voor, zooveel meer treinen te doen loopen, als blijken zal noodig te zijn.”

Deze zin, welken men vaak op „Dienstregelingen” van spoorwegmaatschappijen en stoomtrammen leest, bevat een hoofdzin en een samengestelden voorwerpszin. De hoofdzin is: *de Directie behoudt zich voor*; het overige is voorwerpszin. Deze laatste bevat een hoofdzin (2e gr.) in beknopten vorm, t. w. *zooveel meer treinen te doen loopen* en een vergelijkenden bijwoordelijken zin: *als blijken zal noodig te zijn*. De bijwoordelijken zin bestaat weer uit een beknopten onderwerpszin *noodig te zijn* en een hoofdzin (3e gr.) *blijken zal*. Voor hen, die op eene uitvoerige omschrijving van elken zin gesteld zijn, voegen wij die hier nog bij.

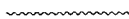
De Directie behoudt zich voor: bepaalde, bevestigende, enkelvoudige werkingszin in den bedrijvenden vorm.

zooveel meer treinen te doen loopen = *dat zij zooveel meer treinen zal doen loopen*: bepaalde, bevestigende, enkelvoudige werkingszin in den bedrijvenden vorm.

als blijken zal: onbepaalde, bevestigende, enkelvoudige bestaanszin.
noodig te zijn = *dat het noodig is*: onbepaalde, bevestigende, enkelvoudige hoedanigheidszin.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Uit de pers.

De Volksalmanak voor 1883, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, bevat een belangrijk opstel van den hoogleraar Veth over „Het gebied der Nederlandsche taal.”

De schrijver wijst er op, hoe dit gebied allengs inkromp; hoe Frankrijk een deel van Vlaanderen, Duitschland Berg, Gulik, Kleef en laatstelijk Oost-friesland bij zijn taalgebied inlijfde en hoe Britanië ons gansche stukken in Amerika, Zuidafrika en Azië wist te ontrukken. Daarenboven werkt de gezindheid der Nederlanders mede, om ons taalgebied hoe langer hoe meer te besnoeien. Onze wetenschappelijke tijdschriften „vertoon en een staalkaart van allerlei talen”; zoo worden de waarnemingen der sterrenwacht te Leiden in het Duitsch, die van het meteorologisch observatorium te Batavia in het Engelsch uitgegeven; de kruidkunde heeft een Fransch orgaan gekozen in de „Annales du jardin botanique de Buitenzorg”, de dierkunde een Hoogduitsch in het „Zoölogisches Archiv” en een Engelsch in de „Notes from the Leyden museum”. Ook de handelsstand maakt bij voorkeur en niet alleen in het verkeer met de beschaafde volken van Europa, van vreemde talen gebruik, zooals blijkt uit het bezigen van het Maleisch in den omgang met de bewoners van Insulinde. Eindelijk, evenals de Duitschers in de tijden van Mozart, schijnt men te meenen, dat onze moedertaal ongeschikt is voor den zang, een vooroordeel, dat onze naburen reeds lang overwonnen hebben.

Deze geringschatting van onze taal doet zeker veel schade aan hare verbreiding, en 't wordt tijd, dat er een genootschap verrijst, tenzij de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde die taak op zich neemt, dat zich de gedurige zuivering en verrijking onzer moedertaal ten doel stelt en pogingen aanwendt om den bond tusschen alle Nederlandsch sprekende volken en individuen, waar ook ter wereld wonende te versterken. Voorwaar een schoon streven, dat wel de moeite loont en waarbij men kans heeft tot zijn verrassing te ontwaren, „dat het noch in Frankrijk, noch in Italië, noch in Duitschland, noch in Engeland aan geleerden en geletterden ontbreekt, die onze taal kunnen lezen en onze boeken kunnen raadplegen.” Wij bevelen het belangrijk opstel van prof. Veth ten zeerste in de belangstelling der talrijke bezitters van den volksalmanak der maatschappij aan.

Aan een ander opstel, in hetzelfde jaarboekje, van de hand van prof. Verdam, over „Volksetymologie” ontleenen wij de volgende taalkundige opmerkingen en afleidingen.

Adeljk wild, wild, dat tengevolge van ouderdom een vreemden smaak heeft, hangt samen met het eng. a d d l e in a n a d d l e e g g, een

vuil, bedorven ei. Met een soortgelijke vernuftspeling, zegt men in Holsteyn van iemand, die de fyt heeft, he is adlig. worden."

Admiraal heeft zijn *d* ontvangen door de bijgedachte aan het lat. *admirari* = „bewonderen”. De eigenlijk vorm *amiraalis* het arab. *emir* met den lat. uitgang *alis*.

Armborst, Duitsch *Armbrust* van 't lat. *arcubalista*, fr. *arbalète*, eng. *arbalist*.

Bolleboos, is niet afgeleid van *bol* in de bet. „iemand die bijzonder knap is” maar van 't hebr. *baal bojis* = heer des huizes.

Brandhelder, van *brand*, dat „slagzwaard” beteekent, nog over in de eigennamen *Sibrand*, *Wibrand*, *IJsbrand*.

Dinsdag, (oude spelling *dingsdag* ontstaan uit *ding* = „rechtspreek”) is afgeleid van *Thyn* (oud-Duitsch *Zis*).

Duizendguldenkruid, lat. *herba centauria*, welk laatste woord werd opgevat als *centum aurei* = 100 goudstukken, *tientjes* = 1000 gulden.

Eekhoorn middned. *eencoren*, misschien 't fr. *escurien*, lat. *sciurus*, (eng. *squirrel*) verkleinwoord van 't gr. *skiouros* = schaduwstaart.

Elf, nummer *elf*, staat in zoo'n kwaden reuk, uit herinnering aan de lichtgeesten der Germaansche godenleer, de *elven* (verg. het mned. *alfs gedrocht*).

Engelsche ziekte = enkelziekte.

Gaanderij, verbastering van *galerij*. fr. *galerie*, midd.-lat. *galilaea*.

Hagedis, heeft niets te maken met *haag* of *hey*, maar de oorsprong van dit woord ligt elders zooals 't hoogd. *eidechse* en het Ohd. *egidechsa*.

Hangmat, een zuid-amerikaansch woord, fr. *hamack*, eng. *hangmack*.

Hanteeren niet van *hand* maar van 't fransch *hanter*, eng. *to haunt*.

Heiligmaker, een soort van koek = *hylikmaker*; van *hylik* = huwelijk. In Vlaanderen heeft men er den naam van *zaligmaker* aangegeven.

Hondsdagen, verkeerdelijk in verband gebracht met *hondsdolheid*, ontleenen hun naam aan *Sirius*, de *hondsster*.

Hondsdrif, verbastering van *onderhave*, oorspr. *gunderëba*, uit *gud* = strijd, (nog over in *Hildegorde*, *Fredegorde*) en *rëba*, hoogd. *rebe* = wijnstok.

Jakhals, turksch *djakâl*, *schakal*.

Kier, reet, van de uitdrukking *op een kier*, mnd. *akerre* = „zoodat iets bij de minste beweging knarst”, van het ww. *kerren* = „kraken”.

Koperrood, hd. Kupfervitriol, is afgeleid van 't fr. *couperose*, eng. *copperas*, van het lat. *cupriosa* = koperbloem.

Lintworm, van 't oud. Lind = slang, middelhd. Linttrache = „lintdraak”.

Marketenster, van het romaansche *merchedant* (oudere vorm van *merchand*) ital. *mercadante*, koopman.

Meerkat van het ind. *markata* = aap.

Minstreel, lat. *ministeriales*, van *minister* = dienaar of, zcoals wij oneigenaardig zeggen: bediende.

Mormeldier, van het lat. *mus montis* (oudhd. *muremuntis*, waarvan het dim. *murmentel* in Beieren) ook *marmot*, fr. *marmotte*; beteekent letterlijk „bergmuis”.

Oom kool, om *koud*, deensch om *kuld*, zweedsch om *kull*, noordfri am *kól* = „omver”. De spreekwijze *den er om kuld* = „die is omver”, is wellicht van Deensche matrozen overgenomen.

Oorrijg, hd. *Ohrfeige*, eigenl. *oorveeg*.

Opperman, verbastering van *operman* = „werkman”, van 't lat. *operarius*, fr. *ouvrier*.

Ruiterzalf, van *ruitzalf*; „ruit”, hd. *räude* = schurft, waarvan *rüdich* nieuwfr. *rudich* = schurftig.

Ruwaard of *rewaard* van 't fr. *regard*, dat „opzichter” beteekent.

Scharlaken verbastering van het turksche woord *scharlât*.

veelraat, van 't noorsch *fiallfress* = bergbeer; *fiall* = hd. *felz* = rots; *fress* = fret.

Vormen, *vormsel* in de kath. eeredienst, mned. *vermen*, van 't lat. *firmare*, fr. *confirmer* = bevestigen.

Weleer, van *wijlen* = „vroeger”; het woord luidde in 't mnd. *wilnere*, waaruit *wilnere* en *welnere* ontstond.

Zenuwbladen, van *seneblad*, hd. *senne* van 't arab. *senâ*.

Zwarte kunst, verkeerd gevormd naar het gr. *nekromanteia* = het oproepen en raadplegen der dooden; lat. *nigromantia*, van *niger* = zwart.

A.

P. W.

Iets over tweeklanken.

Wat zijn tweeklanken? Het antwoord: „Tweeklanken zijn klanken, die bestaan uit de enge vereeniging van twee verschillende klinkers in ééne lettergreep” is ieder bekend. Vraagt men echter, welke de elf of twaalf tweeklanken zijn, die onze taal rijk is, dan ontvangt men meermalen een niet geheel bevredigend bescheid. Toch is het zeer eenvoudig — niet alleen voor onderwijzers, maar ook voor leerlingen — de tweeklanken alle op te sporen. Wij weten, dat de Nederlandsche diphtongen eindigen op *i* of op *u* (spr. *oe*).

Wanneer men zich dus de geringe moeite geeft, te beproeven, welke klinkers door achtervoeging van *i* of *u* eenen tweeklank vormen, is men in een oogenblik gereed. Terloops zij er op gewezen, dat de vereeniging van een onvolkomen klinker met *i* of *u* een *gewonen*, de vereeniging van een volkomen klinker met *i* of *u* een *gerekten* tweeklank vormt.

		i	u		
onvolkomen klinkers.	a	ai	au	zes gewone tweeklanken.	
	e	ei			
	i	ü, î = ij			
	o		ou		
	u	ui			
volkomen klinkers.	oe	oei		zes gerekte tweeklanken.	
	eu				
	aa	aaï	aaü		
	ee		eeü		
	ie		ieü		
	oo	ooï			
	uu				

De *eu* wordt in deze tabel gemist, omdat zij steeds als een klinker wordt beschouwd. In sommige woorden evenwel wordt de *eu* uitgesproken als een tweeklank, dien men door het teeken *eui* zou kunnen voorstellen. Dit is het geval met de *eu*, die op het einde van een woord staat, zooals in *keu* (varken), *kneu* (geelgors), *sneu* (onaangenaam). Men spreekt deze woorden uit: *keui*, *kneui*, *sneui*. Het verschil tusschen dezen tweeklank en den klinker *eu* is gemakkelijk waar te nemen, wanneer men de volgende woorden terstond na elkander duidelijk uitspreekt: *keu* en *keuvelen*; *kneu* en *kneukel*; *sneu* en *sneuwelen*.

De tweeklank *aaü* komt voor in de klanknabootsende woorden *aaü!* (naast *au!*) en *miaaüw* (naast *miauw*).

De klinker, die in den tweeklank *ui* aan de *i* voorafgaat, is niet de onvolkomen *u* (als in *hut*, *mul*), maar een ONVOLKOMEN *eu*, die op zich zelf niet in het Nederlandsch voorkomt, maar vrij wel met de Duitse korte *ö* in *Mörder*, *Frösche*, en nog beter met de Fransche *eu* of *ue* in *fauteuil*, *recueil* overeenstemt.

Kommatofobie, en andere aanstootelikheden in onze taal- en letterkunde.

Als ik de uitdrukking: „Jan, Piet en Flip zijn rijk” volgens deze punctuatie (een komma achter *Jan*, maar niet achter *Piet*) lees, dan mag men er uit verstaan, dat tot Jan gezegd wordt, dat Piet en Flip rijk zijn; maar met recht zal niemand er uit begrijpen, dat al die personen daar rijk genoemd worden. Daartoe zou ik haar volgens eene andere punctuatie moeten lezen; en er òf achter Piet ook een komma moeten staan, òf alle komma ontbreken. En toch moet, volgens een algemeen in acht genomen en op de scholen geleerden regel, de eerstgenoemde punctuatie gebruikt worden, om de tweede bedoeling te kennen te geven! *Politieblad!* (Noord en Zuid, V, bl. 37). Waarom zulk een regel, zulk eene ongeregeldheid, die, eveneens uit den vreemde overgewaaid, onder den naam van gepastheid, netheid (!), ja wat niet al; onze letterkunde ontsiert — waarom ook die indringster, duizendmaal beduidender dan „beduidend”, niet eens behoorlijk aan de kaak gesteld? Maar door lange gewoonte ziet niemand haar meer recht aan; anders zou men haar toch wel herkennen! En zoo heerscht zij vrijelijk onder ons. — Maar deze ongeregeldheid bepaalt zich niet enkel tot gevallen als het genoemde. Als van eene ware *kommavrees* bevangen, voor zoo ver de plaatsing van dat teeken vóór het koppelend voegwoord aangaat, verwaarloost men het zelfs tusschen de verbinding van geheele volzinnen, en maakt aldus zijn geschrijf inderdaad onleesbaar. — Daarentegen houdt men weer al te stijf vast aan den regel of gewoonte, vóór het betrekkelijk voornaamwoord de komma niet te vergeten, en wil dus hier als tot *kommatomanie* overslaan. Bij beide verkeerdheden mist men de gelegenheid om op eene eenvoudige en natuurlijke wijze, door het al of niet gebruiken van dit leesteken, zijne bedoeling te nuanceeren. Ter verdere opheldering zal ik nog tot een enkel voorbeeld van onjuiste punctuatie de aandacht bepalen, overtuigd zijnde, dat de waarheidlievende en onbevooroordeelde lezer het recht mijner bewering zal erkennen. De verzamelaars der Evangelische Gezangen zeggen in hun Voorbericht: „wij hebben het genoeg gehad, eenige schoone gezangen te vinden in de werken van Lodensteyn, Vollenhoven, Sluiter, Schutte, van Alphen en anderen, die nog in leven zijn.” Wanneer ik hier weer volgens de gegeven punctuatie (geen komma achter *van Alphen*, maar wel achter de overige namen en achter *anderen*) lees, dan ligt het voor de hand, dat de hoorder eene nauwere betrekking tusschen *van Alphen*, en die *anderen* onderstelt, en dat hij verstaat, dat de hier genoemde 5 + x dichters gezamenlijk nog in leven waren, toen de Verzamelaars deze mededeeling schreven. Maar verplaats ik de

Noord en Zuid, 6e Jaargang. 10

komma, die achter *anderen* staat, twee woorden terug (achter *van Alphen*), dan is de bedoeling der schrijvers uitgedrukt.

Wat moet toch die leelijke *ch* in onze geografische benaming van het „Hemelsche Rijk” en hare afleidingen? Zouden wij dan den moed niet hebben om, volgens de uitspraak, *Sjina*, *Sjinees*, enz., of anders, naar ouden trant, *Sina*, *Sinees*, te schrijven?

In onze hedendaagsche spraakkunsten spreekt men van *volmaakt tegenwoordigen* en *onvolmaakt teg. tijd*. Als men de *daad* bij het werkwoord buiten rekening laat, kan men alle tijden op de eene of andere wijze *tegenwoordig* noemen; want men kan toch slechts in den tegenwoordigen tijd spreken. Ik zou wel willen weten, welk menschelijk brein zich van zoo iets als een *onvolmaakt tegenwoordigen tijd* een denkbeeld kan maken! *Bilderdijk* heeft reeds op het onjuiste van zulke benamingen als *onvolmaakt verleden tijd*, enz. gewezen, en daarom eene andere benoeming der verleden tijden voorgeslagen, nl. *algemeen voorleden* voor imperfectum, *afgedaan voorleden* voor perfectum, en *voor-voorleden* voor plusquamperfectum (*Spraakleer* bl. 159). Zouden wij (dus ook den *teg. tijd* op den ouden voet latende) deze benoeming niet algemeen kunnen aannemen, hoewel ze van *Bilderdijk* is?

Aug. 1882.

Eene Stem uit het verre Zuiden.

Met ingenomenheid plaatsen we dit stuk van een belangstellend lezer in Zuid-Afrika; het moge dezen en genen overtuigen, dat het plaatsen van teekens geen „weelde” is, gelijk we gelegenheid hadden, als sommiger meening te vernemen. *Daarvan* studie te maken kwam hun niet in de gedachte. Wat de benamingen der tijden aangaat, verwijzen we naar bl. 290—295 van dezen jaargang: we achten *elke* vertaling van de oude termen onjuist en onduidelijk.

Vermakelijke woordafleringen van Bilderdijk.

Peer, boomvrucht, is afgeleid van een zeker werkwoord *pé-en*, dat beteekent: *een P zijn of den vorm van een P hebben*. Dus is *peer* = de *pé-er*, d. i. *hij, die den vorm van een P heeft*.

Parel of *perel* is weer gemaakt van een werkwoord *peren* d. i., den vorm van eene *peer* hebben. Eene *parel* zou alzo de gedaante van eene *peer* hebben! Bij de *paarlen* is de *ronde vorm regel* en de *peervormige duurbetaalde nitzondering*. Een *luchtballon* zou den naam van *parel* beter verdienen, dan der vrouwen *halssieraad*.

Zoo is een *kolf* eigenlijk *ko-elig*, dat is *Q-achtig*, want de *Q* heette oorspronkelijk *ko*.

Een *wig* is wellicht niets anders dan *W-ig*, dat is van de gedaante als eene *W* of eigenlijk *V*, want de *v* werd oudtijds als *w* uitgesproken. Eene *weyge* (soort van *wittebrood*) had haar naam van diezelfde *puntige wiggedaante*. 't Is altijd *Bilderdijk*, die spreekt, en de *driehoekige aanslibbing* aan den *mond der groote rivieren*, de *delta*, Δ , had hem tot deze *vernuftige uitspraken* verleid. *Werkelijk zijn er, behalve delta*, woorden, die *ontleend zijn aan den vorm der letterteekens*. Zoo zegt men: *iemand in een ootje nemen*. Dit *ootje* beteekent *kringetje* en is *ontleend aan de letter O*. *Iemand een P op zijn neus zetten*, is eigenlijk: *iemand een B op zijn neus zetten*, dat is een *bril*, om beter te zien. Zoo vindt men in de *apothek U-vormige en S-vormige buizen*. Aan de *gewijde Schriften* zijn *ontleend de uitdrukkingen: tittel noch iota*, (waarvan weer in het *dagelijksch leven: ik kan er geen jota van verstaan*), als mede: *alpha en omega (van A tot Z)*.

Bloem, stam en *boom* komen, volgens *Bilderdijk* af van *bloei-ing, sta-ing* en *be-o-ing* (= *bearding*). *Elefant*, in de *Oud-duitsche talen: ulbant, olfent, helfant*, zou afgeleid zijn van *helpen* (*hulp, geholpen, helpen*), omdat dit dier den *mensch in den landbouw en den krijg helpt*, enz. enz.

Gelukkig dat de *taalkundige werken* van *Bilderdijk* door het *opkomend geslacht* niet meer gelezen worden, ja mogelijk reeds *vergeten zijn*; zijne *poëtische* stellen het voor dat *gemis dubbel en dwars schadeloos*.

J. E. T. G.

Toen *Balthasar Bekker* zijne *Betoverde Weereld* (Amst. 1691) aan een *Professor* ter inzage zond, kreeg hij het *handschrift terug*, voorzien van drie *R's*, namelijk eene *Hollandsche*, eene *Grieksche* en eene *Hebreeuwsche*, welke *achter elkander aldus* worden *uitgesproken: Er-ro-res, Errores*, dat is: *Dwalingen*.

Poot = Voorhoofd.

(Zie bl. 363, jaargang V.)

Het woord *poot* is in der daad in sommige streken van noordelijk Noord-Holland in gebruik; echter niet in de beteekenis van „hoofd,” zoo als ter aangehaalde plaatse beweerd wordt, maar in die van „voorhoofd”. Het is een verbastering van het oudfriesche woord *porta* = voorhoofd. De Friezen spreken de *r*, en de *l*, in vele woorden niet, of althans zeer flauw uit. volkomen als de Engelschen. Zoo wordt ook *porta* in hun mond tot *poatta*, *poatte*, *potte*, *poat*, *poot*. In de zeventiende eeuw schijnt dit oude woord in Friesland nog in volle gebruik geweest te zijn. Gysbert Japicx gebruikt het een en ander maal in zijne gedichten; b.v. „Litt' schânn'-schaum'-rea d' holl'-portt' oertjean”, en „Dat syn porte 't rea scheamte-teken noag sjean liet” (G. J. Friesche Rijmlerye, dl. I, bl. 202 en dl. II, bl. 71.) Nog in deze eeuw was het woord *porte* of *potte* = voorhoofd, te Workum in gebruik (Algemeen nederduitsch en friesch dialection, dl. I, bl. 440). Een Workumer vertelt mij dat dit woord daar nu uitgestorven is; slechts oude lieden kennen er nog de beteekenis van. Zooveel te merkwaardiger dat *poot* nog tot heden toe in gebruik bleef, in 't oude West-Friesland bewesten Flie, terwijl het beoosten Flie reeds uit de friesche volkstaal verdwenen is.

Het woord *voorpoot*, dat is voor-voorhoofd, 't welk A. J. aanvoert, bewijst dat men de eigenlijke beteekenis van *poot*, *porta* niet meer kent. Maar achter het woord *pootijzer* = oorijzer, moet ik een groot vraagteken plaatsen. Want het oorijzer, en bepaaldelijk het noordhollandsche, sluit juist niet om het voorhoofd, maar als een beugel om 't achterhoofd. Hier zal wel een verwarring zijn met de gouden of juweelen naald, die bij 't noordhollandsche kapsel dwars over 't voorhoofd gedragen wordt, en dien ten gevolge, bepaaldelijk o. a. te Andijk, tusschen Enkhuizen en Medemblik, *pootherneeld* (voorhoofd-haarnaald) heet. Een passende benaming. Elders noemt men dit versiersel voorhaarnaald of enkel voornaald, ter onderscheiding der zijnaalden. De Friezinnen beoosten Flie, die geen zijnaalden, maar wel (mutse-) spelden en zoogenoemde *fearen*, *fjerren*, veëren, dragen, noemen het enkel *nidle* (spreek *nulle*) naald.

De in Noord-Holland zoogenoemde *boeken* (in Friesland *knoppen*, in Groningerland *stiften*, op Zuid-Beverland *stikken*) van de oorijzers, dragen in Noord-Holland ook wel den naam van *pooten*, omdat men de oorijzers daar op laat staan of rusten, als men ze op tafel zet. Dit woord *poot*, dat met *poot*, *porta* = voorhoofd niets te maken heeft, en het gewone algemeen nederlandsche woord *poot* = been, voet, is, kan ook tot de verwarring van *pootijzer*, *oorijzer*, aanleiding gegeven hebben.

Haarlem.

JOHAN WINKLER.

Beantwoording van Vragen.

DOOR

J. E. TER GOUW.

(Zie *Noord en Zuid*, V Jaargang, bl. 317).

1. „Hoe dien ik de cursieven te ontleden:
Ik ben *mijne les* vergeten.
De vijand was *ons leger* genaderd.
Ik ben *hem* overal gevolgd.
Hij was om 5 uur *de wandeling* al begonnen?”

De werkwoorden *vergeten*, *naderen*, *volgen*, *beginnen* waren vroeger intransitief, maar worden tegenwoordig transitief gebezigd. Men kan bovenstaande zinnen lijdend maken, aldus: „de les is vergeten, ons leger was genaderd (geworden), hij is gevolgd, de wandeling was begonnen,” waaruit blijkt, dat de cursieven werkelijk lijdende voorwerpen zijn. (Lees Terwey § 140 en de Groot *Spraakleer* § 49. Aanm. 2).

6. „De werken over spraakleer zeggen ons, dat de vormen *wrocht*, *gewrocht* ontstonden uit *werken*, *werken*. (Zie ook *Woordenlijst* van De Vries en Te Winkel) Hoe dat te verklaren? *Een wonder wrochten?*”

Over *gewrocht* staat iets in N. en Z. V. bl. 48. De infinitief *wrochten* komt bij de Vries en Te Winkel niet voor. De vrager gelieve uit goede schrijvers eenige bewijsplaatsen aan te halen, waaruit blijkt, dat *een wonder wrochten* goed Hollandsch is.

7. „De Nieuwe Spelling wil, te recht: *allerwegen* en ieder moet dit billijken. Doch hoe te verdedigen de schrijfwijze *halverwegen* (zie *Woordenlijst*) naast *achterwege*, *deswege*, *mijnentwege*? En waarom wil zij: *DIENvolgens*, *DIENovereenkomstig* naast *blootshoofds*, enz.?”

De eerste serie bijwoorden is samengesteld met het substantief *weg*. Dit staat in 't meervoud in het woord *allerwegen*, want *allerwegen* beteekent: *van, in of op alle wegen*. In het Middelnederlandsch vindt men echter: *allerwege* in 't enkelvoud, zooals men ook heeft: *alle man, van allen kant, alleszins*, een zeer duidelijk enkelvoud. *Halverwegen* is, evenals *allerwegen*, een genitief meervoud, dit bewijst de vorm des woords (*HALVER-wegen*. Ware het enkelvoud, dan zou het geschreven worden: *HALFSweegs* d. i. *op de helft des wegs*. Men vergelijk hiermede: een ieder ging *zijns weegs*. *Halverwegen* beteekent alzoo: *op de helft der wegen*, nl. twee wegen, elk gerekend van een der beide uiteinden tot aan het punt, dat den afstand in tweeën deelt, bijv.: „zij ontmoetten elkander *halverwegen*” en in figuurlijken zin: „*Halverwegen* bleef hij in den arbeid steken.”

Achterwege is: *achter den weg*; *wege* staat in den datief enkelvoud. Bij *deswege* hebben wij het voorzetsel *wege*, dat van *weg* gevormd is, en den genitief regeert, vandaar *DESwege* d. i. *wege* (*wegens*) van *dat*. Vergelijk: *DESHalve*, *WESHalve*; ook *halve* is een voorzetsel, dat van een naamwoord gevormd is en den genitief regeert. Dit *wege* hebben wij ook in *mijnentwege*, dat oorspronkelijk VAN *mijnentwege* luidde. *Dienvolgens* is gemaakt van het werkwoord *volgen*, dat vroeger den datief regeerde (zoals nu nog in t Hoogd.) met de adverbiale *s*. De datief van *die* of *dat* is *dien* en niet *diens*. Ook *overeenkomstig* regeert den datief, ofschoon tegenwoordig het voorzetsel *met* daarbij gebruikt wordt. 't Is dus juist: *DIENovereenkomstig*.

8. „Is de gewone definitie van het bijwoord te eng, of wel dienen we hier bij 't ontleden wat te geven en te nemen?”

Ik vraag op mijne beurt: welke is de *gewone* definitie van het bijwoord? — Er zijn definitiën genoeg. „Een B. wordt bij eene rede gevoegd, om hare bijzondere omstandigheid te beteekenen en hare beteekenis te volmaken en te ontvouwen.” (1706)

„Het B. is voor het Werkwoord, wat het Bijvoegelijk naamwoord voor het Zelfstandig naamwoord is.”

„B. zijn zulke woorden, welke bij de werkwoorden gevoegd worden, om eene hoedanigheid, of omstandigheid der werking uit te drukken.” — „B. bepalen de wijs der werking van het werkwoord.” — „B. dienen om werkw., bijvoeg. naamw. en bijwoorden zelf nader te bepalen.” — „Het B. dient, om bij het begrip, door het werkw. of bijvoeg. naamw. uitgedrukt, eene bepaling van plaats, tijd, wijze of grond te voegen.” — „B. dienen ter bepaling eener werking, eener hoedanigheid, eener hoeveelheid of van eenig begrip, door een bijwoord uitgedrukt.” — enz. Uit deze en alle andere definitiën blijkt, dat het B. twee functiën heeft, nl. de *werking* en de *hoedanigheid* te bepalen, bijv. de werking: hij *schrijft* GOED, hij *loopt* HIER; de hoedanigheid: hij is ZEER groot, hij *schrijft* ZEER goed. Van eene derde functie, het bepalen der *zelfstandigheden*, is geen sprake, want dit behoort tot de functie, die het adjectief te bekleeden heeft.

En toch vindt men een aantal zinnen, waarin oogenschijnlijk het B. een zelfst. naamw. bepaalt, zij zijn alle van een dezer beide vormen: „het geld is *op*” en „God *daarboven* regeert alles.” Bij die van den eersten vorm kan men *op* beschouwen, òf als een deel, òf als een bepaling van een weggelaten werkw. bijv. *gegaan* of *geraakt*. In het tweede voorbeeld is *daarboven* een deel van een weggelaten attributieven zin, en bepaalt daarom ook eene werking: „God, die *DAARBOVEN woont*”, enz.

In nog één geval komt het bijwoord als attributieve bepaling van eene zelfstandigheid voor, nl. in zinnen van dezen vorm: „ik

heb *nagenoeg* een uur geloopt, een el *ongeveer*, *bijna* een pond, een meid *alleen*' enz.

In dit ééne geval is het niet weg te redeneeren, dat het B. de *zelfstandigheid* en niet de *werking* bepaalt, en ten opzichte van dit geval zou men dan de definitie kunnen uitbreiden. Het voorbeeld van den Vrager: „*Schier* ieder groot genie”, enz. behoort hiertoe; maar in: „*Reeds* de Pheniciërs kenden het glas” is *reeds* een bepaling van *kenden*.

12. „Men heet het woordje *niet* in de taalk. ontleding *ontkennend bijwoord*. Is dit wel juist? Was het een bijwoord, dan moest de zin: *ik lees niet* — toch uitgebreid of bepaald heeten. Hoe heb ik nu een zin als: *Ik lees niet* — taalkundig te ontleden?”

De zin: *ik lees niet* is klaarblijkelijk *onbepaald*, omdat hij niets anders uitdrukt dan het tegengestelde van: *ik lees*. *Niet lezen* kunnen wij niet door één enkel woord uitdrukken; wel: *niet spreken* t. w.: *zwijgen*. *Ik spreek* is onbepaald, *ik zwijg* (het tegengestelde daarvan) ook onbepaald en *ik spreek niet* (synoniem met *ik zwijg*) dus evenzeer onbepaald. In 't fransch hebben wij hetzelfde met *je sais* en *je ne sais pas* = *j'ignore*, alle drie onbepaald. Het woord *niet* doet alzoo niets anders dan de beteekenis van een zin omkeeren; gelijk het teeken minus (—) in de algebra de waarde van een vorm in den tegengestelden, zoogenaamd negatieven toestand brengt, zonder er ééne grootheid aan toe te voegen, of daarvan af te nemen. *Niet* wordt altijd gerekend tot de *ontkennende bijwoorden van wijze*, omdat het de wijze aangeeft, waarop de spreker de gedachte, in den zin uitgedrukt, wil opgevat hebben, het bepaalt dus niet. (Lees: Terwey §§ 16 en 142).

„Sommige bijwoorden dienen niet ter bepaling van eenig begrip, in den zin uitgedrukt, maar geven de wijze aan, waarop de gedachte moet worden opgevat: *misschien*, *zeker*, *wel*, *niet*, enz.” (Terwey § 141).

13. „Moet ik zeggen :

De omtrek eens cirkels is 2 maal *den* straal of *de* straal?

Waarom?”

Geen van beide, maar ik moet zeggen: *de middellijn* eens cirkels is 2 maal *den* straal.”

De zin is namelijk elliptisch en beduidt:

„De middellijn is *gelijk aan* twee maal den straal,” dat is „*gelijk aan* den straal, twee maal genomen” of „*aan* den twee maal genomen of dubbelen straal.” *Straal* staat alzoo in den vierden naamval.

14. „Hoe dien ik in de taalk. ontleding te benoemen een *derde*, een *vierde* enz. in uitdrukkingen als:

Dit kost een *derden*, een *vierden* gulden of

Dit kost een *derde*, een *vierde* deel van een gulden?"

De schrijfwijze „*een derden*, een *vierden* gulden” is in elk geval verkeerd, want *derden* is hier geen ranggetal, en men denkt niet aan een *eersten* en een *tweeden* gulden. Een *derde* beteekent natuurlijk een *derde* deel en is *breuk-* of *deelgetal*. De *breukgetallen* blijven onverbogen, uitgezonderd: *half*. Let men echter op de afzonderlijke deelen en beschouwt men die als eenheden, dan worden de *breukgetallen* zelfstandig en nemen in 't meervoud eene *n* aan, bijv.: „Een geheel bevat vier *vierden*.” „Wij krijgen drie *tienden* van die erfenis.” Daarentegen: „Het *drie-tiende* van honderd is dertig.”

15. „Is het werkwoord *beteekenen* transitief?”

Ja, en in al zijne beteekenissen; want als ik zeg: „het woord *dwerg* BETEEKENT (*een*) *kleinen man*”, „de letters *s. v. p.* BETEEKENEN *s'il vous plaît*”, „eene *M* BETEEKENT 1000”, enz. dan heeft het werkwoord den zin van *voorstellen*, *beduiden*, *gelijke waarde*, *gelijke kracht hebben*. Ook kan het den zin hebben van *voorspellen*: „Eene komeet BETEEKENDE oorlog,” „een spinnetje BETEEKENT geluk”, hoort gij dien hond huilen? dat BETEEKENT wat.” Het is klaar, dat hier werkelijk een andere zin aan 't woord gehecht wordt: immers, men bedoelt toch niet: „een komeet heeft dezelfde beteekenis, gelijke waarde als oorlog”, evenmin: „een *M* voorspelt 1000, het woord *dwerg* voorspelt een *kleinen man*”. Er is nog een derde opvatting: „hij heeft 50000 gulden geërfd, dat BETEEKENT wat in deze dure tijden,” „Willem III en Lodewijk XIV BETEEKENEN iets in de wereldhistorie, het zijn mannen van BETEEKENIS,” „hebt gij u bezeerd? o, het BETEEKENT niets!” Nu wil iets, wat, niets BETEEKENEN zeggen: *van veel*, *geen gewicht* of *belang zijn*.

Nog twee andere opvattingen gaan wij met stilzwijgen voorbij: nl. „iemand een vonnis *beteekenen*” en „een blad papier of den omslag van een schrijfboek *beteekenen*.”

Keeren wij tot den eersten zin terug.

De werking *beteekenen* gaat op een lijdend voorwerp over, dat is zeker, maar niet op *den kleinen man*, *den mensch*, die niet tot zijn vollen wasdom is geraakt, het door de natuur misdeelde schepsel, deze ondergaat het *beteekenen* niet, zooals de *ongelukkige hond het slaan* in den algemeen als voorbeeld aangehaalden zin: „*Jan slaat den hond, de hond wordt geslagen door Jan.*” Maar wat wèl het lijdend voorwerp is, waarop het *beteekenen* overgaat, dat is HET WOORD *kleine man*, en daarom heb ik een tusschen haakjes geplaatst, en het zou zelfs zeer aan te bevelen zijn om te schrijven: het woord *dwerg* beteekent *kleine man*, d. i. beteekent zooveel als de beide woorden *kleine man*. Men moet hier, zooals in vele andere

gevallen, onderscheid maken tusschen het *begrip* en het *woord*. Men gevoelt ook duidelijk, dat de zin geen zin meer heeft, als men „het woord” vóór *dwerg* weglaat, en dus van het woord *dwerg* op het begrip *dwerg* overgaat, op deze wijze: „een dwerg beteekent een’ kleinen man.” Deze uitspraak is niet waar, want „een dwerg is een kleine man,” wij hebben hier gelijkheid van twee begrippen. Het werkwoord *beteekenen* kan in den lijdenden vorm niet gebruikt worden; dit gebrek heeft het gemeen met *hebben*, *inhouden*, *behelzen*, en eenige andere *transitieve* werkwoorden. Van daar dient men niet te schrijven: „door het woord *dwerg* wordt een kleine man beteekend,” of „door eene komeet worden oorlog, pest enz. beteekend.” Hetzelfde geldt voor de derde opvatting: „een halve ton beteekent iets”, iets = lijdend voorwerp: maar niet: „iets wordt door een halve ton beteekend.”

Daarentegen wel: „een vonnis wordt aan iemand beteekend, het papier werd met allerlei karikaturen beteekend.” En nu de beide laatste zinnen, door den Vrager gegeven. 1o. „Dit portret is de Koning”, dat is niet waar, het portret is de Koning niet.

Er is tusschen *portret* en *Koning* geen praedicatieve betrekking, zooals tusschen *man* en *Koning* in: „de hoogste man in den staat is de Koning.” Die betrekking bestaat ook in: „de *wilgenboom* zij onze *Koning*. riepen de kikkers, maar de *ooievaar* werd hun *Koning*” (Bekende fabel).

’t Is daarom even foutief om te zeggen: „dit portret is de Koning, deze schilderij is de slag van Waterloo, dit standbeeld is Thorbecke” als „deze medaille is de vrede van Amiens.”

2o. „Dit portret beteekent den Koning”, dat is: stelt den Koning voor. Dat gaat goed, de Koning is werkelijk het lijdende voorwerp, het object van beteekenen, het portret is het subject, en daarom staat het woord *Koning* ook in den 4den naamval.

16. „Hij *lijkt* of *schijnt* een dwaze.
Hij *geleek* of *scheen* een razende.

Een dwaze, een razende, 1e of 3e naamval?”

Lijken of *gelijken* heeft twee beteekenissen, nl.: 1o. *schijnen te zijn*, in *schijn zijn*, bijv.: „De man, die daar in de verte aankomt, *lijkt* wel mijn broeder”, dat is: „ik meen, dat die man mijn broeder is, op dit oogenblik, en zoo lang ik geen nauwkeuriger waarnemingen kan doen, is die man *dezelfde* persoon als mijn broeder.”

Daarom wordt *lijken* gevolgd door den nominatief en staat *broeder* in den 1en naamval.

2o. *uitwendige overeenkomst hebben met*, *gelijken op*, bijv.: „Tot in de kleinste bijzonderheden *leek* Piet zijnen vader” dat is: „ik weet zeer goed, dat Piet en zijn vader er *twee* zijn, maar in al hun doen en laten hebben zij veel overeenkomst met elkander.”

Nu regeert *lijken* den datief en staat *vader* in den 3en naamval.

De eerste naamval bij *lijken* komt veel minder voor dan de derde. Weiland rekent het niet onder de werkwoorden met twee nominatieven, hij noemt slechts: *zijn*, *worden*, *blijven*, *heeten* en *schijnen*.

Andere voorbeelden:

„Dit vreemde dier *lijkt* een paard; het *lijkt* een moeielijk woord; dit *lijkt* eene rare historie te worden.” (1 nvl.)

„En nog luistert het veel nauwkeuriger: want het *lijkt* maltentigheid, maar indedaad . . .” (1 nvl.) (A. Fokke Sz.)

„Uw lief, mijn goede Floor! *gelijkt* de piramyden, Van buiten moy genoegh, doch al maer enckel schijn.” (3 nvl.)

(Cats).

„Hoe de oudste knaap hem *lijkt*.” (3 nvl.) (Tollens).

„'t Gemoed des mans *gelijkt* de vlotte baren.” (3 nvl.) (Potgieter).

„Wie is de stad, die u *gelijkt*?” (3 nvl.) (C. de Koning Lz.)

„Daar was een kleine jongen, die op zijn vader *leek*.” (4 nvl.)

(Beets).

Schijnen heeft altijd den 1sten naamval:

„Het vaers *schijne* ook geene rijmelooze rede.” (Vondel).

„Arm kind, al wat gij nu nog doet,

Schijnt in het oog der menschen zonden.” (Snieders).

Nu de zinnen, waarop de vrager stuit.

„Hij *lijkt* een dwaas.” (1 nvl.), (waarom niet liever een DWAAS?) dat is: „hij *lijkt* een dwaas TE ZIJN, het komt mij voor, dat hij een dwaas IS,” waaruit blijkt, dat DWAAS *nominatief* is.

„Hij *lijkt* eenen dwaas” (3 nvl.), dat is: „hij *lijkt* OP eenen dwaas, hij heeft veel overeenkomst MET een dwaas, ofschoon hij het *niet* IS,” en daarom DWAAS *datief*.

Het tweede gedeelte van deze vraag betreft den accusativus cum infinitivo. Dezen vindt men in *onze* taal alleen bij zinnen van de volgende vormen:

1. Ik zie *hem* loopen.

2. Ik hoor *hem* een liedje zingen.

3. Ik verklaar *dezen staat* te zijn overeenkomstig het register; ik acht *hem* een eerlijk man te zijn.

Of men in 't Latijn al zeggen kan: hij verhaalt *zijn* broeder gesneuveld te zijn” = hij verhaalt, dat zijn broeder gesneuveld is, geeft ons voor 't Nederlandsch niets.

Wij merken op, dat elk der drie bovengenoemde zinnen een transitief werkwoord en een beknopte voorwerpszin bevat. Ontwikkelen wij dezen laatste, dan hebben wij:

1. Ik zie, dat *hij* loopt.

2. Ik hoor, dat *hij* een liedje zingt.

3. Ik verklaar, dat *deze staat* overeenkomstig het register is.

Ik acht, dat *hij* een eerlijk man is.

Nu verandert de acc. in een onderwerp van den ath. zin en daarom wordt hij ook subjects-accusatief genoemd. Omgekeerd, wanneer men een voorwerpszin van een der werkwoorden van in- en uitwendige gewaarwording (zien, hooren, achten, verklaren, vinden, voelen) tot een beknopten zin maakt, verandert het *onderwerp* in een *subjects-acc.*, en het werkwoord van den voorwerpszin in een infinitief, terwijl het voegwoord *dat* wegblijft. Aldus zou de zin (zie de vraag) „Hij (het) lijkt, dat *hij* een eerlijk man *is*” moeten worden: „Hij lijkt *hem* een eerlijk man *te zijn*,” hetgeen onzin is, terwijl daarentegen: „ik acht, *dat hij* een eerlijk man *is* — ik acht *hem* een eerlijk man *te zijn*” goed hollandsch is. Hoe komt dat? Eenvoudig omdat *lijken* geen transitief werkwoord, ook geen werkwoord van in- en uitw. gewaarw. is, en omdat: *dat hij een eerlijk man is* geen VOORWERP maar ONDERWERP is van *lijken*. Tevens ziet men klaar, dat *een eerlijk man* gezegde en dus 1 nvl. blijft, ook in den beknopten zin.

Hij lijkt eenen eerlijken man te zijn strijdt dus geheel met de regelen onzer taal.

Een acc. cum inf. zit er niet in, en is er niet uit te halen. Vergelijk N. en Z. I, bl. 94 en 96.

Laat dit boekje uwen vriend zijn.

In dezen zin is *uw vriend* in de verste verte geen acc. cum inf., maar predikaat, dus 1 nvl.

Laat is een modaal werkwoord, en heeft alzoo volstrekt geen voorwerp. Men vergelijkte onderling:

Dit boekje is uw vriend.

Dit boekje zij uw vriend.

Moge dit boekje uw vriend zijn!

Dit boekje kan uw vriend zijn.

Laat dit boekje uw vriend zijn.

Wat den naamval van *dit boekje* betreft, het staat in al deze voorbeelden in den nominatief, schoon in den laatsten zin een accusatief ook wel te verdedigen zijn zou. Men zegt immers zool: laat hem gaan, laat ons gaan, als: laat hij gaan, laten wij gaan. Vergelijk N. en Z. I, bl. 287.

17. *Er* en *het*.

In de zinnen: „*het* is goed, dat gij gekomen zijt,” en „*het* ontbreekt hem aan geld” is *het* NIET, zooals de Vrager opmerkt, een *persoonlijk vnv.*, *onz.*, *enkelv.* 1 *nvl.*, maar een *onbepaald vnv.* Een *persoonlijk vnv.* heeft men in:

„Neerland boog zich,

Maar 't onttoog zich

Aan des Hoogsten rechten niet.

't Had de welvaart zelf vertreden;

't Heeft die diepe schuld beleden,
Die *het* in den afgrond stiet."

(Vr. Bilderdijk).

Het staat hier namelijk in de plaats van *Nederland*. Daarentegen hebben wij een *onbepaald voornaamwoord* in:

„*Het* was geen dag — *het* was geen nacht, —

Maar 't was dat stil en vredig uur,

O God! *het* is der ziele goed,

(Beets).

In zinnen als: „*Er* ontbreken boeken, *er* is een man," is *er* geen *vnw.*, maar eene *onbepaalde plaatsaanwijzing*, en dus *bijwoord*. Op verschillende plaatsen is in dit Tijdschrift over *er* gehandeld.

18. „Is de uitdrukking: *Heelkundige gebreken*, voor: Gebreken, waarvan de genezing tot het gebied der heelkunde behoort, te verdedigen en aanbevelenswaardig?"

Te verdedigen is die uitdrukking zeker. Men zegt ook: het *Aardrijkskundig* Genootschap, de *Dierkundige* Vereeniging, *geschiedkundige* personen, eene *menschkundige* opmerking, *wiskundige* en *rekenkundige* vraagstukken, *natuurkundige* en *gezichtkundige* werktuigen, enz. Evenmin als iemand zal denken, dat de vraagstukken *kundig* zijn in 't *rekenen*, of de werktuigen *kundig* in de *natuurwetenschappen*, zoo zal ock niemand meenen, dat de gebreken *kundig* zijn in het *heelen*. Alle bijvoegelijke naamwoorden, die eindigen op - *kundig* zijn afgeleid van een zelfstandig naamwoord - *kunde*, uitgezonderd *deskundig*, waarin het tweede lid beteekent: *bekwaam in, kennis hebbende van*; dus het geheel: *bekwaam in dat, kundig daarvan*. Men houde in 't oog, dat *kundig* een genitief regeert. En nu of de uitdrukking aanbevelingswaardig is? Ja, zoolang men ten minste zijne toevlucht niet nemen wil tot de lange omschrijving, welke de Vrager zelf geeft, of tot het uitheemsche *chirurgische*.

Naschrift. Wrocht.

In verband met de vraag omtrent *wrocht* teeken ik aan, dat Dr. Nuyens in zijne *Algem. Geschiedenis des Nederl. Volks*, 9e deel bl. 96 het werkwoord *wrochten* (m. i. ten onrechte) gebruikt. Aldaar leest men: „De overzetter dezer psalmberijming, Petrus Dathenus, was een der merkwaardigste mannen van zijnen tijd: een echt voorbeeld van hetgeen de nieuwe leerstellingen in sommige gemoederen *wrochtte* (lees: *wrochtten*).”

Een brief uit Zuid-Afrika.

STELLENBOSCH, Kaap-Kolonie, 30 Sept. 1882.

Den Redacteur van „Noord en Zuid.”

Mijnheer!

Ofschoon 't volgende juist geen rechtstreeksche bijdrage is tot bevordering van de kennis der Nederlandsche taal, meen ik toch dat het, langs anderen weg 't zelfde beoogende als uw zoo belangrijk tijdschrift, daarin niet misplaatst zal zijn, en verzoek U daarom vriendelijk, 't in een uwer Nummers op te nemen.

In 't Volksblad van heden komt een artikel voor dat, hoe pijnlijk het ook een Nederlandsch-gezind hart moge aandoen, den dank verdient van ieder wien 't Neerlandsch bloed nog onverbasterd in de aderen vloeit, of die, zij hij al dan niet een Nederlander, de Ned. taal om haarzelve lief heeft.

Hier volgt een letterlijk afschrift:

„Terwijl de Holl. bladen hier in de Kaapstad hun uiterste best doen om zooveel mogelijk voor de verschillende Engelsche uitdrukkingen Hollandsche benamingen te vinden, schijnt men in Holland, wellicht gemakshalve, de Engelsche woorden onveranderd over te nemen. Men spreekt in 't Handelsblad, in eene advertentie over wedloopen, van den *Judge*, den *Clerk of the Course* en den *Clerk of the Scales*, den *Starter*, den *Stakholder*, enz.

Tachtig jaar geleden zou men Fransch gebruikt hebben. Later ging er terecht een kreet op van verontwaardiging, dat men de taal zoo verbasterde, en 't is hoog tijd, dat de beminnaars der Holl. taal weer hun stem eens laten hooren. Wij zagen onlangs in een hoofdartikel in een Holl. blad 't woord *interview* gebruikt en dat nog wel verbogen: *geïnterviewd*.

Dat is al te erg, en als Dr. Hahn het zag, zou hij zeker uitroepen: zieje wel, hoe ellendig arm dat Hollandsch is; ze nemen alles over van vreemden!

Een ander woord dat wij herhaaldelijk in Holl. bladen aantreffen is *catapult*, dat wij hier een *schietertje* of *rekker* noemen, uitdrukkingen die veel verstaanbaarder zijn en meer op Hollandsch gelijken.”

Wat wil men in Holland toch eigenlijk met dit laffe napraten van vreemden? Heeft de 18e eeuw den Nederlanders op 't punt van na-aperij niet genoeg geleerd? Is de familie Feitama nog niet uitgestorven? Heeft de Ned. natie dan niet zooveel oorspronkelijkheid en geestkracht meer, dat zij, de een of andere zaak van hare bureu overnemende, zich die zaak niet zóó kan toeëigenen, niet zóó zeer naar eigen aard en omstandigheden inrichten, dat zij er haar eigen stempel op drukt, of er althans een eigen naam aan

geeft? Zijn de Nederlanders — d. w. z. de meer bevoorrechten onder hen — nu weer ineens zóó dol verliefd geworden op de Engelschen, ten minste op enkele hunner volksvermaken, dat zij in de bedwelming dier verliefdheid niet genoeg koel verstand hebben overgehouden om de dingen bij hun rechten naam te noemen? Ligt er in 't *nadoen* van den vreemdeling niet reeds genoeg bewijs van gemis aan oorspronkelijkheid en zelfstandigheid, dat men hem ten overvloede ook nog moet *nabauwen*? Moet 't reeds bespottelijk aantal *vreemde* en *bastaardwoorden* in 't zoogenaamde *Nederlandsch* woordenboek van Van Dale — overigens zulk een verdienstelijk werk — met nog meer Koeterwaalsch vermeerderd worden; en moet dan zelfs een *Nederlandsch woordenboek* een getuigenis tegen de *Nederlandsche natie* worden? Is het 't zoogenaamde „*denkend deel der natie*,” dat dús de Hollandsche nationaliteit handhaaft? verdient zulk een volk nog langer in 't bezit zijner zelfstandigheid te blijven; of liever, bewijst 't juist daardoor niet, dat 't, zooals Shepstone van de Transvaal zei, aan „*inherent weakness*” lijdt en reeds lang zijne zelfstandigheid zou verloren hebben, als het 't behoud daarvan niet aan de onderlinge wangunst zijner burens dankte?”

De lezer meene niet, dat het bloote lezen van 't bovengenoemde Volksblad-artikel mij zoo warm heeft gemaakt. Neen, reeds lang, te lang wellicht, heb ik op dit punt gezweven en te dikwijls heb ik uit den mond van jonge leer- en leeslustige Afrikaners moeten hooren, dat Holl. boeken zoo vol *Fransche woorden* zijn.

Aanleiding tot dit schrijven gaf wel 't artikel in het Volksblad, doch de oorzaak mijner verontwaardiging ligt in de zooeven genoemde klacht van de jonge Afrikaners.

Wat baat 't, dat men tegenwoordig op alle mogelijke en onmogelijke wijzen de Z.-Afrikaners op hunne verwantschap met Nederland wijst, en oude, deels vergeten en versleten banden weer zoekt aan te knopen, wanneer men daartoe een taal bezigt, die zelfs een eenvoudig Nederl. burger niet begrijpt, laat staan een Transvaler of Z.-Afrikaner in 't algemeen, die nooit Fransch geleerd heeft? wat baat 't streven van den onderwijzer der Ned. taal hier in Z.-Afrika, het opgroeiend geslacht liefde en smaak voor 't Nederlandsch in te boezemen en zijne leerlingen eenigszins over de moeielijkheden van de grootendeels in de lucht hangende regelen voor *geslacht*, *verbuiging* en *spelling* heen te helpen, wanneer 't gros dier leerlingen later van verder lezen en onderzoek afgeschrikt wordt door die *vreemde*, *Fransche woorden*? Wat baat 't, hier met hand en tand tegen 't verengelschen der taal te strijden en den Afrikaner te wijzen op den rijkdom en de verscheidenheid van 't Nederlandsch in 't vormen van nieuwe woorden uit gelijksoortige, echt Ned. bestanddeelen, wanneer, bij 't lezen van Ned. boeken, 't ontmoeten van Fransche en andere vreemde woorden op bijna

elke bladzijde zulk eene bewering schijnt te logenstraffen, en telkens weer de klacht gehoord wordt: „nee, meneer, hulle gebruik al te banje Franse woerde in die boeke!”

Wat zou de Ned. taal in 't algemeen er niet bij winnen, en hoeveel grooter zou niet — uit een stoffelijk oogpunt beschouwd — 't debiet van Holl. boeken en dus ook de belooning van de in Nederland zoo karig bezoldigde schrijvers zijn, als die schrijvers zelve er zich meer op toelegden, *Nederl. gedachten in Nederlandsche* woorden uit te drukken.

Doch voor ditmaal genoeg! Moge de oproeping van den wakkeren redacteur van 't Volksblad alom gehoor vinden, en er weldra van alle zijden één kreet van afkeuring tegen die *Hollandsche on-hollandschheid* vernomen worden!

N. M.

Volksverteeder.

In den slotzang van Da Costa's 1648 en 1848" leest men:

„Legioenen volksvertreders zijn gewapend opgestaan." *Vertreden* is *vertrappen*; beteekent dus „volksvertreders" volksvertrappers, menschen die het volk vertrappen? Kiest derhalve Da Costa partij voor het volk tegen de vorsten? Maar dat kan niet; dat strijdt met den inhoud van het gedicht. Of wil hij soms zeggen, dat het volk misleid is geworden door eenige opruiers, die onder de leus „gelijkheid van nature en oppermacht van 't volk" de blinde menigte willen vertreden of vertrappen? De Dichter toch is ook begaan met het lot van het volk: zeeplassen van ellende ontwaart de Maatschappij ter zijde van het spoor, waarlangs de wagen der Ontwikkeling en Verlichting rent; „gemor bij d' arbeid die geen brood geeft, jokdierbanden geworpen om den hals van vrijen, waar de wanden van hitte blaakren dag en nacht, en eeuwge rook de steden zwart verwt, en de ziel verstikt in smook." En in het bovengenoemde gedicht zelf lezen we, dat ook de Christen:

gaat voor het volksheil uit naar beetring, naar hervormen,
ja zoekt, te midden juist van dezer tijden stormen,
de stem te erkennen van behoefte, waarheén, recht.
Zij voor dien eisch aan de eeuw zijn bijstand niet ontzegd?

Of is het woord *volksverteeder* soms een germanisme, en moeten wij het opvatten in den zin van „volksvertegenwoordiger"?

P.

Nog eens de zacht- en scherpheldere ee en oo.

Dat men in Noord-Nederland het onderscheid maken tusschen de scherp- en zachtheldere *ee* en *oo* in de beschaafde uitspraak heeft laten varen, is een feit. Dit te loochenen gaat niet. Eveneens is het een feit, dat ook in de Zuidelijke gewesten eene neiging bestaat tot die klankgelijkheid. Waartoe anders de strijd er tegen?

Ik erken gaarne, dat het verschil in uitspraak groote voordeelen heeft voor de spelling en meer overeenkomstig de geschiedenis der taal is, en moet de redenen der Vlaamsche taalkundigen derhalve billijken; doch alleen wat het nut betreft, ofschoon ik blijf volhouden, dat dit betrekkelijk is. Ik vrees echter, dat het op den duur moeielijk zal zijn, tegen den stroom op te blijven zeilen. Geen taalkundige, hoe ook aan traditiën en spraakkunstige volkomenheid gehecht, kan die tegenhouden.

Mijne misdaad bestaat derhalve alleen daarin, dat ik mededeeling deed van het feit, dat men in Noord-Nederland de verschillende uitspraak van de *s*- en *zh*. *ee* en *oo* voor onbeschaafd houdt, omdat ze gewestelijk is. Dit kan en mag ik niet herroepen. Men leze het *Woordenboek*, letter *O*, blz. 6, 2e kolom.

Daarmede beweerde ik echter niet, dat bijv. de heer *K.* onbeschaafd *is*, evenmin, dat de Vlaamsche taalbroeders daardoor iets minder bij mij staan aangeschreven. Het zou kinderachtig zijn dit te denken. Het denkbeeld *beschaafd* toch is betrekkelijk. De heer *K.* spreekt van *mode*. Welnu, ja, het is *mode*, maar wat minder grillig en wat langer van duur. Wanneer iemand zich niet bij de heerschende *mode* aansluit, is men gewoon van hem of haar te zeggen: Hij of zij volgt eene onbeschaafde *mode*, al is ook de stof van het kleed beter en degelijker. Zoo ook in de uitspraak. Wat *onbeschaafd* (d. i. gewestelijk) is, is niet altijd leelijk of slecht.

Ik heb dan ook het besluit van de Maatschappij van taalkunde niet belachelijk willen maken; maar wel heb ik het bespottelijk gevonden, dat men in een verslag hen „nieuwmodische en dunbeslagen” schoolmeesters noemde, die de uitspraak volgen, welke te onzent voor beschaafd geldt. Ik wenschte, dat *hij* de schoen had aange-
trokken, wien deze paste.

N. N. S.

De Grammaticsche figuren in het Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

III.

APHAERESIS OF AFWERPING.

De aphaeresis doet zich vaker voor dan de prothesis en is ook phonetisch veel gemakkelijker te verklaren, al is de oorzaak van dat verschijnsel dan ook niet altijd dezelfde. Dat eene toonlooze letter vóór aan het woord bij het uitspreken kon ingeslikt worden, vooral wanneer de volle klemtoon op de volgende lettergreep viel, behoeft geen nader betoog; zoo zagen wij reeds *enijver*, *eneven*, *enaarstig* de *e* verliezen, evenals ons bijwoord *weg* in samenstellingen als *weggaan*, *wegraken*, enz. de toonlooze *e* verloor, die zich in *eweg* (bv. *Alex.* III 50, 129¹) en nog bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 410; vgl. Eng. *away*) vertoont.

Iets soortgelijks gebeurde met *en kerre*, dat van eene deur gezegd werd en beteekende „op het (punt van) kraken of piepen.” Het ww. *kerren* of *karren* (knarsen of piepen) vindt men bij Kiliaen. *En kerre* verliep tot *aan kerre*, welke vorm in een fragment van de *Rose* voorkomt²) en ook door Kiliaen wordt opgegeven onder den vorm *aenkarre*, met de beteekenis *half open*; doch reeds in de 13de eeuw vindt men den afgesleten vorm *akerre* (bv. *Walew.* 9363), die nog in 't West-Vlaamsch in gebruik is. Later begon men voor *aenkerre* of *akerre* te zeggen *aen keer*, zooals Coornhert, of *in keer*, zooals Spieghel deed, en vervolgens *op een keer* naast *op een kerre*, of, in den plat Amsterdamschen bijvorm van *keer*, *op een kier*, en zoo ontstond een oudtijds onbekend subst. *kier* in de beteekenis van reet van deur of venster³).

Evenals *weg* uit *eweg* is ook *geen* uit *egeen*, en dat weder uit *engeen* ontstaan; maar het hier afgeworpen *en* is een geheel ander woord dan bij *emwege*. 't Was namelijk in de voorstelling van de meeste Nederlanders der middeleeuwen het ontkennend partikel *en*, dat met *ne* kon afwisselen, en daarom van het tweede lid *geen*

¹) Volgens het HS.; maar in de uitgave van Dr. Franck veranderd. Zie verder bl. 79.

²) Zie Dr. Verwijs' uitg. van de *Rose* bl. 254 vs. 43.

³) Uitvoerig is het woord verklaard door Dr. M. de Vries in *De Jager's Archief* IV bl. 187—201.

Noord en Zuid, 6e Jaargang.

soms gescheiden werd. Inderdaad echter was de vorm *negeen*, die in 't mnl. niet zelden voorkomt, de eenig juiste, want het woord was samengesteld uit het telwoord *een* en het ontkenkend part. *neg*, Got. *nih* (etym. verwant met het Lat. *nec*), met eene uit *h* ontstane *g*, die wij reeds in het Os. *nigén* of *negén* vinden. 't Ohd. had *nechein*, *nikein*, 't Mhd. *nehein*, *nekein* en ook reeds *kein*, zooals nu het Hd., waarin het woord dezelfde geschiedenis heeft als bij ons.

Wel hebben wij met het gewone ontkenkende part. *en* te doen bij *newaar* of *enwaar*, dat niet alleen in *ten ware* verscholen is, maar ook de *e* verloor, terwijl de *n* dan met de *w* samensmolt tot eene *m*, zooals bv. in de volkstaal *latenwe* tot *lateme* werd. Uit *newaer* (o. a. te vinden *Walew.* 1224, 4722, 9309, 9357, 9465; *Ferguut* 145; *Reinaert* I 95, 174, 447, 1749, 2301, 2514, 2903, enz.) ontstond alzoo geheel in dezelfde beteekenis ons *maar* als voorbeeld van een voegwoord, dat uit een onvolledigen zin voortkwam, en dus eigenlijk door een afhankelijken zin met *dat* moest gevolgd worden, welken men dan ook inderdaad in 't mnl. niet zelden na *maar* aantreft (bv. *Ferguut* 670; *Floris* 785, 2121, 2416; *Stoke* II 335, 729, III 199; *Lanc.* III 3061; *Limb.* IV 1794; *Nat. van 't Geheelal* 1395), evenals men *maar* na ontkenning soms in de beteekenis van *tenzij* of *behalve* vindt (*Ferguut* 4513; *Franc.* 5143; *Sp. Hist.* I^s, 60 vs. 52; *Rijmb.* 7310, 18001, *Cassamus* 957; *St. Christina* 127). Laat men de ontkenning weg, dan is *maar* soms met *slechts* te vertalen, in welke beteekenis wij het dan ook dikwijls gebruiken ¹).

Aphaeresis van *i* bij *ik*, vooral in poëzie, wordt door eene apostrophe aangeduid, evenals bij *it* of *et*, waaruit 't ontstond, dat dikwijls te onrechte voor de verkorting van *het* wordt aangezien ²). Dat *et* of *it* (Got. *ita*, Os. en Oudfrank. *it*, Mhd. *ez*, Nhd. *es*, Lat. *id*) is de eerste en vierde nv. onz. van 't mann. *i* (Got. *is*, Mhd. *er*, Nhd. *er*, Lat. *is*), dat nog voortleeft in de volkstaal, als bijvorm van *i*, de verkorting van *hij*, bv. in uitdrukkingen als *gaati? heefti?* enz. en eene bijna volledige verbuiging had: gen. sing. *es* (Got. Os. en Oudfrank. *is*, Mhd. *es*), in 't mnl. in 't onz. zeer gewoon, maar als enclitisch woord verbonden met het voorafgaande, zooals nog in *alles*, *iets*, *niets*; dat. sing. *em* (Got. *imma*, Os. *imu*, *im*, Oudfrank. *imo*, Mhd. *ime*, *im*, Nhd. *ihn*), nog over in uitdrukkingen als *ik gav-em geld*; acc. sing. in 't mnl. *ene*, *en* (Got. en Os. *ina*, Mhd. *in*, Nhd. *ihn*), nu in de spreektaal vervangen door den datief *em*, zooals ook reeds in het Oudfrank.;

¹) Men vgl. het Hd. *nur*, dat evenals ons *maar*, doch door vocaliseering van de *w*, uit *newaere* ontstaan is. Zie Grimm *D. Gramm.*, III p. 244 vlg.

²) Vgl. daarover Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 108 vlgg.

instrum. *ie* (Ohd. *ieo*, Nhd. *je*), in de mnl. uitdrukking *ie lanc so mee(r)* (o. a. *Walew.* 1358; *Moriaen* 2464; *Martijn* I 74); gen. plur. *er* (Got. *ize*, Os. *iro*, Oudfrank. *iro*, Mhd. *ire*, *ir*), nog in uitdrukkingen als *daar loopen er twee*; dat. plur. mnl. *em* (Got. Os. Oudfrank. *im*, Mhd. *in*), nu bij ons verloren. *Er*, den gen. plur. van *i*, onderscheide men wel van *er*, dat door aphaeresis der *d* uit *der* (Os. *thar*), bijvorm van *daar* (Os. *thār*), ontstaan is, bv. in de uitdrukking: *er is nog plaats*.

Dat vooral bij bastaardwoorden de niet geaccentueerde klinker, die de eerste lettergreep van het woord vormde, is weggevallen, behoeft ons zeker niet te bevreemden. Die klinker is eene *a* bij de woorden *morel*, *muts*, *pul* en *sperge*. *Morel*, door Kiliaen in de beteekenis van *kriek* opgegeven, en door hem *moorel* geschreven, omdat hij op grond van de donkere kleur aan verwantschap met de Mooren dacht, is niets anders dan het ook bij Kiliaen opgeteekende *marelle*, door hem terecht hetzelfde als *amarelle* genoemd, en aan het Fransch ontleend, waar het eene afleiding is van het Lat. *amarus* (wrang).

Muts komt in 't mnl. onder den vorm *almisse* voor, heeft bij Plantijn en Kiliaen nog den bijvorm *anutse* (ook *almutse*), en schijnt oorspr. in 't bijzonder de benaming geweest te zijn voor de kap, die de kanunniken droegen. In het Mlt. (bij Ducange I 183, 195) vinden wij het onder den vorm *almutia* als hoofddeksel verklaard.

Pul, dat o. a. bij Maerlant (*Sp. Hist.* III², 47 vs. 87) *apulle* luidt, is blijkbaar niets anders dan het Lat. *ampulla*, verkleiningsvorm van *amphora*, dat uit het Grieksch was overgenomen en wel als accusatiefvorm *ἀμφορέα*, welke zelf is af te leiden van 't Gr. *ἀναφέρειν* (anapherein), aandragen.

Sperge is tegenwoordig naast den volledigen vorm *asperge* in gebruik, en door het Fransch heen uit het Lat. *asparagus* overgenomen, ofschoon het oorspr. Grieksch is, in welke taal de vormen *ἀσπαραγός* en *ἀσπαραγιά*, die reeds dezelfde plant aanduiden, zich als ongezaaid laten verklaren.

Plompe, een bekende naam voor de waterlelie of nymf, luidt in het mnl. *aplompe* ¹⁾ en schijnt dus ook eene *a* verloren te hebben.

Niet in de schrijftaal doorgedrongen, maar toch lang niet onbekend, vooral in N. Brabant en Zeeland, is de vorm *juin* voor *ajuin*, welks *a* uit *o* ontstaan is, blijkens den door Kiliaen opgeteekenden vorm *oiuyn*, in 't mnl. o. a. *oniuyn*, uit het Fransche *oignon*, dat zelf het Lat. woord *unio* (als volksbenaming naast het gewone *caepa* in gebruik) doet voortleven ²⁾.

¹⁾ Zie Dr. Verwijs en Verdam *Mnl. Wdb.* in voce.

²⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. Taal*, I, 2076 vlg.

Zoo is in het Hollandsch dialect de vorm *mangelen* voor *amandelen* (Gr. ἀμυγδάλη, amygdale) in gebruik. Waarschijnlijk kregen wij, evenals de Duitschers, met de vrucht het woord reeds zonder *a* uit Italië, waar het *mandola* luidt; maar in den sterken neusklank der *n*, die *mandelen* eerst tot *mangdelen*, later tot *mangelen* maakte, herkennen wij het Amsterdamsch dialect. Zoo noemt men ook geperste amandelen te Amsterdam *mangelpers*.

Van veel vroeger dagteekening is het ontstaan onzer praepositie *van* (Ohd. *fona*, Os. *fan*, *fon*), waarbij men, waarschijnlijk terecht, aphaeresis der *a* heeft vermoed. De oudere vorm moet **avan* geweest zijn, afgeleid van *ave*, *af* (Got. *af*, Ohd. *ab*, Ags. en Oudfriesch *of*, Os. *af*), dat oudtijds zoowel bijwoord als voorzetsel was, en verwant is met het Skr. *apa*, Gr. ἀπό en Lat. *ap* (in *ap-age*), naast *ab*.

Ook een ander voorzetsel leed door aphaeresis, namelijk *bij*, als voorvoegsel bij ww. verzwakt tot *be*, tenzij daarvoor een bijvorm **ba* moet worden aangenomen. 't Got. en Ohd. hebben *bi*, Ags. *be*, *bi*, *big*, Os. en Oudfrank. *bi* of *be*. De oudere vorm moet **abi* geweest zijn, beantwoordend aan 't Skr. *abhî*, Lat. *ob* (uit *obi*, vgl. *obiter*), waarnaast een vorm met *p* bestond: Skr. *api*, Gr. ἐπί; en een genasaleerde vorm: Skr. *ambhi*, Gr. ἀμφί, Lat. *amb* (in *ambire*), die in alle Germ. talen, bij ons onder den vorm *om*, bestaat, en, de beginletter behoudend, den uitgang apocopeerde¹). Daar nu in zekeren zin *bi* aan 't Gr. ἐπί beantwoordt, is het eigenaardig, dat het Grieksche, met ἐπί samengestelde, ἐπίσκοπος (episcopus, lett. opziener) bij ons tot *bisschop* werd, evenals in alle andere Germ. talen (Ohd. *biscoph*, Ags. *biscop*, Os. *biskop*), behalve in het Got. waar het *aipiskaupus* luidt. Eene enkele maal is van datzelfde ἐπί ook de *e* afgevallen bij *epistel* (ἐπιστολή, lett. de toegezondene), waarvoor men in de *D. Doctr.* II, 1638, den vorm *pistele* vindt.

In alle talen is de *o* weggevallen bij 't Gr. woord ὄρυζα of ὄρυζον, Lat. *oryza*, dat in 't Fransch *riz*, Ital. *riso*, Eng. *rice*, Hd. *reis* luidt, en vroeger bij ons ook *rijs* was (zie Kiliaen en Cats), maar bij ons later eene paragogische *t* aannam, zoodat wij nu alleen den vorm *rijst* bezigen.

Reeds tamelijk vroeg verdween, evenals in het Eng. en Hd., zoo ook bij ons de uit *i* ontstane *e* van *Espagne*. In de 13de eeuw is *Spaengen* reeds de gewone vorm (zie bv. *Floris* 91, 122, 172, 778, 1826, 1883, 2317; *Sp. Hist.* I¹ 27 vs. 24, 33; 33 vs. 54 enz.) De *h* had het woord al vroeger verloren; zelfs in het Latijn was die reeds beginnen weg te vallen, ten minste eene inscriptie uit den keizertijd geeft *Ispanus* voor *Hispanus* te lezen²).

¹) Vgl. Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I, bl. 201.

²) Zie W. Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lat. Sprache*, 2te Aufl. I, (Leipzig, 1868) p. 109.

Ook *historie* komt in 't mnl. meestal zonder *h* als *ystorie* voor, en bij Vondel (V. Lennep III, bl. 268) en Jan Vos (*Gedichten*, 1726, II, bl. 224) zelfs met verlies der geheele eerste lettergreep als *story* (vgl. Ital. *storia*).

Dat wegvallen van de *h* vóór klinkers als gewoon verschijnsel in de Romaansche talen en in verscheidene dialecten van het Germaansch hebben wij reeds besproken, toen wij het voorvoegen van die letter, dat er dikwijls meê gepaard gaat, behandelden ¹⁾. Van de streken in Noord- en Zuid-Nederland, waar de *h* wordt weggelaten, heb ik de volgende vermeld gevonden: de Groninger veenkolonie ²⁾, de stad Groningen, vooral het Zuid-Oostelijk gedeelte ³⁾, Deventer, Zwolle en Blokzijl ⁴⁾, Urk ⁵⁾, Marken ⁶⁾, Utrecht ⁷⁾, Vlaardingen ⁸⁾, Zeeland over het algemeen ⁹⁾ en Zuid-Beveland in het bijzonder ¹⁰⁾, Aardenburg ¹¹⁾, West-Brabant ¹²⁾, bepaaldelijk Breda en Bergen-op-Zoom ¹³⁾, Turnhout ¹⁴⁾, Oost-Vlaanderen, bepaaldelijk Geraerdsbergen en Ninove ¹⁵⁾, en West-Vlaanderen, bepaaldelijk Yperen ¹⁶⁾ en Brugge en omstreken ¹⁷⁾. In de mnl. handschriften ontbreekt de *h* zoo vaak, dat het overbodig is er eenige bewijspplaatsen van op te geven.

Toch schijnt geen enkel echt Nederlandsch woord in onze tegenwoordige schrijftaal dientengevolge de *h* verloren te hebben. Wel hebben wij een paar bastaardwoorden, die zonder *h* geschreven worden, ofschoon ze in het Fransch, waaraan wij ze ontleenden,

¹⁾ Zie bl. 66–68.

²⁾ Volgens L. van Ankum, *Noord en Zuid* III bl. 370.

³⁾ Volgens G. J. P. J. Bolland, *Taalk. Bijdragen* II, bl. 283 vlgg.

⁴⁾ Volgens J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX, bl. 1 vlg.

⁵⁾ Volgens K. Koffeman, *Taal- en Letterbode* VI, bl. 35.

⁶⁾ Volgens L. Tinholt, *Taalgids* IV, bl. 199 en F. Allan, *Taal- en Letterbode* II, bl. 64.

⁷⁾ Volgens N. van der Monde, *Belg. Museum* VII, bl. 266: „de *h* voor aan een woord is gewoonlijk bij het vorige woord ingesmolten. Zij wordt niet dan in enkele gevallen uitgesproken.”

⁸⁾ Volgens A. F. Stolk, *Noord en Zuid* III, bl. 111, 114.

⁹⁾ Volgens A. F. Siffié, *Taalk. Magazijn* I, bl. 169 vlgg. J. Kousemaker Pz., *Noord en Zuid* I, bl. 135.

¹⁰⁾ Volgens J. Kousemaker Pz., *Taal- en Letterbode* IV, bl. 226, *Noord en Zuid* III, bl. 106.

¹¹⁾ Volgens G. A. Vorsterman van Oyen, *Noord en Zuid* II, bl. 315.

¹²⁾ Volgens H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I, bl. 91.

¹³⁾ Volgens J. H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda, 1836–1837, bl. 215 vlg.

¹⁴⁾ Volgens C. Stroobant, *Belg. Museum* VI, bl. 76.

¹⁵⁾ Volgens F. Rens, *Belg. Museum* III, bl. 94–96, IV, bl. 97.

¹⁶⁾ Zie *Belg. Museum* IX, bl. 213.

¹⁷⁾ Volgens L. L. de Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* I, (Brugge, 1873) bl. 395.

nog met *h* geschreven, en in het Latijn stellig met *h* uitgesproken werden: ik bedoel *oor* (erfgenaam) en *uur*. Het eerste, Fransch *hoir*, Lat. *heres*, wordt nog door Kiliaen als *hoore*, *hoor* naast *oor* opgegeven, en in de door Kausler uitgegeven Rijmkroniek vinden wij nog *hoer*, vs. 5761, 5852; maar Stoke heeft reeds *oyr*, III, 41, 1484. Zoo ook komt *uur*, Fransch *heure*, Lat. *hora*, nog bij Kiliaen onder den vorm *huere* voor, als Vlaamsch voor *ure*, en zoo spreekt de Gentenaar Daniel Heinsius nog van „de huyre van de doot” ¹⁾; maar toch is in de 13de eeuw *ure* reeds de gewone vorm.

De wijnmaat *okshoofd* (zes ankers), die door Kiliaen nog onder den bijvorm *hockshoot* wordt opgegeven, schijnt bij ons, evenals in het Hd., Deensch en Zweedsch, de *h* verloren te hebben, welke het Eng. *hogshead* nog bezit. Waarschijnlijk is het Oudfransche *hoguette*, voor wijnvaatje in gebruik, het grondwoord van het eerste lid der samenstelling, en *hoofd*, in de meer gewone betekenis van *stuk*, het tweede lid ²⁾.

De naam van het bekende *omberspel* werd vroeger nog wel met *h* geschreven, maar tegenwoordig laat men die letter, die toch niet wordt uitgesproken, weg, ofschoon de Franschen, van wie wij het woord overnamen, nog *hombre* schrijven. Zij ontleenden het aan het Spaansch, waar het spel *el hombre*, lett. *de man*, heet.

Wij kunnen hier nog bijvoegen het in de middeleeuwen zeer gebruikelijke bastaardwoord *abel*, vooral door de samenstelling *abelspel* bekend, dat oorspr. *handig*, *geschikt*, *bekwaam*, vervolgens *schoon*, *bevallig* beteekent, en ook in 't Oudfransch *able* luidt (nog Eng. *able*), maar in den Lat. vorm *habilis* (later weér in 't Fransch als *habite* opgenomen) de *h* en zoo tevens zijnen samenhang met *habere* (hebben) vertoont, waarom Hooft het met *hebbelijk* verdietschte. De ontkenning daarvan, *onhebbelijk* (voor *lomp*), is nog in gebruik.

Kunnen wij dus niet zeggen, dat bij echt Nederlandsche woorden de *h* vóór eenen klinker wegviel, wel deed zij dat bij ons, evenals in alle Germaansche talen, vóór eenen medeklinker, met name *l*, *n*, *r* en *w*. Toen de, aan eene Indo-Germaansche *k* beantwoordende, *h* in 't Germaansch nog keelletter was, kon zij vóór vloeiende consonanten, evenals vóór de *w* worden uitgesproken, en vóór die letters vindt men haar dan ook geschreven in het Oudsaksisch en Angelsaksisch; maar toen zij afdaalde tot eenvoudige aanblazing, werd het onmogelijk haar uit te spreken, en viel zij ook in het schrijven weg, zoodat zij in het jonger Angelsaksisch

¹⁾ Zie D. Heinsius, *Nederduytsche Poemata*, Amst. 1616, bl. 20.

²⁾ Deze verklaring wordt gegeven in het groote *Wab. der Ned. taal* in voce.

en in het Middelenlengsch ontbreekt. Zoo ging het haar ook in het Scandinavisch. Het Gotisch heeft haar nog ongeschonden bewaard, maar in het jonger Oudnoorsch begint zij ook al te ontbreken, terwijl voor het Oudhoogduitsch de negende eeuw het tijdperk schijnt te zijn, waarin zij afsleet. Wat het Rijnfrankisch aangaat, wijst Dr. Cosijn er op ¹⁾, dat eene Middelfrankische oorkonde van 796 de *h* vóór medeklinkers nog vertoont, maar eene oorkonde van 927 die reeds mist, zooals zij dan ook, op twee uitzonderingen na, in de psalmglossen, namelijk *hve* (wie) en *hlôthu* (buit), niet meer voorkomt in de Nederfrankische psalmvertaling, die uit het eind der 9de of het begin der 10de eeuw dagteekent. Het langst hield zij zich staande in het Friesch, want in de Friesche wetten van de 13de eeuw vinden wij haar nog, ja zelfs wordt ons meêgedeeld ²⁾, dat op Ter-Schelling nog steeds *hwa* en *hwanneer* voor *wie* en *wanneer* gezegd wordt.

Nu echter is van die *h* vóór medeklinkers nog slechts een flauw spoor overgebleven in het verschil in uitspraak tusschen de gewone *r* en die, welke oudtijds door *h* werd voorafgegaan. Om die laatste *r* te laten hooren moet men de tong hooger tegen 't verhemelte plaatsen, dan bij de gewone *r*, zegt Dr. Kern ³⁾, en „laat men de tong zachtken van boven naar beneden langs 't verhemelte glijden en dan trillen.”

De woorden, die de *h* als beginletter verloren, zijn in het Nederlandsch van onzen tijd of in dat der middeleeuwen de volgende: ⁴⁾ *Lachen*, Got. *hlahjan*, Ohd. *hlahhan*, Ags. *hleahhan*, Os. *hlahan*. *Ladder*, Oudfriesch *hladder*, Saterl.-Friesch *ladere*. De *a* in het woord is Friesch. Bij ons zou men *leeder* verwachten, dat ook bij Vondel, *Pascha* vs. 2178, voorkomt, en nog voortleeft in de samentrekking *leer*. De Ohd. vorm toch is *hleitara*. ⁵⁾

Laden, vandaar *last* voor *ladt*, en *lade*, zoowel het nl. woord voor gedeelte eener kast, als het Hd. voor winkel (dépôt, waarin iets wordt neêrgelegd). Got. *hlathan*, Ohd. Ags. Os. *hladan*, Oudfriesch *hlada*, Ags. *hläst*.

Lee (grafheuvel), bij ons nog in de samenstelling *Heiligertee* (d. i. datief als nomin., zooals Ter-Neuzen, Ter-Gouw, Den-Haag,

¹⁾ Zie Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV, bl. 168.

²⁾ Door J. H. Suurbach, *Noord en Zuid* III, bl. 170.

³⁾ Zie Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 215.

⁴⁾ Dat ik enkele woorden over het hoofd zal gezien hebben is waarschijnlijk, maar toch vertrouw ik, dat de volgende lijst vrij volledig zal zijn.

⁵⁾ Zie de uitvoerige behandeling van het woord door Dr. L. A. te Winkel *Taalgids* VI bl. 276—284.

- Rozendaal, Bloemendaal, enz. ¹⁾ Got. *hlaiv*, Ohd. *hlêo*, Ags. *hláv*, *hlaev*, Os. *hléo*.
- Lenen of leunen, Ohd. *hlinên*, Ags. *hlinian*, Os. *hlinón*.
- Lid (deksel), in de samenstelling *ooglid* en het spreekwoord: wie het onderste uit de kan wil hebben, valt het lid op den neus." Ags. *hlid*. - Vgl. het Ags. en Os. *hlidan* = bedekken.
- Lier, mnl. voor wang (bv. *Esopet* 12 vs. 36; *Floris* 484, 2246; *Walew.* 1411; *Reinaert* I 745, 855, 895, 1352, 1965; *Limb.* VIII 1123, *Clausule* 336; *Alex.* I 502; zoo ook *lierwanghe*, *St. Franc.* 835, *Sp. Hist.* III^s, 27 vs. 76, 83; 80 vs. 17). Ags. *hleór*, Os. *hlior*.
- Lij, als scheepsterm, de zij van het schip, die tegen den wind beschut is; Oudfriesch *hli*; vgl. Got. *hlija* (tent) en Os. *hlea* (beschutting, bedekking).
- Loeien, Ohd. *hluojan*; vgl. Ags. *hlóvan*; zonder *h* in de Nederfrank. psalmen het part. *luoginda* (Gl. L. 656).
- Loopen, Got. *hlaupan*, Ohd. *hloufan*, Ags. *hleápan*, Os. *hlôpan*, maar Oudfrank. *loupon*.
- Loot, lot, Got. *hlauts*, Ohd. *hlôz*, Ags. *hlot*, Os. *hlót*.
- Louter, Got. *hlutrs*, Ohd. *hlátar*, Ags. *hluttor*, Os. *hluttar*, Oudfriesch *hlutter*, maar Oudfrank. *luttir*.
- Luid, Ohd. *hlút*, Ags. en Os. *hlúd*; en geluid, Got. *hliuth* (gehoor), Ohd. *hlúti*; maar Oudfrank. *lúti*; luiden, Ohd. *hlútjan*, Ags. *hlydan*, Os. *hlú dian*, maar Oudfrank. *lú dan*. Vandaar kwam ook **luust* (het luisteren, aandachtig hooren), Ags. *hlyst*, Os. *hlust* (vgl. het mnl. *luuschen* en het Hd. *lauschen*); en vandaar weder **luustere* (luisteraar, Ags. *hlystere*), waarvan ons ww. *luisteren* is afgeleid. Daar *luid* ook gemakkelijk de beteekenis van *beroemd* kon aannemen, moeten wij het daarmee vertalen, wanneer wij het als deel van Germaansche eigennamen aantreffen, zooals in *Lodewijk*, vernederlandschten vorm van het Opperduitsche *Ludwic*, die oorspr. in het Oudnederfrank. *Hlú dewihs* moest luiden en, daar mnl. *wijch* strijd beteekent, te vertalen is met: de beroemde in den strijd. Zoo mogen wij ook in *Luther* een ouder *Hlú dheri*, d. i. de beroemde in het leger zien.
- Luw, luwte, Os. *hleó*, Ags. *hleov*, *hleovdh*, *hleodh* (bedekking, beschutting). Het mnl. kent ook eenen bijvorm van *luw* met *ie*, namelijk *ghelie* (tegen den wind beschut, luw), *Alex.* X 453.
- Nap, Ohd. *hnapf*, Ags. *hnäp*.
- Neefje (mugje), wèl te onderscheiden van *neef*, bloedverwant. In 't Oud-Germaansch schijnt het niet voor te komen, wèl in de Scandinavische talen woorden van denzelfden stam, *hnif* of *hnaif*, die steken beteekende; doch geheel dezelfde beteekenis als *neefje*

¹⁾ Vgl. bladz. 19.

- heeft het Grieksche $\kappa\upsilon\psi$, waarnaast $\sigma\kappa\upsilon\psi$, het Lat. *cinifes*, *scinifēs*, Oud-Slavisch *sknipa*, die er etym. zoo goed als geheel meê overeenstemmen. ¹⁾)
- Neet* of *niet* (klinknagel), IJslandsch *hnodh*, verwant met het Oudnoorsche *hniodha* (hameren, slaan, klinken) vanwaar *hnjodhamarr*, Ohd. *niutan* ²⁾) en mnl. *nieden* (inslaan, klinken), *Franc.* 7022 en (steken) *Heelu* 931.
- Neien*, mnl. voor hinniken (bv. *Limb.* II 209; *Rose* 12855; *Lanc.* III 19532; *Brandaen* 2167; ook bij Kiliaen); vgl. Ags. *hnügan*, Oudnoorsch *hneggia*.
- Nek*, Ags. *hnecca*, Ohd. *hnach* (rug), Oudnoorsch *hnakki*.
- Nesk*, oudtijds in gebruik voor *zacht*, *week* (o. a. van zachtgekookte eieren gezegd) en vandaar in den zin van week van hersenen, onnoozel, o. a. bij Vondel („een neske koeckoeck”, *Leeuwend.* vs. 1325), Brederoo en Hooft met de samenstellingen *neskheit* (dwaasheid) en *neskebol* (dwaashoofd). ³⁾) Got. *hnasqus*, Ags. *hnäsc*.
- Niezen*, Oudnoorsch *hnjósa*, Ohd. *hniosan*.
- Nijgen*, Got. *hneivan*, Ohd. Ags. Os. *hnügan*, Oudfriesch *hnüga*; en vandaar *neigen*, Got. *hnaicjan*, Ohd. *hneihan*, Ags. *hnaegian*; maar Oudfrank. reeds *neigan*.
- Nol*, mnl. voor *schedel*, *kruin* in gebruik, bv. *Sp. Hist.* I⁷, 100 vs. 22; III⁶, 31 vs. 51; 42 vs. 27; later ook voor *zandheuwel*, *duin*, bv. bij Visscher, Westerbaen, Focquenbroch ⁴⁾). Ohd. en Ags. *hnol* (schedel).
- Noot*, Ags. *hnut*, Ohd. *hnuz* en *nuz*.
- Raaf*, Ohd. *hraban*, Oudnoorsch *hrafn*, Ags. *hräfn* (Vgl. Skr. *kārava*, Lat. *corvus*).
- Raam*, wel in 't Ohd. *rama*, maar verwant met het Got. *kramjan* (kruisigen).
- Rad* (snel). Ohd. *hrad*, Ags. *hrädh*.
- Rauw*, Ohd. *hraw*, Ags. *hræw* (vgl. Lat. *cruor*, *crudus*).
- Redden*, Ags. *hreddan*.
- Reeroof*, lijkroof, van *ree* (lijk), Got. *hraiv*, Ohd. *hréo*, *hré*, Ags. *hraev*, *hrá*, Os. *hréo*.
- Reiger*, Ags. *hrágra*. Ohd. reeds *reigir*, naast het Oudfrank. en mnl. *heiger* (*Nat. Bl.* III 1466 vlgg. var. *Torec* 1811).
- Rein*, Got. *hrains*, Ohd. *hreini*, Ags. *hrán*, Os. *hrén*.

¹⁾ De oorsprong van dit woord werd ontdekt door Dr. M. de Vries, *Taalk. Bijdragen* II bl. 44 vlgg.

²⁾ Zie Dr. J. Beckering Vinckers, *Taal- en Letterbode* IV bl. 304—316.

³⁾ Plaatsen vindt men in Oudemans' Woordenboeken op Hooft en Brederoo en in zijn Mnl. en Onl. Wdb., en bij Dr. De Vries, *Hooft's Warenar*, Leiden 1843 bl. 233. Voeg er bij voor *neskebol*, L. Bidloo, *Panpoëtikon* (1720) bl. 37.

⁴⁾ Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* in voce.

- Remmen* (misschien uit het Eng. overgenomen), Ags. *hremman*.
- Rendier*, waarin *dier* overtollig is, omdat *ren* (bij Kiliaen nog *reen* en *reyn*) reeds op zich zelf rendier beteekent: Oudnoorsch *hreinn*.
- Reu*, mannetjeshond, voor *reude*, Ags. *hrydda*.
- Reuzel*, Ags. *hrysel* (vet, smeer).
- Riet*, voor *ried* (o. a. te vinden *Nat. Bl.* I 302. *Rijmb.* 26409 *Brandaen* 603; zoo ook Oudfrank. genit. *riedes*, Ps. 67 vs. 31), Ohd. *hriod*, Ags. *hreed*.
- Rif*, rotsklip en skelet, Ohd. *href*, Ags. *hrif* (buik, baarmoeder), maar reeds Oudfrank. *ref*, *rif*. Vgl. Skr. *krp* (gestalte), Oud-Perz. *kerep* (lichaam).
- Rijm* (van den winter), Ags. *hrim*, vgl. Gr. *κρυμός*, *κρύος* (vorst, ijs). Lat. *pruina*.
- Rijnen*, oudtijds in de beteekenis van *aanraken* in gebruik; *gerinen* (imperf. *gereen*) vindt men *Heelu* 5246; *Limb.* VIII 676, X 1102, XI 171, 320, 726. Zie ook *rijnen* bij R. Visscher, *Brabb.* (uitg. 1669) bl. 69. Ags. *hrinan*.
- Rijp* (subst.), Ohd. *hriffo*.
- Rijs* (twee), Oudnoorsch *hris*, Ohd. *hris*, *ris*.
- Ring*, Ohd., Ags. Os. Oudfriesch *hring*, maar Oudfrank. reeds *ring*.
- Ritselen*, waarschijnlijk, met ingelaschte *t* vóór *s*, hetzelfde als het Got. *hrisjan* (schudden), Ags. *hrisian*, *hryisian*, Os. *hrisian*; ofschoon het ook mogelijk is, dat het stamverwant is met het mnl. *rede* = koorts.
- Rive*, mnl. = ruim, overvloedig, zooals Kiliaen het verklaart, o. a. te vinden *Walew.* 9520; *Lsp.* III 12 vs. 22; *Mnlp.* II 4223, IV 51, en ook later onder den vorm *rijf* nog lang in gebruik.¹⁾ Ags. *hrif*, *hrive* (ruim). Vandaar *grif*, en *gerijven*, *gerieven*, waarop wij beneden terugkomen.
- Robbert* naast *Robbrecht*, geassimileerd uit *Rodbrecht*, dat, als het ten minste een zuiver Ned. woord mag genoemd worden, voor *Roedbrecht* staat, evenals *blom* voor *bloem*, *verdommen* voor *verdoemen*, enz. Een woord **roed* toch zou in onze taal overeenstemmen met Ags. *hrédh*, Oudnoorsch *hródhr* (roem). Het tweede deel *brecht*, (Got. *bairhts*, Ohd. *beraht*, Os. *berht*, *beraht*, Ags. *beorht*) beteekent *schitterend*, en *Robbrecht* is dus: de door roem schitterende. Hetzelfde *roed* is ook nog het eerste bestanddeel van andere eigennamen: *Rodderik* (verfranscht tot *Rodrigue*, Ital. *Rodrigo*), Ags. *Hrédhríc*, waarin *ric* koning beteekent, evenals in *Diederik*, *Frederik*, *Hendrik*; *Rolf* of *Roelf*, in 855 op de Veluwe onder den vorm *Hrédhrlf* voorkomend²⁾ en *Roe-*

¹⁾ Talrijke plaatsen van schrijvers uit de 16de en 17de eeuw vindt men bij Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, Dev. 1859, bl. 335 vlgg. Vgl. verder Dr. M. de Vries, *Gloss. Lsp.*

²⁾ Zie Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* III, bl. 280.

- land*, bij Einhard, *Vita Caroli Magni* 9, *Hruodlandus*. Hoogduitsche vormen schijnen te zijn *Rudolf*, Ags. *Hrôdhulf*, doch reeds in de 12de eeuw op de Veluwe *Rutholf*, en *Rutger* (verfranscht tot *Roger*, Ital. *Ruggiero*), Ags. *Hrôdhgâr* (*gâr* = geer, d. i. speer), doch in de 12de eeuw op de Veluwe *Ruotger*. Andere met *roed* samengestelde, doch nu geheel verouderde eigenamen gaan wij stilzwijgend voorbij.
- Rochelen*, met tot *ch* verscherpte *g* (evenals in *tichel*, *richel*, *wichelen*, *bochel*, *aftrochelen*, *kachel* enz.) en dientengevolge verkorte o. Vgl. Ags. *hrôg* (slijm).
- Roef*, overdekt gedeelte van eene schuit, oorspr. dak. Vgl. Ags. *hrôf* (dak), Eng. *roof*.
- Roec*, mnl. naam voor eene kraaisoort ¹⁾, Ohd. *hruoh*, Ags. *hrôc*, Oudnoorsch *hrôkr* (pelikaan), misschien verwant met Got. *hrukjan* (kraaien, geluid maken).
- Roem*, Ohd. *hruom*, Os. *hrôm*.
- Roepen*, Got. *hropjan*, Ohd. *hruofan*, Ags. *hrêpan*, Os. *hrôpan*, maar Oudfrank. reeds *ruopon*.
- Roeren*, Ohd. *hruorjan*, Ags. *hrêran*, Os. *hrôrian*, maar Oudfrank. reeds (*ir*)*ruoran*. Met *in rep* en *roer* vgl. men het Ags. en Os. adj. *hrôr*, hartstochtelijk, levendig, en het Os. subst. *hrôri*, beweging.
- Roest*, mnl. voor *verhemelte*, bv. *Alex.* V 120; *Nat. Bl.* III 1527 *Sp. Hist.* I^s, 36 vs 31; Os. *hrôst*.
- Roef* (op eene wond); Vgl. Ags. *hreôfla* (uitslag).
- Rook* (hooistapel); vgl. Ags. *hrâc*, *hreac*.
- Ros* (paard), Ohd. en Os. *hros*, Ags. met metathesis *hors*.
- Rouwen*, Ohd. *hriuwôn*, Ags. *hreôvan*, Os. *hriuwôn*, maar reeds Oudfrank. (*be*)*riwan*.
- Rug*, Ags. *hrycg*, maar reeds Oudfrank. *ruggi*.
- Rund*, voor mnl. *rind*, Ohd. *hrind*, Ags. *hridher*.
- Waar* (vraagwoord), Got. Ags. *hvar*, Os. *hwar*.
- Walvisch*, reeds *Nat. Bl.* V 198, waarin *visch* overtollig is, omdat *wal* (door Kiliaen nog naast *walvisch* opgegeven) reeds op zich zelf *walvisch* beteekent. Ags. *hvâl*, Oudnoorsch *hvalr*, Ohd. *wal*.
- Wanneer* voor *wan-eer*, Os. *hwan-êr*, van *wan*, dat reeds dezelfde beteekenis of die van *hoe* had, Got. *hvan*, Ohd. *huanne*, Ags. *hvon*, Os. *hwan*. Werd de *u* gevocaliseerd dan bleef de *h* en ontstond de vorm *hoen-eer*, dien men o. a. bij Hildegasberch, *van der drierehande staet der werlt*, vs. 297, en bij Kiliaen vindt ²⁾.

¹⁾ Zie het Gloss. mijner *Esopetuitgave*.

²⁾ Zie uitvoeriger over beide woorden Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids*, II bl. 87—92.

- Want*, Ohd. *hwanta*, Os. *hwanda*, *hwand*, Oudfriesch *hwande*.
- Wasem* voor *waadsem*, vgl. Got. *hwatho* (schuim) en *hwathjan* (schuimen).
- Weder*, in de mnl. uitdrukking *weder — of*, d. i. *of — of* (Eng. *whether — or*, Hd. *entweder — oder*), vgl. Got. *hwathar* (wie van beiden?), Ags. *hwädher* (of), Os. *hwedhar* (of).
- Wei*, zure melk, Ags. *hvaeg*, Eng. *whey*. Werd de *w* gevoicaliseerd, dan ontstond de bijvorm *hui*¹⁾, evenals *duit* voor *dweit*, Oudnoorsch *thweit*; vgl. Ags. *thvitan*, snijden, dus stukje metaal²⁾.
- Weit* (ook in *boekweit*), Got. *hwaiteis*, Ohd. *hweizi*, Ags. *hwaete*, Os. *hwëti*.
- Welk*, Ohd. *hwelîh*, Ags. *hwylc*, Os. *hwilîc*, Oudfriesch *hwelîk*.
- Welp*, oorspr. alleen: jonge hond, Oudnoorsch *hwelpr*, Ohd. *hwelf*, Ags. *hwelp*, Os. *hwelp*, maar Oudfrank. reeds *welp*.
- Welven*, Ags. *hwylfan*, Os. *hwelbhian*.
- Werven* (van krijgsvolk), van *werf* = troep, Ohd. *hwarb*, Ags. *hwearf*, Os. *hwearf*.
- Werven*, *wervelen*, oorspr. rondgaan, Got. *hwairban*, *hwarban*, Ohd. *hwerban*, *hwarbon*, Ags. *hweorfan*, *hwearfan*, Os. *hwerbhan*, *hwarbhon*, maar Oudfrank. reeds *wervan*.
- Wetten*, scherp maken, Ags. *hwettian*.
- Wie* (voor *we*), *wat*; vgl. Got. *hwas*, Ohd. *hwer*, *hwaz*, Ags. *hwa*, *hwüt*, Os. *hwe*, *hwat*, Oudfriesch *hwa*, *hwet*; en vandaar de instrum. *wie* (in 't mnl., evenals in 't Hd. = *hoe*, bv. *Moriaen* 667, 1249, 3916), Ohd. *hwiu*, Oudnoorsch en Ags. *hwî*, Os. *hwî*; ook met *te* in 't mnl. samengesmolten tot *twie*, gewoonlijk geschreven *twi* (waarom)³⁾.
- Wiel*, Ags. *hweöl*, verwant met het Gr. *κύκλος*, kring.
- Wijle* (tijd), Got. *hweila*, Ohd. *hwîla*, Ags. *hwîle*, Os. *hwîla*.
- Wit*, met verkorte *i*, Got. *hweits*, Ohd. *hwiz*, Ags. *hwîte*, Os. *hwît*, maar Oudfrank. reeds *wît*.
- Was de *h* vóór *l*, *n*, *r* en *w* in 't geheel niet uit te spreken, moeilijk valt de uitspraak van *w* vóór vloeiende medeklinkers. Het Hd. levert dan ook verscheidene voorbeelden van aphaeresis der *w* vóór de *r*, bv. *râchen* (wreken), *reiben* (wrijven), *ringen* (wringen), *rügen* (wroegen), *rüttlen* (wroeten). Ook in onze taal zijn er enkele woorden, die in dit opzicht met het Hd. overeenstemmen, namelijk:
- Rijten*, Os. *writan*, Ags. *writan*, Eng. *to write*; maar Ohd. *rizan*,

¹⁾ Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* II bl. 81—87.

²⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *Noord en Zuid* I bl. 225.

³⁾ Over *wie* en den verwanten vorm van gelijke beteekenis, *hoe*, evenals over andere instrumentalen, *bedie* en *ie* (in de uitdrukking *ie lanc so meer*) zie Dr. Kern en Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* III bl. 284, vlgg. VI bl. 291.

Nhd. *reiszen*. Toch is de vorm *wrijten* bij ons niet geheel onbekend. In de beteekenis van *zich verweren, bestrijden*, vindt men dien meermalen bij Vondel (o. a. *Gijsbreght* V vs. 81; V. Lennep III bl. 186, V, bl. 368, *Herschepp.* XIII vs. 624) en bij G. Brandt, *Poëzy* II (1727) bl. 173.

Reus voor *rese*, zooals in het mnl. de gewone vorm is. Ohd. *riso*, Nhd. *riese*, en wel eens te onrechte met *rijzen* verwant genoemd. Het Oudfrank. kent *wrisil* (reus), Psalm XVIII vs. 6, het Os. de uitdrukking *wrisilik giwerk* (Héliand 1397), d. i. reuzenwerk, en bewijst dus, dat de *w* vóór de *r* is weggevallen.

Ruin, gesneden paard, voor *rein* (evenals *ruiter* voor *reiter*, *wambuis* voor *wambeis*, *formuis* voor *forneys*, *wuiven* voor *weiven* en *buitelen* voor *beitelen*), dat in 't mnl. onder den vorm *wreen*, *wrene* voorkomt, bv. *Walew.* 314, 705, 763; *Torec* 537, 3280; *Ferguut* 474, 521, 1583, 2247, 2343, 2515, 2540, 3750, 4007; *Renout* 1529; *Lorr.* A II 3634, 3673. Ags. *wrenna*, Os. *wrenjo*, maar Ohd. *reinno*, *reino*, naast *wrenno*, alle oorspr. hengst ¹). *Recke*, in 't mnl. o. a. *Renout* 1399; *Alex.* VI 113; *Hist. v. Troyen* 4361, waar het met held te vertalen is; eig. vagabond, verbannene, door wraak vervolgd. Ags. *wrecca*, Os. *wrekio*, Ohd. *reccho*, Nhd. *recke*.

Het wegvallen van de *w* vóór eenen klinker is eene Vlaamsche eigenaardigheid. In 't Vlaamsch vindt men *eër* voor *weër*, *oekeren* voor *woekeren*, *oelen* voor *woelen*, *oensdag* voor *woensdag*, *oord* voor *woord*, *orm*, *oorm* voor *worm* ²). Vandaar dat wij in de Vlaamsche handschriften uit de middeleeuwen meermalen *och* vinden voor *woch*, bijvorm van *weg* ³).

Eene andere Vlaamsche eigenaardigheid, die nog in het West-Vlaamsch is blijven voortbestaan ⁴), maar reeds in de middeleeuwen wordt aangetroffen, ⁵) is de overgang van het voorvoegsel *ge* tot *i* (ook *y* geschreven), vóór zelfst. nww. als *ybot*, *yselscip*, enz., vóór bijvnww. als *ysont*, vóór werkww. als *ibreken*, *iwagen*, enz. en vóór verleden deelww. als *idaen*, *igaen*, *igeven*, *imaect*, enz. Die *i* verzwakte niet zelden tot *e*, en menige Noord-Nederlandsche tongval kent nog alleen participia met de toonlooze *e* als voorvoegsel; ja zelfs het Oud-Friesch had reeds geen ander voorvoegsel, dat bovendien nog menigmaal wegviel, evenals tegenwoordig in verscheidene dialecten, o. a. het Groningsch en Friesch, gebeurt, en in het Brabantsch en Hollandsch der middeleeuwen in

¹) Vgl. Dr. J. Verdam, *Gloss. Ferguut* in voce *wrene*.

²) Zie De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon*, II (Brugge 1873) bl. 1363.

³) Zie Dr. E. Verwijs, *Taalk. Bijdragen* I bl. 1-6.

⁴) Volgens C. P. Serrure, *Vadert. Museum* I bl. 281.

⁵) Tal van plaatsen zijn opgegeven door Dr. De Vries, *Taal- en Letterbode* IV, bl. 48 en Dr. Verwijs, *Taalk. Bijdragen* I bl. 7-12.

sommige handschriften (bv. van Stoke en Willem van Hildegaersberch), doch dáár evengoed bij substantieven, bv. *meente*, *noot*, en bij adj. en verba, als bij verleden deelwoorden ¹⁾. *Tuige* voor *getuige* wordt zelfs niet alleen in den *Mnlp.* I 2450 aangetroffen, maar ook later vaak bij Hooft, Vondel (Van Lennep II, 731, 740) en Huygens (*Korenbl.* 1672, I bl. 8, 116, 133, 458). Ook nu nog zeggen wij soms *beuren* voor *gebeuren*, *lijken* voor *gelijken*, *lukken* voor *gelukken*, *buur* voor *gebuur*, *makkelijk* voor *gemakkelijk*. Daar de verleden deelwoorden (met uitzondering van *comen*, *worden*, *vonden*, *leden*, *bleven* en *bracht*) reeds in het oudste mnl. en zelfs in het Oud-Saksisch en Oud-Frankisch het voorvoegsel *ge* geregeld hebben aangenomen, zou het eene onhistorische verklaring zijn, op het Gotisch of Angel-Saksisch te wijzen, waar het voorvoegsel nog niet gevonden wordt, en te zeggen, dat vormen zonder *ge* in onze taal ouderwetscher zijn. 't Is slechts toevallig, dat de aphaeresis er een ouderwetscher aanzien aan gegeven heeft.

Dat de *p* vóór *s* moeilijk is uit te spreken door hen, die er niet aan gewend zijn, kan men dagelijks opmerken. Vandaar dat door velen *pesalm* wordt gezegd voor *psalm*. Maar die *p* viel soms ook weg, en in het mnl. werd soms wel *salm* geschreven, bv. *Lsp.* II 4 vs. 27; 48 vs. 136, 242, 248; *Van der Wraken* III 762, 765, 773; zoo ook *salmodie* voor *psalmodie* (psalmgezing), *Lsp.* II 48 vs. 39; en *salterion* voor *psalterion* (either met tien snaren), *Alex.* V 1047, *Hist. v. Troyen* 5567. *Psalter* (psalmboek) ging, na de *p* te hebben afgeworpen, tot *souter* over, bv. *Franc.* 5108, 8420; *Sp. Hist.* III¹, 28 vs. 43; *Lsp.* I 38 vs. 60; 46 vs. 20; 48 vs. 81; II 19 vs. 22; *D. Doctr.* II 336; *Melib.* 2257; *Van der Wraken* III 160; *St. Amand* II 263. *Souterliedekens* als titel der psalmberijming van W. van Zuylen van Nyevelt is bekend. De *p* viel evenzoo weg bij *psittacus* (papegaai), waarvoor Kiliaen *sittick* en *sit-kust* opgeeft.

Zagen wij, dat het gebruik van den vierden naamvalsform der lidwoorden en bijvoegelijke naamwoorden als eersten naamval tot prothesis van *n* aanleiding gegeven heeft ²⁾, uit hetzelfde gebruik is weder bij andere woorden aphaeresis der *n* te verklaren. Naar 't schijnt uit vrees van eene overtollige *n* vóór het woord te plaatsen, liet men somtijds de aanvangs-*n* weg, ofschoon die inderdaad tot het woord behoorde. De Nederlandsche schrijftaal zelfs levert daarvan voorbeelden, zooals *aak*, *adder*, *aveelzaad* en *okker-noot*, die altijd, *arreslee* en *avegaar*, die meestal zonder *n* worden uitgesproken en geschreven.

Aak, platboómd vaarttuig, wordt door Kiliaen nog onder de beide

¹⁾ Verscheidene voorbeelden vindt men bij Dr. Joh. Franck, *Alexanders Geesten* (Gron. 1882) bl. 398.

²⁾ Zie bl. 76—78.

vormen *aecke* en *naecke* opgegeven, maar overigens kan men alleen uit de verwante talen besluiten, dat de *n* inderdaad tot het woord behoort: Ohd. *nacho*, *nawa* en *nawi*, Mhd. *nache*, Nhd. *nachen*, Ags. *naca*, Os. *nako* (vgl. Lat. *navis*, Gr. *ναῦς*).

Adder wordt reeds zonder *n* in 't mnl. gevonden onder den vorm *adre* of *adere*, bv. *Sp. Hist.* IV², 60 vs. 77; *Melib.* 2284; *Yst. Bl.* 449; *Gloriant* 1106 (doch ook *nader*, bv. *Nat. Bl.* VI 539, 544). Trouwens ook in sommige verwante talen ontbreekt de *n*. 't Eng. heeft *adder*, 't Deensch *otter* en ook in 't Hd. komt de vorm *otter* voor, o. a. bij Luther, en de vorm *atter* bij Hans Sachs en, misschien in navolging van dezen, bij Goethe, *Faust* II vs. 867. Overigens is de vorm met *n* de gewone: Got. *nadrs*, Ohd. *natura*, *natra*, Mhd. *natere*, Nhd. *natter*, Ags. *naedre* en *naeddre*, Os. *nadra*. De verwante Lat. vorm is *natrrix*, afgeleid van *nare*, dat wel *zwemmen* beteekent, maar oorspr. den zin had van *golvend* of *slingerend voortkruipen*, *glijden*.

Aveelzaad voor *naveelzaad*, d. i. raapzaad. Lat. *napus*. Kiliaen heeft nog alleen *naveel* = raap.

Okkernoot of *okernoot* voor *nokernoot*, zooals de vrucht nog heet *Heiml. der Heiml.* 1351, *Nat. Bl.* VIII 595, *Heiml. v. M. en Vr.* 1550. *Noker* toch is niets anders dan het Mlt. *nucarius*, Fr. *noyer* (notenboom), afgeleid van *nux* (noot).

Arreslede, naast *narreslede*, dat natuurlijk wegens de vele belletjes aan de *narren* zijnen naam ontleent.

Avegaar voor *navegaar*¹⁾, dat men nog vindt *Nat. van het Geheelal* vs. 645, en evenzoo met de *n* in het Ohd. *nafegêr*, Ags. *nafegâr*, maar dat reeds bij Hooft, *Warenar* vs. 16, en ook in den samengetrokken vorm *egger*, evenals in 't Eng. *auger* de *n* verloren heeft. Het beteekent eene groote boor, zwikboor, vooral bij scheepstimmerlieden in gebruik, om groote balken of planken door te boren, maar was oorspr. de *geer*. (Got. *gairu*, Ags. *gâr*, Os. *gêr*), d. i. scherpgepunt ijzer, waarmeê men de *naven*, de gaten van wagenraden, waar de spil of as doorgaat, boorde. In het mnl. vindt men nog met aphaeresis der *n* *acare* voor *nacare*²⁾, Oudfr. *nacaire*, *naquaire*, pauk of keteltrom, en *ap* voor *nap*, drinkbeker o. a. *Bouc van Seden* (bij Kausler II 594) en *Delftsche bijbel* van 1477, *Jerem.* 25 vs. 15³⁾, terwijl in de 17de eeuw die aphaeresis niet ongewoon was bij het woord *nikker*. De vorm *ikker* namelijk komt soms bij Hooft en Brederoo voor, bv.

¹⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Hooft's Warenar* bl. 90—92; Dr. J. Clarisse *Natuurk. van 't Geheelal*, bl. 397 vlgg. en Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VII bl. 26.

²⁾ Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* in voce.

³⁾ Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* in voce.

Het daghet uit den Oosten (uitg. 1644) bl. 9, ofschoon beiden toch ook *nikker* schrijven: Brederoo bv. *Sp. Brab.* vs. 469, 585, 1117 en 2076, Hooft bv. *Warenar* vs. 14. Dat de *n* zakelijk bestanddeel van het woord is, blijkt uit de vormen in de verwante talen, Ags. *nicor* (zeemonster), Oudnoorsch *nykr* (rivierpaard), Ohd. *nichus* (krokodil), Skr. *nakra* (krokodil)¹⁾.

Nog één woord mist bij ons de *n*, maar had die reeds verloren in het Fransch, waaraan wij het ontleenden, namelijk *oranje-appel*, dat ook reeds bij Kiliaen wordt aangetroffen naast *aranie-appel*, uit het Ital. *arancio*. Blijkbaar is hier volksetymologie in het spel geweest, en heeft de kleurnaam *oranje* (van *or*, Lat. *aurum*, dus goudkleurig) invloed op dien der vrucht geoefend. Die vrucht toch heette in het Spaansch *naranja*, terecht met *n*, daar het oorspr. een Perzisch woord is en *nârandj* of *nârang* luidt.²⁾ Nog sterker is de afslijting geweest bij overname van den Franschen vorm *pomme d'orange* in het Hd. en Ned., die tot *pomerans* verminkt werd, zoodat van het oorspr. *nârandj* slechts *rans* overbleef.

Viel in de meeste bovengenoemde gevallen de *n* weg, omdat men er de slotletter van den accusatiefvorm des lidwoords in zag, er zijn ook een paar woorden, die *d* of *t* verloren, omdat men ook daarin het lidwoord meende te herkennen. Zoo deed men soms met de *d* van *durk* of *dork* (vgl. Eng. *dark*, donker), het achteronder van een schip, waar zich het vuil vergadert, en alzoo scheepsriool, en schreef bv. Meerman: „het ruym en den overloop, de hel en d'urck.”³⁾ Zoo ontstond *oksaal* (galerij voor het zangerskoor in de kerk, oorspr. aan het eind van het koor, later meestal boven het kerkportaal) uit *doxaal* (nog *St. Franc.* 8828), Mlt. *doxalè* voor *dossale* en dat weder voor *dorsale*, oorspr. tapijt, achter den rug (*dorsum*) der geestelijken in de kerk opgehangen.⁴⁾ Zoo werd het Lat. *tincta* (gekleurd) niet alleen onder den vorm *tint* in onze taal opgenomen, maar ook onder dien van *inkt* (vgl. Hd. *Dinte*, Ohd. *dincta*, *tincta*). Zoo vindt men in 't mnl. meermalen *almatike* (bv. *Sp. Hist.* III⁷, 46 vs. 29; IV¹, 53 vs. 8; *Stoke* I 677) voor *dalmatike*, een staatsiekleed met wijde mouwen, vooral door den diaken en

¹⁾ Zie J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 275 vlgg. en L. Ph. C. van den Bergh, *Wdb. der Ned. Mythologie*, Utrecht 1846 bl. 180 vlgg. De daar geopperde samenhang van het woord met het Lat. *niger* (zwart) bestaat niet, evenmin als met *hnikarr*, den Oudnoorschen bijnaam van Odin. De *nikker* was oorspr. watermonster, bij ons poelbewoner en alzoo, evenals het Eng. *Nick*, eene eigenaardige benaming voor den duivel. Gunstiger beteekenis heeft het Hd. *nix*, dat meestal als waternymf op te vatten is.

²⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 71.

³⁾ Zie Meerman's *Comedia Vetus of Bootsman's-praetje*, Tweede druk door G. van Zonhoven, Amst. 1732 bl. 69.

⁴⁾ Zie de uitvoerige behandeling van dit woord in het groote *Wdb. der Ned. taal*.

subdiaken gedragen, dat in het Mlt. *dalmatica* heet, en zijnen naam aan het landschap *Dalmatie* ontleend heeft. In het mnl. viel de geheele lettergreep *di* niet zelden weg bij *dilovie* (*diluvium*, zondvloed), omdat men er het lidwoord in zag. *Lovie* vindt men o. a. *Alex.* VII 1309; *Nat. Bl.* IV 796; *Martijn* I 503; *Sp. Hist.* I¹, 14 vs. 21, 26; 15 vs. 29; 16 vs. 29; *Lanc.* III 8499. Onbekende oorzaak deed in alle Europeesche talen, evenals bij ons, de *d* wegvallen van *arsenaal*, het, evenals *admiraal*, van een Latijnschen uitgang voorziene Arabische woord *dâr-san'a*, eig. huis, waar iets gemaakt wordt, dus fabriek, vervolgens meer in 't bijzonder scheepstimmerwerf, maar ook wapensmederij, tuighuis¹).

Ook in de Romaansche talen zijn er voorbeelden van, dat men de aanvangsletter van een woord voor het lidwoord hield en weglief.

Zoo is in 't Fransch en Italiaansch meermalen de *l* vooraan een woord weggevallen, en drie van die woorden zijn ook in onze taal opgenomen, *abberdaan*, *azuur* en *oleander*²).

Abberdaan, waarnaast wij trouwens ook nog den vorm *labberdaan* gebruiken, luidde in 't Oudfr. *abordean* en met voorgevoegde *h* *habordean*, evenals het Eng. *haberdine*; maar het was oorspr. de naam van de zoutevisch, die aan de kooplieden van Bretagne en Normandije werd toegezonden uit Bayonne (het oude Lapurdum), de hoofdstad van de Baskische landstreek, onder den naam van *Le Labourd* bekend. De *abberdaan* is dus oorspr. de *poisson labourdan*. Nederlandsche kooplieden, die rechtstreeks op de Labourd handeldreven, noemden de visch bij den rechten naam *labberdaan*.

Azuur, waarnaast tegenwoordig, zooals ook in 't mnl., *lazuur* bestaat, maar dat in het Fransch alleen als *azur*, in het Ital. alleen als *azzurro* zonder *l* voorkomt, is het Arabische *lâzoeward*, oorspr. Perzisch, waarin het *lâzjoeward* luidt, en dat eig. de naam is van den blauwkleurigen lazursteen of saffier, die in 't Mlt. *lapis lazuli* genoemd werd³).

Oleander, voor *oreander*, is de Italiaansche, Spaansche en Fransche vorm van het Lat. *lauridendrum*.

Omgekeerd is er bij ons een voorbeeld, dat ik bij de prothesis vergat te vermelden, van een geval, waarin het Fransche lidwoord *le* door ons als deel van het woord beschouwd werd; althans ik weet geene natuurlijker verklaring van het, alleen aan het Nederlandsch eigen, *lommer* (schaduw), dan het te houden voor het Fransche *l'ombre* (uit het Lat. *umbra*). Kiliaen geeft ook *lombre* op.

Bij bastaardwoorden is niet zelden in het mnl. de eerste letter-

¹) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 16—18.

²) Zie Dr. M. de Vries, *Taal en Letterbode* I bl. 274—280.

³) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 24.

greep, vooral *de* of *di*, weggevallen, inzonderheid wanneer daarop eene *s* volgde: een verschijnsel, dat uit het Italiaansch zeer bekend is. Zoo vinden wij *storbeeren*, *Sp. Hist.* I⁶, 39 vs. 2, voor *distorbieren*, Lat. *disturbare* (vgl. Ital. *sturbare*, naast *disturbare*). Zoo komt *strueeren* (Lat. *destruere*, vgl. Ital. *struggere* naast *distrugere*, Fr. *détruire*) herhaaldelijk voor, bv. *Lorr.* A I 617; *Velthem* VII 21 vs. 31; *Lsp.* I 15 vs. 58; 19 vs. 16; 21 vs. 54; 36 vs. 20; 41 vs. 117; III 3 vs. 985; 24 vs. 13; *Van der Wraken* I 620; II 89, 559, 972, III 1035. Zoo is zelfs in onze taal voorgoed gebleven de vorm *schoffeeren*, reeds in het mnl. geassimileerd uit *sconfeeren*, dat men echter ook nog aantreft, bv. *Lorr.* A II 4437; *Walew.* 10526, 10782; *Rijmb.* 1615, 1640, 6662, 7400, 9463 enz.; *Sp. Hist.* IV¹, 38 vs. 71; 43 vs. 14; *Stoke* IV 215; *Rose* 5186; *Lanc.* II 10630, 14241, 35992; *Lsp.* IV 1 vs. 109, 171, 179; 2 vs. 30; 3 vs. 69, waar het veel ruimere beteekenis heeft dan tegenwoordig en met *verderven*, *schenden*, *verslaan* kan vertaald worden. Het is overgenomen uit het Oudfr. *desconfire* (Ital. *sconfiggere*), Lat. *disconficere*, lett. het mnl. *ontmaken*, van *dis*, uiteen, stuk, en *conficere* (dat wij onder den vorm *confijten* overnamen), klaar maken. Het mnl. bezit ook het subst. *sconfelture* (nederlaag, strijd), Oudfr. *desconfiture*, Nfr. *déconfiture*, bv. *Walew.* 8216, 10559; *Rose* 14131. *Spijt* is zoo ook het overblijfsel van het Oudfr. *despit*, Nfr. *dépit*, Lat. *despectus*, lett. het naar beneden zien, en vandaar *verachting* en vervolgens *spijt*. In 't mnl. komt *despijt* nog voor, bv. *Lorr.* A I 1299, *Lanc.* II 7626, 17177, *Teesteye* 240.

Ook andere lettergrepen als *di* of *de* vielen weg. Zoo ontstond bv. in het mnl. *spetael*¹⁾ uit *hospitaal* (vgl. Ital. *spedale* naast *ospitale*). Zoo is *samiet* in 't mnl. de naam van eene kostbare zijden, met gouddraad doorweven, stof, het overblijfsel van *hexamiet* (Gr. ἑξάμιτρος, zesdraadsch), evenzoo gevormd als *dimet* (Gr. δίμιτρος, tweedraadsch). Het woord *samiet* komt o. a. voor: *Walew.* 10561, 10994; *Lorr.* B I 550; *Alex.* V 941; *Hist. v. Troyen* 3712; *Floris* 1448; *Parth.* 962; *Rose* 772; *Limb.* X 203; *Renout* 327; *Lanc.* II 340, 5562, 7487, 11461, 13992, 16177, III 6334, 9845, 14592.

Een mnl. woord voor zweep, *scorgie* (o. a. *Ferguut* 477, 479, 4407; *Sp. Hist.* I⁴, 17 vs. 15; 18 vs. 33; ook *sorgye*, *Lanc.* II 4090), dat in 't Eng. ook *scourge*, Ital. *scoreggia* luidt, is het Oudfr. *escourgée*, afgeleid van het Lat. *excoriare*, d. i. de huid met zweepslagen afstroopen²⁾. Het tegenwoordig verouderde *spinde* of *spende*, dat men bij Kiliaen nog vindt in de beteekenis van etenskast, behoort bij 't mnl. werkw. *spinden*, strooien, verspreiden (o. a. *Lanc.*

¹⁾ Zie B. Huydecoper, *Op Stoke* III bl. 299.

²⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Taalzuivering*, Haarlem 1856, bl. 80 vlg.

II 38431), dat in 't Ital. *spendere*, Eng. *to spent* luidt, maar uit het Lat. *expendere* eene samenstelling met *ex* blijkt te zijn. *Spinder* voor hofmeester komt ook voor *Floris* 3898.

Zeer bekend is in het mnl. het woord *miraude* (bv. *Ferguut* 3057; *Floris* 1029; *Nat. Bl.* XII 1025; *Rijmb.* 4933, 18056; *Stoke* I 616), de naam voor een doorschijnend groen edelgesteente, dat in het Oudfr. *esmeralde*, *esmeraude*, Nfr. *émeraude* luidt, en dus bij ons de lettergreep *es* verloor, waardoor het weêr meer begon te gelijken op den oorspr. Skr. naam van den steen, *marakata*, *marakta*¹⁾. Toch hadden de Franschen, van wie wij het overnamen, het slechts door het Grieksch heen aan het Skr. ontleend, en in het Grieksch had het de *s* aangenomen; het luidde daar *σμάραγδος*, en wij noemen daarom nog steeds dien steen *smaragd*.

Het voorzetsel *ad* is verloren in 't mnl. *rasteeren* (*Moriaen* 3078, *Rose* 3173), dat *aangrijpen*, *verkrjigen* beteekent en de verbastering is van 't Oudfr. *arrestier*, Nfr. *arrêter*; en evenzoo in 't mnl. *selgieren* (*Seghelijn* 11017, Kausler's *Rijmkroniek* 4911, 6296, 6388) voor *asselgieren*, Fr. *assaillir* (van 't Lat. *adsalire*). Eindelijk heb ik nog te vermelden *fermerie* (*Sp. Hist.* I⁷, 80 vs. 14 en Kausler's *Rijmkroniek* 4674) voor *infirmierie*, ziekenhuis; en de nog gebruikelijke woorden *pon*, vooral als verkleinwoord *ponnetje*, voor *japon*, d. i. *Japonsche rok* (oorspr. alleen kamerjapon; men denke aan 't Fr. *Japon*, waarvoor wij tegenwoordig *Japan* zeggen); en *tang*, als scheldnaam voor een lastig wijf, dat vroeger *seetang* luidde en de door Oost-Indisch-gasten met neusklank uitgesproken Maleische en Javaansche verbastering van *satan*, namelijk *sétan* of *seitan* is²⁾).

Ten slotte moeten wij ook nog op tal van eigennamen wijzen, die bij afkorting hun eerste lid verloren, vroeger evengoed in de schrijftaal en in de doopregisters als in het spreken. Eene bekende mnl. verkorting is *Sente Loy* voor *Saint Eloy* (d. i. Eligius), bv. *Sp. Hist.* III⁸, 31 vs. 15, 19, 37, 39, 61, 72, enz. De meest gewone verkortingen in de tegenwoordige taal zijn: *Bas* (Sebastian), *Bella* (Arabella, Isabella), *Bert* (Albert, Egbert, Gijsbert, Huibert, Lambert), *Bet* (Elisabeth), *Bram* (Abraham), *Brechtje* (vrouwelijk van Albrecht en de andere mann. namen op *brecht* en *bert*), *Daatje* (Alida), *Dolf* (Adolf, Rudolf), *Doortje*, *Doris* (Theodora, Theodorus), *Faantje* (Stephania), *Fietje* (Sophia), *Gonne* (Hildegonde), *Grietje* (Margriet), *Gus* (August), *Hans*, *Hanna* (Johannes, Johanna), *Jetje* (Henriëtte), *Klaas* (Nicolaas), *Ko*, *Koosje* (Jacobus, Jacoba), *Leentje* (Helena, Magdalena), *Line* (Caroline, Engeline, Pauline), *Lize*, *Lijsje*, *Lijsbet* (Elisabeth), *Mina*, *Mijntje* (Willemina), *Naatje*

¹⁾ Zie Dr. J. Verdam, *Gloss. Ferguut* in voce.

²⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Taal en Letterbode* II bl. 291 vlg.

(Johanna), *Nansje* (Johanna), *Nardes*, (Bernardus, Leonardus), *Neeltje* (Cornelia), *Nelly* (Petronella), *Netje* (Jeannette), *Reeltje* (Aurelia), *Rika* (Frederika, Hendrika), *Sander* (Alexander), *Stansje* (Constance), *Stijntje* (Christine, Ernestine, Justine), *Stoffel* (Christoffel), *Toon*, *Toosje* (Antonie, Antonia), *Trijntje* (Katharina), *Truitje* (Geertruida).

PARAGOGE OF ACHTERVOEGING.

De meest voorkomende paragogische letters zijn *d* of *t* en *n*. De *d* of *t* schijnen, ofschoon niet zonder invloed van de analogiewerking, uit eene phonetische oorzaak achtergevoegd te zijn, vooral bij die woorden, die op *n*, *ch* of *s* eindigden, ten minste ook in andere Germaansche (met name Scandinavische) talen wordt de paragogische *d* of *t* aangetroffen. Reeds van zeer oude dagteekening is de *d* van *hond*, die alle Germaansche talen met elkaar gemeen hebben, Got. *hunds*, Ohd. *hunt*, Ags. en Os. *hund*, maar die in de verwante Indo-Germaansche talen ontbreekt, blijkens het Lat. *canis*, Gr. *κύων*, Skr. *çuan*. Voor de paragogische *d* of *t* van jonger dagteekening denke men slechts aan de Hd. woorden *irgend*, *nirgend*, *jemand*, *niemand*, *axt*, *gespenst*, *habicht*, *jetzt obst*, *pabst*, *palust*, *sonst*, en aan sommige Nederlandsche tongvalen, zooals vooral het Rotterdamsch, waarin allerlei woorden eene anorganische *t* aannemen. In het beschaafd Nederlandsch vindt men de *d* achter:

Arend, oudtijds *aren*, bv. *Walew.* 3560, 3584, 7808, 10320; *Nat. Bl.* IV 881; *Mnlp* II 836 ¹⁾; Oudnoorsch *örn*, Ags. *earn*, Mhd. *arn*, naast den vorm *aar* (alleen over in *adelaar*, en, daar het woord zwak verbogen werd, ook in *Arnheim*, d. i. *Arendsdorp*), Got. *ara*, Ohd. *aro*, Mhd. *ar*, Nhd. *aar*. De oorspr. beteekenis was vogel in 't algemeen; vgl. 't Gr. *ὄρνις* (vogel). De paragoge komt, voor zoover ik weet, het eerst voor *Lsp.* II 36 vs. 1560 var., waar *harent* met voorgevoegde *h* voor den in den tekst opgenomen vorm *aren* te vinden is.

Iemand en *niemand*, in 't mnl. nog gewoonlijk *ieman* en *nieman*, samenstellingen van *man* met *ie* en *nie* (d. i. ooit, ergens, nooit, nergens); ook Ohd. en Os. *ëoman*, *nëoman* en *nioman*. In de *Hist. van Troyen*, ten minste in het HS. uit de 15de eeuw, vindt men *niemant*, vs. 6799, 7611, 7930, 8005, 9296, 9396, 10185, 10242, 10409, 10460 en *niemande*, vs. 9159; *yemant* vs. 8012 en *yemants* vs. 7700, 8021.

Nakend (naast *naakt*, Got. *naçaths*, Ags. *naced*; vgl. Lat. *nudus*

¹⁾ Zie meer plaatsen in het *Gloss.* mijner *Esopetuitgave*.

uit*nogvidus) voor *naken*, Oudnoorsch *nakinn*, Zweedsch *naken*, Oudfriesch *naken*, Mhd. *nacken*; vgl. Skr. *nagna* ¹⁾).

Bij deze vier woorden heeft echter misschien slechts schijnbaar paragoge, doch inderdaad epenthesis der *d* (na *n* zeer gewoon) in de verbogen naamvallen plaats gehad. 't Is, dunkt me, waarschijnlijk, dat eerst *arene*, *iemanne*, *niemanne*, *nakene* tot *arende*, *iemande*, *niemande*, *nakende* zijn overgegaan, en daarop een nomin. *arend*, *iemand*, *niemand* en *nakend* naar analogie der verbogen naamvallen gevormd is. Over *ochtend*, dat naar analogie van *avond* de *d* aannam, spraken wij reeds ²⁾).

Oorspr. is ook de slot-*d* van *omkoud* in de uitdrukking: „die is er omkoud” anorganisch. Dr. De Vries toch heeft overtuigend bewezen ³⁾, dat wij die uitdrukking hebben overgenomen van de Denen, die een bijw. *omkuld* bezitten, dat *omver* of letterlijk *over (de) kop* beteekent. Wij hoorden *omkold*, hielden *kold* voor de Saksische uitspraak van het Hollandsche *koud*, en maakten er *omkoud* van, eerst in de beteekenis van *omver*, later van *dood*. Nu is bij *omkuld* de *d* achtergevoegd. Het Zweedsch toch heeft *omkull*, het IJslandsch *unkoll*, het Noord-Friesch *amkól*, en het laatste deel, dat *hoofd* beteekent, luidt in het Oudnoorsch *kolldr*, in 't Zweedsch *kull*, maar in 't Deensch *kuld*. Wij zouden dit woord, dat reeds in de taal, waaruit wij het overnamen, de *d* bezat, niet onder de voorbeelden van paragoge der *d* behoeven op te nemen, indien in onze taal ook niet de vorm zonder *d* verscholen was, namelijk als *Oom Kool*, o. a. in de uitdrukking: „daar ligt Oom Kool”, verbasterd uit „daar ligt hij oomkool (of *omkull*)”, waarbij de spelende volksgeest van eene bijwoordelijke uitdrukking een grappigen eigennaam gemaakt heeft.

Eene achtergevoegde *d* kan men ook zien in de beide van werkwoorden afgeleide persoonsnamen *veinzaard* en *grijnzaard*, die uit *veinzer* en *grijnzer* schijnen verbasterd te zijn onder den invloed der vele persoonsnamen op *aard* (oorspr. *hard*), van adjectiva afgeleid. 't Is echter ook mogelijk, dat bij deze beide woorden de werkwoordelijke stam terstond het achtervoegsel *aard* heeft aangenomen.

De *t* vinden wij gevoegd achter:

Akst, bijl, vooral strijdbijl, dat in 't mnl. *aex* of *ax*, Got. *agizi*, Ohd. *achus*, *acus*, Ags. *aex*, *eax*, Eng. *axe*, Oudfrank. *acus* luidde, maar in 't Hd. eene *t* aannam, welke het woord ook bij

¹⁾ Dat niet in *naakt* vóór de *t* invoeging van *en* heeft plaats gehad, wordt betoogd door Dr. Beckering Vinckers, *Taal- en Letterbode* II bl. 132; vgl. Dr. P. J. Gosijn, *Taal- en Letterbode* II bl. 140.

²⁾ Zie bladz. 79 vlg.

³⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Taal- en Letterbode* I bl. 43—50.

- onze schrijvers vaak vertoont sinds Bilderlijk die, waarschijnlijk als Germanisme, invoerde ¹⁾.
- Borst*, knaap, reeds met *t* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 2016 en bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 720, voor *bors* (vgl. Hd. *bursche*), dat de verminkte vorm is van het door Kiliaen opgegeven *borsgezel*, d. i. rotgezel, contubernalis (vgl. *spin* voor *spinnekop*, *kroeg* voor *kroeghuis*, *winkel* voor *winkelhuis*). Men zou *borsgezellen* dus, van zekere theologische studenten in de 17de eeuw sprekende, kunnen vertalen met *bursalen*, en in het Hd. met leden eener *burschenschaft*, zooals de studentenvereeningen in Duitschland nog heeten. *Bors* is alzoo niets anders dan ons tegenwoordig *beurs*, oorspr. lederen zak, uit het Grieksch, waar βύρσα huid en wijnzak beteekent, in alle Europeesche talen overgegaan, Fr. *bourse*, Ital. *borsa*, Eng. *purse*, Hd. *börse*; maar later in het bijzonder voor *geldzak* en verder voor verzamelplaats van kooplieden in gebruik gekomen; eindelijk voor verzamelplaats in het algemeen ²⁾. Nu de *bursalen* niet meer in hetzelfde gebouw bij elkaar wonen, maar men toch nog spreekt van „studeeren uit eene beurs” voor studeeren op staatskosten of voor daartoe opzettelijk gelegateerd geld, heeft *beurs* in die uitdrukking weêr veel kans van als *geldzak* opgevat te worden.
- Burcht* voor *burg*, mnl. alleen *borch*; nog in *bürger*, *burgemeester*, *burgwal* en in eigennamen als *Middelburg*, *Doesburg*, *Voorburg*. Vgl. ook Got. *baurgs*, Ohd. *puruc*, Nhd. Ags. Os. en Oudfrank. *burg*. 't Is van den stam van 't ww. *bergen*.
- Fazant* voor *fazan* (o. a. *Nat. Bl.* III 701 en nog bij Vondel, *Altaergeh.* I vs. 288, maar reeds bij Kiliaen met en zonder *t*) 't Fransch heeft *faisan*, 't Ital. *fagiano*, en het Grieksch is de taal, waaraan het ontleend is. De vogel heette daar namelijk φασιανός of φασιανή en dankte zijnen naam aan de *Phasis*, de grensrivier tusschen Klein-Azië en Colchis.
- Placht*, imperf. van *plegen*, voor 't oude *plag*, misschien naar analogie van *bracht* en *dacht*.
- Post* (naam van een vischje), reeds bij Kiliaen voor *pos*, dat men o. a. nog vindt bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 1370 vlg. en R. Vischer, *Tepelwercken* (1669) bl. 166. Oudere vorm is *posch*, *Nat. Bl.* V 671 en *Inform. upt. stuck der Verpond.* (uitg. Fruin) bl. 175: „spirineck of possch.”; te vergelijken met het door Kiliaen vermelde *posek* en het Friesche *poask*, *posk* ³⁾, waarin de uit-

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* II 35 vlg.

²⁾ Nog noemen de Markervisschers „elke plaats in de open lucht, waar men samenkomt om te praten” eene beurs volgens F. Allan, *Taal- en Letterbode* II bl. 64.

³⁾ Volgens Dr. J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX bl. 22.

spraak der *o* op het uitvallen van eene *r* wijst. Inderdaad geeft Kiliaen dan ook *por's* op, doch voor eene soort van lekkere visch. *Rijst* voor *rijs* ¹⁾.

Sedert, Oudnoorsch *sīdhar*, Os. *sīdhor*, Ohd. *sīdor*, Mhd. *sidir* (= later, daarna, comp. van Oudnoorsch *sīdh*, Os. *sīdh*, Ohd. *sid*, Mhd. *sit*, Nhd. *seit*, Got. *seiths*, laat, ook later, vervolgens; bij ons alleen over in de uitdrukking *wijd en zijd*). 't Luidt nog in 't mnl. *sider*, bv. *Walew.* 524; *Moriaen* 2455; *Esopet* 48 vs. 33; *Alex.* I 36; *Limb.* I 2685, VI 874, VIII 1219, IX 541, 665; *Brab. Yeesten* I 189; *Teesteye* 716, 866, 1982; *Sp. Hist.* III⁷, 11 vs. 70; doch ook reeds met paragogische *t*, bv. *Sp. Hist.* III⁵, 60 vs. 83; III⁷, 23 vs. 57, die wij ook vinden in den mnl. bijvorm *sident* (vgl. Oudnoorsch *sīdhan*), bv. *Walew.* 448; *Floris* 1137; *Alex.* VIII 262; *Sp. Hist.* III⁸ 15 vs. 85; *Stoke* I 1245. Naast deze beide vormen zonder *n* hebben wij met *n* ons woord *sinds* en de middeleeuwsche vormen *sinder* (*Carel en El.* 502 var; *Limb.* I 2578; *Brab. Yeesten* I 390, 719, 1122, II 2031, IV 1222, door Kiliaen met paragogische *t* opgegeven) en *sident* (*Sp. Hist.* I¹, 42 vs. 37; 53 vs. 44; I², 12 vs. 41).

Stipt voor *stip*, dat bij Hooft, Vondel, (*Leeuwend.* vs. 823), Brederoo (*Sp. Brab.* vs. 998) en ook verder in de 17de eeuw nog de gewone vorm is. Men vgl. *punctueel* van *punct*.

Merkwaardig is verder de paragogische *t* in de uitdrukking *te mijnent*, *te uwent*, *te zijnent*, enz. voor *te mijnent huize*, waar, volgens de gewone opvatting, *huis* is weggelaten, evenals nog in 't Eng. bij eigennamen in den genitief en soms ook in het mnl. Dezelfde vormen *mijnent*, *zijnent*, enz. komen ook voor in de uitdrukkingen *om mijnentwil*, en verder in *mijnentwege*, *zijnenthalve*, enz., waarin *wege* en *halve* als absolute datieven te beschouwen zijn, het laatste van een oud vrouw. subst. *halve*, Ohd. *halba*, Ags. *healf*, Os. *halbha*, Oudfrank. *halvo*, dat *zijde*, *richting* beteekent. *Mijnent*, *zijnent* zijn daarin wel eens beschouwd als oude genitieven der persoonl. voornww. *ik* en *hij*, namelijk Got. *meina*, *seina*, Ohd., Ags., Os. en Oudfriesch *mīn*, *sīn*, nog in onze taal als *mijn* in den uitroep bij afslag van te verkoopen goederen. In de uitdrukkingen *mijnenthalve*, *mijnentwege* enz. zou men dan moeten zien den datief van *halve* en *weg* met den daarvan afhangelenden genitief van *ik*, terwijl men zich zou moeten voorstellen, dat de paragogische *t* eerst achter *mijn*, *zijn* werd gevoegd, en dat vervolgens de vormen *mijnt*, *zijnt* zich tot *mijnent*, *zijnent* ontwikkeld hebben. Op dezelfde wijze zouden dan de uitdrukkingen: *dat is minent*, *dat is sinent* (d. i. dat is van mij, van hem) moeten verklaard worden, die in de Groningsche Veenkolonie

¹⁾ Zie bladz. 164.

gebezigd worden ¹⁾ en die ik ook in de stad Groningen vaak heb gehoord. Men kan ze echter evengoed met *het mijne*, *het zijne* vertalen, en ik geloof dan ook inderdaad, dat wij hier, evenals bij *mijnentwege*, *zienthalve* niet met persoonlijke, maar met bezittelijke voornaamwoorden te doen hebben. Het eenig bezwaar er tegen is, dat *halve* vrouwelijk is, en dat dus in den datief sing. niet *mijnen*, maar *mijner* moest gevonden worden. Daartegenover staat echter, dat de oorspr. vorm *mijnentwegen*, *zienthalven* kan geweest zijn, een datief plur., die bij het enkelvoudig begrip van *mij*, *hem* wel wat vreemd, maar toch niet onmogelijk is ²⁾. Zoo ook alleen laten zich de andere vormen *onzentwege(n)*, *uwenthalve(n)*, *hunnentwege(n)*, *harenthalve(n)*, *allenthalve(n)* verklaren, die, wanneer *mijnent* in *mijnentwege* genitief van het persoonl. voornw. ware, slechts naar analogie daarvan gevormd konden heeten. Dat het eerste lid dezer samenstellingen een bezittelijk voornw. (of adj.) is, wordt nog bevestigd door de uitdrukking *aan anderhalf* (d. i. aan een anderen kant, elders), die wij vinden in Coster's *Niemant ghenoeft, niemand gheblameert*, vs. 117 vlg.:

„En doe 'y niet schenden mocht zijn handt aan 't malle kalf,
Betoonden hy zijn aart daar naar *aan anderhalf*.”

Moeilijk is het uit te maken, of wij met eene paragogische *t* te doen hebben bij het woord *gedrocht*. In het mnl. toch kwam de vorm *gedroch* voor met de beteekenis van *bedrog* (bv. *Rijmb.* 24686, 26856), vooral van bedrog, begoocheling door elven (bv. *Beatrijs* 736; *Nat. Bl.* III 1975, XII 672, 900; *Rijmb.* 5380; *Sp. Hist.* I¹, 3 vs. 42: „elfsghedroch ende fantome”), eindelijk van *spook* in 't algemeen (bv. *Sp. Hist.* I⁷, 61 vs. 66 en *Rijmb.* 23596, waar gezegd wordt, dat de discipelen Jezus op het water ziende wandelen, hem voor een *gedroch* hielden). Kiliaen, die de vormen met en zonder *t* opgeeft, verklaart het woord met begoocheling, bedrog, spook, maar ook met *monster*, zooals de tegenwoordige beteekenis is. Men zou echter ook aan apocope der *e* bij dit woord kunnen denken, daar naast *gedroch* in het mnl. ook *gedrochte* voorkomt, bv. *Torec* 1922; *Carel en El.* 51, 778; *Lip-pijn* 98, 114.

In het mnl. en in de 17de eeuw komen nog andere woorden met anorganische *t* voor, bv.

Ergent, *Lsp.* I 5 vs. 20, en Vondel, *Rommelpot* vs. 224; en *nergent*, *Nat. Bl.* V 596, *Reinaert* II 6604.

¹⁾ Volgens L. van Ankum, *Noord en Zuid* III bl. 384.

²⁾ In de door Dr. M. de Vries herziene *Grondb. der Ned. spelling* van Dr. L. A. te Winkel, § 120, waar aan het enkelvoud, en dus aan den vorm *mijnentwege*, *zienthalve* de voorkeur gegeven wordt, vindt men toch uit Serrure's *Vad. Museum* I bl. 310 vs. 70 *van minen halven* aangehaald.

Middelt voor *middel* of *midden*, *Moriaen* 1521; *Lanc.* III 18672; *Alex.* X 127 (althans in 't HS.); *D. Doctr.* III 1888.

Oft voor *of*, het onderschikkend voorwaardelijk voegwoord, Got. *iba*, *ibai*, Ohd. *ibu*, *oba*, Mhd. *obe*, *ob*, Ags. *gif*, Eng. *if*, Os. *ef*, Oudfrank. *of*. Het nam de *t* aan door verwarring met het tegenstellend bijschikkend voegwoord *ofte*, *oft*, dat zelf ook weder, en later voorgoed, de *t* verloor, zoodat tegenwoordig beide voegwoorden zonder *t* worden geschreven.

Nocht en *nochte* voor *noch*, ofschoon het in 't Ohd. Os. en Oudfrank. *noh* luidt, is in 't mnl. zeer gewoon en ook later nog, bv. bij Hooft.

Nochtant vindt men, naast het gewone *nochtan*, *Hist. van Troyen* 4085, 6710, 6789, 6798, 9732, 10054, 10310, 10387 enz.

Tyran voor *tyran*, bv. *Walew.* 9981; *Torec* 1329; *Rijmb.* 9182, 20081, 27460; *Esopet* 52 vs. 1; *Lanc.* III 16300, 16304, 16314. Het oorspr. Grieksch woord *τύραννος* heeft de *t* niet, doch zij zal wel achtergevoegd zijn naar analogie van woorden als *gygant*, *truwant*, *olifant*, enz.

Byzart, voor 't Fransche *bizarre*, vindt men bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 225 en Huygens, *Trijntje Corn.* (Korenbl. I bl. 598).

Elst, elzenhout vindt men *Inform. up 't stuck der Verpondinghe* (uitg. Dr. R. Fruin) bl. 58.

Minnewalmt schrijft Hooft, *Baeto* IV (uitg. Leendertz, II bl. 387).

Noenent (*te*) voor *te noene* (*hora nona*, negende uur, d. i. drie uur 's middags, daar de dag te zes uur 's morgens, *hora prima* of *prientijt*, zooals 't in 't mnl. heet, begon) vindt men in navolging van *avond* en *ochtend* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 691.

Seckt, Spaansche wijn, evenals *Madera dry*, uit bijna droge druiven geperst, en daarom in 't Spaansch *vino seco* genoemd; Eng. *sack*. Men vindt het woord met paragogische *t* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 2030.

De achtervoeging der *n* is geen phonetisch verschijnsel, maar voor de verschillende gevallen verschillend te verklaren. Zoo is bij *schoen* de meervoudsvorm als enkelvoud opgevat. Het woord luidde in het mnl. nog *schoe*, bv. *Moriaen* 1009; *Rijmb.* 25995; *Lanc.* II 10469; *Lsp.* I 24 vs. 50; ook Vondel (*War. der Dieren* No. 105) gebruikt nog het meervoud *schoen*; Kiliaen geeft *schoe* en *schoen* beide op, en de Staten-Bijbel gebruikt ook beide vormen. Van de verwante talen heeft het Got. *skohs*, Ohd. *scuoh*, Nhd. *schuh*, Ags. en Oudfriesch *scô*, Os. *skoh*.

Ook *teen* (van de voet), luidde in 't mnl. *tee*, bv. *Lorr.* A I 1879; *Rijmb.* 10631; *Rubben* 50 en ook nog in den Staten-Bijbel in overeenstemming met het Ohd. *zêha*, Nhd. *zehe*, Ags. *tâ*, Eng. *toe*, en zoo is het dus waarschijnlijk dat de *n* van *teen* denzelfden oorsprong heeft als die van *schoen*; doch daar Kiliaen alleen den

vorm *teen* kent en zelfs reeds in het Oudfriesch de vorm *tāne* voorkomt, is het ook mogelijk dat wij hier niet met eene paragogische *n*, maar met een suffix te doen hebben.

Stellig anorganisch, ofschoon nog onverklaard, is de *n* van *toen*, dat in het mnl. nog meestal *doe*, soms ook *doen* luidt, en in de 17de eeuw ook nog dikwijls *doe* heet, terwijl het in geene der verwante talen eene *n* heeft; vgl. Os. *tho*, *thuo*. Evenmin weet ik de paragogische *n* van *toren* te verklaren. In het mnl. vindt men zoowel *toren*, *torne* (bv. *Stoke* VIII 712, 1290; *Lsp.* II 48 vs. 386, 1164) als *torre* (bv. *Ferguut* 277, 280; *Moriaen* 1935, 1941, 1950, 2085, 2091, 3767, 4457) en het Oudfrank. heeft reeds *turn*, maar 't Ags. *torr*, Ohd. *turri*, terwijl het Nhd. *turm* heeft. Dat de *n* anorganisch is, behoeft geen betoog: 't woord toch is niet Germaansch, maar uit het Latijn overgenomen, waar het *turris* luidt¹).

Naar analogie van *morgen* en *gisteren* nam ook *heden*, zelfs reeds in het mnl., de *n* aan, evenals de vorm *hieden*, waaruit *heden* ontstond, en de bijvorm *huden*, *huiden*, die beantwoordt aan het Ohd. *hiuto*, Nhd. *heute*, Os. *hiudu*, alle zonder *n*, waarin *hiu* de instrumentalis is van *hi*, dat vroeger *deze* beteekende (Got. *his*), terwijl *du* als verkorting van *dagu* moet beschouwd worden. Bij *hede(n)* is *dagu* niet tot *du*, maar tot *da* verkort. Het Ags. had nog den minder afgesleten vorm *heōdäg*, letterlijk te verklaren met: op dezen dag²).

Den uitgang van een ouden dat. plur. zal men moeten zien in de anorganische *n* van *Paschen* en *Pinksteren*, welke woorden als tijdsbepaling meestal verbonden werden met voorzetsels, die den datief regeerden. *Paschen* (ook nog *Paasch*) toch werd uit het Latijn of Grieksch overgenomen, waar het *Pascha*, *πάσχα* luidt en den oorspr. Chaldeeuschen vorm *pascha* zuiver weêrgeeft. De Hebreeuwische vorm van het woord is eenigszins anders, namelijk *fesach* of *pesach*. *Pinksteren* is verkorting van het Grieksche *πεντηκοστή ἡμέρα* (d. i. de vijftigste dag), evenals het mnl. *sinxenen* van 't Oudfr. *cinquiesme*, Lat. *quingagesima* (vijftigste).

Enkele bijwoorden namen bij verbastering in het mnl. den buigingsuitgang aan, zooals *alte* (zeer), dat vaak als *alten* voorkomt, met name in de 15de eeuw, doch ook reeds *Moriaen* 1753, en *harde*, waarvan men verbogen naamvallen *harden* (*Moriaen* 1813) en *harder* (*Moriaen* 2854) aantreft.

Evenals er in het Hd. verscheidene woorden op *en* bestaan, waarvan de slot-*n* uit de verbogen naamvallen ook in den nominatief

¹) Zie *Taal en Letterbode* II bl. 133, 139.

²) Dat *heden* alzo te verklaren is, en niet te vergelijken is met het Oudnoorsch *hédhan* in de uitdrukking *hédhan-fra* (van nu af), is aange- toond door Dr. Gosijn, *Noord en Zuid* I bl. 219—227.

gedrongen is, bv. *nacken*, *haufen*, *brunnen*, enz., hebben ook bij onze oudere schrijvers sommige substantieven in den nomin. eene anorganische *n* aangenomen, zooals bv. bij Vondel *necken*, *hoopen*, *kinnebacken*. Door een ander misverstand zegt Vondel ook *een dinghen* in plaats van *een ding* ¹⁾.

Merkwaardig is eene andere *n*, die lang niet altijd anorganisch behoeft genoemd te worden, ofschoon die toch ook soms weêr alleen op analogiewerking van vormen met eene overoude organische *n* berust. Ik bedoel de *n*, die somtijds wordt aangetroffen als uitgang van den eersten persoon enkelvoud, meestal in het imperf. der zwakke werkwoorden, soms ook elders. Zoo leest men bv. in de *Hist. van Troyen* vs. 7602 *ic maecten u*, en aldaar vs. 9108: *dreichden ic*. Het HS. van dit gedicht is uit de 15de eeuw, maar ook in de 16de en zelfs nog in de 17de eeuw komen zulke vormen voor. In Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 731, 733 o. a. vindt men *raeckten ick*, *stoeyden ick*, en bij Vondel, *Gulden Winckel* No. 16: *sien ick*; evenzoo bij Huygens: *sien ick* (*Voorhout* vs. 266, 653, 657, *Daghwerck* vs. 738, *Oogentroost* vs. 947, *Hofwijck* vs. 207, 1555, *Sneld.* XIV 39), *gaen ick* (*Voorhout* vs. 633), *staen ick* (*Voorhout* vs. 564, *Daghwerck* vs. 1554), *verstaen ick* (*Zeestraet* vs. 22) en *doen ick* (*Korenbl.* I bl. 167, II bl. 542). Oppervlakkig zou men kunnen meenen, dat de *n* hier alleen dient om hiaat te vermijden, doch de zaak wordt anders, wanneer men die *n* ook vindt, waar er geene sprake van hiaat kan zijn, bv. *Hist. van Troyen* vs. 7622: „ic aventuerden my”; vs. 7668: „ic scofferden Serpedons heer”; vs. 9172: „ic decten my”; vs. 9568 „ic maecten hem.” Zoo ook leest men in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 784: „iek schraepten soo”; in Vondel's *Warande der Dieren* No. 107: „iek sien hier”; in Huygens' *Hofwijck* vs. 817: „iek sien het”, *Sneld.* XIV 47: „iek siense”, enz. enz. Bedenkt men nu, dat er in onze taal, evenals in de andere Germaansche talen, een eerste persoon is, die steeds op *n* (uit eene oudere *m*) uitgaat, namelijk *ik ben*, mnl. ook *bim*, en dat het Oudfrank. in den eersten persoon vormen kent als *wirthon*, *bidon*, *getruon*, *wacon* ²⁾, dan valt het moeilijk hier alleen aan verbastering te denken, te meer nog als men ook in het Mhd. vormen vindt als *ich tuon*, *gân* (of *gên*), *stân* (of *stên*), in 't Ohd. *tôm*, *gâm*, *stâm*, en in die laatste taal zelfs geregeld een eersten persoon enkelvoud praes. ind. op *om* of *on* en *em* of *en* in de tweede en derde klasse der zwakke werkwoorden, waarvan ook in het Mhd. nog enkele sporen zijn overgebleven, die echter, als bewijs dat zij begonnen te verouderen, ook bij sommige sterke ww. voorkwamen, waarbij zij niet behoorden, zooals

¹⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 75 vlg.

²⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 150 vlg.

bij *sehen* ¹⁾. Uit het opgemerkte blijkt, dat in het Germaansch (vooral West-Germaansch) evengoed een eerste persoonsuitgang op *m* in het enkelvoud heeft bestaan, als in het Latijn, en dat wij voor het Oud-Germaansch hetzelfde onderscheid tusschen verba op *o* en op *mi* mogen maken, als in het Sanskrt en Grieksch. De uit *m* voortgekomen *n* van *doen ick*, *gaen ik*, *staen ick* behoeft dus niet ter vermindering van den hiaat ingevoegd te zijn, maar kan zeer goed een oude persoonsuitgang zijn, misschien juist ter vermindering van den hiaat langer bewaard gebleven tot zelfs tegenwoordig nog in de spreektaal; die van *sien ick* is wel is waar anorganisch, maar vindt toch in het Mhd. reeds haars gelijke. Daar echter bij de Oud-Germ. zwakke verba de *n* alleen in het praesens voorkomt, zouden wij die, welke wij in het mnl. en zelfs bij Brederoo in het imperf. aantreffen, voor anorganisch kunnen houden, gevormd naar analogie van de rechtmatige *n*'s. Dat behoeft echter niet. Het is mogelijk, dat ook daarin een oorspr. persoonsuitgang bewaard is. Het zwakke imperf. toch i gevormd door achtervoeging van den aorist van 't werkw. *doen*, waarvan de eerste persoon in Oud-Indogerm. vorm *dham* luidde (vgl. Lat. *bam* als imperf.-uitgang, Gr. *ἔην* als aorist-uitgang). 't Is waar, in den regel viel *n* (*m*) als slotletter in het oudste Germaansch evengoed weg als iedere andere consonant, en daarom is het niet vreemd, dat de *n* in den eersten persoon van 't zwakke imperf. gewoonlijk ontbreekt, maar volstrekt zonder uitzondering is deze regel toch niet, en wij kunnen hier dus best met een hoogst ouderwetschen vorm te doen hebben. Anders dan analogiewerking daarentegen kunnen wij er niet in zien, wanneer wij die *n* ook in den derden persoon enkelvoud aantreffen, ook daar waar zij blijkbaar niet dient om eene gaping te vullen. Men vgl. slechts in het HS. der *Hist. van Troyen* vs. 7686, 7779, 7981, 8014, 8035, 8240, 8282, 8339, 8346, 8510, 9165, 9461, 9846, 10103, 10220 enz. enz. met plaatsen uit Brederoo's *Sp. Brab.*: *raeckten* (vs. 83), *gebeurden* (vs. 90, 741), *heughden* (vs. 96), *behooren* (vs. 361), *mienden* (vs. 424), *versmachtten* (vs. 442), *tasten* (vs. 737), *praten* (vs. 797), *maeckten* (vs. 802) enz., en uit Huygens' werken: *kenden* (*Cost. Mal* vs. 26, *Sneld.* XIV 22), *keurden* (*Cost. Mal* vs. 27), *persten* (*Voorhout* vs. 207), *hoorden* (*Zedepr.*: *Een sot hovelingh* vs. 62, *Sneld.* XIV 55), *stelden* (*Sneld.* XIV 21), *knoopten* (*Sneld.* XIV 39), *maenden* (*Sneld.* XIV 50), *toonden* (*Sneld.* XIV 51), *meenden* (*Sneld.* XIV 70, 77), *trouwden* (*Sneld.* XIV 77), *oordeelden* (*Sneld.* XIV 87) enz. enz. ²⁾.

¹⁾ Zie over dien uitgang J. Grimm, *Deutsche Gramm.* I 2te Ausg. p. 868 875, 879, 885, 945, 958 en vgl. W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878, p. 213—218, 296 vlg. 318 - 329.

²⁾ Voorbeelden uit andere schrijvers, ook van de *n* in den tweeden persoon meerv., vindt men bij Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 47 vlgg.

Door overbrenging van den sterken buigingsuitgang *er* van den vrouw. datief der adj. naar den nominat. zijn de vormen *rechter* en *linker* ontstaan. Het veelvuldig gebruik van de uitdrukkingen *ter rechterhand*, *ter linkerzijde* heeft ten gevolge gehad, dat zich de nominatieven *rechter*, *linker hand* vormden, evenals bij *middernacht* de datief nomin. geworden is.

In het mnl. vinden wij soms, schoon zelden, den uitgang *er* overtollig gevoegd achter *mire* (= *mijnre*, *mijner*), *sire* (= *sinre*), *ere* (= *eenre*) en *ghere* (= *gheenre*)¹⁾, zooals *mirer* (*Lorr.* A I 1563), *sirer* (*Lorr.* A I 767, 1206, dáár zelfs ook *scoerer*, vs. 1329, 1331, 1675), *erer* (*Lorr.* A I 1257, 2151), *gherer* (*Lorr.* A II 2).

Ook op andere anorganische buigingsuitgangen in onze taal, waarbij wij van paragoge eener letter naar analogie van andere buigingsvormen mogen spreken, wensch ik nog even te wijzen.

De eerste naamval enkelvoud der sterk verbogen adjectieven bv. had in het Os. en Oudfrank. geenen buigingsuitgang, en zoo vindt men in het Oudfrank. in het vrouwelijk naast *mîn*, *thîn*, *sîn* slechts een paar maal *mîna*, *thîna*²⁾. Toch heeft tegenwoordig die eerste naamval in het vrouwelijk zonder uitzondering de *e* evenals bij de zwakke verbuiging.

Wat de verbuiging der substantieven aangaat, verdient opmerking, dat, terwijl de nom. en acc. sing. der vrouwelijke *i*-stammen in Ohd., Ags., Os., Oudfrank. en ook in onze taal stamvocaal en naamvalsuitgang, *i* + *s* en *i* + *m*, verloren hebben, sommige van die woorden bij ons eene *e* aannamen, naar analogie van de vrouwelijke *a*-stammen, zoodat men bv. *conste* vindt in plaats van *const* (bv. *Lsp.* III 14 vs. 39, 127, *Torec* 2494) *onste* in plaats van *onst* (d. i. gunst, bv. *Lsp.* III 3 vs. 322; 14 vs. 211; 15 vs. 103)³⁾, welke woorden ook door Vondel eene enkele maal met *e* worden gebruikt en door Hooft⁴⁾ worden opgegeven onder de vrouwelijke woorden, die *e* in den nomin. toelaten. Ook nu nog hoort men in hooger stijl soms *winste* verkeerdelijk voor *winst*, enz.

Ook in de vervoeging der werkwoorden valt zulk eene paragogische *e* op te merken, namelijk in de mnl. vormen van den tweeden persoon enkelvoud *du selste*, *soutste*, *wilste*, *hebste*, *biste*, enz., die door Dr. Van Helten, naar ik meen terecht, worden verklaard als afgesleten vormen uit de oratio indirecta: *selstu*, *soutstu*, *bistu*, enz., waarin het pron. *du* door invloed der *s* tot *tu* verscherpt

¹⁾ Daarop wees het eerst Dr. P. J. Cosijn, *Taal en Letterbode* VI bl. 156.

²⁾ Zie *Taal- en Letterbode* III bl. 44.

³⁾ Meer voorbeelden geeft Dr. W. L. van Helten, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 47 vlg.

⁴⁾ Zie Hooft's *Waarnemingen* No. 15 en 116 bij L. ten Kate, *Aenleiding* I bl. 718, 741.

werd. Door in *selste* enz. dat voornw. niet meer te herkennen begon men nu *ste* voor den buigingsuitgang aan te zien en dien vorm ook met voorafgaand *du* in de oratio directa te gebruiken ¹⁾. Overigens had de tweede persoon enkelvoud in 't Got. in alle tijden van indicatief en conjunctief, behalve in het imperf. ind. der sterke vervoeging, eene *s*, die na eene lettergreep zonder klemtoon in *z* moest overgaan en alzoo in de Scandinavische talen *r* moest worden, in het West-Germaansch moest wegvallen. Dat is echter alleen in de Ags. en Oudfriesche conjunctieven gebeurd. Het Ohd., Os. en Oudfrank. behielden die *s* en evenzoo het mnl., terwijl er in het Ohd. zelfs reeds nu en dan eene *t* achtergevoegd werd, die in het Mhd. en Nhd. regel werd, evenals zij dat in den indicatief van Ags. en Oudfriesch was. Ook in het mnl. zijn er vrij wat voorbeelden van den tweeden pers. sing. op *st*, bv. *du dragest* (*Esop.* 14 vs. 7), *clagest* (*Esop.* 58 vs. 5), *lerest* (*Esop.* 37 vs. 19), *hevest* (*Esop.* 47 vs. 9; 56 vs. 15; *Merlijn* 1233, 1542), *woudest* (*Merlijn* 1403), *doest* (*Merlijn* 1234, 1754), *zijst* (*Merlijn* 1246) enz. Die *t* komt ook later voor, o. a. in de psalmberijming van Marnix en bij Huygens: *du hebst* (*Cost. Mal ziet* vs. 62), (*Cost. Mal* vs. 256), *slaest* (*Cost. Mal* vs. 258), enz. De vraag is nu, hoe die *t* verklaard moet worden, die in alle Germ. talen zonder uitzondering gevonden wordt bij *du bist* ('t Oudfrank. heeft slechts eenmaal *bis*). Dr. Cosijn verklaarde dien vorm, evenals ook *biste* uit eene constructie *bistu* (voor *bis thu*), die men als *bis-thu* zou opgevat hebben ²⁾, doch daarvoor is die vorm veel te oud en veel te algemeen. Waarschijnlijker is het, dat wij in de *st* van *bist* inderdaad met eenen persoonsuitgang te doen hebben. Dr. Kern ³⁾ ziet er den grondvorm in van het suffix *t*, dat in het Gotisch en Noordsch den tweeden persoon enkelvoud imperf. ind. van de sterke vervoeging aanduidt, maar in alle West-Germ. talen wegviel. De Indo-germ. talen toch kennen het suffix (*e*)*stha* (vgl. Lat. (*i*)*sti* in alle perfecta, $\sigma\theta\alpha$ in de Grieksche vormen $\xi\phi\eta\sigma\theta\alpha$, gij zeidet, $\eta\sigma\theta\alpha$, gij waart, $\eta\epsilon\sigma\theta\alpha$, gij gingt, $\omicron\iota\sigma\theta\alpha$, gij zaagt of weet, $\eta\delta\eta\sigma\theta\alpha$, gij wist, en bij Homerus ook buiten het perf. bij de werkwoorden op μ zelfs in conj. en optat.). Alzoo kon in de Germ. talen ook de tweede persoon sing. imperf. ind. van de sterke vervoeging (en dat kan *bist* oorspr. ook wel geweest zijn) evengoed op *st* uitgaan, als den consonantischen buigingsuitgang verliezen. In iederen anderen vorm echter is de *t* anorganisch, hetzij achtergevoegd naar analogie van het sterke imperf. ind., hetzij reeds veel vroeger ter behouding van de tot *z*

¹⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 44 vlg. en *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 49 vlgg.

²⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* III bl. 272 vlg.

³⁾ Zie Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 100 vlgg.

overgegene *s*, die gevaar liep af te vallen. Zooals wij zagen is de tweede pers. imperf. ind. der sterke vervoeging de eenige in de West-Germ. talen, die geene *s* aanneemt. Wanneer wij die *s* desnietteenstaande toch soms in 't mnl. aantreffen, zooals bij *du waers* (*Disp.* 269), *du dorres* (*Disp.* 61, 218), *du ontffinges* (*Esop.* 4 vs 18), evenals soms in het Mhd., dan moet men, veeleer dan aan het afvallen van de *t*, denken aan paragoge der *s* achter den op eenen klinker uitgaanden vorm, naar analogie van alle andere tijden en wijzen, waarin de *s* het kenmerk van den tweeden pers. enkelvoud is.

Eigenlijk is ook de *s* van de genitieven *vaders* en *broeders* eene latere, doch reeds in 't Oudfriesch gewone, verbastering naar analogie van de andere sterke mannelijke substantieven, want in Ohd., Ags., Os., en Oudfrank. komen die woorden in den genit. bijna altijd zonder buigingsuitgang voor; en zoo kan men ze ook in het Nederl. der 13de en 14de eeuw nog vaak aantreffen, evenals de vrouw. *tar*-stammen: *moeder*, *zuster* en *dochter*, die nu ook, evenals reeds in het Oudfriesch, wanneer ze vóór het woord staan, waarvan ze, in genitivo, afhangen, de *s* hebben aangenomen. In dat laatste geval hebben tegenwoordig ook wel de andere vrouwelijke woorden de genitiefs-*s*, ofschoon die alleen aan de sterke mannelijke en onzijdige woorden en aan de vrouwelijke *i*-stammen volgens Oudsaksisch en Oudfrank. toekomt. Hooft stelde reeds als algemeenen regel:¹⁾ „Als het substantyf Foeminyn in Genitivo achter staet, zonder Artykel oft ander Adjectyf, zoo lydt het de *s*; gelijk *veel zorghs*, *meer vreughds*, *vol droefheits*. Desgelijx als het substantyf Foeminyn voor staet zonder Artikel oft Adjectyf, lydt het de *s*; gelijk *deughds lof*, *moeders goedt*, *stads welvaert*, jae men zeidt *zijn moeders goedt*, zonder de *s* in 't Adjectyf uit te drukken.”

Ten slotte heb ik nog te wijzen op de paragogische *s*, waarmee de volksetymologie in onze taal, evenals in het Hd., het woord *jackhals* heeft voorzien, dat uit het Turksch, waar het *djakál* luidt, in overgenomen, en zonder *s* voorkomt in het Fransch als *chacal*, in 't Eng. als *jackal*.

(Wordt vervolgd).

¹⁾ Zie Hooft's *Waarnemingen* No. 34, bij Ten Kate, t. a. p. I bl. 725.

Boekaankondiging.

Vlaamsch letterkundig album, 1ste jaargang. ROESELARE, *De Seyn-Verhougstraete*, 1881, prijs fr. 3.

Dit „album”, opgedragen aan Conscience, en prijkkende met een brief in facsimilé van de hand des grijzen dichters, onderscheidt zich gunstig van andere letterkundige jaarboekjes, wegens de frischheid van den toon der stukken, die er in voorkomen. Het bevat, behalve een overzicht der vlaamsche letteren in 1880, verschillende stukken in proza en poezie, allen getuigende van vertrouwen in de toekomst der vlaamsche beweging.

„We zijn de vlaamsche jonkheid, en zingen, het hert omhoog,
„Een liedjen aan de Toekomst die oprijst voor ons oog!”

Bijzonder met het oog op de taalbeweging geschreven is een Jambe, onderteekend „Die Goedendach”, waarin de schrijver een krachtig verzet aanteekeent tegen ’t verfranschen van ’t Vlaamsche volk.

„’t Bestier, geluk en toekomst van het volk,
„Zijn recht en plicht, dat wordt in ’t fransch behandeld,
„Bepeisd, bepaald, besproken en geschreven;
„Te Brussel niet alleen, maar overal,
„In den provincieraad, gemeenteraad,
„Tenzij in wat verloren arme dorpen,
„Waar men geen fransch en kan, maar neerstig leert.”
.....
„Zoo daalde, zonk, verdween en stierf een volk!
„En alles wat men deed voor ’t vlaamsch, het was:
„Niet zeggen, dat men ’t vlaamsch gebruiken zou,
„Maar dat „men moest het vlaamsch, die schoone taal studeeren.””

„Maar, we zijn dat spel nu moede. . .”

De goede wil ontbreekt waarlijk niet, en dat geeft hoop voor de toekomst. Dat het vlaamsch in zijn eer hersteld zal worden, is slechts een kwestie van tijd. Onder de voortbrengselen der vlaamsche pers loopt nog veel kaf onder ’t koren; sommige schrijvers zijn waarlijk gul met onbeduidende stukjes. Doch een Em. Hiel wordt somwijlen opgevolgd door een Pol de Mont, en ondertusschen blijft de belangstelling levendig. Het „Vlaamsch letterkundig album” verdient als openbaring van den ontwaakten vlaamschen volksgeest onze belangstellende opmerkzaamheid.

De uitgever zorgde voor een net uiterlijk. Het boekje is versierd met de portretten van vrouwe Van Ackere geb. Maria Doolaege en den in 1880 gestorven 24-jarigen schrijver Albert Rodenbach.

Amst.

P. W.

De Grammaticische figuren in het Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

IV.

APOCOPE OF AFKAPPING.

Het grootste deel der Nederlandsche woorden is door apocope verminkt; toch zijn de verschillende gevallen van afkapping niet talrijk, want in het eigenlijk Nederlandsch zijn alleen *t*, *d* en *n* nu en dan afgesleten, terwijl bij de ontelbare andere woorden, die door afkapping geleden hebben, de geapocopeerde letter eene toonlooze *e* is.

Gaan wij buiten het gebied van het eigenlijk Nederlandsch dan vinden wij ook de *s* als slachtoffer der apocope, daar die, vóór het Nederlandsch als zoodanig bestond, in het geheele West-Germaansch aan 't eind der woorden na vocalen en nasalen bijna altijd is afgevallen, terwijl zij in het Gotisch bleef, in 't Scandinavisch tot *r* overging. In de meeste gevallen gebeurde dat, omdat zij, lettergrepen zonder klemtoon besluitend, dus volgens de wet van Verner ¹⁾ tot *z* moest overgaan, die aan het eind der woorden phonetische bezwaren voor de uitspraak opleverde; en in het geringer aantal gevallen, waarin de voorafgaande lettergreep klemtoon had en dus de *s* had kunnen blijven, werkte de analogie, de zucht om eenheid in de buigingsvormen te behouden.

Vergelijken wij nu het Gotisch met de West-Germaansche talen, dus ook met ons Nederlandsch, dan vinden wij de *s*, die alle sterk verbogen mannelijke woorden (de *tar*-stammen uitgezonderd), en de vrouwelijke *i*- en *u*-stammen in den Gotischen nomin. sing. vertoonen, in geene der West-Germaansche talen terug, en evenmin de *s* van den nomin. en acc. plur. van alle mannelijke en vrouwelijke woorden. Op dien algemeenen regel maken alleen de mannelijke *a*- en *ja*-stammen in Afs. en Os. eene uitzondering, daar zij in nom. en acc. plur. de *s* bewaard hebben. De *s* van den nom. zal waarschijnlijk uit *ss* (van *sas*) ontstaan zijn, en naar analogie van den nom. zal de acc. vermoedelijk ook die *s* hebben aangenomen ²⁾. Misschien dat daarom ook in 't oudste mnl. de woorden op *are*, *ere* (*ja*-

¹⁾ Zie K. Verner, *Eine ausnahme der ersten lautverschiebung* in Kuhn's *Zeitschrift für Vergl. Sprachforschung* XXIII (1877) p. 97—130.

²⁾ Zie W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878, p. 559 vlg.

stammen) den nom. en acc. plur. door *s* vormen, evenals enkele andere, en naar analogie daarvan later nog meer, hoofdzakelijk die, welke op eene vloeiende letter uitgaan, en de verkleinwoordjes, stellig ook onder den invloed van de meervouds-*s* der uit het Fransch overgenomen woorden ¹⁾. Verder viel weg de *s* van den genit. sing. der vrouwelijke *a*- en *ja*- en der consonant-stammen, zoodat alleen de mannelijke en onzijdige *a*- en *ja*-stammen de *s* in 't Os. en Oudfrankisch bleven behouden, omdat die *s* eigenlijk voor *ss* (uit *sja*) stond en dus niet tot *z* kon overgaan. Naar analogie daarvan zal het ook wel geweest zijn, dat de *i*-stammen en de mannelijke *u*-stammen in Os. en Oudfrank. de *s* behielden. Dezelfde woorden hebben ook in 't mnl. de *s*, behalve de vrouwelijke *i*-stammen, die daarvan nog slechts enkele sporen vertoonen, en zich bijna geheel richten naar de andere vrouwelijke woorden. In ons tegenwoordig Nederlandsch hebben zelfs op weinige uitzonderingen na ook de eertijds zwak verbogen mannelijke en onzijdige woorden die *s* aangenomen. Bij de werkwoorden verdween de *s*, die in 't Gotisch de sluitletter der deelwoorden was.

Van de pronomina hadden *wij* (datief), *dij* (datief) en *wij*, *gij* en *hij* de *s* reeds verloren in het Oudfrank. (*mî*, *thî*, *wî*, *gî*, *he*), het Oudsaksisch (*mi*, *thi wi* of *we*, *gi* of *ge*, *hi* of *he*) en het Oudfriesch (*mi*, *thi*, *wi*, *i*, *hi*.) In 't Gotisch luiden zij *mis*, *thus*, *veis*, *jus*, *his*, waarvan de *s* in 't Hd. tot *r* werd: *mîr*, *dir*, *wîr*, *ihr*. *Hij* komt noch in het Mhd., noch in het Nhd. voor; alleen vindt men in het Middelduitsch soms *her*. De nomin. op *s* (Hd. *r*) van het aanwijzend (betrekkelijk) en vragend voornw. is bij ons geheel verdwenen en door een anderen vorm vervangen.

Zooals bekend is, is de *k* van het pron. *ik* het overblijfsel van een suffix *ke*, Indo-Germ. *ga*, vgl. Lat. *ego*, Gr. *ἐγώ*, Ohd. *ihha*. Datzelfde suffix vertoonen in 't Got. ook de accusatieven *mik*, *thuk* en *sik* (Ohd. *mih*, *dih*, *sih*) en zelfs de Ohd. *unsih* en *iuwih*, waarbij het in het Got. niet gevonden wordt, evenmin als in het later Hd. Misschien dat die accusatieven er eenmaal ook bij ons van voorzien geweest zijn, doch dan in elk geval lang vóór de vestiging van het eigenlijk Nederlandsch, want het Os., dat nog wél *mik* en *thik* heeft, gebruikt toch ook *mi* en *thi*, de eenige vormen in het Oudfrank. en Oudfriesch. Of wij hier van apocope der *k* mogen spreken, is onzeker. Ons *zich* is, zooals men weet, op het eind der middeleeuwen uit het Hd. overgenomen.

In betrekking tot de verwante Germaansche talen vinden wij

¹⁾ De tongvallen zijn in het aannemen van de meervouds-*s* dikwijls nog verder gegaan. In het Groningsch toch is het aantal woorden, die hun meervoud met *s* vormen, veel grooter dan in de schrijftaal en zoo worden door J. Vercoillie, *Onze Volkstaal II* (1883) bl. 25 vgl. ook voor het West-Vlaamsch vrij wat woorden met *s* in 't meervoud opgegeven. die in de schrijftaal *en* aannemen.

in het Nederlandsch de *h* geapocopeerd bij de volgende woorden: *Door* (voorzetsel), mnl. *dore* voor *doreh*, blijkens het Os. en Ags. *thurh*, Ohd. *durah*, Nhd. *durch* (vgl. Got. *thairh*).

Loo, naam van het koninklijk jachtslot bij Apeldoorn en laatste lid van verscheidene samengestelde plaatsnamen als Waterloo, Groenlo, Hengelo, Heiloo, Almeloo, Tongerlo, enz. staat voor *looh*, Ohd. *lôh*, Mhd. *lôch*, *lô* dat *bosch* beteekent en etym. verwant is met het Lat. woord voor bosch, namelijk *lucus*.

Schoe, mnl. voor ons *schoen*, dat ook reeds in 't Ags. en Oudfriesch *scô* luidde, maar nog de *h* vertoont in 't Got. *skohs*, Ohd. *skuoh*, Nhd. *schuh*, Os. *skôh*

Vloo, Ohd. *flôh*, Mhd. *vlôch*, *vlô*, Nhd. *floh*, Ags. *fledh*. Het schijnt te behooren tot den wortel *flu* (Skr. *plu*, opspringen), die ons *vlien*, *vlieden* opleverde.

Hoo, dat in 't mnl. vaak genoeg voor *hoog* voorkomt, om er evengoed als in het Middelduitsch recht van bestaan aan toe te kennen, bv. *Reinaert* I 443; *Alex.* I 71 (althans in 't Hs.); *Rijmb.* 21329; *Stoke* VIII 845; *Velthem* I 17 vs. 111. Het afvallen van de *h*, reeds aangeduid door den bijvorm *hoog*, blijkt uit het Got. *hauhs*, Ohd. *hôh*, Ags. *heâh*, Os. *hóh*. Ook komt het zonder *h* voor in de samenstelling *hoomoed*, bv. bij W. van Hildegaersberch en later bij Hooft (*Ned. Hist.* fol. 4), en in het tegenwoordig *hoovaardig*, afleiding van *hoovaarde*, d. i. hooge gang. Door den bijvorm *hoo* over het hoofd te zien leidde ik het woord vroeger ¹⁾ van *hof* af, dat ook *hoofschheid*, *heuschheid* en *hoffelijkheid* opleverde. Immers dat *hoograardij* tot *hoovaardij* in plaats van tot *hooffaardij* zou kunnen assimileeren, hield ik — en houd ik nog — voor onmogelijk ²⁾. Dat *gv* tot *ff* assimileert, blijkt toch uit *juffrouw*, dat gewoonlijk uit *jonefrouw* verklaard wordt, maar, naar mij voorkomt terecht, door Dr. Kern ³⁾ wordt opgevat als *jugvrouw*, met *jug* als bijvorm van *jong*, die ook in 't Oudfrank. voorkomt en nog voortleeft in de afleiding *jeugd* (mnl. *joget*, Hd. *jugend*) en *jochie*, in de volkstaal voor *jongetje*. Kon dus *gv* nooit *v* worden, wel behoeft er geen bezwaar tegen de gewone afleiding van *hoovaardij* te bestaan, als men in het eerste lid niet *hoog*, maar den bijvorm *hoo* ziet.

¹⁾ Namelijk in: *Het kasteel in de dertiende eeuw.* Gron. 1879 bl. 78.

²⁾ Wel kan het Hd. *hoffart* uit *hochfart* geassimileerd zijn, zooals door Heyne in het *Deutsche Wtb.* IV. 2. p. 1666 wordt opgegeven, ofschoon ook daaraan getwijfeld was door Dr. H. B. Rumpelt, *Deutsche Grammatik I* (Berlin 1860) p. 95, die er op wijst, dat Heyse als voorbeeld van assimilatie *hoffart* voor *hochfart* aanhaalt en die dan aldus vervolgt: „aber sollte nicht eher Hof zu Grunde liegen; entweder geradezu *Hof-fart*, oder (wahrscheinlicher) *Hof-art*.”

³⁾ Zie Dr. H. Kern, *Die Glossen in der Lex Salyca.* Haag 1869 p. 149.

Vroo, dat in het mnl. veelvuldig voorkomt, maar nu door den samengestelden vorm *vroolijk* vervangen is (vgl. het mnl. *leed* en ons *leelijk*, het Hd. *hehr* en ons *heerlijk*, het mnl. *schier* en ons *schielijk*). Wel heeft het Hd. *froh*, doch het Ohd. *frô*, *frao*, Ags. *freā* zonder *h* zouden er ons aan kunnen doen twijfelen, of hier wel eene *h* was weggefallen, als niet het Os. naast *frô* ook *frâh* (ons *fraai*) bezat, en ons woord *vreugde* uit **vrogida* naast het mnl. *vroude* op vroegere *h* wees.

Vroc, het gewone mnl. woord voor ons *vroeg*, dat in 't Hd. *frâh* eene *h* vertoont. Toch zou het Mhd. *vruo* ons kunnen doen vermoeden, dat die *h* slechts de waarde van een schrijfteeken had, evenals bij *kuh*, indien de *g* van *vroeg* niet dezelfde bewijskracht voor een oorspr. *vroeh* had, als die van *vreugde* voor een oorspr. *vrooh*.

Na staat voor *nah* blijkens Os. *nâh*, Ags. *neah*, Ohd. *nâh*, Nhd. *nach*. Het daarvan afgeleide adj. werd met een suffix *w* gevormd en luidt *nauw*, en zoo vindt men in 't mnl. ook *nalijs* naast ons *nauwelijks*. De volgende mnl. woorden stemmen in vorming letterlijk met *na* overeen:

Ga, bijvorm van *gauw*, o. a. te vinden *Floris* 1284; *Hist. van Troyen* 546, 6325; *Rijmb.* 5935, 33014; evenals *galike* (*Sp. Hist.* I^s, 34 vs. 68; III⁷, 48 vs. 51), *galinge* (*Sp. Hist.* III⁶, 38 vs. 23) en de samenstelling *gadoot*, d. i. plotselinge dood, beroerte (*Sp. Hist.* III⁷, 12 vs. 24; 19 vs. 32; 42 vs. 78; *Van den Lev. ons Heren* 792). 't Ohd. heeft *gâhi* (snel). 't Os. *gâhlîko* en *gâhun* (spoedig). De wortel van *ga* en *gauw* is die van 't ww. *gaan*¹⁾.

Gra, bijvorm van *grauw*, die ook in 't Ohd. voorkomt en eene *h* moet geapocopeerd hebben blijkens het Ags. *graeg*.

Ka (kraaisoort), bijvorm van *kauw*, en o. a. te vinden *Sp. Hist.* IV², 54 vs. 7. Het Ohd. heeft *kâha*.

Tot de letters, die in het eigenlijk Nederlandsch afvielen zou men ook nog kunnen rekenen de in *ch* overgegane *k* in de verbinding *sch*, die men in de beschaafde spreektaal reeds lang heeft opgehouden aan het eind van een woord of eene lettergreep uit te spreken. Daardoor hebben ook enkele woorden in de schrijftaal de *ch* verloren. Zoo is men al lang gewoon *mossel* te schrijven, ofschoon het woord in 't Ohd. *muscula*, Nhd. *muschel*, Ags. *muscle* (schoon ook reeds *musle*), Eng. *muscle* luidt, in overeenstemming met het Lat. *musculus*, waaraan het ontleend is. Toch vindt men *mosschel* nog in 't mnl. bij *Heelu* 6545; *Nat. Bl.* V 355 var., 780

¹⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Taalk. Magazijn* IV bl. 86 vlgg. en *Taal en Letterbode* II bl. 271 vlgg.

var. en nog in de 15de eeuw ¹⁾, zelfs als eenigen vorm bij Kiliaen; doch in 't mnl. schreef men ook reeds *mussel*, bv. *Nat. Bl.* V 263, 355, 736, 739, 780.

Zoo schrijft men *bres* zonder *ch*, minder goed dan de Duitschers, die terecht *bresche* ook met *sch* uitspreken in overeenstemming met het Fransche *brèche*, dat echter zelf weder aan 't Hd. *brechen* (breken) ontleend is. Kiliaen heeft zoowel *bresse* als *bresche*.

Eigenlijk behoorde ook het bijwoord *ras* evengoed met *sch* geschreven te worden als het adj. en zoo vindt men het dan ook bij Kiliaen; maar reeds lang (ook in de spellingslijsten van Bilderdijk en Siegenbeek) was het onderscheid tusschen adj. en adv. gemaakt, zoodat men het niet meer heeft willen veranderen; doch dientengevolge moest men ook *verrassen* blijven schrijven, ofschoon Kiliaen nog *verrasschen* opgeeft, in overeenstemming met het Hd. *über-rasschen*.

Eindelijk bewijzen vormen als *vleezig* en het meerv. *vleezen*, dat onze etymologisch juiste schrijfwijze *vleesch* reeds sinds lang niet meer overeenstemt met de opvatting der spraakmakende gemeente, die hier zelfs *s* tot *z* deed overgaan. Hoofd schreef dan ook reeds *vleesselijk*, *Ned. Hist.* fol. 5.

Gedurende korten tijd heeft ook *druischen* gevaar geloopt de *ch* te verliezen. De eerste druk der woordenlijst van De Vries en Te Winkel (1866) gaf *druisen* op, doch in den tweeden druk (van 1872) vindt men *druischen*, en terecht, niet alleen blijkens den bij Kiliaen opgegeven vorm, maar ook blijkens het Hd. *drüsch* en het Oudnoorsch *thruska*, van een subst., dat in 't mnl. *druusch*, Oudnoorsch *thrusk* (aandrang, geraas) luidt.

Omgekeerd hebben ook een paar woorden in de schrijftaal reeds sinds lang de *ch* aangenomen, daar men aan de uitspraak niet meer kon hooren, of die er al of niet achter te voegen was, namelijk *heesch*, *gansch* en *heerschen*. Het eerste heeft de *ch* reeds bij Kiliaen en na hem altijd. In het mnl. heb ik wel eenmaal, namelijk *Nat. Bl.* VIII 605 den vorm *hees* aangetroffen, doch de variant heeft ook zelfs dáár *heesc*. Toch bewijzen de verwante talen, dat de *ch* er oorspr. niet achter behoort: vgl. het Ags. *hás*, Oudfrank. *heis*, Hd. *heiser*, ofschoon in die laatste taal soms ook te onrechte, zooals door Luther en later nog door Gellert, *heisch* werd geschreven. Over de afleiding van het woord *gansch* verkeert men nog in onzekerheid ²⁾. Bij Kiliaen vindt men *gants* en *gantsch*, doch aan die schrijfwijze is stellig weinig gewicht te hechten. Hij dacht blijkbaar aan het Hd. *ganz* en het is nog niet uitgemaakt,

¹⁾ Zie bv. *De Legende van den Geusen trouble over Zeeland, in 1572 en 1573* (uitg. Dr. G. D. J. Schotel, Leiden 1872), bl. 24.

²⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

ofschoon wel waarschijnlijk, dat wij het woord aan het Hd. hebben ontleend. In dat geval zou dus de *ch* er niet achter behooren; maar lang vóór Kiliaen kwam reeds de vorm *gans* bij ons voor, hetzij als overgenomen uit het Hd. met samensmelting van *ts* tot *s*, hetzij als oorspr. Nederlandsch woord. Het beteekende in het mnl. *geheel*, *gezond*, en is o. a. te vinden *Ferguut* 3070; *Nat. Bl.* I 42, VIII 238; *Rijmb.* 15634; *Esopet* 3 vs. 4; 54 vs. 29, waar het steeds *gans* geschreven wordt, zoodat ook de oudste getuigenissen uit onze eigene taal tegen *ch* pleiten.

De *ch* van *heerschen* wordt reeds bij Kiliaen en verder ook bij de schrijvers der 17de eeuw gevonden, evenals in het Hd. *heerschen*, ofschoon Cats toch ook het adj. *heers* (heerschzuchtig) zonder *ch* schrijft. Tot die achtervoeging kan meêgewerkt hebben, dat men er een adj. op *sch*, van *heer* afgeleid, in zag; doch waarschijnlijk

het woord uit het Hd. overgenomen, en daar is de *ch* anorganisch blijkens het Ohd. *hêrison*, Mhd. *hêrsen* en *hersen*. Voor het Hd. is die *sch* voor *s* niet ongewoon; 't is eigenlijk geene paragoge van *ch*, maar palataliseering der *s*, in het Hd. zoo goed als algemeen aan het begin van een woord vóór eene consonant, en verder ook na eene *l* (bv. *feilschen*, veilen), maar vooral na eene *r*, zooals bij *arsch* (aars), *birschen* (jagen), *bursche* (bors-t), *hirsch* (hert), *hirsche* (kers), *knirschen* (knarsen), *wirsch* (wars), enz.

Vroeger werden ook nog wel andere woorden te onrechte met *ch* geschreven. Zoo schrijft men tegenwoordig wel *harnas*, evenals Kiliaen deed, en men ook vindt *Hist. van Troyen* vs. 1392, 7216, 7718, in overeenstemming met het Fransch *harnois*, *harnais*, 't Ital. *arnese* en 't Eng. *harness*; maar het Fransch heeft daarnaast ook *harnachement*, 't Mhd. *harnasch*, 't Nhd. *harnisch*, en ook in 't mnl. is de vorm met *sch* de gewone. In de meer algemeene beteekenis van bagage, uitrusting en in de engere van wapenrusting vindt men *hernasch* bv. *Esopet* 63 vs. 12; *Stoke* III 140; *haernasch* bv. *Sp. Hist.* III⁵, 54 vs. 7; *harnasch* bv. *Stoke* IV 1385; *Ferguut* 55, 976, 5207; *Lanc.* II 14064, 32245; *Parth.* 2328; *harnase* bv. *Walew.* 2777, 10089, en zonder *h*: *arnasc*: *Walew.* 8069; *Lorr.* A II 1035. Ook Huygens schrijft nog *harnasch* (*Cost. Mal* vs. 2).

Bilderdijk nam te onrechte als de ware spelling in zijne spellingslijst aan: *wasch* (der bijen), *warsch* (afkcerig), *losch* (lynx) en *torschen*, terwijl Siegenbeek voor de beide laatste woorden met hem overeenstemde. Toch bewijst de afleiding, waarop wij later terugkomen, dat Kiliaen terecht schreef *was*, *wars* ¹⁾, *losse* en *torsen*.

¹⁾ *Wars* is niet anders dan het mnl. *wers*, *wors* of *wars* (oorspr. compar. *erger*, slechter), Got. *vairs*, Ohd. en Mhd. *wirs*, Os. *wirsa*, Ags. *vyrsa*, Eng. *worse*.

Eene *t* is bij ons, reeds vóór de vestiging van het Dietsch, weggevallen (of samengesmolten met de *s*) bij den derden persoon enkelv. tegenw. tijd, aantoonende wijs van 't werkw. *zijn*, mnl. *es* en ook reeds, zooals tegenwoordig, *is*, evenals in 't Os. *is* naast *ist*, Ags. en Eng. *is*; daarentegen Oudfrank., Ohd., Mhd., Nhd. en Got. *ist*, evenals het Lat. *est*, Gr. *ἔστι*, uit welken laatsten vorm blijkt, dat in het geheele Germaansch ook nog eene *i* is afgevallen.

In later tijd viel de *t* weg (of smolt samen met de voorafgaande *s*) bij *dons*, dat wel reeds als *donse* bij Kiliaen voorkomt, maar door hem toch in de eerste plaats als *doust* wordt opgegeven. Wij vinden dan ook *dunst* voor de nestharen, die den baard voorafgaan, gebruikt *Alex.* I 428, terwijl door Vondel, *Heerl. van Sal.* vs. 476 van 't *pluyndoust* gesproken wordt. Bloem van meel wordt in de Kantteekeningen op den Statenbijbel, *Levit.* II 3, „de *doust* van het meel” genoemd; en zoo naderen wij ook in beteekenis tot het Ags. *dust* (met syncope der *n*), dat *stof* beteekent.

Het gebruik van *kas* voor *kast* in de volkstaal (en o. a. ook bij Vondel, *Gijsbreght* IV vs. 158) is bekend. Zoo ook kwam vroeger *blas* met verkorte *a* uit *blaas* (= het blazen) voor bij Harduyn, Six van Chandellier, *Poesy* bl. 477 en Oudaen, *Poesy* II bl. 268 enz.¹⁾ ofschoon wij in *blast* (bij Starter, *Friesche Lusthof* bl. 113 en elders²⁾ wel den ouderen vorm zullen hebben, blijkens het Ags. *blaest*, Ohd. *blást*. Bij *geblas* voor *geblaas*, dat ook niet zelden voorkomt, behoeven wij echter niet aan apocope der *t* te denken. 't Is eenvoudig van *blazen* gevormd met het voorvoegsel *ge*, evenals *ge-roep*, *geloop*, *gehoor*, *geraas*, enz.

De *t*, die in 't Got. nog het teeken der pronominale verbuiging in den eersten en vierden naamval onz. enkelv. *is*, en bij ons voortleeft in *dit*, *dat*, *het*, 't en *wat*, heeft zich verder in de Germaansche talen niet kunnen handhaven. Slechts enkele sporen er van treft men in Ohd., Mhd. en Mnl. aan. Zoo is van *al* de eerste en vierde naamval onz. enk. in 't Got. *allata* en soms in 't Ohd. *allaz*, Mhd. *allez*, terwijl ook nog in 't mnl. de vorm *allet* voorkomt, bv. *Nat. Bl.* III 2229, 3396, IV 321; *Hist. van Troyen* 1502; *Alex.* III 472, 1228³⁾, met den bijvorm *allent*, met ingeschoven *n*, vooral bij Willem van Hildegarsberch en andere schrijvers uit de 14de en 15de eeuw⁴⁾. Viel de *t* af, dan ontstond eerst de vorm *alle*, die in 't mnl. en ook later nog voor 't onzijdig in gebruik is, en

¹⁾ Meer voorbeelden bij Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden* bl. 195 vlg.

²⁾ Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* in voce.

³⁾ Dr. Franck heeft in zijne uitgave hier evenals elders, waar *allet* voorkomt, de lezing van het HS. veranderd.

⁴⁾ Bewijsplaatsen vindt men bij Dr. Verwijs en Verdam, *Mnl. Wdb.* I. 311.

eindelijk na apocope der *e* ons *al*, dat trouwens reeds in 't mnl. voorkomt.

Zoo vindt men ook de *t* van 't Got. *jainatu* (onz. van *gene*) terug in 't mnl. *geent*, *Nat. Bl.* IV 887, VII 993; *Rijmb.* 5750, 13757, 13770, 16331 enz., *Sp. Hist.* I⁴, 49 vs. 22; III⁷, 20 vs. 36; 21 vs. 20; *Esopet* 12 vs. 7; 20 vs. 5, 19; *Velthem* II 29 vs. 63; *gent: Torec.* 1668, met de bijvormen *gont*, *Walew.* 404, 424, 2433, 2467; *Nat. Bl.* VI 800, IX 546, 631; *Rijmb.* 4457; *goent: Nat. Bl.* X 305, en *gint: Rijmb.* 6684, 7013, 13079, 18861, 21488. Die laatste vorm verklaart onze linguaal in *ginter* of *ginder* en *gindsch*.

Door verwarring met het onderschikkende *of*, indien ¹⁾, verloor het tegenstellend bijschikkend voegwoord de *t*, die er oorspr. bij behoorde. Het woord immers luidde in het mnl. niet alleen reeds *of*, maar ook nog *oft* en zelfs *ofte*, waarnaast, met overgang van *f* vóór *t* tot *ch* ook *ochte*, *ocht*, dat ook weér de *t* kon verliezen en nog in 't Vlaamsch, Brabantsch en Limburgsch *och* luidt. Ons *ofte*, *oft* stemt het meest overeen met het Ags. *ofdhe*, Oudfriesch *oftha*, en is verder verwant met het Got. *aith-thau*, dat bestaat uit *aith* (of) en het voegwoord *thau(h)*, Ohd. *doh*, Nhd. *doch*, Os. *thôh*, Eng. *though*, ons *doch*, waarnaast later de vorm *toch* met tot *t* verscherpte *d* in gebruik kwam ²⁾.

In *gif*, *vergif* hebben wij een nieuw voorbeeld van apocope der *t*, die bij Kiliaen nog niet ontbreekt. Het woord is dan ook niets anders 'dan de letterlijke vertaling van het Grieksche *dosis* (δόσις), dat tot *δίδουα* (geven) staat als ons *gift* tot ons *geven*. Nu weet ieder, wat men in de geneeskunde onder eene *dosis* verstaat, en gemakkelijk ziet men in, hoe het begrip, eertijds door 't Lat. woord *venijn* (*venenum*) uitgedrukt, kon overgaan op den naam voor kleine hoeveelheden geneesmiddelen, die niet zelden vergiften waren. *Tegengif* is zoo ook de letterlijke vertaling van het Grieksche *antidotum* (ἀντιδοτον) ³⁾.

In de minder beschaafde spreektaal is het weglaten van de *t* aan het einde der woorden lang niet ongewoon. Ik herinner alleen aan *slech* voor *slecht*, dat Hooft in zijn *Warenar* schrijft ⁴⁾ als hij de Amsterdamsche volkstaal weêrgeeft, en vooral aan het weglaten der *t* in den tweeden persoon der werkwoorden, wanneer *je* of *jij*

¹⁾ Zie Bladz. 185.

²⁾ Zie over oorsprong en verwantschap van *of* het *Wdb. der Ned. taal*.

³⁾ Het is mij niet ontgaan, dat Dr. Van Helten, *Noord en Zuid* II bl. 42 vlg. ons woord *gif* verwant acht met het Hd. *geifer* (zeever, speeksel), doch ik vertrouw, dat hij ook zelf met het oog op het bekend gebruik van het woord *dosis* van die meening zal teruggekomen zijn.

⁴⁾ Uitg. van Dr. M. de Vries bl. 56 regel 23; bl. 68 regel 12: *sleggh* voor *slechts*.

onmiddelijk volgt: *heb je, ga je, sta jij*, waarbij niemand de *t* laa-
hooren, zelfs niet schrijft. Daar *je* enclitisch is, zouden wij mist
schien van assimilatie moeten spreken, maar ook bij het niet encli-
tische *jij* doet zich hetzelfde verschijnsel voor. 't Is trouwens niet
alleen aan onze taal, maar ook reeds aan 't Ags., waar men
vormen als *credhe ge* voor *credhedh ge*, *fare ge* voor *faredh ge*
vindt¹⁾. Brederoo laat ook vaak de *t* weg, als *gij* volgt, en in
't spreken laten wij die bij 't imperf. zelfs weg als *jij* of *je* voor-
afgaat, m. a. w. wij stellen dan den derden persoon enkelvoud in
plaats van den tweeden persoon meervoud en zeggen: *je was* voor
je waart, *je kwam* voor *je kwaamt*, *je hoorde* voor *je hoordet*.
Daar *gij* alleen in hoogst deftige spreektaal gebruikt wordt, voegen
wij bij dien vorm van het pronomen steeds den grammaticalen vorm
van 't werkwoord met *t*, maar eeuwen lang, van de 14de tot de
18de eeuw toe werd ook bij voorafgaand *gij* niet zelden in de schrijf-
taal de *t* weggelaten in het zwakke imperfectum. Voorbeelden uit
het tweede boek van den *Reinaert*, uit geschriften van de 15de en
16de eeuw, uit Hooft, Vondel enz., vindt men door Dr. Van Helten
aangehaald, evenals hij verwijst naar Moonen's *Spraakkunst*, waarin
gij hoorde, woonde voor het enkelvoud zelfs als grammaticale vorm
wordt opgegeven²⁾.

Aan 't eind der woorden wordt iedere medeklinker door den Ne-
derlandster over het algemeen klankloos uitgesproken, dus de *b* als
p, de *v* als *f*, de *g* als *ch*, de *z* als *s*, de *d* als *t*. Vandaar dat
niet alleen door ons nooit *z* of *v*, steeds *s* of *f* aan 't eind der
woorden geschreven wordt, maar dat ook in het mnl., dat in zijne
spelling veel meer de uitspraak weêrgeeft, nog bovendien meestal
g en *d* aan het eind der woorden door *ch* en *t* wordt vervangen.
Alzoo is de *d* als sluitletter phonetisch eene *t*, en apocope der *d* is
dus hetzelfde als afkapping der *t*.

Zulk eene apocope is bij ons regel geworden in den derden per-
soon meervoud van het praesens ind., bv. *zij leven, zij varen, nemen*
enz., waarvoor men in het Got. nog den vollen vorm *liband, farand,*
nimand vindt. Zelfs het Oudfrank. heeft, met spelling als in 't mnl.,
vormen als *suerunt, macunt, tellunt, wonont, thihant, scéthunt*, enz.
Waarschijnlijk is hier de invloed van den eersten persoon meervoud

¹⁾ Zie Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I. bl. 40 vlg.

²⁾ Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I bl. 41 vlg., die tevens eene verklar-
ring van het verschijnsel geeft, maar, dunkt mij, wel in de eerste plaats
had mogen wijzen op de moeilijkheid verbonden aan het uitspreken van
det of *tet*, waarin de toonlooze klinker evengoed de oorzaak van het weg-
vallen der *t* kon worden, als hij dat werd van het wegvallen der *n* bij de
op *en* uitgaande infinitieven en andere woordvormen in de Hollandsche
spreektaal. Zou men zelfs niet als regel mogen aannemen, dat in het
Hollandsch iedere klanklooze medeklinker (zoals de *t* is) moeilijk na eenen
toonloozen klinker kan uitgesproken worden?

op *n* (uit *m*), en van den eersten en derden persoon meervoud van het imperf., die ook in 't Oudfrank. op *n* uitging, beslissend geweest. Het Hd. heeft evenzoo de *d* (dáár *t*) afgeworpen; maar terwijl de geapocopeerde vorm reeds in het mnl. regel is, is hij in het Mhd. nog uitzondering, en zelfs nog heeft het Hd. de *d* bewaard in den derden persoon meerv. van 't ww. *zijn*: *sie sind* (Got. *sind*, Oudfrank. *sint*, Ohd. en Mhd. *sint*), naar analogie waarvan zelfs de eerste persoon de *d* heeft aangenomen, ofschoon het Mhd. nog meestal *sin* heeft, zooals ook de juiste vorm is.

Het Os. behield ook de *d*, het Ags. de *dh*, het Oudfriesch de *th*, maar deze drie talen stieten daarvóór de *n* uit, en zoo vinden wij vormen als in 't Os. *libbiad*, *farad*, *nimad*, Ags. *libbath* of *lifath*, *farath*, *nimath*, Oudfriesch *libbath*, *farath*, *nimath*, die geheel gelijk zijn aan de vormen van den tweeden persoon meervoud, zoodat zich daarnaar ook de eerste persoon meerv. richtte, die evenzoo de *d* (*th*) aannam en de *n* syncopeerde. Volkomen daarmee in overeenstemming zijn nog de vormen van den eersten, tweeden en derden persoon meervoud van den tegenw. tijd aantoonende wijs in de Saksische gewesten van ons land. In de omstreken van Groenloo bv. zegt men nog *wij*, *gij*, *zij left*, *vaart*, *nèmt*¹⁾.

In de gewone spreektaal laat men niet zelden de *d* weg in den eersten persoon enkelvoud van die werkwoorden, wier stam op eene vloeierende consonant en *d* uitgaat, en zegt men dus *ik vin*, *von*, *hiel* voor *ik vind*, *vond*, *hield*. In de 17de eeuw gebeurde dat ook wel in de schrijftaal, doch liever dan aan apocope zou ik hier aan de assimilatie willen denken, die zich vertoonde bij vormen als *vinnen* (ook *vijnen*), *hielen*, enz., waaruit dan van zelf ook een enkelvoud *vin*, *hiel* werd afgeleid.

Apocope van *d* in op zich zelf staande gevallen heb ik ter nauwernood aangetroffen. Wij schijnen er alleen een voorbeeld van te hebben in het woord *EEK* (azijn), indien men ten minste niet, zooals vaak gebeurt, den grondvorm daarvan ziet in *edik*, maar dien erkent in het Got. *akeits*, Os. *ekid*, Ags. *eced* (azijn), germaniseerden vorm van het Lat. *acidum* (zuur). *Edik* schijnt, evenals het Hd. *essig* (uit Ohd. *ezzih*, Mhd. *ezzich*), niet anders dan omzetting van *ekid* te zijn.

De *n* is in de schrijftaal dikwijls afgefallen, maar wordt in de spreektaal nog vaker weggelaten, wanneer eene toonlooze *e* voorafgaat. Het geheele Germaansch wierp reeds de *m* (of *n*) van den acc. sing. der subst., die de overige Indo-Germ. talen nog bezitten, af, evenals *m* (of *n*) van den genit. plur. der subst. en adj.; maar toch bleven er in het oudste Germaansch nog vrij wat *n*'s over, die eerst sluitletter geworden waren nadat daarachter eene andere

¹⁾ Zie Dr. Kern, *Taalgids* VIII bl. 134.

letter afgevallen was. Ook die *n*'s nu zijn in het Nederlandsch voor een deel geapocopeerd.

Zooals bekend is, onderscheidt zich de zwakke verbuiging van de sterke doordat alle woorden, die er toe behoorden, oorspr. gevormd waren met den afleidingsuitgang *an*, waarachter dan verder de buigingsuitgangen gevoegd werden, maar waarin men al zeer vroeg ook zelf eenen buigingsuitgang kon gaan zien, omdat in den eersten naamval enkelvoud de *n* in alle Indo-Germ. talen, behalve het Grieksch, afviel. In het meervoud bleef die *n* in alle Germaansche talen, zelfs nog in de onze, bewaard, en in het enkelvoud ontbreekt die bij 't Got., Ohd., Ags. en Os. nergens anders dan in den vierden naamval van 't onzijdig geslacht; maar in 't Oudfrank. is ook in den vierden naamval enkelvoud van 't mannelijk geslacht die *n* reeds bijna geheel verdwenen, en het Nederl. is op dien weg voortgegaan. In het mnl. ontbreekt de *n* reeds geregeld in den acc. der drie geslachten. Alleen van *heer* vindt men nog wel eene enkele maal *heeren*. De datief der vrouwelijke woorden gaat in 't mnl. nog wel op *n* uit, maar bij de mannelijke en onzijdige woorden begint dat reeds uitzondering te worden, en in het tegenwoordig Nederl. is ook bij de vrouwelijke woorden niet alleen in den datief, maar zelfs in den genitief de *n* verdwenen; van de onzijdige woorden heeft alleen *hart* den genit. *harten* bewaard, en hoe gering het aantal mannelijke woorden is, dat den zwakken genitiëfs-uitgang *en* behield, weet ieder. Het Oudfriesch is het Nederlandsch in afkapping der *n* reeds voor geweest, en is daarin zelfs nog verder gegaan. In het geheele enkelvoud van alle geslachten toch ontbreekt de *n* op enkele uitzonderingen na overal.

Trouwens het Friesch is over het algemeen afkeerig van de slot-*n*. Het Oudfriesch mist die reeds in den infinitief van alle werkwoorden, zelfs van die, wier stam op cenen klinker eindigt. Dat nu is in de Nederlandsche schrijftaal wel niet gebeurd, maar in de Hollandsche spreektaal wordt toch de *n* van den uitgang *en* bij den infinitief, en bovendien ook overal elders weggelaten, bv. bij *eigen* (mnl. *eighijn*), *verscheiden*, *verheven*, enz., in de 17de eeuw ook nog zonder *n* geschreven, bv. door Hooft en Vondel; en zelfs bij den toonloozen vorm van het bezittelijk voornw. *mijn*, waarvoor men niet alleen *men*, maar ook *me* zegt, evenals het onbepaald voornw. *men* dikwijls als *me* wordt uitgesproken, ja zelfs als *me* vroeger wel geschreven werd, en als *mi*, bv. *St. Christina* vs. 852, *Playerwater* vs. 44.

In de spreektaal apocopeert men gewoonlijk ook de *n* van de stoff. bijv.nww. die in het mnl. nog den uitgang *ijn* bezaten, welke eerst op het eind der middeleeuwen toonloos is geworden evenals in het Ags. en Oudfriesch. In de 17de eeuw bestond er veel kans, dat ook in de schrijftaal de *n* der stoffelijke adj. zou zijn afgeval-

len, want niet alleen ontbreekt zij in den Statenbijbel somtijds, maar ook tamelijk dikwijls bij Hooft en Vondel ¹⁾. Ook bij Huygens vindt men *gulde* (*Voorhout* vs. 305, *Hofwijck* vs. 1082, *Zedepr.*: *Een rijke vrijster* vs. 5, *Een comediant* vs. 14, *Een algemeen poëet* vs. 36, *Een matroos* vs. 16), *goude* (*Zedepr.*: *Een Alchymist* vs. 28), *ysre* (*Cost. Mul* vs. 168, *Zedepr.*: *Een gemeen soldaat* vs. 1, *Korenbl.* I bl. 453), *stale* (*Zedepr.*: *Een gemeen soldaat* vs. 49, *Een Alchymist* vs. 34), *steene* (*Hofwijck* vs. 1101, *Korenbl.* I bl. 556). Indien de Spraakkunst van Moonen meer gezag had gehad, zouden de stoffelijke adj. bij een vrouwelijk subst. voor goed de *n* verloren hebben.

Wel heeft het verkleinwoordje *je*, ondanks het protest van Bilderdijk, die *n* verloren, terwijl *ken* en *ke* (uit een ouder *kijn*) reeds in vroeger tijd, bv. door Vondel, naast elkaar gebruikt worden. *Je* komt zonder *n* in de 18de eeuw reeds algemeen voor. In de 17de eeuw worden de vormen *je* en *jen* naast elkaar gebruikt, bv. door Vondel ²⁾ en door Huygens, doch in de eerste helft der 17de eeuw heeft Huygens naast *jen* en *je* ook nog andere vormen, namelijk *gien* en *gie* ³⁾. Gaan wij bv. zijn *Voorhout* na (in de oudste uitgaaf), dan vinden wij daarin bv. vs. 204 *schuytgien*, vs. 282 *crekeltgien*, vs. 284 *quackeltgien*, vs. 521 *sletgien*, vs. 590 *deurtgien*, waar de *n* misschien achtergevoegd zou kunnen schijnen om hiaat te vermijden; doch dat kan niet het geval zijn met vs. 199 *bockgien*, vs. 207 *vruchtgien*, vs. 531 *knechgien*, vs. 569 *Dirchgien*, vs. 701 *blaetgien*. In het meervoud schrijft Huygens: vs. 205 *botgiens*, vs. 221 *spruytgiens*, vs. 249 *blaerdtgiens*, vs. 250 *haertgiens*, vs. 393 en 500 *meysgiens* (elders *meyskens*), vs. 501 *caeckgiens*, vs. 503 *lippgiens*, vs. 504 *mondltgiens*, vs. 553 *blaetgiens*. Daarnaast komen voor: vs. 12 *tuyntgie*, vs. 330, 338 *deurtgie*, vs. 548 *clockgie*, vs. 561 *Tryntgie*, vs. 573 *mutsgie*, vs. 578 *Troosgie*, vs. 585 *Agnietgie*, vs. 586 *hartgie*, vs. 587 *liedtgie*, vs. 593 *banckgie*, vs. 599 *wagentgie*, vs. 601 *boompgie*, vs. 603 *oompgie*, en eenmaal, vs. 572 *woortgies*. Uit rijmen als vs. 593 *banckgie* op *ick bedanckje* blijkt, dat *gie* als *gje* werd uitgesproken. Bij Hooft vindt men meermalen den uitgang *gen*, bv. *hartgen*, enz.

Daar men nu in het mnl. uitsluitend en nog in het Vlaamsch

¹⁾ Zie tal van voorbeelden bij B. Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde* II bl. 331—338; Kluit op Hoogstraten's *Geslachtlijst*, Amst. 1783 bl. 225—228 en Dr. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 106.

²⁾ Zie Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I bl. 71.

³⁾ Het laatste is nog op vele plaatsen in West-Vlaanderen in gebruik, waar tegenwoordig overigens *je* en *ke* gebruikt worden, doch bijna alleen *ke* tusschen Schelde en Leie, volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 21 vlg.

veelal (doch dáár nu met geapocopeerde *n*) den uitgang *ken* aantreft, heeft het er den schijn van, alsof *je* uit *gje*, *gjen*, dat weër uit *gen* en dat laatste eindelijk uit *ken* is verbasterd, zoodat de *n* dan moet gehouden worden voor een wezenlijk bestanddeel van het woordje. Zoo is dan ook alleen de meervouds-*s* te verklaren, die anders achter geen enkel echt Nederlandsch woord, dat op eene toonlooze *e* uitgaat, gevoegd wordt. Onwaarschijnlijk is het echter ook niet, dat de uitgang *je* overeenstemt met een anderen verkleiningsuitgang, die reeds in het oudste Germaansch de *n* verloren had, en wel denzelfden uitgang, die nu in 't plat Hollandsch *i* of *ie* luidt, evenals in het Zwitsersch en Schotsch, maar nog met *n* in het Groningsch *ien* (bv. in *handien*, *mondien*) voortleeft. In dien uitgang *i*, *ie* of *je* ziet Dr. Kern ¹⁾ op het voetspoor van Jacob Grimm ²⁾ den uitgang *io* van verscheidene Oud-Germaansche eigennamen, zooals *Brinio*, *Hucdio*, *Liffio*, enz., die als *an*-stam moet opgevat worden, dus met *n* in alle verbogen naamvallen, beantwoordend aan den Griekschen uitgang *ων*. Het komt mij voor, dat de meening van Grimm en Dr. Kern aangaande den oorsprong van het verkleinwoordje *je* zeer goed met de eerst geopverde verklaring te vereenigen is. Toen *io* tot *ie* en vervolgens tot *je* in het Hollandsch was overgegaan, zal het samengevallen zijn met *jen*, dat uit *gjen*, *gen* ontstaan was, dus uit de verbastering van het Vlaamsche en Brabantsche *ken*; en alzoo zullen de oorspr. zeer verschillende verkleinwoordjes, op de slot-*n* na aan elkaar gelijk geworden, ook in het bewaren, afwerpen en aannemen van die *n* invloed op elkaar geoefend hebben.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan is de *n* maar bij één subst. in den nomin. verdwenen, waarschijnlijk omdat men er eenen zwak verbogen naamval in zag, namelijk bij *raaf*, Ohd. *hraban*, Oudnoorsch *hrafn*, Ags. *hräfn*, dat in het mnl. nog *raven* luidt, bv. *Nat. Bl.* III 859 vlg., 893, 911, 920, 923, 927, 929, 933, 939; *Sp. Hist.* I¹, 14 vs. 1; *Reinaert* I 18, 1860, 2793; *Walew.* 9689.

Slechts één geval van apocope der *r* wensch ik te vermelden, namelijk hetgeen zich bij de pronominale verbuiging der adjectieven heeft voorgedaan in den genitief en datief. sing. van het vrouwelijk en in den genitief plur. van alle geslachten. In het Oudfrank. was de uitgang dier naamvallen *ero*, in het mnl. niet zelden nog *ere*, maar reeds veel vaker bij op *l*, *n* of *r* eindigende woorden, na syncope der *e*, *re*, en bij andere woorden, na apocope der *e*, *er*. Reeds in de 16de eeuw begint die *r* te verdwijnen; in de 17de eeuw vindt men er bij Hooft, Huygens, Vondel e. a. nog vrij wat

¹⁾ Zie Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* II bl. 104—109.

²⁾ Zie J. Grimm, *Deutsche Grammatik* III p. 683 vlg.

voorbeelden van naast een grooter aantal geapocopeerde vormen; maar langzamerhand verdwijnt die *r* geheel, en tegenwoordig komt zij nog maar alleen in staande uitdrukkingen voor, zooals, met voorzetsels, die den datief regeerden, *in lichter laaie, in aller ijl, op heeter daad, met luider stemme, van goeder hand, van liever lede, van ganscher harte* (te onrechte vrouwelijk), *te dezer stede, te goeder trouw, ter goeder ure* (vroeger vrouwelijk), *te gelijker, gelegener of gezetter tijd* (vroeger vrouwelijk); absolute genitieven of datieven, nu bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen: *allerwegen, halverwegen, eenigermate, langzamerhand, gewapender hand, ouder gewoonte, vragender wijs, vergelijkender wijs, toevalliger wijs, onverrichter zake*; als gewone genitief: *zaliger gedachtenis, goeder-tieren, allerlei, velerhande*, die zoo goed als adj. geworden zijn, evenals de van *ouder, nieuwer wet* gevormde adj. *ouderwetsch, nieuwerwetsch*.

Heeft bij den uitgang *ere* apocope der *r* eerst kunnen plaats hebben nadat de toonlooze *e* op het einde was weggevallen, de *e* is verder in zoovele gevallen en bij zoovele woorden afgesleten, dat het getal woorden, die de *e* bewaarden of nooit bezaten, betrekkelijk gering mag genoemd worden. De apocope der *e* is echter niet eene uitsluitend Nederlandsche eigenaardigheid; 't is integendeel de consequentie van een merkwaardig verschijnsel, dat zich reeds vóór overouden tijd in het Germaansch openbaart, en er toe bijdraagt om het Germaansch van de overige Indo-Germaansche talen kenmerkend te onderscheiden. Ik bedoel het terugtrekken van het accent op de stamlettergreep en, als gevolg daarvan, het verminken of zelfs uitstooten en afkappen van de klinkers der laatste lettergreep. Scherer formuleert dit zoogenoemde „vocalische Auslautsgesetz” op de volgende wijze: „Het Germaansch heeft eenen afkeer van *i* en *a* als laatsten klinker van een woord; vandaar dat de enkelvoudige korte *i* en *a* spoorloos uit de slotlettergreep verdwijnen en *âi, ai, ii* (*i*) in *â, a, i* overgaan en later ook *âa* tot *â, â* tot *a* verkort wordt”¹⁾. In het Gotisch zelfs waren dus de slotlettergrepen reeds zeer verminkt; het Oudfrankisch en Oudsaksisch ging daarmee verder, en bij de vestiging van het Dietsch was reeds, op enkele uitzonderingen na, iedere klinker in eene toonlooze eindlettergreep tot *e* overgegaan. In den loop der geschiedenis van het Nederlandsch nu verdwenen ook zelfs die *e*'s grootendeels. In het mnl. vindt men er nog veel meer dan in de tegenwoordige taal, al ontbreken dan ook geapocopeerde vormen in de handschriften niet; maar daar zij in het rijm slechts zelden

¹⁾ Zie W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878 p. 208.

voorkomen, vermoedt Dr. Franck ¹⁾, dat ten minste Maerlant „eene toonlooze *e* onmiddelijk achter eene lettergreep met den hoofdtoon nog niet apocopeerde.”

Bij de vervoeging der werkwoorden treffen wij in onze taal die apocope vooreerst aan in den eersten persoon enkelvoud tegenw. tijd, aantoonende wijs. Heeft het mnl. nog vormen als *ik neme* (Got. *nima*), *ik geneze* (Got. *nasja*), *ik koope* (Got. *kaupo*), tegenwoordig zijn *neem*, *genees*, *koop* enz. de eenige vormen, die zelfs reeds in de aanvoegende wijs doordringen. Vormen als *zegge*, *verzoeke*, *verblijve* zijn taalantiquiteiten.

Verder ging in 't mnl. het enkelvoud der gebiedende wijs bij de zwakke vervoeging nog op *e* uit: *heele* (Got. *hailei*, Oudfrank. *heile*), *neige* (Got. *hnaivei*, Oudfrank. *neige*), *bekeere* (Oudfrank. *bekêre*), *verdelge* (Oudfrank. *fardiligo*), enz., waarbij men ook die werkwoorden kan voegen, welke den praesensstam met *j* versterkt hebben, maar in de andere hoofdvormen sterk vervoegd worden, namelijk *bidden*, *liggen*, *zitten*, *scheren*, *zweren*, *heffen*, *scheppen*, waarvan men in 't Oudfrank. imperatieven als *bidde*, *heve* of *hevi* vindt. Toch vertoont ook reeds het mnl. geapocopeerde vormen, zelfs met verkorting van den klinker, zooals *mac*, *clach*, *jach*, *vrach* en *vach* (van *vagen*) ²⁾, terwijl in onze taal alleen *gelieve* de *e* heeft behouden.

De *e* van den eersten en derden persoon enkelvoud van het imperf. der zwakke vervoeging heeft zich gehandhaafd, behalve bij een twaalfstal onregelmatige werkwoorden, die in het mnl. evenwel de *e* nog bewaard hadden, namelijk: *bracht* (Got., Os., Oudfrank. *brahta*), *dacht* (Got., Os., Oudfrank. *thahta*), *docht* (Got., Os. *thâhta*), *wrocht* (Got. *vaurhta*, Os. *warahtha*, *warhta*), *zocht* (Got. *sokida*, Os. *sôhta* of *suohta*), *kocht* (Got. *kaupoda*), *mocht* (Got. *mahta*, Os. *mahta*, *mohta*), *kost* (Os. *konsta*), *moest* (Got., Os. *môsta*), *wist* (Got., Os. *wissa*, Oudfrank. *wista*), *dorst* (Got. *daursta*, Os. *dorsta*) en *deed*, mnl. *dede* (Os. en Oudfrank. *deda*).

Bij de substantiva heeft apocope der *e* op groote schaal plaats gehad. Klimmen wij niet hooger dan het Oudfrank. of het daarmee in dezen nog tamelijk nauwkeurig overeenstemmend middelneder-

¹⁾ Dr. Franck, *Alexander*-uitgave, Inl. bl. LXXXIII en *Zeitschrift für D. Alterth.* XXVI p. 332 vlgg. Ongaarne evenwel zou ik met Dr. Franck in alle uitgaven de geapocopeerde vormen stilzwijgend willen verbeteren; men kan dat desverkiezende evengoed stilzwijgend onder het lezen doen. Het kan nooit in het belang der wetenschap zijn, wanneer men door zijne uitgave anderen bemoeilijkt in het toetsen van een schijnbaar juist, maar toch niet strikt bewezen regel, die immers bij nader onderzoek althans gewijzigd zou kunnen worden, ware het ook slechts voor enkele woorden.

²⁾ Zie Dr. A. de Jager, *Verscheidenheden*, bl. 195—203.

landsch op, dan vinden wij in den eersten en vierden naamval enkelvoud de *e* (of den klinker, waaruit zij ontstond) nog achter de mannelijke *jastammen*, bv. in 't Oudfrank. en mnl. *helpere*, *bescirmere*, *solre*, en de mannelijke *ustammen* met korten wortelklinker, bv. *sonē*, *vrede* (het eenige, dat de *e* behield), enz. Ook de onzijdige *ja-stammen*, o. a. die welke in 't Oudfrank. op *nussi* eindigden, hadden in 't mnl. nog de *e*, evenals de vrouwelijke *a-* en *ja-stammen*, die haar nog het langst, ten deele zelfs tot op dezen tijd toe altijd of alleen in hoogerem stijl behielden. De zwak verbogen woorden van alle geslachten gingen in 't mnl. nog meest op *e* uit, tegenwoordig, behalve eenige vrouwelijke woorden, nog slechts enkele mannelijke persoonsnamen: *bode*, *getuige*, enz.

In den tweeden naamval enkelvoud gingen alle vrouwelijke vocaalstammen in 't Oudfrank. op eenen klinker uit, behoudens de *s* der *i-stammen*, die in 't Os. regel, maar in 't Oudfrank. uitzondering is, terwijl in het Nederlandsch zich de vrouwelijke genitief naar den nomin. richtte.

De derde naamval enkelvoud der vocaalstammen ging in alle geslachten op eenen klinker uit, doch doet dat nu alleen als de *e* in den nomin. bewaard is, behalve in enkele vaste uitdrukkingen, als *heden ten dage*, *achter wege*, *bij monde*, *van noode*, *in gemoede*, *te velde*, *ten huize*, *uit hoofde*, *ter ruste*, *ter helle*, enz. Aan de geapocopeerde *e* herinneren ook vormen als *vandaag* (d. i. *van dage*), *scheep gaan* (d. i. *schepe gaan*), *Bloemendaal*, *Rozendaal* (d. i. *Bloemendale*, *Rozendale*, als nomin. gebruikte datieven).

De sterke meervoudsuitgang van eersten, tweeden en vierden naamval was in 't Oudfrank. in alle geslachten een klinker, in 't mnl. eene *e*, behalve natuurlijk bij de onzijdige meerlettergrepige *a-stammen* en de éénlettergrepige met langen wortelklinker, die den meervoudsuitgang *a* reeds veel vroeger verloren hadden. Van apocope kan hier geene sprake wezen, omdat al die woorden, zoo zij niet de Oudsaksische of Fransche *s* aannamen, tot de zwakke verbuiging overgingen. Slechts een paar uitdrukkingen vertoonen een spoor van den sterken meervoudsuitgang in geapocopeerden vorm, namelijk *daag* (Oudfrank. *daga*) voor *dage*, in *veertien daag*; *slaag* voor *slage*, in *een pak slaag*, en *voet* voor *voete* (Oudfrank. *fuoti*, Os. *fôti*), in *onder de voet*, dat men reeds, en wel als rijmwoord op *overmoet*, dus blijkbaar volgens de bedoeling van Boendale zelf, aantrett *Lsp.* I 41 vs. 120.

De zwakke meervoudsuitgang was in alle naamvallen, in alle geslachten *en*, behalve in den genitief, waar hij *ene* (Oudfrank. *ono*, *ano*), moest luiden, en waar dus ook eene *e* geapocopeerd is.

Aangaande de adjectiva wensch ik slechts de opmerking te maken, dat bij die welke reeds in den nomin. op *en* uitgaan, zooals *verheven*, *tevreden* en de stoffelijke als *gouden*, *zilveren*, be-

nevens de comparatieven, de buigingsuitgang tegenwoordig niet zelden wordt weggelaten. In het spreken doet men dat ook bij *een*, *geen* en de bezittelijke voornww. Sommigen laten ook zelfs in het schrijven daarbij den uitgang *e* weg, doch het komt mij voor, dat die apocope op geenen enkelen grond te verdedigen is; immers waar zou het eind zijn, als men alles in het schrijven wilde weglaten, wat men in het spreken verwaarloost. Het weglaten der *e* van *vele* heeft, met het vervangen van den deelingsgenitief door den accusatief, er toe bijgedragen, om het woord, dat evenals het Got., Ohd. en Os. *fitu* een subst. was, en in het mnl. nog steeds met eenen er van afhangenden genitief verbonden voorkomt¹⁾, tot een adjectief te maken, althans voor het taalgevoel van de meeste Nederlanders, blijkens den adjectievischen genitiefsvorm *veler*, die zich zelfs in *velerhande*, *velerlei* heeft vastgezet.

Behalve *gaarne*, *noode* en *spade* hebben alle bijwoorden de *e* geapocopeerd, die oorspr. het noodzakelijk kenteeken der van naamwoorden gevormde bijwoorden was, en in het Oud-Germ. onder den volleren vorm *o* (of *a*) wordt aangetroffen. In het mnl. ontbreekt de *e* (waartoe de *o* in het Ags. ook reeds verzwakt was) maar zelden: men leest er geregeld *sere*, *langhe*, *harde* enz.; zoo ook *namelike*, *gemeenlike*, *eerlike* en alle andere op *like* uitgaande bijwoorden. Die op *linge*, als *nieuwelinghe*, en op *kine*, als *stillekine*, hebben later de *s* aangenomen.

Zelfs heeft een nu als voegwoord gebruikt bijwoord de slot-*e* verloren, ofschoon die een noodzakelijk bestanddeel was van het tweede en voornaamste der beide leden, waaruit het woord was samengesteld: ik bedoel *als*, dat in het mnl. nog vaak *alse*, en zelfs nog somtijds *also* luidt, en niet anders is, dan het door *al* versterkte *zoo*. Voor „*als* aanzienlijke lieden gewoon zijn” zeide men in het mnl. nog: „*also* hoge liede plegen” (*Walew.* vs. 46). Ook als bijwoord begon in het mnl. het veeltijds tot *alse* verzwakte *also* reeds in geapocopeerden vorm gebruikt te worden; doch de zucht om voor voegwoord en bijwoord twee afzonderlijke woorden te hebben, heeft het Nnl. tot het handhaven van *alzo* als bijwoord geleid. Het Engelsch verminkte het woord nog meer: van het Ags. *ealswā* bleef niet meer over dan *as*, een vorm die ook in de Nederlandsche spreektaal lang niet ongewoon is.

De met voorzetsels verwante bijwoorden deelden in het algemeene lot, zooals *ave*, dat reeds in het mnl. zeer dikwijls onder den vorm *af* voorkomt, en evenzoo de werkelijke voorzetsels. Toch luidde in het mnl. *aan* nog vaak *ane* (Got., Ohd. *ana*); *voor* was certijds *vore* (Ohd. *fora*, *furi*), *door* was *dore*, *om* was *omme*, *ombe*, enz. Het langst hield de samengestelde vorm *tote* stand, doch ten laatste

¹⁾ Zie Dr. Kern, *Taalgids* I bl. 83—87.
Noord en Zuid, 6e Jaargang.

werd ook die, en wel met verkorting van den klinker, geapocopeerd.

Eene geheele lettergreep schijnt geapocopeerd bij *aalmoes*, doch eigenlijk viel alleen de *e* weg van *aalmoese* (*Lanc.* II 24397), dat zelf door assimilatie uit *aalmoesne*, *aalmoesene* (*Rijmb.* 15846, 15964; *Sp. Hist.* III⁷, 60 vs. 40; 62 vs. 85; III⁸, 10 vs. 35; *Lanc.* III 8984, 10742) ontstaan was, en in 't Os. *alamósna*, Ohd. *alamuosna*, doch daar ook reeds *alamuosa*, en in 't Ags. *älmysse* luidt. Door het Lat. *eleemosyna* heen is het als kerkwoord uit het Grieksch overgenomen, waar *ἐλεημοσύνη* oorspr. medelijden, vervolgens ook gift uit medelijden beteekent. In de afleiding *aalmoezenier* is de oudere vorm nog te herkennen.

Hetzelfde kan plaats gehad hebben bij *els* (priem). Ook dáár kan de *e* van een uit *elsne* geassimileerd *elsse* weggevallen zijn; althans Kiliaen geeft nog den vorm *elsene* op naast *alsene*, dat men ook bij Joh. Ypermans vindt; maar het Ohd. kent ook den vorm *alunsa*, *alansa* (afleiding van Ohd. *ala*, Mhd. *ale*, Oudnoorsch *alr*, Ags. *ael*, *áwl*, Eng. *awl*), zoodat ook een uit **alinsa* gevormd *elnse*, geassimileerd tot *else* in onze taal denkbaar is.

Ten slotte behoort hierbij nog het woord *taf*, verkorting van *tafta* of *taffeta*, bij Kiliaen als *taffetaf* opgegeven, en overgenomen uit het Perzisch, waarin *táftah* het verleden deelwoord is van een werkwoord, dat *weven* beteekent).

ASSIMILATIE OF GELIJKMAKING.

Wilden wij, zooals niet zelden en ook niet te onrechte gebeurt, het begrip assimilatie in den ruimsten zin opvatten, en er iedere klankverandering waarbij zich de eene klank naar den anderen heeft gewijzigd, onder verstaan, dan zouden wij een geheel boekdeel alleen over dit onderwerp te schrijven hebben, waarin het grootste gedeelte der klankleer zou moeten behandeld worden. Vooreerst toch zouden de verschillende soorten van vocalische assimilatie moeten beschouwd worden, in de eerste plaats de umlaut of, voor onze taal, verandering van *a* in *e* onder den invloed eener volgende *i* of *j*, zooals in *bes* uit *basi*, *bed* uit *badi*, *heffen* uit *hafjan*, *ezel* uit *asil(us)*, *heer* uit *hari*, *ketel* uit *katils*, enz. enz. De umlaut toch is, zooals Scherer terecht in overeenstemming met Wahlenberg²⁾ nadrukkelijk heeft betoogd³⁾, niet alleen ontstaan door den invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep, maar ook door de, door die *i* veroorzaakte, mouilleering van de tusschen *a* en *i* geplaatste

¹⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 91.

²⁾ Wahlenberg, *Ueber Einwirkung der Vocale auf Vocale*, Sigmaringen 1855, p. 19.

³⁾ W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878 p. 72—75.

consonant, waardoor de *i* of *j* zoowel vóór als na dien medeklinker gehoord werd. Zoo werd de *n* in *mannisk* gemouilleerd, en klonk het woord dus als *majnjsk*, waaruit *mensch* ontstond zoodra de *j* uit de tweede lettergreep verdween of in eene toonlooze letter overging ¹⁾.

Andere vocalische assimilaties, zooals overgangen van twee korte klinkers in éénen langen, bv. van *ai* in scherpvolkomen *e*, wensch ik hier evenmin te behandelen als de breede rij van gedeeltelijke assimilaties der medeklinkers, waarvan ik slechts een paar voorbeelden zal aanhalen.

Zoo doen de tongletters gaarne de voorafgaande *m* in de verwante vloeiende, de *n*, overgaan, en omgekeerd de lipletters de voorafgaande *n* in de *m*. Vandaar *wandaad* uit *wamdaad* (Os. *wamdād*, Ags. *vamdaed*), samenstelling van *daad* met het bij ons verdwenen adj. *wam* (boos, slecht), dat in Os. en Ags. nog voorkomt. Vandaar *Vlaanderen*, dat. plur. van *Vlaander*, samengesteld uit *Vlaam* (later *Vlaming*) en het locatief- of ablatief suffix *der* (Got. *thar* of *thra*, Lat. *tra(d)* in *extra*, *intra*, *ultra*). Vandaar in lateren tijd *kantoor* uit het Fransche *comptoir* en, met uitstooting van *d* of *g* achter de *n*, *ambacht* uit *andbacht*, *aamborstig* uit *angborstig*, *Lombard* uit *Longbard*, enz. enz.

Wederkeerige assimilatie vertoont *stem*, *stemme* uit *stevene*, dat o. a. nog voorkomt *Walew.* 3537. De tusschenvorm *stemne* vindt men in 't Ohd. *stimna*, Os. *stemna* en *stemnia*, Ags. *stemn*, maar die laatste taal heeft ook nog *stefna*, evenals het Got., waar het woord *stibna* (*b = v*) luidt.

Tot dezelfde rubriek behooren assimilaties als van *dj* tot *tt*, van *gj* tot *kk* en van *vj* of *uj* tot *bb*; vgl. *beschutten* uit **beschudjen* (mnl. *beschudden*), *betten* uit **badjen* naast *baden*; *bukken* naast *buigen*, *hikken* naast *hijgen*, *nikken* naast *nijgen*, *wikken* naast *wegen*, *hek* naast *heg*, *haag*, *jakkeren* naast *jagen*; *bibberen* naast *beven*, *stribbelen* naast *streven* (mnl. ook *striven*), *dribbelen* naast *drijven*, *kibbelen* naast *kijven*, *hebben* naast *hevet*, *heeft*, *webbe* naast *weven*, *snebbe* naast *snavel*, *krabbe* naast *krevet*, *kreeft*, *drabbe* naast *drave*, *draf*, *zwabber* naast *zweven*; *krabben* naast *krauwen*, *knabbelen* naast *knauwen*, *kabbelen* naast *kauwen*.

Zulke gedeeltelijke of wederkeerige assimilaties laat ik nu verder rusten, om mij uitsluitend te bepalen tot de assimilatie in den let-

¹⁾ Zoo zegt ook Eduard Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881 p. 210, dat de umlauten „Mouillirung oder Labialisirung des oder der zwischen dem umzulautenden Vocal und dem *i*, *u* der Endung liegenden Consonanten voraussetzen.“ „In diesem Falle“ gaat hij verder, „tritt nämlich der Vocal der Stammsilbe in unmittelbaren Contact mit den ihm widerstreitenden Elementen der *i*-und *u*-Stellung, die in dem Consonanten enthalten sind, und damit beginnt wieder die reciproke Ausgleichung.“

terlijken zin des woords, namelijk de gelijkmaking van eenen medeklinker aan den voorafgaanden of volgenden. Maakt eene consonant eene volgende aan zich gelijk, dan heet dat *progressieve*, maakt zij daarentegen eene voorafgaande aan zich gelijk, dan noemt men dat *regressieve* assimilatie.

Laten wij beginnen met de voorbeelden van *progressieve* assimilatie in onze taal.

Assimilatie van *mb* tot *mm*, gewoonlijk na *a* of *o*, vinden wij in: *Dom* uit *domme* voor *dombe*, dat echter in 't mnl. niet schijnt voor te komen. Wel heeft men er den geassimileerden vorm en tevens den vorm *domp*, waarin de *b*, door apocope der *e* sluitletter geworden, in de verwante klanklooze slageconsonant overging, bv. *Sp. Hist.* I^s 45 vs. 46; ook *dompelije*, *Torec* 960; *Martijn* I 922; *Brab. Yeesten* V 477; en *dompheit*, *Walew.* 2423; *Moriaen* 1389; *Lanc.* III 19002; *Torec* 2463; *Rijmb.* 81, 31115; *Sp. Hist.* III^s, 11 vs. 56; *Rose* 3082, 3153. In het Got. luidt het woord *dumbs*, Ags. en Eng. *dumb*, Mhd. *tump*. Nauw verwant er meê, maar zonder nasaleering, zijn *doof* en *dof*.

Emmer, uit *ember* voor *eember* met gedeeltelijke assimilatie uit *eenber* van *één* en *ber* (wortel *bar* = dragen), dus een vat, dat men niet aan twee ooren, maar aan één hengsel draagt; vgl. Ohd. *einpar*, *eimpar*, *eimber*, Mhd. *einber*, *eimber*, Os. *éamber*, Ags. *áamber* ¹⁾). Ook met ééne *m* en oorspr. vocaal in de eerste lettergreep: *eemer* (o. a. bij Vondel, Van Lennep I bl. 211, III bl. 283, XI bl. 235, XII bl. 17), evenals 't Hd. *eimer*.

Hommel uit *hombel*, Eng. *humble bee*, Ohd. *humbal*, Mhd. *humbel*, doch ook reeds zooals in 't Nhd. *hummel*. De Germ. wortel schijnt *hu*, *hiu* te zijn, vanwaar ook *honing*, eene afleiding van een woord voor bijenkorf, dat in 't Ags. *hive*, Eng. *hive* luidt, vanwaar Ags. *hânig* uit **hîvenig*, Eng. *honey*.

Kam voor *kamb*, Ohd. *champ*, Mhd. *kamp*, Ags. *camb*, Eng. *comb*. De hoogere afleiding wijst op *getand werktuig* als grondbeteekenis. Grimm zocht die in 't Ags. *cumbol*, Oudnoorsch *kumbl*, helmteeken, helmkam; doch dat schijnt er eene afleiding in engere beteekenis van te zijn.

Klimmen uit *klimben*, Ohd. en Ags. *climban*, Eng. *to climb*. Hetzelfde woord, maar zonder nasaleering, is *kliven*, dat in 't mnl. klimmen beteekent, bv. *Alex.* VI 200; *Heiml.* 1712; *Rijmb.* 1994, 2445, 6429; *St. Franc.* 3076, 7708, 8528; *Sp. Hist.* I^s, 74 vs. 43; *Mnlp* I 2942. Het beteekent oorspr. wortel vatten, groeien,

¹⁾ Zie Grimm, *D. Wörterb.* III 111, die uit het bestaan van den naam voor een ander vat, Ohd. *zuiber*, het bewijs put, dat het woord echt Germaansch is en niet eene verbastering van 't Lat. *amphora* (kruik), zooals men zou kunnen vermoeden.

zoals nog uit ons *beklijven* blijkt. Bijvorm is *kleven*, dat in 't mnl. ook de beteekenis van klimmen heeft, *Lsp.* I 4 vs. 25; *Melibeus* 1095. Kiliaen teekent ook *klever* en *kleverboom* als benaming voor de *klimop* aan, evenals *klijff*, dat ook door Vondel voor klimop gebruikt wordt (V. Lennep VIII bl. 174 vs. 18). 't Ohd. heeft *cliban*, Mhd. *kliben*, Os. *klibhan*, Ags. *clifan* (klevven), Oudnoordsch *klifa* (klimmen) ¹).

Kom uit *komme* voor *kombe*, Ags. *cumb*, overgenomen uit het Gr. *κύβος*, *κύβη* (*kymbe*), beker, pot, Skr. *kumbha*, waterkruik. 't Werd ook in overdrachtelijken zin door de Grieken voor *hoofd* gebruikt en komt ook zonder nasaal voor als *κύβας* (urn), *κυβή*, *κωφή* (hoofd). Dat het Lat. *cupa* (Fransch *cuve*) met den bijvorm *cuppa* (Fransch *coupe*), hetzelfde woord is, mogen we ondanks verschil van *p* en *b* gerust aannemen; en dus hebben wij ook den niet genasaleerden vorm van het woord overgenomen in twee gedaanten, die van *kuip* en die van *kop* voor *kup* (Eng. *cup*), in de driedubbele beteekenis van kommetje om uit te drinken, inhoudsmaat en hoofd.

Krom uit *kromme* voor *krombe*, Ohd. *chrump*, Mhd. *krump*, Ags. en Os. *crumb*. Ook in 't mnl. vindt men nog *crombe*, *Moriaen* 1076 en *cromp*, *Van den Levene Ons Heren* 686, 844.

Lam voor *lamb*, Got. *lamb*, Ohd. *lamb*, Mhd. *lamp*, Ags., Eng. en Os. *lamb*. Ook in 't mnl. vindt men nog *lamb*, *Lanc.* III 14808 en *lamp*, *Van den Lev. O. Heren* 2351, 3057, 3166.

Lommer voor *lomber* ²).

Om uit *omme* voor *ombe*, dat men o. a. vindt: *Torec* 3662, *Moriaen* 283, 4187; zoo ook *hier-* en *daer-ombe*, *Torec* 47, 87, 1536, 1541, 2130, 2211, 2448, 3248; *Moriaen* 788, 1199, 3602; *waer-ombe*: *Lanc.* III 11349; *alombe*: *Moriaen* 1075. 't Luidt in 't Ohd. *umbi*, *umpi*, Mhd. *umbe*, Ags. *ymbe*, Os. *umbi*, Oudfrank. *umbi*, *umbe*, en is hetzelfde woord als het Skr. *ambhi*, Gr. *ἀμφί* en Lat. *amb*, o. a. in *ambire*, *ambages*. De niet genasaleerde vorm luidde Skr. *abhi*, Lat. *ob*, Hd. *ob* (wegens) en mnl. *ob* in de bekende uitdrukking *ob anderside* (aan de andere zijde), met den bijvorm *banderside* (d. i. *be-ander side*). Bijvorm met *p* was Skr. *api*, Gr. *ἐπί*, Got. *af*, Ags. en Os. *of* (*af*), ook in 't mnl. *of ander side* (*Walew.* 11097) ³). Over den Germaanschen

¹) Wanneer R. Hildebrand, *D. Wörterb.* V 1167, twee oorspr. stammen *klimb* en *klimm* naast elkaar aanneemt, omdat reeds zeer vroeg vormen zonder *b* voorkomen, denkt hij blijkbaar niet aan den bijvorm *klijf*.

²) Zie Bladz. 177.

³) Zie Dr. Kern, *Taalk. Bijdr.* I bl. 201 vlg. en Dr. J. Beckering Vincikers en Dr. M. de Vries, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Lett.* II bl. 11--18, 75--77.

bijvorm met aphaeresis der *a* spraken wij reeds. ¹⁾).

Schram vermoedelijk uit *schramme* voor *schrambe*, waarvan ik echter het voormalig bestaan niet kan bewijzen, doch dat ik opmaak uit den door Kiliaen opgegeven bijvorm *schrabbe*, die uit **schravja* ontstaan moet zijn, en van denzelfden stam is als het mnl. werkwoord *scraven*, d. i. krabben. *Schrambe* zou dus staan tot *scraven* als *dombe* tot *doove*, *klimben* tot *cliven* en *ombe* tot *ob* en *of*.

Stom uit *stomme* voor *stombe*, dat men o. a. vindt *Lanc.* II 41570, waarnaast *stomp* in dezelfde beteekenis: *Leven van Jezus* cap. 2, 77, 114. Zoo heeft ook het Mhd. *stump*; maar 't Os. kent alleen *stum*. Vgl. Skr. *stumbh* (stupefacere). Het adj. *stomp* (bot) en het subst. *stomp* (afgeknot lichaam) verwarre men er niet mee.

Zwam uit *zwamb*, blijkens Ohd. en Mhd. *swamp*. Kiliaen kent alleen *swamme*.

Op dezelfde wijze, vermoed ik, moet ook het woord *ham*, dat wij alleen in de samenstelling *inham* bezitten, uit *hambe* verklaard worden. Dr. Verdam ziet er beeldspraak in en zegt: „het woord *ham* in *inham* is hetzelfde woord als *ham* (mv. mnl. *hamen*), d. i. *achterschenkel*, *bil*, en vervolgens *ronding*, *bocht*” ²⁾; doch die gissing bevredigt mij, vooral om de beteekenis, niet. Veeleer zou ik gelooven, dat een *hamb*, waarvan het bestaan trouwens niet door mij kan aangewezen worden, de genasaleerde vorm is van **hav* = zee, Oudnoorsch *haf*, Ags. *heaf*, *häf*, vanwaar Oudnoorsch *höfn*, Deensch *havn*, Zweedsch *hamn*, Ags. *häfene*, Mhd. *habene*, Nhd. *hafen*, ons *haven*. 't Is echter ook mogelijk, dat (*in*)*ham* staat tot *haven* als *stem* tot *seven*.

In het mnl. assimileerde *mb* nog tot *mm* bij *ammer*, dat wij o. a. *Nat. Bl.* VIII 678 en *Sp. Hist.* I¹, 24 vs. 31 en later bij Vondel, *Herschepp.* X vs. 359 vinden. Daar het Arabische woord *anbar* is, behoort de *b* in *amber*, dat oorspr. alleen eene welriekende harsstof beteekende en in dien zin gewoonlijk *grijze amber* of *ambergrijs* werd genoemd, maar later ook, als *witte amber*, voor *sperma ceti*, als *gele amber*, voor barnsteen werd gebruikt.

Zoo assimileerde in 't mnl. ook *amtman* (rechtsambtenaar), na 't uitvallen van de *t*, tot *amman* (*Heelu* 4554; *Velthem* IV 43 vs. 52, VI 3 vs. 13; 7 vs. 69), en evenzoo *ammanie*, *ammanrie*, synoniemen van *ammanscap* voor *ambmanschap* (*Brab. Yeesten* VII 10874) en van *ammet* voor *ambet*, *ambt* (*Merlijn* 10210) ³⁾.

¹⁾ Zie Bladz. 164.

²⁾ Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 31.

³⁾ Zie daarover Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* in vocabus.

De volkstaal en het zeventiende-eeuwsche blijspel levert nog een voorbeeld van assimilatie in *wammes* voor *wambuis*, dat uit *wambeys* voortkwam en eene afleiding is van *wambe* (buik, onderlijf), in het mnl. ook reeds in geassimileerden vorm te vinden als *wamme*, *Nat. Bl.* II 3955, III 2692, maar met organische *b* in het Got. en Ohd. *wamba*, Mhd. *wambe*, Ags. *vamb*.

Uit het Fransch namen wij *bombe* over, geassimileerd tot *bom*, ofschoon in *bombardeeren* de *b* bleef. Zoo ook werd het Fransche *concombre* bij ons *komkommer* en dus weër meer gelijk aan den oorspr. Lat. vorm *cucumis* (genit. *cucumeris*). Datzelfde schijnt ook plaats gehad te hebben met *kommer* (oorspr. *bezwaar*, *last*; zie bv. *Inform. upt stuck der Verpond.* door Dr. R. Fruin, bl. 663), geassimileerd uit *komber*, welken vorm Kiliaen nog naast *kommer* opgeeft en die in 't mnl. ook nog voorkomt, bv. *Moriaen* 3219, met het ww. *combren*, *Rose* 8399. Ook het Mhd. heeft *kumber*, waaruit het Nhd. *kummer* geassimileerd is. Stellig hetzelfde woord is het Oudnoorsch *kumbl* (aardhoop, grafheuvel). Ik houd het voor het Fransche *comble* met ingevoegde *b*, van 't Lat. *cumulus* (hoop).

Invoeging van *b* na *m* is in 't Fransch een gewoon verschijnsel, vgl. *chambre*, Lat. *camera*, *trembler*, Lat. *tremulare*, *sembler*, Lat. *simulare*, *humble*, Lat. *humilis*, *tombe*, Lat. *tumulus*, *tomber*, mnl. *tumen*, vanwaar ons *tuimelen*. Het Engelsch houdt ook van invoeging eener *b* na *m*, vgl. bv. *thumb*, duim, *to slumber*, sluimeren en *crumb*, *to crumble*, kruimel, kruimelen, ofschoon het mogelijk is, dat bij het laatste woord de *b* organisch is, blijkens het Opperfrankische *krumpen*, dat stuk brood, kruim beteekent ¹⁾. Overigens vertoont ook het mnl. voorbeelden van hetzelfde verschijnsel in *jamber*, *ember*, *nember*, enz.; terwijl bijna alle Oud-Germaansche talen van het Nederl. afwijken door het bezit eener *b* in *timmeren*: Ohd. *zimbarôn*, Mhd. *zimberen*, Ags. *timbrian*, Eng. *timber*, Os. *timbrôn*, Oudfriesch *timbria*. Toch behoeft er bij ons geene sprake van assimilatie te zijn, daar het Got. slechts eene enkele maal *timbrjan*, doch in den regel *timrjan* heeft en de wortel blijkbaar dezelfde is als die, waartoe ook het Lat. *domus*, Gr. *δόμος*, *δέμειν* (bouwen), *δέμης*, (gestalte persoon) behooren. Vgl. voor het laatste 't Hd. *frauenzimmer* (vrouwspersoon), ook als *vrouwentimmer* door Vondel (*V. Lennep*, IV bl. 133) gebruikt, naast *joffrentimmer* (*Noah*, vs. 507).

Assimilatie van *mp* tot *mm* vertoonen:

Kram (haak) voor het door Kiliaen in dezelfde beteekenis opgegeven *kramp*, indien ten minste niet van den oudsten tijd af aan een stam met en een zonder *p* naast elkaar bestaan hebben. Ik

¹⁾ Zie R. Hildebrand, *D. Wörterbuch* V 2467.

- zou dat echter betwijfelen, daar het Ohd. *chrampf* (haak) den niet genasaleerden bijvorm *crapho* vertoont, die in 't Mhd. *krapfe* luidt. De wortel zal dus *krap*, Indo-Germ. *grab*, zijn en samentrekken, krommen beteekenen. Van denzelfden wortel is dan ook ons adj. *krap* naast het genasaleerde ww. *krimpen*.
- Lummel* uit *lumpel*, blijkbaar uit het Platduitsch overgenomen, daar in onze taal het woord *lommel* voor *lompel* van *lomp* zou geweest zijn. Er bestond echter ook een adj. in 't Ohd. *luomi*, Mhd. *lüeme*, dat mat, lam beteekende, en met *lam* stamverwant schijnt. Mocht het daarvan af te leiden zijn, dan heeft er natuurlijk geene assimilatie plaats gehad, maar is het toch een vreemd woord, omdat *luomi* in 't Nederl. *loem* zou geweest zijn.
- Pummel* uit *pumpel*, evenzoo uit het Platduitsch en afgeleid uit het Platduitsche *pump* (stamper, dik stuk hout) en alzoo dik, onbehouwen mensch ¹⁾.
- Stommelen* uit *stompelen* van *stomp*, stoot (vgl. ook *stomp*, bot en *stomp*, afgeknot lichaam), vanwaar *stomper* voor onbehouwen mensch bij Kiliaen, nu in Platduitschen vorm *stumper*, van *stump*, evenals *pummel* van *pump*. Dat *stommelen* oorspr. stooten, voortstooten beteekent, blijkt. o. a. uit Brederoo's woorden, *Groote Bron der Minne* bl. 87: „Hoe stoot en stommelt dy Garbrande in de vreucht.” *Wacker stommelen* gebruikt Brederoo, *Moortje*, bl. 24. Assimilatie van *nd* tot *nn* vertoonen:
- Penning* voor *pending*. 't Ohd. heeft o. a. *pfentinc*, *phending*, *pending* ²⁾, maar 't Mhd. reeds *pfenninc*, terwijl ook 't Ags. *pening*, *penig*, 't Eng. *penny* heeft. Daar het woord ook in het Littauwsch en Slavisch voorkomt, evenals in 't Keltisch, is het misschien gevaarlijk er eene afleiding van het aan het Latijn ontleende *pand* (bezitting) in te zien.
- Tinne* voor *tinde*, de uitgetande borstwering boven aan de muren en torens der middeleeuwsche kasteelen (ook *transen* en *canteelen* genoemd ³⁾). 't Schijnt nauw verwant met het Oudnoorseh *tindr*, punt, rotpunt, vanwaar *tindöttr*, hoekig en puntig; doch 't Ohd. heeft reeds *zinna*, Mhd. *zinne*.
- Gezin* voor *gezinne* en dat wêer voor *gezinde*, zooals in 't mnl. het woord nog luidt, met de oorspr. beteekenis van *reisgezelschap*, *gevolg*: *Stoke* VIII 818; *Rose* 9819; *Limb.* II 304, IV 291, 1923; *Lanc.* III 20799, en van *huisgenooten*, *Carel en El.* 1185; *Lorr.* B I 164; *Reinaert* I 1399; *Torec* 577; *Stoke* III 221; *Limb.* V 815; *Lanc.* III 20484. 't Got. heeft *gasinthja*, Ohd.

¹⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Proeven van Woordverklaring*, Rott. 1871 bl. 85.

²⁾ Zie J. Grimm, *Deutsche Grammatik* I^o p. 390; Dr. H. B. Rumpelt, *Deutsche Grammatik* p. 248.

³⁾ Zie mijn *Kasteel in de dertiende eeuw*, Gron. 1879 bl. 62—68.

gisindi, Ags. *gesidh*, Os. *gisidhi*. Het behoort tot denzelfden wortel als het oude **sinden* (gaan): oorspr. sterk, maar ook in de beteekenis van *gaan* zwak in 't Ohd. *sindôn*, Ags. *sîdhian*, Os. *sîdhôn*, waarnaast het certijds zwakke, na de middeleeuwen bij ons sterk geworden, causatief *zenden* (d. i. doen gaan), Got. *sandjan*, Ohd. *santjan*, Ags. *sendan*, Os. *sendian*, dat in het oude, nu als subst. gebruikte *gezant* (d. i. de gezondene) nog een spoor van de oude vervoeging, maar met zoogenaamden „rückumlaut” en verscherpte sluitletter heeft nagelaten. Uit denzelfden wortel bezat het Gotisch het subst. *sinths* (gang, maal), Ohd. *sind*, Ags. *sîdh*, Os. *sîdh* (weg, gang, richting). Ook in het mnl. moet een subst. *sinde* in de beteekenis van *weg*, *richting* bestaan hebben, maar geassimileerd tot *sinne*, *sin*, en alzoo verward met het subst. *sin*, verstand, denkwijze, richting. Ik meen het terug te vinden in de mnl. uitdrukking: „uiteengaan in drien, in allen sinnen”, die men o. a. vindt *Torce* 885, 1029, 1055; *Moriaen* 4166; *Walew.* 2766; *Floris* 2536. Heb ik goed gezien, dan moet ook in onze uitdrukking: „dit of dat kan in verschillenden zin worden opgevat”, evenals in *eenigszins*, *veelsz'ns*, *alleszins*, enz. dat oude woord *sinde* schuilen.

En, het voegwoord, uit *enne* voor *ende*, dat nog tot in de 17de eeuw de *d*, althans in de schrijftaal, behield, maar waarschijnlijk in de middeleeuwen reeds in de spreektaal geassimileerd was, daar ook het Oudfrank. reeds den vorm *in* naast *inde* kent¹⁾ en het Oudfriesch evenzoo *en* naast *ende*.

Kon voor *konne* assimileerde reeds vroeg uit *konde*.

Vonnis is reeds in het mnl. de gewone vorm voor *vondnis*, dat echter ook nog wel voorkomt, bv. *Rose* 5434.

Schennis voor *schendnis* vindt men reeds *Lanc.* II 4096; *Teesteye* 550; *Mnlp.* IV 500, 554, 2013, en later geregeld. Trouwens het ww. *schenden* komt ook vaak zelf in den geassimileerden vorm *schennen* (of *schinnen*) voor o. a. *Mnlp.* II 3340, 3437, en verder bij Hooft, *Granida* vs. 195, 291, *Ned. Hist.* fol. 173, 425; Vondel, *Gijsbreght* I vs. 114, enz.; Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 32, 82, 89, 135, 149, 155, 200, 555.

In het mnl. vindt men niet zelden *Lonnen* voor *Londen*, bv. *Reinaert* I 2418; *Sp. Hist.* III⁷ 11 vs. 66; IV² 17 vs. 47; en zoo ook *vinne* (pion in 't schaakspeel), bv. *Lanc.* II 18476, 18482 voor *vinde* (*Lanc.* II 18414, 18416, 18479, III 17069, *Floris* 2744) of *vende* (*Cassamus* 1755, 1757, 1807) of *vent* (meerv. *vente*: *Lsp.* II 46 vs. 30). 't Woord luidt in 't Ohd. *fendo*, Mhd. *vende*.

Voor al in de 17de eeuw komt assimilatie van *nd* tot *nn* veelvuldig voor. *Vinnen* voor *vinden* is niet zeldzaam bv. bij Hooft,

¹⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal en Letterbode* IV bl. 158.

Granida vs. 34, Huygens, *Voorhout* vs. 135, zelfs reeds in 't mnl. gedicht van de *X plaghen*, vs. 1506. *Verlinnen* voor *verlinden* vindt men bij Vondel, *Jeptha* vs. 241; Hooft, *Ned. Hist.* fol. 464; Jan Vos *Gedichten* (1726) II bl. 148, 191, 193, 203, 207, 294; De Decker, *Rijmoeff.* I bl. 368. *Aanrannen* voor *aanranden* treft men aan bij Jan Vos, *Gedichten* II bl. 151, 161; Vondel, *Jeptha* vs. 1848, die zelfs *wennen* voor *wenden* schrijft (Van Lennep IV 434), evenals Jan Vos *Gedichten* II bl. 32, 314.

In dialect is deze assimilatie nog zeer gewoon. Zoo wordt de *d* na *n* (en ook na *l*, *m* en *r*) bv. in Groningen „met name in een deel van Hunsingoo en het Westerkwartier vóór eene toonlooze lettergreep in de meeste woorden niet of althans zeer flauw uitgesproken, m. a. w. de *d* wordt door de vloeiende letter geassimileerd, bv. *hand*, *kiend*, *wiend*, *old*, *gold*, *hemd*, *woord*, enz. worden verbogen *han'n*, *kiener*, *lan'n*, *wien'n*, *olle*, *gol'n*, *hem'n*, *woor'n*, enz. Zoo worden ook binden, vinden, verzwinden, zenden, enz. *bien'n*, *vien'n*, *verswien'n*, *zen'n* of *zin'n*, enz.”¹⁾

Assimilatie van *nw* komt in het Germaansch vóór de vestiging van het Dietsch zeer dikwijls voor; in het mnl. kan men die nog waarnemen in den nu verouderden vorm *zeen* voor *zeenuw*, *zenuw*, dien men bij Vondel aantreft (van Lennep III bl. 473 vs. 24; IV bl. 323 vs. 79, VI bl. 657 vs. 15) en bij Brederoo (*Griane*, bl. 31 en 49; *Kl. van de Koe* bl. 16). Ook Kiliaen geeft dezen vorm op naast *zenuw*, Ohd. *senawa*, Mhd. *senewe*, *senwe*, maar Nhd. *sehne*, *senne*, Ags. *sinu*, Eng. *sinew*.

Eenzoo vinden wij assimilatie van *lw* tot *ll* in de zwakke of de verbogen vormen van sommige adjectieven, die (in onze taal) vroeger op *u(w)* uitgingen, maar waarvan de *u* eerst toonloos werd en later geapocopeerd werd, terwijl in de verbogen naamvallen de toonloos geworden *u* vóór de overgangslitter *w* uitviel, en deze laatste samensmolt met de voorafgaande *l*. In 't West-Vlaamsch schijnt die *w* ook in den, oorspr. zwakken, nominatief nog gehoord te worden, en schijnt men te zeggen: *geelw*, *kaalw*, *scheelw* en *vaalw*²⁾. Die vier adjectieven luiden in het mnl :

Gelu, bv. *Walew*. 3692; *Moriaen* 1243; *Hist. v. Troyen* 1827; *Rose* 712. Ook Kiliaen geeft *gheluwe* naast *gheel* op. Vgl. Ohd. *gelo* (genit. *gelwes*), Nhd. *gelb*; Ags. *geolo* en *geolvan* (geel verwen), Eng. *yellow*, Os. *gelo*, zwakke vorm *gelowo*. Etym. verwant is 't Lat. *helvus* (geel).

Kalu, bv. *Nat. Bl.* III 3472; *Esopet* 36 vs. 1 en 11; *Sp. Hist.* IV¹, 39 vs. 17, 94; 43 vs. 4; 44 vs. 23; 45 vs. 15; 46 vs. 5; *Stoke* I 323, 397. Ook Kiliaen geeft *kaluwe* naast *kael* op, en in

¹⁾ Johs. Onnekes, *Onze Volkstaal* II (1883) bl. 68.

²⁾ Volgens De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* II (Brugge 1873) bl. 1363.

de 17de eeuw komt het nog voor, bv. in Brederoo's *Moortje* bl. 44. 't Ohd. heeft *chalo* (genit. *chalwer*), Mhd. *kal* (genit. *kalwer*), Ags. *cealo*, zwakke vorm *cealva*, Eng. *callow*. 't Schijnt overgenomen uit het Latijn, waar het *calvus* luidt.

Schelu, dat ik in het mnl. niet gevonden heb (wel *schele*, *Limb.* VIII 1159), maar dat op te maken is uit den vorm *schelwe*, dien Kiliaen opgeeft naast *scheel*, en uit de gutturaal in de Oud-Germ. talen, als Oudnoorsch *skjálgr*, Ohd. *scelah*, *scileh*, Mhd. *schelch*, Ags. *sceolh*. 't Is verwant met het Gr. *σκολιός* (scheef, schuin).

Valu, bv. *Ferguut* 5552, *Van den Levene Ons Heren* 3447, en vandaar *valuwen*, bleek worden, *Rose* 7101. 't Is in het Ohd. *falo* (verbogen vorm *falawer*), Mhd. *val* en *falb* (genit. *falwes*), Nhd. *fahl* en *falb*, Ags. *fealu* (genit. *fealwes*), Eng. *fallow*. De *w* herkent men ook nog in het uit het Germaansch overgenomen Fransch *fauve*, Ital. *falbo*. Verwanten zijn 't Gr. *πολιός* (grauw), Lat. *pallere* (bleek zijn).

Ook het subst. *peul*, waarnaast ook *peluw* bestaat, kan hier bijgevoegd worden. Kiliaen geeft *peluwe*, *puluwe*, *pulwe* en *poluwe* op. 't Is van het Lat. *pulvis* (stof, grond), waarvan in 't Latijn zelf *pulvinus* (kussen) en *pulvinar* (rustbed) is afgeleid.

Assimilatie van *lm* tot *ll* vinden wij in *hellebaard*, lange speer, zoowel tot hakken als tot steken geschikt. Het Hd. heeft ook *hellebarte*, even als het Fransch, dat het woord *hallebarde* uit het Germaansch overnam; maar in het Mhd. vindt men nog *helmbarte*, zooals ook *helmbarde* de eenige vorm is, dien Kiliaen opgeeft. Of het eerste gedeelte echter, zooals hij meent, *helm* (hoofddekse) is, valt te betwijfelen. Het tweede deel *barde*, *baarde* (o. a. te vinden *Reinaert* I 701 en ook in de pleonastische samenstelling *baerdax*) beteekent *bijl*, Ohd. *bartia*, Mhd. en Nhd, *barte*, Oudnoorsch en Os. *barda*.

Assimilatie van *ln* tot *ll* vertoont ons woord *el*, lengtemaat, oorspr. bovenarm, arm, en *elle* in *elleboog* (armbuiging). Het Got. heeft *aleina*, Oudnoorsch *öln*, *ölnbogi*, Ohd. *elina*, Mhd. *elne*, *elle*, Ags. *eln*, *elnboga*, Eng. *ell*, *elbow*. De *n* is nog bewaard in 't Friesch: het West- (of Boeren-) Friesch heeft *jelne*, het Oost- (of Sagelsterlandsch-) Friesch *elne*, het Noord- (of Wangeroogsch-) Friesch *ellen* ¹⁾. Ook *Walew.* 10724 heeft (*h*)*elne*, en Kiliaen geeft nog *elne* naast *elle* op. Verwant is 't Gr. *ὐλένη*, Lat. *ulna*. Een tweede voorbeeld van deze assimilatie levert *vullnis*, dat in den regel als *vullis* wordt uitgesproken.

Tot *ll* assimileerde ook soms *ld*, namelijk in *hellen* voor *helden*, dat in 't mnl. nog voorkomt, bv. *Lsp.* III 3 vs. 152; 23 vs. 193

¹⁾ Volgens Johan Winkler, *Taalgids* IX bl. 221.

en ook in de verwante Germ. talen de *d* vertoont: Ohd. *haldjan*, Ags. *hyldan*, Os. *heldian*. Voor een gelijkmatigen, snellen stap van het paard gebruikte men in het mnl. het subst. *telt*, bv. *Walew.* 225, 4419, 4755, 8721, 10060; *Ferguut* 157, 3663, 3714; *Carel en El.* 678; *Beatrijs* 163, 328; *Hist. van Troyen* 4371; *Lanc.* III 22422, 22520; *Parth.* 4229, voornamelijk in de uitdrukking *sinen telt riden*, synoniem van *sinen pas riden* (voorkomende *Lanc.* II 5909, 14591) of *telden* (*Walew.* 1516, 1546, 9690), tegenover *draven*. Een paard, dat zoo regelmatig voortging door steeds de beide rechter of de beide linker pooten te gelijk te bewegen, heette in het mnl. een *teldende paert* (*Walew.* 9392; *Lorr. A.* V 123, 311; *Torec* 3033; *Lanc.* II 2958, 4824, III 6294; *Floris* 1489, 3192; *Parth.* 944, 4244; *Velthem* III 44 vs. 32) en zou dus bij ons *teldganger* moeten heeten; doch de *ld* assimileerde, en wij spreken van *telganger*. Trouwens ook reeds in 't mnl. komt een *tellende paert* voor, bv. *Walew.* 10051; *Floris* 3192 var.

Bij de dichters der 17de eeuw treft men ook andere voorbeelden van assimilatie der *ld* tot *ll* aan, bv. *hullen* voor *hulden* bij Vondel, die ook *hiel*, *behiel*, *onthielen* voor *hield*, *behield*, *onthielden* en *schel*, *schell* voor *scheld*, *schelde* schrijft, evenals *mellen* voor *melden*¹⁾, zooals o. a. ook Jan Vos doet, *Gedichten* (1726) II bl. 192, 282, trouwens alleen in, en dus waarschijnlijk om, het rijm.

Dat *kil* (bij Kiliaen *kille*), waterdiepte, inderdaad uit *kilde* geassimileerd en hetzelfde woord als het Got. *kilthei*, baarmoeder, zou zijn, zooals door Dr. Verdam vermoed is²⁾, zou ik, vooral na de bedenkingen, die Dr. Van Helten tegen die gissing inbracht³⁾, niet gaarne volhouden.

Assimilatie van *lt* tot *ll* komt voor in *allemaal*, de gewone uitspraak van *altemaal*, dat alleen in de schrijftaal gebruikt wordt.

Assimilatie van *rd* tot *rr* vertoont *verrel* of *vierrel* uit *vierdel* voor *vierdeel*, dat uit *vierdedeel* is samengetrokken.

Assimilatie van *rn* tot *rr* vindt men in:

Korrel voor *kornel*, d. i. het van den verkleiningsuitgang *el* voorzien *korn*, oudere vorm van *koorn* (met gerekte *o*) en bijvorm van *kern* (Ags. *cyrn*, vanwaar *cyrnel*, pit, vooral eikel). Dat *corn* of *coern*, *coren* in 't mnl. ook zelf reeds korrel beteekent, blijkt o.a. uit de *Gedichten* van Willem van Hildegaersberch (bl. 63 vs. 139, bl. 225 vs. 141), waar een *coern* voor eene kleinigheid gebruikt wordt, en uit *Esopet* 12 vs. 4, waar *gerstencoren* de beteekenis van gerstenkorrel heeft. Zoo ook beteekent *koren* bij Huygens nog korrel: *Zedepr.*: *Een goed predikant*, vs. 3; *Een matroos* vs. 40.

¹⁾ Zie de plaatsen aangehaald door Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 25.

²⁾ Zie Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 30 vgl.

³⁾ Zie Dr. W. L. Van Helten, *Tijdschrift* I bl. 161 vlg.

Knorren, reeds bij Kiliaen naast den ouderen vorm *gnorren*, die bv. voorkomt *Mnlp.* I 794 en nog in de 17de eeuw, o. a. bij R. Visscher, *Brabb. Voorrede* bl. 6, en die weder ontstond uit *gnorren*, Ags *gnornean*, Os. *gnornou* (klagen, treuren). Het Hd. *knurren*, vroeger *gnurren*, heeft dezelfde geschiedenis.

Morren voor *mornen*, Got. *maurnan*, Ohd. *mornén*, Ags. *murnan*, Os. *mornian*, *mornón*, alle in de beteekenis van bezorgd, bekommerd zijn. Ook het Hd. vertoont in *mürren* den geassimileerden vorm.

In de taal van de 17de eeuw komt ook herhaaldelijk, vooral bij Huygens en Cats, de vorm *dier* in de beteekenis van *meisje* voor, die door apocope ontstond uit *dierre*, hetwelk weder geassimileerd is uit *dierne* (o. a. voorkomend *Sp. Hist.* III^s, 40 vs. 44; *Lsp.* II 6 vs. 118; *Limb.* I 1617). Het komt van denzelfden wortel als *dienen* en luidt in 't Os. *thiorna*, Ohd. *diorna* (dienstmaagd), Hd. *dirne*. De stam is *thewa* en ging, bij vocaliseering der *w*, tot *theo* (vgl. Got. *thius*, knecht) over, aan welken vorm *die* van *dierne* en *dienen* beantwoordt; maar wanneer de *w* werd uitgestooten, ontstond in onze taal de vorm *dee*, in *deemoed* en *deerne* (dienstmaagd.) Ook van *deerne* vindt men den geassimileerden vorm *deerre*, of, na apocope der *e*, *deer*, o. a. bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 410.

In het mnl. vindt men soms het woord *bernen* geassimileerd tot *berren*, bv. *Beatrys* 837; *Van den Levene Ons Heren* 4033, 4833; *Limb.* I 1709, 1715, 1719, 1730, 1779, 2105, 2261, III 877, 943, VII 1479; ook *barren* uit *barnen*, *Van den Lev. O. Heren* 3572, 3956, 4837.

Assimilatie van *rz* tot *rr* is een gewoon verschijnsel in alle West-Germaansche talen, waarvan voorbeelden bij ons zijn:

Dor, *dorre* voor *dorze*, evenals het ww. *dorren* voor *dorzen*, Got. *thaurus* (dor), *gathairsan*, *gathaursnan* (verdorren), tegenover Ohd. *durri*, *dorrén*, Mhd. *dürre*, *dorren*, Ags. *thyrr*, *thyrran*, Os. *thorrón*. Ook 't Lat. *torrere* vertoont assimilatie.

Marren, *merran*, toeven voor *merzen*, Got. *marzjan* (hinderen, ergeren), *marzeins* (ergernis); tegenover Ohd. *marrjan*, Ags. *merran*, Os. *merrian*.

Var, jonge stier, voor *varze* (stier, bij Kiliaen, evenals *Nat. Bl.* II 3553 var., waar men ook den vorm *verring* vindt, terwijl *varing* en *veering* voorkomt bij Brederoo, *Griane* bl. 31, *Sp. Brab.* vs. 73), Oudnoorsch *farri*, Ohd. *farro*, Mhd. *varre*, Nhd. *farre*, Ags. *fear*. De *s* is gebleven in den bijvorm *vaars*, (bij Kiliaen *vorse*, *verse* = jonge koe), Mhd. *verse*, Nhd. *fürse*. Ik moet hier echter bijvoegen dat de *s* van *vaars* misschien het overblijfsel van den verkleiningsuitgang *sia* is, zooals Dr. Kern gelooft ¹⁾. In dat geval zou dus die *s* van *vaars* niets voor een oorspr. *varze* bewijzen.

¹⁾ Zie Dr. Kern, *Taal en Letterbode* V bl. 24.

Dorren, rechtmatige mnl. vorm, die later, onder den invloed van *doreen*, *derven*, dat met *dorren* een gelijkkluidend imperf. *dorste* bezat, tot *durven* overging. 't Got. heeft *daursan* tegenover Ohd. *turran*, Ags. en Os. *durran*; 't Gr. *θάραρος*, later *θάραρος* (moed), *θαραύος* (moedig) en *θαραεῖν*, later *θαράειν* (goeden moed hebben) is er etym. meê verwant.

Erre, bekend mnl. adj. in de beteekenis van *boos* (bv. *Walew.* 2414; *Moriaen* 461, 1206, 1706, 2150, 3816; *Floris* 1374; *Toree* 399, 1074; *Sp. Hist.* IV¹ 44 vs. 49; *Stoke* II 920, V 329, VI 453, VIII 1234; *Lsp.* II 36 vs. 294). Met gewonen overgang van *e* vóór *r* tot *a* hebben wij het nog als *arre* over in de uitdrukking *in arren moede* (met boos, toornig gemoed). Het luidt in 't Ohd. *irri* (vertoornnd), Mhd. en Nhd. *irre* (verdoold), Ags. *yrre*, *eorre* (toornig), maar in 't Got. vindt men nog de *z* in *airzeis* (verdoold). Ook in 't Latijn assimileerde *rs* tot *rr* in het verwante *errare*.

Assimilatie van *rw* tot *rr* komt in 't Oud-Germaansch dikwijls voor, doch voor onze taal wijs ik slechts op *benard* van *benarren* van een oud **narw* (eng), met assimilatie en rekking der *a* over als ons *naar* met gewijzigde beteekenis. 't Ags. heeft *nearu*, Eng. *narrow*, Os. *naru*, adv. *narawo* (eng, drukkend).

Assimilatie van *td* tot *tt* vindt men bij:

Niettemin voor *niet de min*, waarin *de* instrumentalis is van het aanwijzend voornw., zoodat de vorm dus tamelijk wel overeenkomt met het Lat. *non eo minus*. Buiten samenstelling bleef de vorm *de* zoolang men dien nog begreep. Voegde men er den genitief *des* voor, dan verscherpte, onder den invloed der *s*, de *d* tot *t*; en uit den vorm *deste* bij comparatieven ontstond ten slotte ons *te* in zinnen als: „hij heeft *te* beter de zaak begrepen, naarmate” enz.

Uitentreuren voor *uit den treuren*, d. i. zonder treuren, zonder verflauwen en alzoo: zonder ophouden¹⁾.

Uitermate, door Hooft nog *uit der mate* geschreven; *mettertijd* voor *met der tijd*, en enkele mnl. samen koppelingen als *dattu* voor *dat du*, *datti* voor *dat di*, *bestu* voor *best du*, *mettesen* voor *met desen*, *mettien* voor *met dien*, enz.

Een voorbeeld van assimilatie der *ph* tot *pp* (later *bb*) levert ons *slabbakken*, dat bij Kiliaen nog onder den ouderen vorm *slappakken* wordt opgegeven, en oorspr. moet zijn uitgesproken met den klemtoon op de eerste lettergreep. Het is van *slap* en *hak* afgeleid en beteekent alzoo: *met slappe hakken loopen*, d. i. met slappe hielen²⁾, want dat *hak* oudtijds, evenals nu nog in het Groningsch,

¹⁾ Uitvoerig verklaarde ik die uitdrukking *Noord en Zuid* II (1879) bl. 203—214.

²⁾ 't Woord werd verklaard door Dr. M. de Vries, *Taalgids* I bl. 271 vlgg.

hiel beteekende, blijkt o. a. uit de uitdrukking: „dit of dat heeft niets om de hakken” (synoniem van „niets om 't lijf”), oorspr. van armoedige personen gezegd, die schoenen noch kousen aan hebben.

Ten slotte moeten wij nog wijzen op de assimilatie van de slotmedeklinkers van verbaalwortels met de *j* van het suffix *jan*, die ook niet zelden verkorting van den wortelklinker tengevolge had: een algemeen Germaansch verschijnsel, dat zich reeds had voorgedaan nog vóór het Nederlandsch als zoodanig zich gevestigd had: Zoo ontstond *bidden* uit *bedjan*, *liggen* uit *legjan*, *zitten* uit *zetjan*, *leggen* uit *lagjan*, *zetten* uit *zatjan*, *heffen* uit *hafjan*, *scheppen* uit *schapjan*, *wedden* uit *wadjan*, *beletten* uit *latjan*, *wekken* uit *wakjan*, *vertellen* uit *taljan*, *zeggen* uit *zagjan*, *beseffen* uit *saffjan*, *temmen* uit *tamjan*, *stremmen* uit *stramjan*, enz. enz.

Bij deze voorbeelden van *progressieve* assimilatie levert onze taal ook talrijke voorbeelden van *regressieve* gelijkmaking. Zoo gaat *nm*, evenals reeds in 't Oudfrank., waar men *ummahtig* en *ummilde* (goddeloosheid) vindt, in de spreektaal tot *mn* over bij samenstelling van *on* met woorden, die met *m* beginnen. In 't mnl. gebeurde dat ook in de schrijftaal, als bij:

Ommacht voor *onmacht*, bv. *Walew.* 8872, 10823, *Moriaen* 4103;

Esopet 43 vs. 16; *Rijmb.* 545, 9795, 17634, 18217; *Franc.* 3118.

Ommare voor *onmare* (gehaat, veracht), bv. *Rijmb.* 7026, 11070, 11417, 12649, 22596, enz.; *Franc.* 1952, 2838, 3404, 3455, 4080; *Sp. Hist.* I¹, 49 vs. 12; *Rose* 331; *Melibeus* 843.

Ommate voor *cnmate* (adj.: buitensporig) *Rijmb.* 29954; *Melib.* 1472.

Ommate voor *onmate* (subst.: buitensporigheid); *Heiml.* 1522; *Rijmb.* 5320, 6796, 18777, 20408, 27829; *Rose* 3166; *Mask.* 865, 1152; *Lsp.* I 29 vs. 132; III 26 vs. 11.

Omminne voor *onminne*, *Rijmb.* 29632; *Heelu* 260.

Ommoghenlic voor *onmoghenlic*, *Rijmb.* 24424.

Omgekeerd vindt men assimilatie van *mn* tot *nn* bij *vennoot*, met verkorte *e* voor *veennoot*, reeds in mnl., waar echter de lange klinker bleef bij *veinootinne* (echtgenoot) *Nat. Bl.* VI 862. *Vennoot* toch beteekent genoot of lid van een *veem*, d. i. gezelschap, vereeniging. Zoo spreekt Hooft, *Gedichten*, 148, 3 van „de veem der zanggodinnen” in zijn gedicht op Anna Visscher. Vgl. verder Hooft's *Ned. Hist.* fol. 160 en Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 417. Nog bestaat het woord voor handelsvereeniging o. a. te Amsterdam en te Groningen, waar men verschillende hoedenveemen kent ¹⁾).

Assimilatie van *kn* tot *nn* is bekend uit de gewone samensmelting van *ik* met het ontkennend partikel *ne* in het mnl. tot *inne*,

¹⁾ Over den ouderen vorm en de vroegere beteekenis van het woord spreken wij beneden.

in. Zoo smolt ook in het mnl. *tn* tot *nn* samen in de verbinding van dat partikel met *dat*, *het* en *et* tot *dan*, *hen*, *en*.

Assimilatie van *tl* tot *ll* vertoonen:

Pollepel, reeds bij Kiliaen naast *potlepel* opgegeven, doch in het Groningsch in den geassimileerden vorm tegenwoordig nog onbekend. *Preulen* voor *preutlen*, *protelen*, dat bij Kiliaen in plaats van ons *pruttelen* staat opgeteekend.

Holland voor *Holtland*¹⁾ en dus reeds vroeg geassimileerd vóór nog *ol* vóór *t* tot *ou* kon overgaan. Toch treffen wij het nog in ongeassimileerden vorm aan in het oudste stuk, waarin het woord voorkomt, namelijk eenen giftbrief van 26 Juli 1083 aan de Egmondse abdij geschonken door Dirk V, die zich daarin *Holtlandensium comes* noemt²⁾. Evenals *Holtland* tot *Holland* assimileerde in het mnl. ook *Scotland* tot *Scolland*, bv. *Sp. His.* III⁷, 12 vs. 39; IV¹, 46 vs. 203; IV², 6 vs. 33, 39; *Velthem* VI 7 vs. 57; *Lanc.* II 1218, III 13613, 14109, 14145.

Zoo ging ook *dl* in *ll* over bij:

Rillen, waarschijnlijk voor **ridlen*, dat dan oorspr. alleen zal beteekend hebben: beven van koorts, en alzoo synoniem zal geweest zijn van *ritsevelen*, dat men viudt bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 111, en dat afleiding is eener samenstelling van *evel* (ziekte) met het door Kiliaen opgegeven *ritse* of *ridse*, bijvorm van *rede*, een' in het mnl. meermalen voorkomenden naam voor *koorts*, bv. *Nat. Bl.* III 138, V 347, VII 254, VIII 430, 865, 868, IX 237, 585, X 362, 651, XII 1169, 1181, 1185; *Rijmb.* 2285; *Sp. Hist.* III², 7 vs. 59. Het Ohd. heeft *rito*, het Mhd. *rite*.

Smullen voor **smudlen*, waarvan het bestaan kan vermoed worden uit het door Kiliaen opgegeven *smodderen*, dat lekker, ook gulzig eten beteekent, en afgeleid is van een adj. *smodder*, smerig, ook door de dichters van de 16de, 17de en 18de eeuw gebruikt in de samenstelling *smoddermullen*, d. i. zoenen, eig. likken.

Snol, gemeen wijf, waarschijnlijk uit *snoodle*, *snoodel* geassimileerd met verkorting van de scherp volkomen *o*. *Snoodel* als afleiding

¹⁾ Zie Kluit, *Historia Critica* 1 2 p. 33-53 en vgl. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Handboek der Mnl. Geographie*, 2de dr. 's-Grav. 1872 bl. 218 vlg. Ongeveer dezelfde naamsafleiding vindt men ook reeds bij Beka, volgens de vermeerderde vertaling van diens kroniek (bij Matthaëus, *Analecta* III p. 10): „Nader Duytscher talen ist geheten *Holtlant*, want daer veel houts ende bosch in plach te wassen, maer nu hetet *Hollant*, want daer een letter uyt is gesneden.”

²⁾ Zie het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (uitg. L. Ph. C. van den Bergh) I (1866) bl. 57. Wel vindt men in een stuk van 2 Mei 1064 reeds *Hollandt* (*Oorkb.* bl. 56), doch dat stuk, eene schenkingsacte van Hendrik IV aan Utrecht, bestaat niet meer, zooals de andere, van Dirk V, in origineel op het Rijksarchief. Er is slechts een afschrift uit de 14de eeuw van over in het *Liber catenatus* fol. 102 verso.

van *snood* (oorspr. gering, later slecht) is, in de beteekenis van gering van aanzien of verstand, armoedig, verachtelijk, in 't mnl. nog vrij gebruikelijk, bv. *Walew.* 8910; *Limb.* III 1315; *St. Christina* 1204; bijvorm *snuedel*, d. i. *sneudel*, *Sp. Hist.* IV³, 28 vs. 53; en vandaar *snedel* (evenals *krepel* van *krepel*, *knekel* van *kneukel*) *Mnlp.* I 3132, II 1890.

Mellijc, een mnl. woord, dat *klein*, *matig* beteekent, uit *medlijc*, *midlijc* geassimileerd is en voorkomt *Nat. Bl.* III 3352, *Seghelijn* 8989¹⁾. Ook het Ags. heeft *medlic*.

Eenzoo heeft er assimilatie van *dl* tot *ll* plaats gehad bij de volgende woorden, die echter slechts met ééne *l* geschreven worden, omdat de voorafgaande klinker volkomen bleef:

Goelijk voor *goedlijk*, reeds geassimileerd in het Ohd., waarin men naast *guotlih* ook *guollih* vindt, en ook in het Oudfrank., waarin *guolicheide* (roem) wordt aangetroffen.

Kwelijk voor *kwaadlijk*, alleen als adv.

Leelijk voor *leedlijk*, oorspr. alleen adv., later ook adj. en zelfs zoozeer in zwang geraakt, dat het in de middeleeuwen nog gewone *leed* er als adj. geheel door verdrongen werd, behalve in de uitdrukking *met leede* (d. i. ongunstige, leelijke) *oogen*, en in de verbinding *lief en leed*, waar de vorm *lief* bewijst, dat wij in *leed* nog met een substantievisch gebruikt adj. te doen hebben. In de oudere Germ. talen verftoont de vorm nog geene assimilatie: Ohd. *leidlih*, Ags. *lâdhlic*, Os. *lêdhlik*, Oudfriesch *leedlik*; doch het mnl. heeft reeds *leelijk*, gewoonlijk met ééne *l*, doch *Lsp.* I 42 vs. 143, III 15 vs. 230 nog met dubbele *l*, geschreven. Bij assimilatie kon ook de klinker verkort worden en vandaar in dialect *lellik*, *lelk* (zooals in Groningen), *lillik* (zooals in Overijssel, Gelderland en Zeeland)²⁾.

Bruiloft voor het door Kiliaen opgegeven *bruydloft*, Oudnoorsch *brudhlaup*, Ohd. *bruthlauft*, *brutlauft*, Mhd. *brutlauf*, later (bv. bij Luther) *brautlauf*, Ags. *brydhleap*; dus samengesteld uit *bruid* en eene afleiding van *loopen*, zoodat het oorspr. beteekent: de plechtige optocht, waarbij de bruidegom zijne bruid naar zijne woning leidt, en waarmeê men de Latijnsche uitdrukking *uxorem ducere* kan vergelijken³⁾. Voor den overgang van *p* tot *f* vóór *t* vergelijkte men *koft* van *koopen*, *verknoft* van *verknoopen*, *geroft* van *geroepen*, *kroft* van *krypt*, waarbij de *f* weêr, evenals bij tal van andere woorden in *ch* overging. Van-

¹⁾ Terecht gist Dr. J. Verdam, dat het ook moet gelezen worden *Cavel* en *EL* vs. 766. Zie *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 124 vlgg.

²⁾ Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VI bl. 284—293.

³⁾ Zie Dr. L. A. te Winkel, *Nieuw Ned. Taalmagazijn* III (1856) bl. 207—213.

daar *kocht*, *verknocht*, *gerucht*, *krocht*, en vandaar ook in 't mnl. *brulocht*, waarnaast met verkorten klinker en dubbele *l*, als herinnering aan de assimilatie van *dl*, ook *brullocht*, bv. *Torec* 180, 328, 2810, 3433, 3734, *Moriaen* 4626, 4630, 4650.

Roeland voor *Roedland* ¹⁾).

Assimilatie van *nl* tot *ll* komt voor bij:

Balling voor *banling*, welke beide vormen Kiliaen opgeeft.

Elf voor *eenlijf*, evenals in 't Hd. *elf*, Mhd. *eif*, *eilif*, Os. *ellebhan*, Eng. *eleven*, Ags. *elf*; maar in die laatste taal vindt men ook nog *endleofan*, *andleofan* (voor *ánleofan*), evenals in 't Ohd. *einfif*, Got. *ainlif*. Het eerste deel is dus *een*, evenals het *twee* is bij *twaalf*; maar de *lf*, die er van *lif* overschoot, is nog niet voldoende verklaard. Men meent, dat *elf* en *twaalf* beteekenen: één, twee over de tien, en brengt *lif* dan tot eenen wortel, die *over zijn* beteekent, hetzij, met het oog op het Littauwsch, *lik* (vanwaar het Hd. *leihen*), hetzij *lip* (vanwaar ons *lijven* in *belijven*, *blijven*.)

Elk voor *eenlik*, Ohd. *einlih*, samenstelling van *een* en *lih*, *gelih*, *galih* en *calih*, dat eig. hetzelfde adj. is als ons *gelijk* en dus ook die beteekenis heeft, maar, met een subst. in 't meervoud verbonden, *ieder* beteekent. Zoo is het Ohd. *leidogilih* te vertalen met: allerlei leed; en *allero manno calih* met: ieder man. Het Ohd. *einlih* — *einlih* beteekent *sommigen* — *anderen*; en ook bij ons heeft *elk* reeds in het oudste mnl. de beteekenis van *iedereen* ²⁾). Het was toen nog niet samengesteld met *ander*, en men zeide dus bv. „elk groette anderen” in plaats van ons: „zij groetten elkander”; of: „elc lach in anders armen”, in plaats van ons: „zij lagen in elkanders armen.” Dezelfde beteekenis heeft ook:

Malkander, dat men het eerst aantreft *Mnlp.* II 1466, maar dat vroeger steeds gescheiden werd in *mallije* en *ander*. *Mallije* nu is geassimileerd uit *manlije*, dat men nog dikwijls aantreft, bv. *Walew.* 8053; *Moriaen* 492, 494, 658; *Torec* 1159, 1473; *Vanden Levene Ons Heren* 46, 2826, 4113. Het beteekent *ieder*, daar het eene samenstelling is van *man* en *lijk*, evenals *elk* van *een* en *lijk*. Ook het Ohd. heeft in dezelfde beteekenis *mannilih* en *manniclih* voor een ouder *mannolih* of *mannogilih*; 't Mhd. heeft *mannegelich*, *menneclich*, 't Nhd. *männiglich*.

Spalling voor *spanling*, speenvarken, van *spanen*, bijvorm van *spenen*.

¹⁾ Zie *Bladz.* 171.

²⁾ Eigenaardig is in het mnl. nog de nieuwe samenstelling van *elk* (waarin men het oude *lijk* reeds niet meer herkende) met *like* tot *elkerlike*, bv. *Walew.* 2665, 7235; *Moriaen* 4411.

Spillemagen voor *spinlemagen* (Ags. *spinlmagas*, Mhd. *spinnelmäge*), d. i. bloedverwanten van de *spillezijde* (Vondel, v. Lennep VIII bl. 23) of *spinnelzijde* (Ags. *spinlhealf*) of *spillehand*, d. i. moederszijde, zoo genoemd naar den *spinnel*, *spinle*, *spille* van het spinrokken, reeds in geassimileerden vorm: *spille*, *Reinaert* I 832, *St. Franc.* 10053. Het komt ook voor in *spilleleen*, waarin ook vrouwen konden opvolgen, tegenover *zwaardleen*, dat alleen op mannen kon overgaan. Tegenover *spillemagen* stond zoo ook *zwaardmagen*, Mhd. *swertmäge*, naast Ags. *spermagas*; tegenover *spillezij* stond *zwaardzij* (*Heelu* 154).

Grolle, de naam van het stadje in de graafschap Zutphen, dat ook wel *Groenloo* wordt genoemd, is geassimileerd uit *Gronloo* met verkorten klinker vóór twee medeklinkers in plaats van *Groonloo*, waarin *groon* de Saksische vorm is van het Frankische *groen*¹⁾. In de volkstaal is *hullie* voor *hunlie*, d. i. *hunlieden* zeer gewoon naast *jullie* (gij lieden), *wullie* (wij lieden) en *zullie* (zij lieden).

In het mnl. kwamen niet zelden drie andere woorden voor, waarbij assimilatie van *nl* tot *ll* valt op te merken, ofschoon wegens den voorafgaanden langen klinker de *l* slechts eenmaal geschreven wordt, namelijk:

Pijlijke voor *pijnlijke* (moeielijk en vandaar lastig) *Stoke* VI 290; *Limb.* IV 110, VIII 1217; *Flandrijs* I 342; *Maskaroen* 229; ook bij Plantijn en Kiliaen, die het met *moedwillig* vertalen. In den zin van *dartel* komt het voor bij Joan de Brune, *Bankket-werk* I (1660) bl. 176. Zoo ook leest men *pijlicheit* in *St. Christina* 659; *St. Lutgardis* 640; Kausler's *Rijmkr.* 1532.

Lilaken voor den meer gewonen, ook door Kiliaen opgegeven vorm *lijnaken*, linnen laken, bv. *Alex.* X vs. 790. Ook het Mhd. heeft *lilachen*, *lilach* naast *linlachen*, Ohd. *linlahhan*.

Scolaken, bv. *Walew.* 3129, 6120 voor *scoenlaken*, dat o. a. voorkomt *Floris* 1918; *Lanc.* III 14631. De vorm *scoetlaken*, *Alex.* X 789, is stellig verschrijving voor *scoellaken*. De beteekenis van 't woord is niet in 't bijzonder schoon, rein laken, maar tafellaken in 't algemeen.

Uit het Hd., misschien door bemiddeling van het Fransch, namen wij nog een woord over, waarin *nl* tot *ll* geassimileerd was, namelijk *forel*, *forelle* voor **forenle*, verkleinwoord van den vischnaam, die in 't Mhd. *forhen*, Ohd. *forhana* luidt. Ware het een Ned. woord, dan moest de *f* eene *v* zijn. Inderdaad bezitten wij als naam voor een anderen visch *voorn* of *voren*.

Assimilatie van *rl* tot *ll*, waarvan ééne *l* na eenen volkomen klinker niet geschreven wordt, zien wij in *schielijk* voor *schierlijk*, welke beide vormen bij Kiliaen nog voorkomen. Het eerste gedeelte,

¹⁾ Zie Dr. Kern, *Taalgids* VII bl. 302. Over *loo* zie boven bl. 195.

schier, wordt in de 17de eeuw nog vaak gebruikt in de uitdrukking *schier of morgen*, d. i. van daag of morgen, bv. bij R. Vischer, Coster, Hooft, Paffenrode, enz. ¹⁾, maar is in dezelfde betekenis als *schielijk* een zeer gebruikelijk woord in het mnl. bv. *Walew.* 255, 257, 260, 416, 843, 2520; *Moriaen* 111, 499, 1266, 1395; *Torec* 115, 155, 160, 164, 370 enz. enz. Den vorm *schierrijk* met progressieve assimilatie vindt men bij Spieghele, *Hertspieghele* (uitg. 1694) bl. 74, 85, doch ook *schielijk*, aldaar bl. 71.

De assimilatie van *ur* tot *vr* is in 't mnl. zeer gewoon bij de genitieven *mijure*, *dijure*, *sijure*, *eenre*, *geenre*, die in den regel tot *mire*, *dire*, *sire*, *eere* en *geere* overgaan. In ééne plaatsnaam kennen wij die assimilatie nog, namelijk in *Zaardam* voor *Zaanredam*. De Zaandammers noemen zelf hunne woonplaats *Serdam* ²⁾ en denken daarbij misschien, zooals somtijds ook anderen doen, aan *Czaar Peter's* verblijf aldaar; doch lang vóór het stadje daaraan zijne beroemdheid te danken had, werd het *Sardam* of *Saerdam* genoemd, bv. door Huygens, *Hofwijck* vs. 2219, *Trijntje Cornelisz I*, 1 vs. 21; 2 vs. 195 (*Korenbl.* I bl. 372, 567, 574).

Na syncope der *e* assimileerde in 't mnl. *desere*, *desre* tot *derre*, vrouw. genit. en dat. sing. en genit. plur. van *deze*, evenals ook in het Mhd. *dirre* de gewone vorm is voor den mann. nomin., den vrouw. genit. en dat. sing. en den genit. plur. *disre*.

Assimilatie van *ts* tot *ss* vindt men bij:

Hissen, in onze spreektaal en ook in de mnl. schrijftaal, bv. *Lsp.* II 52 vs. 5; *Seghelijn* 636; Hooft, *Ned. Hist.* 913, Vondel, V. Lennep VIII bl. 620 vs. 1130, voor *hitsen*, oorspr. *hetsen*, opjagen, welken vorm Kiliaen nevens den anderen opgeeft. Zoo het niet uit het Mhd. *hetzen* is overgenomen, moet het beschouwd worden als afgeleide vorm van een ouder **hetten*, beantwoordend aan 't Mhd. *hetzen*, Os. *hetian*, Ags. *hettan* (vijandelijk vervolgen), eene afleiding van *haat*.

Hossen voor *hotsen* met den bijvorm *hutsen*, door Kiliaen opgegeven met de beteekenis van door elkaar schudden; vandaar *hutspot*, door elkaar geschud eten, met wortelen als hoofdbestanddeel. Evenals *hetsen* van *hetten* is *hotsen* van *hotten* afgeleid, dat nog alleen maar van het stremmen of schiften van melk gezegd wordt, maar vroeger niet alleen van „goed of slecht gaan”, maar ook van schokken, o. a. blijkens de samenstelling *hotweg* (oneffen, hobbelige weg). Dr. Van Helten zag er ³⁾, en ik meen terecht, hetzelfde woord in, als het Got. *hvótjan* (driegen). Daaraan toch kon bij ons beantwoorden een vorm **woeten*,

¹⁾ Zie Dr. M. de Vries, *Hooff's Warenar* bl. 103.

²⁾ Zie *Onze Volkstaat* I bl. 44.

³⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 173-179.

maar ook, met synaloephe der *w*, een vorm *hoeten*, waarvan het frequentatief *hoetelen*, in de beteekenis van mishandelen, in de 17e eeuw dikwijls voorkomt. *Hotten* nu staat tot *hoeten* als *blom* tot *bloem*, *Grolle* tot *Groenloo*. Van denzelfden wortel, namelijk Germ. *hwat*, Indo-Germ. *quad* (vanwaar Lat. *cadere*, slaan, stooten), die aandrijven, scherpen beteekende, kwam ook ons *wetten*, Ags. *hrettian*.

Klis, reeds in 't mnl. *classe* (*Belg. Museum* I bl. 118 vs. 17) voor *klitse*, *kletse*, afleiding van *klittle*, *klit*, dat Kiliaen opgeeft en dat nog wel gebruikt wordt, of *klette*, Ohd. *chletta* en *chletto*, Mhd. *klette*, *klete*. De oudste vorm schijnt *klat* of *klatte* geweest te zijn, dien men niet alleen bij Hooft, *Warenar* Iste Bedr. 4de Toon. (uitg. De Vries, bl. 20) aantreft, maar ook in de samenstelling *sneeclatte* (sneeuwballen) *Martijn* I 390, en waaruit evenzoo *klitse* ontstond, dat assimileerde tot *klasse*, *Mnlp.* IV 110 en Hildegasberch bl. 84 vs. 21. Een bijvorm met *d*, te vergelijken met Ags. *clidhe*, namelijk *kladde*, wordt door Kiliaen opgegeven als synoniem van *klisse*, en is in Groningen, Friesland en Noordholland nog in gebruik. Vastkleven, oepenpakken is de grondbeteekenis.

Krijtschen, reeds in 't mnl., waar het zoowel zwak vervoegd wordt (*Walew.* 8159; *Lanc.* II 4535) als sterk (*Walew.* 10606; *Floris* 2941), en in het Mhd. *krischen* geassimileerd uit *krijtschen*, dat onder den vorm *crijtsen* wordt aangetroffen *Reinaert* II 6312 en ook in verband tot *krijten* (in 't mnl. nog = schreeuwen) als grondwoord moet worden aangenomen.

Mes voor *mets*, dat ook door Kiliaen wordt opgegeven en eene afleiding is van een ww. **meeten* (snijden), Got. *maitan*, Ohd. *meizan*, dat ook in 't Oudnoorsch *meitill*, Ohd. *meizil*, Nhd. *meiszel*, houweel, opleverde, en ons mnl. *metsen* (houwen, hakken en vandaar *metselen*, *Sp. Hist.* I¹, 16 vs. 34, Hooft, *Geeraert van Velzen* vs. 37; in de bijzondere beteekenis van *begraven*: *Ferguit* 3556; *Walew.* 9903) met de afleidingen *metser* (steenhouwer, bouwkundige), *metselen*, *metselaar*¹⁾.

*Beslissen*²⁾, niet geassimileerd uit **beslichtsen*, bijvorm van *be-*

¹⁾ Dr. F. Kluge, *Etym. Wörterbuch*, Straszburg 1883 p. 224 keurt, ik weet niet waarom, deze afleiding van *mes*, Hd. *messer* af, en acht het verminkt uit **metsas*, dat in 't Ags. als *meiseax* (spijssaks. d.i. spijssmes) voorkomt, en in het Ohd. *mas-sahs*, *mezzi-sahs* (naast *mezzirahs*) luidt, doch behalve dat de andere afleiding veel eenvoudiger en door vormen als *metsen* gesteund wordt, moet er, ten minste voor het Ohd. een onwaarschijnlijke overgang van *s* tot *r* aan het begin van het tweede lid der samenstelling bij worden aangenomen.

²⁾ De verschillende beteekenissen, waarin het woord voorkomt, vindt men bij Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, II bl. 310 vlgg.

slichten, *beslechten*, zooals men wel eens meent, maar van *beslitsen*, eene afleiding van *beslijten*, dat in dezelfde beteekenis als *beslissen* voorkomt bij Hildegarsberch, bl. 3 vs. 206, bl. 54 vs. 133. Ook het simplex *slijten*, dat eig. verscheuren, vernielen beteekent, wordt in de beteekenis van *beslissen*, *afdoen* gebruikt door Vondel (Van Lennep V bl. 368), die spreekt van een „krijghskrackeel te slijten” en door Hooft, die meer dan eens spreekt van het „slijten van zaken.” Evenals van *slijten*, *slitsen* en *slissen*, kwam ook

Splissen, bv. bij Vondel (Van Lennep III bl. 89) voor *splitsen* van *splijten*. Zie ook *Inform. upl stuck der verpond.* (uitg. Fruin) bl. 481: *innesplissen* eigenaardig gebruikt van stukken land, die in andere geëncleaved liggen, en dus die andere als 't ware splitsen door er in te dringen.

Assimilatie van *ds* tot *ss* of, bij voorafgaanden volkomen klinker, tot *s*, ziet men in:

Asem voor *aadsem*, vooral in de spreektaal gebruikelijke bijvorm van *adem*, van denzelfden wortel *adh* met anderen uitgang.

Wasem voor *waadsem* van eenen Germ. wortel *hwadh*, die koken beteekent, en o. a. het Got. *hwatho* (schuim) en *hwathjan* (schuimen) opleverde.

In het mnl. vindt men nog *smisse*, *Rose* 12735, of *smesse*, *Stoke* V 356 voor *smidse*, smidswerkplaats.

Zeer gewoon is in onze taal assimilatie van *chs* tot *ss*. Verscheidene voorbeelden zijn er van, namelijk:

As (wagen-) voor *achs*, Ohd. *ahsa*, Mhd. *ahse*, Nhd. *achse*, Ags. *eax*, 't zelfde woord als het Skr. *aksha*, Lat. *axis*; vgl. Gr. *ἄξων*.

Bus voor *buchs*, Ohd. *buhsa*, Mhd. *bühse*, Nhd. *büchse*, Eng. *box* (doos), oorspr. alleen kokertje, in 't bijzonder voor geneesmiddelen, en van palmbout vervaardigd, van 't Lat. *buxeus* (palmbouten), later voor kokers van veel grootere afmeting, tot kanonnen, *donderbussen*, toe. Voor schietgeweer was *bus* vroeger een zóó gewoon woord, dat het *buskruid* er zijnen naam aan ontleende. Toen het later daarvoor in onbruik geraakt was, namen wij het voor jachtgeweer uit het Hd. weêr over onder den eenigszins gewijzigden vorm *buks*.

Das (diernaam) voor *dachs*, Ohd. en Mhd. *dahs*, Nhd. *dachs*.

Daar het dier zich een kunstig winterverblijf in den grond bereidt, mag men den naam vergelijken met het Skr. *takshan*, Gr. *τέκτων* (timmerman). ¹⁾

Dissel, wagenmakers- en kuipers-bijl, voor *dichsel*, Ohd. *dehsala*, Mhd. *dehsel*. Vandaar kwam ons werkwoord *bedisselen*, netjes

¹⁾ Zie over dit en andere diernamen op s Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 22 vlgg.

afhakken, vervolgens in orde brengen ¹⁾. 't Woord is stamverwant met *das*.

Disselboom, voor *diessel*, zooals Kiliaen opgeeft, en dat voor *dichsel*, Ohd. *dihšala*, Mhd. *dihsel*, Nhd. *deichsel*, Ags. *thíxl*, *thisl*.

Drost voor *drossate* (of *drussate*), zooals het woord in 't nml. nog luidt, bv. *Walew.* 43; *Torec* 1372; *Moriaen* 248, 2049, 2056, 2077, 2096, 2165; *Ferguut* 2829, 4965; *Sp. Hist.* III², 44 vs. 53, III⁷, 4 vs. 100, III⁸, 76 vs. 82; IV², 40 vs. 37 enz. Het staat voor *drochsate*, d. i. spijszetter, want het eerste deel van het woord beantwoordt, op den afleidingsuitgang na, aan 't Got. *drauhsna* (stukje of beetje), en zoo werd het de naam voor den hofmeester, synoniem van *seneschalk*. Als aanzienlijk hofbeambte werd de drost later een rechterlijk ambtenaar.

Los (diernaam) voor *lochs*, Ohd. en Mhd. *luhs*, Nhd. *luhs*, Ags. *lox*, de ver ziende, van den wortel *luc*, zien, waarvan ons *licht*, enz. is afgeleid. De Grieken hebben hetzelfde woord in genasaleerden vorm, *λύγξ*, dien wij overnamen, zoodat ook wij het dier soms *lynx* noemen.

Os voor *ochs*, Got. *auhsa*, Ohd. *ohso*, Mhd. *ohse*, Nhd. *ochse*, Ags. *oxa*, Eng. *ox*, Os. *ohso*, Oudfrank. *ohsso*. 't Is hetzelfde woord als het Skr. *ukshan* (stier) en samengesmolten uit **vakshan*, dus van den wortel *vak*, die ons *wachsen*, *wassen* (groeien) opleverde. *De sterke* is dus de grondbeteekenis van os. Misschien komt het Lat. *vacca* (koe) van denzelfden wortel.

Tessel, ook wel *Texel* geschreven, voor *Tehsul*, d. i. het Zuidelijkste eiland aan de Friesche kust, beschouwd uit het oogpunt van den Noordschen schipper, die daarom het meest Noordelijke *Norderney* noemde. *Tehs* in superlatiefvorm vinden wij in het Got. *taihsva*, Ohd. *zesawa* (*zeshawa*), d. i. *rechter*. Het is stamverwant met het Lat. en Grieksche *dex* in de comparatiefvormen *dexter* en *δεξιτέρος* (*rechter*). Wie met het aangezicht naar het Oosten gekeerd is, heeft het Zuiden aan zijne rechterhand. Vandaar dat om het begrip Zuiden uit te drukken, woorden gebruikt konden worden, die oorspr. rechts beteekenen. Zoo beteekent ook dit *Tehs* Zuid in *Teisterbant*, d. i. *Tehsiterbant*, de Zuidelijke streek aan de overzijde van den Rijn, ook *Toxandria*, d. i. *Tohsan-dria*, of *Toxandria*, d. i. *Tohs-vandria*, het land der Zuiderlingen, genoemd ²⁾.

Vlas voor *vlachs*, Ohd. *flahs*, Mhd. *vlahs*, Nhd. *flachs*, Ags. *fleax*, Eng. *flax*, van den Germ. wortel *vlech*, Indo-Germ. *plec*, die ook ons *vlechten*, Lat. *plectere* opleverde.

¹⁾ Zie daarover Dr. W. L. van Helten en Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* III bl. 289 vlg., IV bl. 1 vlgg.

²⁾ Zie Dr. H. Kern, *Versl. en Mededeel. der Kon. Acad. Afd. Lett.* II 2 bl. 329—332.

Vos voor *vochs*, Ohd. *fuhs*, Mhd. *vuhs*, Nhd. *fuchs*, Ags. en Eng. *fox* ¹⁾.

Was (der bijen) voor *wachs*, Ohd. en Mhd. *wahs*, Nhd. *wachs*, Ags. *veax*, Eng. *wax*, Oudfrank. *wahs*.

Wassen (groeien) voor *wachsen*, Got. *vahsjan*, Ohd. *wahsan*, Mhd. *wähsen*, Nhd. *wachsen*, Ags. *veuxan*, Os. *wahsan*, Oudfrank. *wahson*.

Wissel voor *wichsel*, Ohd. *wehsal*, Mhd. *wehsel*, Nhd. *wechsel*, Os. *wehsal*, Oudfrank. *wihsil*, verwant met het Lat. *vices* (beurten).

Zes voor *zechs*, Got. *saihs*, Ohd. en Mhd. *sehs*, Nhd. *sechs*, Ags. en Eng. *six*, Os. *sehs*, verwant met het Lat. *sex*, Gr. ἕξ.

In het mnl. assimileerde *achsel* tot *assel*, bv. *Nat. Bl.* III 1652, XII 379; *Limb.* IV 1809. Het woord luidt Ohd. *ahsala*, Mhd. *ahsel*, Nhd. *achsel*, Ags. *eaæl*, Os. *ahsla*. Een bijvorm: Ohd. *uohsana*, Mhd. *uohse*, *üehse*, Ags. *ôxn*, *ôcusla*, wijst op het bestaan van een **oechsel* of **oeksel* in onze taal, dat met bekende verkorting van *oe* tot onvolkomen *o* als *oksel* het tegenwoordig alleen gebruikelijke woord bij ons is.

Ook een ander woord in het mnl. vertoont deze assimilatie, namelijk *Sassen* voor *Saksen*, *Sp. Hist.* III⁷, 11 vs. 84; IV¹, 46 vs. 101, 127; *Stoke* I 43, 64, 76, 130, 301, 982 enz. (vgl. ook *Sassenheim*; bij *Stoke* I 583, 870: *Zassenem*), Ohd. *Sahson*, Mhd. *Sahsen*, Nhd. *Sachsen*, Ags. *Seaxas*, afgeleid van Ohd., Mhd. en Os. *sahs*, Ags. *seax*, kort zwaard, oorspr. steenen mes (vgl. 't Lat. *saxum*, steen). Terwijl bij ons het woord *Sassen* verloren ging, namen wij het Hd. woord over, doch volgens de uitspraak en dus als *Saksen*. De datief plur. van den volksnaam kwam in gebruik als naam van het land, evenals bij *Beieren*, *Pruisen*, *Zwabben*, enz.

Bij voorafgaanden volkomen klinker assimileerde *chs* tot *s* in: *Brasem* (visch) voor *braachsem*, Ohd. *brahsima*, *brahsina*, Mhd. *brahsen*, *brasen*, Nhd. *brassen*.

Deesem voor *deechsem*, ofschoon ook reeds het Ags. *thaesma* heeft; doch het is afgeleid van den wortel van *dijen*, Got. *theihan*, Ohd. *dihan*, Ags. en Os. *thihan*. Bij ons *deeg* ging de *h* in *g* over.

Een enkel voorbeeld van assimilatie der *gs*, als *chs* uitgesproken en in 't mnl. ook zoo geschreven, tot *ss* levert ons *misschien* voor *messchien* en dat weder voor *masschien*, bv. *Limb.* I 1688, 2422, III 416, 614, VI 80; *Piramus en Tysbe* vs. 126) *Belg. museum* X bl. 93), *Leven van Jezus*, cap. 82, 169, 176. *Masschien* nu is geassimileerd uit *machscien*, dat ook Kiliaen nog naast *misschien* opgeeft, en dat o. a. voorkomt *Alex.* VI 687, *Limb.* I 1128, IV 396. Evenzoo vindt men met voorgevoegd *ge* den vorm *machghescien* bij *Stoke* V 458. Het is dus met *mogen* in den zin van

¹⁾ Zie over de afleiding Dr. P. J. Gosijn, *Taal en Letterbode*, V bl. 65 vlg.

kunnen samengesteld, evenals het synoniem *mogelijk* er van afgeleid is. Vgl. ook het mnl. *machlichte* (= het kan licht zijn), *Torec* 1561; *Sp. Hist.* I⁷, 30 vs. 9; *Floris* 411.

Assimilatie van *kt* tot *tt* vertoont het woord *litteeken* voor *lijcteecken*¹⁾, dat in de oorspr. beteekenis van blijcteecken, herkenningsteecken, bewijs, in het mnl. herhaaldelijk voorkomt, bv. *Reinaert* I 2302; *Walew.* 6424; *Lanc.* III 20364, 20368, 20380; *Rijmb.* 9314, 9529, 9803, 29168, 30431; *Sp. Hist.* I⁵, 31 vs. 37; III⁶, 4 vs. 34. De geassimileerde vorm *litteeken* of *luteeken* komt in het mnl. ook reeds dikwijls voor, bv. *Walew.* 2687, 6487, 6583; *Moriaen* 697; *Torec* 3717; *Rijmb.* 6350, 7030, 8832, 14514, 21678, 23447; *Lsp.* I 42 vs. 81, II 52 vs. 95. De nieuwe beteekenis: spoor van eene oude wond, is in 't mnl. zeldzaam, doch komt wel voor, o.a. *Rijmb.* 26914.

Assimilatie van *et* en *ed* tot *tt* vindt men in de vervoeging van het eigenaardige werkwoord *hebben*, dat zich vooreerst reeds hierdoor onderscheidt van de andere Germaansche woorden, dat het zich aan de wet der klankverschuiving schijnt onttrokken te hebben en alzoo etym. verwant moet heeten met het Lat. *habere*. Verder vertoont het, als van eenen wortel *hav* afgeleid, assimilatie van *ej* tot *bb* in den inf., het part. praes., het praes. conj. en het praes. ind., behalve in den tweeden en derden persoon enkelvoud *heves*, *hevel* of *heeft*, waar toch nog de umlaut als een in de vervoeging der Nederl. werkwoorden ongewoon verschijnsel valt op te merken. Verder assimileerde het imperf. *havede*, *havde* tot *hadde*, *had* en het deelwoord *gehavd* tot *gehad*. In de andere Germaansche talen luiden de vormen: Got. *habaida*, *habaiþs*, Ohd. *habêta*, *gihabêt*, Mhd. *habete*, *hâte*, *gehabet*, *gchapt*, Nhd. *hatte*, *gehabt*, Ags. *haefde*, *haefed*, Os. *habda*, *gihabd*, Oudfrank. *habda*, *hatta*, Oudfriesch *hede*, *heved*, zoodat assimilatie in het imperf. reeds in 't Oudfrank. en Oudfriesch voorkomt, evenals in 't Mhd. en Nhd., doch in het part. uitsluitend Nederlandsch is, behalve dat het Middelnederduitsch er ook voorbeelden van oplevert.

Opmerking verdient nog een dialectische bijvorm van *hevet*, *heeft* (Got. *habaiþh*, Ohd. *habêt*, Mhd. *habet* als houdt, *hât*, als hulpww., Nhd. *hat*, Ags. *hafaðh*, *haefdh*, Os. *habhad*, *habhid*, Oudfrank. *hevit*, Oudfriesch *heth*). Die bijvorm luidt geassimileerd in overeenstemming met het Mhd. Nhd. en Oudfriesch, *heet* (in Brabant), *het* (bv. te Amsterdam; ook in Groningen) en *heit* (bv. te Rotterdam). Men vindt die vormen ook soms geschreven, vooral in het kluchtspel, waarin de volkstaal wordt weêrgegeven, bv. *heet*: *Player-water* 7, 264, 299, 351, 406; Brederoo, *Sp. Brab.* 63, 696, 698.

¹⁾ Zie eene uitvoerige behandeling van het woord door Dr. A. de Jager, *Nieuw Archief* bl. 57—70.

vlg., 1470; *het*: *Playerwater* 134, 123; Brederoo, *Sp. Brab.* 314, 350, 435, 553, 610 vlg.; *heit* voor *hevit* (evenals *peinzen* voor *pensjen*, *deinzen* voor *densjen*, *einde* voor *endi*): Huygens, *Voorhout* vs. 6, 347; *Zedepr.*: *Een onwetend medicyn* vs. 26; *Dagwerck* 458; *Hofwijck* 1741.

Evenals *heet* tot *heeft* staat in het Brabantsch ook *hoot* tot *hoofd*, een vorm, die in de mnl. gedichten te dikwijls voorkomt om hier niet vermeld te worden. Men vindt *hoot* bv. *Gloriant* vs. 707; *Lsp.* II 15 vs. 52; 18 vs. 44; 24 vs. 31; 28 vs. 36, 56; 30 vs. 17; 32 vs. 19; 53 vs. 38 enz.; *Limb.* IV 1082, 1155, 1329, 1789 enz.; *St. Christina* 1379; zelfs nog bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 248 (ten minste in de eerste uitgaaf); en zoo ook in den mond van Brabanders in Huygens' *Trijntje Corn.* I 1 vs. 31 enz.; Brederoo's *Sp. Brab.* 503, 645, 846. Zoo vindt men ook de samenstellingen *hoetbant* (diadeem, kroon) *Torec* 15, 106; *hoetkerke*, *Lsp.* II 45 vs. 162 var.; *hoeteleet*, *Beatrijs* 281; *hoetman*, *Limb.* III 261, *Alex.* I 82; *hootsheere* (hoofdaanlegger) *Brab. Yeesten* VI 9761. Assimilatie van *db* tot *bb* zien wij in *Robbrecht* voor *Rodbrecht* ¹⁾ en in *Rabbout* voor *Radboud* bij *Stoke* I 152, 165, 182. Een voorbeeld van assimilatie van *uf* tot *ff* eindelijk levert *schoffeeren* uit *sconfeeren* ²⁾.

(Wordt vervolgd.)

Een angstige blik.

Met de aanmerking van den Heer van Dort op de uitdrukking: een angstige blik," kan ik mij niet goed vereenigen. Een ernstige, vroolijke of angstige blik is een blik die ernst, vroolijkheid of angst te kennen geeft, evenals men door de uitdrukking: een bezadigde, deftige of verwaande houding zeggen wil, dat deze of gene houding bezadigdheid, deftigheid of verwaandheid toont. Ik geloof derhalve, dat beide zegswijzen recht van bestaan in onze taal hebben.

S.

¹⁾ Zie Bladz. 170.

²⁾ Zie Bladz. 178.

De invloed van de taalstudie op het gebied der letteren en op de mythologie.

Redevoering bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt
aan de rijksuniversiteit te Utrecht, 22 Sept. 1882, uitge-
sproken door Dr. J. H. GALLÉE. Utrecht 1882.

In de eerste helft der 18de eeuw werd in Duitschland de ontwikkeling van de wetenschappelijke beoefening der taal tegengehouden, eerst door Gottsched, die zijn voorschriften, zoowel wat regels der dichtkunst, als wat taal en stijl betref, aan alle schrijvers trachtte op te dringen en later door Adelung, die de studie van de werken der middeleeuwen niet der moeite waard achtte en op wilde phantasie steunende etymologieën, willekeurige spelregels, en een taal en stijl, waaraan alle natuurlijkheid vreemd was, behagen schepte. Bodmer, Breitinger en Müller uit Zürich, Ohrlin uit Straatsburg streefden er echter naar, het belang der middeleeuwsche gedichten voor taal en geschiedenis der letteren te doen uitkomen. Door Bodmer voelde Wieland zich aangetrokken tot de studie der middeleeuwsche ridgedichten van Frankrijk en Duitschland, waarvan zijn „Oberon” het uitvloeisel was. Ook op Klopstock oefende Bodmer invloed uit.

Herder, die de taal en ook het lied van het volk bestudeerde wilde hebben, oefende een grooten invloed uit ook op de richting van het onderzoek, een invloed, dien wij o. a. nog kunnen bespeuren in Staring's bewerking van Edda-liederen of volkssagen. Ook Goethe en Lessing werden voor een oogenblik meegesleept, doch de klassieke school, aan welker spits de groote kenner van Homerus, Wolf stond, trok hen evenals Voss, Glück en Mendelssohn weldra meer aan.

Uit deze klassieke school kwamen August en Friedrich Von Schlegel voort, de banierdragers der romantiek.

De romantische school, wier schaduwzijde was, dat zij aanleiding gaf tot een eenzijdige, alle perken te buiten gaande overdrijving van het leven der phantasie, gaf ook den stoot tot het ontstaan der Indische philologie en baande hiermee den weg tot de vergelijkende methode bij de beoefening der grammatica. August Von Schlegel, Tieck, Von Arnim, Brentano vestigden de aandacht op de oud-germaansche sagen en liederen, de Celtische zangen van Arthur, de Chansons de geste van Charlemagne, op Shakespeare en Dante. Het Sanskrit, sinds 1746 door de werken van Jones, Halhed en Wilkins in Europa bekend, sedert 1780 door Anquetil Duperron en Chezy in Frankrijk beoefend, nam van nu aan een hooge vlucht, en hierdoor ook de vergelijkende taalstudie. Het werk van F. Von Schlegel: „Die Sprache und Weisheit der Indier”, waarin voor het eerst op de overeenkomst der grammatische vormen van de Indische en Europeesche talen gewezen werd, gaf den stoot tot die van Bopp en Grimm. Gesteund door de medewerking van physiologen als Donders, Helmholz en Brücke, wisten Lottner, Grassmann, Verner

en Ascoli Grimm's wetten der klankverschuiving beter te formuleeren, verklaarden Sievers, Osthoff, Brugman, Paul e. a. een groot aantal zoogenaamde uitzonderingen uit de werking van psychologische invloeden en pasten mannen als Lachmann, Zarneke, Müllenhoff en Scherer de uitkomsten van het taalonderzoek en de historische methode op de letterkunde toe.

Door de toepassing der historische methode kwam er zoo een groote omkeer op het gebied van de studie der grammatica en der letterkundige geschiedenis.

Ook in de letterkunde kan de invloed dezer methode waargenomen worden. Grimm's onderzoek der germaansche en noordsche mythologie, zijn nasporingen over de letterkunde en maatschappelijke toestanden der middeleeuwen en Goethe's invloed deden een grooten afbreuk aan het phantaseeren der romantici, getuigen de werken van Scott, Tegnér, Oehlenschläger, Tennyson e. a. Grimm's studiën wezen Uhland den weg tot zijn beroemde studiën over sage en mythologie. „Wat de geleerden bewerkt en gerangschikt hadden, werd door dichters in beeld gebracht. (Freitag's „Ahnen“, Felix Dahn's romans, Scheffels „Ekkehard“, Kinkel's „Dietrich Von Bern“ en „Brynhild“, Jordan's „Nibelungen“ en op het gebied der toonkunst de bekende Nibelungen-trilogie van Wagner). In den „Akbar“ van Limburg Brouwer, in zijne vertalingen van Indische werken in den „Gids“, in die der „Çakuntala“ van Kern, in Rückert's „Weisheit des Brahmanen“ en tallooze kleine gedichten en vertalingen, in Arnold's „The Indian Song of Songs“ e. a. ziet men duidelijk den invloed der meer volkomen kennis van het Oosten.

Nadat een overzicht van Colebrooke in „The Asiatic Researches“ van 1805“ slechts een flauw denkbeeld van de Veda's gegeven had, werden later door Rosen, Max Müller, Weber, Roth, Benfey, Aufrecht en Whitney die rijke bronnen voor de geschiedenis algemeen toegankelijk, terwijl door Böhtlingk, Kern, Kuhn e. a. veel is gedaan tot recht verstand der teksten.

Met deze nieuwe methode brak ook voor de mythologie, niet alleen voor die der Indiërs, maar ook voor die van de andere volken van den indogermaanschen stam, een nieuw tijdperk aan. „Den mystici der romantiek werd het onmogelijk hun theorie, als zouden abstracties aan het zinnebeeldige ten grondslag leggen, vol te houden. Door de duidelijkheid van vele namen en voorstellingen in de Vedische hymnen leerde men mythische begrippen, ook van andere volken, verstaan, en merkte men op, dat bepaalde uitdrukkingen of beelden, welke men ook bij andere volken van denzelfden stam aantrof, bij alle dezelfde beteekenis hadden. Door de groote menigte feiten door Grimm aan 't licht gebracht, waren Müllenhoff, Kuhn en Mannhardt in staat op den door hem gelegden grondslag voort te bouwen, en deden Max Müller en Kuhn voor de vergelijkende goden-

leer, wat Bopp voor de indo-europeesche taalvergelijking had gedaan. Uit hetgeen door Muir en Kern voor Indische en Germaansche, door Roscher voor de Grieksche, door Mannhardt e. a. voor de Germaansche mythologie aan het licht gebracht is, kan men thans besluiten, dat enkele mythen gemeengoed van den geheelen indogermaanschen stam zijn geweest, dat andere eerst later ontstaan zijn of slechts bij enkele volken voorkomen.

„Een der mythen, die zoo bij alle indogermaansche volken gevonden wordt, en wier ontstaan dus in de oudste tijden moet gezocht worden, is die van den indischen Dyaus, die in Europa als Ζεύς, Tiu, Tyr, Zio, of wel in het indisch als Dyauspita, bij de Grieken en Romeinen als Ζεύς πατήρ en Jupiter voorkomt. De grondbeteekenis van glans, blijkt nog duidelijk in de oud-indische taal, door de beteekenis van verwante woorden.” Zulke mythen worden later in de heldensage geheel veranderd en zijn (bijv. in Nibelungenlied) in heldendicht, sage en legende of in ballade, romance en sprookje ons nog bewaard. Veel verhalen uit Indische mythen ontstaan, kwamen reeds in ouden tijd naar Europa over. „Uit indische bron zijn bijv. de middeleeuwsche romans van Sindbad gesproken, evenzoo „Li Romans des sept sages”, de „Historia septem sapientium”, terwijl het verhaal van koning Robert van Sicilië in Longfellow's „Tales of a Wayside Inn”, evenals de sagen van „Robert le diable” en de middelnederlandsche sproke „Van eenen verwaenden Conine” op een buddhistische geschiedenis moet terugggebracht worden. De talrijke bewerkingen van een verhaal als „Barlaam en Josafat” zijn alle vervormd uit één bron, namelijk een „Jâtaka” of geschiedenis van den Bodhisatva; in „The Merchant of Venice” is het verhaal van de drie kistjes en het uitsnijden van het pond vleesch, in „As you like it” de kostbare steen in den kop der padde oorspronkelijk Indisch. In Boccaccio's „Decamerone”, bij Rabelais en Lafontaine, in Fastnachtspielen, novellen en boerden, bij Hans Sachs, Rosenblüt en Molière treft men deze overoude verhalen en sprookjes weer aan, doch tot onherkenbaarwordens vervormd. Hoe de beteekenis eener mythe zoo geheel kan verloren gaan, is alleen op te helderen met behulp der vergelijkende taalkunde, op wier gebied zeer veel is aan 't licht gebracht en ook nog veel vragen ter beantwoording overblijven.

Dit is in 't kort de hoofdinhoud der belangrijke redevoering, door dr. J. H. Gallée uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Utrechtsche universiteit. Wien het te doen is om een beknopt en helder overzicht van 't geen op het gebied der vergelijkende taalstudie is tot stand gebracht, en van haar invloed op de letterkunde en de geschiedenis der beschaving, verzuime niet, deze schoone toespraak te raadplegen.

Amsterdam.

P. W.

Vraag.

Zou één der H.H. Medewerkers aan „Noord en Zuid” mij willen verplichten met de verklaring van *niettegenstaande*? De vorming van dit voorzetsel is mij volstrekt niet helder, daar ik tot nog toe geen weg weet met het bijwoord *niet*, dat in deze samenstelling voorkomt. Vergelijkt men *niettegenstaande* met het Eng. *notwithstanding*, dan schijnt dit laatste het tegengestelde uit te drukken van het eerste. Of heeft *tegen* in meergenoemd woord soms eene bijzondere beteekenis? G. J. V.

Antwoord.

In het voorzetsel (en voegwoord) *niettegenstaande* heeft noch het eerste noch het tweede lid der samenstelling eene bijzondere beteekenis. „Niettegenstaande deze zaak” wil eigenlijk zeggen: „terwijl deze zaak niet tegenstaat” („er zich niet tegen verzet,” „niet in den weg staat”).

Voorbeelden: Hij bekleedt, *niettegenstaande* zijne jeugd, aanzienlijke ambten = Hij bekleedt aanzienlijke ambten, terwijl zijne jeugd hem daarbij niet in den weg staat. — De stad moest zich aan den vijand overgeven, *niettegenstaande* de inwoners zich kloekmoedig hadden verdedigd = De stad moest zich aan den vijand overgeven; dat de inwoners zich kloekmoedig hadden verdedigd, stond (der overgave) niet in den weg.

Het is dus duidelijk, dat na het woord *niettegenstaande* steeds het een of ander moet worden vermeld, dat geen afbreuk doet aan een feit, hetwelk reeds is medegedeeld (Hij bekleedt aanzienlijke ambten; *dat hij jong is*, doet daaraan geen afbreuk). Maar nu zullen alleen *die* zaken als „geen afbreuk doende” („niet tegenstaande”) der vermelding waardig zijn, welke met het vooraf genoemde feit eenigszins in strijd *schijnen* te wezen (zoo schijnt *jeugd* moeilijk te vereenigen met *het bekleeden van aanzienlijke ambten*; eene *kloekmoedige verdediging* met *overgave*). Hierin ligt de oorzaak, dat velen, misleid door hun taalgevoel, in *niettegenstaande* alleen de beteekenis *in strijd met* kunnen ontdekken. Zij vatten dan den zin „Hij bekleedt, *niettegenstaande* zijne jeugd, aanzienlijke ambten” op, als stond er: „Hij bekleedt aanzienlijke ambten, wat eigenlijk met zijne jeugd in strijd is”; de eigenlijke beteekenis is evenwel: „Hij bekleedt aanzienlijke ambten, wat (blijkbaar) *niet* met zijne jeugd in strijd is” („... waarbij zijne jeugd hem niet in den weg staat”).

Het Engelsche *notwithstanding* stemt met het Nederl. *niettegenstaande* geheel en al overeen, wat ieder, die het Engelsche woord

verstaat, duidelijk moet zijn. *Notwithstanding* is samengesteld uit het bijw. *not* en het tegenw. deelw. van het werkwoord *withstand*, dat *to oppose*, *to resist* (verzetten, weerstaan, tegenstaan) beteekent en dus volkomen gelijk is aan ons *niettegenstaande*.

Ten slotte nog de opmerking, dat zoowel het Engelsche als het Nederlandsche woord hoogstwaarschijnlijk zijn gevormd naar analogie van de Latijnsche uitdrukking *non obstante* (*non* = niet, *obstante* van het werkw. *obsto* = in den weg staan, tegenstaan).
G. Lzg.

Vraag.

C. W.(?), Hoofd der O. L. School te D., vraagt eene verklaring van het volgende gedichtje :

Verhef geen psychologen,
Nakomers altemaal.
Voorganger in mijn oogen
Is hier alleen de taal.

Op een vergelijkend examen, te Hilversum gehouden, had men den candidaten deze vier regels voorgelegd met de vragen :

- 1o. In hoeverre heeft Beets recht dit te zeggen?
- 2o. In hoeverre is zijne uitspraak onjuist?

Antwoord.

De bovenstaande vier dichtregelen kunnen, uit een taalkundig oogpunt beschouwd, slechts ééne moeilijkheid opleveren: Waarop slaat het woordje *hier* uit den laatsten regel? — Indien het medegedeelde gedichtje geen opschrift heeft en geheel op zich zelf staat, is die moeilijkheid terstond uit den weg te ruimen, daar *hier* dan in de plaats moet staan van *in de psychologie*. Beets zegt: Steek de loftrumpet niet over zielkundigen, die toch allen slechts nakomers zijn; in mijne oogen is het alleen de taal, die in de psychologie vóórgaat.

In hoeverre heeft de dichter recht, dit te zeggen?

De zielkunde (en ik heb hierbij hoofdzakelijk de empirische psychologie op het oog) is eene wetenschap der ervaring; hare beoefenaars houden zich dan ook vooral bezig met het bestudeeren van den mensch in zijn denken, gevoelen, begeeren en handelen. Een niet hoog genoeg te waardeeren hulpmiddel is hun hierbij de *taal*. Hij, die zijne taal verstaat, weet, dat de mensch zich toekent eene *ziel*, hij weet, dat die ziel *denkt*, *gevoelt*, *begeert*, *wil*; hij weet, welk onderscheid er bestaat tusschen eene *gewaarwording* (de passieve beteekenis wordt door het woord uitstekend weergegeven!), eene *aanschouwing*, eene *waarneming* (actief!), eene *voorstelling* (men

stelt iets voor de oogen zijns geestes) en een begrip (van „begrijpen” in den zin van „omvatten”); hij weet, wat herinnering, herkenning, verbeelding, bewustzijn, zelfbewustzijn (bewust in verband met weten) is; de taal heeft hem geleerd, wat een wil en wat een besluit is; dat er onderscheid bestaat tusschen bezorgdheid, vrees, angst, schrik, ontsteltenis, radeloosheid, wanhoop; de taal heeft hem verschillende hartstochten leeren kennen, naast de beteekenis van zedelijkheid en karakter.

Dit alles (en nog héél wat meer) leert ons de taal, en het is ongetwijfeld waar, dat iemand, die goed bekend is met de beteekenis en de kracht van woorden als de hierboven opgenoemde, eene niet geringe psychologische kennis moet bezitten. Dat taalkennis veelal (niet *altijd!*) helpen kan om ons het eigenaardige van een begrip duidelijk te maken, kunnen de meeste reeds aangevoerde voorbeelden getuigen. Wie weet, dat *angst* in verband staat met ons bijv. nmw. *eng* en dat het werkwoord *schrikken* oudtijds *springen* beteekende, zal zich het kenmerkende van *angst* en *schrik* beter kunnen voorstellen, dan hij, die met de etymologie dier woorden onbekend is.

Het zal dus wel geen nader betoog behoeven, dat de taal den psycholoog niet alleen *opmerkzaam maakt* op vele begrippen, die anders misschien aan zijne aandacht zouden ontsnappen, maar dat zij in onderscheidene gevallen ook begrippen *verklaart*.

In hoeverre is des dichters uitspraak onjuist?

De psychologie houdt zich niet uitsluitend bezig met het onderzoeken van de verschillende denkbeelden, gevoelens, hartstochten enz., die men in 's menschen ziel aantreft. Zij stelt ook vragen als de volgende: Wat is denken? Hoe vormen zich begrippen? Hoe ontstaan oordeelen? Hoe ontstaat de voorstelling van het Ik? Hoe schoonheidsgevoel? Hoe bestrijdt men zijne hartstochten? enz. enz. Wil men op deze vragen antwoord geven, dan zal men vruchteloos de hulp der taal inroepen. De psychologen, die hier en daar licht hebben ontstoken in deze duisternis, zijn dan ook verheven boven den naam „nakomers,” dien Beets hun in zijne ondeugende scherts naar het hoofd slingert.

G. Lzè.

Vragen beantwoord.

Vraag.

T. A. S. te L. vraagt naar de afleiding van het woord *hornleger*, dat beteekent „een bepaalde uitgestrektheid gronds, waarop een huis stond en waaraan het stemrecht verbonden was.”

Antwoord.

Het woord *hornleger* bestaat uit de samenstellende deelen *horn* en *leger*. Het woord *horn* beteekent spitsen hoek, uithoek. *Leger* duidt de plaats aan, waarop men ligt (vergel. *leger* = bed; *leger* = ligplaats van dieren; *leger* = plaats, waar zich eene menigte krijgsvolk in tenten bevindt); bij uitbreiding kreeg *leger* de beteekenis van plaats, waar men woont. Zoo duidde *hornleger* aan: eene woning, gebouwd op eenen uithoek of eene landtong.

G. Lzg.

Vraag.

Is het woord „dubbeldeur” bruikbaar en te verkiezen boven het fransche: „porte-brisée?”

S.

Antwoord.

Tegen de vorming van het woord *dubbeldeur* bestaat geen bezwaar, daar analoge samenstellingen (als: dubbelhaak, dubbelhuid, dubbelkelk, dubbelkruid, dubbelloof, dubbelspaath, dubbeltal, dubbelzout) in onze taal voorkomen. Het is nu echter de vraag, of iemand het woord dubbeldeur zou begrijpen, indien de beteekenis niet uit den zin viel op te maken? Ik durf deze vraag niet toestemmend beantwoorden. Zijn de meeste winkeldeuren geen *dubbeldeuren*? En toch zal niemand zulk eene deur eene porte-brisée noemen. Tegenwoordig treft men in sommige hotels kamers aan, waartoe twee deuren, vóór elkander geplaatst, toegang verleen; ook hier zouden wij van *dubbeldeuren* kunnen spreken. Voorzigtigheid in het gebruiken van dit woord zij dus aanbevolen! Een nieuwe samenstelling vindt in den regel slechts dan een gunstig onthaal, wanneer zij dient om een nieuw begrip aan te duiden. Het kost altijd veel moeite, een algemeen gebruikelijk woord te verdringen; al heeft zulk eene uitdrukking, ook nóg zooveel tegen zich, het groote publiek komt er niet gemakkelijk toe, haar te laten varen.

G. Lzg.

Vraag.

Is de uitdrukking: „Ik *ben* hem gevolgd” niet foutief? Wordt *volgen* wel ooit met het hulpwerkwoord *zijn* vervoegd?

S.

Antwoord.

Gewoonlijk vervoegt men het ww. *volgen* met *hebben*, wanneer het in figuurlijken zin wordt gebruikt; anders met *zijn*. Dus: In zijne gedichten *heeft* hij Hooft gevolgd. — Ik *ben* den man tot aan zijn huis gevolgd.

G. Lzg.

Vraag.

Moet men zeggen: „Hoe menigmaal *is* of *zijn* 5 noten in 15 noten begrepen?”

„Als 1 H. L. *f* 8 kost, dan *kost* of *kosten* 12 H. L. $12 \times f8$?”

L. K.

Antwoord.

Men zegt: „Hoe menigmaal *is* 5 noten in 15 noten begrepen”. Wanneer men vijf noten heeft, kunnen deze natuurlijk slechts éénmaal in een zeker getal noten voorkomen of begrepen zijn; vraagt men dus „hoe menigmaal 5 noten in 15 noten is begrepen”, dan is de bedoeling, hoe menigmaal eene *hoeveelheid* van 5 (noten) begrepen is in eene andere *hoeveelheid* van 15 (noten). Men spreekt dus over een *getal*, niet over *voorwerpen*. Evenals men nu zegt: tweemaal twee *is* vier; drie van de acht *is* vijf enz., gebruikt men ook in meergemelden zin het werkw. in het enkelvoud. Zoo schrijft men ook: 12 H. L. *kost* $12 \times f8$, omdat men niet spreekt van een zeker aantal *voorwerpen* (hectoliters) maar van eene *hoeveelheid* van eenige stof. Hierbij heeft men natuurlijk het onderscheid tusschen twaalf hectoliter (ééne hoeveelheid) en twaalf hectoliters (twaalf voorwerpen) in het oog te houden.

G. Lzg.

Vraag.

Wat moet men zeggen heirscharen of heerscharen?

„	„	„	„	Christus	„	Kristus?
„	„	„	„	Wèrld	„	Wérelde?

L. K.

Antwoord.

Men spreekt uit: heerscharen; Kristus (vergel. Kerstmis, Kerstfeest), ofschoon sommigen, denkende aan het Grieksche woord *Χριστός* (Christos = Gezalfde) de voorkeur aan de uitspraak Christus geven; wérelde.

G. Lzg.

Vraag.

Wat is *al* in: hij gaat al vloekende heen?

X.

Antwoord.

Een bijwoord van tijd.

G. Lzg.

Vraag.

Hoe verklaart men de volgende spreuken (lees: uitdrukkingen)?

- a. van leer trekken.
- b. in het honderd staren.

X.

Antwoord.

Van leer trekken beteekent: den degen uit (of *van*) de lederen scheede trekken.

In het honderd staren wil zeggen: in het wilde staren. De letterlijke beteekenis is: staren in of naar honderd dingen, zonder een van deze bepaaldelijk in het oog te vatten.

G. LzG.

Vraag.

Op blz. 353 van Potgieters Proza (vierde druk) komt voor 't woord *schuurstoel*, wat is de beteekenis en herkomst van dit woord?

X.

Antwoord.

Er is sprake van den indruk, dien men onder het reizen in de trekschuit in „den nauwelijks schommelenden schuurstoel ontvangt”. Een woord *schuurstoel* bestaat niet, naar ik meen. Klaarblijkelijk moet men lezen: „in den nauwelijks schommelenden stuurstoel.”

G. LzG.

Vraag.

Van waar deze uitdrukking: *St. Jacobje spelen op der boeren tronies?* (Potg. Proza, blz. 222).

X.

Antwoord.

St. Jacob is de beschermheilige van den oogst. Wanneer de barbier dus St. Jacobje speelt op der boeren tronies, maait hij hun op onzachte wijze de stoppels van het aangezicht.

G. LzG.

Vraag.

Vrage beteekenis en afkomst van *walbarken aangezicht* (Potg. Proza, blz. 240).

X.

Antwoord.

Walbarken beteekent *houten*, van *hout*. Het adjectief is afgeleid van het substantief walberk (*Cedrus Mauritana*), den naam van een boom.

G. LzG.

Vraag.

In Potg. Proza, blz. 2 wordt *Jonathan* = N.-Amerika gebruikt; waarom wordt de Unie aldus aangeduid?

X.

Antwoord.

J. H. Van Dale zegt in zijn Woordenboek: „*Broeder Jonathan*, spotnaam voor het gezamenlijke volk der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. . . . In den vrijheidsoorlog zeide generaal Washington bij zekere gelegenheid, toen goede raad duur was: „Wij moeten het broeder Jonathan vragen”, met wien hij zijn vriend Jonathan Trumbull bedoelde, gouverneur van Connecticut. Aan dit zeggen, dat later in moeilijke gevallen tot een spreekwoord werd, heeft de volksnaam zijn oorsprong te danken.

G. Lzg.

Vraag.

Potg. Proza, blz. 19, staat: „Ik zou Jan Salie niet meenemen, al schreeft ge hem *drie h's op den rug*; wat beteekent dit laatste?

X.

Antwoord.

De drie *h's* beteekenen: *noud nem hier* (Vergel. het Spreekwoordenboek van Harrebomée, I, 264 *b*). Het spreekwoord werd toegepast op de predikanten, die geene kans hadden, elders beroepen te worden; gelijk ook op ondeugende knapen, die naar de Indiën gezonden werden.

G. Lzg.

Vraag.

X vraagt naar eene verklaring van Potg. Verspreide en Nagelaten Werken; Gedichten I bl. 137 1e coupl. reg. 5 en bl. 139 6e coupl. reg. 5:

„Als het daget in 't oost', slaapt de liefste diep onder de linde”.

Antwoord.

In vele Zweedsche volksliederen komen refreinen voor, die met den inhoud van het gedicht in een meer of minder nauw verband staan. Het refrein, waarvan hier de verklaring gevraagd wordt, komt voor aan het slot van het eerste en het laatste couplet van Atterbom's Saga van Astolf.

De dichter laat ons een blik slaan in een vorstelijk vertrek, waarin de jonge held Astolf stoeit en schertst met de schoone Svanhvit:

„Onder den burgttoren groeijen de linden,
Viermaal drie jonkvrouwen spinnen aan 't raam
En op de vloer der gewelfde vertrekken
Stoeijen twee vorst'lijke kinderen zaam.

Als het daget in 't oost', slaapt de liefste diep onder de linde”.

Met andere woorden: Als de morgen aanbreekt, zal de geliefde begraven zijn. — Wij weten dus reeds dadelijk, dat het verhaal een treurigen afloop zal hebben. — Astolf roept overmoedig uit: „Ik wil de grootste der koningen worden” en Svanhvit wenscht dan

een gouden ring te zijn, om aan 's konings vinger te worden gedragen. De jonge vorst deelt haren wensch niet; want vaak zal hij zijn handen in bloed moeten wasschen en somtijds wordt de hand afgehouden door het zwaard. Achtereenvolgens denkt nu Svanhvit zich haren beminde als den wakkersten ridder, als een stroom, als een hert, als een linde, als een eik — en zich zelve als een helmpluim, een zwaan, eene hinde, een grashalm, een lijster, om zich zoo in de onmiddellijke nabijheid van Astolf te kunnen bevinden. Maar telkens weet deze haar te beduiden, dat het vervullen van die wenschen gevaarlijk voor Svanhvit zou zijn. Het is duidelijk, dat Astolf vreest, zich in zijn streven naar den hoogsten roem belemmerd te zien door Svanhvit en zijne liefde tot haar. Dit wordt ook bespeurd door de spinnende twaalf jonkvrouwen, die Astolf den raad geven zijne beminde niet te verlaten:

„Want wat al meisjes het Noord zag ontluiken,
Zij mint u 't meest, die haar hand u nu biedt!”

Het gedicht eindigt dan met het refrein:

„Als het daget in 't oost, slaapt de liefste diep onder de linde!”

Wij dienen dus den afloop van het verhaal zelf te bedenken. De dichter geeft eenvoudig de aanwijzing, dat „de liefste” weldra gestorven en begraven zal zijn. Wie is „de liefste”? Astolf of Svanhvit! Is het de jonge held, die het najagen van de grootste eer met den dood heeft moeten bekoopen? Het is mogelijk; maar waarschijnlijker komt het ons voor, dat de teeder beminnende Svanhvit den dag niet heeft overleefd, waarop zij bespeurde, dat zij niet de eerste plaats in Astolf's hart innam. G. Lzæ.

Vraag.

X vraagt naar de beteekenis van Potg. Verspr. en Nagel. Werken, Poëzij I bl. 47 „Bataaf en Belg terug”.

Antwoord.

Nadat de dichter het volkskarakter van Batavieren (Noordnederlanders) en Belgen beschreven heeft, vermeldt hij, hoe Napoleon als een verblindende en verschroeiende zon over Frankrijk opging. Hij laat hierop volgen: „Bataaf en Belg terug!” Weest gewaarschuwd, Noord- en Zuidnederlanders en wijkt bij tijds!

— „Vergeefs, zij (de zon; d. i. Napoleon) stijgt ten top;
Wie kan haar zegend vuur, wie haar vernielen malen?
Voor Vrijheid's gulden eeuw wordt 's ketens ijz'ren wig
Aan Noord en Zuid ten deel”

G. Lzæ.

Vraag.

„Of wij met het schrijven van dit werkje aan de zaak van 't onderwijs een kleinen dienst hebben bewezen, durven wij niet beslissen” (Bogaerts en Koenen, Pract. Taalst. I, Voorb.).

Welke wijziging in beteekenis ondergaat bovenstaande zin, indien aan de zaak van 't onderwijs vervangen wordt door aan 't onderwijs?

H. M.

Antwoord.

Onder „het onderwijs” verstaat men gewoonlijk „de daad van onderwijzen”, „het geven (en ontvangen) van onderwijs”. Tot „de zaak van 't onderwijs” behoort alles, wat met het onderwijs in verband staat. Nu kan men, strikt genomen, geen dienst bewijzen aan „de daad van onderwijzen”; wèl aan onderwijzers en leerlingen, d. i. aan personen, die met „het onderwijs” in nauw verband staan. Gewoonlijk echter neemt men dit onderscheid niet in acht.

G. Lzg.

Vraag.

Is er onderscheid tusschen *armoede aan* en -- *van*; het *Hollandsche leger*, en *Hollands leger*; de bloemen steken hare kopjes *omhoog*, en -- *in de hoogte*?

H. M.

Antwoord.

Op *armoede aan* volgt een substantief, dat de zaak noemt, waaraan gebrek is, b.v. *armoede aan water*, *armoede aan bloed*.

Op *armoede van* volgt een substantief, dat den persoon of de zaak noemt, die gebrek heeft; b.v. *armoede van dat huisgezin*, *armoede van die vrouw*.

Het *Hollandsche leger* is het leger, dat *Hollandsch* is, dat uit *Hollanders* bestaat; *Hollands leger* daarentegen is het leger van *Holland*; het zou geheel of gedeeltelijk uit vreemdelingen kunnen zijn samengesteld.

De uitdrukkingen *in de hoogte* en *omhoog* kunnen beide zoowel eene plaats als eene richting te kennen geven. Waar sprake is van *richting*, is *omhoog* evenwel gebruikelijker. „De bloemen steken hare kopjes *omhoog*” verdient dus misschien de voorkeur boven — *in de hoogte*, al is dat laatste niet bepaald af te keuren.

G. Lzg.

Vraag.

Welk onderscheid is er tusschen: *eenen weg leggen, een kanaal graven*, en — *aanleggen*?

H. M.

Antwoord.

Men schrijve liever *eenen weg aanleggen*, dan *eenen weg leggen*; ik geloof, dat laatstgenoemde uitdrukking, die o. a. in het Woordenboek van Van Dale niet is te vinden, onnederlandsch is.

Aanleggen heeft de beteekenis van „naar een vast plan vervaardigen en met alles, wat er toe behoort, in gereedheid brengen”. B.v. een kanaal *aanleggen*. Spreekt men van een kanaal *graven*, dan bedoelt men alleen, „door graven eene waterleiding tot stand brengen.” Wil men b.v. in tijd van oorlog eene plaats van drinkwater berooven, dan zal men dit misschien kunnen doen door een kanaal te *graven*; het *aanleggen* van een kanaal zou waarschijnlijk te veel tijd kosten. Bij *aanleggen* denken wij meer aan een werk, dat niet slechts voor korten tijd vervaardigd wordt, maar dat moet blijven bestaan. Ook hier neemt men het onderscheid evenwel niet altijd in acht.

G. Lzg.

Vraag.

Zegt men: *eenen dam, eenen dijk leggen of aanleggen*? Indien alleen 't eerste gebruikt wordt, hoe komt het dan, dat men van wegen, vaarten en kanalen wèl zegt, dat zij *aangelegd* worden?

H. M.

Antwoord.

Gewoonlijk zegt men *eenen dijk, eenen dam leggen* (maken, opwerpen; ook wel: *aanleggen*). *Leggen* heeft hier de beteekenis *plaatsen, neerleggen*. Een dam kan ergens geplaatst, neergelegd, neergeworpen worden; een weg, vaart of kanaal natuurlijk niet.

G. Lzg.

Vraag.

Mag men in plaats van „de hamer van den smid valt dreunend op het aanbeeld neer” zeggen „de hamer van den smid dreunt op het aanbeeld”?

Wat is de afleiding van *aanbeeld*?

H. M.

Antwoord.

Op de eerste vraag luidt het antwoord: neen. „De hamer van den smid dreunt op het aanbeeld” beteekent: de hamer van den smid ligt op het aanbeeld en dreunt. — Wanneer de bedoeling van den

schrijver evenwel uit het verband duidelijk is en de uitdrukking voorkomt in poëzie of dichterlijk proza, dan bedenke men, dat een dichter zich op het gebied der taal méér vrijheden veroorloven mag dan een nuchter prozaïst.

Afleiding van *aanbeeld*. *Aanbeeld* komt van het oude werkw. *aanbilden*, dat *aankloppen*, *kloppen op*, *slaan op* beteekent; het is dus het ijzeren blok, waarop geslagen (gehamerd) wordt.

G. LZG.

Vraag.

Welk onderscheid is er tusschen: *suizen* en *ruischen*, *kwetsen* en *krenken*, *vertalen* en *vertolken*, *bruggen leggen* en *bruggen slaan*, *overgaan tot* en *over slaan tot*, *in werking stellen* en *in 't werk stellen*, *universiteit*, *academie* en *athenaeum*, *bluffen* en *snoeven*, *ten spijt van* en *in weerwil van*, *den grondslag leggen tot* en *den grond leggen tot*, *bekronen door* en — *met?*

H. M.

Antwoord.

Suizen en *ruischen*. Door *suizen* wordt een zachter geluid aangeduid dan door *ruischen*. Het zelfst. naamw. *ruyse* beteekende vroeger „drukte, gewoel”, het werkw. *ruysen* of *ruyschen* gaf te kennen „vroolijk zijn, luidruchtig zijn” enz.

Kwetsen en *krenken*. *Kwetsen* beteekent „wonden”. *Krenken* komt van „krank”, dat in vroeger tijd „klein, gering, zwak, nietig” beteekende. *Krenken* is dus eigenlijk „vernederen” en derhalve niet zoo sterk als *kwetsen*. — *Vertalen* en *vertolken*. *Vertalen* is „overbrengen van de eene taal in de andere”. *Vertolken* beteekent meer in het algemeen „verstaanbaar maken, duidelijk maken”; *vertolken* wordt vooral dan gebruikt, wanneer er sprake van is, dat een gevoel, eene gedachte, een gebaar onder woorden wordt gebracht; b.v. „de gevoelens eener vergadering vertolken”, „het is mij niet mogelijk u den blik te vertolken, dien zij op hem wierp”. — *Bruggen leggen* en *bruggen slaan* worden beide in dezelfde beteekenis gebruikt. Bij de uitdrukking „een brug slaan” denken velen zich de handeling, als in zeer korten tijd voltooid zijnde. — *Overgaan tot* en *over slaan tot*. Bezigt men de uitdrukking *overgaan tot*, dan wordt de aandacht hoofdzakelijk gevestigd op het punt, waar men weder begint; zegt men *over slaan tot*, dan vestigt men de aandacht hoofdzakelijk op het gedeelte, dat men niet behandelen wil. B.v. „Daar wij alleen de hoofdpunten der Vaderlandsche Geschiedenis wenschen mede te deelen, zullen wij nu *overgaan tot* den tachtigjarigen oorlog”. „Daar wij deze bijzonderheden niet kunnen behandelen in de les, zullen wij het nu volgende tot bl. 50 *over slaan*”.

In werking stellen en *in 't werk stellen*.

In werking stellen zegt men van concrete, *in 't werk stellen* van abstracte zaken.

Dingen, die in werking gesteld worden, bestonden reeds, vóór men ze aanwendde; wordt iets in 't werk gesteld, dan ontstaat dat „iets” eerst bij de handeling. Voorbeelden: „daar ééne machine onvoldoende bleek, heeft men nog twee andere in werking gesteld;” „men heeft vele pogingen in 't werk gesteld om hem van gevoelen te doen veranderen” (de twee andere machines bestonden natuurlijk reeds, vóór ze in werking gesteld werden, de pogingen bestonden nog niet, eer ze in 't werk werden gesteld).

Universiteit, academie en athenaeum. Een kenmerkend verschil tusschen deze drie woorden is niet aan te geven, daar zij (vooral de beide eerste) dikwijls door elkander gebruikt worden. In de beteekenis van hoogeschool gebruikt men zoowel *universiteit* als *academie*; met het woord *athenaeum* bedoelt men in ons land gewoonlijk eene inrichting van hooger onderwijs, van minderen rang dan de universiteit. Onder academie verstaat men ook eene inrichting van hooger onderwijs in een enkel vak of in eene kunst (academie van muziek, — voor beeldende kunst), alsmede eene vereeniging van geleerden (academie van wetenschappen).

Bluffen en snoeven. *Snoeven* is in sterke mate *bluffen*.

Ten spijt van en in weerwil van. Na de uitdrukking *in weerwil van* wordt eene zaak of een persoon genoemd, die zich *sterk* tegen zekere handeling of zekere toestand heeft verzet; *ten spijt van* gebruikt men, indien dat verzet minder sterk was of slechts schijnbaar terstond. Voorbeelden: „Hij kon, in weerwil van alle pogingen, die hij in 't werk stelde, zijn doel niet bereiken” (tegen het „niet bereiken van zijn doel” hebben zich zijne pogingen sterk verzet). „Hij is, ten spijt van al onze goede wenschen, niet geslaagd” (tegen het „niet slagen” konden zich de goede wenschen niet werkelijk verzetten). „In weerwil van 't onstuimige weder gelukte het de boot toch in zee te steken.” „Hij bleef, ten spijt van alle raadgevingen, bij het plan, dat hij zich na rijp beraad had gevormd.”

Den grondslag leggen tot en den grond leggen tot. In de uitdrukking „*den grond leggen tot*” beteekent *grond* hetzelfde als *grondslag* (fondament). Tusschen beide uitdrukkingen bestaat dus geen verschil.

Bekronen door en — met. Op *bekronen met* volgt de naam der zaak, welke de kroon van iets uitmaakt; op *bekronen door* volgt de naam van den persoon of van de zaak, die bewerkt heeft, dat aan iets de kroon is opgezet of de prijs is toegekend. Voorbeelden: „Zijn streven werd met een gunstig gevolg bekroond” (het gunstige gevolg maakt „de kroon” van zijn streven uit). „Deze voorwerpen zijn op de tentoonstelling met den eersten prijs bekroond” (de eerste prijs is de kroon, de roem dezer voorwerpen). „Deze voorwerpen

zijn door de jury bekroond" (de jury maakte, dat de voorwerpen eene kroon of eenen prijs ontvingen). De zin „Zijn streven werd door een gunstig gevolg bekroond" zou beteekenen „aangezien hij zijn doel heeft bereikt, is aan zijn streven als het ware eene kroon opgezet.”

G. LzG.

Vraag.

„De ziel van een volk is zijn taal.”

Wie wil mij de waarheid daarvan eens duidelijk aantonen?

H. M.

Antwoord.

Onder de ziel van den mensch verstaat men in de taal van het dagelijksch leven een onstoffelijk iets, hetwelk maakt, dat de mensch leeft en eerst eigenlijk mensch is. Met de uitdrukking „de ziel van een volk is zijn taal" bedoelt men dus, dat de taal datgene is, wat een volk eigenlijk tot een volk maakt; het kostbaarste, het eigenaardigste, wat een volk bezit.

Wanneer een volk zijne taal verliest, heeft het den zekersten waarborg zijner onafhankelijkheid verloren; een overwinnaar, die een land in bezit neemt, dat de taal van den overheerscher niet spreekt, speelt altijd gevaarlijk spel. De taal weerspiegelt de eigenaardigheden van een volk, en geeft het geheele karakter eener natie weer. Veelal kan de taal antwoorden op de vragen, of de aard van een volk wuft, degelijk, geestig, somber, vroolijk is; wat zijne deugden en zijne groote ondeugden zijn; waarin het volk zijne voornaamste bronnen van bestaan gevonden heeft, of het op eene hooge trap van beschaving staat enz. enz.

G. LzG.

Vraag.

Zegt men: de grenzen van het menschelijk gezicht *uitbreiden* of *verruimen*?

H. M.

Antwoord.

Men zegt beide. Mocht iemand het bezwaar opperen, dat eene grens niet *uitgebreid* (d. i. letterlijk *breeder gemaakt*) kan worden, dan luidt het antwoord daarop, dat de uitdrukking *grenzen uitbreiden* metonymisch is; (men noemt het omsluitende in plaats van het ingeslotene; vergelijk: eene fijne flesch drinken; „een beschaafd rijk”).

G. LzG.

Vraag.

Wat is de afleiding van *beitelaak* (een soort vaartuig)?

H. M.

Antwoord.

Daar het woord *beitelaak* in het Hoogduitsch luidt *Keilnachen*, is het klaarblijkelijk samengesteld uit de woorden *beitel* (het bekende timmermanswerktuig) en *aak*. Waarschijnlijk heeft men het bewuste vaartuig den naam *beitelaak* gegeven, omdat het in den vorm eenige gelijkenis vertoonde met een beitel. Met zekerheid durf ik hier niet spreken, daar ik mij niet herinner, ooit eene *beitelaak* gezien te hebben.

G. Lzg.

Vraag.

„Bij lange na” (= op verre na) wordt immer gevolgd door eene ontkenning (Wdb. v. Dale). Krijgt die uitdrukking dan geen bevestigende kracht?

H. M.

Antwoord.

Waarschijnlijk is de uitdrukking „bij lange na niet” ontstaan uit „bij lange na”. Een man, die *bij* (of *op*) *lange na* zoo groot is als een ander, is er een, die zoo groot als een ander is, *op een lang stuk na*. Hij is dus *niet* zoo groot. Personen, die bovengenoemde uitdrukking bezigden en er de ware beteekenis slechts half van begrepen, hebben er toen het woordje *niet* duidelijkheidshalve aan toegevoegd. Langzamerhand begon men toen algemeen van „bij lange na *niet*” te spreken. Hier valt bij op te merken, dat men in het Nederlandsch van vroegere eeuwen niet zoo angstvallig was in het gebruiken van ontkenkende woorden, als thans. Men sprak van menschen, die *niets geen* schuld hadden; die er *niets niet* van wisten. Vondel zegt b.v. „Gordijn die hindert dat de sterffelijcke menschen *niet* zien hetgeen ik zie” enz. — Men zag dus in het toevoegen van dat woordje zooveel kwaad niet. Moeten wij het nu echter weer verbannen? Wel neen; ieder kent en gebruikt de uitdrukking „bij lange na niet”; die uitdrukking is Nederlandsch geworden en heeft dus even goed recht van bestaan als vele van hare zusters, die eveneens uit misverstand of gebrekkige taalkennis geboren zijn.

G. Lzg.

Boekaankondiging.

Spreken, schrijven, lezen. Handleiding bij het eerste onderwijs in de volksschool, door Y. YKEMA. I. *Spreken*, eerste gedeelte, tweede druk, 's-Gravenhage, JOH. YKEMA, 1882.

Het opstel voor de volksschool, door JOH. BERGHUIS, Groningen, J. B. WOLTERS, 1879.

Ieder vader in de Vereenigde staten van Noordamerika ziet, na 't voorbeeld van Lincoln, Johnson, Garfield en anderen, in zijn zoon een toekomstigen president. Voor zijn opleiding is een eerst vereischte, dat hij het woord kan voeren in groote vergaderingen, dat hij leere spreken, waarvan het gevolg is, dat het *spreken* bij 't onderwijs in alle leervakken op den voorgrond staat. . . . net als bij ons de spelling. Ziedaar een voordeel van den republikeinschen regeeringsvoorn, waar de mannen der politiek — in Frankrijk bedoel ik, niet bij ons — gebruik van zonden kunnen maken! Wie heeft er aan gedacht, dat de „pretendenten” oorzaak kunnen zijn, dat het volk het spreken verleert?

De heer Ykema is bij het samenstellen zijner „Handleiding” uitgegaan van het denkbeeld, dat het aanschouwingsonderwijs tot nu toe te veel werd verbonden aan platen, en wel aan platen, die voorwerpen voorstellen, welke het kind nooit heeft gezien (een hoogoven bijv. of een houthakker). Daar het kind niets bijzonders van de plaat kan vertellen, moet de onderwijzer het zelf wel doen, zal het uur voor „aanschouwingsonderwijs” niet zwijsend voorbijgaan. Dit is dan de omgekeerde wereld: de les strekt tot oefening niet van de leerlingen, maar van den onderwijzer, die zelf niet begrijpt, waartoe dat aanschouwingsonderwijs moet dienen, en zijn hart niet beter weet te luchten, dan door wat te schelden op die „onzinnige pedagogie”. . . . alsof de pedagogie zulke voorschriften gaf.

Beter dan met platen, zal dit onderwijs gelukken, als men bekende voorwerpen tot punt van uitgang kiest. te beginnen bijv. met de deelen van 't menschelijk lichaam. De schr. behandelt achtereenvolgens: de handen, de armen, de oogen, de ooren, beenen en voeten, het hoofd, kinderspelen, het paard. Telkens stelt hij het kort en duidelijk uitdrukken der gedachte, en het verbeteren van den vorm op den voorgrond. Tevens wil hij naar aanleiding van deze spreekoefeningen versjes van buiten laten leeren, en wenscht, dat aan den eenen kant de onderwijzer er vertellingen aan vastknoopt, aan de andere zijde de leerlingen zelfstandig voorvallen uit hun dagelijksch leven mededeelen. In scholen, waar het handhaven van orde en stilte in de klas niet het hoofddoel van alle pedagogiek is, zou een proef met de „Handleiding” zeer gewenscht zijn.

2. „Het opstel” van den heer Joh. Berghuis schijnt schier op dezelfde beginselen gegrond. Wat de een voor het spreken wil, tracht de ander voor het schrijven te doen. Beiden volgen daartoe denzelfden weg: zelfwerkzaamheid des leerlings. Gemakkelijke zinnen, door de leerlingen als antwoord op gedane vragen gegeven, worden opgeschreven en vormen de schets van een opstelletje. Een tweede trap van dezen leergang is, dat de leerlingen *zelf* volzinnen *maken*, waarin moet voorkomen, wat de onderwijzer opgeeft: bijv.:

„Vertel, dat gij een hond hebt.

„Hoe is zijn naam?”

„Is uw hond wit, zwart of? enz.”

In de derde afdeeling worden de vragen schaarscher en in de vierde afdeeling maakt de leerling, na voorafgaande bespreking, het opstel zelfstandig.

De schrijver wil, dat een modelopstel, na 't uitwerken van iedere les, als dictée zal worden gegeven. M. i. moet het dictée tot andere doeleinden dienen, namelijk om het zuiver schrijven der taal streng te behandelen. Wordt het ook nog voor 't maken van opstellen gebezigd, dan vergt men, naar 't mij toeschijnt, te veel van het geduld des leerlings.

Amst.

P. W.

ARTHUR CORNETTE, *Het nut van de studie der nederlandsche letterkunde voor den vlaamschen onderwijzer*, Gent, 1883. (Overgedrukt uit „De toekomst”).

De wet van 1880 op het lager onderwijs in België heeft een groot aantal nieuwe leervakken op het program der lagere school gebracht en sommigen verleid, om in hun ijver voor vormleer of natuurkennis het taalonderwijs met eenige minachting te behandelen. Toch is de taal het cement onzer kundigheden en ook in het nieuwe program aan dit ond ruwjs een groot aantal uren toegekend; toch is de taal, de poezie, naast de studie van geschiedenis, wis- en natuurkunde, het beste middel om den door dagelijkschen arbeid vermoeiden en afgematten geest des onderwijzers op te beuren en hem nieuwe kracht te schenken voor zijn moeielijk ambt. Merkwaardig is het, dat de schrijver zich een voorstander verklaart van het van buiten leeren van schoone stukken. „Eerst voorlezen door den onderwijzer, dan leeren nalezen door den leerling, het verklaren van zin en beteekenis, het ontvouwen van rede en gevoel, die zich in de taal uitdrukken, daarna het van buiten leeren van de fraaiste deelen, het mondeling voordragen van het van buiten geleerde, ziedaar waarin de leerwijze voor een goed deel moet bestaan, zal zij doelmatig en vruchtbaar zijn.” De schrijver berekent, dat, bij 't van buiten leeren van 20 of 25 stukjes poezie per jaar, het in 6 jaren een grooten taalschat verzamelen kan. Ik kan mij met deze zienswijze zeer goed vereenigen, doch acht het niet ongepast te wijzen op het hoog belang eener goede keuze van tot dit doel te bezigen stukken. Leopold's „Blaren van allerlei boomen” kan hierbij niet als navolgenswaardig voorbeeld dienen.

Ten slotte merkt de schrijver op, dat, bij de pogingen, die er worden aangewend, om al wat Vlaamsch, al wat Nederlandsch is, in den Vlaming uit te wisschen, de beoefening der moedertaal voor den Vlaamschen onderwijzer wel van dubbel belang mag worden geacht.

Wij danken den geleerden schrijver voor zijn van warme belangstelling in het onderwijs getuigende toespraak, en hopen dat zijn woorden zoowel in Noord- als in Zuidnederland weerklink mogen vinden bij velen.

Amst.

P. W.

Tot aandenken. Verhalen en novellen door J. F. VAN CUYCK, Antwerpen. L. DELA MONTAGNE, 1882.

„Volgens mij moet de kunst als eenig doel hebben, den goeden smaak te ontwikkelen en den schoonheidszin, en er is geen schoonheid omge-

„lijk, of zij moet op waarheid steunen. Mist een kunstvoortbrengsel waarheid, dan kan het u op 't eerste zicht wel bevallen, doch bij nadere beschouwing wordt u het genot, door het valsche daarin bedorven. Onze „vlaamsche school is immer realistisch geweest, behalve onder de zoo-ge-„naamde latinisten natuurlijk. Zie maar Quinten Massys, Van Noort, Rubens. . . .

„ - Jordaens vooral, waagde Ernest.

„ - Stellig. Welnu, al die kunstreuzen toonden zich in hunne gewrochten reeds volbloed realisten, toen men in Frankrijk nog conventioneele „prulstukken schiep. Het belet niet, dat onze zuiderburen zich voor de „uitvinders dier richting uitgeven.”

Bovenstaande wijze beschouwing is door den schrijver dezer verhalen slechts ten deele ten grondslag zijner eigen kunst gelegd. Het eerste verhaal, „Zellino” getiteld, is althans phantastisch in stee van realistisch. . . 't is dan ook maar 't verhaal van een droom, zonder eenigen diepen zin. Daarop volgt „Eene voorspelling die uitvalt”, het verhaal van een zeer gewoon vrijerijtje. Het derde stuk, in briefvorm „Wat de liefde vermag” is de min of meer onnoozele geschiedenis van een jongeling, die terwille van zijn aangebeden Hendrika zijn oppervlakkig athéisme in den steek laat, en weer gaat bidden. Geen dier verhalen kan op kunstwaarde bogen; en wel wordt de lezer dus verrast door de keurige teekeningen in „Droeve toestanden”, dat werkelijk een juweeltje is.

„Ein Jüngling liebt ein Mädchen,
„Die hat einen Andern gewählt;
„Die Andre liebt eine Andre,
„Und hat sich mit dieser vermählt”.

De eerste jongling heet Ernest Reynders, die zijn verloofde Mathilde door den dood verliest. „Uwe Mathilde is thans een engel, die van omhoog „over u waakt” zeide hem goedig zijne moeder; doch Ernest was met deze fraai-klinkende woorden niet gebaat. Van langzamerhand heelde echter de wond, en begon een rijke oom van Ernest er over te denken hem te verloven met zijn pleegdochter Julia, die hij tot zijn eenige erfgenaam had bestemd. Doch intusschen had Ernest gelegenheid gehad het schilder-, muzikaal en letterkundig talent te bewonderen van de lichamelijk misdeelde Louise Callens, die bovendien zijn hart innam door hare edele liefdadigheid. Waarlijk, daar huisde in het onbehagelijk uiterlijk van de beroemde kunstenaress een edel, groot gemoed en toen oom Hulard een poging deed, hem met Julia te verbinden, stond Louise's beeld reeds te diep in zijn ziel gegrift, dan dat hij de schoone niet had moeten afwijzen. En toch werd Louisa ook de zijne niet. De oude heer Callens leefde sinds jaren met zijne dochter alleen en . . . toen de dochter kiezen moest tusschen vader en verloofde, viel die keus haar zwaar. Een jaar uitstel van de huwelijksplechtigheid werd minstens voorbehouden. Dit jaar echter was noodlottig voor Ernest. In den beginne geheel ontmoedigd en ternegergeslagen, troosteloos en wanhopig, stortte hij zich weldra in de armen van het vermaak. Louise Callens en haar vader hoorden niets goeds meer van hem en . . . toen een huisvriend, de heer Stemers, haar hand vroeg, scheen hun beiden dit de beste partij. Ernest, plotseling uit den roes der vreugde ontwaakt, maakte door zelfmoord een eind aan zijn leven. . . en Louise Callens, thans overtuigd van zijn liefde en trouw, zag ook van haar voorgenomen huwelijk af. . . . Toch was Louise nog de droevigste niet: dat was Julia . . . de verstootene beminde.

„Een bal masqué" naar 't fransch van Dumas-zoon, en „Karolina Rondeels" besluiten het boek.

Amst.

P. W.

1. *Praktisch taalboekje, ter bevordering eener zuivere spelling der Nederlandsche taal*, door J. E. K. VAN WYNEN. 3e druk, Schoonhoven, S. & W. N. VAN NOOTEN, 1880.
2. *Taal oefeningen. Praktische behandeling van de vorming, de betekenis en het gebruik van de woorden der Nederlandsche taal*, door denzelfden, Schoonhoven, S. & W. N. VAN NOOTEN, 1874.
3. *Stijloefeningen en zinsonleding ten dienste van het lager onderwijs*, 2 stukjes, Groningen, J. B. WOLTERS, 1880.
4. *Oefeningen in het verstaan en gebruiken der Nederlandsche taal*, door J. VAN DER HOUT en W. BROUWER, eerste stukje, Schiedam, J. ODÉ, 1882.
5. *De taal op school. Nederlandsche spraakkunst met oefeningen voor de lagere school*, door D. DEKKER, 2 stukjes, Bolsward, Wed. P. M. FEENSTRA, 1882.

1. De heer Van Wynen heeft voldoening van zijn arbeid ten behoeve van het taalonderwijs in de lagere school. Het „Praktisch taalboekje" werd op vele scholen gebruikt, door den inspecteur van het lager onderwijs, den heer Lod. Mulder, aanbevolen en beleefde een derden druk. Bij ondervinding is mij gebleken, dat het boekje inderdaad zeer „praktisch" is ingericht. De lesjes zijn kort, doch de opgegeven oefeningen zijn zulk een „scherpe" toepassing van de spelregels, dat menig jong onderwijzer, als die regels er bij hem niet al te vast in zitten, er voor zichzelf een onberekenbaar voordeel van heeft, dit werkje met een hoogste klas te doorloopen. Elke les behandelt een afzonderlijken regel der spelling en natuurlijk is het de bedoeling, dat deze regel door de leerlingen met de hulp en leiding des onderwijzers *gevonden* wordt, vóór dat de opgaven schriftelijk of mondeling worden uitgewerkt. Vele der lessen tot „toepassing en herhaling" vormen uitstekende dictées. Achtereenvolgens worden er in behandeld: de regels voor de spelling met *f* en *v*, *s* en *z*, *d* en *t* aan 't eind der woorden, de opene *a* en *u*, de verdubbeling der medeklinkers na een korten klank, woorden met tweeërlei meervoudsvorm, de verkleiningsuitgangen, de trappen van vergelijking, de stoffelijke bijv. nw., de vormen van den tweeden naamval, de geslachten der zelfst. nw., de eerste naamval, de vierde naamval, de derde naamval, de voornaamwoorden en hun verbuiging, verbuiging van 't bijv. nw., de vervoeging van 't ww., samengestelde zelfst. nw., achter- en voorvoegsels, de spelling met *e* en *ee*, *o* en *oo*, *ij* en *ei* en meer andere, alles in blijkbaar met veel zorg gekozen oefeningen ter toepassing. Aan den onderwijzer is overgelaten er zooveel regels (theorie) bij te pas te brengen, als hij noodig acht.

2. Het tweede werkje van den heer Van Wynen staat niet zoo hoog in mijn schatting als het eerste. Werd het „Practisch taalboekje" door sommige andere schoolboekschrijvers ten voorbeeld genomen, de „Taal oefeningen" werden naar 't voorbeeld van anderen bewerkt. De oefeningen hebben minder waarde en schijnen voor een deel geheel ongeschikt voor schriftelijke bewerking, doch misschien zijn ze daar ook niet voor bestemd. Als voorbeeld volge hier een gedeelte der 51ste les:

„Let hier goed op: het volgende komt u gewis te pas."

[Een aanloopje — onder ons gezegd en niet gebleven — dat boven elk lesje moet *kunnen* staan, en bij allen even overbodig is]

„Karel is zesmaal *grooter dan* ik” moet zijn: „Karel is zesmaal *zoo groot als* ik”

„Zoo ook:

„Willem heeft tienmaal meer pruimen dan ik *moet zijn*: ?

„Jan maakte gister viermaal meer sommen dan ik *moet zijn* . . . ?

enz. enz. Natuurlijk heeft de leerling de volzinnen maar naar 't door den schrijver gegeven voorbeeld te vervormen; een schrijfoefening, die mij tamelijk geestdoovend voorkomt. Ik maak deze opmerking, omdat de „stille werkzaamheden”, ook nadat ieder onderwijzer met één klas is belast, nog steeds een te groote plaats op vele tafels van werkzaamheden innemen, daar sommigen meenen of de meening voorwenden, dat *alle* zoogenaamde „oefeningen” uit taal- en rekenboekjes door de leerlingen op de lei moeten worden uitgewerkt. Dit kan de heer Van Wynen niet helpen; doch nergens blijkt, dat hij met zijn „Taal oefeningen” stof bedoelde te geven voor uitsluitend mondeling klassikaal onderwijs, waartoe, dit erken ik, zijn boekje zich uitstekend zou leenen.

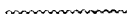
3. De laatste opmerking acht ik ook van toepassing op „Stijloefeningen en zinsontleding”. Niet, dat de schrijver in dit werkje gelukkig is geweest in de keus der oefeningen — dat zij verre — doch „mijn doel was met dit zeggen maar”, zooals de heer V. W. zich in het voorbericht uitdrukt, dat ze voor 't meerendeel niet waard zijn schriftelijk uitgewerkt te worden. De belangstellende lezer gelieve *met het boekje in de hand* zelf na te gaan of deze opmerking al of niet juist is. Mijn hoofdaanmerking tegen het boekje is, dat alle oefeningen loopen over *gezegde, onderwerp, voorwerp, bepalingen*, en zelfs over „*bepalingen van bepalingen*” en „*allerlei bepalingen*.” Op deze wijze komt de „zinsontleding” voorzeker beter tot haar recht dan de „stijloefening.”

4. De „Oefeningen in het verstaan en gebruiken der nederlandsche taal” bevatten een schat van doeltreffende opgaven voor mondeling onderwijs. Als het de bedoeling is, al die opgaven *schriftelijk* te laten bewerken, ben ik er *tegen!*

5. „De Taal op school” is een soort van leesleerboek over het Nederlandsch met een aantal oefeningen. De taalregels zijn er op zeer bevattelijke wijze in voorgesteld, en de oefeningen komen mij geschikt voor. De meeste onderwijzers van den tegenwoordigen tijd geven echter, m. i. terecht, de voorkeur aan het levende woord boven het dorre van een taallesje.

Amst.

P. W.

Nog iets over Volksetymologie,

naar aanleiding van den 4ten druk van Dr. KARL GUSTAV
ANDRESEN'S boek, „*Ueber deutsche Volksetymo-
logie*”, en van andere opstellen over dit onder-
werp. Door Dr. J. BECKERING VINCKERS.

Toen Dr. KARL GUSTAV ANDRESEN in 1876 zijn nuttig boek, getiteld *Ueber deutsche Volksetymologie*, de wereld inzond, gaf hij in de korte voorrede zijn verwondering te kennen, dat er over een onderwerp, waaraan niet alleen weetgierige leeken, maar ook de meest geachte en grondige taalgeleerden, bij voorkomende gelegenheden, gaarne hun aandacht wijden, niet alleen geen afzonderlijk boek, maar, een enkele uitzondering daargelaten, ') niet eens een eenigszins uitvoerig opstel was verschenen.

Dat Dr. ANDRESEN zich niet vergiste, toen hij verzekerde dat geleerden zoowel als ongeleerden zich met het door hem in zijn boek behandeld taalverschijnsel gaarne onledig houden, dat is door de lotgevallen van dat boek zelf op de meest schitterende wijze gestaafd. Immers nog geen volle 7 jaren, nadat de eerste uitgave de pers verliet, mogt de schrijver de voldoening smaken, den 4den, aanzienlijk uitgebreiden, druk van zijn boek den volke aantebieden.

Het verschijnen van dit werk heeft denklijk ook het zijne bijgedragen om de aandacht der taalmannen meer bijzonder op dit taalverschijnsel te vestigen. Zeker is 't dat, zoo in de laatste jaren eenig gedeelte der taalwetenschap zich in de bijzondere belangstelling der taalgeleerden heeft mogen verheugen, dit dan, buiten kijf, het geval is met de zoogenoemde *volksetymologie*. Dat is? De bij 't volk, en vooral ook bij 't Nederlandsche volk, op te merken trek om oude, in hunne oorspronkelijke beteekenis niet meer begrepen, woorden en uitdrukkingen zoodanig te wijzigen, dat ze uit het standpunt van hen die 't oude niet meer verstaan, weer een of andere begrijpelijke of soms ook maar schijnbaar begrijpelijke en gepaste uitdrukking opleveren.

Van 't geen hier te lande over dit belangwekkend onderwerp in de laatste jaren door verscheiden taalbeoefenaars van verschillend kaliber in 't midden is gebracht, schijnt den Heer Andresen weinig of niets bekend te zijn geworden. En toch is dit onderwerp ten onzent nog al eens op het tapijt gebracht.

In 1875 heeft mijn ijverige en bekwame vriend C. STOFFEL in den Nutsalmanak een lezenswaardig opstel over Volksetymologie geleverd, en later is een tweede artikel van dezelfde noeste hand over ditzelfde onderwerp in het tijdschrift „Taal en Taalstudie” verschenen. In 1882 heeft PROF. MOLTZER bij de overdracht van 't rectoraat der Groningsche hoogeschool een meer geleerd publiek op

een reeks leerlijke en vermakelijke staaltjes van dit lievelingswerk der spraakmakers vergast; en de Nutsalmanak voor 1883 brengt ons alweer een opstel over dit zelfde taalverschijnsel, gevloeid uit de pen van den Amsterdamschen hoogleeraar Dr. VERDAM, terwijl ik zelf in de laatste 20 jaren bij verschillende gelegenheden de aandacht ook nog eens op deze eigenaardige taalwijziging heb gevestigd.

In 't hier bovengenoemde werk van Dr. ANDRESEN dat een heirleger voorbeelden ter sprake brengt, worden natuurlijk hier en daar ook wel min juiste verklaringen bijgebracht; maar veelal worden er andere, afwijkende bijvermeld, zoodat de lezer meestal gewaarschuwd is, en weet dat hij het hier met geene onomstootelijke waarheden te doen heeft. ANDRESEN heeft van de volksetymologie een opzettelijke studie gemaakt; hij weet er, zooals men zegt, alles, of zoo te zeggen alles, van.²⁾ Hij heeft sedert de 1ste uitgave steeds een oog in 't zeil en tevens ijverig aantekening gehouden van 't geen er voor en na over zijn onderwerp te berde werd gebracht, „so dass diese 4te Auflage den Umfang der ersten um weit mehr als das Doppelte überragt.”

Zelfs bij een vlugtig doorbladeren van deze 4de uitgave moet het den lezer in 't oog vallen, dat 't aantal gevallen, waarin men tot geen volkomen zekerheid kan geraken op 't gebied der volksetymologie, evenals opdat der taalstudie in 't algemeen, nog altijd zeer groot is, en dat de schrijver door zelfstandig onderzoek niet veel heeft bijgedragen om dit aantal onzekerheden te verminderen.

Intusschen, is Dr. ANDRESEN ook al meer een ijverig verzamelaar dan zelfstandig onderzoeker, zoodat zijne taalwerken niet zeer rijk zijn in nieuwe resultaten van eigen vinding, — toch moet men erkennen, en dankbaar erkennen, dat zijn werkzaamheid op 't gebied der taalwetenschap aan haren vooruitgang zeer bevorderlijk is. Immers, welk taalbeoefenaar die zich met de studie der Duitsche talen onledig houdt, is niet erkentelijk voor dat zoo veel tijdroovend zoeken besparend *Register zu Jacob Grimm's Grammatik*, met gezond verstand en noeste vlijt vervaardigd door Dr. KARL GUSTAV ANDRESEN? Wie die Nieuwhoogduitsch heeft te bestudeeren of te onderwijzen, voelt zich niet tot dank verplicht aan den onvermoeiden zamensteller van dat uiterst bruikbare, in 1881 te Heilbron verschenen, boek *Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit im Deutschen*, waarin Dr. ANDRESEN kort en bondig, en meestal ook juist en grondig, de gewigtigste geschilpunten van 't Hoogduitsch taalgebruik uiteenzet, en ons tevens met de verschillende meeningen der gezaghebbende mannen van wetenschap in kennis brengt? En hierin is ook juist, voor een groot deel, het nut van 's mans boek *Ueber deutsche Volksetymologie* gelegen, dat het ons met het heirleger woorden en uitdrukkingen dat door het zich nimmer verloochend streven van het groote Duitsche volk om het niet meer begrepene door aller-

lei wijziging begrijpelijk of ten minste schijnbaar begrijpelijk te maken, van zijn oorspronkelijken vorm is verbasterd, in een kort bestek bekend maakt en ons tevens mededeelt wat er door verschillende geleerden, met meer of min goed gevolg, is gedaan om de verbasterde vormen en uitdrukkingen tot hunne eigenlijke, oorspronkelijke gedaante terug te brengen. Tevens worden we in een aantal noten aan den voet der pagina's verwezen op kortere of meer uitgebreide geschriften waarin de verschillende punten meer of min opzettelijk en uitvoerig worden toegelicht, terwijl hij ook niet na laat soortgelijke verschijnsels, aan niet Duitsche talen ontleend, ter vergelijking en opheldering bijtebrengen.

't Spreekt van zelf dat ook onder de verklaringen die als ontwijfelbaar worden voorgedragen ettelijke zijn te vinden die, bij een meer omstandig en grondig onderzoek, zullen blijken niet zoo geheel afdoende te zijn. De beknoptheid waarop de schrijver zich toelegt, brengt dikwijls mee dat hij, zooals de Engelschen het noemen, *does not go the whole length of the question*, dat wil zeggen dat hij soms een of ander geval maar kortelijk aanstipt en dientengevolge als uitgemaakt voorstelt wat inderdaad nog aan vrij wat twijfel onderhevig is. Met dergelijk eigenaardig bezwaar gaat — ik weet dat bij eigen ondervinding — het behandelen van wetenschappelijke onderwerpen in een kort populair opstel — b.v. voor den almanak van 't Nut — steeds in groote mate gepaard. De schrijver van dusdanig opstel moet soms erg ingewikkelde zaken duidelijk maken aan oningewijden. Is een half woord genoeg voor den verstaander³⁾, ten behoeve van den leek moet men, om begrepen te worden, dikwijls in omslagtige verklaringen treden. Maar de beperkte ruimte waaraan de Redactie van het tijdschrift of den almanak waarvoor het opstel bestemd is, den schrijver moet binden, gedooft geen uitvoerige behandeling. Hij wordt dus, vooral wanneer hij vele punten ter sprake brengt, genoodzaakt den lezer, die misschien vijftig woorden noodig had, met een paar korte, en juist wegens de korthed minder duidelijke of juiste, woorden afteschepen.

Heb ik in mijn laatstvoorgaand artikel in dit tijdschrift een paar punten voorkomende in bovengenoemde verhandeling van Prof. MOLTZER, die wegens een min juiste voorstelling wel eenige nadere overweging vereischten, ter sprake gebragt; thans wil ik wat van dien aard bij Dr. ANDRESEN voorkomt ter toetse brengen; zal dat echter doen uitgaande van en in verband met een paar punten voorkomende in Prof. VERDAM's bijdrage in den almanak van 't Nut voor 1883, en die wel eenige nadere toelichting noodig hebben.

Het komt mij namelijk voor dat in 't opstel van Prof. VERDAM een paar min juiste voorstellingen worden gevonden die hun ontstaan danken aan de beknoptheid waaraan de schrijver gebonden was.

„Het woord *zondvloed*”, zegt de Amsterdammer hoogleeraar, zou,

evenals het hgd. *sündflut*, iedereen in den waan brengen, dat dit woord beteekende *een vloed voor de zonde*; toch is dit volstrekt de ware beteekenis niet, maar wel *algemeene* watervloed, daar het woord zamengesteld is met *sin*, dat in het hgd. *singrün*, d. i. *immergrün*, nog leeft". Een lezer die er niet meer van weet dan hier staat, moet noodzakelijk op het denkbeeld komen dat *sin* 'twelk in 't Hld. *singrün* = *immergrün* nog leeft *algemeen* beteekent en dat *zondvloed* is geboren uit *sinvloed* of *sinflut* of *sin* + een of andere vorm van *vloed*. Om niet te spreken van de moeite die het voor een leek zou inhebben, om al ware de voorstelling juist, zich duidelijk te maken hoe een woord dat in *singrün* een bepaling van *tijd* uitdrukt in *sinvloed* een bepaling van *plaats* aanduidt, — het is niet juist a) wanneer Prof. VERDAM het *sin* waaruit volgens hem *zond* in *zondvloed* is verbasterd, door *algemeen*, b) wanneer de schrijver *zond* in *zondvloed* uit *sin* laat ontstaan.

In de vele samenstelsels met *sin* die in 't Oud- en Angelsaksisch, in 't Oudnoordsch en Oudhoogduitsch en andere verschoven en onverschoven Indo-europeesche talen zijn bewaard, heeft, voor zoover ik zie, *sin* nooit de beteekenis van *algemeen*. Het duidt geregeld *tijd*, *graad* of *maat* aan, en staat in beteekenis gelijk met *eeuwig*, *eindeloo*s *voortdurend*, *geweldig*, *vervaarlijk groot*. Het meest afdoende middel om dit te bewijzen, bestaat natuurlijk daarin dat we etterlijke composita met *sin* uit de oude gedenkstukken te berde brengen en zoo noodig, in hun zinverband beschouwen.

Zoo beteekende dan b. v. *sinlíf* in 't Oud-saksisch van den Héliand *eeuwig leven*, *sin-nahli* = Ags. *sinnihl* = *eeuwige nacht*; *sinweldi* = *eeuwig* = *eindeloo*s = *ontzettend*, *vervaarlijk groot* woud. De oorspronkelijke beteekenis van *sin* is *onafgebroken*, *eindeloo*s, *altijd durend*, *eeuwig*. En gelijk bij ons *eeuwig* zelf, krijgt ook *sin* vervolgens de kracht van een versterkend voorvoegsel. Volkomen evenzoo als wij om een zeer hoogen graad van kou uittedrukken zeggen, 't is *eeuwig* koud, ⁴⁾ spreekt CAEDMON in 't Ags. — Exodus 472 — van *sincalda* ⁵⁾ *see* = de *eeuwig koude zee*. Kan men hier *sin*, des noods, nog in zijne oorspronkelijke, tijdelijke beteekenis opvatten, dit is niet meer het geval bij 't *sin-here* ⁶⁾ in den *Beóvulf* (vs. 2935), waar *sin* met een zeer natuurlijken overgang van *eeuwig* = *eindeloo*s tot *ontzettend groot* overgaat, zoodat *sin-here* = een *geweldig*, *vervaarlijk groot leger* is, zooals een samenhang dan ook verlangt. En zoo beteekent ook *sinfluot*, zooals de groote Noachische vloed in 't Ohd. heet, *geweldige*, *vervaarlijk groote vloed*.

Prof. MORITZ HEIJNE, doet in zijne verklaring van de samenstellingen met *sin* die in den *Beóvulf* voorkomen, dan ook noodelooze moeite om daarin steeds de oorspronkelijke beteekenis *eeuwig*, *eeuwigdurend* terug te vinden, en vertaalt b.v. *sin-dolh* door

eeuwigdurende, ongeneeslijke wonde ⁷⁾ in plaats van *eeuwige* = *eindelooze* = *vervaarlijk groote wonde*. Intusschen schijnt de Bazelsche hoogleeraar zelf reeds te hebben gevoeld dat hij deze wijze van verklaren niet kan volhouden. Dit blijkt ten eersten daaruit dat hij achter *sin-herc* zet *Heer-ohne Ende*, en dan *starkes Heer*; ten tweeden doordien hij *sin-snaed* eerst vertaalt door *fortwährender Bissen* = *Bissen dem immer ein anderer folgt*, en dan wel *sinsnaedum swealh* weergeeft door *schlang Bissen für Bissen*, maar er dan op laat volgen *grozze Bissen*, waardoor hij klaarblijkelijk zijne eerste verklaring laat varen. En daaraan doet hij wel. Immers laat *sin-snaed* in het enkelvoud — dat evenwel niet voorkomt — zich nog eenigermate naar deze beteekenis plooijen, het meervoud — en daarmee hebben we het hier alleen te doen — gedooft de eerste verklaring niet: *een eindelooze beet* — dat kan, maar een *eindelooze beet* sluit natuurlijk alle volgende beten uit. Misschien is deze mijne redencering een weinig spitsvindig, maar ik hecht er niet veel aan; we hebben haar ook niet noodig om te doen zien dat HEYNE, om bij de oorspronkelijke kracht van *sin* te blijven, tot een inhoudbare gekunstelde verklaring vervalt. Het woord *snaed* ⁸⁾ beduidt een afgescheiden *stuk*, *brok*, *hap*, *beet* en *sinsnaedum swealh* beteekent eenvoudig: hij zwolg met vervaarlijke happen. Men behoeft deze woorden maar in hun samenhang te zien om zich te overtuigen dat dit de bedoeling van den dichter is. Zie hier hoe er (Beowulf 741 ssqq) staat:

Ac he (Grendel) gefēng hradhe forman sīdhe ⁹⁾
Slæpendne rinc, slāt unwarum,
Bāt bānlocan, blōd ēðrum ¹⁰⁾ dranc,
Synsnaedum swealh: sōna hāfde
Unlifigendes eal gefeormod,
Fēt and folma . . . d. i.:

Maar hij (Grendel) ving (greep) bij den eersten gang
 Een slapenden held, sleet (reet) hem onverwachts,
 Beet het beenslot, bloed by stroomen ¹⁰⁾ dronk,
 Met geweldige beten zwolg; saan (dra) had hij
 Des ontlijfdens al gepoetst ¹¹⁾ (= schoon opgemaakt),
 Voeten en palmen (= handen . . .

In 't *sindream* van den *Phoenix*, vs. 385, kan men *sin* daarentegen weer zeer gevoegelijk door de oorspronkelijke beteekenis *eeuwig*, *eindelooz* weer geven. Dit blijkt weer ten duidelijkste uit den samenhang:

Snā thāt ēce lif eadigra gehwylc
After sārvrūce sylf geceoseth

*Thurh deorne dedd, thät he dryhtnes môt
After yeârdagum geofena neotan
On sindredæmum.*

Zoo dat eeuwige lijf (= leven ¹²) der zaligen elk
Achter (= na) de zeer-ellende (pijnlijke ballingschap ¹³) zelf kiest
Door duisteren dood, dat hij 's Heeren moet (= moge)
Achter (na) jaardagen (= het tijdelijke) gaven genieten
In *eeuwig* *gejubel* . . .

d. i. in een weinig meer vloeiend Nederlandsch overgebracht:

Evenals de Phenix kiest ook elk der zaligen, na de pijnlijke ballingschap hier beneden, zelf, door den donkeren dood, het eeuwige leven, opdat hij, na dit tijdelijk bestaan, de gaven des Heeren onder eeuwig vreugdegejubel moge genieten.

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt, en uit de vele hier nog niet behandelde zal 't blijken, dat, zooals wij beweerden, de eigenlijke oorspronkelijke beteekenis van 't voorvoegsel *sin* is *eeuwig*, *eindeloos* en, bij overdracht, *vervaarlijk groot*, *vervaarlijk*, *geweldig*, maar geenszins *algemeen*.

De bekwaamste taalbeoefenaars die hun kennis der Oud-duitsche talen aan een grondige en naauwgezette studie der bestaande gedenkstukken hebben te danken, zijn dan ook niet gewoon *sin* door *algemeen* te verklaren. JACOB GRIMM b. v. noemt D. Gram. II p. 554, „*sin* das in der composition intensiv stärkeuder oder auch dauer (perennitas) ausdrückende *sina*; HOLZSMANN Altdeutsche Grammatik' vertaalt het Oudnoordsche *sî* (= *sin*) door *semper* (altijd). LEO zegt: „*sin* in compositis druckt *Dauer* oder auch nur eine *steigerung* des vorgestellten aus.“ ANDRESEN laat zich op pag. 196, als hij tot de behandeling der volksetymologie op 't gebied der natuurverschijnsels overgaat, aldus uit: „Obenan steht der berühmte und unantastbare Umdeutung *Sündflut*, die als göttliche Strafe für die Sünden der Menschen eingetretene (Noachische) Ueberschwemmung; ‚menschlicher Sünden *sintfluot*‘ wie Frauenlob richtig erklärt; hervorgegangen eben aus diesem *sintflut*, eigentlich *sinflut*, d. h. intensiv und extensiv grosse und lange anhaltende Flut (ummezfluot), einer mit der Partikel *sin*, welche verstärkt oder *Dauer* bezeichnet, zusammengesetzten Form.“

Alleen WEIGAND, de kundige en verdienstelijke, maar wel een weinig achtergebleven bewerker van *Schmitthenner's Deutsches Wörterbuch*, zegt bij *Sündflut*, onder anderen: *Sintfluot* = die noachische überschwemmung, eig. starke, d. i. *algemeine* „Flut. „*Hinc prima mali labes? Ist dies der Urquel alles Uebels?*

Dat met *sinfluot* werkelijk een eeuwig groote, vervaarlijke vloed werd bedoeld, dat wordt ook door de andere, zooeven bijgebracht, Ohd.

benaming *unnezfluot* = onmaatvloed = onmatige = bovenmate groote vloed) ten eerste bevestigd.

Niet alleen in 't Angelsaksisch, Oudsaksisch en Oudhoogduitsch kwam *sin* als versterkend voorvoegsel in gebruik; ook in een paar Oudfriesche en in ettelijke Oudnoordsche woorden wordt het aangetroffen.

In 't Oudfr. leest men *sin-higen* (ehe-lieden), dat gelijk staat met Ags. *sin-hívan* = Oudsaks. *sin-hiwun*, Ohd. *sin-hiun*, allen zamengesteld met *sin* (eeuwig, altijddurend, blijvend) en *híwa* ¹⁴⁾ = (Ags.) huisgenoot, dus *sin-hívan* = eeuwige = blijvende huisgenooten, dat gelijk staat met *echtgenooten* en *ehe-lieden*; want *echt* en *ehe* staan beide in verband met het Gothische *aiw-s* = eeuw, eeuwigheid.

Het tweede Oudfriesch compositum met *sin* is *sinkale* of *sinkele*, dat in § 16 der Hunsegoer wetten zeer goed verklaard wordt door „*ther nemmer nen her uppa ne grêth* = daar nimmer geen haar op niet groeit.” ¹⁵⁾ *Sinkale* is inderdaad eeuwige, blijvende kaalte of kale plek.

Kan het Angelsaksisch zich op 't grootste aantal vertegenwoordigen van *sin* beroemen, ¹⁶⁾ het Oudnoorsch steekt in dezen alle andere Deutsche talen daardoor den loef af, dat het *sin* ook buiten zamenstelling, al is het dan ook maar in een staande bijwoordelijke spreekwijs, heeft bewaard. Om dit intezien dient de lezer zich eerst even te herinneren dat het Oudnoorsch een geheel eigenaardigen trek heeft om de slot-*n* te laten vallen en dan dat verlies te vergoeden door den voorafgaanden korten klinker te verlengen. ¹⁷⁾ Zoo veranderen de partikels *in*, *an*, *un* in 't Oudn. geregeld in *î*, *â*, *ô*. In den wind b. v. heet *î vindi*, in (= van) daag — *î dag*. Gelijk nu *in* wordt verminkt tot *î*, zoo wordt *sin* verkort tot *sî*, en de uitdrukking waarin *sin* als zelfstandig woord is bewaard, luidt *sî ok æ*; d. i. eeuwige en eeuwige of, zooals wij zeggen, altijd en eeuwige. De Oudnoorsche zamenstelsels met *sin* zijn ook daardoor merkwaardig dat *sî* daarin zeer nabij zijne oorspronkelijke beteekenis blijft.

Zoo heet *sî-dægris* — ten eeuwigen dage, *sî-feld-r* = eeuwige-durend, onafgebroken; *sî-glad-r* = eeuwige, altijd blij; *sî-grátandi* = eeuwige, altijd weenend; *sî — kât-r* = eeuwige vroolijk, *sî-mâlig-r* = eeuwige snappend, *sî-thögull* — eeuwige zwijgend. Een aan *singrün* beantwoordende *sî-grann* schijnt niet voor te komen, maar wel *sî-frjôr* — eeuwige bloeiend of groeiend. Een zeer merkwaardig zamenstelsel van *sin-* of *sî* is 't Oudn. *sî-val-r*, merkwaardig, omdat het in de meeste Deutsche taaltakken voorkomt en daarin dat begrip uitdrukt 't welk thans bij de meeste Deutsche en Romaansche volken door een verminkten vreemdeling, *rond*, wordt voorgesteld. Aan dat Oudn. *sî-val-r* beantwoordt namelijk in 't Oudhd. *sin-wel* (*sina-* of *sinu-wel*), in 't Ags. *sin-vealt*

(*sino-* of *sine-vealt*), in 't Mhd. nog *sine-wel*, en in Opperduitsche tongvallen nog wel *sin-well* of verbasterd *sin-bell*. Naast deze composita die *rond* beduiden, staat nog in 't Oudhd. *sint-* of *sinwepal*, Ags. *sin-hwurpal* en *sin-hveorfend*, *sin-trendel* en *sin-trendend* met dezelfde beteekenis als *sin-wel*, etc. Al deze woorden hebben, behalve hier en daar in de volkstaal, gaande weg in den *struggle for life* (den strijd om het leven) die eeuwig in 't woordenrijk wordt gevoerd, de baan moeten ruimen voor het Romaansche *rond*. Want hoe inheemsch dat *rond* er ook mag uit zien, het is niets dan een uit de Romaansche talen ingedrongen vermitsel van 't Latijnsche *rotundus*, Nieuwfra. *rond*, Oudfra. *roond*, Ital. *rotondo*, Spa. *redondo*, Portug. *rotundo*, *redondo*. In sommige taaltakken is de strijd tusschen den landzaat en den vreemde betrekkelijk laat beslist. In 't Hoogd. was nog in de 16de eeuw *sinwel* naast het hoe langer hoe meer in zwang komende *rond*, nog vrij wat in gebruik; in de 17de eeuw was de inlander reeds voor goed door den vreemden indringer verdrongen. In 't Oudnoordsch zal men *rond* te vergeefs zoeken; in 't Zweedsch en Deensch is thans *rond* een zeer gebruikelijk woord, waarnaast deze beide Noordsche talen echter nog *trind* bezigen, dat ook zit in 't boven aangevoerde Ags. *sin-trendel* en *sin-trendend*, en in 't Nedl. *omtrent* voor *omtrend*, dat zich laat vergelijken met het Deensche en Zweedsche *omkring* = à l'entour, environ, = omstreeks, ongeveer.

Hoe de genoemde composita met *sin* het begrip *rond* konden uitdrukken, zal ons duidelijk worden, als we bedenken dat ze alle *eeuwig-draaijend* beteekenen. Immers een voorwerp welks omtrek eeuwig draait, wervelt of zich kromt is = *rond*. *Sin-wepal* is = *zich eeuwigkrommend*, want in 't Eng. beteekent *to warp*, kromtrekken, zich krommen b.v. hout bij 't vuur, waaraan in 't Hd. *sich werfen* beantwoordt.

Na al het bovenstaande zal het, hoop ik, wel boven allen twijfel verheven zijn, dat het niet in overeenstemming met de feiten is als *sin* door *algemeen* wordt vertolkt.

In 't verhaal van den grooten vloed in Genesis VI en VII is het ook niet de *algemeenheid* van den vloed die op den voorgrond treedt, maar de *vervaarlijke hoogte* en *de lange duur*. Zoo heet het in Gen. VII vs. 17: „Toen kwam de vloed *veertig* dagen op de aarde, en de *wateren wiesen* en lichtten de arke op, en droegen ze omhoog boven de aarde.

18. Alzoo namen de wateren de overhand en *wiessen zeer hoog* boven de aarde, zoodat de ark op de wateren dreef.

19. En de wateren namen de overhand, en *wiessen zoo zeer* op aarde, dat alle hooge bergen onder den ganschen hemel bedekt werden.

20. Nog 15 ellen hooger rezen de wateren, nadat de bergen bedekt waren.

24. En de wateren bleven staan boven de aarde 150 dagen.

VIII vs. 5: Maar de wateren verliepen gedurig, en namen af, tot de 10de maand. Op den eersten dag der tiende maand werden de toppen der bergen zichtbaar.

Alleen vs. 9 wordt dan gezegd: „want de oppervlakte der gansche aarde was nog met water bedekt.” Zoodat er slechts tweemaal (VII : 19 en VIII : 9) ter loops van algemeenheid wordt gerept. De vervaarlijke hoogte en verbazende duur spelen de hoofdrol in 't verhaal.

Dat men met *sinfluot* enkel een grooten, geweldigen watervloed bedoelde, blijkt verder daaruit, dat men zich ook van dat woord bediende om een bij Latijnsche schrijvers in den gewonen zin van *waterloed*, *grootte overstrooming* — waarbij van algemeenheid geen sprake kan zijn — voorkomend *diluvium* weer te geven. Zoo vertaalt NÓRKÉR de bij BOËTHIUS *De Consolatione Philosophiae* (uitgave Graff p. 78) staande passage: „Quae si in improbissimum quemque ceciderint, quae incendia flammis Aetnae eructantibus, quod *diluvium* tantas strages dederit? door: Wás ne títont sie, so sie ubelemo wihte ze handen choment? Wélih fiur úzer ethna farentez, alde wélih sinflúot (sic) títot solichen swid? = Wat doen zij (waardigheden en magt) niet, zoo zij eenen euvelen wichte (= booswicht) in handen komen? Welk vuur uit den Etna varend, welke groote vloed sticht zulke verwoesting? (**)

KONING AELFRED, die zeer vrij met den Lat. text omspringt en Boëthius *diluvium* met den Noachischen vloed in verband brengt, zegt hier *swithe onlice tham micelan flóde dhe giu on Noes dagum waes* = zeer gelijk den grooten vloed die in Noach's dagen was.

Laat ons nu eens onderzoeken in hoever het, met 't oog op de klankwetten die de Nederl. en andere Duitsche talen beheerschen, juist is, als men het voorstelt, alsof het *zond* in 't Nederl. *zondvloed* en het *Sünd-* in 't Hoogd. *Sündflut* zoo maar uit *sin* is ontstaan.

Een scherpzinnige leek zou, ziende hoe *singrün* als tegenwoordig nog in 't Hoogduitsch levend, maar onverbasterd evenbeeld van *zondvloed* wordt opgegeven, allicht kunnen vragen, hoe het toch wel komt dat *sinfluot* en *sin-flód* door klankverloop tot *Sündflut* en *zondvloed* zijn verbasterd, terwijl *singruene* en *singrom'* niet in *Zündgrün* en *Zondgroen* zijn overgegaan. Het antwoord zou moeten luiden, dat indien er in vroegere tijden, geen andere vormen hadden bestaan dan *sinfluot* en *sinflód*, deze, ondanks de verleidelijke lokstem van *sünde* en *sonde*, zeker evenmin *Sündflut* en *zondvloed* zouden hebben opgeleverd, als *singruene* in 't Hd. *sündgrün* heeft voortgebracht. Maar wat heeft dan den weg tot de bastaardvormen *Sündflut* en *Zondvloed* gebaad?

Dit. Reeds in 't Ohd. stond naast *sinfluot* ook *sinrfluot* en ook

het Nederlandsch kende vroeger *sind-vloed*, dat door Plantijn en Kiliaen is bewaard. Dit Nederlandsch *sindvloed* ging over in *sundvloed* — dat ook bij Kiliaen achter *sindvloed* staat — en wel krachtens dezelfde wet volgens welke *Sunterklaos* uit *Sinterklaas*, *wi bunt* uit *wi bint* (= wij zijn), en *mvnt*¹⁷⁾ uit *mint* of *ment* (Lat. *mentha* of *menta*) ontstond. En gelijk *sunde* overging in *sonde*¹⁸⁾ en later in *zonde*, zoo ging *sundvloed* over in *sondvloed* en later in *zondvloed*.

De schrandere lezer zal zeker hebben opgemerkt dat de ontwikkelingsgeschiedenis van *sindvloed* tot *zondvloed* ons louter op het gebied der Nederlandsche klankleer heeft gebracht; dat we, om tot *zondvloed* te geraken, nog geen enkelen stap op het terrein der volksetymologie hebben behoeven te zetten. Het zou dan ook zeer onjuist zijn te beweren dat het volk, toen het den oorspronkelijken vorm niet meer begreep, gedachtig aan de oorzaak van den Noachischen vloed — de zonden van 't menschedom — *sinvloed* of *sindvloed* in *zondvloed* heeft veranderd. *Sondvloed* is niet door volksetymologie ontstaan uit *sindvloed*, maar door klankverandering volgens wetten die ook andere dergelijke Nederlandsche woorden dergelijke verandering hebben doen ondergaan. *Zondvloed* is dus van geheel anderen aard dan b.v. *matten* of *wetten* in „korte matten achter of „korte wetten met iets” maken in plaats van „korte metten met iets maken”, waarin de spraakmakende gemeente, omdat ze *metten* niet meer verstond, de welbegrepen en bekende woorden *matten* en *wetten* heeft gesubstitueerd.

Eerst toen *sindvloed* door geregeld klankverloop in *zondvloed* was veranderd, heeft de gemeente er 't begrip van „een tot straf van de *zonde* over de aarde gekomen vloed” aan kunnen hechten. En dan is het nog altijd de vraag of de spraakmakende gemeente, of het volk aan deze *Umdeutung* debet is. Hoogst waarschijnlijk moet ze komen ten laste der geleerden. KILIAEN zet achter *sindvloed*, *sundvloed*, eenvoudig *diluvium* (watervloed, watersnood).^{18*)} Had hij of wel de groote hoop van zijn tijd, die woorden met *zonde* in verband gebracht, hij zou moeilijk der verzoeking hebben kunnen weerstaan om zijn stokpaardje te bestijgen en den lezer op een afleidkundige verklaring van *sindvloed* of *sundvloed* te vergasten. Toen ik het bovenstaande schreef, vermoedde ik geenszins hoe spoedig mijne gissing aangaande KILIAEN's afleidzuchtigheid door den man zelven zou worden bewaarheid. Daar het mij vooreerst om het bestaan der oudere vormen was te doen, had ik enkel *sindvloed* bij den Duffelaar nageslagen. Toen ik echter mijn opstel reeds bijna gereed had, onderzoekte ik nog eens of de ijverige lexicograaf ook *sondvloed* had opgenomen en wat hij daarvan zei. En ziet! 20 pagina's verder dan *sindvloed* vond ik *sondvloed* en bevond tevens dat hij daar werkelijk voor de verzoeking was bezweken, want hij zegt daar: „*sondvloed* = diluvium, cataclysmus, inundatio universalis peccati

causa = watervloed, watersnood, algemeene overstroming wegens de *zonde!!!*

Indien we bedenken dat 't aantal zamenstelsels van *zonde* vroeger uiterst gering was — Kiliaen en Oudemans hebben er precies elk één; Holtrop nog geen enkel, schoon 26 van *zon* — en dat datgene 'twelk onder 't volk geraakte met *sonde* of *sonden* begon, dan is het hoogst onzeker of het volk, ik zeg niet *sind-*, *send-* of *sondvloed*, maar zelfs wel *sondvloed* met *zonde* in verband bragt. Dat Kiliaen dat op de tweede plaats deed, had een eigenaardige reden. De verzoeking die hem bij *sindvloed* en *sundvloed* ongemoeid liet, was bij *sondvloed* voor een man van zoo'n afleidziek gestel wat al te sterk: vlak voor *sondvloed* staat bij hem: *sondoffer!!!* Hier moest de man wel bezwijken. En hij bezweek. HOLTROP (1801) vertolkt *sondvloed* in zijn Nederd.-Eng. woordenboek eenvoudig door *deluge* en zet in 't Eng.-Nedd. achter *deluge* enkel — zondvloed, groote watervloed. Ook BILDERDIJK verklaart *sondvloed* eenvoudig door „watervloed, „of”, zegt hij, „beter en eigenlijk overstromende vloed”. B. brengt ons woord zeker in verband met *zond* (doorvaart, zee-engte) dat hij op dezelfde bladzijde door *zee* ¹⁹⁾ verklaart.

Onze groote dichter en talenkenner was niet de eerste, en ook de laatste niet, die deze verklaring van *sondvloed* voorstond. OUDEMANS laat zich ten jare 1878 in zijn Bijdrage tot een Mdl. woordenb. achter *sundvloet* aldus uit: *sundvloet*, watervloed. Dit woord, Matth. XXIV, 38 en elders voorkomende, beteekent watervloed; *sund*, *sond* is in de Noordsche talen *water*, *zee*. De Jager Handl. bl. 107.” Lang voor deze mannen had MEIJER in zijn *Woordenschat* (1668) reeds dezelfde etymologie te berde gebracht. Zie hier hoe die Amsterdammer medicijnmeester de zaak beredeneert: „*Sundval*, *sindval*”, zegt hij, „daar het water in *der* (sic) zee vald (sic); *sund* is van ouds de *zee*: hier van daen de *sundvloed* ofte *sondvloed*.” Maar ook MEIJER komt de eer van deze etymologie niet toe. Reeds in 't begin van dezelfde eeuw, tegen wier eind Meijer een verbeterde en vermeerderde uitgave van zijn boek bezorgde, was een ander geleerde met deze verklaring voor den dag gekomen. Die vernuftige man heette SIBRAND SICCAMA. Deze had, in 't jaar 1617, te Franeker de *Lex Frisionum* met zijne verklarende aanteekeningen in het licht gegeven en vond daarbij gelegenheid zijne landgenooten deze niet zeer begrijpelijke afleiding van *sondvloed* aan de hand te doen. Het is niet onvermakelijk, en ook niet geheel onnut, nategaan hoe de man daartoe kwam. Het nut zit hierin dat het ons weer met een nieuwe volks-, ik wil zeggen, geleerdenetymologie in kennis brengt, en ons een nieuw bewijs levert dat, na het volk, juist de geleerden uiterst gevaarlijke taalverdraajers zijn, en dat dwaalbegrippen, door hen in de wereld gebracht, soms eeuwen lang blijven rondspoken.

Zie hier hoe SIBRAND SICCAMA, ten jare 1617, zijn vaderland met zijne merkwaardige afleiding van *zondvloed* begiftigde. In de *Lex Frisionum* worden herhaaldelijk de grenzen opgegeven, tusschen welke een zeker wetsbepaling of boete van kracht was. Zoo staat b.v. tit. I § 3: „Als een edelman een vrijman zal gedood hebben, moet hij 53 solidi en één denarius betalen, en, als hij 't ontkent, met 7 zweerders den eed doen.” En dan heet het daaronder: „Tusschen de Lauwers en Wezer 5, en aan deze zij van 't Vlic insgelijks”. En zoo staat er § 10: „Als hij (een laat) een laat gedood zal hebben, betale hij 27 *solidi* min een *denarius* aan diens heer, en aan de nabestaanden van den gedooide 9 solidi min een derde deel van een denarius; en als hij 't ontkent, moet hij zelf de twaalfde (d. i. hij met 11 anderen) zweren.”

En daaronder: „Tusschen 't Vlic en *Sincfala* is het zoengeld . . . voor een laat 26 solidi en een half, en een half derde deel.” Met dit *sincfala* kon SIBRAND SICCAMA zich niet vereenigen. „Hij hield”, zegt HUYDECOPER op *Melis Stoke* I p. 143, „hij hield zich niet alleen verzekerd, maar hij wilde ons zelfs met kracht en geweld opdringen, dat men voor *sincfala* moet lezen *sindfala*. Doch zie hier”, zegt de doorkundige, helderhoofdige Amsterdammer taalkenner, zie hier 's mans eigen woorden: „*Lacum itaque illum, quo Mosa in Oceanum effunditur, veteres sindval, quod in sincfal vel sincfalum corruptum est, id est fluminis in mare effusionem, dicebant, a sind vel sund, quod fretum vel mare, et vallen, id est, cadere significat. Hinc sindvloed — diluvium, i. e. maris eruptio* = Die plaats dus waar de Maas in zee valt, werd door de Ouden *sindval* — dat in *sincfal* en *sincfala* werd bedorven — genoemd van *sind* of *sund*, dat zee-engte of zee beduidt, en *vallen*. Van hier *sindvloed*, d. i. uitbarsting van de zee.” Bij deze woorden merkt HUYDECOPER op: „'t Is niet waardig bij deze woorden te blijven staan. Merk alleen dat hij *sindvloed* verklaart door *uitbarsting* van de zee en *sindval* door *uitwatering* van een rivier in de zee. Die dat samen kan knoopen, mag het doen.” SICCAMA voert ter staving van zijn gevoelen een plaats aan uit de aantekeningen op de *Hist. Eccles.* van ADAM VAN BREMEN, waarin een scholiast zegt dat men van Riben in Jutland in twee dagen en evenveel nachten naar *Sindval* in Vlaanderen kan zeilen. Hiertegen voert de bekwame Amsterdammer aan, dat zoo SICCAMA al bij den scholiast *sindval* mag hebben gevonden, toch ongetwijfeld bij dienzelfden scholiast in de uitgave van Adam van Bremen van 1595 en 1706 ook ettelijke malen *Cuicfal* wordt gevonden; tevens geeft hij niet onduidelijk te verstaan dat hij vermoedt dat S. , ter bevestiging van zijne etymologische vond, met zijne aanhalingen uit genoemden scholiast niet volkomen ter goeder trouw heeft gehandeld.

Zeker is 't dat in de uitgave van de *Lex Frisionum* in 't Groot

Placaat en Charterboek van Vriesland, ten jare 1768 uitgegeven door den verdienstelijken Baron Thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg, als ook in de *Friesische Rechtsquellen*, in 1840 door den Vrijheer von Richthoven verzameld, geregeld *sincfal* of *sincfala* staat gedrukt zonder variant. Alleen teekent Schwarzenberg bij tit. IV, 3 — Hoc inter *Laubachi et Sincfalum* ²⁰⁾ — aan dat in de uitgave van HEROLD ²¹⁾ en in die van LINDENBROG ²²⁾ *Sincfalum*, maar bij GEORGISCH ²³⁾ *Cincfalum* staat. Iedereen begrijpt dat *Cincfalum* slechts een andere spelling is voor *Sincfalum*, en dat die spelling met *C* aan 't begin zeer gemakkelijk aanleiding kon geven tot *Cuicfalum* dat HUYDICOPER bij den Scholiast op Adam van Bremen vond. Wij zullen dus wel zonder groot gevaar van te dwalen kunnen aannemen dat *Sind-*, *Send-* of *Sundfala* een door SICCAMA of iemand anders, naar 't model van *Sund*, *Sind-* of *Sendvloed* in een afleidzuchtige bui is verzonnen.

Ik heb bij deze gevallen nog al tamelijk lang stil gestaan, omdat ze zoo bijzonder geschikt zijn om te doen zien, dat menig zoogenoemde *volksetymologie* haar ontstaan niet aan het *volk* in den eigenlijken zin, d. i. aan de ongeleerden, maar integendeel aan de geleerden heeft te danken. Ook is het meer dan tijd dat bovenbehandelde verkeerde verklaringen, die tot den laatsten tijd toe nog telkens worden herhaald, eindelijk voor goed worden opgeruimd.

Is het Nederlandsch *zondvloed* geenszins door volksetymologie uit *sindvloed* geboren, — men meene vooral niet in 't Hd. *Sint-fluot* een begin van verbastering op weg naar *Sündflut* te moeten zien. *Sintfluot* — we hebben dat reeds gezien — bestond al in een tijd, toen *sin* bij geen mogelijkheid met het woord dat thans *zonde* beteekent, kon verward worden. *Sintfluot* ²⁴⁾ vinden we reeds bij NÔRKÉR (\pm 1000 na Chr.) Psalm 89, 7 en 101, 25, dus in een tijd, toen *zonde* in 't Ohd. *suntea*, *sunta* of *sundea*, *sunda* klonk, dat natuurlijk geen aanleiding kon geven om *sin* in *sint* te veranderen. Merkwaardig genoeg komt *sint* = *sin* ook in drie andere woorden voor — *sintwâc*, *sintwæge* en *sintgewæge*, die alle drie, evenals *sintfluot*, groote watervloed, zondvloed beteekenen. Merkwaardig is 't ook dat *sint* in plaats van *sin* alleen voorkomt bij deze 4 woorden die alle dezelfde beteekenis hebben. Men moet wel besluiten dat drie daarvan naar 't model van één der anderen zijn gevormd; en 't modelwoord zal in dezen wel *sintfluot* zijn geweest, het eenige van de 4 waarin *sint* met het oorspronkelijke *sin* wisselt. Hoe dit *sin* aan zijn *t* is gekomen — dat is niet gemakkelijk uitte-maken. Moeten we met GRIMM D. G. II 554 *sint* voor *sin* + afleidende *t* houden? Of dienen we daarin te zien *sin* + die parasitische tongletter, die zonder begripwijziging, op Germaansch taalgebied, zoo gaarne achter een *n* kruipt en die, zoo we de onverschoven vormen als 't Grieksch *kuon* gen. *kun-os*, Sanskr. *çua* gen. *çun-os* etc. raad-

plegen ook door den Germaanschen mond in *hund*, Ohd. *hunt*, is gebragt. Ik ben te meer geneigd die *t* voor een parasiet te houden, a) omdat ze in 't oudste Ohd. en in de verwante taaltakken — 't Ags., Oudsaks en 't Oudn. — niet voorkomt en b) omdat, zooals HOLTZMANN (Altdeuts. Gramm. p. 288) zegt: „altes *nt* immer *nz* wird.”²⁶⁾

In latere oorkonden vindt men, evenals in 't Nederlandsch, naar Nederduitschen trant, *sind*. Zoo in ALBERUS Dictionarium *sindfluot*, evenzoo bij Diezenberger; en bij LUTHER *sindflut*. Dit laatste, wat de vocaal *i* betreft, alleen juist, moest, tegen 't eind der 16de eeuw, voor het door Luther zelve steeds als onjuist veroordeelde *sündflut* de baan ruimen. In das neue Testament... nach der Uebersetzung Dr. Martin Luther's, gedruckt auf kosten der brittischen und ausländischen Bibelgesellschaft staat dan ook Lukas XVII vs. 27 -- *Sündflut*.

In 't Mhd. was de verbastering reeds vroeg begonnen en *kon* beginnen, zoodra *sunde*, door Umlaut in *sünde* veranderd, in uitspraak vrij wat tot *sind* of *sint* was genaderd en men de oorspronkelijke, door de aangehechte *t* zeer verdonkerde, beteekenis van *sint* of *sind* niet meer verstond. Reeds in de 13de eeuw wordt dan ook door de preekheeren, zinspelend op den oorsprong, de groote vloed met den naam van *sündenfluot* bestempeld; welke naam echter toen nog geen ingang vond. Eerst in de 2de helft der 15de eeuw komt de dubbele bastaard *Sündfluz*²⁷⁾ voor den dag; waarvoor later, zooals we gezien hebben, voor goed *sündflut* in zwang kwam.

Behalve de bovenopgegeven bestaat er nog een andere reden, waarom we in *sind*, *sint* van *sindvloed* en *sintflut* voorvoegsel *sin* die parasitische tongletter meenen te moeten zien, die we, onder anderen, ook in *ieman-d* en *ieman-t* aantreffen. En die reden is dat die parasitische tongletter ook nog in een ander met *sin* of *sini* zamengesteld woord zich aan de *n* heeft gehecht. Het bedoelde zamensel is echter in de oudste, zuiver Duitsche oorkonden niet te vinden. Men treft het 't eerst met den Latijnschen uitgang aan in *Lex Alamn.* 79, 3, 4, onder de gedaante van *seniscalcus*, waaraan in 't Italiaansch *sini-scalco* beantwoordt.²⁸⁾ Dit woord bevat, evenals *maarschalk*, als tweede lid der samenstelling het Nederl. woord *schalk*, Goth. *skalk-s* (dienaar, knecht). Het eerste lid der samenstelling, brengen de deskundigen — mijns inziens, te recht — in verband met het *sin-* van *sinfluot*, *sinnacht* en het *sina* of *sine* van *sina-* of *sinevel*, met den Goth. superlatief *sin-ista* (oudste), den Goth. positief *sin-eigs* (oud, ouder), als ook met het Lat. *sen-ior* (ouder), het Grieksche *henê*²⁹⁾ (= *senê*, oud), het Zend *hana*²⁹⁾ (= *sana* = oude man of vrouw), het Oud-Iersch *sen* (= oud),

Middelgalisch *sean* (= oud, bejaard), Litauensch *séna-s m.*, *sénu* vr. (oud). Volgens deze veronderstelling, aan wier juistheid, dunkt me, niet valt te twijfelen, beteekent dus *seni-scale*, met *sinhere* en *sindolh* vergeleken, *zeer groote knecht* of naar 't model van 't Litauensch *sengalvis* (oudhoofd), *oudeknecht*, *opperknecht*, *meesterknecht*.

Hoe dit ook zij, dit is zeker -- en daar komt het hier eigenlijk op aan -- dit woord *sini-* of *seniscale* heeft een dergelijke verandering ondergaan als *sinvloed*; want gelijk hiervoor *sintfluot* en *sindvloed* in zwang is gekomen, werd *sinescale* veranderd in *sinde-schalck*. Deze vorm is ons bewaard door Kiliaen, die zich verbeeldt dat *sinde-schalck* de oude vorm van *seneschalck* is. En evenals bij *sondvloed* kan hij ook hier de verzoeking niet weerstaan om ons een etymologische verklaring op te dissen. Onder *seneschalck* gist hij namelijk dat dit woord geboren is uit *sin* = *gesin* of *sinde* of *gesinde* = familie en hij verklaart het onder anderen door *minister familiae* (= dienaar van 't gezin) en ook door *magisterfamiliae* = meester van 't gezin, zoodat deze *sinde-schalck* heer en knecht te gelijk is. Intusschen laat zich deze verklaring zeer goed verdedigen en begrijpen, als men bedenkt de *seneschalck* werkelijk oorspronkelijk die twee hoedanigheden van meester en dienaar in zijn persoon vereenigde; want volgens de *Lex Alamann.* 79, 3, 4, was de *seniscalcus* een over 12 dienaren des huizes gesteld dienaar. Daar nu de *familia* d. i. de vereeniging van *fanuli* (dienaren), die *Diener-schaft*, zooals de Duitschers het noemen, oudtijds werkelijk het *gesinde* ³⁰⁾ heette, zoo is 't niet onmogelijk dat het volk of misschien ook wel een KILIAEN of SIBRAND SICCAMA het niet meer begrepen *seni-schalck* in *sinde-schalck* heeft veranderd. Vooral lag die *Umdéutung* voor de hand, wanneer *seni-schalck*, zooals we zoeven aannamen, reeds phonetisch tot *sinde-schalck* was verbasterd.

Dat het geleerde of ongeleerde volk werkelijk dit, in zijn zamenstelling niet meer begrepen, woord gepoogd heeft een vorm te geven die eenigermate de betrekking van den persoon die er door aangeduid werd, kenmerkte, mogen we opmaken uit een anderen bastaardvorm, namelijk *seneschalt*, waarin *schalt* natuurlijk den besturenden (*schaltenden*) dienaar moet aanwijzen. Dit is zeker zoo kwalijk nog niet verzonnen. ANDRESEN vindt dat ook, aangezien, zooals hij het op pag. 63 van zijn bovengenoemd werk uitdrukt -- „es dem ältesten Diener -- denn dasz bedeutet *seneschall* eigentlich -- wohl zusteht im Hause und am Hofe des Fürsten zu schalten!“ ANDRESEN drukt zich hier niet volkomen juist uit; want *seneschall* beteekent eigenlijk niet oudste ³¹⁾ dienaar. Het *schalten am Hofe des Fürsten* kwam, dat blijkt uit de *Lex Almn.*, bij dezen dienaar eerst later.

Het ging namelijk met den *seneschalk* evenals met den *maarschalck* en den *minister*: zijn bediening werd hoe langer hoe aanzienlijker.

Van *minister* of *magister familiae* werd hij ook *praefectus pro-*

vincicide (landvoogd) en we hebben het zeker aan deze omstandigheid te danken dat het Duitsche volk zijn taal met nog een derden vorm van dit woord begiftigde door *sene-schall* te verdraaijen tot *senesch-lant*, waarbij men ten minsten aan 't laatste bestanddeel eenig begrip konde hechten. ---

Nu was er eigenlijk over ettelijke andere punten en onder anderen ook over het door Prof. VERDAM ter vergelijking en opheldering bijgebragte *singrün* — dat ook al door het etymologizeerend volk onder handen is genomen, en, schoon weinig in vorm veranderd, zich toch wat zijn beteekenis betreft als een ware PROTEUS vertoont — nog vrij wat in 't midden te brengen.

Aangezien echter het bovenstaande opstel reeds tamelijk uitvoerig is uitgevallen en het bovendien nog ettelijke noodzakelijke aanteekeeningen zal vereischen, zoo zal 't beste zijn, de *singrün*- en andere geschiedenissen tot de volgende gelegenheid uit te stellen en voor 't oogenblik van den goedgunstigen lezer afscheid te nemen.

Kampen, den 26 Mei 1883.

A A N T E E K E N I N G E N .

¹⁾ Deze ééne uitstekende uitzondering is FÖRSTEMANN'S verhandeling in Zeitschrift für vergl. Sprachforschung Bd. 1.

²⁾ Ten minste ongeveer alles wat er in Hoogduitsche boeken van te vinden is.

³⁾ Volgens VAN DALE is *verstaander* een gewestelijk woord. Zeker wordt het zelden anders dan in 't bekend gezegde: „Een goed verstaander heeft maar een half woord noodig” gebezigd. Vroeger zei men daarvoor *verstandel* en *verstandelaar*, b.v.:

Den verstandelen is genocht,

Geseit met korten overlope.

M. L.

Het substantief *overloop* == kort overzicht, kort bescheid ontbreekt in Oudemans Bijdrage t. e. Midned. W., ofschoon 't ww. *overloopen* == „in 't kort zeggen of schrijven” wel wordt opgegeven. Kiliaen heeft 't subst. wel.

⁴⁾ In onze Nedl. woordenboeken vind ik dit versterkend gebruik van *eeuwig* niet. Misschien is 't gewestelijk. In 't Oldambt sprak men in mijn jeugd van ‚n *ijwig* sterke kerel’, van ‚n wicht (meisje) mit ‚n *ijwige* porsie geld’, en van ‚n *ijwige* mooie maid.’

⁵⁾ Dat hier met *sincealda* en hooge graad van kou als eigenschap van de zee bedoeld wordt, mag men opmaken uit het *brim-cald* van Poenix vs. 100, dat *zee-koud* == zoo koud als de zee beduidt.

- 6) Besät thâ *sin-herge* sveordha lāfe
Vundum vêrge, vean oft gehêt
Earmre teohhe, andlonge niht.

Hij bezat (= belegerde) toen met een *geweldig heer* der zwaarden
[(overblijfsels),

Door wonden afgemat, wee hij vaak heette (bezorgde)

Aan de arme tjucht, den godganschen nacht lang.

Der zwaarden overblijfsels = die door 't zwaard gespaard waren.

Het woord *tjucht* is een door mij in 't Oldambt dikwijls gehoord, zeker oorspr. Friesch woord, dat met 't Ags. *teoh* (schaar) verwant is en *troep*, *schaar* beteekent. Zoo spreekt of sprak men van 'n hijle *tjucht kinder*'. 't Komt evenals *toom* (Ags. *team*) van *tiuhan* (= tiegen-toog = trekken). Men spreekt ook van 'n *toom kinder* of *kukens*.

⁷⁾ Er staat (vs. 818) *syndolh sveotol* = een vervaarlijk groote wonde klaarblijkelijk = een vervaarlijk groote duidelijke = zeer in 't oog vallende wonde. 't Adj. *sveótol* komt van *sveot* = volk gelijk *duidelijk* komt van *died* = volk, gelijk *publicus* komt van *populus* = volk. *Públicūs* uit *pöpūlicus*.

⁸⁾ *Snæd* is natuurlijk van denzelfden stam als 't Nederl. *sneede* en beide komen van *snijden* — *sneed* — *gesneden* = Ags. *snithan* — *snáth*, *sniden*, maar *snæd* komt van den *â-(ai)*stam, *sneede* van den *i*-stam. *Sneede* is Ags. *snide*.

⁹⁾ *Sidh* (= gang, keer, reis, loop) is in Groningerland nog in gebruik: *oet de ziid!* is niet = op zijde, maar uit den *weg*, *gang*, *loop!* Verwanten zijn *sinds*, *sed-ert*, *zend-en*.

¹⁰⁾ Het woord *ædre*, *êdre* beduidt in den *Béovulf* alleen *stroom*, anders ook *waterleiding* en *ader*, is dus 't zelfde woord als ons *ader* = Overijsel *aoder*, niet *äder*, want de *a* is oorspr. lang, dus Ohd. *ādara*, dat Nedd. is, of 't Ags. staat voor *æthre*.

¹¹⁾ 't Ags. *feormian* (feorbian, furban) is eigenlijk glad maken, reinigen, poetsen, dan wegpoetsen, afpoetsen (b. v. 'k Heb Orlando zijn neusje afgepoetst = afgesneden. (J. Gouverneur, Huisvriend). 't Ohd. *furhan*, *furfjan*, Fransch *fourbir*, poetsen, polijsten.

¹²⁾ In 't Midnedl. is *lijf* = *leven* veel gebruikelijker dan deze gesubstantiveerde infinitief. Thans nog *lijfsbehoud*, *lijfsgenade*, 't *lijf* er bij inschieten enz. enz.

¹³⁾ *Vrāc* (van *vrecan* = drijven — verdrijven) is *ballingschap*, evenals ons *el-lende* = Ohd. *eli-lenti* = ander — land = buitenland = vreemmland = ballingschap. *Eli* = *ali* = *el* in *el-ders*, van denzelfden stam als, maar niet afgeleid van, 't Fr. *ailleurs* = Lat. *ali-orsum* = anderwaarts = Mnl. *elder-waert*. Mnl. *el* = ander, anders; *elre*, later *elder*, nog later *elders* = ergens anders, Vergelijk *alderliefst* = *allerliefst*, *donre* = *donder*. *Ellende* = ballingschap is in 't Mnl. zeer gebruikelijk, Leksp. B. II C. 44.

Ende wart in *ellende* ghesent,
Daer hi martelare is geënt.

PAUL GERHARD'S *ins elend wandern* is in 't Ags. *on vræc hveorfan*.

¹⁴⁾ De stam *hûw-* zit ook in *huw-elijk*, (eigl. *hiwe-leik*), *hy-lick* en Hd. *Hei-rath*.

¹⁵⁾ De Oudfriezen waren sterk in 't opeenstapelen van ontken-
nende partikels. Hier staan er drie achter elkaar, en deze drie
versterken elkaar.

¹⁶⁾ 't Ags. bezit ± 40 woorden met 't voorvoegsel *sin*, ook
sin-lice (eeuwig, voortdurend), gelijkstaande met Mnl. *ewe-like* =
eeuwig-lijk. *Boëthius* (473--525 na Chr.) heeft wel godgeleerde
boeken over *De Drieëenheid* en *De naturen in Christus* geschreven,
maar in zijn dialoog *Over de vertroosting der wijsbegeerte* alle toe-
speling op christelijke begrippen en wat daarmee in verband staat
opzettelijk vermeden. Geen spoor van een zinspeling op Oud- of
Nieuw-testamentische zaken is daarin te vinden. In zeer oude bijbel-
vertalingen en andere godsdienstige geschriften heet *de zondvloed*
wel *die diluwie*, (onder in een bijbel in 1538 te Antwerpen ge-
drukt), in andere Midnndl. boeken wordt hij *die lovie* genoemd.
Is dit *die lovie* door aphaeresis uit *die diluwie* geboren?

¹⁷⁾ Oudn. eigennamen hebben, zooals eigennamen dat meer doen,
den ouderen vorm onverminkt bewaard, b.v. *Sin-fjötli*, *Sin-moera*,
Sin-rioth = de eeuwig-roode = met eeuwigen blos, de 3de echt-
genoot van Hiörvardh. Ook de Engelschen laten de slot-*n* licht vallen:
a man = een man, *o'clock* = on clock, *o'thunday* = on th. =
op donderdag. Ook in 't Middengalisch en Litauensch is *sin* als
afzonderlijk woord in gebruik.

¹⁸⁾ Men vindt ook *sendvloed*, en *sendvloed*: *sundvloed* = *ment*,
munt = *hen*: *hun*. De *n*, vooral *n* + tongletter is *u*-ziek. Ver-
gelijk ook 't Latijn: *Legis*, *legit*, *legimus*, *legitis*, maar *legunt*.

¹⁹⁾ *Sund* is in de Noordsche talen hoofdzakelijk *zwemmen* en
zee-engte: *vera à sundi-ètre à la nage* = aan 't zwemmen zijn;
sundfjodr = zwemveder = *vin*; *sundmadr* = zwem-man = zwem-
mer. *Sund* is in 't Ags. = *zwemmen* en ook gelijk *zee*, b.v. *sund-*
plega = zwem-spel = wedstrijd in 't zwemmen, *sundvudu* = zee-
hout = schip. Ook buiten zamenstelling vaak genoeg, onder an-
deren bij ЦАЕДМОН in diens beschrijving van den Noachischen vloed

vs. 1429: Thá hine on *sunde* geond sídne grund

Vonne ydha víde bæron.

Doe hem op *zee* door wijden grond (langen weg)

De bleeke baren wijd droegen.

²⁰⁾ D. i. Dit tusschen *Laubachi* en *Sincfala*, dat gewoonlijk wordt
weergegeven door: Dit tusschen Lauwers en Schelde. Huydecooper

vraagt: hoe bewijst men dat *Sincfala* = *Schelde* = *Zwin* is?

²¹⁾ HEROLD is volgens SICCAMA de eerste die de Friesche wetten in 't licht gaf en, naar 't oordeel van VON RICHTHOVEN, de eenige die een manuscript voor zich had.

²²⁾ LINDENBROG *Codex legum antiquarum*, Francofurti 1613.

²³⁾ GEORGISCH: *Corpus juris germ.* Halae 1738.

²⁴⁾ In NÖTKER'S vertaling van BOËRHIUS *De Consolatione Philosophiae* (uitg. GRAFF p. 78) staat *sin-flôt*, met een onorganisch lange *î*, dat Graff niet ontging en 'twelk hij door „*sin-fluot* (sic)” kenmerkt.

²⁵⁾ *wac*, *wage*, Eng. *wave*, Nhd. *Woge* etc., is 't welbekende oude woord voor *golf-fluctus*, Fr. *vague*.

²⁶⁾ Zoo wordt *menta* (mentha) *Münz*, *Lintia-Linz*; *Confluentes-Cobulenzi-Coblens*, *lente* (lenete) *Lenz*. 't Goth. *sint-eino* zou dus in 't Ohd. *sinz-* moeten zijn.

²⁷⁾ *Sindfluz* is dubbel bedorven, want *fluz* is = Nhd. *Fluss*, Mhd. *vluz*, Ohd. *fluz* met korte *u*. *Fluss* is in deze beteekenis (rivier) een eigenaardig Hoogduitsch woord en verschilt zeer van *flât* in *sintflûbt*. *Flât* is een algemeen Germaansch woord = Nedl. *vloed*, Goth. *flóðus*, Ags. en Os. *flód*, Oudnoorsch *flód*. 't Nedl. *vloed* is mann., 't Hd. en Goth. vrouw., 't Ags., Oudsaks. en Oudnoorsch is onzijdig.

²⁸⁾ Op grond van den Lat. vorm *seniscalcus* neemt men aan dat 't Ohd. *seniscalc* of *seniscalh* is geweest. Dit is echter ver van zeker. De Ohd. zamenstelsels waarin *sin* met een vocaal achter de *n* staat, vertoonen ons niet *sini*, maar *sina*, *sinu*, *sine* b.v. *sina-wel*, *sinuwel*, *sinewel*, *sina-werpal* en *sinwerpal*. Hierop afgaande moet men 't oorspr. Ohd. = *sinascalt* stellen. Immers uit de *i* der Lat. en Ital. vormen *seniscalcus*, *seniscalco* volgt geenszins dat Ohd. vorm *seni* bevatte. Hij toch die uit den Lat. vorm *mari-scalcus* van de Almann. en Salische wetten en 't Italiaansche *mariscalco* besloot dat 't Ohd. *mariscalc* was geweest zou zich zeer vergissen: 't was *marahscalc*, evenals *marahstal* (paardestal) en *marahwart*. Nog kan men hierbij opmerken dat de Romaansche volken — 't een meer 't ander minder — niet gaarne met *sk*, *sp* en *st* beginnen, maar die combinaties graag vermijden door 't inschuiven of vooropzetten van een *i* of *e*. Zoo zegt 't Ital., na een vooropgaanden consonant, *istudio*, *Iscòzia*, *istà* voor *studio*, *Scozia* en *stà*, b.v. In *Iscòzia non istà bene*. In 't ouder Ital. geschiedde dit veel meer, evenals bij de Franschen die *espi*, *espine*, *escaille*, *estat* etc. etc. etc. voor Lat. *spica*, *spina*, Ohd. *scalia*, Lat. *status* etc. etc. hadden, waaruit *épi*, *épine*, *écaille*, *état*. En dus kon in een Romaanschen mond *mariscalcus* ook uit den verkorten vorm *mariscalc* en *seniscalc* ook uit *sinscalc* zijn geboren. Vergelijk ook Fr. *boulevard* (Oudfra. *bouleverc*) met *bolwerk*, *canif* met *knijf*), etc.

²⁹⁾ Gri. *henē* = *senē*, Zend *hana* = *sana*. 't Zend en Gri. veranderen een *s* aan 't begin veel in *h*.

³⁰⁾ Grootte-knecht = meesterknecht. De begrippen *groot* en *meester* vindt men ook anders wel in 'tzelfde woord vereenigd, onder anderen in 't Hebreeuwsche *rab*.

³¹⁾ *Oudste* is, zooals we gezien hebben, *sinista*.

Beantwoording van Vragen.

(N. en Z. bl. 57).

„Op blz. 419 van Potgieters *Proza* wordt gesproken van: „(een) *doppen* vuurpotje, dat onze omstandigheid doet uitgaan”. Wat beteekent dit *doppen*?”

In de eerste plaats moet ik opmerken, dat eene onhandigheid van den zetter (wat krijgen zettters al niet op hunne rekening!) het woord *onhandigheid* van Potgieter in *omstandigheid* heeft veranderd.

Doppen zijn de dopjes of schilletjes der boekweitkorrels; zij worden gebrand, d. i. verkoold en vervolgens als brandstof gebruikt voor kachels, die slecht trekken, vuurkomfoortjes e. d. omdat zij geen rook verspreiden. Een komfoortje met boekweiddopjes is dus in een trekschuit recht op zijne plaats.

En nu de tweede vraag: wat het beteekent, dat die jonkman *een kruis droeg*, en of dat in verband staat met de *kruistochten*? — Dat kruis, dat zich mogelijk onder zijn' toegeknoopten overjas verschool, heeft niets te maken met een' *kruistocht*, maar wel met een' anderen tocht, nl. den *Tiendaagschen Veldtocht*: het is het *Metalen Kruis*. Potgieter, die in dit stukje ¹⁾ het leven en werken van de predikanten uit zijne jeugd beschrijft, geeft als inleiding den indruk, dien vele proponenten maken bij hun eerste bezoek aan hunne toekomstige standplaats. De eerste moest zich op een Zeeuwsch dorpje begraven: hij was in zijn studententijd mee uitgetrokken, en maakte deel uit van de Leidsche, Utrechtsche of Groningsche Vrijsharen, en sedert dat, zijn heldentijdvak droeg hij het „Kruis van den Tiendaagschen Veldtogt nog”. — De andere was „ook een jong mensch, ook een kruisdrager, ook een stille in den Lande”; — de derde, die op een Noord-Brabantsch dorp terecht kwam, „was niet gekruist”; hem had dus het heilige vuur der vaderlandsliefde waarschijnlijk niet beziel. De vierde eindelijk, de Fries, had een toegeknoopten jas aan, waardoor men niet zien kon, of hij het Eere-teeken al dan niet droeg; waarschijnlijk echter had hij het wel,

¹⁾ Geschreven tusschen 1837 en 1845; de herinneringen van 1831 waren toen nog levendiger.

want de Friezen waren van ouds als een dapper volk bekend en hunne natuur had zich indertijd bij de Groningsche studenten ook niet verloochend.

„Iemand roer langs het lijf snellen”. De beteekenis van deze uitdrukking is: bijna rakelings langs iemand heengaan. *Roer* is hier bijwoord en de stam van *roeren* = *raken*. In dezen zin komt *roeren* voor bij Breeroo:

„Dat *roert* jou niet, hoor je dat wel, Jan Kurekevaer?”

„Ik leg de toortsen in den oven”.

Reeds in 1871 plaatst nu wijlen de Heer P. Leendertz Wz. in den *Navorscher* eene vraag naar de beteekenis van deze spreekwijze. Van verschillende zijden kwamen daarop antwoorden in, die niet verre uit elkander loopen, en de Vrager kan ze in Jaargang 1871 en 1872 nazien. Daar evenwel de *Navorscher* niet in het bezit of ter beschikking van ieder is, wil ik den inhoud der verklaringen opgeven.

Dr. E. Laurillard stelt het spreekwoord gelijk met: „ik maak het vuur aan”, — overdrachtelijk voor: „ik zet de zaak of handeling in beweging”.

De Heer H. M. C. van Oosterzee verklaart het door: „de kogel is door de kerk, de lont aan het kruit gelegd, der kat de bel aangebonden. Bilderdijk heeft de moeite niet genomen om de spreekwijze toe te lichten; ook in het *Taalk. Woordenb. op Hooft van Oudemans* is ze niet vermeld. Tot zoover de Heer v. O.

De Heer v. Vl(oten?): „Zou de uitdrukking wel iets anders beteekenen, dan *ik zal de zaak aangaan, de verantwoording op mij nemen?* De toortsen in den oven leggen zal toch wel eenvoudig willen zeggen: het vuur in den oven brengen, het rijs in brand steken, dat er in gelegd is”.

De Heer J. ter Gouw: „De beteekenis blijkt uit den zamenhang. De Schildknaap zegt: ik heb nooit met spoken, tovenaars en geesten te doen gehad, en nu stuurt mijn heer er mij op af. Een ander zou dat baantje van zich geschoven hebben, maar ik ben niet bang. Ik leg de toortsen in den oven. Ik waag 't; ik zal dat vuurtje eens stoken. Zoo plag ook iemand, die een twist of een relletje aan den gang gemaakt had, te zeggen: dat vuurtje heb ik gestookt”.

NB. De spreekwijze komt ook voor in een brief van Hooft aan Anna Roemers, 27 April 1622.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Men zegt ook: „de toortsen *aan* het vuur leggen.” De „*Navorschers*” zijn 't eens, wat de *beteekenis* aangaat. Ons komt de *afkomst* 't meest waarschijnlijk voor, gelijk Dr. Laurillard die vergeeft. RED.

Eenige aantekeningen

op „Het hoofd van 't huis”, door Virginie Loveling, voor komende in „de Gids” van Januari 1882.

Blz. Regel

- 34 10 v. o. *Stationsoverste* voor *stationschef* wordt in Vlaanderen niet gebruikt; men zegt *statie* en *statieoverste*.
- 35 19 v. o. *Dat het* (nl. Mijnheer Mand e, kort van gestalte, rood van aangezicht, borstelig van hair,) *drinkt*. 't Onzijdig vnw. wordt gebruikt, wanneer men van iemand spreekt, met wien men medelijden heeft, dien men minacht of dien men bespot.
- 36 6 v. b. *Allen met gescheurde kielen*. Hieruit zou men opmaken, dat in Vlaanderen een vrouwenjak ook *kiel* heet, 't geen geenszins 't geval is.
- 36 9 v. b. *Want er was brood op 't lijk*. Wanneer gegoede katholieken begraven zijn, wordt na afluop van den lijkdienst door de erfgenamen brood onder de armen verdeeld.
- 36 4 v. o. *Pelder* = lijkkleed.
- 38 25 v. b. 't Volgende gesprek wordt door de dochter tijdens den lijkdienst harer moeder met de meid in huis gevoerd. Door haar wordt ook het maal besproken, dat den familieleden bij hun terugkeer in 't sterfhuis zal worden opgedischt. Een en ander is zeer onwaarschijnlijk, daar bij de katholieken de vrouwen en meisjes met het lijk mede gaan om den dienst in de kerk en op 't kerkhof bij te wonen en na eene begrafenis, ten minste buiten de groote steden, het maal in een herberg gegeven wordt.
- 46 16 v. b. *Binders*, linten van een muts of hoed. Ook slobkousen.
- 48 5 v. b. *Koterijzer* = kachelpook. *Uitkoteren* = uitpoken, ook het schoonmaken van eene pijp. Iemand ergens verdrijven bijv.: *Ik heb hem er uitgekoterd*. *Uitkotering* = uitbrander. *Iemand eene uitkotering geven*.
- 48 7 v. b. *Grijm* = roet(?). In Vlaanderen is roet meer bekend onder den naam van *bitter*; door *roet* verstaat men in Vlaanderen en ook in een deel van Zeeland rundervet.
- 48 9 v. b. *Kaarspannen* = kandelaars.
- 48 13 v. b. *Teljoren* = borden. Bij Kiliaan *talioor*. Een *talioor-lecker* = tafelschuimer. *Twen the: teelder*. Hgd. *teller*.
- 48 14 v. b. *Solferpriemen* = zwavelstokken.
- 48 16 v. b. *Ydele flesschen* = ledige flesschen.
- 49 19 v. o. *Zij opende een schoof* = schuif, lade.
- 50 1 v. b. *Kazak* = jas. *Zijn kazak keeren* = van richting veranderen. *Iemand op zijn kazak komen* = duchtig afrossen. Van Dale geeft het woord ook op.

- Blz. Regel
- 51 2 v. b. *Prikkelstoeltje* = tafelstoel voor kinderen.
- 52 7 v. o. *Behanger* is geen Vlaamsch. Men zegt *bejianger*.
- 54 9 v. b. *Vertrekt gij ook met den eersten trein*, is geen Vlaamsch; men zegt in Gent en omstreken *konvooi*.
- 54 11 v. b. *Overbrengen* = doorbrengen, Fr. *passer*.
- 56 10 v. b. *Tijdstip der compositiën* = Gedeelte van het examen voor den overgang der verschillende klassen in eene school voor middelbaar onderwijs.
- 57 9 v. b. *Schommel*. Ik durf niet beslissen, of dit woord in Vlaanderen gebruikt wordt; 't **meest** bekende in 't noorden van Vlaanderen, ook **in een deel van Zeeland**, is *touter*.
- 57 14 v. o. *Gepluimd* = geplunderd; **van pluimen** = eene kip de vederen uittrekken.
- 57 7 v. o. *Kollebloemen* = klaprozen.
- 59 6 v. b. *Dit deed hij nog al ondertusschen den Vrijdag* = dit deed hij dikwijls op Vrijdag.
- 60 19 v. b. *Koperen kasserolen en schijven* = koperen braadpannen en deksels.
- 62 13 v. o. *Als men heele dagen aan de standen met de vette maten bestellen moet* = geheele dagen aan de oliekuipen met vette maten bestellingen meten.
- 63 6 v. b. *Hesp* = ham.
- 63 8 v. b. *Gedroogde schur* = gedroogde schol, die in Vlaanderen den naam van *platen* draagt.
- 63 15 v. b. *Kook eenen moor eieren*. *Moor* is de ketel, waarin boven gewoon haardvuur 't water gekookt wordt. In de Meierij ook in gebruik.
- 66 3 v. b. *Kraaienblik* = kleine witvisch.
- 67 11 v. b. *Het stof lag op zijn pinkharen* = op zijne wimpers.
- 67 19 v. b. *Ketserskar* = molenkar; weinig bekend.
- 67 15 v. o. *Hij dronk gaarne eenen druppel* = borrel.
- 67 7 v. o. *Met den bal blijven spelen*. Slecht uitgedrukt; moet zijn: *bleven bollen*. Een eigenaardig Vlaamsch spel met bolvormige schijven.
- 67 2 v. o. *Hoe de stiel verslecht* = het bedrijf achteruitgaat.
- 68 2 v. b. *Hinkpot* = hinkelbaan.
- 68 14 v. o. *Achtergelend* = achterdeel des lichaams; fr. *croupe*. La *croupe* se recourbe en replis tortueux (Racine).
- 69 19 v. b. *Blinde kale* = blindemannetje.
- 69 6 v. o. *Louis, die de felste was*. Een kind is *fel*, wanneer het levenslustig is, maar 't woord *fel* wordt ook gebruikt in de beteekenis van uitmuntend: Hij leert fel; hij is een felle werkmán.
- 71 9 v. o. *Driesch* = weide. Van Dale geeft dit woord op als

- Blz. Regel Zuid-Nederlandsch; 't woord is echter in de Meierij ook gebruikelijk.
- 72 11 v. o. *Gij zult mokken krijgen* (?) Waarschijnlijk m o p p e n.
- 73 10 v. o. *Macaron-vel* = een vel papier waarop, kleine bitterkoekjes, vastgekleefd zijn.
- 74 1 v. o. *Een broekzak uitjdelen* = een broekzak leëgmaken.
- 79 12 v. b. *Valavond* = het vallen van den avond.
- 79 14 v. o. *Krijgen wij een goeden klak toe* = krijgen wij groote overmaat.
- 80 5 v. b. *Olielager*, weinig gebruikelijk in Vlaanderen; men zegt *oliestamper* evenzeer als *oliestamperij*.
- 84 15 v. b. *Met de voeten op de stove zitten* = met de voeten op de kachel zitten.
- 84 3 v. o. *Mastellen* = bestellen. Gekruide beschuiten, in 't midden eenigszins ingedrukt.
- 87 10 v. b. *Foore* = kermis.
- 88 5 v. b. *Fantaze-kleinoed*. 'k Heb dat woord nog nooit hooren gebruiken; 't beteekend hier sieraad, opschik.
- 89 18 v. b. *Klutsen meel* = een vrachtje meel in een zak.
- 89 20 v. b. *Zwijnaarde* = graan voor varkenseten; weinig in gebruik.
- 89 21 v. b. *Smout* = reuzel, vet.
- 90 3 v. b. *Akkerstuk* = partij bouwland.
- 92 9 v. b. *Klompfen*. In Vlaanderen hoort men algemeen *kloeven*; een klompenmaker heet dan ook een *kloefkapper*.
- 92 2 v. o. *Wissen kabaatje* = kabas van teenen.
- 94 19 v. o. *Reiskaartje*. In Vlaanderen zegt men algemeen *coupon*. In ieder geval ware 't laatste woord even goed te gebruiken als *affaires* (bladz. 93: 9 v. o.) en *reçuu'tje* (bladz. 95: 6 v. b.).
- 96 2 v. o. *Dat mocht een medeslag heeten* = dat was recht meêgevallen. *Medeslag* is mij onbekend. Men hoort gewoonlijk: *dà slâo mee!*
- 97 18 v. o. *Tweewoonst* = huis, bewoond door twee families.
- 98 16 v. o. *Warten* = wratten. Die verplaatsing van de *r* heeft men in meer woorden bijv.: *vorten* in de plaats van *verrotten*, *v'rotten*.
- 99 11 v. b. *Visite doen*. Weinig gebruikelijk Gallicisme.
- 101 11 v. b. *Papstoel aan den schouwmantel* = ?
- 101 15 v. b. *Wandeling rond de stukken* = wandeling langs de partijen bouwland.
- 103 9 v. o. *Het grolde op zijn borst* = reutelend ademhalen. *Grollen* beteekent ook krollen van katten.
- 104 11 v. b. *Schoon gedoe* = goede zaak; goed bedrijf.

Examen te Berkenwoude.

26 Augustus 1882.

Geef het zinsverband op in onderstaand versje:

De ouderdom komt met gebreken,
 En wie zeven kruisjes telt,
 Weet er doorgaans van te spreken —
 Toch is vader Kras een held.
 Wie hem voor zijn eigen huisjen
 Zoo zijn pijpjen rooken ziet,
 Denkt sekuur: „hij jukt één kruisjen,
 „Zeventig? . . . dat is hij niet.”

Dit versje bevat twee samengestelde volzinnen, die gescheiden zijn door het punt achter *held*.

De eerste volzin bestaat uit drie nevenschikte hoofdzinnen.

A. *De ouderdom komt met gebreken.* Daaraan is aaneenschakelend verbonden:

B. *En wie zeven kruisjes telt*
Weet er doorgaans van te spreken.

De derde zin is beperkend tegenstellend verbonden:

C. *Toch is Vader Kras een held.*

De tweede zin (B.) bevat een onderwerpszin:

Wie zeven kruisjes telt.

De laatste vier regels van het versje vormen één hoofdzin: *Denkt sekuur*, die tot onderwerpszin heeft:

A. *Wie hem voor zijn eigen huisjen*
Zoo zijn pijpjen rooken ziet;

en tot voorwerpszin:

B. *„Hij jukt één kruisjen*
„Zeventig? . . . dat is hij niet.”

De onderwerpszin A bevat een infinitief *rooken*, die een inhaerente bepaling is van het voorwerp *hem* en zelf weer een voorwerp *zijn pijpjen* bij zich heeft. Men kan daarom dezen zin beschouwen als bestaande uit twee zinnen, namelijk een hoofdzin: *Wie zoo ziet*, en een voorwerpszin: *dat hij voor zijn eigen huisjen zijn pijpjen rookt*.

De voorwerpszin B bestaat uit drie nevenschikte zinnen:

a. Een bevestigenden:

Hij jukt één kruisjen

b. Een elliptischen vragenden:

(Zou hij) zeventig (jaar oud zijn)?

c. Een ontkennenden:

Dat is hij niet.

Een paar aanmerkingen.

Het eerste nummer van dezen jaargang van N. en Z. bevat een drietal opstellen van de hand des Heeren J. E. Ter Gouw. In de eerste twee troffen mij een paar beweringen, waarmede het mij onmogelijk is in te stemmen, en die mij deden besluiten de pen op te nemen, om ook mijne zienswijze aan het oordeel der lezers te onderwerpen.

Mijne eerste aanmerking betreft de ontleding der volgende vier regels: (pag. 48)

„Wie spreek van achter dam en dijken
Den strijd te ontwijken,
Slechts op verdediging bedacht,
Hij naak' ze niet dan over lijken”.

De Heer Ter Gouw noemt den zin in de eerste vier regels „een onderwerpszin, die in het woord *hij* samengevat wordt”. Later schijnt er bij hem eenige twijfel aan zijne eerste bowering gezeten te zijn, althans na de ontleding afgemaakt en het gebruik van den conjunctief verklaard te hebben, verrast hij den lezer met den uitval: „Wie spreek van achter dam en dijken”, enz. heeft veel schijn van een toegevendens bijzin”; maar laat er, helaas! dadelijk op volgen: „het is echter m. i. *bepaald* ¹⁾ een onderwerpszin”.

Indien de Heer T. G., die reeds zoo veel goeds in dit tijdschrift heeft ten beste gegeven, een oogenblik langer had nagedacht, zou hij tot de gevolgtrekking hebben moeten komen, dat de bedoelde zin onmogelijk kan zijn wat het „z. i. *bepaald* is”. — Wien toch bedoelt de dichter, wanneer hij zegt: *Hij naak ze niet dan over lijken*? Natuurlijk niemand anders dan den nabuur, van wien in regels 6—8 ondersteld wordt, dat hij, eer en eed vergeten, ons kostlijk kleinood in weidsche keten mocht willen slaan; en niet, zooals T. G. meent, dengene, die spreken mocht van achter dam of dijken den strijd te ontwijken. Deze laatste verwijdert zich dan immers van de grenzen, en kan dam en dijken zeer goed bereiken zonder over lijken te loopen, tenzij de vijand hem omsingeld heeft. Het bovenstaande kan, dunkt mij, volstaan, om ieder te doen inzien, dat de bedoelde zin *geen onderwerpszin* is.

Tot welk soort van zinnen ik die drie regels dan wel reken? Wanneer men nagaat, dat de bedoeling des dichters geweest is: „Er moge iemand gevonden worden, die spreken zal van achter dam en dijken den strijd te ontwijken — Toegegeven dat er zoodanigen zijn, toch zeg ik: de vijandige nabuur nake dam en dijken niet dan over de lijken eener menigte verdedigers”, dan ziet men

¹⁾ Ik cursiveer dit woord, omdat ik het aan het Taalkundig Politieblad wensch te signaleeren.

dadelijk in, dat die regels niet anders kunnen vormen dan een toegeevenden of concessieven bijzin.

Mijne tweede aanmerking geldt de beantwoording der vraag: Welk reedeel is *om* in den zin „ik eet *om* te leven”?

De Heer Ter Gouw zegt: „In (dezen) zin noemt ieder het partikel *om* een voegwoord”. Toen ik deze woorden las, keek ik eenigszins verwonderd op; ik herinnerde mij niet, dat ik ooit *om* als het vóór een infinitief staat, voor een voegwoord had aangezien, en meende, dat eenige vertrouwbare gidsen op het veld der Taalkunde het, even als ik doen zou, een voorzetsel noemden. Het bleek mij weldra, dat het woord „ieder” hier hyperbolisch gebruikt was, want de Heer T. G. haalt voor de door hem verdedigde meening: *om*, voegwoord, geene andere autoriteit aan, dan de spraakkunst van Kuypers, terwijl hij erkent, dat Terwey en de Groot van eene andere meening zijn en *om* voorzetsel noemen.

Ik geloof niet, dat het argument van Ter Gouw: „Verandert men den beknopte zin in een volledigen, dan veranderen de voorzetsels ook in de samengestelde voegwoorden *zonder dat*, *voordat*, *nadat*. *Om* verandert echter in *opdat*”, — ik geloof niet, zeg ik, dat zulk een argument hout snijdt. Een voegwoord dient tot verbinding van twee zinnen of van twee gelijksoortige zinsdeelen; kan zulks hier van *om* gezegd worden? Immers neen, want de beknopte zin krijgt de waarde van een naamwoord, en dat naamwoord doet in dit geval dienst als doelaanwijzende bepaling van het werkwoord. Is het nog noodig den lezers van N. en Z. er aan te herinneren, dat de woorden, die de betrekking tusschen werkwoord en bepaling aanwijzen, voorzetsels heeten? In den zin „Ik eet om te leven”, zou ik *om* evenzeer een voorzetsel noemen, als in „Ik schrijf om den broode” of „Hij trouwt haar om haar geld”. Het feit, dat de bepaling door een infinitief en niet door een gewoon substantief wordt uitgedrukt, heeft geen invloed op het wezen van het woordje *om*, dat in de drie zinnen de betrekking tusschen handeling en zelfstandigheid te kennen geeft.

Den Haag.

C. A. HOFMAN.

De leuze van den *Navorscher*: „Wie 't beter weet, mag het zeggen,” geldt ook voor *Noord en Zuid*. Daarom erken ik gaarne, dat de Heer Hofman volkomen gelijk heeft: de geïncrimineerde zin is geen onderwerpszin, maar een toegevende bijzin, zooals ik in mijn „verrassenden uitval” ook vermoedde.

Wat het woord *om* betreft, indien de Heer H. goed leest, wat er op bl. 52 en in den V Jaargang op bl. 317 staat, zal hij

bemerken, dat *ik* niet gezegd heb: „ieder noemt het partikel *om* een voegwoord,” maar de mij onbekende vrager. Dan vervalt ook de tirade omtrent het hyperbolisch gebruik van „ieder.” Na de herlezing van het artikel om jin het *Woordenboek* ben ik van de verouderde meening, als zoude *om* in *om te leven* een voegwoord zijn, teruggekomen. Aldaar leest men duidelijk: „37) Aanm: 3. Men heeft *om* in verbinding met de onbep. wijs van een ww. als een *voegwoord* opgevat (Weiland op *om*, Adelung op *Um*, en anderen).

Ten onrechte evenwel. Het ww. staat hier in eene beheersching, die alleen van een *voorzetsel* kan afhangen.”

En wat er meer volgt.

Bovendien geldt de vraag ook niet *om*, maar *voor*, *zonder* en *na*.

H.

J. E. T. G.

Wrochten.

(N. en Z. V. bl. 217).

Dit werkwoord is een *nieuw* woord, van niet onberispelijke vorming. Immers het is ontstaan uit het zelfstnw. *gewrocht* met afwerping van *ge*. Op deze wijze maakt onze taal geen denominatieven.

Prof. van Helten verklaart het op die wijze in zijne *Nederl. Spraakk.* 2e *Stuk* bl. 170, § 7). Men kan *wrochten* toch niet vergelijken met *gebruiken*, indien dit laatste ten minste ook een denominatief is. Hiervan is de stamboom: 1. *bruiken* (in *bruiken*, *bruikleen*, *bruikbaar*), 2. *het gebruik*, 3. *gebruiken*. Van die regelmatige vorming wijkt *wrochten* geheel af.

Enkele schrijvers bezigen *wrochten*, bijv. Dr. Nuyens en A. W. Stellwagen in de *Bibliotheek* bl. 9. Kiliaan heeft het nog niet; evenmin C. Tuinman in de *Fakkels der Nederd. Taal* 1722.

H.

J. E. T. G.

De kat uit den boom kijken.

(Zie VI—93.)

Soms hoort men hier: Dat wijf (vrouw) ziet zoo stuur en kwaadaardig, zij zou wel „een kater van den boom kijken” Onnoodig zeker, hier eene nadere beteekenis bij te voegen?!

Oudenburg.

V. MONTMORENCY

Tijdschriften.

Am Urdhs-Brunnen. Oct. 1882. — Etymologische uitstapjes op kerkelijk gebied: *Kerkhof*, *Friedhof*. *Kerkhof*, Mhd. *kirchhof*, ouder *chirichhof*, Deensch *kirkegaard*, Eng. *churchyard*, Ags. *cyricctun*. „In oude tijden hadden de kerkhoven eene bijzondere *bestemming*. Het kerkhof diende in dorpen en elders tot gemeente-verzamelpplaats, tot plaats van bijeenkomst der gewapende manschap, wanneer de stormklok opriep tot berging van roerende have, tot schuilplaats voor vervolgd, want de „kerkvrede” strekte zich vooral over het kerkhof uit. Het kerkhof was het meest op strategisch gewichtige punten gelegen, dikwijls geheel als vesting en wapenplaats gebouwd en ingericht.” Begraffenisplaatsen zullen de kerkhoven wel eerst in den Christelijken tijd geworden zijn.”

Korrespondensblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. Bijdrage tot de kennis der Nederduitsche Kinderliederen. Een boekje van 43 bladzijden, afgedrukt uit het Korrespondentieblad van 1881 en 1882. Als afdeelingen noemen wij 1e de liedekens van St. Maarten, 2e. de rommelpot en het schip van Holland, 3e. het kinderlied van het kindeken Jezus, 4e. het verwonderingslied. Ofschoon wij vroeger bij verschillende gelegenheden reeds op deze kinderliederen wezen, doen wij dit nogmaals, nu wij de verzameling in haar geheel voor ons zien liggen.

Vlaamsche Wacht, No. 12—15, Dec. 1882 en Jan. 1883. — *Blauwen* is ontfutselen, te kort doen, stelen. De stadsrekening van Gent over 1698—99 spreekt van „de *blauwerijen* van de rechten dezer stede,” waartegen de troepen der bezetting moesten waken. — Uit de Gentsche stadsrekening van 1647—48: „Betaelt Jan van Loo, nachtroeper van der wijk van Overschelde, de somme van XXIII s. grooten over de debvoiren bij hem ghedaen jnt apprehenderen van vijf fransche ghevanghenen soldaeten, uutgebroomen uut het Tuuchus deser stede. — *Hazenpastij*: „Betaelt Lievin Bosschaert, pasteybackere, de somme van VII sch. gr., ter causen van twee haesen bij hem jnt deegh gheleyt, uut laste van mijne heeren schepenen . . .”. No. 18 is een kerstnummer en bevat een zeer lezenswaardig en degelijk artikel over het kerstfeest, dat zoowel geschiedkundig als uit het oogpunt onzer tegenwoordige kerstviering wordt beschouwd.

Ook het woord *kerstmis* krijgt zijn aandeel in No. 14: *Kerst* = Christus; *kersten* = christen; *kersten doen* was christen maken = doopen, evenals *kerstenen*, een kind doopen; *kerstenheid*, christenheid, *kerstenboek*, boek, waarin al de gedoopte christenen opge-

schreven stonden; *kerstenbrief*, uittreksel van dit boek; *kerstendom*; *kerstenheid*; 's-*Heiligkerstkerk*, Vlaamsche naam voor de St.-Salvatorskerk te Gent; *kerstkind*; *kerstliedje*, liedje ter eere van den nieuwgeboren Christus. of ook van een pasgeboren kind; in den ouden tijd had na het doopsel een eetmaal plaats en de peter en meter zongen *kerstliedjes*; het *kerstblok* en de *kerstjok* zijn het houtblok, dat men op Kerstavond op den haard legde: het brandde geheel den nacht en men spaarde er eenen verkoolden spaander van, om, op den volgenden Kerstavond, het kerstvuur te ontsteken. Een *kerstzeel* was een koek, dien men op Kerstdag aan de kinderen gaf. *Kerstkruid* of *kerstwortel* is eene bekende plant, die, omtrent Kerstdag bloeit. — Zoo was de *oud-Kerstelijke* taal onzer voorouders.

No. 15 bevat eene beschrijving van de „Kleine Kroniek van Gent” door JUSTO BILLET. Hiervan bestaat een handschrift op het archief van Gent, en een, toebehoorende aan Baron Kervijn van Volkaarsbeke, dat evenwel iets ouder schijnt te zijn dan het Gentsche Handschrift. De aantekeningen van Billet zijn hier en daar belangrijk en behelzen vele bijzonderheden, welke men tevergeefs in de reeds gedrukte kronieken zou zoeken. We laten slechts het slot volgen: „Den 11 Julij soo quam hier te Gendt de marquise Caracena met hare dochterkens, en den marquis was haer te ghemoet ghereden met twee coetsen onderweghen Brussel. Sy wirdt seer praghtigh inghehaelt en den ommeganck van de PP. Augustijnen gonck en de vrij schippers beclommen 't blasoen, tornoyden, trocken den gans ende paelijnck. Het was een oorloghschip met root behanghen, geheel gemonteert met bootsvolk en 24 jonghelighen, al int wit met roo linten; 't magistraet was in een schip met groen laeken; den eet van de schippers in een ander, en de marquise en haere doghterkens tot den hooghbaillieu. Daer was een Guilliaeme Lercourt, diek en cort, diese dé laechen, zeggende: hij salder haest ligghen, maer hij stacker 4 af en die het blazoen won was Jan Verhaeghen, gheseyt *Leopoldus*. Hij hadde een zilver candelaer. Guilliaem Lercourt, gheseyt *den schoonen Cneght*, wan tournoyen en een silvere sautvat. Jan Lercourt, *lanck lijf*, wan voor de gans een silvere taillioire; die vanden paelinck was een zilveren taillioire, maer niet ghewonnen, door dien de avond viel.”

Deze laatste regelen alleen doen genoeg zien dat de kroniek door een Gentenaar is geschreven, voegt de Vl. W. er bij. Er is, inderdaad, geene stad in België, waar men onder het volk zoo gereed is tot 't geven van „bijlappen (scheldnamen)” als te Gent.

Loquela 7 en 8, 1882. Aflevering 7 behelst eene poging, te bewijzen, dat een groot gedeelte van 't Vlaamsche volk eigenlijk

van Frieschen oorsprong is. Dit bewijzen de zoogenaamde Friesche oorjizers, maar vooral de taal. Ten bewijze volgt een stukje in nog levend Friesch geschreven door Johan Winkler; Loquela zet dit bijna woordelijk over in haar eigenaardig Vlaamsch, en uit de overeenkomst tusschen sommige woorden blijkt nu zonneklaar, dat Vlaamsch en Friesch eig. zoo goed als één zijn. Zonder op het geleverde betoog iets af te dingen, moeten wij toch bekennen, dat het zoeken naar overeenkomst wel wat al te ver gaat. Bijv. *Nammen* voor *namen*; waar hoort men ook in Holland niet *wij nammen*, *zij kommen*, enz. *Saten*; ook in Holland kent men *voorzaten*, *nazaten*, *Havezate* enz. *Twiveljen*: „twijfeljen en zeggen wij niet voor twijfelen, maar even zoo wel zeggen wij *neuri-jen*”. Wij ook.

Dat Friesch en Vlaamsch, oorspr. dan één, werd van elkaar gedrongen door verscheidene volksstammen en hier ontstond de „verwarde mingeltale, die eigenlijk tot geen enkelen tongval behoort,” het Hollandsch. En hierin schreven Hooft en Vondel en Huyghens, enz.

Onder Zantekoorn in Loquela 8, lezen we eene andere en betere afleiding van *penning*, dan die wij vroeger daarin aantroffen. „De oudste gedaante van 't Engelsch w. *penny* (Ndl. penning), zegt prof. Walter Skeat, Etymol. Dicton., Oxford, 1882, is *pending*, van 't stamw. *pand* en den verkleinenden uitgang *ing*, dus *klein pand*. Bij het woord *pand* denke men aan den vroegeren ruilhandel, die in de oudste tijden in gebruik was. „Bijv. ik heb een rend (stuk vee), dat ik missen kan, en ter zelve tijd hebbe ik twee schapen van doene; ik wissele mijn rend over de twee schapen, die mijn gebuur heeft, en ik levere 't hem. Zou hij liever een kachel hebben, ik late hem 't rend, dat de weerde heeft, zoo genomen, van zijne twee schapen, tot dat ik hem het kachel bezorge en mijn rend losse, dat intusschentijd mijn *panding* geweest heeft.”

Eene Oudenaardsche keure van 't jaar 1382, luidt aldus: „Men verbiet, op de mesdaet van C. Schel., dat niemen *blande no doe blanden mede van hoeden* ende op de voerscep van den port een jaer te verliesene.” Loquela vertaalt aldus: Men verbiedt op boete van honderd schellingen, dat niemand *blande* noch en *doe blanden meede* (of *mede?*) *van hoeden*, ende dat op de voerschep, geplogene of gewonelijke straffe van de poort (stad) een jaar lang te verliezen. Verder wordt *mede blanden van hoeden* verklaard door *meede* (meekrap) *branden van wouwe* (ook *woede* of *hoede*), die gele kleur geeft in plaats van roode.

Dat intusschen *blanden* hetzelfde woord zou zijn als *branden*, door verwisseling van *l* en *r* is weer gezocht.

School en Studie, Jan. 1883. Kleinigheden door A. W. S.

I. Terwijl. Oorspr. *te dier wijle* = in dien tijd. Vanwaar nu de voegwoordelijke kracht? Alleen door de invoeging van een betr. voornw.: „De rechters hebben aandachtig geluisterd” en „de advocaat sprak *terwijl* zijn pleidooi uit,” worden dan aldus verbonden: „De rechters hebben aandachtig geluisterd *te dier wijle*, dat de advocaat zijn pleidooi uitsprak,” enz.

II. Wat is een *hendiadys*? Letterlijk *één-door-twee* (hen = één, dia = door en dys, afgekort van dyoin, twee). Voorbeeld: *Zeghel ende brief*, voor „gezegelden brief,” enz.

III. *Binden*, *bond*, *bonden*, *gebonden*, Oudt. *binden*, *band*, *banden*, *gebonden*, vanwaar thans de *o*? van *gebonden* overgebracht op *band*, *banden*, enz.

De geleerde schrijver heeft zich hier klaarblijkelijk vergist. Zie hier een paar Mnd. plaatsen uit vele:

Alexander VI 853 Bider trouwen, die ic *vant* ane u.

Alexander VI 1086 Nochtan dat sine siden *bonden* (nochtans *bonden* zij hem later).

Men ziet dus: *binden*, *bant*, *bonden*, *gebonden*
vinden, *vant*, *vonden*, (ge)vonden
smelten, *smalt*, *smolten*, *gesmolten*
werden, *wart*, *worden*, *geworden*, enz., zoo

luidde de oude vervoeging. Vandaar ook bij de werkw. met opgeschoven praet, bijv. *onnen*: ic an, du ans, hi an, wi onnen, ghi onnet, si onnen; ic can, du cans, hi can, wi konnen, ghi connet, si connen, enz.

De klinkers waren dus onvolkomen *e* of *i*, onvolkomen *a* en onvolkomen *o*. De gelijkwording van de klinkers in het impft is, dunkt mij, zeer eenvoudig hierdoor te verklaren, dat de *o* van het mv. de *a* van het enkelvoud verdrong. En waarom moest nu juist het mv. dien invloed uitoefenen? Omdat het enkelvoud reeds zeer vroegtijdig slechts twee vormen en het meervoud er drie kende; *du bants* verdween en werd vervangen door *ghi bondt*, en ziedaar in het enkelvoud reeds ééne *o* binnengeslopen en de twee andere personen volgden spoedig.

In het Hd., waar *du* bleef, had juist het omgekeerde plaats; daar heeft de *a* van het enk. den klinker van het meerv. verdrongen.

Eenige vragen werden grondig beantwoord door K.

Over den tweeden naamval onzer persoonlijke voornaamwoorden.

Het zal wel reeds menigen beoefenaar der Nederlandsche spraak-kunst verwonderd hebben, dat onze taal, die toch waarlijk niet rijk meer is aan buigingsvormen, op niet minder dan twee of drie verschillende wijzen den tweeden naamval der persoonlijke voornaamwoorden vermag te vormen.

De 2e naamval enkelvoud van het persoonl. voornaamw. van den 1en persoon luidt: *mijner* of *mijns*.

De 2e nmvl. meerv. van hetzelfde voornaamw.: *onzer* of *ons*.

" " " enk. v. h. pers. voornw. v. d. 2e pers. luidde: *dijner*
of *dijns*.

" " " meerv. van hetzelfde voornw. luidt: *uwer*, *uws* of *uw*.

" " " mannel. enk. v. h. pers. vrnw. v. d. 3en pers. luidt:
zijner of *zijns*.

" " " vrouw. enk. van hetzelfde voornw.: *harer*, of *haars*.

" " " mann. meerv. " " " *hunner*, *huns* of *hun*.

" " " vrouw. meerv. " " " *harer*, *haars* of *haar*.

(De tweede naamval onzijdig van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon ontbreekt).

Voorbeelden:

Ontferm u *mijner*. Zij is *zijns* niet waardig. Uw aller belang. Zij zijn *haars* gelijken. Erbarm u *onzer*. *Ons* aller welzijn. Om *uws* zelfs wil. *Hun* beider moeder, enz. enz.

Hoe is nu het verschijnsel te verklaren, dat twee of drie verschillende vormen van hetzelfde voornaamwoord gebruikt kunnen worden om denzelfden naamval aan te duiden? Welke van die vormen zijn de oorspronkelijke? Hoe zijn de andere ontstaan?

Wij zullen trachten deze vragen in de volgende regelen te beantwoorden.

Het Nederlandsch is eene Germaansche taal en vertoont zoowel in woorden als in vormen groote overeenkomst met de andere Germaansche talen en dialecten. Veelal kan vergelijking met deze verwante talen ons leeren, wat de oorspronkelijke vorm van een Nederlandsch woord is geweest. Wanneer wij b. v. zien, dat de tweede naamval enkelvoud van het persoonlijk voornaamw. van den 1en persoon luidt.:

in het Gotisch	<i>meina</i> (spr. miena),
in het Oudnoordsch	<i>mín</i> (spr. mien),
in het Angelsaksisch	<i>mín</i> ,
in het Engelsch	<i>mine</i> ,
in het Oudsaksisch	<i>mín</i> ,
in het Oudhoogduitsch	<i>mín</i> ,
in het Middelhoogduitsch	<i>mín</i> ,

dan kan één blik er ons van overtuigen, dat in het Nederlandsch de vorm MIJN (en niet *mijns* of *mijner*) de oorspronkelijke moet wezen. Evenzoo zal (blijkens het onderstaande) de oorspronk. vorm van den 2en naamval enkelvoud v. h. persoonlijk voornaamwoord van den 2en persoon *dijn* en die van den genitief v. h. persoonlijk voornaamw. van den 3en persoon *zijn* (vrouwelijk *haar* of *hare*) moeten luiden :

	2e naamv. enkelv. van het pers. voornw. van den 2en persoon.	2e naamv. mannel. enk. van het pers. voornw. van den 3en persoon.	2e naamv. vrouwel. enk. van het pers. voornw. v. d. 3en persoon.
Gotisch	<i>theina</i>	<i>seina</i>	
Oudnoordsch	<i>thín</i>	<i>sín</i>	
Angelsaksich	<i>thín</i>		<i>hire</i>
Oudsaksisch	<i>thín</i>		<i>ira</i>
Oudhoogduitsch	<i>dîn</i>	<i>sîn</i>	<i>irâ</i>
Middelhoogduitsch	<i>dîn</i>	<i>sîn</i>	<i>ir.</i>

Die vormen *mijn*, *dijn*, *zijn*, *haar* (of *hare*) zijn in het Middelnederlandsch echter reeds door andere verdrongen. Wel lezen wij b. v. in den Reinaert (uitgave van Ernst Martin) reg. 1138: „daer mede moechti die hulde *mijn* hebben” evenzoo reg. 3496 (van Reinaert II):

„die rode scalke pelgherijn
die lach op die hoede *sijn*,”

en in het oude volksliedje „Och, gedinck mijns”:

„Hi sprac: „Hout van den bloede *mijn*,””

doch de overweging, dat men in het Middelnederlandsch even goed kon zeggen „die hulde *mine*”, als „die hulde *mijn*”, (zie b.v. Brandaen 559: „Want het was de zuster *mine*”) noodzaakt ons in de bedoelde woorden eer bezittelijke dan persoonl. voornaamw. te zien.

Den tweeden naamval *mijn* hebben wij in het tegenwoordige Nederlandsch misschien over in uitdrukkingen als: *Mijn* is de wrake! Het is evenwel zeer goed mogelijk, dat *mijn* hier uit *mij* (3en naamv.) verbasterd is.

Naast de oorspronkelijke vormen *mijn*, *dijn*, *zijn*, *haar* ontstonden al spoedig de vormen *mijns*, *dijns*, *zijns*, *haars*. Door de verbuiging van vele andere voornaamwoorden, zelfstandige naamwoorden en lidwoorden was men eraan gewoon geraakt in de -s een kenmerk van den genitief te zien. Bovendien klonken de vormen *mijns*, *dijns*, *zijns*, *haars* volstrekt niet vreemd, daar zij als genitieven der bezittelijke voornaamwoorden aan ieder bekend waren. Dit leidde tot verwarring. De genitieven *mijn*, *zijn* enz. werden zoo goed als geheel verdrongen, en *mijns* (*dijns*, *zijns*, *haars*) werd in het Middelnederlandsch de gebruikelijkste vorm van den tweeden naamval enkelv. van het persoonl. voornaamw.

Voorbeelden:

Titel en refrein van een bekend oud volksliedje:

„Och, gedineck *mijns*” (Alberd. Thijm, Nederlandsche Gedichten 1170—1600, bl. 149).

In Maerlant's Alexander (IXe Boek, vers 1069 vg.) lezen wij:

„Al en achtstu op *dijns* selves leven,
Dine vriende sijn di beneven,
Peins om hare leven doch!”

De vorm *uws* was in het Middelnederlandsch ook reeds gebruikelijk voor den genitief *enkelvoud* van het pers. voornw. van den 2en persoon.

Walewein 5236: „Deer (= de heer) Walewein sprac: „So maect mi cont

Of ghi cont spreken.” — „Ja ic, here.
Ghenade dor *uws* selves ere!”

Walewein 2145: „En dorste niemen daer *sijns* onbiden” (= op hem wachten, hem afwachten).

Och, gedineck mijns (Alberd. Thijm t. a. p. bl. 150): „Si stac hem een vingerlijn (= ring) aender hant . . .

Dat hi *haers* ghedincken soude.”

Deze genitieven op -s hebben wij nog over in *Mijns gelijke, om haars zelfs wil*, enz.

Evengoed als men er toe kwam, de vormen *mijns, dijns* enz. te gaan gebruiken om den 2en naamval enkelv. der persoonl. voornaamwoorden aan te duiden, kon men ertoe gebracht worden de vormen *mijner, dijner, zijner, harer* aan te wenden; verwarring met den tweeden naamval *vrouwelijk* der bezittelijke voornaamwoorden (*mijner* moeder, *zijner* hand enz.) en met den 2en naamv. meervoud der persoonlijke (*onzer, uwer*) heeft daartoe hoogstwaarschijnlijk den stoot gegeven. In het Middelnederlandsch waren nog het gebruikelijkst de vormen *mijns, dijns* enz.; deze echter werden door *mijner, dijner, zijner, harer* meer en meer verdrongen.

Zoo lezen wij bv. reeds in Der Minnen Loep van Dirk Potter (II, 2696)

„Ic come tavont, inder nacht,
Tot uwen huse: daer *mijnre* (= mijner) wacht.”

En I, 1880: „Dat hi *diner* niet en begheerde.”

Voorbeelden uit de 17e eeuw zijn gemakkelijk te vinden. Zoo lezen wij b. v. bij Vondel in de Heldenbrieven (V. Vloten, I, 504): „Ik heb u geen bevelen gegeven, noch had er u te geven, dan alleen dat gij *mijner* wilde gedachtig blijven.”

In de Warande der Dieren no. 97: „Het jammert mij *dijner*” enz. enz. Ook nu nog komen deze vormen van den genitief het meest voor; b.v. Ontferm u *mijner*. Erbarm u *zijner*. Hij schaamt zich *uwer* enz.

Wij zijn nu tot de beschouwing van het meervoud gekomen en zullen daarvan eerst de vormen van den 2en naamval der persoonlijke voornaamwoorden van den 1sten en van den 2en persoon behandelen. Deze dienen te luiden: *onzer* en *uwer*, zooals uit het onderstaande ten duidelijkste blijkt:

	Genitief meerv. van het pers. voornw. v. d. 1sten pers.	Genitief meerv. van het pers. voornw. v. d. 2en pers.
Gotisch	<i>unsara</i>	<i>izvara.</i>
Angelsaksisch	<i>ûser</i>	<i>eóver.</i>
Oudsaksisch	<i>ûser</i>	<i>iuuer.</i>
Oudhoogduitsch	<i>unsar</i>	<i>uwar.</i>
Middelhoogduitsch	<i>unser</i>	<i>iuwer.</i>
Nieuwhoogduitsch	<i>unser</i>	<i>euer.</i>

In het Middelnederlandsch zijn de regelmatige vormen *onser* en *uwer* (*huwer* of *jouwer*) het gebruikelijkst. Zoo lezen wij in den Walewein (vers 8101): „Wel soete minne, te groten grieve
Sal *onser* tweer minne enden.”

In vers 105 van denzelfden roman staat:

„Nu salic sijn *jouwer* alre knecht.”

Deze vormen zijn steeds de gewone gebleven. Nog tegenwoordig komen uitdrukkingen als: „Gedenk *onzer*”, „Hij erbarmt zich *uwer*” meermalen voor.

De vormen *mijns*, *mijn* (naast *mijner*), *dijns*, *dijn* (naast *dijner*) enz. van het enkelvoud der persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, zijn waarschijnlijk oorzaak geweest, dat men naast de oorspronkelijke vormen *onzes* en *uwer* ook somtijds *onzes*, *ons*, *uws* en *uw* bezigde. Vondel schrijft „*onzes* gedachtigh” (Zie Van Helten, Vondel's taal I, 119), „*ons* aller naem”, „*uw* beider wil”. Ook nu zegt men nog: „*Ons* aller geluk”, „*uw* beider wensch”, „om *uws* (meervoud) zelfs wil”.

De tweede naamval meervoud van de persoonlijke voornaamwoorden van den 3en persoon verdient eene afzonderlijke beschouwing.

In het Angelsaksich	luidde die genitief: <i>hira</i> ,
in het Oudsaksisch	” ” ” <i>iro</i> ,
in het Oudfriesch	” ” ” <i>hira</i> ,
in het Oudhoogduitsch	” ” ” <i>irô</i> ,
in het Middelhoogduitsch	” ” ” <i>ir</i> ,
in het Middelen-gelsch	” ” ” <i>hir</i> .

Dienvolgens zoude de regelmatige Middelnederlandsche vorm *haer* of *haere* moeten luiden. Werkelijk komt deze voor, b.v. Floris ende Blancefloer, vers 1386.

„Doe seide hem HAER *geliic* (= elk van hen) ende swoer,
Dat sine wisten waer soe (= zij) voer.”

Welke zijn de beste methoden bij het onderwijs in talen, zoowel oude als moderne? ¹⁾

In de weinige te mijner beschikking gestelde bladzijden kan er geen sprake zijn van een vertoog over al de methoden, die voor het onderwijs in talen worden aanbevolen. Ik zal er mij toe moeten bepalen om slechts op een of twee ervan te wijzen en een min of meer volledig verslag te leveren van die, welke mij voor de middelbare scholen het meest gewenscht voorkomt.

De methode, volgens welke talen worden aangeleerd door veel geheugen-oefeningen en waarbij de bepalingen, de woorden en de taalregels van buiten worden geleerd, behoort niet meer tot onzen tijd. Voortaan is er alleen sprake van eene methode, die den leerling dwingt tot nadenken en tegelijkertijd oefening van geheugen en onderscheidingsvermogen van hem vordert. Zoo men derhalve slechts de aanleering der moedertaal op het oog had, zou het in dezen tijd voldoende zijn om de *historische spraakkunst* te bestudeeren en daarvoor zou men slechts twee methoden kunnen volgen, n.l.: men kon beginnen met de oudste vormen, de historische ontwikkeling der taal volgen om zoo tot onze hedendaagsche vormen, op de tegenwoordige taal te komen; — deze methode had Koch bij het Engelsch; *of wel*: men kon beginnen bij de tegenwoordige en algemeen erkende vormen en deze verklaren en motiveeren door de oorspronkelijke vormen, zooals b.v. Mätzner het bij het Engelsch gedaan heeft.

Sedert de geleerden van alle landen, o. a. Morris, Sweet, Ellis, Furnivall, Skeat in Engeland; Jolly, Steinthal, Schleicher, Engelen in Duitschland, boven en voor allen Max Müller in beide landen en verzuime men niet er bij te voegen den beroemden en geleerden Whitney in Amerika; sedert deze geleerden, waarbij men nog voegen moet Brachet, Chassang, Bréal en Littré in Frankrijk, Brill, De Vries, Te Winkel, en Beckering Vinckers in Nederland, de resultaten der meest wetenschappelijke philologische studiën binnen het bereik van een ieder gebracht hebben, is 't niet meer dan plicht om hunne waardige werken bij het onderwijs te gebruiken, zoowel om de vorderingen der leerlingen te bespoedigen als om de studie meer geschikt te maken tot de ontwikkeling en de versterking der verstandelijke vermogens van den leerling. Wat in groote landen als Frankrijk, Duitschland en Engeland mogelijk is, is 't niet in kleinere landen, zooals: België, Nederland, Denemarken en andere. In deze landen is het aanleeren van talen bij de opvoeding algemeen en de beoefening van twee talen onmisbaar; in Denemarken, Zweden en Noorwegen bestudeert men het Duitsch; België heeft

¹⁾ Naar het Fransch Verslag uitgebracht op het internationaal congres Voor opvoeding te Brussel 2e afdeling, Middelbaar Onderwijs.

als 't ware twee moedertalen: het Fransch en het Vlaamsch, en de bewoners van Nederland, meer dan die van andere landen omringd door verschillende volkeren, zijn genoodzaakt hun kinderen drie vreemde talen te laten leeren.

In dergelijke omstandigheden is het niet mogelijk om de moedertaal grondig te bestudeeren, anders dan door ze aan te nemen als basis voor het onderwijs der talen in 't algemeen, en dit verklaart waarom de vorderingen in de vreemde talen, zoowel oude als moderne, steeds verminderen, naarmate het middelbaar onderwijs minder waarde hecht aan de beoefening der moedertaal.

De beschikbare tijd is ontoereikend voor de wetenschappelijke studie der taal, zoodat men ternauwernood tot de oplossing van enkele linguïstische vraagstukken komt, en op dezen onvoldoenden basis moet men vier talen leeren.

De vraag die wij moeten oplossen is: vier talen zoodanig te onderwijzen, dat de grondige bestudeering der spraakkunst en de mondelinge en schriftelijke taalkundige oefening den leerling in staat stelle om met gemak en met een zekeren graad van zuiverheid vier moderne talen te lezen, te spreken en te schrijven, mits bijzondere studiën hem niet noodzaken tot eene bestudeering der oude talen, ten einde de beste schrijvers zonder te veel moeite te kunnen lezen.

Voor de kleine landen is er dus van geheel iets anders sprake, n.l. om eene enkele taal te onderwijzen met de bijzonderheden der andere talen zóódanig dat men leert in welke opzichten zij van elkander verschillen en in welke zij overeenkomen.

Het eerste te behandelen punt is dus om vóór alles eenheid te brengen in de taalkundige bepalingen, in de verklaring van de regels der syntaxis en in de methode der ontleding. Daarna is 't voor alles noodig elkander te verstaan op het gebied der lexicologie.

Deze studie zoude ik kunnen vergelijken bij die van een botanist, die de planten niet anders beschouwt dan uit een oogpunt van klassifikatie en planten-physiologie. Op dezelfde wijze moeten de leerlingen de woorden ontleden om ze te verstaan, er de samenstelling van kennen en ze kunnen omschrijven of rangschikken. Zoodoende zal de leerling, de voorbeelden van Morris, Bain, Angus, Latham, Brachet, Chassang, Wetzel, Engelen en anderen volgende, eene menigte van stamwoorden, voor- en achtervoegsels leeren kennen die hem te pas komen bij al de talen, die hij bestudeeren zal. Bij voorbeeld, het woord *huître*, tot zijn oorspronkelijken vorm *huistre*¹⁾ teruggebracht, geeft de verklaring van het omgebogen toonteeken en de stomme *h*, en met de kennis van het Hollandsche

¹⁾ Vroeger *uistre* en oorspronkelijk *oistre*.

woord *oester*, het Engelsche *oyster*, het Duitsche *auster*, den Latijnschen vorm *ostrea* en den Griekschen *ostrakon*, prent zich dit zonder eenige moeite in het geheugen; ziedaar een half dozijn woorden geleerd, alleen door een enkel te verklaren.

Het spreekt van zelf dat de aldus bedoelde studie der woorden geenszins het denkbeeld meebrengt van een geregelden cursus in klankleer of historische en vergelijkende taalkunde. Wij hebben feiten noodig om er gevolgen van af te leiden en het geheel moet slechts dienen om den leerling te oefenen in het maken van opmerkingen, om hem de eerste stof te leveren, die hij voor de studie der spraakkunst noodig zal hebben, wanneer hij den zin der woorden volkomen moet vatten.¹⁾ Daarom zal alles, wat hij in de eerste maanden leert slechts eene gemengde ophooping zijn van philologische regels en wetten, van veranderingen van woorden in de verschillende talen, van woorden en rededeeltjes om te dienen bij de volgende studie.

De beoefening der spraakkunst moet in dezen taalvorschenden chaos regel en orde brengen. In elk geval zal de leerling reeds een groot getal woorden kennen, hetgeen hem weldra de vertaling van eenig in eene vreemde taal geschreven stuk gemakkelijk zal maken, eene oefening die toch elk onderwijs vooraf moet gaan.

Tot zoover gekomen zal de leerling geleerd hebben om de woorden naar hun oorsprong en beteekenis te rangschikken en wij zullen eene woordafleidkunde moeten kiezen. Voor de taalkundige termen zijn de beste vertalingen niet voldoende en al de pogingen in dit opzicht hebben schipbreuk geleden; de plantkunde volgens onze eerste vergelijking heeft velen afgeschrikt van hetzelfde oogenblik af, dat men haar hardnekkig het gebruik van volkomen onverstaaubare woorden heeft opgedrongen, van woorden onmogelijk om uit te spreken door hem, die geen botanist is. Het is van minder belang te bepalen, dat het woord *leeuw* de beste naam is, dien men aan den koning der dieren geven kan, maar voor de dierkunde is het noodzakelijk, dat men den naam kenne, wanneer men het dier ziet en dat men zich het herinnere, wanneer men den naam er van hoort.

Met de woorden der spraakkunst is het niet anders. Door het aannemen der Latijnsche terminologie zal men taalkundige termen te zijner beschikking krijgen, die voor het oogenblik voor ons even weinig beteekenis hebben als ze het voor de Grieken hadden, en om de beteekenis dier termen vast te stellen zal men bij voorbeeld, moeten aantoonen hunne werkelijke beteekenis in de moedertaal en hunne betrekkelijke in de vreemde talen.

¹⁾ Den 11en Mei 1857 bekroonde de Fransche Akademie een werk ten naasten bij naar dit plan geredigeerd: Delfortrie, Mémoire sur les analogies des langues. Bruxelles, M. Hayez, 1858.

Daar bij deze studiën de moedertaal altijd tot uitgangspunt moet dienen valt er in deze taal niet alleen te letten op de tegenwoordig bestaande eigenaardigheden, maar ook op die, welke, 't zij thans, 't zij van den beginne af ontbreken. Sprekende over de vervoeging van het werkwoord is het b. v. noodzakelijk, dat men *j'aime* verklare door *amo* en *j'aimerai* door *habeo amare*. De studie der oude talen zal bij deze methode winnen en het feit, dat de toekomstige tijd in het Nederlandsch, in het Engelsch en in het Hoogduitsch een samengestelde tijd is, zal de verklaring geven, dat *j'écrirai* hetzelfde beteekent als *j'ai à écrire*, zooals Cicero: *habeo ad te scribere*.

Uit dit alles volgt, dat men om de spraakkunst goed te behandelen, zijn toevlucht nemen moet tot een stelsel, dat meer bevat dan het tegenwoordig gebruikelijke; zoo de futur in het Fransch al beter wordt uitgedrukt dan in het Engelsch, hoe zal men de Engelsche trappen van vergelijking uitdrukken, waar het Fransch geen vorm voor heeft?

Daar de bestudeering der oude talen niet allen, die zich aan de studie der talen wijden, opgelegd kan worden; daar het Latijn en vooral het Grieksch volstrekt exceptioneele vormen en onderscheidingen voor al de moderne talen aanbieden, daar men voor de studie der moedertaal eene spraakkunst eener levende taal noodig heeft, moet men eene vrij volledige spraakkunst kiezen zonder er eene in de doode talen te nemen. De Hoogduitsche spraakkunst biedt ons wat de uitgangen betreft, der verbuigingen in elke soort en der beheerschlug, zoowel van het werkwoord als van het bijvoegelijk naamwoord en het voorzetsel het meest volledige stelsel aan; daarom is het systeem der ontleding waarvan de Duitschers zich bedienen, het meest geschikt tot basis voor de bestudeering der spraakkunst. Er zullen dus spraakkunst-termen moeten worden ingevoerd, b. v. *het voorwerp* zoowel *persoonlijk* als *zakelijk* en als met *voorzetsel* en om terug te komen op de genitieven en datieven in de vormen: *Ik geef het boek aan mijn broeder* en *ik geef het hem*, of wel in *ik verwonder mij over uwe granschap*.

Na verklaring en vaststelling dezer twee zaken zal men zonder eenige moeite den datief en genitief ophelderen, hetzij die uitgedrukt zijn door een uitgang, hetzij door een voorzetsel, zooals men ze ontmoet met de hierboven vermelde werkwoorden, in het Engelsch, Duitsch en Hollandsch.

Terwijl hij met het etymologisch gedeelte van de studie der woorden en der spraakkunst doorgaat, kan de leerling in zijn derde jaar werken aan de studie der syntaxis, waarvan het voornaamste hem bekend is. Het karakteristieke dezer methode is dat de eigenlijke studie, eerst begint nadat de voornaamste zaken wel bekend, gevonden en ontdekt zijn door de vereenigde krachten van leeraar en leerlingen.

Er zullen voorstellen gevormd worden door het volgen van het ontledings-systeem, dat eene regelmatige ontbinding van den zin aanbiedt, door het beginnen met de eenvoudigste en te eindigen met didaktische en redekunstige stukken.

De economie d. i. de Staathuishoudkunde is de groote wetenschap van onzen tijd, zij is de godin, die door rijk en arm, door den staat en door zijn eenvoudigste belastingschuldige aangebeden wordt; laten wij dan ook economisch omgaan met het kostbaarste: sparen wij den tijd onzer leerlingen die, al nadenkende, in drie uren meer zullen leeren dan het geheugen hun in drie maanden zal aanbrengeu, — laten wij ditmaal voordeel trekken van het feit, dat een ieder zich beklagt over zijn geheugen en niemand over zijn verstand.

Dan zal de studie der talen voor de jeugd geen afschrik meer zijn van spelfouten, geen afkeer meer om onbegrepene woorden te onthouden, geen kwelling meer van de aan de geleerdsten aller eeuwen ontleende philosophische waarheden en juist daardoor onmogelijk te begrijpen door hen, die niet tot de geleerden behooren. En wanneer wij het getal uren, noodig voor de studie der moedertaal en der aanvullingen die zoowel de moderne als de oude talen vormen, tot een minimum herleid hebben, zullen wij tijd in overvloed hebben om te werken aan de verstandelijke ontwikkeling der jeugd en om haar de groote dichters van alle landen en alle tijden te doen kennen.

Volgens hetzelfde plan voortgaande, zijn de letterkundige ontleding, de kritiek en de letterkundige geschiedenis slechts eene zelfde zaak voor de moderne volkeren, die aan dezelfde invloeden onderworpen waren, n.l. de kruistochten, de strijd tusschen paus en en keizer, de uitvindingen van de vijftiende eeuw, de hervormingen en de opstanden. Bovendien zal de leerling, daar hij telkens gewezen wordt op de bronnen der meesterstukken van de moderne literatuur, meer dan oppervlakkig bekend worden met hetgeen de groote schrijvers onder de ouden ons hebben nagelaten. Dan zullen wij op onze colleges het ware middel tegen het *manchesterisme* ingevoerd hebben, dat niets vragende dan het *nuttige* en geene paedagogische waarde toekennende dan aan wis- en natuurkundige wetenschappen, elke studie, die kunst en poëzie ten doel heeft, ter dood veroordeelt. Het is tijd tusschen beide te komen: *Hannibal staat voor onze poorten*.

De prothetische *t* van tachtig.

In NOORD EN ZUID VI, 81—83, stelt Dr. *Jan te Winkel* voor, de vroegere verklaring van het *t*-verschijnsel in de Nederl. tientallen door de volgende te vervangen, namelijk dat het zou ontstaan zijn uit de slotkonsonant van het voegw. *ende* of *end*. Zijn grootste bezwaar tegen de verklaring door middel van het Ouds. prefix *ant*, is dat zij alleen kan gelden voor 90, 80 en 70, en misschien ook voor 60, als zijnde naar analogie van 70 gevormd, — maar dat zij onaannemelijk is om de verscherping der *v* in 40 en 50 uit te leggen.

Dit bezwaar is ook reeds ingezien door Dr. *Brill* in de 4de uitgaaf zijner *Spraakleer* (1871), die, een verband ziende van de verscherpte *v* in 40 en 50 met „de scherpe uitspraak der *z* van 60 en 70 en het voorkomen eener *t* in 80 en 90 (sic),” — en de verklaring van dit verschijnsel door middel van het Ouds. *ant*, Ags. *hund* slechts waarschijnlijk achtende voor 70, 80 en 90, — voorgeeft aan te nemen ofwel dat een verkeerd gebruik dat voegsel ook vóór de tienheden beneden 70 geplaatst heeft (dan ook vóór *dertig*?), ofwel dat de verscherping der *v* in 40 en 50 en der *z* in 60 en 70 het gevolg is van den invloed van het voegw. *ende* (waarom 70 in die probabiteit opnemen en van 80 en 90 niet gewagen?).

Twee bezwaren zijn, mijns inziens, op hunne beurt tegen de verklaring door middel van *ende* in te brengen:

1. Heeft die slot-*d* de kracht gehad de *v* en *z* te verscherpen in 40, 50, 60, 70, en *t* te worden voor 80 en 90, waarom heeft zij geenen invloed gehad op *dertig*, dat overal *d* laat hooren? Uitdrukkingen als: *torrerdood*, *uitermate*, *mertertijd*, *des te meer*, *hier ennaar*, *nochtans*, *ofte*, bewijzen dat dit even goed mogelijk zou geweest zijn.

2. De dialekten (de Saksische, als bijv. het Westvl.) die *tsestig*, *tseventig*, *tachtig*, *tnegentig* zeggen met *t*, zeggen *veertig* en *vijftig* met *v*, — en de dialekten (Frankische en Friesche) die de *v* en *z* verscherpen in 40, 50, 60 en 70, hebben de *t* voor 60, 70, noch 90. ¹⁾

Er valt hier dus aan eene dubbele verklaring te denken, evenals zich de Nederl. dialekten voor die vraag in twee groepen verdeelen.

A. De verklaring door het Ouds. *ant*, dat bij 70 ook reeds onder den vorm *at* voorkomt, voldoet teenemaal voor de dialekten die het *t*-verschijnsel vertoonen, d. i. bij 70, 80 en 90; de analogie legge dan 60 uit. *Tachtig* is onder den invloed der Saksische

¹⁾ Hier zij nog bij bemerkt dat het Oudfrankisch en Friesch het prefix *ant* of *hund* niet bezitten.

tongvallen die in de middeleeuwen toch het uitgangspunt der schrijftaal waren, in alle Nederl. dialecten ingedrongen en dit desteggemakkelijker, daar *tachtig* als een op zichzelf staande woord kon worden aangezien. Zeker dachten er de Saksische bevolkingen op dit tijdstip reeds niet meer aan, die *t* als prothetisch op te vatten, daar men veelal *t-achen-tig* zeide en nu nog zegt, en *achen* reeds genoeg van *acht* verschilt om in de gedachte van den spreker de herinnering aan *acht* niet meer op te wekken. Wij mogen zelfs aannemen, dat, wilde men uit *tachentig* den naam der corresponderende eenheid oplossen, iets waartoe de andere tientallen zoo gemakkelijk aanleiding geven, men, eerder nog dan aan *acht* te denken, een nieuwen vorm *tachen* zou vooruitgezet hebben, wat in 't Platduitsch ook werkelijk het geval is met 88 dat *tachen-un-tachentig* luidt tegenover de eenheid *acht*.

Dat onze Saksische tongvallen met hun *t* alleen staan, is niet verwonderlijker dan dat het Ouds. alleen zijn *ant* bezit.

Het Ags. vertoont *hund* maar in de oudste bronnen, zoodanig dat de Ags. spraakleeren voor 70, 80 en 90 slechts *seofon*—, *eahhta*—, *nigon-tig* opgeven; — en na de honderdtallen komt nooit een tiental met *hund* voor. Het Ags. bezat dus zijn *hund* niet meer als de mechanische kracht der modernizeering hetzelfde gevormd heeft; het Ouds. bezat zijn *ant* nog.

B. De verklaring der verscherpte *v* en *z* in de andere Nederl. dial. is min gemakkelijk op te maken. Moet men aan een invloed der middelfrankische tongvallen op de Nederfrankische denken? Die invloed is niet buitengewoon, en in het onderhavig geval, kan men toch bestatigen dat de beginletters der tientallen van 20 tot 70 van weërszijden dezelfde zijn: *t—d—f—f—s—s*.

Van een anderen kant is ook nog opmerkenswaardig dat juist diezelfde vier getallen (40, 50, 60 en 70), en geene andere, in de bloote enumeratie der telwoorden, zooals men ze als kind leert, den invloed ondergaan van het samenstooten van de slotletter van het voorafgaande getal met hunne beginletter; immers, men telt:

een, twee, drie, viere, vijfve, zesse, zeven, achte, negen, tiene; elf, twaalv, dertien, veertien, vijftien, negentien, twintig, dertich, feertich, vijfich, sestich, seventich, tachtig, negentig.

Zeker komen de telwoorden in die verhouding evenveel voor als in eene andere. Er bleve nu nog te weten of het konsonantisme der frankische dialecten zoo gevoelig is, dat een in zulke voorwaarden gewijzigde konsonant voor goed gewijzigd blijft. In de saksische dial. althans weet men steeds den gewijzigden vorm eener konsonant van den echten vorm te onderscheiden, al kwame gene tienmaal meer voor dan deze.

Edoch, die twee vermoedens nopens de verscherping der *v* en *z*

willen wij slechts als zulke voordragen. Het was ons hier slechts te doen om, ter gelegenheid van Dr. *J. te Winkel's* uitlegging, en naar aanleiding van hetgeen wij in onze Westvl. Spraakleer (*Onze Volkstaal*, II, 32) over het *t*-verschijnsel zeiden,¹⁾ te toonen dat de verklaring door 't Ouds. prefix *ant* nog steeds aannemelijk blijft voor *tsestig*, *tseventig*, *tachentig* en *tnegentig*, de verklaring door *end* echter voor geene dialekten past. Waarom 40, 50, 60 en 70 hun *v* en *z* tot *f* en *s* verscherpten in de dialekten die het *t*-verschijnsel niet kennen, blijft nog steeds een open vraag voor degenen die met de bovenstaande gissingen niet voldaan zijn.

Luik, Mei 1883.

J. VERCOULLIE.

De voorgevoegde *t* van tachtig.

De poging, die ik in *Noord en Zuid* VI bl. 81—83 deed om de alleen aan het Nederlandsch eigene *t* van *tachtig* te verklaren als overblijfsel van het voegwoord *ende*, dat zoo vaak aan de tientallen voorafging en zoo gemakkelijk bij afslijting tot *en* de *d* (tot *t* verscherpt) aan die tientallen kon afstaan, heeft eenen bestrijder gevonden in den heer J. Vercoullie, die er een paar bedenkingen tegen heeft ingebracht en er bij blijft, „dat de verklaring door het Ouds. prefix *ant* nog steeds aannemelijk blijft voor *tsestig*, *tseventig*, *tachentig* en *tnegentig*.”

Ik zal beproeven die bedenkingen uit den weg te ruimen, en daartoe beginnen met de eerste. 't Is deze, dat, hadde *ende* invloed geoeffend op de beginletter der tientallen, die invloed zich evengoed op *dertig* had moeten doen gevoelen, omdat de *d* van dat woord ook aan verscherping onderhevig is. Ik wil gaarne erkennen, dat het geenszins bevreemdend zou geweest zijn, indien *dertig* tot *tertig* ware overgegaan. Vormen als *totterdood*, *uitermate*, *mettertijd*, die door den heer Vercoullie worden aangehaald, en waarin *td* tot *tt* assimileerde, bewijzen dat wel evenmin als *destemmer*, *nochtans* en *ofte*, waarbij de voorafgaande scherpe medeklinker de *d* tot *t* verscherpt heeft; maar het mnl. *harentare* voor *hare ende dare* levert, evenals *entie* voor *ende die*, *entese* voor *ende dese*, een voorbeeld van verscherping van *dd* tot *t*. Toch behoeft dit bezwaar niet al te zeer te wegen. *Veertig* en *vijftig*, *zestig* en *zeventig* konden, bij voorafgaande linguaal, moeilijk zonder scherpe beginletter uitgesproken worden, en *dertig* wèl. 't Is zeer

¹⁾ Dienovereenkomstig moet de zinsnede: „40 en 50 hebben niet als in 't Nederl. den invloed dier analogie ondergaan,” gewijzigd worden als volgt: 40 en 50 hebben niet zooals in 't Nederl. hun *v* tot *f* verscherpt.

goed denkbaar, dat niemand ooit *een-ent-tertig* gezegd heeft, hoogst onwaarschijnlijk daarentegen, dat niet in den regel *een-ent-feertig*, *een-ent-sestig* zal gezegd zijn. Werd de *d* van *dertig* in het samengestelde getal niet verscherpt, dan kon zij buiten samenstelling ook niet scherp zijn. Daarentegen konden de in samenstelling steeds verscherpte *v* en *z* wel buiten samenstelling in 't ééne dialect verscherpt blijven, en in 't andere niet.

Het tweede bezwaar berust, dunkt me, op eene vergissing, namelijk deze, dat de Frankische en Friesche dialecten, die de *v* en *z* verscherpen, de *t* voor 60, 70 noch 90 zouden hebben. Was dat inderdaad zoo, dan zou een mijner gewichtigste bewijsgronden moeten vervallen, namelijk dat wel het Saksisch het voorvoegsel *ant* heeft, maar het Frankisch en Friesch noch dit noch een ander, en dat dus alleen voor het Saksisch de verklaring uit *ant* zou opgaan, niet voor het geheele Nederlandsch. De heer Vercoullie veroorlove mij, hem de verzekering te geven, dat de Frankische (of Frankisch-Friesche) bewoners van ons land die *t* evengoed kennen als de Saksen, en dat ik in Holland, vooral door de oudere lieden, die *t* met name bij *tnegentig* vaak met eigen ooren heb gehoord. Overigens werd die vroeger door Hollanders ook dikwijls geschreven. Aan eene plaats bij Stoke, I vs. 231: „Seven hondert ende achtentsestich jaer”, wil ik niet al te veel gewicht hechten, daar voor eerst Huydecoper's nauwkeurigheid in de schrijfwijze der getallen niet boven alle bedenking verheven is, en vervolgens de plaats eene vingerwijzing geeft voor het ontstaan van *en tsestich* uit *ent zestich*, dan als strikt bewijs kan gelden, dat *tsestich* in Stoke's tijd reeds bestond. Het Charterboek van Van Mieris levert in het derde deel voor de tweede helft der veertiende eeuw evenwel eene reeks van voorbeelden uit Hollandsche oorkonden, namelijk:

van *entsestich*, bl. 125, 139, 155, 166, 172, 180, 182, 192—195, 210, 219, 222, 225, 229, 244;

van *tsestich*, bl. 37, 118, 119, 144, 145, 159, 227;

van *ende tsestich*, bl. 117, 120—122, 129—135, 137, 139, 141, 144, 147—152, 154, 155, 157, 162, 163, 165, 170, 177—179, 184, 189, 190, 203, 207, 210, 213, 214, 218, 224, 236, 240, 242, 243, 245, 280;

van *entseventich*, bl. 258, 265, 275, 278, 285, 286, 304, 308, 325, 331, 336, 338, 342, 345, 352, 354;

van *ende tseventich*, bl. 248, 250, 258—261, 269, 270, 274, 276, 277, 281, 286—288, 301, 312, 314—318, 326, 337, 339, 340, 342, 346—348, 350, 354, 357—359;

van *entnegentich*, bl. 579—581, 584, 586—588, 597, 599, 601, 602, 605, 609, 615, 617, 621, 624, 626, 630, 633, 637, 640, 646, 653, 655, 660, 663, 665, 676, 679, 681, 689, 695, 697, 703, 707, 708, 710;

- van *tnegentich*, bl. 565, 577, 595;
 van *ende tnegentich*, bl. 555—560, 564, 565, 567, 571, 572, 573,
 576, 577, 580, 585—590, 592, 594, 598, 600, 602, 605, 610,
 611, 613, 614, 616, 620—624, 628, 629, 634—636, 641—643,
 648, 649, 652, 660, 664, 665, 667, 679, 685, 687, 688, 690,
 691, 693, 695, 699, 701, 702, 704, 706, 709—712, 715—717.
 Men vindt er ook wel *sestich*, *seventich* en *negentich*, doch die
 vormen komen in vergelijking van de andere slechts zelden voor.
 Nog enkele voorbeelden voeg ik hierbij uit de Handvesten van
 Dordrecht (naar de uitgave van Mr. P. H. van de Wall):
 van *entsestich*, bl. 9, 275;
 van *ende tsestich*, bl. 75, 260, 273, 276, 280, 290, 295, 297,
 298, 300, 616, 618, 620, 623, 626, 643;
 van *entseventich*, bl. 320;
 van *ende tseventich*, bl. 308, 311—313, 319, 321, 653, 655, 669,
 672, 674, 678, 679, 685, 687;
 van *entnegentich*, bl. 351, 762.
 van *ende tnegentich*, bl. 85, 342, 344, 360, 733, 743, 750, 754,
 759, 763, 767, 772.

Mocht misschien het Hollandsch dialect niet voor zuiver type van
 het Frankisch gehouden worden, ofschoon m. i. de Frankische be-
 standdeelen daarin eer overheerschend te achten zijn, dan het West-
 Vlaamsch er aanspraak op kan maken zuiver Saksisch te wezen,
 dan zal men in elk geval het Brabantsch als Frankisch dialect wel
 niet wraken. Ik ontleen daarom ook eenige bewijsplaatsen aan den
Codex Diplomaticus achter de uitgave, die Willems van de *Bra-*
bantsche Yeesten leverde, en wel uit het tweede deel, uit oorkonden
 van de laatste helft der veertiende eeuw, namelijk:

- van *tsestich*, No. 80, 84, 91, 95, 96, 98, 101—103, 105—108;
 van *ende tsestich*, No. 19, 83, 85—87, 93, 97, 100, 104;
 van *entseventich*, No. 78;
 van *tseventich* No. 116, 117, 126;
 van *ende tseventich*, No. 109, 110, 124;
 van *entnegentich*, No. 19, 161.

Ook in den *Statenbijbel* komen de vormen met *t* vaak voor;
 voorbeelden vindt men o. a. van *tsestich*: II Kon. XXV 19, Dan.
 IX 25; van *tseventich*: I Sam. VI 19, Psalm XC 10; van *tnegen-*
tich: Gen. V 9, 17, I Sam. IV 15, Matth. XVIII 12; doch moet
 de eerste uitgaaf van 1637 raadplegen, want de latere wijken af.

De *t* bij 60, 70 en 90 is dus niet uitsluitend Saksisch, maar op
 het eind der veertiende eeuw algemeen Nederlandsch, behalve dat
 het middeleeuwsch Friesch die mist, en aan eene dubbele verkla-
 ring behoeft dus niet gedacht te worden. De hoofdquaestie nu is,
 m. i. of die *t* reeds in het oudste Dietsch gevonden wordt, of daar
 nog ontbreekt; doch dat valt moeilijk uit te maken, daar oudere

in het Dietsch geschreven oorkonden dan van de laatste helft der dertiende eeuw ontbreken en in de middeleeuwsche gedichten de grootere getallen meestal in cijfers worden uitgedrukt. Dat Maerlant tweemaal *achtig* zonder *t* schreef (in elk geval leest men dat in het HS. van zijn *Franciscus' leven*) is een bewijs, dat een West-Vlaming in het midden van de dertiende eeuw toch ook vormen zonder *t* gebruikte.

Mag ik mij vleien de bezwaren uit den weg geruimd te hebben, die er tegen eene verklaring der *t* uit *ende* bestonden, de bezwaren tegen de andere opvatting moeten blijven, wanneer de *t* niet meer als bepaald Saksisch verklaard kan worden. Ook voldoet de gissing, door den heer Vercoullie voor de afzonderlijke verscherping der *v* en *z* geopperd, mij niet, daar de vraag overblijft: waarom oefende de *ch* van *dertich* een verscherpenden invloed op de *v* van *veertig*, en bleef daarnaast de *d* van *dertig* na de *ch* van *twintich*, niettegenstaande *nochtan(s)* voor *nochdan* een bewijs is, dat die *d* scherp kon worden? Moet die verscherping volstrekt afzonderlijk, buiten verband tot *tachtig* en *tnegentig* verklaard worden, dan zou ik veel eer, op grond van de mededeeling, die de heer Vercouillie deed aangaande de zachtheid der *v* van *veertig* en *vijftig* in het West-Vlaamsch, de verscherping der *v*, misschien ook der *s*, aan invloed van het Friesch op het Hollandsch willen toeschrijven.

Groningen, 18 Juni 1883.

JAN TE WINKEL.

Spanaâr — Shanader.

(Zie VI 51 en 96.)

Het is geene zeldzaamheid in Vlaanderen te hooren: „hij is (van) den spanader gesneden, in de uitdrukking: hij is goed ter tale. Zoo zegt men: Ik wil mijn vogel den spanader snijden, om hem te leeren klappen (praten). Dat wil zeggen: het tongriempje van den vogel wat losmaken.

Oudenburg.

V. MONTMORENCY.

Vragen beantwoord.

Vraag.

Potgieters Poëzy (1827—1874) 2de deel. *Geerte's Uitvaart* (blz. 77).

a. (4). „Die haar bukken,
Die haar plukken
Zag in 't bosch,” enz.
Waarop slaat „die” terug?

Antwoord.

Willen wij deze regels goed begrijpen, dan dienen wij ze in verband met de vorige te beschouwen :

't Aardig meisje
Menig reisje
Loos bespied,
Waadden zoetjes
Blanke voetjes
Door den vliet:
Die haar bukken,
Die haar plukken
Zag in 't bosch,
Waar violen
Zich verscholen
Tusschen 't mos. (blz. 81 en 82).

Die slaat terug op *vliet*. De vliet, die zich door het bosch slingert, zag het meisje menigmaal bloemen plukken aan zijne oevers.
G. LZG.

Vraag.

ò. (5). Eindelijk 't hartlijkst
Innig smartlijkst
„Och! mijn lief!”
Als ten hoogen
't Lang gebogen
Hoofd zich hief. (t. a. p. blz. 83).

Zijn de cursieve woorden hier gemotiveerd? Zoo ja, waardoor?

Antwoord.

Arend, die zijne beminde door den dood heeft verloren, schildert op hartstochtelijke, doch treffende wijze, zijn leed. Het genot in:

's Levens morgen
Zonder zorgen
Zaam gesmaakt,

Noord en Zuid, 6e Jaargang.

het ontwaken zijner liefde, zijne jaloerschheid, hunne „verheelde kozerij”, dit alles roept hij voor zijne verbeelding terug, tot zijn gevoel zich lucht geeft in den innig-smartelijken kreet „Och, mijn lief”, terwijl hij het door droefheid gebogen hoofd even opheft.

G. Lzg.

Vraag.

c. (9). Langs ons beide
 Droeg 't geleide
 Geerte's lijk:
 De ongenade
 Van 't versmade
 Liefdeblijk (t. a. p. 89)

Wat heeft de dichter hiermede bedoeld?

Antwoord.

Geerte was Roomsch, en hare bloedverwanten wilden niet dulden, dat Arend, een Protestant, haar naar het graf droeg. (Zie blz. 92:

„Wijl zijn magen
 't Lijk te dragen
 Mij verboôn”).

Hij had zijne diensten aangeboden, maar deze waren versmaad; en diep trof hem de „ongenade”, dat Geerte's familie haar door anderen grafwaarts liet brengen.

De laatste zin is, zooals duidelijk blijkt, niet volledig. Wij zouden kunnen aanvullen:

 Langs ons beide
 Droeg 't geleide
 Geerte's lijk:
Dat Arend het lijk niet droeg, was
 De ongenade
 Van 't versmade
 Liefdeblijk.

G. Lzg.

Vraag.

d. (16). Doch al schoorden
 Die verstoorden
 Van weerszij
 Den bedaagde,
 Luid beklagde
 Zwijmde hij (t. a. p. 98).

In welk verband staan de onderstreepte woorden tot elkaar? Door het niet aanwezig zijn van een komma hooren ze bij elkander, maar leveren geen zin op. Is het leesteeken vergeten en „Luid beklagde”

appositie van „Den bedaagde”, dan is de woordschikking van „Zwijmde hij” niet goed.

Antwoord.

Het is werkelijk 's dichters bedoeling geweest, dat men zou verstaan
 Doch al schoorden
 Die verstoorden
 Van weerszij
 Den bedaagde,
Den luid beklaagde —
Hij zwijmde.

Achter *beklaagde* is dus werkelijk een leesteeken vergeten, terwijl de woordschikking *zwijmde hij* in het laatste vers foutief is. Het is gemakkelijk na te gaan, hoe dergelijke fouten, die lang niet zelden voorkomen, ontstaan. Het aangehaalde couplet bevat een volzin, die uit een toegevend (concessieven) bijwoordelijken bijzin („Doch al schoorden die verstoorden van weerszij den bedaagde, den luid beklaagde”) en een hoofdzin („hij zwijmde”) bestaat. Op sommige toegevend bijzinnen nu volgt de hoofdzin *in de bevestigende woordorde*, op de meeste toegevend bijzinnen echter *in de vragende*. Vergel.: „Al doet hij zijn best, *hij* komt er toch niet” (hoofdzin *in de bevestigende woordorde*) en „Hoewel hij zijn best doet, komt hij er toch niet” (hoofdzin *in de vragende woordorde*). Wordt de concessieve bijzin ingeleid door een der voegwoorden *niet-tegenstaande*, *hoewel*, *ofschoon* enz. en gaat hij aan den hoofdzin vooraf, dan neemt deze laatste gewoonlijk den vragenden vorm aan, hoewel hij steeds in den bevestigenden staan *kan*. (Vergel. „Ofschoon hij al zijne krachten inspant, zal dit werk niet gelukken” en „Ofschoon hij al zijne krachten inspant — dit werk zal niet gelukken). Had Potgieter dus in plaats van het voegwoord *al* een der voegwoorden *niet-tegenstaande*, *hoewel* of *ofschoon* gebezigd (waardoor de woordorde van den *bijzin* bevestigend in plaats van vragend zou worden), dan had de *hoofdzin* den vragenden vorm aangenomen en „Zwijmde hij” ware goed geweest.

G. LZG.

a. II. (6).

Vraag.

(Potgieter, t. a. p., bl. 114).

Voorzeker was 't gemoed haar vol geschoten,
 Genietend sloeg 't benijdb're paar zij ga
 't Geen nimmermeer de Muze zal vergeten,
 Hoe weinigen een Staring rijk ons weten.

Wat is de bedoeling der onderstreepte verzen?

Antwoord.

De dichter heeft ons medegedeeld, hoe hij een bezoek bracht bij

eene vriendin en in de koepelkamer werd gelaten. Hij bleef eenige oogenblikken alleen, welke hij zich ten nutte maakte door de schilderijen te beschouwen, die aan den wand hingen; daarop sloeg hij een boek open, dat voor hem lag:

„Wat zoete geur bleek in dat boek besloten?
Een tuiltje versch geplukte reseda
Liet zij, die straks deez' verzen had genoten,
Hier tusschen twee der schoonste bladen na:
Voorzeker was 't gemoed haar vol geschoten,
Genietend sloeg 't benijd'bre paar zij ga, ¹⁾
't Geen nimmermeer de Muze zal vergeten,
Hoe weinigen een Staring rijk ons weten.

Door haar dus, die kort te voren genoten had van de lezing van Staring's Gedichten, was een tuiltje reseda neergelegd tusschen de bladzijden, waarop het meesterstukje „Herdenking" prijkt. Voorzeker had zij zich vermeid in de beschouwing van die twee gelukigen, die

„ . . . schuilden onder droplend loover,
Gedoken aan den plas".

Het paar, dat door Staring zoo liefelijk is geteekend in zijn „Herdenking" zal nooit door de Muze der Dichtkunst vergeten worden, hoe weinig Nederlanders er ook zijn, die weten, dat zij onder hunne dichters op een Staring kunnen bogen.

In het vers: 't Geen nimmermeer de Muze zal vergeten" is *Muze* dus onderwerp en slaat 't *Geen* terug op *paar*,

G. LZG.

b. IV. (1).

Vraag.

Vermoedde wie 'k een wijle in 't kluiske toefde

Wat paradijs-verschijning me er beproefde? (t. a. p. 17).

Wat uit deze regels te verstaan?

Antwoord.

De dichter, die een bezoek wil afleggen bij een vriendin, wordt in eene kamer gelaten, waar hij eenige oogenblikken moet wachten. „Mevrouw komt fluks" heeft de oude bediende gezegd. Weldra wordt de deur dan ook geopend, maar in plaats van de vrouw des huizes treedt een beeldschoon meisje binnen, dat verwonderd is hier den dichter en niet hare gastvrouw te vinden.

Weinige oogenblikken later waren zij

. . . aan den zoom van 't meer gezeten,
Door beukenschauw beschut voor zonneshijn:
De gastvrouw, die *beau fils* mij plag te heeten,
Al had ik slechts haar broeder kunnen zijn,

¹⁾ *Noot van Potgieter*: Herdenking, uit A. C. W. Staring's Gedichten, 1820.

En zij, naar wie 'k geen blik mij dorst vermeten,
 Wijl elke haar zou smeeken: word de mijn!
 Vermoedde wie 'k een wijle in 't kluiske toefde
 Wat paradijs-verschijning me er beproefde?

Zij zaten dus aan den oever van het meer; de gastvrouw, die haren vriend schoonzoon noemde, al had hij eerder haar broeder kunnen wezen en het schoone meisje, tot wie hij zijne blikken niet durfde opslaan, daar iedere blik haar zou smeeken: word de mijne. Kon de gastvrouw (*zij, op wie de dichter eenigen tijd in het koepelkamertje had gewacht*) vermoeden, dat zich daar eene hemelsche verschijning (het schoone meisje nl.) aan het oog van den dichter had vertoond?

G. Lzg.

a. (1).

Vraag.

Potgieter's Gedichten, II, 171. *Grauwkje*.

Of baai, die krulde
 Uit vaders doos,
 — De in 't vuur vergulde —
Terwijl ik smulde
Alreeds, altoos
Mijn pijp niet vulde:
 Ik blies gedweê,
 De twalef blaadjes, — enz.

Welken zin hebben de onderstreepte verzen?
 Is er iets te zeggen omtrent den oorsprong van de gebruikelijke „*twalef* blaadjes”?

Antwoord.

De kramer vertelt, hoe goed hij het had, wanneer hij met zijn ezels in een dorpje gekomen was, waar hij allerlei snuisterijen en nieuwtjes aan den man kon brengen. Hij werd als gast in de woningen opgenomen en als een koning behandeld.

„Daar zaten we aan:
 Wat hartlijk nooden —
 Er was gezoden, —
 Er was gebraën, —
 Wat lust, voldaan
 Ter rust te gaan!”

En al vulde de goede tabak, die reeds onder het eten te voorschijn gehaald werd uit vaders vergulde doos, niet altijd het pijpje van den kramer, hij stak op, zoodra de dochter des huizes het hem verzocht.

Waarom men juist spreekt van het rooken van *twalef* blaadjes,

is mij niet bekend. Waarschijnlijk is dit getal geheel willekeurig gekozen en had men even goed van acht, tien of veertien blaadjes kunnen spreken. Wij kunnen dus alleen het feit constateeren, dat de uitdrukking „*twaalf* blaadjes” rooken of opsteken (misschien heel toevallig) algemeen in gebruik is gekomen.

G. LZG.

Vraag.

P. vraagt naar de beteekenis van het woord *volksverteeder* in de volgende dichtregelen van Da Costa (1648 en 1848, Slot-Zang):

Achttienhonderd acht en veertig!
 en de band der Staten sprong, —
 en de dam werd doorgebroken
 die de Omwentlingszee bedwong!
 Legioenen *volksvertreders*
 zijn gewapend opgestaan!
 Troonen vielen, Vorsten vloten,
 schatten smolten en vergaan.

Antwoord.

Volksvertreders is hier een Germanisme. Da Costa bedoelt evenwel niet *volksvertegenwoordigers* in den zin, dien wij tegenwoordig aan dat woord hechten, maar *menschen uit het volk*, die als zóódanig het volk vertegenwoordigen.

G. LZG.

Vraag.

Hoe verklaart men:

- a. Een bereisd man.
- b. Een bevaren matroos.

S.

J. S. Jz.

Antwoord.

De woorden *bereisd* en *bevaren* zijn hier niet, wat men al licht denken zou, verleden deelw. van de werkwoorden bereizen en bevaren. Niet zelden werden in vroeger tijd bijvoegelijke naamwoorden gevormd van werkwoordelijke stammen door middel van het voorvoegsel *be*; de werkwoordelijke stam nam alsdan den uitgang aan van het verleden deelwoord. Voorbeelden zijn: *BEKEND* (voorzien van kennis), *BEWUST*, *BELEEFD* (voorzien van de ervaring, die het leven geeft), *BEREDEN*, *BELEZEN* enz. *Bereisd* wil zeggen: voorzien van de ervaring, die het reizen geeft; *BEVAREN* is: voorzien van de ervaring, die het varen geeft. In al deze woorden hebben wij dus bijv. naamw. te zien, die naar analogie der verleden deelwoorden gevormd zijn.

Op dezelfde wijze werden ook bijvoegelijke naamwoorden gevormd

van zelfst. naamw., b.v. *BEHUISD*, *BEJAARD*, *BEGAAFD* enz. Vergel. de Nederlandsche Spraakleer van Dr. W. G. Brill, 3e uitg. bl. 199 en 200. G. LZG.

Vraag.

Welke is de beteekenis der volgende uitdrukkingen:

a. Elk meent zijn uil een valk te zijn.

b. Voor 't lapje houden.

S.

J. S. Jz.

Antwoord.

„Elk meent, dat zijn uil een valk is” beteekent: ieder meent, dat zijne kinderen boven andere uitmunten, dat hetgeen hij heeft, beter is dan dat, wat een ander bezit. De oorsprong van deze uitdrukking is gemakkelijk te vinden: De uilen worden in verscheidene Nederlandsche zegswijzen en spreekwoorden als bijzonder domme dieren beschouwd; de valken daarentegen werden geëerd om hun scherpen blik, hunnen moed en hunne kracht. Meende iemand, dat zijn uil een valk was, dan zag hij den dommen, sufferigen vogel, dien hij bezat, aan voor een dier, dat in alle opzichten boven den uil uitmunt.

„Voor 't lapje houden” beteekent: voor den gek houden, foppen. In het woord *lapje* hebben wij waarschijnlijk een verkleinwoord te zien van het nu verouderde zelfst. naamw. *lap* of *laf*, dat sukkel, halve gek, lafbek beteekende (ook in het Hoogduitsch wisselen in dit woord *f* en *p*; vergel. *Laffe* en läppisch).

G. LZG.

Vraag.

Wat verstaat men door *samenstelling door afleiding*?

S.

J. S. Jz.

Antwoord.

Wanneer een zelfstandig naamwoord of een werkwoord vergezeld is van eenig bepalend woord, kan het zich dikwijls met dat bepalend woord tot eene samenstelling vereenigen, indien het nieuw gevormde woord eenen afleidingsvorm (b.v. een voor- of achtervoegsel) aanneemt. De *samenstelling* heeft dan plaats door de kracht van den afleidingsvorm, dus *door afleiding*. Voorbeelden: Het woord *tandenstoker* is niet gevormd uit *tanden* en *stoker* en evenmin uit een werkwoord *tandenstoken*; het is ontstaan uit het bepalende zelfst. nw. *tanden* en het bepaalde werkwoord *stoken*; door de kracht van het achtervoegsel *-er*, dat achter den stam van het werkw. *stoken* werd geplaatst, kon dit met het zelfst. nw. *tanden* worden vereenigd. De samenstelling had dus plaats op het oogenblik, dat van het werkw. *stoken* de vorm *stoker* afgeleid werd. Zoo ontstond uit *brood* en *bakken* het zelfst. naamw. *broodbakker*;

uit *twaalf* en *pond* het woord *twaalfponder*; uit *geheim* en *houden*, *geheimhouding*; uit *goed* en *hart*, *goedhartig*. Samenstelling door onmiddellijke afleiding (d. i. zonder behulp van een voor- of achtervoegsel) treffen wij b.v. aan in de woorden *tijdverdrijf*, *albedil*, *reikhalzen* enz.

G. LZG.

Vraag.

Wie geeft mij eene verklaring van het volgende Punt dicht van Staring?

De Diep-Egge.

Aan den Moerdijk verloren, nagebriefd, ¹⁾ en zoek gebleven.

Toen, onder Brabands wal, de Diep-eg was verzwonden,
 En haar een steekbrief nagezonden,
 Hief Dis ²⁾ zijn knikker als een drijf-ton uit het nat.
 Hij keek een hoop rond, die het drok met zoeken had,
 En sprak: Houdt op, goê liên, te polsen en te haken.
 Dat Sleepgerei, door de Onverschilligheid
 Verwaarloosd, eer zijn Proef was afgeleid,
 Heb ik benaderd, om den weg weêr schoon te maken,
 Voor Charons boot, die dreigde grond te raken.
 En — is de Vinding in zichzelf misschien niet kwaad?
 Of, dat het *Brunings* (mijn Factotum in die dingen)
 Geviel, bij 't haspelwerk dienstvaardig toe te springen?
 Genoeg! de Veerman zeit: „*Het gaat!*”

O.

v. E.

Antwoord.

Alvorens wij eene verklaring van het geheele punt dicht geven, dient de beteekenis van een paar woorden duidelijk gemaakt te worden.

Eene *diep-egge* is, zooals uit het verband trouwens genoegzaam blijkt, een werktuig om wateren uit te diepen of van waterplanten enz. te zuiveren.

Een *steekbrief* is een open brief, waarin de aanhouding en uitlevering van een ontsnapt booswicht verzocht wordt.

Benaderen is aanhouden, in beslag nemen, zich toeëigenen.

Charon was de veerman, die de zielen der afgestorvenen over de rivieren der onderwereld moest zetten om ze zodoende in Pluto's rijk te brengen.

Brunings. Christiaan Brunings (in 1736 te Neckarau in de

¹⁾ In de Haarl. Cour. van 16 Apr. en Staatsc. van 1 Mei 1836.

²⁾ Dezelfde als Pluto.

Palts geboren en in 1805 te 's Hage gestorven), was een beroemd waterbouwkundige.

Een *Factotum* is hij, die in een zekere zaak alles doet.

Geviel van gevallen, beteekent „behaagde, lustte.”

Ten overvloede volge hier nog eene paraphrase van het gedichtje:

Toen in 1836 eene diep-egge aan den Moerdijk verdwenen was en men reeds in een paar couranten tevergeefs om opsporing had verzocht, hief Pluto zijn hoofd, alsof het eene baak ware, uit de golven op. Na een tijd lang naar een aantal menschen gekeken te hebben, die druk zochten, sprak hij:

„Houdt toch op, goede lui, met zoo in het water te roeren en te visschen. Die diep-egge, waar men niet naar omkeek, hoewel zij nog geene diensten had gedaan, heb ik mij toegeëigend om de rivieren der onderwereld te kunnen uitdiepen, daar anders de boot van Charon misschien aan den grond zou raken. En of nu die machine op zich zelve niet kwaad is, of dat Christiaan Brunings, mijn voornaamste hulp in waterbouwkundige zaken, goed vond een handje te helpen — dit is zeker — Charon verklaart, dat zijne boot weer ongehinderd door het water kan voortschieten.

G. Lzg.

Vraag.

Wat is een *Kniedicht*?

(Zie Staring Volksuitgave 3e druk, bladz. 366).

O.

v. E.

Antwoord.

Een kniedicht is een vers, dat voor de vuist gemaakt is. Justus van Effen geeft in den Hollandschen Spectator (118e Vertoog) de volgende luimige verklaring, die hij een boer-rederijker in den mond legt: „Over een anderhalve eeuw of daar omtrent, want ik wil 'er niet in behaalt wezen, was het de manier, dat zij (de rederijkers) . . . een schoon vel postpapier, twee wel versneede pennen, een intkoker met goejen int, en een doosje met zuivre stofzand kregen, ze zatten op een rij bij malkanderen, en de kaart van *de knievraag* wierd elk te lezen gegeven: dat gedaan zijnde lag ieder het papier op zen knie, wijl niemand zich van tafel, schrijfbank, of lessenaar bedienen mogt; men haaste zich, zo veel men kon; want die lest kwam wierd uitgejouwt”

G. Lzg.

Een paar opmerkingen naar aanleiding van Stellwagens „Levende taal.”¹⁾

Stellwagens werkje „de Levende taal”, „uit Nassau's geschriften verzameld en bewerkt”, ten vorigen jare te Groningen bij J. B. Wolters verschenen, is ongetwijfeld aan de meeste lezers van „Noord en Zuid” bekend. Eene aanprijzing in dit tijdschrift behoeft het dan ook geenszins: de namen van den verzamelaar en van hem, die de stof leverde, maken haar geheel overbodig. Voor diegenen, die het werkje niet kennen, zij hier opgemerkt, dat het geen spraakkunst is, maar een reeks opstellen over taalkundige onderwerpen, zooals over beeldspraak, zinverwante woorden, germanismen, basterdwoorden, enz., „taalmijmeringen” zooals Dr. Nassau zelf ze noemde. Nauwkeurig bepalen wat van den meester, wat van den leerling is, kan ik niet. In het voorbericht schrijft de heer Stellwagen dienaangaande: „Wellicht wenscht men te weten, wat in dit boek voor mijne rekening komt. 't Is luttel, beste vrienden. Ik heb gerangschikt en de spelling veranderd..... ik heb hier en daar wat bijgevoegd en aangevuld en vermeerderd”, enz. Indien ik het nu waag enkele bescheiden aanmerkingen op vorm en inhoud te maken, geschiedt dit in de onzekerheid, of zij het werk van Nassau of van Stellwagen treffen. Die aanmerkingen zijn niet talrijk: men beschouwe ze liefst als bedenkingen, als vragen, die onder het lezen bij mij opgerezen zijn.

1. *Oogenschijnlijk*. Blz. 53 lezen wij: „Het taalgebruik van heden zegt dus: oogenschijnlijk = schijnbaar = niet wezenlijk = den schijn hebbende, maar 't wezen niet.” Blz. 54: „De slotsom is oogenschijnlijk beteekende tot vóór dertig jaar *klaarblijkelijk*; thans, nu alles en allerlei den menschen voorzichtigheid leert en er zelfs wetten tegen het vervalschen van levensmiddelen noodig zijn, is 't zaak oogenschijnlijk op te vatten als: den schijn hebbende, maar 't wezen niet.” Tweeërlei wordt ons hier dus geleerd: 1°. *oogenschijnlijk* beteekende vroeger *klaarblijkelijk*, 2°. *oogenschijnlijk* beteekent thans *schijnbaar*. Over de vroegere beteekenis van dat woord wil ik niet twisten: in ieder geval is het in dien zin verouderd. Maar dan moesten wij ook niet op blz. 63/64 lezen: „Nog eens: de afleiding der woorden aan te wijzen is een moeielijk en onzeker werk, waarin zelfs beroemde taalgeleerden, *oogenschijnlijk* hebben misgetast.” Hier toch wordt het woord in eene beteekenis gebruikt, die het in de levende taal niet meer heeft. Wat de tegenwoordige

¹⁾ Een uitvoerig artikel over dit werk en het daarin gehuldigd beginsel wordt in het volgend no. opgenomen. De derde druk van „Levende Taal” is verschenen.
RED.

beteekenis van *oogenschijnlijk* betreft, wij zouden dit weinig fraaie woord zeer goed kunnen missen, als het niets anders dan *schijnbaar* beteekende; m. i. wordt het echter steeds in een anderen zin gebezigd, en wel in dien van *op het oog*, *naar het uiterlijk te oordeelen*, zonder dat men er door te kennen geeft, dat de werkelijkheid daarmede in strijd is. *Hij is oogenschijnlijk een eerlijk man* bevat niets beleedigends, daarentegen wordt niemand gaarne een *schijnbaar* eerlijk man genoemd.

2. Herhaaldelijk wordt ik in het werkje van den Heer Stellingwagen achter *soort* het voorzetsel *van* weggelaten, een misbruik, door VAN LENNEP in zijne Alledaagsche Bokken, scherp afgekeurd:

- blz. 17: soort metaphora.
- „ 22: zekere soort romans.
- „ 27: eene soort allegorie.
- „ 33: die soort *spo'spraak*.
- „ 34, 50: deze soort beeldspraak.
- „ 35: deze soort omschrijving, de tweede soort periphrasis.
- „ 83: eene soort natuurwetten.
- „ 136: tweede soort germanismen.
- „ 137: eene *derde* soort germanismen.
- „ 139: eene *vierde* soort germanismen.
- „ 147: eene soort collectief.
- „ 194: eene zekere soort uitdrukkingen.

Daarentegen lees ik op blz. 179: „Deze soort van vreemde woorden,” en iets hooger „eene soort van kunsttermen.”

Is het gebruik van *soort*, niet door een voorzetsel gevolgd, ooit op goede gronden verdedigd? Ik geloof het niet.

3. Volkomen te recht worden op blz. 138 en 139 de woorden *opname*, *inname*, *deelname* afgekeurd. Als ik echter lees: „Niet van het imperfectum, maar van den stam des werkwoords door achtervoeging van *ing* vormen we substantieven, die als de namen van werkingen dienst doen” — dan komt mij die regel wel wat te algemeen voor; immers ware hij juist, dan zouden wij ook niet van *overgave*, *opgave*, *toelage*, *inzage*, enz. mogen spreken.

4. *Genotmiddelen*, blz. 147 aanbevolen. Ik geloof niet, dat dit woord aanbeveling verdient: de vorming moge niet met den aard onzer taal in strijd zijn, de beteekenis is toch alles behalve duidelijk. Zijn het „middelen om te genieten”, dan behoort er alles onder te vallen, wat genot verschaft, en zouden dus eigenlijk alle voorwerpen van weelde genotmiddelen zijn. In dezen uitgebreiden zin wordt het woord echter nooit gebezigd.

5. *Invloed uitoefenen*. „Men schrijve *invloed*, *macht*, *gezag*

oefenen en niet — *uitoefenen*,” teekent Van Dale bij het woord *uitoefenen* aan. Daarentegen wordt in de Levende Taal meestal invloed *uitgeoefend* (blz. 76, 167, 192) slechts een enkele maal invloed *geoefend* (blz. 202).

6. Is het juist wat wij op blz. 92 lezen, dat onderwerp en voorwerp „letterlijke overzettingen van 't Fransche *sujet* en *objet*” zijn? Mij dunkt wij hebben ze onmiddellijk aan het Latijn ontleend. Hoe kan het ook anders, daar men om de letterlijke beteekenis van die woorden te begrijpen Latijn moet verstaan: immers *su* en *ob* komen in het Fransch niet afzonderlijk als voorzetsels voor.

7. Ten slotte zij het mij vergund te vragen, of het gebruik van *meerdere* in den zin van *verscheidene* (blz. 64) geen afkeuring verdient, of het woord *gemeengoed* (blz. 123) niet te recht door Van Dale wordt verworpen, of een *geliefkoosd* Germanisme (blz. 60) wel eene goede uitdrukking is, of men van de *betreffende* Hoogduitsche woorden (blz. 138) mag spreken, en of eene *volslagen* miskenning, niet beter is dan eene *volkomen* miskenning (blz. 65). Ik eindig met de verklaring, dat slechts belangstelling in een zeer lezenswaardig en aantrekkelijk geschreven werkje, en geen bedilzucht mij mij deze aanmerkingen in de pen gegeven hebben.

Mr. C. BAKE.

Vragen.

Wat is de oorsprong der volgende uitdrukkingen, of van enkele woorden daarin?

1. Een *wit voetje* bij iemand hebben.
2. Zooals hij *reilt* en *zeilt*.
3. Zijn wereldschen driehoek gaan.
4. Wis en *drie*.
5. Op zijn Aarlanderveensch.
6. De kroon *spannen*.
7. Op zijne *luimen* liggen.
8. Eerst menschen en dan *hangooren*?
9. Ze zijn als *koek* en *ei*.
10. Zoo doof als een *kwartel*.
11. Iemand in een moeielijk *parket* brengen.
12. Op zijn *liter* gaan.

Is de afleiding bekend van:

Oolijk — *bezig* — *billijk* — *dagbroer* — *hartstikken* — *gemeenebest* — *ledig* — *lichtmis* — *preulsch* — *opdirken* — *tirelantijntje* — *vervelen* — *weinig*.

Vergelijkend Examen

voor de betrekkingen van

- 1e. Hoofd eener op te richten openbare lagere school der 1e klasse.
- 2e. Hoofd eener op te richten openbare lagere school der 2e klasse.
- 3e. Hoofd van de openbare lagere school der 2e klasse I. M.

te *Amsterdam*.

Schriftelijk gedeelte op Maandag 24 April 1882.

Bronbeek (1863).

- O Bronbeek, dat op 't groen tapeet,
 Ons lichtend uit een nacht van blaëren,
 Den witten gevel ginds verbreedt, —
 't Is of gij de' aardbol om doet varen
5. Wie naar uw stille halle treedt!
 Daar ligt gij rustig in de hoede
 Van de u beschermende banier,
 Maar zet de phantasie in vier,
 Tot zwaaiens toe der tooverroede:
10. Wat zegt het haar, dat ons gebied
 Wegschemert in het enge Europe?
 Dit werelddeel begrenst de hope
 Der welpen van den zeeleeuw niet!
 Laat vrij naar 't West die wimpel duiden:
15. Schoon 't eertijds Nieuwe-Nederland
 Er 't noorden ziet in laaien brand,
 Al lokt 't „verzuimd Braziel” *) in 't Zuiden,
 Ze omzeilt de Kaap, zij stiert naar 't Oost,
 Tot iedre wensch zijn haven vinde
20. In 't paradijs van Insulinde,
 Het rijk der toekomst van ons kroost;
 Waar zij 't geheim, die grootsch te borgen,
 Den dichten sluier op doet slaan
 In u, die tuigt hoe 's konings zorgen
25. Van de' avond reike tot den morgen
 Langs dubblen werelddocean!

P. W.

*) O. Z. Van Haren.

1. Verklaar de beeldspraak in vs. 1-3, vs. 10-13, vs. 22-26.

2. Geef geschiedkundige aantekeningen bij vs. 15-17.

3. Geef 't verband der zinnen aan van vs. 4-5 en vs. 22-24 tot: *In u*.

4) Verklaar naar beteekenis en vorm (vs. 9.) *Tot zwaaiens toe der tooverroede*.

5. In welken naamval staat *die wimpel* en waarom?

6. Wat weet gij van 't als bijvoegelijk naamwoord gebruikte *laaie*?

Verg. ex. te Alkmaar 24 April 1882.

Nederlandsche Taal.

DRUCHER.

Van 't Keizerlicke hof tot in de scheperskluyt
 Tracht yeder vrede en vreughd en vryheit te gewinnen:
 Ick ben de man alleen van averechte zinnen,
 Die staegh om persingh en om druck wensch in mijn huys.

C. HUYGENS.

- a. Geef van dit sneldicht eene verklarende omschrijving.
- b. Uit welke zinnen bestaat het en hoe verhouden zij zich?
- c. Verklaar taalkundig de woorden *sheperskluyt*, *averecht* en *persingh*.
- d. Welke beteekenis hebben de werkwoorden *winnen*, *gewinnen*, *overwinnen*, *aanwinnen*, en *uitwinnen*.
- e. Wat zijn de eigenaardige kenmerken van een *snel-* of *punt-*dicht?

P. W.

Examenwerk.

Verg. ex. voor hoofd der school te Raard, 29 Oct. '81.

De Kemel.

Zijn kemel! — 't Levend schip, dat door de zandzeebaren
 Zijn koers houdt, rijk bevracht met keur van Oosterwaren, —
 't Woestijnpaard, dat in 't zaâl, hem door Natuur gewrocht,
 Zijn ruiter rustig voert door d' eindeloozen tocht,
 Hem knielend afwerpt en weer opvangt, en, waar de oogen
 Vergeefs een waterdrop *als* uit te lokken pogen,
 De karavane met zijn reuk ten dienste staat,
 En wellen opspoort, die nog laven. [Op de maat,
Van dat de zon herrijst, vervolgt het dier tevrede
 Met onvertraagde vaart, met onverhaasten trede,
Gelijk de kloknald tikt, zijn weg, *tenzij* zich 't lied
 Versnelle, *waar ook* hij gevoelig 't oor aan biedt:]
 De klaagzang, niet altijd eentonig, van den drijver,
Of wel, de lofpsalm van den pelgrim, vol van yver
 Maar lijdzaam, die aan 't eind van 't onverkwikkend pad
 Jerusalem zal zien, de onsterfelijke stad.

Uit Da Costa's „Hagar”.

1. Welke taalkundige opmerkingen kunt gij vastknoopen aan 't woord *zandzeebaren*? Zegt naar aanleiding van dit woord, wat u bekend is van eigenlijke en oneigenlijke samenstellingen.
2. Wat valt er op te merken bij de in bovenstaande verzen voorkomende woorden: *gewrocht*, *ten dienste*, *tenzij* en *te vrede*?
3. Wat is 't onderscheid tusschen *lijdzaam* en *lijdelijk*; *schuldeloos* en *onschuldig*?
4. Ontbindt in zinnen, wat tusschen haakjes staat.
5. Ontleedt de onderstreepte woorden taalkundig en de laatste drie regels redekundig.
6. Moet de leergang bij het taalonderwijs analytisch of synthetisch zijn?

Men vraagt eene verklaring van de hiervolgende *onderstreepte* woorden, voorkomende in Jan Van Beers' gedicht: *De Bestedeling*:

1. Eer hij beneden de *delling* bereikt had, . . .
2. 't Klokje, in den grijzen, met zwart-groen *veil* omslingerden toren,
3. Boven de hutten stegen de *blauwende* wolkjes der *schadden* zoo recht uit de schouwen,
4. Uit een *zonk* van den heuvel weerklonken de tonen der toethoorns.
5. In de holle zandige *bergstraat*
6. Knallende en schallende dreef nu de *klets* des knapen haar (nam. de koeien) voorwaarts.
7. Een bussel geurige klaver, vol madelieven en *kol*
8. Zwenkend *van hot naar har*, kwam daar een wagen, tot *klinkens* opgestapeld van d' oogst.
9. *Gesierd* met fladdrende linten en *meien*.

Antwoorden:

1. *Delling*, laagte, dal.
2. *Veil* = klimop.
3. *Blauwende*, moet hier niet opgevat worden als *blauw-makende*, maar in den zin van *blauw wordende*.
Schadden, zeker soort van veenachtige en dus brandbare zoden.
4. *Zonk*, germanisme? diepte.
5. *Bergstraat*, Duitsch *Bergstrasse*, weg langs of over 't gebergte.
6. *Klets*, zweep.
7. *Kol* = hennep.
8. *Van hot naar har* = van rechts naar links.
Klinkens

9. *Gesierd* verl. deelw. van *sieren*. *Sieren* is iets verfraaien dat op zich zelf schoon is; *versieren* is verfraaien in 't algemeen, en wordt gezegd van voorwerpen, die of schoon of leelijk zijn.
10. *Meien* takken, meest wilgetakken.

P. W.

Boekbeoordeelingen.

W. J. WENDEL. *Schets van de geschiedenis der Nederlandsche Letteren. 2de herz. en vermeerderde druk. Gron.*
J. B. Wolters 1882, (f 1,00).

Deze tweede druk van een bekend werkje onderscheidt zich van de vorige door meer volledigheid en door de toevoeging van een nieuw hoofdstuk over „*Stijl, versbouw en Dichtkunst*,” dat niet anders dan de waarde van het boekje verhoogen kan. Blijkens het voorbericht en den titel heeft de schrijver zijn werkje opgesteld om als leiddraad te dienen bij het onderwijs in de Nederlandsche Letterkunde aan Hoogere Burgerscholen en kweekscholen voor Onderwijzers. Hiertoe is het dan ook bij uitnemendheid geschikt; de leeraar vindt er een aanleiding tot gcregelde behandeling de kweekeling een repetitieboek in, dat hem zelden in den steek zal laten. Voor aankomende onderwijzers zal 't een aardige taak zijn, de wel wat te bloemrijke taal van deze *Schets*, na grondige studie van uitgebreider werken — en vooral van de voortbrengselen der letterkunde zelf — in eenvoudiger taal over te brengen. Om 't van buiten te leeren is het totaal ongeschikt, en daar is het dan trouwens ook niet voor bestemd.¹⁾

P. W.

¹⁾ De onderwijzer zal namelijk steeds genoodzaakt zijn de leerlingen er op te wijzen, dat de beoordeeling van de verschillende schrijvers alleen bestaat in het noemen van een naam of titel, met een paar adjektieven en dat die uitspraak *niet* te verdedigen is door leerlingen, die den schrijver zelven niet hebben gelezen. Als aanleiding tot gesproken over Letterkunde is dit boekje nog 't best geschikt.

Red.

De Grammaticische figuren in het Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

V.

SYNCOPE OF UITSTOOTING.

Bij het bespreken van de assimilatie namen wij ook eenige gevallen op, die vroeger gewoonlijk tot de syncope gebracht werden en er ook nu somtijds nog toe gerekend worden. Zoo zullen ook omgekeerd door ons eenige woorden onder de syncope behandeld worden, waarbij men misschien niet te onrechte assimilatie zou mogen vermoeden. Of een letterklank uitgestooten of aan een anderen gelijk geworden is, kan vaak alleen blijken uit de uitspraak, de wijze waarop de woorden in lettergrepen worden afgedeeld; maar de uitspraak wijzigt zich niet zelden in tijden als de onze, waarin door de beschaafden zoo veel gelezen wordt, naar de schrijfwijze en zoo kan het zijn, dat men tegenwoordig ook uit de uitspraak van een of ander woord niet meer kan bewijzen, dat er assimilatie heeft plaats gehad, omdat er in het schrift geen spoor meer van is overgebleven. In andere gevallen kan er van volledige gelijkmaking geene sprake zijn, maar heeft de uitgestooten klank eenig spoor achtergelaten in de uitspraak van den voorafgaanden of volgende klank, en die klankwijziging mag in zekeren zin als gedeeltelijke assimilatie worden beschouwd; doch daar de syncope daarbij de hoofdzaak is, heeft men volkomen recht die gevallen onder de rubriek uitstooting te brengen.

De syncope is in alle talen, en niet het minst in het Germaansch, van zeer oude dagteekening. Toen de Nederlandsche taal als zoodanig ontstond waren het veelszins gesyncopeerde woorden, waaruit zij zich vormde, m. a. w. in het oudste Nederlandsch komt menige letter reeds niet meer voor, die de verwante Germaansche talen nog bezitten of eenmaal bezaten, ja in betrekking tot de verwante Indo-Germaansche talen getuigt zelfs het oudste Germaansch er van, dat er in het grijs verleden syncope heeft plaats gegrepen.

Daartoe behoef ik slechts te herinneren aan de reduplicatie, waardoor het praeteritum of perfectum (onze onvolm. verleden tijd) zich in het Indo-Germ. oorspr. van het praesens onderscheidde, en waardoor Sanskrt en Grieksch zich bleven kenmerken, terwijl het Latijn er slechts bij een betrekkelijk gering aantal werkwoorden

voorbeelden van oplevert. Het Gotisch is de eenige Germaansche taal, waarin nog gereduplicateerde perfecta voorkomen, en wel bij de weinige woorden, die de laatste zes (bij ons vijf) klassen der sterke werkwoorden uitmaken, en waarvan de meeste in onze taal óf verloren gingen óf de zwakke vervoeging aannamen.

Die nu, welke er in onze taal van overbleven, hebben de reduplicatielettergreep niet afgeworpen, maar de aanvangsletter van den stam gesyncopeerd. Zoo luidde het perf. van *stooten* (Got. *stautan*) eenmaal **stestaut* (Got. *staistaut*), na syncope *steót*, vervolgens *steót*, eindelijk *stiet*. Zoo ook ontstond *riep* uit *hreöp* (Os.), *hreöp*, gesyncopeerd uit **hrehróp* van *hrópan*, roepen. Evenzoo *liet* uit *leót*, *leót*, door syncope uit **lelót* (Got. *lailót*), maar in dezelfde klasse *sleiep* uit *sliäp* (Ohd. *sliaf*) uit *slep*, uit *sleäp*, *sleäp*, door syncope uit **sleslâp* (Got. echter *saislêp*). In de zevende klasse ontstond *hield* uit *hiald* (Ohd.) en dat weêr uit *hêld* (Os. en soms ook mnl. doch met korte *e*) uit **heüld* en dat door syncope uit **hehald* (Got. *haihald*). Eindelijk in de negende klasse het mnl. *hiet* en *scied* uit *hiat*, *skiad* (Ohd. *hiaz*, *skiad*), uit *hêt*, *skêd*, uit *heët*, *skeëd*, door syncope uit **hehait*, **sheskaid* (Got. *haihait*, *skaiskaid*)¹⁾.

De sterke werkwoorden der eerste zes klassen, de sterke wortelwerkwoorden, hadden in het oudste Indo-Germ. evengoed reduplicatie in het perf. met het accent op den wortel in den singularis, op de reduplicatielettergreep in den pluralis; maar in het Germaansch bleef daarvan geen spoor over, behalve in de verlenging van den klinker, omdat die een gevolg was van syncope der aanvangsletter van den stam. Die verlenging nemen wij bij het perf. waar in den conj. en het meervoud van den ind. der ww. van de tweede en derde klasse. Terwijl bv. het perf. sing. van *nemen* *nanám(a)* luidde met korte, geaccentueerde *a*, en daarom de reduplicatielettergreep wegviel, ging de plur. *nánämum(a)* door syncope der stamvocaal over tot *nánmum(a)*; waarna, bij het uitstooten van de *n*, de reduplicatieklinker verlengd werd en *námum(a)*, d. i. *namen* ontstond. Zoo ook kwam *lazen* voort uit *lálsum(a)*, en dat weder uit *lálsum(a)*²⁾. Of die syncope ook bij de werkwoorden

¹⁾ Ik volg hier Johannes Schmidt, *Zur Geschichte des Indogerm. Vocabularium* II (Weimar 1875) p. 428—449, maar moet de opmerking maken, dat W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878 p. 279 vlg. zich het verloop der vormen bij de werkwoorden der 7de, 8ste en 9de klasse eenigszins anders voorstelt, en de *e*, die er in het perf. het kenmerk van was voordat de *ie* er uit ontstond, verklaart als verlenging van den klinker der reduplicatielettergreep, nadat eerst de stamklinker en vervolgens de aanvangsmedeklinker van den stam gesyncopeerd was, zoodat volgens hem uit *hehald* ontstond *heüld*, en vervolgens *hêld*, waaruit dan verder *hiald*, *hield* voortkwam.

²⁾ Zie W. Scherer. t. a. p. p. 231 vlg.

der vierde klasse (*varen, voer, voeren*) heeft plaats gehad schijnt mij toe, nog niet uitgemaakt te zijn; in ieder ander sterk perf. plur. is, evenals in den sing., eenvoudig afwerping van de reduplicatie, maar geene syncope aan te nemen.

Nog een oogenblik moeten wij bij het oud-Germaansch, zelfs bij het vóór-Germaansch verwijlen, om de overoude syncope der nasaal of resonant te bespreken. Zooals het Latijn en het Grieksch leeren, is bij vele werkwoorden niet alleen het perf. van het praesens door reduplicatie onderscheiden, maar ook het praesens van het perf. door eene wortelversterkende nasaal, die óf oorspronkelijk moet genoemd worden, óf in den wortel was gekomen door assimilatie van de *n*, waarmeê een stamvormend suffix begon, met de slotletter van den oorspr. niet genasaleerden wortel, die daardoor genasaleerd werd. Voorbeelden van het laatste zijn o. a. bij ons *binden* en het zwakke *mengen*, wortel *badh, mik*, stam *badhna, mikna* ¹).

In elk geval, wat dan ook de oorsprong der nasaal moge zijn, voor een groot deel van onze sterke werkwoorden mogen oorspr. twee stammen worden aangenomen: een genasaleerde praesens-stam en een niet-genasaleerde perfectum-stam. In onze tegenwoordige taal is dat onderscheid geheel verdwenen. Het laatste overblijfsel en van was het mnl. imperf. *stoet, stoeden* (naast *stond, stonden*), dat bij een praesens *stand* behoorde (Os. *standan*, pr. *standu*, pf. *sôôd, stôdum*; Got. *standan, stôth, stôthum*). In het Germaansch hebben beide stammen zich aan elkaar gelijk gemaakt, hetzij door in alle vormen van het werkwoord de nasaal op te nemen, hetzij door die overal uit te stooten. De werkwoorden, die de nasaal in alle vormen aannamen, maken een deel uit van onze werkwoorden der eerste klasse, namelijk *binden, blinken, dringen, drinken, dwingen, klimmen, klinken, krimpen, verblinden, slinken, springen, stinken, vinden, winden, wringen, zingen* en *zinken*. In de andere klassen komen tal van werkwoorden voor, die de nasaal in het praesens uitstieten om overeenstemming tusschen praesens en perf. te bewerken, bv. in de tweede klasse *breken* (vgl. Lat. *frangere*) en *steken* (Got. *stiqgan*, Lat. *dis-stinguere*). Bij zeer vele was daaraan voorafgegaan verlenging van den wortelklinker, wanneer die namelijk onder den invloed van de terstond daarop uit te spreken nasaal tot nasaalvocaal geworden was, d. i. tot zulk eene vocaal, die men, evenals de nasaalconsonanten, uitspreekt met neêrhangende, niet tegen den keelwand aangedrukte huig, zoodat onder het uitspreken de adem door mond en neus te gelijk naar buiten stroomt

¹) Zie J. Schmidt, *Zur Geschichte des Indogerm. Vocalismus I* (Weimar 1871) p. 29–33.

en de klank zoolang kan aangehouden worden als de adem strekt ¹⁾. Was de wortelklinker eenmaal nasaalvocaal geworden, dan kon hij alzo gemakkelijk worden verlengd, en, viel daarna de nasaal zelf uit, dan kon later de vocaal den neusklank weder verliezen zonder echter te gelijk verkort te worden, en een korte klinker + nasaal was in één enkelen langen klinker overgegaan ²⁾.

Voorbeelden van sterke werkwoorden, die in den praesensstam de *n* verloren en hunnen wortelklinker verlengden, zijn in de laatste vijf klassen o. a. *loopen* (Litt. *klumpiu*, *struikelen*), *stooten*, (Lat. *tundere*), *scheiden* (Lat. *scindere*), *slapen* (Skr. *lāmbatē*), *raden* (Litt. *randu*), benevens het mnl. *vaen*, dat zeer dikwijls voorkomt in plaats van ons *vangen*, en het mnl. *haen*, dat men in plaats van *hangen* slechts eene enkele maal aantreft, maar die beide de *n* missen in 't Got. *fahan*, *hahan*, Ohd. *fāhan*, *hāhan*, Ags. *fōn*, *hōn*, Os. *fāhan*. Toch verloren zij die *n* niet zoo spoedig, of zij waren reeds in staat geweest die over te doen aan perf. en part. Waar nu, zooals in 't meervoud van 't perf. en in 't part., volgens de wet van Verner de *h* in *g* moest overgaan, bleef de *n* in de verbinding *ng* bewaard; waar de *h* stand hield, zooals in 't praesens en het enkelvoud van 't perf., viel de *n* vóór die *h* uit, en zoo was er dus een tijd, bv. die van het oudste niet meer gerepliceerde West-Germaansch, waarin de hoofdvormen van *vangen* waren: *fāhu*, *fiah*, *fiangum*, *fangan*. Eerst ging het enkelvoud van het perf. naar analogie van het meervoud en van den conj. van *fiah* tot *fiang* over, en daarna wijzigde zich ook het praesens tot *fang* en de inf. tot *fangan*. Het verrassend verschijnsel doet zich hierbij dus voor, dat het perf., waarin oorspr. de nasaal niet behoort, toch eene oudere *n* heeft dan het praesens, dat, na de nasaal verloren te hebben, die later opnieuw aan het perf. ontleende.

Voor de zesde klasse wijs ik op *gieten* (Lat. *fundere*) en *bieden* (Gr. *πυθάνεσθαι*), voor de vijfde op *bijten* (Lat. *findere*). Verscheidene werkwoorden, die eigenlijk eene *a* in den wortel hadden en dus tot de eerste drie klassen behoorden, zijn door het uitval- len van de *n* tot de vijfde klasse overgegaan. De uit *e* ontstane korte *i* van het praesens toch werd bij syncope van de *n* verlengd, en daardoor namen ook de andere hoofdvormen de klankwisseling aan, die eigenlijk alleen aan oorspronkelijke werkwoorden der vijfde klasse met lange *i*, zooals *stijgen*, toekwam. Zoo zijn van wortels met *a* afgeleid de werkwoorden *bijden* (Got. *beidan*, in 't mnl. nog in gebruik, nu door de afleiding *beiden* verdrongen; vgl. 't Lat. *of-fendere*, *de-fendere*), *blijken* (naast *blinken*), *dijen*, *driften*,

¹⁾ Zie over de nasaalvocalen o. a. Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881, p. 61 vlg., 80 vlg.

²⁾ Zie dat verloop uitvoerig behandeld door J. Schmidt, t. a. p. I p. 43-49, en vgl. Sievers, t. a. p. p. 211, 216.

glijden, grijpen, beklijken (vgl. *klimmen* uit *klimben*), *knijpen, krijgen, schrijden, splijten* (vgl. *splinter*), *strijken* (Lat. *stringere, strangulare*) en *bezwijken* ¹⁾.

Vandaar dat men het recht heeft woorden met eene *a* of daaruit ontstane klanken verwant te noemen met die werkwoorden, welke eene lange *i* als stamklinker hebben, en dus bv. niet slechts *blinken*, maar ook *blaken* (dat in 't mnl. ook *blinken* beteekent, bv. *Walew.* 3326) verwant te noemen met *blijken*, en het niet vreemd te vinden, dat naast ons *bliksem* in 't mnl. een vorm *blaexem* voorkomt (*Walew.* 417, 5080); vandaar *glad* naast *glijden*, *grap* (en 't ww. *grapen* bij Cats en Vondel) naast *grijpen*, *knap* naast *knijpen*, *strak* naast *strijken*, *zwak* naast *bezwijken*. Vandaar ook dat men aan den anderen kant voorzichtig moet wezen om niet te spoedig van inlassching of uitstooting eener *n* te spreken bij afgeleide woorden, omdat zij zoowel van den genasaleerden of eertijds genasaleerden praesens-stam, als van den niet-genasaleerden perfectum-stam afgeleid kunnen zijn.

Toch is er nog wel een middel om te herkennen, of er bij eenig woord in overouden tijd syncope van *n* heeft plaats gehad. De opmerking van Helmholtz, dat de bromtoon, waarmee eene nasaal wordt ingezet, nauw verwant is met den *u*-klank, heeft niet alleen verklaard, waarom zoo vaak de verschillende klinkers vóór eene *n* of *m* in *u* overgaan, maar bovendien op dien overgang meer de aandacht gevestigd. Zij kon leiden tot de volgende stelling: zijn er voldoende redenen om verwantschap aan te nemen van twee woorden, waarvan het een de *u*, het ander een anderen klinker heeft, dan behoeft dat geen bezwaar tegen het aannemen van verwantschap te zijn, indien men eene nasaal na de *u* aantreft; ontbreekt die nasaal, dan is zij waarschijnlijk gesyncopeerd, vooral wanneer tevens klinkerverlenging zich voordoet. Op grond van die stelling mag men syncope van *n* of *m* vermoeden bij woorden als *duister* (Os. *thiustri*, Ags. *thystre*, naast het mnl. *demster, deemster*, Skr. *tamisram* = donker), *duiken* (Ohd. *tâhhôn* en *tunchôn*, Lat. *tingere*, Gr. *τέγγειν*), en ook bij woorden, welke bij ons *oo* uit *au* hebben, zooals *groot* (Os. *grôt*, Ags. *greát*, Lat. *grandis*), *nood* (Got. *nauths*, Os. *nôd*, Ags. *neád*, naast Slavische en Skr. woorden met *a* of *e*), *schrooden* (snijden, waarvan *schroot* met *t* voor *d* en *schroodijzer*, Ags. *screádjan*, Ohd. *scrôtan* naast Ohd. *scrintan*, barsten, Mhd. *schranz*, spleet, scheur) ²⁾.

¹⁾ Zie J. Schmidt, t. a. p. I p. 49-62, 92.

²⁾ Ik ontleen die voorbeelden aan J. Schmidt, t. a. p. I 166-173, waar men uitvoerig kan toegelicht vinden, waarom syncope der nasaal na overgang van eenen anderen klinker in *u* hier waarschijnlijk mag genoemd worden. Voor volkomen zeker mag men deze afleidingen, die door meening betwijfeld worden, echter niet houden,

Het imperf. van *dunken*, bij ons *docht* (Got. en Os. *tháhta*, Ohd. *dúhta*, Mhd. *dúhte*) heeft eene *n* uitgestooten; en dat is ook waarschijnlijk het geval bij *bracht*, *gebracht* en *dacht*, *gedacht*, van *brenge* en *denke*, daar de klinker in het Ohd. en Mhd. (*bráhte*, *bráht*, *dáhte*, *gedáht*) verlengd is, doch in 't Ags., Oudfriesch en Nederl. is de klinker kort, zoodat het niet gemakkelijk te bepalen valt, of de eertijds verlengde klinker dáár later weér verkort is, dan wel of voor die talen die zwakke imperfecta en participia moeten afgeleid worden van eenen, naast den genasaleerden praesens-stam aan te nemen, ongenasaleerden stam, die dan voor 't Germ. *brag* en *thak* zou geweest zijn ¹⁾.

Verlaten wij nu het algemeen Germaansch taalgebied, en bepalen wij ons tot eenen groep der West-Germaansche talen, namelijk het Friesch en Neder-Saksisch, waaronder ook het Angelsaksisch en Engelsch. In die talen nu, dus in alle Nederduitsche talen met uitzondering van het Neder-Frankisch, heeft veelvuldig syncope van *n* plaats gehad vóór *b*, *bh* of *v*, *f*, *s* en *th*, met verlenging van den voorafgaanden klinker; en voor zoover onze taal uit het Friesch en Saksisch is voortgekomen, doet zich die syncope ook bij ons voor; doch daar het Neder-Frankisch het overheerschend bestanddeel van onze taal uitmaakt, zijn de voorbeelden dezer syncope bij ons betrekkelijk gering, en bezitten wij ook meestal dezelfde woorden met *n*. Uitgestooten werd de *n* of *m* (vóór eene lipletter) bij:

Muiden, naam van het stadje aan den mond van de Vecht, *IJselmuiden* (in het Saksische Overijsel; vgl. *IJselmonde* in het Franckische Zuid-Holland) en *Genemuiden* in Overijsel. Terwijl het gewone Nederl. woord *mond* is, in overeenstemming met het Got. *munths*, Ohd., Mhd. en Nhd. *mund*, Oudfrank. *mnt*, heeft het Ags. *múdh*, Eng. *mouth*, Os. *múdh* naast *mund*, Oudfriesch *múth* naast *mund*.

Gespuis uit *gespuns*, dat weér uit *gespons* ontstond, en oorspr. beteekende: onbetrouwbare, ijdele verschijning; nog vroeger: verlokkel, verleidelijk voorwerp (bij Kiliaen „spectrum, simulacra, mania”). 't Is hetzelfde woord als 't Ohd. *gispanst*, Nhd. *gespenst*, dat ook door onze dichters als Westerbaen, De Brune, Staring enz. gebruikt wordt ²⁾. 't Behoort tot den stam van het ww. *spanan*, verlokken, dat in 't Ohd., Ags. en Os. voorkomt en ook nog in 't mnl. bestond, bv. *Martijn* I 435, II 47, 228, *Land van Oversee* 127 ³⁾.

¹⁾ Terwijl gewoonlijk syncope der *n* bij *dacht* en *bracht* wordt aangenomen, heeft Dr. Cosijn, *Taal en Letterbode* IV bl. 154, terecht opgemerkt, dat zekerheid in dit opzicht niet bestaat.

²⁾ Zie Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, Dev. 1858 bl. 249.

³⁾ Zie daarover uitvoerig Dr. M. de Vries, *Archief voor Ned. Taalk.* IV bl. 223—233.

Ui, oudtijds *uien*, dat men te onrechte voor een meervoud aanzag, ofschoon het eigenlijk meervoud *uiens* was. Dat *uien* nu staat voor *unjen*, *onjen*, verkorting van *onjoen*, en is niets anders dan 't Fransche *oignon* (Lat. *unio*), dat in onze taal ook als *ajuin* voortleeft ¹⁾.

Zuid, *Zuiden*, *Zuider* heeft in alle Saksische talen de *n* uitgestooten en de *u* verlengd: Os. *súðhar*, Ags. *súðhan*, *súðhern*, Eng. *south*, *southern*. Ook het Oudfrank. *súthon* en zelfs het Nhd. met *süð*, *süden* staat in dezen op Nederduitsch standpunt, maar men vindt nog in 't Ohd. *sund*, *sundar*, *sundan(a)*, Mhd. *sunder*, *sunden*. Voor de afleiding denkt men aan *zon*: anderen, aan wier zijde ik mij liefst zou scharen, aan *(ge)zwind*, Got. *svinths* (sterk), Os. *swîðh*, Ags. *svîðh* (sterk en ook rechter), Oudfrank. *sútho* (zeer) ²⁾.

In het mnl. vindt men soms nog *use* voor *onze*, bv. *Esop.* 12 vs. 9; *Stoke IX* 679. Zelfs komt *uys* voor *ons* en *tuysent* voor *te onzent* voor bij Brederoo, *Griane*, bl. 30: „So vong ick *tuysent*, een stiekeweechs van *uys* huys, een knoppeldoeck”; en nog zegt men *uis* voor *ons* in Noord-Holland ³⁾ en op Marken, waar *bij uizes* gebruikt wordt voor *bij ons* ⁴⁾. Vgl. verder Os. *úsa*, Ags. *úser*, Eng. *our*, Oudfriesch *úse*.

Kiliaen geeft verder nog op *duist* of *dust* als Saksisch naast *dons*, d. i. *dons*, Ags. *dust*; maar *uitmuiten* kent hij niet, en toch komt het voor *uitmunten*, dat hij evenmin opgeeft, herhaaldelijk voor, met name bij schrijvers uit de 17de eeuw, als De Brune, De Groot, Hondius, enz. ⁵⁾. In Brabant, waar men zulk een Saksischen vorm niet zou verwachten, zegt men tegenwoordig nog ⁶⁾ *uister* voor *unster* (Lat. *unistatera* ⁷⁾).

Evenals na de daarop verlengde *u* de *n* uitviel, gebeurde dat ook na de *i*. Een merkwaardig voorbeeld daarvan is *vijf*, Ags., Os., Oudfriesch *fif*, Eng. *five*, maar Got. en Ohd. *fimf*, Oudnoorsch *fimm*, Mhd. *vümf*, Nhd. *fünf*. Vgl. Skr. *pancan*, Gr. *πέντε*, Lat. *quinque*, Kymrisch *pimp*.

In het Nederl. zelf heeft dergelijke uitstooting van de *n* met klin-

¹⁾ Zie Bl. 163.

²⁾ Vgl. over den overgang van beteekenis *Tessel*, bladz. 231.

³⁾ Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 297.

⁴⁾ Volgens L. Tinholt, *Taalgids* IV bl. 202 vlg.

⁵⁾ Plaatsen worden opgegeven door Dr. A. de Jager, *Latere Verscheid.* blz. 376 vlg.

⁶⁾ Volgens opgave van H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 170.

⁷⁾ Hoe verleidelijk het ook moge zijn door syncope *struik* te verklaren uit *stronk*, *struikelen* uit *stronkelen*, dat o. a. bij Brederoo in dezelfde beteekenis voorkomt, en *buidel* uit *bundel*, wij mogen het niet doen met het oog op het Mhd. *strûch*, Nhd. *strauch*; Ohd. *strâhhôn*, Mhd. *strûchen*, Nhd. *straucheln*; Ohd. *bûtil*, Mhd. *biutel*, Nhd. *beutel*, waarnaast bij ons *bundel* voor *bondel* van *binden*.

kerverlenging niet dikwijls plaats gehad, want *elkaeder* en *malkaeder* (of liever, na syncopē der *d*, *elkaar* en *malkaer*) stieten wèl de *n* uit, doch de oorspr. vormen *elkander* en *malkander* zijn evenzeer in gebruik gebleven, terwijl *aar* uit *ander* het zelfs niet verder dan tot de platte spreektaal bracht. In het mnl. en de taal der 17de eeuw vertoonen echter nog eenige woorden de syncopē der *n* met voorafgaanden langen klinker, zooals, behalve *wigaert*, dat eene enkele maal voor *wijngaard* voorkomt (*Tien Goede Boerden* V vs. 4, X vs. 2):

Deizen voor *deinzen*, dat uit **densjen*, **dansjen* is ontstaan (vgl.

Ohd. *thansôn*, *dansôn*, trekken, rukken, overgenomen in 't Fransch als *danser*): *Walew.* 10639; *Spiegel*, *Hertspeghel* VII vs. 170; Huygens, *Voorhout* vs. 49; Hooft, *Ned. Hist.* fol. 161; Vondel, *Leeuwend.* vs. 1447, *Joh. de Boetg.* III vs. 455; Jan Vos, *Gedichten* (uitg. 1726) II bl. 21, 87, enz. enz.

Geizen voor *geinzen* uit **gensjen*, **gansjen* (genezen), bij Kiliaen en Six van Chandelier, *Poësy* (1657) bl. 119, 141; ook *geizer* (geneesheer) en *geizing* (genezing).

Meistreel voor *menestreel*, welken laatsten vorm men o. a. vindt *Nat. Bl.* III 2134; *Sp. Hist.* I¹, 99 vs. 52; 1^s, 52 vs. 22; III¹, 42 vs. 20; III^s, 48 vs. 69; *Moriaen* 4641. Het is het Mlt. *ministerialis*, dienstman, handwerksman, van *ministerium*, dienst, handwerk.

Peizen voor *peinzen* uit **pensjen* (Ags. *pinsjan*, uit het Lat. *pensare*, wegen, overwegen en vandaar denken): *Lanc.* II 28170; Huygens, *Sneld.* XIV 20; Vondel *Leeuwend.* vs. 1448.

Veizen voor *veinzen* uit **vensjen* (door het Fransch heen uit het Lat. *ingere*, maken, voorstellen) met uitgestooten *n* bij Kiliaen en verder o. a. in de *Gedichten* van Harduyn, bl. 29 en het volksboek *Marieken van Nijmegen*, bl. 10. Zoo ook *ongheveysd*, *Tien Goede Boerden* V vs. 35.

Veistere, *Sp. Hist.* II¹, 2 vs. 49, naast *veinster* (o. a. *Walew.* 48, 174, 207, 234, 10315), dat, evenals de vorige woorden, de *i* van de tweede lettergreep, door mouilleering van de *n* in de eerste lettergreep heeft opgenomen, zoodat als grondwoord **fenistra* moet worden aangenomen voor 't Lat. *fenestra*, dat met overspringing van klemtoon even goed *venster* kon opleveren, als naast *deizen*, *geizen*, *peizen* en *veizen* in 't mnl. *densen*, *gensen*, *pensen* en *vensen* kon voorkomen.

Kleesen, door Kiliaen als Zeeuwsch opgegeven en o. a. bij Anna Bijns, *Refer.* (1602) III 68, voorkomende bijvorm van *kleinzen* (ziften, doorziften), Ags. *claensian*, (ook verkort als *klensen*) verloor de *n*, daar *klein* het grondwoord is.

Vermeesamen, *Van den Lev. Ons Heren* 1806, 3977 en *Lsp.* II 44 vs. 543 var., 48 vs. 1039 var., 1185 var., waar in den tekst

vermeensamen staat, evenals eenige malen in den bijbel van 1477. In 't Ohd. luidt het *farneinsamôn* en beteekent het, evenals bij ons, *in den ban doen*, uitsluiten uit de *gemeenschap* der kerk. 't Is alzoo de letterlijke vertaling van 't Mlt. *excommunicare* van *communis*, gemeen.

Bij sommige woorden is de *n* uitgevallen zonder klinkerverlen-
ging, zooals bij het ww. *kosten*, dat wij met het Mhd. en Nhd. gemeen hebben, maar dat reeds in 't Mlt., waaruit wij het overnamen, *costare* (vgl. Fransch *coûter*) luidde. In het Latijn heeft het de *n* en luidt het *constare* met de beteekenis *te staan komen*, die tevens verklaart, waarom het in het mnl. met *zijn* kon vervoegd worden. Het subst. *koste*, Ohd. *kosta*, Mhd. *koste*, *kost*, bij ons alleen in het meervoud in gebruik (behalve in de uitdrukking *ten koste van*) is er in het Germaansch uit geabstraheerd.

Een homoniem daarvan heeft ook de *n* verloren, namelijk de dialectische, maar in poëzie niet ongebruikelijke bijvorm van *konle*, *konden*, te weten *kost*, *kosten*, ontstaan uit *konste*, *konsten*, dat in het mnl. zeer dikwijls voorkomt en overeenstemt met het Os. *konsta*. Een anorganisch part. *gekost* vindt men o. a. bij Huygens, *Zedepr.: Een onwetend medicijn* vs. 64.

Onder den invloed van *konste* zal ook wel ontstaan zijn de mnl. bijvorm. van het, in het mnl. zeer gebruikelijke, *begonde*, namelijk *begonste* (reeds Oudfrank. *begunsta*), een zwak imperf. van *beginnen* en waarschijnlijk af te leiden van een ouderen praesens-stam *begon*¹). Ook dat imperf. *begonste*, *begonsten* stiet tegen het eind der middel-eeuwen, vooral in het begin der 17de eeuw, de *n* uit, en zoo vindt men meermalen *begost*, *begosten*, bv. *Antw. Chronykje* van 1500—1574, bl. 8, 42, 52, 62; Vondel, *Altaergeh.* II 767, V 300, 303, 304, 324, *Staten-Bijbel*, Num. 25 vs. 1; *Richteren* 13 vs. 25; 20 vs. 40. Zelfs een part. *begost* komt voor: *Antw. Chron.* bl. 1, 63 en bij Vondel, *Peter en Pauwels* vs. 1358, *Josef in Eg.* 534, 1012; Huygens, *Korenbl.* I bl. 24, 29, 117, 137, 361, 506; en zoo ook van *ontginnen*: *ontgost* bij Vondel, *Maeghden* 1535²).

Vernuft is blijkbaar met uitstooting der *n* uit het Hd. overgenomen, waar het *vernunft* voor *vernunft* luidt.

Vóór *g* en na de toonloos geworden *i* is de *n* niet zelden uitgevallen, en wèl in:

Gegadigde voor *gegadingde* van *gading* (wat iemand past, behaagt), dat zelf eene afleiding is van het ww. *gaden* (overeenkomen met,

¹) Zie over het ww. *begonnen* als overblijfsel van eene bijna geheel verdwenen klasse der sterke werkwoorden met de klankwijziging *o, oo, o, o* Dr. Joh. Franck, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 19—26.

²) Waarschijnlijk is het part. *begost* in gebruik gekomen naast het imperf. *begost* naar analogie van andere aan elkaar gelijke imperf. en part. als *hij bekocht* en *bekocht*, *hij verzocht* en *verzocht*, enz.

passen bij), dat ook *te gader*, *vergaderen* opleverde, en nauw verwant is zoowel met *gade* in *gade slaan*, als met *gade* (echtgenoot), vanwaar het verkleinwoordje met uitgestooten *d gaaiken* = *gaden*, van vogels in gebruik, en de samenstelling *wedergade* (gelijke, tegenhanger). Van denzelfden Indo-Germ. wortel *ghadh* (zich verbinden, vasthechten) is ook *goed*, oorspr. gepast, voegzaam, behoorlijk.

Verdedigen voor *verdadingen*, dat in de 17de eeuw nog zeer gewoon is, ofschoon Kiliaen reeds als hoofdvorm *verdedighen* opgeeft met den bijvorm *verdedinghen*. Inderdaad is dan ook *verdadingen* uit *verdadingen* ontstaan, want het is eene afleiding van *dadinge* (geding, rechtstrijd, overeenkomst, verdrag), dat o. a. voorkomt *Heelu* 2507; *Lsp.* III 3 vs. 85; *Mnlp.* I 1385 en in de rechtstaal nog gebruikelijk is in den zin van transactie. Kiliaen geeft het op, evenals het ww. *dadinghen* (onderhandelen, eene overeenkomst sluiten), dat zelfs door Wagenaar (*Vad. Hist.* VIII 133) nog gebruikt wordt. Het is verminkt uit *dagdinge* of *dagedinge*, *Os. dagthingi*, *dagathingi*, *Ohd. tagadinc*, dat *rechtsgeding* op een vastbepaalden dag beteekent en alzoo plechtig rechtsgeding (vgl. *dagen*, oorspr.: den dag voor een geding afkondigen, vervolgens: voor de rechtbank roepen, vooral tot gerechtelijken tweekamp oproepen, waarvan nog de uitdrukking: tot een tweegevecht *uitdagen*).

Een paar basterdwoorden hebben onder dezelfde omstandigheden de *n* verloren, namelijk:

Galigaan (plantnaam), reeds in 't mnl. zonder *n* b. v. *Ferguut* 1192; *Floris* 2570; en *Nat. Bl.* IX 372 var., waar de tekst *galanga* heeft. Zoo vindt men ook in 't Ohd. *galigan* naast *galangan* en ook reeds in 't Mhd. den vorm *galgant*, die in 't Nhd. de gewone werd. Door het Romaansch heen is het woord aan het Arabisch ontleend. Het luidt daar *khalandjân*, maar is in die taal niet oorspronkelijk ¹⁾.

Pennewaerd voor *penningwaerd*, in 't mnl. zeer gewoon voor iets van de waarde van eenen penning, en alzoo eene kleinigheid, b. v. *Stoke* III 561; *Lanc.* III 16292; *Van den Lev. ons Heren* 1756, ook nog in Hoof's *Warenar* (uitg. De Vries bl. 20 reg. 24). Een ww. *pennewaerden* = in 't klein verkoopen, vindt men o. a. *Inform. upt stuck der Verpond.* (uitg. Fruin) bl. 412 ²⁾.

Verder zijn er nog enkele woorden, waarbij wij uitstooting van *n* en ook nog andere verminking waarnemen, zooals het volkswoord *alevel*, dat voor *alevenwel* staat en waarbij dus eerst de *n* gesyncopeerd werd en vervolgens, na 't uitstooten der *e*, de *w* met de *v*

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

²⁾ Vgl. Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, bl 68 vlg.

samensmolt. Zoo staat *weleer* voor *wileneer*, *wilenere* (b. v. *Esop.* 2 vs. 12; 60 vs. 27; *Nat. Bl.* I 464; *Reinaert* I 101; *Lsp.* I 10 vs. 12, 38; 18 vs. 2.), samenstelling van *eer* met den zwakken datief van *wile* (tijd), dus bijna letterlijk *certijds*. Zoo staat *ordelijk* voor *ordentlijk*¹⁾ en *naarstig* voor *naarnstig*²⁾. In de 16de en het begin der 17de eeuw werd zeer vaak *duyst* gebruikt met uitgestooten *e* voor *duyset*, en dat, na syncope der *n*, voor *duizend*. Zelfs bij Vondel vindt men het nog, b. v. *Pascha* vs. 565, *Heerl. van Sal.* 946, 995. In West-Vlaanderen zegt men het nog gewoonlijk in plaats van den vollediger vorm *duizend*³⁾.

Syncope der *m* heb ik slechts bij twee woorden opgemerkt: *Boogaard*, reeds in 't mnl. (naast *bongaard*) voor *boomgaard*.

Troef, reeds bij Kiliaen: *troeffen* (ludere chartis), in 't Hd. *trumpf*, Eng. *trump*. De oorsprong is te zoeken in het Fransche *triomphe*, dat aldus verklaard wordt in het woordenboek van Richelet: „Sorte de jeu de carte où l'on joue tant et si peu de personnes qu'on veut, où celui, qui en coupant a la plus haute carte, fait, bat et donne les cartes, et la dernière qu'il retourne est celle qu'on appelle *triomphe*. C'est de cette dernière carte que le jeu a été appellé *triomphe*, parceque cette carte l'emporte sur toutes les autres qui ne sont pas de la même peinture.”

De *l* is na *a* of *o* en vóór *d* of *t* in onze taal geregeld gesyncopeerd, waarbij dan de reeds op zich zelf tot *o* overhellende *a* bij rekking in *ou* overging. Helde de *o* meer tot *u* over door invloed eener eertijds volgende *i*, dan bleef de *l*; vandaar vormen met *ul* naast andere met *ou*. Zie bv. *boud* (Os. *bald*), *houden* (Oudfrank. *haldan*), *koud* (Os. *kald*), *mout* (Hd. *malz*), *oud* (Os. *ald*), *ouders* (Os. *aldrôn*), *outaar* (Os. *altari*), *woud* (Oudfrank. *walt*), *zout* (Os. *salt*), mnl. *hout* (mank, Os. *halt*), mnl. *wouden* (besturen, Oudfrank. *waldan*), *hout* (Oudfrank. *holt*), *stout* (Hd. *stolz*), *woude* (Os. *wolda*), *schouder* (uit *scholder*, Hd. *schulter*), *kouter* (uit *kolter*, Lat. *culier*, mes), *smout* (van *smelten*), mnl. *moude* (stof, grond, Got. *mulda*; vgl. *molm*), *goud* (Oudfrank. *golt*), naast *gulden*, *zoude* (Os. *skolda*) naast *schuld*, mnl. *houde* (gunstig, Os. *hold*) naast *hulde*. De eenige uitzondering op dezen regel maken die tijden der werkwoorden van de eerste klasse, waarbij *ol* door *d* of *t* gevolgd wordt; doch in 't mnl. ging ook dáár *al* en *ol* meestal tot *ou* over, en zoo vindt men dus: *hi gout*, *si gouden*, *gegouden*; *hi scout*, *si scouden*, *gescouden*; *hi smout*, *si smouten*, *gesmouten*. Zelfs in de 17de eeuw is dat nog niet ongewoon: zoo vindt men *vergouden* bv. bij Vondel, *Noah* vs. 233 en zelfs *geschouwen* voor *geschouden* bij Hooft, *Ned. Hist.* fol. 166.

¹⁾ Zie Bladz. 15.

²⁾ Zie Bladz. 80 vgl.

³⁾ Volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 32.

In de spreektaal valt de *l* ook uit bij *als* en *zulk*, dat vaak als *as* en *zuk* klinkt. Overigens ken ik nog maar één volkswoord, dat de *l* verloren heeft, namelijk (*gaten*)*petiel*, waarvan in de taal der oude kluchten zelfs de *p* tot *b* overging. Zoo vindt men *betiel* o.a. in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 139, 2043 en Coster's *Teeuwis de Boer* vs. 466. De oude vorm was *plateel* (zie bv. *Rijmb.* 23461; *Sp. Hist.* III°, 50 vs. 65; III¹, 15 vs. 91 en bij J. de Decker, *Rijmoeff.* (uitg. 1726) I bl. 160). Vgl. het Fransch *plateau*, platte schotel. Op het uitvallen van de *l* schijnt het Lat. woord *patella*, dat schoteltje beteekent, niet zonder invloed geweest te zijn.

De *r* heeft steeds veel neiging tot uitvallen, zooals de dialecten kunnen getuigen, in de eerste plaats het, ook in dezen zeer nauw met het Engelsch verwante, Friesch, dat de *r* vóór eene tongletter (*d*, *t*, *n*, *s*) niet of ter nauwernood doet hooren ¹). Ook in een deel van Groningen, Hunsingoo, wordt de *r* vóór *d* of *t* zeer zwak, in sommige woorden, als *vôt* (voort) en *wout* (wrat), in 't geheel niet uitgesproken ²). In het West-Vlaamsch heeft „syncope der *r* steeds plaats vóór den sisklank, die tot den stam behoort” ³). Van het Saksisch uit de buurt van Groenloo heet het: „*R* wordt over het algemeen niet zoo rollend uitgebracht als in het Ndl., en zoo ze, voorafgegaan door eene *a*, voor *d* of *t* staat, wordt ze heel flauw gehoord, gelijk de Engelsche *soft r*. Een ongeoeffend oor meent *had*, *hat*, *schadde* te vernemen, waar de afstammeling der Saksen *hard*, *hart*, *scharde* zegt” ⁴); en van *gast* (den naam voor een vier- of zestal tegen elkaar geplaatste garven) wordt gezegd ⁵): „neemt men in aanmerking, dat in het Geldersch dialect, inzonderheid in het Saksisch gedeelte van het gewest, de *r* in vele gevallen niet of nauwelijks gehoord wordt, en ook in eenige Nederlandsche woorden vóór de *s* wordt uitgestooten, dan schijnt de vorm *garst*, welke inzonderheid gebezigd wordt van de boekweit te velde, zuiverder, en is dus *gast* door syncope der *r* ontstaan.” Bij den plantnaam *ganzerik*, Hd. *günserich* voor *granzerik* (van *grans*, Ohd. *grans*, snavel) is de *r* uit-

¹) Zie Dr. J. H. Halbertsma, *Taalgids IX* bl. 20 vgg. en voor het Leeuwarder dialect, waar de *r*, als er in dezelfde lettergreep nog een medeklinker volgt, dezelfde uitspraak heeft, Johan Winkler, *Taalgids IX* bl. 217, 222. De Friesche *r*, die nauwelijks hoorbaar is en door het trillen der stembanden in het strottenhoofd ontstaat, draagt daarnaar den naam van *laryngische r*. Vgl. daarover Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids IX* bl. 227.

²) Zie Johs. Onnekes, *Onze Volkstaal II* bl. 70.

³) Zie de Bo., *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 958 en J. Vercouillie, *Onze Volkstaal II* bl. 17 vlg.

⁴) Zie Dr. H. Kern, *Taalgids VII* bl. 236.

⁵) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce *gast*.

gestooten onder den invloed van den naam voor de mannetjesgans *ganzerik*, d. i. ganzenheer, ganzenvorst¹⁾).

Verder heeft syncope der *r* plaats gehad bij *patrijs*, dat in het mnl. (en ook bij Kiliaen) nog *partrijs* luidt, bv. *Nat. Bl.* III 706, 2110, V 427; *Reinaert* I 3142; ook *pertrijs*, *Rose* 10997. Het Fransche *perdreix* en Eng. *partridge* hebben de *r* nog bewaard, maar evenals wij in de tweede lettergreep eene *r* ingevoegd, die in 't Grieksche $\pi\acute{\epsilon}\rho\delta\iota\xi$, Lat. *perdix*, Ital. *perdice* niet voorkomt.

Ons woord *schrobben* (Eng. *to scrub*, Md. *schrubben*) wordt door Kiliaen ook met den bijvorm *schobben* opgegeven; en in het mnl. vindt men ook *keselare* (*Nat. Bl.* VIII 279) voor *kerselare*, d. i. kerseboom, Lat. *cerasus*, Gr. $\kappa\acute{\epsilon}\rho\alpha\sigma\omicron\varsigma$, zoo genoemd naar de stad *Cerasus* in Pontus, vanwaar de kersen gekomen zijn. Ofschoon de *r* in *perzik* behoort, blijkt het Lat. *Persicum malum*, d. i. Perzische appel, ontbreekt die niet alleen in het Fransche *pêche*, maar ook in 't mnl. *peseker*, bv. *Nat. Bl.* VIII 17, 25, 37, 42.

Volksetymologie heeft de *r* doen verdwijnen in de uitdrukking „van den *os* op den ezel komen” voor „van den *ors* op den ezel”, d. i. achteruitgaan, in slechter omstandigheden komen. Eerst toen *ors*, dat in 't mnl. het gewone woord voor strijdpvaard was, in onbruik raakte, om verder alleen in den vorm *ros* te blijven voortleven, kon de begrijpelijke uitdrukking tot de vrij onzinnige, die men nu bezigt, verbasteren. Daar ridders te paard en geestelijken veelal op ezels reden, kan de uitdrukking oorspr. beteekend hebben: „van ridder monnik worden,” dus van stand of levenswijze veranderen. Tegenwoordig wijzigt zich de beteekenis meer en meer onder den invloed van de uitdrukking: „van den hak op den tak springen.”

Syncope van *i* of *j* heeft te dikwijls plaats gehad, dan dat wij er hier in bijzonderheden over kunnen spreken. Waar zich umlaut voordoet, mag men die syncope vermoeden, tenzij de *j* zich met den voorafgaanden medeklinker heeft geassimileerd. Slechts op één geval van syncope der *j* wensch ik te wijzen, namelijk dat hetwelk zich in het mnl. en ook nog in de 17de eeuw voordoet bij werkww. in den tweeden peroon meervoud, waar *ji*, oudere vorm van *gij*, enclitisch achtergevoegd was, in vormen bv. als *wildi*, *waerdi*, *sidi*, *gadi*, *gheloofdi*, *hoordi*, enz. enz. De eerste staan voor *wilt ji*, *waert ji*, *zijt ji*, *gaat ji* en hebben als persoonsuitgang eene *d* in plaats van *t*, als bewijs dat de syncope reeds heeft plaats gehad in de vóór-Nederlandsche periode, toen de persoonsuitgang nog *th* was, want nadat die *th* op het eind der persoonsvormen eenmaal tot *t* was verscherpt, zou geen volgende klinker meer in staat geweest zijn, haar tot *d* te verzachten. Vormen als *gheloofdi* en *hoordi*, kunnen

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

zoowel staan voor *gheloovet ji*, *hooret ji* met dezelfde ouderwetsche *d* voor *th*, als voor *gheloovede(t)ji*, *hoorde(t)ji*, waarbij dan uit den zin moet worden opgemaakt, of praesens of imperf. bedoeld is ¹⁾.

De syncope der *w* kunnen we evenmin trachten volledig te behandelen, maar wij kunnen er toch wat uitvoeriger over wezen, en vooreerst wijzen op woorden, waar de *w* tusschen twee klinkers is uitgestooten, zooals:

Deemoed, *deerne* voor **dewemoed*, **dewerne* ²⁾.

Neet, klinknagel, voor **newed*, blijkens den bijvorm *niet*, die door vocaliseering van de *w* ontstaan is ³⁾.

Veertig, *veertien* voor **vewertig*, **vevertien* van oorspr. *viwer*, Os. *fiwar*, *fiwartig*. Werd de *w* gevocaliseerd, dan onstond *vier* uit *vior*, Ohd., Os., Oudfriesch *fior* (vgl. ook Os. *fiortig*, Ohd. *fiorzug*, *fiorzehan*, vanwaar Nhd. *vierzig*, *vierzehn*). Het Got. heeft den oorspr. vorm *fidvor*, die weder in alle Germ. talen de *d* (voor *th*) verloren heeft, ofschoon zij organisch is, blijkens het Lat. *quatuor*, Gr. τέσσαρες voor τέτταρες (πίσυρες), Skr. *catvāras*.

Reeroof voor *reeuwroof*, *lijkroof*, van *reew*, Got. *hraiva*-(*dubo*) = *lijkduif*, Ohd. *hrēw* (genit. *hrēwes*), *hré*, *rēo*, Mhd. *rê* (genit. *rêwes*), Ags. *hraev*, *hrāv*, *hrâ*, Os. *hréo* (genit. *hrēwes*). Kiliaen geeft nog *reeuw* op in de samenstellingen *reeuw-sweet*, *reeuw-placke* en de afleidingen *reeuwen* (lijken berooven), *reeuwer* (lijkbezorger) en *reeuwsel*, (lijkbalsem en doodschuim). *Reeuwsel* als doodschuim en *reeuwkleed* (doodhemd) leest men ook in het *Bankketwerk* van J. de Brune (1660) II bl. 67, I bl. 43.

Lee (grafheuvel) in *Heiligerlee* voor **leew*, Got. *hlaiws*, Ohd. *hléo* (genit. *hlēwes*), Mhd. *lé* (genit. *léwes*), Ags. *hlāv*, *hlaev*, Os. *hléo* (dat. *hléwe*). 't Is hetzelfde woord als het Lat. *clivus* (heuvel).

Zee voor *zeew*, Got. *saiws*, Ohd. *sêo*, *sê*, Mhd. *sê*, Ags. *sae*, Os. *séo*. De nomin. komt in 't mnl. met *w* nergens voor, ofschoon Kiliaen *seeuwe* opgeeft als verouderd, maar wèl vindt men in het mnl. die *w* in verbogen naamvallen, namelijk genit. sing. *sewes* (Ohd. Mhd. Os. *sêwes*), *Walew.* 2922; *Floris* 906; *Moriaen* 3402; *Rijmb.* 32170; *Stoke* IV 512, VI 1165; *Brandaen* 70, 90, 156, 294, 422, 627, 1550; *Seghelijn* 10435; dat. sing. *sewe* (Os. *sewa* en *sewe*) *Walew.* 9479; *Rijmb.* 19586; *Sp. Hist.* III⁵, 35 vs. 52; dat. plur. *sewen* (Ags. *saevum*, Ohd. *sewim*) *Nat. Bl.* IV

¹⁾ Verzwakte de *i* weder tot toonlooze *e*, dan kreeg men vormen als *wilde*, *zijde*, *gade*, enz., waarin men geen pronomèn meer herkende en waarachter dan in 't Brabantsch dialect opnieuw het pron. *ge* werd gevoegd, zoodat men zonderlinge vormen verkreeg, als *wildege*, *zijdege*, *gadege*, enz. Zie daarover Dr. Van Helten, *Taal en Letterbode* III bl. 91 vlg., *Vondel's taal* I bl. 39 vlg', Dr. Cosijn, *Taal en Letterbode* V bl. 310; Dr. Verdam, *Theophilus* bl. 129.

²⁾ Zie bladz. 221.

³⁾ Vgl. bladz. 169.

891; *Rijmb.* 25637. De *w* komt nog voor in het door Kiliaen opgegeven ww. *verseeuwen*, d. i. zeeziek zijn, en is nog bewaard in den volksnaam *Zeeuwen*, *Zeeuwsch*.

Snee, mnl. vorm voor ons *sneeuw*, bv. *Walew.* 3422; *Moriaen* 3183; *Rijmb.* 4859, 6539, 10718; *Brandaen* 815; *Lsp.* I 12 vs. 11, II 36 vs. 881 en nog bij Vondel, *Heerl. van Sal.* vs. 150; *War. der Dieren* No. 72; tegenwoordig zelfs nog in dialect, zooals dat van Noord-Holland ¹⁾, Zuid-Beveland en Overijsel ²⁾. Got. *snaiws*, Ags. *snáv*, Eng. *snow*, Os. *snéo*, Ohd. *snéo* (genit. *snéwes*), Mhd. *sné* (genit. *snéwes*) Nhd. *schnee*. Dat eene gutturaal vóór de *w* is uitgestooten, blijkt uit het Oud-Slav. *snegu*, 't Lat. *nix* (d. i. *nigs*, genit. *nivis* voor *nigvis*, *ni(n)git* = het sneeuwt).

Eegade voor *eewegade*, d. i. wettige gade. Het eerste woord is in den grond hetzelfde als ons *eeuw* (oorspr. *tijd*), maar komt in den zin van *wet*, *godsdiens*t in het mnl. voor, bv. *Lsp.* Prol. vs. 108; I 31 vs. 75; 48 vs. 184; II Prol. vs. 5; 38 vs. 47; *Mnlp.* II 835, III 165, 239, IV 2241; doch ook reeds met uitgestooten *w* als *ee*, *Mnlp.* I 1023, 2759, II 2615, IV 2233. Ook in de beteekenis van *aard*, *natuur* vindt men *eewe*: *Heelu* 3207, 4819. *Ewech* voor *wettig*, *ingetogen* komt voor X *Plaghen* 1169, 1184, 1193 en *ewicheit* als wettigheid, *ingetogenheid* X *Plaghen* 1170, 1179. De verwante talen hebben: Got. *aivs* (tijd, eeuwigheid), Ohd. *éwa* (eeuwigheid, wet, echt), Mhd. *éwe*, *ê*, Nhd. *ehe*, Os. *éo* (wet), Ags. *aé*, *aev* (tijd, leven, wet, echt) en vandaar *aevian*, huwen, *aevung*, huwelijk, *aev-brace* en *aev-breca* voor Vondel's woorden *eebreuk*, *eebreker*; Oudfriesch *éwa*, *é*, *á*, bv. in *á-sega*, rechtspreker. Verwant is 't Lat. *aevum*, Gr. *αἰών*, *αἰέλ*. Werd de *w* gevocaliseerd, dan ontstond in onze taal de vorm *ie*, *nie*, in de beteekenis van *ooit*, *nooit* nog zeer gewoon in 't mnl. en nu nog bewaard in (*n*)*iemand*, (*n*)*iet(s)*, *iege*lijk, *ieder*. De *w* is dáár dus in anderen vorm bewaard gebleven, en toch komt ook bij twee van die woorden uitstooting eener (andere) *w* voor, namelijk bij:

Iet(s), *niet(s)* voor *iewet* (bv. *Reinaert* I 2355) en *niewet* (bv. *Lorr.* A II 3633, *Floris* 823, 3165, *Alex.* I 717), en dat vermoedelijk voor *iewicht*, *niewicht*. Het Oudfrank. althans heeft *niewiht*, in overeenstemming met het Os. *néowiht* of *niowiht*, Ags. *náviht*, Ohd. *néowicht*, dat, na syncope der *w*, in 't Nhd. tot *nicht* samen-trok. *Wicht* beteekent *ding*, en *niets* stemt dus in beteekenis geheel overeen met het Eng. *no-thing*.

Ieder voor *ieweder*, Ohd. *iowedar* (elk van beiden), Mhd. *ieweder* *ieder*, Nhd. *jeder*, Os. *iohwedhar*, Ags. *áhvædher*, Eng. *either*; vgl. Ohd. *éogiwedat*, Mhd. *iegededer*, Ags. *aeghvædher*.

Evenals in *ieder* is *weder* ook verscholen in het mnl. *anter*,

¹⁾ Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 295.

²⁾ Volgens T. H. Buser, *Taalgids* III bl. 156.

dat ook in den volleren vorm *antwer* en eindelijk zelfs in dien van *antweder* voorkomt ¹⁾). Het beteekent oorspr. *een van beiden*, maar werd in 't mnl. slechts als disjunctief partikel gebruikt in een zinslid, waarop een ander met *of* volgde, zoodat het met *of* of *hetzij* te vertolken is. In oorsprong en beteekenis stemt het overeen met het Hd. *entweder*, Mhd. *eintweder*, d. i. *eindeweder*, Os. *én-dihwedhar*. Soms komt ook in 't mnl. de vorm *enter* voor, die dus homoniem is van een geheel ander *enter*, door Kiliaen opgegeven in de beteekenis van eenjarige koe, en na uitstooting der *w* en samentrekking ontstaan uit *éénwinter*, evenals *tweenter*, *twenter*, eene tweejarige koe, uit *twee-winter*, samenstellingen met *winter*, zooals in 't Ags. met *vintre*, d. i. jarig, gevormd in den tijd, toen de Germanen de jaren bij winters telden, zooals bv. in den Oudsaksischen Héliand (vs. 145 vlg., 510, 514, 964) geregeld geschiedt.

De eigennaam *Boudewijn* komt in het mnl. in den regel met uitgestooten *ew* en toonloos geworden *ij* voor als *Boudene*, *Bouden*. Op *alevel* voor *aleve-nwe-l* wezen wij reeds ²⁾).

Andere sporadische gevallen van uitstooting der *w* ³⁾) komen voor bij:

Zede, dat reeds in het geheele Germaansch de *w* verloren heeft, blijkens Got. *sidus*, Oudnoorsch *sidhr*, Ohd. *situ*, Mhd. *site*, Ags. en Os. *sidu*, maar verwant schijnt te zijn met het Skr. *svadhâ* (eigen doen) en het Lat. *suescere*, gewoon zijn.

Bedeesd, te vergelijken met Mhd. *daesic*, Nhd. *däsigg* en met den door Plantijn opgegeven bijvorm *bedaesd* (oorspr. van streek), is afleiding van het door Kiliaen als verouderd vermelde, en *Ferguut* 2106 voorkomende *daes*, dat hetzelfde woord is als ons *dwaas* met uitgestooten *w*.

Karn, in 't mnl. nog *quaren*, bv. *Sp. Hist.* III⁴, 26 vs. 5, in de beteekenis van handmolen; vgl. Got. *qairnus*, Oudnoorsch *kvern*, Ags. *cveorn*, *cyrnan*, Eng. *churn*, Ohd. *quirn*, *chwirna*, *churn*, Mhd. *kurn*, *kürne* ⁴⁾).

In de spreektaal wordt de *w* ook uitgestooten bij *erwt*, dat zelfs in 't Oudnoorsch zonder *w* als *ertr* geschreven werd. De oudere vorm bij ons is *arewete* (bv. *Nat. Bl.* III 680), overeenstemmend met het Ohd. *araweiz*, Mhd. *areweiz*, *erwiz*, Nhd. *erbse*. Of het woord aan het Latijn, waar men *eruum*, of het Grieksch, waar men

¹⁾ Plaatsen vindt men bij Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* I 422 vlg.

²⁾ Zie Bladz. 330.

³⁾ Behandeld door Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* II bl. 66—72.

⁴⁾ Minder waarschijnlijk is het, dat dit woord van *kern* (pit) af te leiden zou zijn, zooals sommigen meenen, die er bezwaar tegen hebben, uitstooting der *w* aan te nemen.

ἐρέβωθος en ἔρεβος vindt, is ontleend, valt moeilijk uit te maken, maar verwantschap er meê kan niet licht betwijfeld worden.

Nu komen wij tot de syncope der mutae.

Van het uitstooten der *p* is mij slechts één voorbeeld bekend, namelijk *koomenij* voor *koopmanij*, dus afgeleid van *koopman*, als naam voor den kleinhandelaar, in 't bijzonder voor den kruidenier, die in Groningen nog bepaaldelijk koopman wordt genoemd. De gesyncopeerde vorm *coman* komt in 't mnl. reeds herhaaldelijk voor, bv. *Sp. Hist.* III⁶, 12 vs. 7; *Lanc.* II 37521; *Floris* 591, 605, 612, 689, 704, 1337, 1439, 1472, 1615, 1633, enz.; *Limb.* I 203, 363, 415, 427, 446, 716, 732, 811; zoo ook *comenscepe* of *comenscap*, *Limb.* I 865, X 485, 567; *Playerwater* 93. Ook *coman* werd tot *comen* verzwakt, *Lanc.* II 37512. Zelfs doet Hooft in zijn *Warenar* (uitg. De Vries, bl. 64 reg. 25) spreken van de *kometjes* voor de *koopmannetjes*.

Syncope van *f* of *v* komt voor bij:

Enten voor *emften*, Ohd. *impfitôn*, *impitôn*, Mhd. *impfeten*, *impe-*
ten (vgl. Ohd. *impfôn*, Mhd. en Nhd. *impfen*, Ags. *impian*, Eng.
to imp). Het woord is met de zaak aan de Byzantijnen ontleend:
in het Grieksch luidt het ἐμφοτεύειν.

Cluyt, de, sinds het eind der middeleeuwen zeer bekende, verbastering van *kluft* (nog voorkomend in de beteekenis van stadswijk, en op den afleidingsuitgang na hetzelfde als het Eng. *club*), dat later tot *klucht* overging en, als afleiding van den wortel van *klieven*, de beteekenis van *stuk* had ¹⁾. Het werd in 't bijzonder gebruikt voor het *nastukje* of de *sotte cluyt* (bv. door Anna Bijns, *Refer.* III 133, bij Hooft, Camphuysen, Westerbaen, enz. ²⁾), die ook wel *sotternie* heette, en kreeg vandaar eerst de beteekenis van *kluchtspel* en eindelijk van *grap*. De *f* is hier uitgestooten, evenals bij *hoot* voor *hoofd*, *heet*, *het* voor *heeft*, die tot de voorbeelden van assimilatie te brengen waren ³⁾), terwijl bij *cluyt* wegens klinkerverlenging liever syncope moet worden aangenomen.

Helt voor *helft*, in 't mnl. vrij gewoon, zie bv. *Alex.* III 1067, 1070; *Nat. Bl.* I 24; *Rijmb.* 10246, 10247; *Esop.* 42 vs. 8 ⁴⁾.
Bamisse voor het ook gebruikelijke *St. Baafsmissie*, d. i. 1 October,

¹⁾ In de oorspr. beteekenis zullen wij het onder den vorm (*aard*)*kluit*, dien Kiliaen bepaald Hollandsch en Friesch noemt, nog wel behouden hebben als toevallig synoniem van *klont*, dat ik er echter ongaarne meê zou vergelijken, zooals wel eens gedaan wordt, bv. door den heer T. van Lingen, *Noord en Zuid* V bl. 227 vlg.

²⁾ Zie Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* V bl. 151—153.

³⁾ Zie Bladz. 233 vlg.

⁴⁾ De syncope der *f* bij *helft* schijnt meer bepaald Vlaamsch te wezen, althans in het West-vlaamsch zegt men nog *elt* of *ilt* volgens J. Vercoillie, *Onze Volkstaal* II bl. 17.

want St. Bavo, de beschermheilige van Gent „verschiet”, zegt Maerlant, *Sp. Hist.* III^s, 2 vs. 55 vlg.

„Des eersts dages, en twifels niet,
Van der maent die October heet.”

De vorm *bamisse* of *bamesse* komt o.a. voor *Velthem* VI 21 vs. 16; *Nat. van 't Geheelal* vs. 1121; *Vaderl. Museum* II bl. 245, 368, 369.

Amerijtje voor *avemarijtje*, kort oogenblikje, zooveel als men noodig heeft om een Ave Maria te bidden.

Syncope der *g* heeft plaats gehad bij *verdedigen* en *pennewaard*¹⁾ en vermoedelijk ook bij:

Boezem, ofschoon die *g* reeds in alle Germ. talen ontbreekt: Ohd. *puosom*, Ags. *bósm*, Os. *bósom*. Waarschijnlijk is de oudere vorm **boegzem* geweest en is het woord eene afleiding van *boeg*, dat oorspr. boven- of onder-arm, ook dijbeen, beteekende, Ohd. en Mhd. *buog*, Nhd. *bug*, Ags. *bóg*, *bóh*, Eng. *bough* (tak). Bij ons is het alleen als scheepsterm in de beteekenis van voorkant van het schip in gebruik gebleven, doch het is een oud woord, nauw verwant met het Skr. *báhus* (voor **bhághás*), Gr. $\pi\acute{\alpha}\chi\upsilon\varsigma$ en $\pi\tilde{\eta}\chi\upsilon\varsigma$ (met π voor φ).

Tameer, in het mnl. vrij gewoon in de beteekenis: heden nog, van nu voortaan, bv. *Walew.* 1984, 8783, 8785, 10175, *Ferguut* 744, 751, 4425; *Lanc.* II 3359, 5322, 14697, en alzoo synoniem van *hedenmeer*. Het schijnt te staan voor *tagemeer*, d. i. *te dage meer*. Bij den vorm *tammeer* (*Limb.* VII 1632, X 67) zal veeleer assimilatie moeten worden aangenomen dan syncope.

De *k* is gesyncopeerd bij:

Kermis voor *kerkmis*, dat Kiliaen opgeeft, ofschoon hij *kermis* den gewonen vorm noemt, Hd. *kirmes*, en ook reeds in 't Mhd. *kirmesse*, evenals *kermesse* in 't mnl. bv. *Rose* 12484.

Kerspel voor *kerkspel*, Hd. *kirchspiel* (te onrechte met *ie*), maar in 't Mhd. naast *kirchspil* ook *kirspil*. Dat de vroegere verklaring van *spel* (van *spellen* = spreken) als rechtsgebied, en dus van *kerspel* als gemeente staande onder de rechtspraak van eenen parochiepriester, wijziging zou behoeven, kan ik niet inzien.

Fransch voor *Frankisch* en het aan het Lat. *mercatus* ontleende *markt*, waarin de *k* wél geschreven, maar niet uitgesproken wordt (Ohd. *markât*, Mhd. *market*, evenals in 't mnl.). Als rijmwoord op *hart* vinden wij het zelfs *mart* geschreven door Huygens, *Hofwijck* vs. 1831, die het aan eenen boer in den mond legt; en zoo vindt men het ook elders wel

In het Nederl. van de 17de eeuw, vooral zooals dat in het klucht-

¹⁾ Zie Bladz. 330.

spel gesproken werd, vindt men voor *ziedaar* niet zelden *ke daer*, met uitstooting der *k* en overgang van *ij* tot toonlooze *e*, uit *kijk daer* verbasterd: zie bv. Huygens, *Zedepr.*: *Een boer* vs. 61, 115, 117, *Korenbl.* I bl. 494. In Noord-Holland wordt het nog gezegd ¹⁾. In het mnl. is zeer gewoon de vorm *weltijt* door syncope der *k* uit *welctijt* (wanneer), bv. *Heiml.* 364, 381, 392; *Sp. Hist.* I³, 9 vs. 8; *Floris* 941, 999, *Moriaen* 4589.

Syncope van *ch* vertoont, behalve *iet(s)* en *niet(s)* uit *iewicht* en *niewicht* ²⁾, ook nog *ambt* (in 't mnl. ook *amt*) voor *ambet*, dat weér voor *ambacht* uit *andbacht* staat: Got. *andbahti*, Ohd. en Os. *ambaht*, Ags. *ambyhte*, oorspr. bediening (officium).

De *h* is in onze taal steeds gesyncopeerd behalve in samenstellingen, waarvan het tweede lid met de *h* begint, en zelfs in dat geval komt er niet zelden syncope van de *h* voor, zooals bv. bij den uitgang *aard*, die oorspr. *hard* luidde, dat *sterk* beteekende, zooals nog blijkt uit het mnl. bijwoord *harde* = zeer, bij ons o. a. in *hard loopen*, *hard schreeuwen*, enz. 't Luidt in 't Got. *hardus*, Ohd., Mhd., Nhd. *hart*, Ags. *heard*, Os. *hard*, Oudfriesch *herd*. Aanvankelijk vormde het bijna alleen eigennamen van personen, zooals *Athelhard*, *Beranhard*, *Gerhard*, *Everhard*, later *Adelaard*, *Bernard*, *Gerard*, *Everaard*, het eerste door assimilatie verkort tot *Allard*, het tweede met toonloos geworden uitgang en metathesis verbasterd tot *Berend*, *Barend*, het derde en vierde evenzoo met toonloos geworden en daarop gesyncopeerde uitgangsvocaal en smelting der beide *r*'s samengetrokken tot *Geert* en *Evert*. Dat ook in de Romaansche talen, die met *hard* samengestelde woorden overnamen, de *h* verdween, en de uitgang *ard* ook tot vorming van gemeen zelfstandige nww. gebruikt werd, heeft er veel toe bijgedragen, dat ook in onze taal de uitgang *hard* zijne *h* verloor, evenals de ongunstige beteekenis, die de Fransche woorden op *ard* kregen, ook de Nederlandsche woorden aanstak, zoodat *grijsaard* bijna het eenige gemeen zelfstnw. op *aard* is, dat bij ons niet bepaald ongunstige beteekenis heeft ³⁾.

Ook een ander achtervoegsel verloor, behalve in *ernsthaftig*, *krijgshaftig*, *manhaftig* en *naamhaft*, de *h*, namelijk het door overgang van *f* vóór *t* in *ch* uit *haftig* (Got. *hafts*, Ohd., Mhd. en Nhd. *haft*, *haftig*, Os. *haft*, *aft*, Oudfrank. *haft*, Oudfriesch *haftich*, *heftich*, *aftich*, *achtich*) ontstane geaccentueerde *áchtig*, wèl te onderscheiden van het andere achtervoegsel *achtig* zonder klemtoon.

¹⁾ Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 113.

²⁾ Zie Bladz. 335.

³⁾ Zie J. Grimm, *Deutsche Gramn.* II p. 339 vgl., Max Müller, *Selected Essays*, London 1881, I p. 54—56, Dr. H. Kern en Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* II bl. 192—196, VII bl. 1—12 en uitvoerig het groote *Wdb. der Ned. taal* 532 vlg.

Het behoort tot den wortel *hav* en beteekent oorspr. *hebben*. In *deelachtig*, *schaamachtig*, *twijfelachtig*, *vreesachtig*, *waarachtig*, *woonachtig* hebben wij het nog met, in andere woorden ook zonder klemtoon¹⁾. Het wegvallen van de *h* kon, wanneer die uitgang achter een, op eenen klinker uitgaand, subst. gevoegd werd, het woord onkenbaar maken. Zoo is het met *haft* samengestelde *eeve* (wet, recht)²⁾, oorspr. **eevehaft*, later **eehaft* (vgl. Ohd. *êhaft*, wettig), in het Oudfriesch tot *âft* (wettig) en bij ons tot *echt* geworden. De *ch* voor *f*, een kenmerk van het Nederduitsch, bewijst dat het Hd. *echt* in het Hd. niet te huis behoort.

Ook een derde uitgang, namelijk *heid*, liep in 't mnl. groot gevaar de *h* te verliezen. *Wareit* voor *waerheit* komt bv. niet zelden voor, o. a. *Rijmb.* 17540, 26272, 26786, 32331; zoo ook *groteit* voor *grootheit*, bv. *Alex.* IX 144 enz., en nog schrijven wij *Aleid*, evenals in 't mnl. zonder *h*, ofschoon het uit *Adelheid* ontstaan is. Andere eigennamen, die de *h* verloren, zijn *Machteld* voor *Machthilde* en *Clotilde* voor *Clodhilde* (d. i. **Hludhilde*, de beroemde in den oorlog), nog *Clothilt* bij Maerlant, *Sp. Hist.* III⁶, 18 vs. 36; 19 vs. 5, 47; 20 vs. 1, 39; 21 vs. 17; 22 vs. 53; 32 vs. 58; daarentegen met syncope der *h* *Brunilt* voor *Brunehilde*, *Sp. Hist.* III⁶, 43 vs. 61; 46 vs. 79; 48 vs. 19, 40, 56, 66, 87; 49 vs. 25. Ook *Willem* komt reeds in het mnl. voor in plaats van *Wilhelm*, zooals in 't Hd. en *Wilhem* (ook *Welhem*), zooals bij de dichters der 17de eeuw, die er eene woordspeling in zagen met het bijwoord *wel* en den datief van *hij*. Zoo betitelde L. Rotgans zijn „heldendicht” *Wilhem de Derde*, en zong Vondel Frederik Hendrik in 1628 het „welkom, welkom *Welhems* zoon” toe in hetzelfde gedicht, waarin de naam ook *Willem* gespeld wordt.

Bekend is in het mnl. de door syncope der *h* gekenmerkte verwensching *Godsat* voor *Godshaat*, o. a. te vinden *Reinaert* I 3176; *Ferguut* 2304, 4702; *Carel en El.* 630; *Torec* 1335; *Martijn* I 814; *Stoke* X 848; *Rose* 8798, 9844; *Beatrijs* 354; *Seghelijn* 11550; *Tien goede Boerden* III 178. Zelfs een ww. *gatsatten* voor *godsatten* (vervloeken) is bekend uit *Sp. Hist.* I², 55 vs. 36.

Achter eenen medeklinker viel de *h* uit bij:

Velen, in de uitdrukking „iets niet kunnen velen,” d. i. verkroppen, in zijn hart bewaren; en *bevelen*, oorspr. wegbergen, toevertrouwen en verder opdragen: Got. *filhan* (begraven), Ohd. *bifelhan*, *bifelan*, Mhd. *bevelhen*, *bevelen*, Ags. *felhan*, *befelan*, Os. *bifilhan*.

Vore voor *vorhe*³⁾, Ohd. *furh*, *furuh*, Mhd. *vurh*, Nhd. *furch*,

¹⁾ Men zie daarover het groote *Wdb. der Ned. taal* I 753 vlgg.

²⁾ Zie *Bladz.* 335.

³⁾ De *h*, in *g* overgegaan, vertoont zich nog in het Groningsche *vury*. volgens J. Onnekes, *Taal- en Letterbode* III bl. 109, *Onze Volkstaal* II bl. 72,

Ags. *furh*. Etym. stemt het overeen met het Lat. *porca*, groentebed.

Schout voor *schoutet* (bv. bij Huygens, *Zedepr.*: *Een bedelaer* vs. 27, *Sneld.* XIV 76), dat verkort is uit *schoutheet* (o. a. te vinden *Heelu* 2298, 2315; *Velthem* II 48 vs. 48, evenals *scouthetdom*, *schoutschap*, *Stoke* II 46), maar zich in 't Ohd. als *scultheizo*, in 't Mhd. als *schultheize*, in 't Hd. als *schuldheisz* handhaafde. 't Is samengesteld uit *schout* voor *scholde* (bijvorm van *schuld*) en *heeten* (bevelen, aanwijzen). De *schout* is alzoo de rechterlijke ambtenaar, die de *schuld* aanwijst ¹⁾.

Maar, paard, Ohd. *marah*, Mhd. *marc*, Ags. *nearh*, misschien aan het Keltisch ontleend, waar het reeds voor eeuwen, volgens de opgave van Pausanias, *marka* luidde, terwijl het nog in het Iersch *marc*, in de taal van Wales *march* heet. Wij hebben het nog maar alleen over in de samenstelling *maarschalk*, oorspr. paardenknecht, vervolgens bevelhebber der ruitery, eindelijk legeraanvoerder, een woord dat reeds in de Salische wet als *mariscalcus* voorkomt en in het Fransch tot *maréchal*, in het Ital. tot *mariscalco* overging. Het vrouw. *merrie* luidt in 't Ohd. *meriha* (naast *marha*), Mhd. *merke*, Nhd. *mähre*.

Vóór eenen medeklinker viel de *h* uit bij:

Leen (met het daarvan afgeleide *leenen*), dat in 't Ags. ook reeds *laen*, Eng. *loan* luidt, maar met *h* voorkomt in 't Os. *lêhni*; vgl. Ohd. *lêhan*, Mhd. *lêhen*, afleiding van den wortel van den sterke ww., dat in 't Got. *leihvan*, 't Ohd., Ags. en Os. *lîhan*, 't Mhd. *lîhen*, 't Nhd. *leihen* luidt, en overgeven, leenen betekent, terwijl het etym. verwant is met het Lat. *linguere*, Gr. *λείπειν* (achterlaten).

Smaad, en vandaar *smaden*, door afleidingsuitgang van eenen Germ. wortel *smâh*, waarmeê het Gr. *μικρός*, *σ μικρός*, klein, verwant is, en die het Ohd. *smâhi*, Mhd. *smæhe*, klein, gering, Ohd. *smâhên*, klein zijn of gering achten, en het Nhd. *schmach* (*smaad*) opleverde.

Tranen luidt in 't Os. *trahnî*; vgl. Ohd. *trahanî*, Mhd. *trahen*.

Veem, nog hier en daar in de beteekenis van *vereeniging* in gebruik ²⁾, was oorspr. *vereeniging* tot rechtspreken, strafgericht (zooals in het eenigszins pleonastische *veemgericht*) en luidde oudtijds, zooals in eene oorkonde van 1251, *vehma* (voor **veehima*). Het is afgeleid van een werkwoordelijken stam, die ook het Os. (*a*)*fêhian* (veroordeelen, wreken) opleverde en waartoe ook het Ags. *fáh*, Eng. *foe* (eig. de met wraak vervolgende, en alzoo: de vijand) behoort ³⁾. Vandaar het Ags. adj. *gefâ*, Mhd. *gevêch*

¹⁾ Vgl. Dr. Noordewier, *Ned. Regtsoudheden*, 1853, bl. 338.

²⁾ Zie Bladz. 223.

³⁾ Zie Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 62—66.

(vijandig, gehaat), dat in het mnl. niet zelden in den vorm *gevee* (voor *geveeh*) voorkomt, bv. *Rijmb.* 2178, 28238, 30218; *Sp. Hist.* III⁶, 18 vs. 74; *Stoke* II 1334, III 1563, IV 133, VIII 650, IX 788; *Hugo van Tabarie* vs. 176. Vandaar ook het Ags. *faehdho*, *faehdhe*, Mhd. *vêhede*, Nhd. *fehde*, dat in 't mnl. nog *veede* luidt, bv. *Lorr.* A I 787, 793; *Esop.* 21 vs. 1; *Nat. Bl.* V 726, en zelfs nog bij Antonides, *Ystroom* bl. 84; maar later in *veete* overging. De *h* ging tot *g* over in *veeg* (Ohd. *fèigi*, Ags. *faege*, Os. *fègi*), waarvan de grondbeteekenis dus is: bestemd tot sterven, aan den dood gewijd.

Wiel voor *hwiehl*, daar naast het Ags. *hveol* in die taal ook *hveogel* bestond, welks *g* uit eene *h* moet ontstaan zijn, zooals nader bevestigd wordt door vergelijking met het Gr. *κύκλος*, Skr. *cakra* (rad, kring).

Ook schijnt de *h* soms vóór de *w* te zijn weggevallen. Zoo wijst bv. het Ohd. *méh* er op, dat het Ags. *maev*, Eng. *mew*, Nhd. *möwe*, ons *meeuw* eene *h* verloren kan hebben, terwijl uit *schuchter* (waarbij 't Hd. *scheuhen* en *scheuchen* te vergelijken is) opgemaakt zou kunnen worden, dat *schuw* voor een ouder **schuhw* staat. Die *h* moet dan echter, evenals de *w*, een afleidings-suffix zijn, daar als wortel *sku* (verbergen) moet worden aangenomen. Ook wordt wel eens aan verwisseling van *w* en *h* gedacht; doch die behoeven wij in elk geval niet aan te nemen bij (*wenk*)-*brauw*, al vinden wij in 't Os. *bráwa* naast *bráha*, en in 't Ohd. alleen *práwa*, Ags. *breáv*, daar het Got. beide letters vertoont in *brahva*. Misschien echter is de *h* toch niet oorspronkelijk en ontwikkelde zij zich in 't Got. vóór de *w*, zoodat het dan twijfelachtig zou kunnen zijn, of de *h* in onze taal nooit bestaan heeft, of uitgeworpen is. Het Skr. heeft *bhrá*, 't Gr. *ῥόρος* zonder keelklank. Vergelijk nog *gaww*, *grauw*, *kauw* (kraaisoort) en *nauw* naast vormen als *ga*, *gra*, *ka*, en *na*, die eene *h* hebben afgeworpen ¹⁾.

De voorbeelden van syncope der *h* tusschen twee klinkers zijn talrijk:

Aa, oorspr. *water* en nu nog als eigennaam voor rivieren, hetzij op zichzelf, hetzij in samenstelling bekend. Reeds in 't Oudfriesch vindt men *á*, Ags. *éá*, *eah*, maar 't Ohd. en Os. hebben *aha*, Mhd. *ahē*, Got. *ahva*. Etym. verwant is 't Lat. *aqua*.

Aar (koren—), Got. *ahs*, Ohd. *ahir*, *ehir*, Mhd. *äher*, *cher*, Nhd. *ahr*, doch in 't Ags. reeds *ear*. Vgl. het verwante Lat. *acus* (genit. *aceris*), kaf.

Dij (van het been), eig. *die*, zooals nog in 't mnl. bv. *Walew.* 6521, 6767; *Torec* 1808; *Nat. Bl.* III 7; *Rijmb.* 2636, 16325; *Ferguut* 304; *Lanc.* III 8269. Dat eene *h* is uitgestooten of

¹⁾ Zie Bladz. 196.

afgevallen blijkt niet alleen uit den door Kiliaen opgegeven bijvorm met *g*: *dieghe*, maar ook uit het Ohd. *dioh*, Mhd. *diech*, Ags. *theóh*, Eng. *thigh*, Oudfriesch *thiach*.

Dijen, *gedijen*, groeien, Got. *theihan*, Ohd. *dihan*, Mhd. *díhen*, Nhd. *deihen*, Ags. *thíhan*, *theón*, Os. *thíhan*. Voor *h* vinden wij bij ons *g* in den bij Kiliaen opgeteekenden en overigens ook niet zeldzamen anorganischen bijvorm *dijgen*, en verder in *degelijk* en het tot adj. overgegaan deelwoord *gedegen*, in de uitdrukking *gedegen* (d. i. tot eenen klomp samengegroeid) *metaal*. In het geheele Germaansch is bij het woord ook nog eene *n* gesyncopeerd: het moet oudtijds **thinkan* geluid hebben en toen tot de eerste klasse der sterke werkwoorden hebben behoord, blijkens het tot adj. geworden part. Ags. *gethungen*, Os. *githungan*, volwassen en vandaar *degelijk*.

Maal, oudtijds in gebruik voor oordeel, gericht (bv. *Martijn* I 129, Hildegarsberch bl. 64 vs. 264), verder voor vereeniging, Ohd. en Os. *mahal*, vanwaar Ohd. *mahaljan*, Mhd. *mahelen*, Os. *máhlian*, spreken, bij ons *malen* in den zin van: altijd weér hetzelfde zeggen, zaniken. Denzelfden oorsprong heeft ook *gemaal* (echtgenoot), Ohd. *gimahalo* (bruidegom, gade) *gimahala*, *gimála* (bruid, huisvrouw), Mhd. *gemahela*, Nhd. *gemahl*. In het Got. *mathla*, *mathljan*, Ags. *mádhel*, *madhelian* heeft men bijvormen met eene andere adspiraat.

Maankop, papaver, Mhd. *máhen*, *mán*, Nhd. *mohn*, naast de vormen met *g*: Ohd. *mágo*, Mhd. *máge*. Etym. verwant is het Gr. *μῆκων*, dat hetzelfde beteekent. Ofschoon *kop* wel dezelfde beteekenis zal hebben als *bol* in *slaapbol*, moet ik toch erkennen, dat de vorm *mecopijn*, *macopijn*, *Nat. Bl.* X 469, 477, dien ik niet weet te verklaren, tot eene andere opvatting aangaande de samenstelling van het woord zou kunnen leiden.

Raa (van de mast), Mhd. *rahe*.

Ree, Ohd. *rêh*, Mhd. *rêch*, Nhd. *reh*, Ags. *ráh*. Beter had ik gedaan met het woord onder de voorbeelden van apocope der *h* op te nemen, daar het onzijdig is als de boven aangehaalde woorden, en dus noch met het mann. Ohd. *rêho*, noch met het zwakke Ohd. *rêhja* overeenstemt.

Rij uit *rihe*, Mhd. *rihe*, Nhd. *reihe*. Met *g* voor *h* heeft het Ohd. *riga*, terwijl ook bij ons Kiliaen *rijghe* opgeeft, dat ook soms in de 17de eeuw, bv. bij Vondel (Van Lennep I 344), J. de Brune (*Wetsteen der Vernuftten* 1665 bl. 350), in den *Staten-Bijbel*, en nu nog in het Groningsch ¹⁾ voorkomt. De *g* van 't ww. *rijgen* kan krachtens de wet van Verner niet onmiddellijk uit de *h* van *rihen*, Ags. en Ohd. *rihan*, Mhd. *rihen*, Nhd. *reihen* ontstaan

¹⁾ Volgens J. Onnekes, *Onze Volkstaal* II bl. 72.

- zijn, maar moet aangenomen zijn naar analogie van het part. *geregen* en het imperf. plur. *regen* ¹⁾.
- Schoeien*, Ohd. *scuohhôn* ²⁾.
- Slaan* voor *slahen*, Got., Ohd., Os. *slahan*, Mhd. *slahen* en ook *slân* zonder *h* evenals Ags. *sléan*.
- Staal*, Ohd. *stahal*, Mhd. *stahel*, *stâl*, Nhd. *stahl*.
- Taai*, Ohd. *zahi*, Nhd. *zähe*.
- Teen* voor *teehe* ³⁾.
- Tien* (getal), Got. *taihun*, vgl. Os. *tehan*, Ohd. *zehan*, Mhd. *zehen* en *zên*, Nhd. *zehn*, Ags. *tyn* en *ten* evenals in 't Eng., Lat. *decem*, Gr. *δέκα*.
- Vee* voor *vehe*, Got. *faihu*, Ohd. *fihu*, Mhd. *vihe*, Os. *fehu*, Ags. *febh*, *feó*, Eng. *fee*, Lat. *pecu(s)*.
- Vijl*, alleen nog met *h* in 't Ohd. *fihala*, maar Mhd. *vile*, Nhd. *feile*, Ags. *feol*, Eng. *file*.
- Vleien*, Ohd. *fléhjan*, Nhd. *flehen* (Got. *thlaihan*). Met het suffix *wan* vindt men in 't mnl. *vleeuwen* (bv. *Martijn* I 17 var., *Rose* 3295 en bij *Kiliaen*), met het suffix *an* in 't mnl. *vleen* (bv. *Martijn* I 17, 33, III 19, *St. Servaas* I 1608, 2042, II 751, 906, 2221, *X Plaghen* 270, 287, 289, 558), in de beteekenis van *smeeken*, die ook van *vleien* de oorspr., nog in 't Hd. bewaarde beteekenis is, terwijl daarentegen *smeeken* oorspr. *vleien* beteekent. Het komt mij voor, dat wij in *vleien*, *vleeuwen*, *vleen* met een causatief te doen hebben van
- Vlijen*, oorspr. *buigen*, *voegen*, nu zwak, maar te vergelijken met het Os. *giftihan*, *buigen*, *bedaren* (*Héliand* 1460).
- Zien*, Got. *saihvan*, Ags. *seohan*, maar ook *seón*, Oudfrank. *sian*; vgl. Os. en Ohd. *sehan*, Mhd. en Nhd. *sehen*.
- Voor het mnl. kunnen wij er nog bijvoegen:
- Dwaen*, wasschen, imperf. *dwoech*, part. *gedwagen* (ook *gedwegen*), Got., Os. *thvahan*, Ohd. *dwahan*, Mhd. *dwahen*, Ags. *thveahan*, *thvean*; vandaar het mnl. *dwale*, handdoek, *Walew.* 992, ook tafellaken, *Walew.* 949, *Moriaen* 3177, 3186, Ohd. *dwahilja*, *dwehila*, Mhd. *dwehele*, naast ons *dweil*, waarin de *i* ontstaan is uit de *g*, die aan de oorspr. *h* beantwoordt en voorkomt in 't Oudnoorsch *thvegill* naast *thvaeli*.

¹⁾ Zulk een streven om bij de vervoeging de harmonie te herstellen, die door den grammatischen overgang van *h* in *g* in sommige woorden verstoord was, zagen wij reeds bij *dijgen* voor *dijen*, en het doet zich ook voor bij *aantijgen*, *zijgen* (ziften) voor *sijen*, *gewagen*, *hangen* en *vangen* in het praesens en zoo ook in het imperf. sing. dier werkwoorden, evenals bij *zag*, *sloeg* en 't mnl. *dwoech*. Vgl. verder hierover H. Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, Halle 1880 p. 106 vlgg.

²⁾ Zie verder op *schoe*, bladz. 185,

³⁾ Zie Bladz. 185 vlg.

Gien, bekennen, erkennen, *Martijn* I 141, 752, 902, II 115, 175, 270, III 221, 416; *Disp.* 213, 268; *Nat. Bl.* III 1961; *Sp. Hist.* III⁶, 52 vs. 61; en *begien*, *Martijn* I 961; *Sp. Hist.* III⁵, 34 vs. 25, III⁶, 16 vs. 29; *Reinaert* I 2934, wordt zwak vervoegd, maar moest eigenlijk sterk vervoegd worden, evenals *zien*, welks vervoeging het volgt in 't Ohd. *gehan* of *jehan*, *bigehan*, *bijehan*, Mhd. *gehen*, *jehen* ¹⁾. Uit *bejecht* (bekentenis) ontstond door synaloephe in 't Hd. *beicht* en in 't Nederl. door elisie *biecht*, evenals uit *tejegen* zoowel *tiegen* als *tegen*.

Haen, hangen, Got., Ohd. *hahan*, Ags. *hôn* ²⁾.

Sye, zeef, door Kiliaen als Saksisch opgegeven voor *sijghe*, en ook te vinden *Martijn* I 25. Vgl. Hd. *seihe*; vandaar het ww. *syen* (ziften), *Nat. Bl.* VIII 782, *Land van Oversee* 150, *Belg. Mus.* VI bl. 107. 't Ohd. heeft *sihan*, Nhd. *seihen* en *seigen*, evenals ook wij *zigen*, o. a. in de bekende, soms verkeerd opgevatte, bijbelplaats „de mug uitzigen en den kemel doorzwelgen” (*Mattheus* XXIII vs. 24).

Slee (pruimsoort), gewoonlijk in 't mnl. gebruikt om iets zeer gerings te kennen te geven, bv. *Ferguut* 1326, 5120, *Limb.* V 89 ³⁾. Kiliaen geeft ook *sleedoorn*, wilde pruimeboom, op. 't Ohd. heeft *sléha*, Nhd. *schlehe*, Ags. *sláhe*.

Stije, stal voor klein vee, *Sp. Hist.* III⁶, 60 vs. 18; ook bij Kiliaen *swijn-stije*, varkenskot: Oudnoorsch *stî*, *stîa*, Zweedsch *stia*, Deensch *sti*. Dat eene *h* is uitgevallen, blijkt uit de bijvormen met *g*: Ohd. *stîga*. Mhd. *stîge*, Ags. *stîge* (Eng. *sty*, *hogsty*).

Tien, trekken, in 't mnl. zeer gewoon, bv. *Rijmb.* 5514: *Sp. Hist.* IV¹, 16 vs. 70; *Lorr.* A I 224, II 2250; *Melibeus* 839; *Limb.* II 805 IV 687, V 1040, VI 654, 1385, VII 1014, 1020 enz. (imperf. *tooch*, part. *ghetoghen*), Got. *tiuhan*, Os. *tiohan*, Ohd. *ziohan*, Mhd. en Nhd. *ziehen*; maar Ags. reeds *teón*, Oudfriesch *tia*, Oudfrank. *tion*. Etym. hetzelfde is het Lat. *ducere* (voeren). *Touw* als trekmiddel is van denzelfden wortel.

Tyen, wijzen, zeggen, en vandaar beschuldigen; in het mnl. even gewoon als het vorige, bv. *Walew.* 5583, 5813, 8897; *Rijmb.* 682, 7763, 10347, 13301, 26244; *Lsp.* III 15 vs. 97 enz. (imperf. *teech*, part. *gheteghen*), Got. *teihan*, Os. *tîhan*, Ohd. *zîhan*, Mhd. *zîhan*. In het Lat. is *dicere* (zeggen), *in-dicare* (aanwijzen), in 't Gr. *δείκνυμι* (ik wijs aan) verwant. Aan het meervoud van het imperf. en aan het part. ontleende het ook de *g* in het praesens, die het in het Hd. *zeigen*, ons *aantijgen*, vertoont⁴⁾.

¹⁾ Zie Dr. A. de Jager, *Verscheidenheden*, bl. 278—282.

²⁾ Zie Bladz. 324.

³⁾ Ook *Antw. Liedekensboeck* van 1544, uitg. Hoffmann von Fallersleben, bl. 268, waar *sleeu* wel drukfout kon wezen voor *sleen*.

⁴⁾ Zie over die *g* bladz. 344 noot 1.

Aan het Mhd. *verzihen*, Nhd. *verzeihen* (afstand doen, loochenen en vandaar vergeven) beantwoordt het mnl. *vertyen* (*Sp. Hist.* II⁵, 5 vs. 44; III³, 17 vs. 31; IV³, 30 vs. 57; *Lanc.* III 18916.) Ook met ingevoegde *d* *vertiden* ¹⁾.

Vaen, zeer gewone mnl. bijvorm van *vangen*, Got., Ohd. Os. *fahan*, Ags. *fôn* ²⁾.

Vlaen, villen, imperf. *vloech* (?), part. *gevleghen*, *Martijn* I 648; *Disp.* 30; *Franc.* 10219; *Walew.* 8568; *Rose* 9519; *Seghelijn* 11749 ³⁾; vandaar *vlare* (vilder), *Franc.* 10229. Kiliaen geeft met anorganische *g* en *d* op *vlaeghen* en *vlaeden*. Het Oudnoorsch heeft *flá(h)*, imperf. *flô(h)*, *flógum*, part. *fleginn*; het komt dus in vervoeging met *dwaen* overeen.

Nog hebben eene *h* uitgestooten *nader*, *geschieden*, *spieden*, *vlieden* en *wijden*, doch daar die woorden tevens eene *d* hebben ingelascht, zullen wij ze later bij de epenthesis behandelen, zooals wij ook eenige woorden als *onguur* en het mnl. *bagel* voor *behagel*, *bagen* voor *behagen*, *bendelike* voor *behandelike*, *deer* voor *de heer*, *gat* voor *gehad*, *geel* voor *geheel*, enz., waarbij tevens elisie van de *e* heeft plaats gehad, onder de voorbeelden van elisie zullen bespreken.

Syncope der *d* is in onze taal een zeer gewoon verschijnsel, zóó zelfs dat de dichters de vrijheid mogen nemen tusschen twee klinkers bij den infinitief der werkwoorden, wier stam op eene *d* eindigt, of substantieven met *d* als sluitletter, in het meervoud die *d* weg te laten, en *raán* voor *raden*, *verneëren* voor *vernederen*, *woën* voor *woeden*, *daán* voor *daden*, *liën* voor *lieden*, *doón* voor *dooden* te zeggen. Dat deden alle bekende dichters der 17de eeuw reeds. *Bloénde*, *gloénde*, *treénde* bij Vondel, *bloége*, *vreégh*, *doón* bij Samuel Coster, *paén* bij Jan Vos, *zeén* bij Bidloo, *steégh* bij L. Meijer, zijn slechts enkele voorbeelden uit vele aangehaald door Ludolf Smids, die echter deze vrijheid in de dichters zijner dagen (d. i. het eind der 17de eeuw) afkeurt, wanneer hij zegt:

„Trek ook geen woorden in; schrijf nimmer *loón* voor *looden*,
 Noch *gloénde*, *bloénde* voor 't geen *gloeid* of *bloedende* is;
 Noch *treén* voor *treden*, *paén* voor *paden*, *doón* voor *dooden*,
 Het hangt de rijmpen aan gelijk een vuyle klis:
 Hoewel men 't in een spel van Vondel kan verdraagen,
 Het sal in uw gedicht afsteeken en mishaagen” ⁴⁾.

¹⁾ Zie Dr. Joh. Franck, *Taalk. Bijdragen* II bl. 159-162.

²⁾ Vgl. Bladz. 324.

³⁾ Op andere plaatsen in den *Seghelijn* heeft Dr. Verdam terecht het verouderde woord *vlaen* hersteld, dat in het HS. bedorven was. Zie *Taalk. Bijdragen* I bl. 268-271.

⁴⁾ Ludolf Smids, *Poësyne*, Amst. 1694, bl. 260.

Smids en zijne geestverwanten hebben het echter in hunne bestrijding van deze syncope, die, volgens hen, „eene wreede hardigheid toebrengt”, niet gewonnen, want de beste dichters hebben zich steeds tot op heden die vrijheid veroorloofd.

In de volkstaal wordt in dat geval dikwijls de *j* als plaatsvervangster van de *d* ingelascht, doch nergens in Noord-Nederland meer dan in Zuid-Holland, met name te Rotterdam. Reeds meer dan eens hebben wij kunnen opmerken, dat, tegenover het Amsterdamsch dialect van Hooft en Vondel, het Zuid-Hollandsch (Haagsch) dialect in de gedichten van Huygens sterk uitkomt. Daar vindt men dan ook dikwijls de *d* door *j* vervangen, bv. bij *draeyen* voor *draden* (*Korenbl.* I bl. 51), *raeyen* voor *raden* (*Voorhout* vs. 598), *versueide* voor *verzaadde* (*Korenbl.* I bl. 17), *braeyt* voor *braadt* (*Korenbl.* I bl. 61, 479), *verspaeyt* voor *verspaadt* (*Voorhout* vs. 514), *noyen* voor *nooden* (*Daghwerck* vs. 1674, *Uytl. Herder* vs. 132, *Korenbl.* I bl. 528), *bloeyen* voor *bloeden* (*Cost. Mal* vs. 289), *roey* voor *roede* (*Cost. Mal* vs. 383, *Oogentroost* vs. 13, 28, *Zedepr.: Een gemeen soldaat* vs. 11), *roeyken* voor *roedecken* (*Sneld.* XII No. 11), *strijen* voor *strijden* (*Daghwerck* vs. 1646), *wiejen* voor *wieden* (*Hofwijck* vs. 2394), *scheyen* voor *scheiden* (*Voorhout* vs. 805), *spreyen* voor *spreiden* (*Voorhout* vs. 633), *weyen* voor *weiden* (*Daghwerck* vs. 1449, 1463), *Zuyen* voor *Zuiden* (*Korenbl.* I bl. 480, 481, 494), *huyen* voor *huiden* (d. i. heden, *Korenbl.* I bl. 480) enz.

Hetzelfde verschijnsel doet zich bij sommige woorden ook voor in West-Vlaanderen, waar men bv. *rajen* voor *raden* zegt¹⁾; maar regel is die overgang van *d* in *j* tussehen twee klinkers in het Brabantsch²⁾, behalve als een tweeklank of volkomen *e* voorafgaat, in welk geval de *d* eenvoudig gesyncopeerd wordt. Brederoo heeft dan ook niet nagelaten in zijn *Sp. Brab.* den held van het stuk woorden in den mond te leggen met *j* voor *d*, bv. vs. 650 *bayen* voor *baden*, vs. 1613 *vayer* voor *vader*, vs. 1608 *vlayen* voor *vla-den*, vs. 1836 *bayen* voor *beiden*, vs. 631 *doyen* voor *dooden*, vs. 494 *royen* voor *rooden*, vs. 859 *bloeyers* voor *bloeden*, vs. 23, 29, 39, 46, 270 *goeyken* voor *goedje*, vs. 182, 1560, 1607 *moeyer* voor *moeder*, vs. 653 *vermoeyen* voor *vermoeden*, vs. 643 *voeyeren* voor *voederen*.

Na de *ou* daarentegen komt als overgangslatter in de volkstaal de *w* voor de *d* in de plaats, en zegt men *houwen* (Huygens schrijft het ook *Zedepr.: Een comediant* vs. 21) voor *houden*, *gouwe(n)* voor *gouden*, *kouwe* voor *koude*, enz.

¹⁾ Volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal*, II bl. 17.

²⁾ Zie voor het Oostelijk deel van Noord-Brabant H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 172.

In de Nederlandsche schrijftaal is de uitstooting der *d*, hetzij met, hetzij, en wel meestal, zonder vervanging door *j* of *w* regel geworden bij de volgende woorden:

Beul voor *beudel*, Ohd. *butil*, Mhd. *bütel*, Nhd. *büttel*, Ags. *bydel*, Eng. *beadle*, en nog bij Vondel in niet samengetrokken vorm, *Warande der Dieren* I vs. 9: „O beudel wilt u schamen, Dat ghy soo armen guyl (als ick) slaet 't lijf vol stramen”. 't Is eene afleiding van *bode* (aanzegger), Ohd. *boto*, Mhd. en Nhd. *bote*, Ags. *boda*, Os. *bodo*, en beteekent eigenlijk rechtsbeambte.

Beuling voor *beudeling*, mnl. *bodelinghe*, bv. in de *Coren van Antw.* (ed. Biblioph.) 14, 76: „Die bodelinghe ende die pensen.” 't Beteekent eigenlijk: ingewanden, darmen, en komt in die beteekenis onder den vorm *bodelinge* voor: *Velthem* III 10 vs. 37, *Ferguut* 3945 (zie Dr. Verdam, Gloss.)

Blaar voor *blader*, dat Kiliaen opgeeft naast *blaere* en dat als synoniem van gezwel voorkomt in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Levit.* XIII 27; Ohd. *blättara* (blaas), Mhd. *blättere*, Nhd. *blatter*, Ags. *blaedre*, Eng. *bladder*. 't Is eene afleiding van den Germ. wortel *blá*, die ons *blazen* opleverde; vgl. Lat. *flare*.

Bleu, verlegen, reeds gesyncopeerd bij Vondel, *Herschepp.* III vs. 276 (Van Lennep XI bl. 385) voor *bleude* naast *bloode*, dat zelf ook meestal in de spreektaal de *d* verliest, en ook wel met ingelaschte *j* als *bloy*, bv. bij Coornhert, voorkomt ¹⁾. 't Luidt in 't Oudnoorsch *blaudhr*, Ohd. *blódi*, Mhd. *bloede*, Nhd. *blöde*, Os. *blóthi*.

Boel (menigte), nog in 't Groningsch uitsluitend in den niet samengetrokken vorm *boudel*, Os. *bódal* (grondbezitting), Oudfriesch *bodel*, afleiding van *boed* (schuur), Mhd. *buode*, Nhd. *bude*, Eng. *booth*, dat weér behoort tot den Indo-Germ. wortel *bhú* (zijn, wonen,) vanwaar *bouwen*, *buur* en *boer*.

Dirk voor *Dierik* uit *Diederik*, Hd. *Dietrich*, van het nog in 't mnl. (bv. *Torec* 2408, 2430) voorkomende *died*, volk, Got. *thiuda*, Os. *thiod*, *thioda*, Ags. *theod*, Ohd. *diot*, *diota*, Mhd. *diet*, en *rijk*, oorspr. koning (vgl. Lat. *rex*), zoodat *Diederik* (Got. *Thiudareiks*) beteekent: koning des volks.

Door, *dooier* (van een ei) voor *doder* (bij Kiliaen), Hd. *dotter* 't Ags. heeft *thodor* = bal.

Elkaar voor *elkader* uit *elkander* ²⁾.

Gaaiken voor *gadeken* ³⁾.

Gedwee voor *gedwede* (zie *gedweed* bij Rodenburgh, *Borstwering*, 395) en dat weér, door umlaut, voor *gedwade* (bv. *Lsp.* III 10

¹⁾ Zie Dr. A. de Jager, *Taal en Letterbode* V. bl. 282.

²⁾ Zie Bladz. 328.

³⁾ Zie Bladz. 330.

vs. 169,) dat in 't mnl. ook tot *gedwa* (in Meijer's *Spreuken* 80) en *gedwaey* (bij Kiliaen) overging. In 't Ohd. luidt het *geduadi* (modestus.) De afleiding *gedwedig* of *gedwadig*, Mhd. *getwedic*, syncopeerde ook de *d* en de zoo ontstane vormen *gedweeg* en *gedwaag* komen bij de schrijvers der 17de eeuw, Cats, Huygens, Oudaan, enz. dikwijls voor ¹⁾, evenals ook *dweeg*, Six van Chandelier, *Psalm* 22 vs. 14, 47 vs. 2.

Graag uit *gradeg*, Got. *gr. dags*, Os. *grádag*, Ags. *graedig* (hongerig), afleiding van Got. *grédus*, Ags. *graed*, Eng. *greed* (honger, begeerte).

Haar, in de uitdrukking „haar op de tanden hebben,” beteekent, al hecht de volksetymologie er een anderen zin aan, bij Kiliaen kibbelarij, evenals bij hem *haerachtigh* twistziek is ²⁾. De grondvorm *hader* is uit het Hd. bekend, en behoort tot dezelfde familie als de Oudnoorsche godennaam *Hödhr*, en het Ags. *headho*, Ohd. *hadu*, dat als eerste lid van samengestelde eigennamen voorkomt, zooals in *Hadubrand*, den naam van *Hildebrand's* zoon, welke beide namen dus hetzelfde, namelijk *krijgswaard*, beteekenen. Ook heeft bij ons een ww. *haden* bestaan, nog voortlevende in het volkswoord *haaien*, waar de invloed van *haai* (waterdier) tot het vervangen van *d* door *j* zal meêgewerkt hebben, terwijl de vorm *hadden* (in Brederoo's *Aend. Lietboek* bl. 63) de onvolkomen *a* van onze samenstelling *harrewarren* verklaart.

Hou in de uitdrukking „hou en trouw” staat voor *houde*, dat *geneigd*, *afhankelijk* beteekent, en in 't Oudnoorsch *haltr*, Ohd. *hald*, Ags. *heald* luidt. Aan den comp. Got. *haldis* (liever) beantwoordt de in het mnl. vaak voorkomende adverbiale compar. *houder* (eer, liever) bv. *Moriaen* 445; *Sp. Hist.* III°. 12 vs. 37; in den positief *houde* (spoedig) bv. *Walew.* 2086, 7598; *Moriaen* 192; *Torec* 527, 790, 969, 1601, 1987. Het mnl. adj. *hout* (genegen) bv. *Martijn* II 324 is niet geheel hetzelfde, maar toch nauw verwant: het luidt in 't Got. *hulths*, Oudnoorsch *holtr*, Os., Ohd., Mhd., Nhd. *hold*. Daarnaast staat het subst. *hulde* (oorspr. genegenheid), Os, Ohd, *huldi*, Mhd. *hulde*, Nhd. *huld*.

Keu, van 't biljart, voor *keude*, bijvorm van het door Kiliaen opgegeven *kodde* (knots, stok), dat ook te vinden is *Heelu* 6264 en bij Hooft, evenals in de samenstelling *koddebeier* (stokzwaaier) Met de *keude* loopen is *keuderen* of *keuyeren*, dat men o. a. vindt bij P. Nuyts, *Het zesde schimpdicht van Juvenalis* bl. 35:

„Begeef u 's Zondags eens met mooi weer langs de straaten,
Als al de wijfjes gaan, met *keuyeren* en praaten
Langs Singel, Heeregracht, de Vijverberg, 't Voorhout.”

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

²⁾ Vgl. Dr. H. E. Moltzer, *De volksverbeelding in het rijk der taal*, Gron. 1881 bl. 10.

- Het beteekent daar dus reeds *slenteren*, evenals in den tegenwoordigen vorm *kuieren*.
- Kiel* voor *kidele* of *kedele*, overkleed (vooral van vrouwen), door Kiliaen opgegeven en ook te vinden *Rose* 1148, 1157, en in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Jesaja* III 67. 't Mhd. kent ook *kedele*.
- Klier* schijnt (want de hoogere afleiding van het woord is mij onbekend) te staan voor *klieder*; althans men vindt *clyedere* uit het *Pass. Somerstuck* fol. 181d aangehaald in *Oudemans' Mnl. en Ont. Wdb.* IV bl. 414. Kiliaen echter heeft alleen *kliere*.
- Kouwelijk* voor *koudelijk* is uit de spreektaal in de schrijftaal doorgedrongen en heeft daar den vorm met *d* geheel vervangen.
- Kraai*, in de uitdrukking *kind noch kraai*, staat voor *crade* datief van *craet* (*Limb.* IX vs. 187 heeft: *kint no craet*), dat hanengekraai beteekent en ook voor haan zelf kon genomen worden. 't Luidt Ags. *craed*, Ohd. *chrât*, Mhd. *krât*, en is afgeleid van *kraa(-ien)*, als *draad* van *draa(-ien)*, *naad* van *naa(-ien)*, *zaad* van *zaa(-ien)* ¹).
- Kruien* voor *kruiden*, dat men, in de oorspr. beteekenis van duwen, stooten, vindt *Lanc.* II 39308, *Moriaen* 4041, *Rose* 14291. Ook Kiliaen heeft *kruyden* naast *kruyen* in de beteekenis van voortstooten, en ook *krodewaghen* naast *kruywaghen*. Het Friesch heeft de *d* nog bewaard ²). In de oude beteekenis, maar intransitief, gebruiken wij *kruien* nog van het ijs.
- Kwee* voor *kwede*, dat Kiliaen naast *kwee* opgeeft in verschillende samenstellingen, is 't Grieksch-Lat. (*malum*) *Cydonium*, d. i. Cydonische appel, zóó genoemd naar Cydonia, Gr. *Κυδωνία*, eene stad op Creta, waar de kweeën groeiden; vandaar ook bij Latijnsche schrijvers *Cydonites* en *Cydoneum* voor *kweewijn*.
- Kweelen* voor *kwedelen*, dat Kiliaen als verouderd opgeeft voor snappen, neuriën en klagen, doch dat men in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Amos* VI 19 verklaard vindt als „nae de wijze ende aenleydinge van het luyten, ofte psalterspel, hare stemme op het fijnste ende veerdichste te breken, dat men noemt *quinckeleren* ofte *quincken*, *quinckelen*, *quedelen* ende by de Musiciens heet *diminueren*.” Vandaar dat het eigenaardig voor het gezang der vogels kon gebruikt worden. Het sterke grondwoord *kweden*, Got. *qithan*, Oudnoorsch *kvedha*, Ohd. *quedan*, Mhd. *queden*, Ags. *cvedhan*, Eng. imperf. *quoth*, Os. *quedhan*, Oudfriesch *quetha*, spreken, schijnt in 't mnl. niet voor te komen; wél het aan het zwakke Ohd. *quettan*, Os. *queddian*, Ags. *cviddian* (toespreken),

¹) Zie het uitvoerig betoog van Dr. M. de Vries, *Taalk. Bijdragen* II bl. 35—43.

²) Zie Johan Winkler, *Taalgids* IX bl. 307.

groeten) beantwoordend *quedden*, bv. *Reinaert* I 1108, 2366; *Floris* 2062; *Beatrijs* 549, 700; *Lanc.* III 23001; *Van den Levons Heren* 157, 2117.

Leer voor *leeder*, naast *ladder* ¹⁾.

Leewater voor *ledewater* van *lid*. Kiliaen heeft *geledwater* en *lidwater*. Men vergelijkte *lézetter* voor *ledezetter* (heelmeeester) in Vondel's *Aenleiding*.

Loeren, nauwkeurig opletten, maar met het doel om te vangen (vgl. *op de loer liggen*), komt mij voor niet hetzelfde woord als *gluren* (*ge-luren*) Hd. *lauern* te zijn ²⁾, maar hetzelfde *loeren*, dat als verschalken voorkomt bij Hooft *Ned. Hist.* fol. 150 en *Warenar* III 3 vs. 4 ³⁾, Brederoo, *Griane* bl. 30, *Lucelle* bl. 65, maar oudtijds *lokken* beteekende, zooals bv. bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 322, waar „ter hant loeren” gebruikt wordt als beeld aan de valkenjacht ontleend. Het subst. *loer* toch, waarvan het is afgeleid, beteekent in de 17de eeuw wel gewoonlijk *bedrieger*, *schelm* (bv. bij Hooft, *Ned. Hist.* fol. 375) of *nietswaardige* (bv. bij Vondel, *Roskam* vs. 78), maar toch ook nog *verleider*, *verlokker* en zelfs *lokaas*, bv. bij Huygens, *Korenbl.* I bl. 7. Nu verklaart Kiliaen *loer*, *lore*, *leure*, *loeyer* als *lokaas* of *nagemaakten vogel*, waarmede de jachtvogels terug gelokt werden (*revocatorium*) en waarnaar die jachtvogels zelf ook *loervogels* genoemd werden, zooals niet alleen Kiliaen mededeelt, maar men ook vindt in het testament van Adriaan van Borselen, 1466 (bij Matthaeus, *Analecta* II p. 292). *Loer* nu is gesyncopeerd uit *loeder* (Mhd. *luoder*, overgenomen in 't Oudfransch als *loirres*, Nfr. *leure*), bv. *Martijn* II vs. 126; *Nat. Bl.* III 1262; *Rose* 7007; *Limb.* XI 753. Ongetwijfeld behoort het tot den Germ. wortel *lath*, die 't Got. *lathôn*, Ags. *lathian*, Ohd. *ladôn*, *ladén*, Mhd. en Nhd. *laden*, opeischen, uitnoodigen, opleverde.

Luik (stadsnaam) voor *Ludeke* bv. *Sp. Hist.* III^a, 29 vs. 48; 75 vs. 17; IV¹, 64 vs. 25; *Velthem* VI 7 vs. 21.

Luur, *luier* voor *luder* ⁴⁾.

¹⁾ Zie bladz. 167.

²⁾ Zooals Dr. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers* bl. 58 en 59 meent op grond van de bekende eigenaardigheid, dat eenige woorden den oorspr. *u*-klank (bij ons door *oe* wedergegeven) in sommige beteekenissen hebben behouden, terwijl zij in andere beteekenissen in *u* (uitgesproken als Hd. *ü*), en later in *ui* overgingen.

³⁾ In de uitgave van Dr. de Vries, bl. 33, en vgl. daar de aanteekening bl. 150, waar ook op de uitdrukking *een loer draaien* gewezen wordt, waarnaast ook, bv. bij S. van Beaumont, *Gedichten* bl. 78 vs. 10 (in de uitg. van Tideman, wiens verklaring men leze) het ww. *lorrendraaien* voorkomt, terwijl elders (bv. Hooft) het subst. *lorrendraaijer* te vinden is.

⁴⁾ Zie Bladz. 84.

Malkaar voor *malkader* uit *malkander* ¹⁾).

Meekrap heeft eene *d* gesyncopeerd blijkens den vorm *meedkrap*, dien Kiliaen naast *meekrap* opgeeft, en het door hem vermelde w.w. *meeden* = met meekrap verven. Ook vindt men in de beteekenis van meekrap het woord *meede* in eenen tolbrief van Aardenburg (N. W. v. d. M. der Ned. Lett. VI bl. 94) en in de *Inform. upt stuck der verpond.* bl. 176. 't Ags. heeft *mädere*.

Vermoeien voor *vermoeden*, den eenigen vorm, dien Kiliaen opgeeft, ofschoon hij reeds *vermoeydt* heeft naast het, ook bij Huygens, *Zedepr.*: *Een algemeen poëet* vs. 3, voorkomende *vermoed*. Als intrans. ww. voor moede worden vindt men *vermoeden*: *Esop.* 67 vs. 11. Ook 't Oudnoorsch *moedha*, Ohd. *muodan*, Mhd. *müeden*, Nhd. *ermüden* heeft de *d* als afleiding van *moede*, Oudnoorsch *móðr*, Ohd. *muodi*, Mhd. *müede*, Nhd. *müde*, Os. *móðhi*, Ags. *médhe*, dat zelf weder eene participiale afleiding is van Ohd. *muojan*, Mhd. *müejan*, Nhd. *mühen*, ons *moeien* in „zich ergens in *moeien*,” en *bemoeien*.

Ooievaar voor *oodebaar*, schat- of geluk-brenger, bij Kiliaen ook *odebaar* en *odevaar*. De laatste vorm is in 't mnl. zeer gewoon, bv. *Nat. Bl.* III 71, 807, 829, 841, 1138, 1894, 2204; *Rijmb.* 3563; *Esop.* 37 vs. 2, 7, 10, 17; *Reinaert* II 2316. Eigenaardig is de door volksetymologie ontstane, in dialect nog gebruikelijke, maar reeds door Kiliaen en Plantijn opgegeven naam *heylover*, waarin *over* als bijwoord kan opgevat worden en tevens als samentrekking van *oodevaar*, dat reeds in *ood* het begrip *heil* bevat. Bij ons is *ood* verder alleen bewaard in *kleinood*, d. i. oorspr. sierlijke schat of bezitting, Ohd. en Mhd. *kleinót*. 't Oudnoorsch heeft *audr*, Ags. *éad*, Os. *ód* ²⁾).

Oolijk voor *oodelijk*, te vinden *St. Amand* vs. 5496 en bij Kiliaen, van *oode*, oorspr. gemakkelijk, verder gering, onbeduidend, slecht, enz., Ohd. *ódi*, Mhd. *oede*, Os. *ódhi*, Ags. *éadhé*. In het mnl. vindt men *oode* als adv. o. a. *Stoke* IV 1492; *Moriaen* 484; *Lanc.* II 25555, 34283. De ontkenning *noode* (= ongaarne) is nog niet geheel verouderd. Verder komt *ood(e)* voor in de samenstelling *oodmoed*, in 't mnl. vaak tot *oomoed* verbasterd, en daar nog voorkomend in de beteekenis van *vergevensgezindheid*, *genade*, die zich geleidelijk uit die van *gemakkelijke gezindheid* ontwikkelde. 't Woord luidt in 't Ohd. *ótmuoti*, Ags. *éadhéde*, Os. *ódmódi*.

¹⁾ Zie Bladz. 328.

²⁾ Op geslacht- en suffix-verschil bij deze woorden te wijzen, is hier overbodig, evenmin als op een oud *kleinoodie*, waarvan het meervoud *kleinoodiën* overbleef. Daarover leze men het belangrijk stuk van Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 132—140.

Ouwelijk voor *oudelijk*, nu zelfs in de schrijftaal gebruikelijk.

Paarlemoer voor *paarlemoeder* (bij Kiliaen *perlen-moeder*), vgl. het Eng. *mother of pearl*, Ital. *madreperla*. In het Fransch is *mère-perle* verouderd.

Preek, *preeken* van 't Lat. *praedicare*, verkondigen.

Reu, mannetjeshond, voor *reude* (Ags. *hrydda*, Hd. *rüde*), dat nog bij Kiliaen en in 't mnl. vaak voorkomt, bv. *Sp. Hist.* I⁷, 19 vs. 40; 46 vs. 58, vooral in den bijvorm *rode*, *Rijmb.* 910, 1324, 19167, 19590, 23738, 26399, 31026, 32112; *Teesteye* 1709, 3526; *Rose* 11092. In het West-Vlaamsch luidt het nog *rud*, terwijl wij den niet en den wèl gesyncopeerden vorm bij elkaar vinden in de uitdrukking *rut en roy*, die bij De Roovere, *Rhetor. Werken* bl. 68 voorkomt en *canaille*, dat ook zelf van *canis*, hond, is afgeleid, beteekent ¹).

Rinkelrooien, waarnaast Kiliaen *rinckelroden* opgeeft met de beteekenis van: met schellen en andere geraasmakende instrumenten rondloopen, is samengesteld uit *rinkel*, *schel*, en *roden* (bij Kiliaen = rondzwerfen, landlooper zijn), uit het Fransch overgenomen, waar het *rôder* luidt. Het deelwoord *berooïd* is misschien te vergelijken met *bevaren*, *bereden*, enz., en zou dan beteekenen *veel gerooïd hebbende*; maar daar *rooien* ook de trans. beteekenis van *rooven*, *plunderen* aannam, welke het woord nog in 't West-Vlaamsch heeft ²), is het evengoed mogelijk, dat wij er eene passieve beteekenis aan moeten hechten.

Roeien, van wijn gezegd, *peilen*, voor *roeden*, dat Kiliaen naast *roeyen* opgeeft, is eene afleiding van *roede*, tak, evenals het Fransch *verger le vin* van *verge*, Lat. *virga*, tak ³).

Rooien naast (*uit*)*rooien*, blijkbaar met elkaar verwant, evenals met het Ohd. *riutan*, Mhd. *riuten*, Nhd. *reuten* en (*aus*)*rotten*. Met *d* vindt men in 't mnl. *roden*, *roeden*, vooral in den zin van omhousen, weghakken, *Torec* 1330; *Rijmb.* 28406, 34579; *Lsp.* I 25 vs. 114; *Hildegarsberch* bl. 251 vs. 129.

Ruien, van vogels gezegd, staat voor *ruden*. In 't mnl. sprak men van „rude hebben an die vloghele”, *Nat. Bl.* III 1658.

¹) De uitdrukking *rut en roy* werd opgemerkt en verklaard door Dr. Van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 297.

²) Zie L. L. de Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 953.

³) Evenzoo geeft Kiliaen *roeden* naast *roeyen* op, van een roeischip gezegd, doch daarbij behoeven wij niet aan syncope der *d* te denken. Niet alleen toch komt in 't mnl. ook *roen* voor: *Alex.* I 1119; *Rijmb.* 29650, maar bovendien heeft ook het Ohd. *ruoan* en *ruoan*, Mhd. *rüezen*, Ags. *rôvan*, Eng. *to row*. Daarentegen wijst Oudnoorsch *rôdhr*, Ohd. *ruodar*, Mhd. *ruoder*, Nhd. *ruder* op syncope der *d* bij *roer*, waarvoor men inderdaad in 't mnl. *roeder* vindt, bv. *Ferguut* 3267; *Martijn* II 129; *Sp. Hist.* I⁹, 70 vs. 32; *Lanc.* III 9558 en *ontroedert* (van roer beroofd) *Hist. van Troyen* 9905.

Noord en Zuid, 6e Jaargang.

- Schouw* (schuit) voor *scoude*, dat voorkomt *Stoke X* 555, 559.
- Spouwen*, splijten, openen, voor *spouden*, dat Kiliaen terecht als beteren vorm opgeeft en dat men ook vindt bij W. van Hildegaersberch bl. 196 vs. 43. Het staat voor *spalden*, Ohd. *spaltan*, Mhd. en Nhd. *spalten*.
- Sprei* voor *spreide* naast *spreede* in gebruik in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Exod. XXV 7*, *Richt. IV 31*.
- Teer* voor *teeder* (of liever *teder*), steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als het van iets concreets gezegd wordt, terwijl men van het gevoel sprekende ook den volleren vorm *teeder* bezigt; daarentegen meestal *teergevoelig*.
- Tijloos* (bloemnaam) voor *tijdeloos*, *tideloose* (bv. *Rose* 8432), bij Kiliaen *tijdloose*, verklaard als *narcissus* en ook als *colchicum*, *hermodactylus*, *bulbus agrestis*, terwijl hij, den naam gelijkstellend met het Grieksche *ephemeron*, er bijvoegt, dat de bloemen zeer spoedig, na éénen dag, verwelken.
- Uier* voor *uider*, *uder*, dat men o. a. in de *Emblem.* van De Brune, bl. 333 vindt en dat ook Kiliaen opgeeft. 't Luidt in 't Ohd. *útar*, *útiro*, Mhd. *iuter*, Nhd. *euter*, Ags. *úder*, Eng. *udder*, Os. *úder* en is etym. hetzelfde woord als 't Lat. *uber* (uier), Gr. *ὄσαρ* (lederen waterzak), Skr. *údhar*.
- Veer*, voor *veder*, wordt steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als het niet in den letterlijken zin, maar bv. van een *veerkrachtig* stuk staal gebruikt wordt.
- Vier*, Got. *fidvor* ¹⁾).
- Vla* voor *vlade*, bij Kiliaen ook in de beteekenis van taart, pannekoek te vinden, evenals in den Staten-Bijbel, *Exod. XXIX vs. 2*, waar van „ongesuerde vladen, met olye bestreken” gesproken wordt. Het Ohd. heeft *flado* (offerkoek), Mhd. *vlade*, Nhd. *fladen*. Misschien is het verwant met het Grieksche *πλατύς*, vlak.
- Vleermuis* voor *vledermuis*, bij Kiliaen naast *vleddermuis* opgegeven. 't Ohd. heeft *fledarmús*, Nhd. *fledermaus*, (Eng. *fluttermouse*). Hetzelfde *vleder* is ook verscholen in:
- Vlerk* voor *vlerik* uit *vlederik*, welke beide woorden bij Kiliaen opgeteekend staan, terwijl men *vlederick* in 't mnl. o. a. aantreft *Ferguut* 1575; *Lanc. III* 9127; *Lsp. I* 5 vs. 26. De samen-trekking van *vlederik* tot *vlerk* is dus te vergelijken bij die van *Diederik* tot *Dirk*.
- Vlier* uit het door Kiliaen als verouderd opgegeven *vlieder*, dat men o. a. vindt *Sp. Hist. III* ⁶, 32 vs. 41 en dat nog in 't Hd. *flieder*, in 't Groningsch ²⁾ *vledder* luidt. Daar de *vlier* een goed geneesmiddel heette tegen de jicht, schijnt het, dat daar-

¹⁾ Zie Bladz. 334.

²⁾ Volgens G. J. P. J. Bolland, *Taalk. Bijdragen* II bl. 292.

naar die kwaal *flereijn* genoemd werd, oorspr., zooals Kiliaen opgeeft, *fledereijn* of *vledereijn*, ook te vinden *D. Doctr.* III 1030 en *Leven van Jezus*, cap. 59.

Vlijm, beter *vliem(e)*, oorspr. alleen lancet voor heelkundig gebruik, voor **vliedeme* (bij syncope der *e* en assimilatie van *dm* tot *mm* ook *vlemme*, dat Kiliaen opgeeft als bijvorm van *vlieme*), Ags. *flytma*, Ohd. *fliodema*, *fliedima*. Door den vorm *vleodeme* heen ontstond het uit *phlebotomum*, dat in het Mlt. werd overgenomen, zooals meer woorden, die op heel- en geneeskunde betrekking hebben, uit het Grieksch *φλεβοτόμων*, letterlijk: adersnijder ¹⁾.

Voeren voor *voederen*, steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als er van kleederen gesproken wordt; doch in 't mnl. sprak men ook van *gevoederde* kleederen, bv. *Rose* 386, *Beatrijs* 171.

Vouwen voor *vouden*, dat nog in 't mnl. voorkomt, bv. *Lanc.* III 23025; *Rijmb.* 13041; *X. Phaghen* 1565; *Limb.* XI 302. Zoo ook heeft men in 't mnl. *voude* in plaats van *vouw*, bv. *Lsp.* I 11 vs. 47, III 3 vs. 1048; 4 vs. 71; *Teesteye* 2461; en zeggen wij nog *eenvoudig*, *veelvoud*, *tienvoudig*, enz. *Vouden* staat voor *valden*, Got. *falthan*, Ohd. *faldan*, Mhd. *valden*, *valde*, Nhd. *falten*, *falte*, Ags. *fealdan*.

Weerlicht, tegenwoordig steeds gesyncopeerd voor *wederlicht*.

Weeuwenaar, tegenwoordig bijna uitsluitend in gebruik voor *weduwenaar*, evenals *weeuwte* voor *weduwte*.

Wou en *zou* voor *woude* (uit *wolde* van 't ww. *wolden*, besturen, Hd. *walten*) en *zoude* (uit *zolde*, imperf. van *zullen*, d. i. *zollen*, Hd. *sollen*, moeten).

Zeeverzaad voor *zedeverzaad*, wormkruid, in 't mnl. ook reeds *seware*, *Floris* 2574, maar toch gewoonlijk *sedeware* of *seduware*, *Ferguut* 3301; *Nat. Bl.* X 679, 686, 689; *Sp. Hist.* III¹, 39 vs. 37. 't Woord luidt in 't Ohd. *zitawar*, Mhd. *zitwar*, Nhd. *zitwer*, in 't Mlt. *zeduarium* (Fransch *zédoaire*), maar is de naam van eene Oostersche plant met bittere wortels, en zoo is het woord, oorspr. *dschadwâr*, dan ook uit het Oosten afkomstig ²⁾.

Nog enkele nu verouderde woorden voeg ik hierbij, waarbij syncope van *d* heeft plaats gehad:

Bouwen, vrouwenrok, doch in de 17de eeuw bepaaldelijk zulk een, die boven een anderen gedragen, maar ter hoogte van de knie met plooiën en doffen opgenomen werd ³⁾. Men vindt het woord o. a. (soms tegenover *broek* genomen in de beteekenis van *de vrouwen zelf*) bij R. Visscher, *Ghenoege Boerten* I 49 (uitg. 1612 bl. 23); Brederoo, *Boertigh Lietboeck* bl. 18; Huygens, *Voor-*

¹⁾ Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VII bl. 29—31.

²⁾ Zie Dr. J. Verdam's *Gloss. op den Ferguut*.

³⁾ Zie J. le Franck van Berkhey, *Nat. Historie van Holland* III (Amst. 1776) bl. 584—587.

hout vs. 353, 551, *Hofwijck* vs. 1738; J. de Decker, *Rijmoeff* (uitg. 1726) I bl. 164, enz. enz. In het mnl. vindt men den ongesyncopeerden vorm *boude*: *Parth.* 8029, of eigenlijk *baude*, daar het woord, evenals *baudekijn*, *baldekijn*, afgeleid is van *Baldac*, mnl. naam der stad Bagdad, waar kostbare zijden stoffen werden geweven.

Bloeling, bloedbeuling, o. a. bij Brederoo, *Moortje* bl. 15, voor *bloedeling*, waarvoor Plantijn *bloeyelinck* opgeeft.

Scheele, deksel, dat door Kiliaen wordt opgegeven en ook te vinden is in Anna Bijns' referein: „Gheen zoe slimmen *scheelken* ten vindt zijnen pot” (*Belg. Mus.* IV bl. 86), in Spieghel's *Hertspieghel*, enz. (uitg. 1694) bl. 166, en Hooft's *Ned. Hist.* fol. 147. Ook geeft Kiliaen op: *scheele van d' ooghen*, waar *oog-scheel* dus evenals *ooglid* de beteekenis van *oogdeksel* heeft. Vondel gebruikt het *Helden Godes* (uitg. 1620) bl. 23; *Heldinnenbrieven* (uitg. 1716) bl. 81 en Huygens, *Uytl. Herder* vs. 55 (*Korenbl.* I bl. 29). De ongesyncopeerde vorm *scedel*, deksel, komt voor *Floris* 644, 662.

In het Dietsch en in de taal van de 16de en 17de eeuw vindt men syncope der *d* nog nu en dan bij verscheidene woorden, die nu alleen in den volledigen vorm gebruikt worden. Ik wijs slechts op een paar van de merkwaardigste, en alzoo vooreerst op *tilijk* voor *tidelijk*, *tijdelijk*, dat nu steeds ongesyncopeerd wordt gebruikt in de beteekenis van: niet voor vast, maar slechts voor een bepaalden tijd. Het mnl. *tilic* daarentegen beteekende *vroegtijdig*, of *bijtijds*, *vlug*, bv. *Walew.* 10842, 11027; *Lorr.* A I 1017, 1479; *Ferguut* 1377; *Torec.* 3310; *Nat. Bl.* III 2277; *Playerwater* 94, 100. Zoo gebruikt Hooft, *Gedichten* 102, ook *tiigh* voor *tijdig*, en elders, *Gedichten* 285, *tijng* voor *tijding*. De gesyncopeerde vorm *hee* voor *hede*, dien wij in de *Cluyte van Playerwater* vs. 140 aantreffen, herinnert aan den tijd, toen *heden* nog niet voor goed de paragogische *n* had aangenomen ¹⁾. Anna Bijns schrijft ook *heensdaeghs* voor *hedensdaags*, d. i. heden ten dage. Dat de slot-*t* van *riet* oorspr. *d* was, merkten wij reeds op ²⁾. Tot in het begin van de 17de eeuw vindt men dan ook nog in de verbogen naamvallen die *d* bewaard. Het adj. *rieten* moet dus van later tijd (uit de 17de eeuw, want Vondel, *Leeuwend.* Voorr. vs. 17 schrijft *riete*) dagteekenen, en wordt dan ook niet gevonden bij Kiliaen, die evenwel *riet* met *t* schrijft. Het moet oudtijds *rieden* geluid hebben, en komt met uitstooting der *d* als *ryen* voor in de *Inform. upt stuck der Verpond.* (uitg. R. Fruin) bl. 464. De verklaring van *rillen* uit *ridlen* ³⁾ wordt bevestigd door eenen bijvorm *ryderen*,

¹⁾ Zie daarover bladz. 186.

²⁾ Zie Bladz. 170.

³⁾ Zie Bladz. 224.

gesyncopeerd tot *ryeren*, dien Kiliaen opgeeft, en *ryelen* = rillen, *ryelingh* = rilling, niet alleen bij Plantijn te vinden, maar ook nog bij Huygens, *Daghwerck* vs. 2015 (*Korenbl.* I bl. 248) en *Korenbl.* II bl. 539, waar de *e* niet gesyncopeerd werd, zoodat assimilatie van *dl* tot *ll* niet kon plaats hebben, maar wèl de *d* kon worden uitgestooten.

Nog verdient ter loops opgemerkt te worden, dat verscheidene woorden in de schrijftaal de *d* tusschen twee klinkers wel behouden, maar die syncopeeren, wanneer het woord zelf of de woordstam het eerste lid eener samenstelling is. Men zegt wel *houden*, maar tevens *houvast*, wel *leiden*, maar tevens *leiband*, *leidraad* en *leisel* naast *leidsel*, wel *scheiden*, maar *scheikunde*, wel *rijden*, maar *rijtuig* en *rijpaard*, wel *snijden*, maar *snijboon* en *suijkamer*, wel *zijde*, maar *zijkamer*, *zijweg*, *zijpad*, en daarom minder consequent *zijdgeweer* voor *zijgeweer*, wel *lade*, maar *latafel*, wel *stede*, maar *steevast*, wel *weide*, maar *weiland*, enz.

Is het aantal woorden, waaruit de *d* werd weggelaten, niet gering, de voorbeelden van syncope der onduidelijke, maar uit volkomen klinker ontstane, *e* zijn legio. Vooreerst is die *e* gesyncopeerd bij eenige vervoegings- en verbuigings-uitgangen vóór *t*, *d* en *s*. Zoo ontbreekt in het tegenwoordig Nederlandsch de *e* altijd vóór de *t* van den derden persoon enkelvoud van het praes. indic., van den daaraan gelijken tweeden persoon meervoud en van den imperatief, ofschoon het mnl. die gewoonlijk nog bewaarde, en zij zelfs nog in het eerste kwart der 17de eeuw bij onze dichters, met name bij Vondel voorkomt ¹⁾. Die *e* was bij de sterke werkwoorden in den regel ontstaan uit de *a*, welke, achter den wortel gevoegd, een verbaal stam vormde, soms, bv. bij *heffen*, *scheppen*, *bidden*, enz., uit het verbaal suffix *ja*. Bij de zwakke werkwoorden ontstond de *e* hetzij somtijds uit datzelfde suffix *ja*, hetzij meestal uit dat suffix + den voorafgaanden stamklinker van het grondwoord, waaruit het zwakke werkwoord was afgeleid, en die *ä* (*o*), *â*, *î* (uit *ja*), *i* of *u* kon wezen. De *e* ontstond dus uit *a* (later verkort tot *i*), uit *ja*, *ija*, *îja* of *uja* (later verkort tot *ji*, *i*), uit *oja* en *âja* (later verkort tot *ô*) en uit *aja*, dat tot *ai* (of *ê*) overging. Zoo luidt *geeft*, *zoekt*, *trouwt*, *heeft* in 't mnl. nog meestal *gevet*, *zoeket*, *trouwet*, *hevet*, en in 't Oudfrank. *givit* (of *gevet*), *suokit*, *truot* (of *trûit*), *hevit*, in 't Oudsaksisch *gibhid*, *sôkid* (of *sôkead*), *trûôd*, *habhed* of *habhid* (ook *habhad*), in 't Got. *gibith*, *sôkeith*, [*salbôth*], *habaith*.

Dezelfde uit *i*, *ô* of *ê* voortgekomen toonlooze *e* viel ook in de drie klassen der zwakke werkwoorden weg vóór de *d* van het imperf. en part. perf., die, wanneer zij dan onmiddellijk op een

¹⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 49.

scherpen medeklinker volgde, tot *t* verscherpt werd. Deze syncope komt in 't mnl. reeds vaak voor, maar wordt zelfs in het Oudfrank. en Oudsaks. reeds aangetroffen. In het Oudfrank. wordt namelijk de *i* der eerste klasse uitgestooten, wanneer de wortel een langen klinker of tweeklank heeft en op *n*, *r*, *s*, *d*, *st* of *rs* uitgaat ¹⁾. Vandaar *gehórda* voor *gehórida* naast *genereda* of *generida*; maar *getruoda*; en part. *irruort* naast *irfullit* en *gescathot*. Zoo heeft ook het Oudsaks. *gihórda* naast *nerida* en *gitráoda*; maar in 't part. *gihórid*, *gihrórid*, *ginerid*, *gimakód*. In het Got. is de vocaal nog niet gesyncopeerd en vindt men *hausida*, *nasida*, *fullida*, *salbóda*, en part. als *hausiths*, *nasiths*, *fulliths*, *salbóths*. Vormen als *zetteden*, *groeteden*, enz., die men bij ons in 't begin dezer eeuw en ook vóór dien tijd niet zelden aantreft in de schrijftaal, maar die nu verouderd zijn, mogen niet als ongesyncopeerde overblijfsels uit eene vroegere taalperiode beschouwd worden, maar hebben, uit overdreven zucht naar duidelijkheid, de *e* weér ingevoegd.

Bij de verbuiging valt syncope der *e* vóór de *s* van den genitief sing. op te merken. Die *e* was het laatste overblijfsel van de *ǣ* (*o*), *ja* (of *i*), *i* of *u* der vocaalstammen, maar komt geheel ongeschonden zelfs in 't Got. niet meer voor; vgl. Got. *dagis*, *harjis*, *vaurdis*, *skipis*, *kunjis* — *balgis* — *sunaus*, *faihaus*, met het Os. *dages*, *metes*, (spijs), *folkes*, *skipes*, *kunnies* (of *kunneas*) — *sunies* (of *suneas*), *fehas*, en met het Oudfrank. *dagis*, *ruggis*, *folkis* (of *folkes*) *lovis*, *cunnis* — *frithis*. Het mnl. heeft die *e* nog dikwijls behouden, maar later viel die weg, zelfs — en dat reeds bij Maerlant — bij woorden, die op eenen sisklank eindigen, zoodat Vondel bv. schrijft *des vleysch*, *eens walvisch*, *onses huys*, *des heyligen Geest* ²⁾. In dat laatste geval nu gebruiken wij tegenwoordig liefst de omschrijving, terwijl wij de *e* behouden in die weinige woorden, die in deftige, ouderwetsche uitdrukkingen voorkomen, namelijk *de heer des huizes* (Got. *húsis*, Os. *húses*, Oudfrank. *húsis* en *húses*), *het teeken des kruises*, *de begeerlijkheden des vleesches* (Os. *fléskes*), *de macht des geestes* (Os. *gêstes*). Het eenige woord, dat de *e* vóór de *s* behield, omdat het het eenige mannelijke woord op *e* is, dat tot de sterke verbuiging behoort, is *vrede*. Als *u*-stam met korten wortelklinker heeft het de *e* weten te handhaven. Sporen van vroegere *e* zijn bewaard in den volkomen klinker van *des daags*, naast *dag* (mnl. *des daghes* of *'s daghes*, *Walew.* 2350, 2525; *Nat. Bl.* III 608, VII 459, 580; *Beatrijs* 925; ook *hedendaags*, mnl. *hedendages*, *Sp. Hist.* I¹, 15 vs. 54), van *slaags* in *slaags raken*, naast *slag*, van *weegs* in *zijns weegs gaan*, naast *weg*, van *scheeps*

¹⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 154.

²⁾ Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 55.

in samenstellingen als *scheepslading*, enz. naast *schip*. Vgl. ook nog het adv. *steeds* voor *stedes*, dat men o. a. nog vindt: Marnix *Byenc.* bl. 61, Vondel, *Palamedes* (Van Lennep II bl. 397), Staten-Bijbel, *Marc.* III vs. 9.

Ook de weinige mannelijke woorden, die in onze taal, evenals de Ags. en Oudsaksische *a-* en *ja-* stammen, in den nom. plur. op *s* uitgingen, hebben vóór die *s* in 't mnl. ten deele nog de uit de stamvocaal voortgekomen toonlooze *e* bewaard, die later gesyncopeerd werd. Zoo luidt *dienaars* of *dieners* nog in 't mnl. *dienres*, waarbij dan evenwel syncope der *e* vóór *r* valt op te merken.

Eene dergelijke syncope is in 't mnl. trouwens zeer gewoon, en zelfs onder een vasten regel te brengen. De sterk verbogen adjectieven moesten in den tweeden en derden naamval vrouwelijk enkelvoud en in den tweeden naamval meervoud op *ere* uitgaan. Gaan echter die adj. in den onverbogen vorm op eene, al of niet door eene toonlooze *e* gevolgde, *l*, *n* of *r* uit, dan wordt de *e* vóór de *r* van *ere* steeds gesyncopeerd, bv. *felre*, *cleinre*, *swaerre* voor *fellere*, *cleinere*, *swaerere*. Het Oudfrank. kent die syncope bij de adjectieven nog niet, wèl reeds bij de bezittelijke voornaamwoorden, die in genoemde naamvallen daar *minro*, *thinro*, *sinro* luiden. Verder strekt zich die syncope van *e* tusschen *l*, *n* en *r* en eene volgende *r* ook uit tot de comparatieven en tot de mannelijke persoonsnamen op *ere* ¹⁾. Ook wanneer in die gevallen andere letters dan *l*, *n*, *r* voorafgaan, heeft vóór *r* soms syncope der *e* plaats, maar niet bij alle schrijvers, en lang niet geregeld.

De *e* is geregeld gesyncopeerd vóór den afleidingsuitgang *de* (Got. *tha*, Ouds. *dha*), waardoor substantieven van adj. worden gevormd. 't Got. *diupitha*, *agvitha*, Os. *diuridha* (eer, heerlijkheid) moet oorspr. bij ons *diepede*, *engede*, *dierede*, geluid hebben. Aanvankelijk bleef, na het uitvallen der *e*, de *d* van *de* onveranderd, en bij voorafgaande zachte consonant, *g* en *d*, duurde dat nog lang. Zoo vindt men b. v. *engde* bij Kiliaen en bij Huygens, *Hofwijck* vs. 856, Vondel uitg. Van Lennep XII 27; *hooghd(e)* bij Kiliaen en bij Huygens, *Cost. Mal* vs 63, *Zedepr.*: *Een koning* vs 49, *Oogentroost* vs. 333 *Hofwijck* vs. 630, 853; *leegde* (= laagte) bij Kiliaen en Huygens, *Cost. Mal* vs. 117; *langhde* bij Huygens, *Oogentroost* vs. 160 en *lenghde* bij Kiliaen, Huygens, *Voorhout* vs. 140, *Cost. Mal* vs. 358, *Zedepr.*: *Een wijs hoveling* vs. 78, Vondel, *Bucolica* II vs. 44, uitg. Van Lennep V 42, 78, 376, Staten-Bijbel, *Matth.* VI 27, *Luc.* XII 25; *breedde* bij Kiliaen en Staten-Bijbel, *Judith* I 2; *wijdde* bij Kiliaen, Huygens, *Hofwijck* vs. 2516, Stat.-Bijbel, IV *Esdre* VII 5. Bij *vreugde* van **frauhi* is de *d* onveran-

¹⁾ Zie over deze syncope Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* VI bl. 148—157.

derd gebleven, en evenzoo bij *waarde*, als dat woord ten minste, evenals 't Got. *vairthida*, door het suffix *de* en niet door *e* van *waard* is afgeleid. Bij voorafgaande *v* bleef de *d* onveranderd in *liefde*; maar alle andere woorden hebben ook na *g*, *d* en *v* de *d* verscherpt tot *t*, evenals dat reeds vroeger gebeurd was bij voorafgaande scherpe consonant *t*, *k*, *ch*, *p* en *f* (ook die uit *v*) en voorafgaande vloeiende; althans Kiliaen geeft reeds op: *grootte*, *dikte*, *ziekte*, *genoeghte*, *diepte*, *scherpte*, *stijfte* — *stille*, *warmte*, *kromte*, *kleinte*, *dierte*, *begeerte*, *zwaarte*.

Zeer groot is het aantal woorden, waarbij de uit de eene of andere duidelijke vocaal ontstane toonlooze *e* gesyncopeerd is in de lettergreep voorafgaande aan of volgende op die, welke klemtoon heeft. Zoo verloor het voorvoegsel *ge* bij sommige woorden de *e* vóór een vloeienden medeklinker, met name vóór de *l*. In het Hd. gebeurde dat o. a. bij *glaube*, *gleich glied*, *glimpf*, *glück*, *grade*, *gnade*, *vergnügen*. In het mnl. vindt men zoo:

Gnade voor *genade*, *Beatrijs* 641.

Gnoeg voor *genoeg*, *Fergunt* 1210, 1279; *Lanc.* II 3585, 4529, III 11168, 12805, 14626, 15371, IV 303; *Rijmb.* 7304, *Lsp.*

II 17 vs. 11 var., 24 vs. 38 var; *Doctr.* 2972, 3780; *Leven van Jezus* cap. 46.

Gnoegen voor *genoegen*, *Doctr.* 2923.

Gnoechlecheit voor *genoeglicheit*, *Doctr.* 1059.

Gnoet voor *genoot*, *Cassamus* 933.

Gnoet voor *genoot* (van *genieten*), *Boec van den Houte* 215.

Greide voor *gereide* (zadel), *Lanc.* III 19379.

Grichten voor *gerichten*, *Heelu* 2636.

Grief voor *gerief*, *Lorr.* A I 2038.

In onze tegenwoordige taal hebben zoo enkele woorden de *e* van 't voorvoegsel *ge* voorgoed verloren.

Glimp, valsche schijn, oorspr. glans, en nog vroeger: betamelijkheid, eer, voor *gelimp*, dat men vindt *Mnlp.* I 2437, II 2317, IV 1148. *Ongelimp* beteekent schande, *Mnlp.* I 2819, II 3519. Ook het Mhd. heeft *gelimpf*, voegzaamheid, en *ungelimpf*, onvoegzaamheid, het Ags. *gelimp*, gebeurtenis, geluk, *ungelimp*, ongeluk. Het behoort tot den wortel van het sterke werkwoord *gelimpen*, dat in den *Theutonista* wordt opgegeven, en ook in 't Ags. als *limpan*, behooren, gebeuren, en in 't Ohd. als *limfan*, voegen, passen, voorkomt. Vandaar moet in onze taal ook een adj. *belompen*, voegzaam, zijn afgeleid, dat wel niet is aangewezen, maar welks bestaan verondersteld moet worden uit het door Kiliaen opgegeven en bij Cats vaak voorkomende *onbelompen*, dat de beteekenis heeft van ruw, onbehouwen, plomp ¹⁾.

¹⁾ Uitvoerig handelde ik over *glimp* in den *Taal- en Letterbode* II bl. 198 — 210.

Gluipen voor *geluipen*, op de loer liggen, belagen, van *ge* en *luipen*, *luipen*, dat men o. a. vindt bij W. van Hildegasberch bl. 87 vs. 27, 46 en bij Brederoo, *Moortje* bl. 40, *Kl. van de Koe* bl. 2. *Overluypen* leest men bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 312, en in plaats van *luypen* schreef Huygens ook *luypen* in de eerste uitgaaf zijner *Zedepr.*: *Een bedelaer* vs. 25. Kiliaen, die alleen den gesyncopeerden vorm *gluipen* en daarnaast *gloopen* kent, geeft ook het subst. *gluype*, *gloepe* op, in de beteekenis van *valstrik*, *knip*. Nauw verwant daarmee schijnt het woord *glop*, opening (oorspr. sluiphol?), dat door Hooft gebruikt wordt en tegenwoordig nog in de Noord-Hollandsche volkstaal voor eene „opening in eene rij huizen” gebezigd wordt ¹⁾.

Gluren, vroeger soms ook *gluyeren*, b. v. bij Kiliaen en J. de Brune *Bankket-Werk* (1660) II bl. 162, met de beteekenis lonken, met een schuin oog aanzien. *Gluren* voor *geluren* is door het voorvoegsel *ge* afgeleid van *luren*, dat onder den vorm *luypen* voorkomt in Huygens' *Zedepr.*: *Een bedelaer* vs. 25, en beantwoordt aan 't Oudnoorsch *lúra* (sluimeren), Mhd. *lúren*, Nhd. *lauern*.

Grif, adv. voor *gerif*, *gerive*, onbekrompen, ruim, van *rive*, dat in 't mnl. als adj. dikwijls in dezelfde beteekenis voorkomt ²⁾. Vandaar hebben wij ook het ww. (*gerijven* ook *gerieven* geschreven), d. i. in de ruimte brengen, onbekrompen behandelen, van dienst zijn; en het tegenovergestelde daarvan: *ontrijven*.

Grof, dat in 't Ohd. niet alleen *grob*, maar ook *gerob*, in 't Mhd. niet alleen *grop*, maar ook *gerop* luidt, schijnt eene *e* gesyncopeerd te hebben en gebracht te moeten worden tot een Germaanschen wortel *krubh* (krabben), die ook ons woord *roof* (op eene wond) opleverde.

Het ging met het voorvoegsel *be* soms evenals met *ge*: de *e* werd gesyncopeerd vóór de *l*, en wèl in de volgende woorden:

Blijven voor *belijven*, evenals in 't Nhd. *bleiben*, Mhd. *bliben* voor *beliben*, blijkens het Ohd. *biliban*, Ags. *belifan*, Os. *bilibhan*, Got. *bileiban*. Van denzelfden wortel *lif*, Indo-germ. *rip*, zijn afgeleid *lijf* (lichaam), *lijf* (mnl. voor leven, Eng. *life*), 't ww. *leven*, 't Got. *laiba*, Ohd. *leiba*, Mhd. *leibe*, Os. *lèba*, overblijfsel, en 't zwakke ww. Ohd. *leiban*, Mhd. *leiben*, overlaten.

Blok voor *belok*, welke ongesyncopeerde vorm in de beteekenis van omheining, door eene haag omsloten ruimte, voorkomt *Rose* 2843. Ook is de *beloke*, het oude hospitaal te Gent, bekend. Het woord *blok* beteekent eigenlijk *omsloten*, en kon vandaar, in de samenstelling *offerblok*, het woord worden, waarmee tegenwoordig nog

¹⁾ Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 111.

²⁾ Zie *Bladz.* 170.

in het Zuiden van ons land de offerkisten in de Katholieke kerken worden aangeduid. De samenstelling *blokhuis* (reeds voorkomende bij *Heelu* vs. 2855) beteekent: huis, dat den toegang tot iets afsluit; de eigenaam *Blokzijl*, afsluitings-sluis. Van *blok* als afsluiting maakten de Franschen hun *blocquer*, dat weêr door ons werd overgenomen. Het Nhd. *block* vertoont Nederduitschen vorm tegenover het ook reeds gesyncopeerde Mhd. *bloch*. In 't Ohd. vindt men naast *bloh* ook nog *biloh*. Zonder het voorvoegsel *be* luidt het woord in 't Ohd. *loh*, *loch*, Mhd. en Nhd. *loch* (bergplaats, hol en vandaar gat), Ags. *loc*, *loca* (slot, gevangenis), Eng. *lock*, Got. (*us*)-*luka* (opening). Het is af te leiden van den wortel van 't ww. *luiken* (sluiten), vanwaar ook ons *luik*, venstersluiting, en *ontluiken* (zich ontsluiten, opengaan). Vgl. Got. *ga-lúkan*, Os. *bi-lákan*, Ags. *bi-lúcan*, Ohd. *bi-láhhan*, Mhd. *lúchen*.

Blusschen voor *belusschen*, *belesschen*, waarvan het simplex *lesschen* vroeger dezelfde beteekenis had, maar nu alleen in overdrachtelijken zin voor het blusschen van den dorst gebruikt wordt; Os. *leskian*, Ohd. *leskén*, Mhd. *leschen*, Nhd. *löschen*.

Ook het voorvoegsel *ver* syncopeerde in een paar woorden de *e*, tenzij men zou willen meenen, dat voor die woorden een, aan 't Gotische *fra* beantwoordend, *vre* moet worden aangenomen. De woorden zijn:

Vreten voor *ver-eten* of *vre-eten*, Nhd. *fressen*, Got. *fra-itan*.

Vreeschen of *vreischen*, mnl. ww., dat vragen, vernemen naar, onderzoeken beteekent en niet verward moet worden met *vorschen*. Het staat voor *vereeschen*, *vereischen* (of *vre-eeschen*, *vre-eischen*), dat in 't mnl. ook niet zelden voorkomt, b.v. *Walew.* 9474; *Nat. Bl.* III 180, 384; *Rijmb.* 9585, 12228, 15920, 17529, 22897, 26939, 28159; *Lanc.* IV 1945; *Stoke* I 943; ook met voorvoegde *h* *verheeschen*, *Rijmb.* 4977, 21159, 24074; *Sp. Hist.* III⁷ 11 vs. 18; *Heiml.* 1861; *Lsp.* I 2 vs. 7; 39 vs. 175; III 3 vs. 827 var., *Walew.* 10886. Ook Hooft en Cats gebruiken *ver-eischen*, dat ook door Kiliaen wordt opgegeven. 't Is dus samengesteld uit *ver* of *vre* en *eischen*, Ohd. *eiscôn*, Nhd. *heischen*, Os. *êskôn*, Ags. *âscian*, Eng. *to ask*.

Ook in andere woorden is de *e* gesyncopeerd tusschen de vaste beginletter van een woord en de volgende vloeiende. Dat schijnt bv. het geval te zijn bij *knevel*, waarvan wij *kenevel* als grondvorm moeten aannemen met het oog op het Ags. *cenep*, Oudfriesch *kenep*, *kanep*, snorbaard, en het mnl. *canef*, in de samenstelling *canefbeen* (d. i. kakebeen), te vinden *Moriaen* 272.

Meermalen is in 't midden van een woord de *e* verdwenen, b.v. die, waarop het eerste lid eener samenstelling uitging. Als voorbeelden daarvan noem ik *herberg*, Ohd. *heriberga* en *hertog*, Ohd. *herizogo*, Ags. *heretoga*, Os. *heritogo*, beide samenstellingen van

heri, uit *hario* (leger), 't eerste met *berga* uit den wortel van 't ww. *bergen*, 't laatste met *togo* (aanvoerder, Lat. *dux*) uit den wortel van 't ww. *tieën*, *tiohan* (trekken, Lat. *ducere*). Hetzelfde gebeurde bij *ellende*, waarvan de uit *a* ontstane *e* der eerste lettergreep, evenals bij *herbery* en *hertog*, wijst op syncope eener uit *i* verzwakte *e*. De oudere vorm *elelende* wordt vollediger teruggevonden in 't Ohd. *elilenti*, Os. *elilendi* (vgl. Ags. *eleland*), oorspr. ballingschap, als samenstelling van *land* en *eli* uit *ali*, d. i. ander (Got. *aljis*, Lat. *alius*), en in 't mnl. als adv. onder den vorm *el* nog gewoon, en nog over in onzen compar. *ellers*. Met gelijke syncope hebben wij dat woord nog in den eigennaam *Elzas*, Ohd. *Elisázzo*, Mlt. *Alisatia*, die, als uit *eli* (ander) en een uit den wortel *zat* afgeleid subst. samengesteld, *andere woonplaats* beteekent.

De tot toonlooze *e* verzwakte klinker van (of liever vóór) den uitgang vinden wij zóó vaak gesyncopeerd, dat wij slechts enkele voorbeelden van verschillende soort in herinnering kunnen brengen: *Angst* uit *angest* (nog *Merlijn* 33283, 34741, 35095), Ohd. *angust*, Mhd. *angest*, afleiding van *angu* (Got. *aggvus*) naast *angi* (Ohd. *angi*), ons *eng*.

Dienst uit *dienest*, Ohd. *dionost*, Mhd. *dienest*, Os. *thionost*.

Ernst uit *ernest*, Ohd. *ernust*, Mhd. *ernest*, Ags. *eornost* (strijdlust, begeerte, ijver).

Hengst uit *hengest*, oorspr. *equus castratus*: Ohd. *hengist*, Mhd. *hengest*, Ags. *hengest*, Oudfrank. *hengist* en *hangist*.

Herfst uit *hervest*, dat oorspr. niet oogsttijd, maar *oogst* beteekent, zooals nog het Eng. *harvest*, Ags. *hārfest*. Vgl. Ohd. *herbist*, Mhd. *herbest*. Etym. verwant zijn het Lat. *carpere* (plukken) en 't Gr. *καρπός* (vrucht).

Vorst (*princeps*) uit *voreste*, Ohd. *furisto*, Mhd. *vürste*, Nhd. *fürst*, eigenlijk substantievische zwakke vorm van den superl. Ohd. *furist*, Ags. *fyrst*, Eng. *first*, in onze taal *voorste*.

Ekster, mnl. ook *aexster* (zelfs *aester*) bij Hildegaersberch, bl. 33 vs. 25, 39, met vóór *s* tot *k* verscherpte *g* (evenals bij *fluks*, *reeks*, *heks*, *speeksel*) uit **egister*, blijkens 't Ags. *agu*, Ohd. *agaza*, en het Nederd. *agester*.

Geinster uit *genister*, *genster*, welke vormen door Kiliaen worden opgegeven in de beteekenis van *vonk*, en, met een derden bijvorm *ginster*, in 't mnl. en ook bij de dichters der 17de eeuw voorkomen. De oudere vorm is **ganister*, uit eenen grondvorm **ganistra*; vgl. Ohd. *ganastra*, *ganistra*, Mhd. *ganeister*, *genster*. Bijvormen stieten den op *g* volgenden klinker, d. i. den wortelklinker, uit, andere voegden eene *l* na de *g* in, vanwaar *glinster* met het ww. *glinsteren* ¹⁾.

¹⁾ Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* op *geinster*.

- Mensch* uit *mennisk*, adjectievische afleiding metumlaut van *man*;
 Ohd. *mannisco*, *mennisco*, Os. *mannisk*, *mennisk*, Ags. *mennisc*.
- Hemd* uit *hemed*, vanwaar ook in 't mnl. *heemd*, b.v. *Mnlp.* IV 596 var.; Ohd. *hemidi*, Mhd. *hemedē*, *hemde*, Oudfriesch *hemethe*.
 't Komt van den wortel *ham*, die ook 't Got. *gahamón* (bedekken) opleverde, en verder *hemel* en *haam* in *lichaam*.
- Vreemd* uit *vremed* (Got. *framaths*, Ohd. *framadi*), *fremidi*, Mhd. *vremede*, *vremde*, Os. *fremidhi*, Oudfriesch *framid*, Oudfrank. *fremithi*. 't Woord is eene afleiding van het adv., dat in 't Got. *framis*, Ohd. en Os. *fram*, Ags. en Eng. *from* luidt, en *van uit*, *van hier weg* beteekent ¹⁾.
- Beeld* uit *beledē*, Ags. *biledhe*, Os. *bilidhi*, Oudfrank. *bilithe*, Ohd. *piladi*, eig. snijwerk.
- Held* uit *heled* (bv. *Reinaert* I 615, 1072, 3221), waarom in 't mnl. ook *heeld* voorkomt, bv. *Rijmb.* 8079; *Sp. Hist.* I^s, 9 vs. 14; *Stoke* VII 44. Vgl. Ohd. *helid*, Ags. *hüledh*, Os. *helidh*.
- Maand* uit *maned*, *manoed*, Got. *mēnoths*, Ohd. *mānôd*, Mhd. *mānôt* (Nhd. met klankwijziging *monat*, evenals Ags. *mōnadh*), rechtstreeksche afleiding van *mānā* (grondvorm van ons *maan*) of misschien met uitgestooten nasaal part. perf. act. van een daarvan afgeleid ww. **mānan*, van *maan* voorzien ²⁾.
- Hoofd* uit *hoved*, dat in 't mnl. nog zeer gewoon is, Got. *haubiths*, Ohd. *haubit*, Mhd. *houbet*, Ags. *heðfod*, Os. *hóbbid*.
- Deugd* uit *deuged* (mnl. bijna altijd *doget*), Ohd. *tuged* (naast *tugund*, Nhd. *tugend*), Ags. *dugudh*, *dugodh*. 't Is eene afleiding van den wortel van 't ww. *deugen*, mnl. *dogen* (pr. *dooch*, plur. *dogen*, imperf. *dochte*, Got. *daug*, *dugum*, *dauhta*).
- Maagd* uit *maged*, dat in 't mnl. nog de gewone vorm is en ook later nog voorkomt (zie bv. Huygens, *Korenbl.* I bl. 452), Got. *magaths*, Ohd. *magad*, Mhd. *maget*, Os. *magadh* (Ags. *māgdh*). 't Behoort tot de familie van 't ww. *mogen*.
- Wet* uit *weted*, *wited*, *witoed*, Got. *vitóth*, Oudfrank. *witat*, Ohd. *wizzod*, *wizzud*. 't Behoort tot de familie van 't ww. *weten* en schijnt te beteekenen: *dat wat men weet*.
- Naakt* uit *naked*, Got. *naqaths*, Ags. *naced*, Oudfriesch *naket*.
- Hecht*, snoek, uit *heked*, Ohd. *hachit* *hechit*, Mhd. *hechet*, *hecht*. Vgl. Ags. *hacod*.
- Hert* uit *heret*, Ohd. *hiruz*, *hirz*, Mhd. *hirz*, Ags. *heorot*, *heort*, Oudfrank. *hirot*, voor **herwo-t*, gehoornd, vgl. Lat. *cervu-s*, Gr. *κεράς*, gehoornd, van *κέρα*, hoorn.
- Kreeft* uit *krevet*, dat men in 't mnl. vindt, Ohd. *chrepazo*, *crebiz*, Mhd. *krebeze*, *krebez*. De gesyncopeerde *e* was oorspr. *i* en heeft

¹⁾ Vgl. Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VIII 121—125.

²⁾ Zie Dr. Kern en Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* I bl. 137, 143.

als zoodanig een spoor achtergelaten in de *e* der eerste lettergreep, die door umlaut ontstond uit eene *a*, zooals wij er eene vinden in *krabbe* (d. i. *krabhja*), Oudnoorsch *krabbi*, Ags. *crabba*, Eng. *crab*.

Ooft uit *ovet*, dat nog door Kiliaen wordt opgegeven, Ohd. *obaz*, Mhd. *obez*, Nhd. (met paragogische *t*) *obst*, Ags. *ofet*, Oudfrank. *ovit*.

Delgen, *verdelgen* uit *verdeligen* ¹⁾, Oudfrank. *fardiligon*, met *ig* uit *ij*, die zich uit de *j* van het suffix *ja-n* ontwikkelde; vgl. Mhd. *vertilien* naast het Ohd. *fartilôn* met ander suffix.

Tergen uit *terigen* voor *terijen*, evenals *delgen* uit *delijen*. Van den wortel *tar* (Indo-Germ. *dar*, vgl. Gr. *δέρεω*) kwam met ander suffix Got. *tairan* (scheuren), Ags. *teran*, Ohd. *zeran*, Mhd. *zern*, ons (*ver*)-*teren*. 't Os. heeft met suffix *ja-n* 't woord *far-terian*, vernielen.

Zeer sterk is de syncope van de lange *i* bij woorden als *elf* uit *eenlif* en *twaalf* uit *twalif* ²⁾. Ook de uitgang *lik* stiet die lange *i* uit bij:

Welk voor *welik*, samengesteld uit *we*, den mannelijken vorm van het vragend voornw., nu door *wie* vervangen, en *lik*, een adj. van 't subst. *lik* (gedaante) afgeleid en te vertalen met *de gedaante hebbend*, *-danig* in *hoedanig*, of *-gedaen* in 't mnl. *hoegedaen*. Den ongesyncopeerden vorm vindt men in 't Got. *hwileiks*, Oudnoorsch *hwelkr*, *hwilkr*, Ohd. *hwelth*, *welth*, Os. *hwilik*, Oudfriesch *hwelik*. Syncope vertoont reeds het Ags. *hwylc*.

Zulk voor *zolik*, samengesteld uit *zo* (vgl. *zoo*, Got. *sva*) en hetzelfde *lik* als bij *welk*, zoodat het met *zoodanig*, mnl. *sogedaen* te vertalen is. Den vollen vorm *solije* vindt men nog in 't mnl. naast *sogelije*, en evenzoo in 't Got. *svaleiks*, Ohd. *sulih*, *solih*, Mhd. *solih*, *solch*, Os. *sulik*, Oudfriesch *selik* (vgl. het mnl. *selc*). Ook hier heeft het Ags. *svilc* syncope.

Elk, soms verklaard uit *iewelik* of *iegewelik* (Ohd. *eogewelik*, Ags. *aeghwylc*), soms ook uit *eenlik* (Ohd. *einlik*) ³⁾, schijnt met meer grond opgevat te mogen worden als verkorting van *eelik*, bijvorm van *iegelijk*, en samenstelling van *lik* met *ee* (ergens, ooit), dat naast *ie* bestond ⁴⁾, zoodat wij in dialect, bv. dat van Oos-

¹⁾ Een getijboek uit de 13de eeuw heeft den vorm *deligen*. Zie *Taal- en Letterbode* IV bl. 215.

²⁾ Zie Bladz. 226. Over Grimm's gissing, dat *zelf*, Got. *silba*, Ohd., Mhd. *selp*, Nhd. *selb*, Ags. *self*, *sylf*, Eng. *self*, Os. *self*, zou staan voor *sva-liba* en dus ongeveer: *eigen persoon* zou beteekenen, zie men W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878. p. 496 vlg.

³⁾ ik deed dat zelf, doch te onrechte, bl. 226.

⁴⁾ Zie Bladz. 335.

telijk Noord-Brabant ¹⁾, ook *ielek*, *ielk* vinden. *Elkander* werd vroeger in twee woorden geschreven, *elk* en *ander*, evenals *mal-kander*, dat dezelfde syncope als *elk* vertoont, daar het voor *manlijcander* staat ²⁾.

Groot is ook het aantal uit vreemde talen overgenomen woorden, die bij ons door syncope verminkt werden, vooral tusschen de eerste vaste en de tweede vloeiende consonant:

Floers, naar 't mij voorkomt uit *velours*, d. i. met ingelaschte *r* het Lat. *villosus*, harig.

Fluweel voor *velueel*, bijvorm van het door Roquefort opgegeven Oudfransch *velluan*, van *velu*, harig.

Klant voor *kalant* met *t* voor *d*, blijktens *klandizie*, Fransch *chaland*. Kiliaen heeft *kallant*, *kallanterije*, en *kallandijse*.

Kleur, bij Kiliaen nog alleen *koleur*, Fransch *couleur*, Lat. *color*.

Pley, katrol, in 't bijzonder boven eenen put, om den puttemmer neêr te laten, vervolgens ook als folterwerktuig, om de slachtoffers der pijniging met gewichten aan de voeten op te hijschen, en zoo uit te rekken. In gesyncopeerden vorm vindt men het in Brederoo's *Moortje* bl. 45, in de berijming van Hooft's *Schijnheilig* bl. 1 en in Hooft's *Warenar* (uitg. De Vries) bl. 56. De ongesyncopeerde vorm *poley* komt voor *Reinaert* II vs. 6434, P. Godewijck, *Wittebroodskinderen* bl. 58 en bij Kiliaen, die ook *paley* opgeeft. 't Is het Fransche *poulie*, Eng. *pulley*.

Plet voor *palet* komt bij Hooft een paar maal voor.

Sla voor en naast het nog gebruikelijke en ook door Kiliaen opgegeven *salade*, afleiding van 't Lat. *sal* (zout), door het Fransch heen aan het Spaansch ontleend, waar het *salado* luidt, terwijl het Ital. *salato* heeft. De afleiding van het woord bewijst dus, dat *zout* evengoed als olie en azijn in de als *salade* klaar gemaakte groente eene hoofdrol behoort te spelen en dat *haring-sla* haren naam dus terecht draagt.

Sloep, evenals 't Eng. *sloop* (naast *shallop*), Deensch *sluppe*, Zweedsch *slup*, uit *saloep*, *sjaloep*, *chaloup* (zooals men 't bij Brandt, *Leven van de Ruyter* 561 vindt). Vgl. 't Hd. *schaluppe*, Fransch *chaloupe*, Spaansch en Portug. *chalupa*. 't Schijnt oorspr. buiten het Indo-Germ. te huis te behooren.

Brat, dat herhaaldelijk bij schrijvers uit de 17de eeuw, b. v. bij Asselijn voorkomt ³⁾, luidt in den vollen vorm *borat* (bij Kiliaen), Oudfransch *bouras*, Ital. *buratto*, Sp. *burato*, en is oorspr. de naam van eene grove wollen stof, later ook voor fijnere stof.

Bril voor *beril*, Mhd. *berille* (*barille*), oorspr. een edelgesteente,

¹⁾ Volgens H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 165, 207.

²⁾ Zie Bladz. 226.

³⁾ Plaatsen vindt men in Oudemans' *Mnl. en Onl. Wdb.* I bl. 808.

- later voor geslepen oogglas, in de 17de eeuw in 't bijzonder voor verrekijker in gebruik. 't Is overgenomen uit het Grieksch, waar het βήρυλλος luidt ¹⁾).
- Fret*, waarnaast Kiliaen ook *foret*, *furet* opgeeft, Fransch *furet*, Ital. *furetto*, Mlt. *furetum*, *furetus*, van 't Lat. *furo*.
- Kraak*, waarnaast Kiliaen ook nog *karraccke* vermeldt voor eene soort van groot vaartuig, luidt in 't Fransch *carraque* (Eng. *caricke*) en is daar een rond oorlogschip van 150 à 200 ton. Het porcelein, dat met Spaansche kraken werd aangevoerd heette daarnaar *kraakwerk* of *kraakporcelein*.
- Kraal*, reeds door Kiliaen naast *korael* opgegeven, en nu als voorwerpsnaam gebruikt, terwijl *koraal* stofnaam is. 't Is het Fransche *coral*, Lat. *coralium*, Grieksch *κράλλιον*.
- Krant* voor *courant*, verkort uit *nouvelle courante*, d. i. loopend nieuws of loopmare.
- Kreng*, naast *cronghe* of *croonghe* in 't mnl., bv. *Nat. Bl.* II 3926, III 455, 676, 1032, 1382; *Sp. Hist.* I^s, 12 vs. 32; 48 vs. 11. Kiliaen geeft *krenghe* als Hollandsch op naast *karonie*. 't Is het Fransche *carogne*, afleiding van 't Lat. *caro*, vleesch. Ofschoon ik deze verklaring, die sinds Kiliaen van het woord is gegeven, voorloopig blijf handhaven, acht ik het niet onmogelijk, dat een Germaansch woord mede invloed op den vorm kan geoefend hebben. Het Ags. toch bezit een ww. *cringan*, sterven.
- Krent* uit *krint* voor *corint*, d. i. Corinthische druif, Fransch *raisin de Corinthe*. Vgl. Eng. *currant*.
- Kroon*, Ohd. nog *corona*. gelijk aan het Lat. woord, dat wij overnamen en door syncope verminkten, maar Mhd. reeds *krône*, evenals in 't mnl., en 't Eng. *crown*. Hetzelfde woord is *kruin*, oorspr. haarkrans.
- Kroot*, bij Kiliaen nog *karote*, Fransch *carotte*, Lat. *carota*.
- Prei*, groente, voor het bij Kiliaen opgegeven *porreye*, waarnaast in den Bijbel van 1477, *Num.* XI vs. 5 ook *parreyde* voorkomt. 't Is het Fransche *porrée*, *poirée*, afleiding van 't Lat. *porrum*, *porrus* (prei, look).
- Prevelen* voor *perevelen*, daar het verbastering is van het Grieksch-Latijnsche *parabolare*, op te vatten in de latere beteekenis van: woorden maken, spreken; in 't Fransch verkort tot *parler*, afgeleid van *parabola* (Gr. *παραβολή*, vergelijking, gelijkenis, in 't mnl. door *bispel* vertaald), in 't Fransch in vorm tot *parole*, in beteekenis tot *woord* ingekrompen.
- Pruik* voor *perruycke*, zooals Kiliaen het opgeeft in den zin van

¹⁾ In hoeverre het Gr. βήρυλλος aan het Skr. of Prakrit ontleend kan zijn, zie men in het boeiend werk van F. Max Müller, *India, what can it teach us?* London 1883 p. 266 vlg.

- valsch haar*, ofschoon het bij Vondel en Hooft in denzelfden vorm (met den bijvorm *paruik* bij verschillende schrijvers der 17de eeuw) gewoonlijk *natuurlijk haar* beteekent, en Hooft daarom van eene *loose perruick* spreekt, als hij het voorwerp bedoelt, dat wij nu met den naam *pruik* bestempelen. 't Woord werd bij ons uit het Romaansch overgenomen: Fransch *perruque*, Ital. *perruca*. Ménage noemt het woord in 't Fransch niet ouder dan de 15de eeuw, doch valsch haar was bij vrouwen reeds vroeger, bv. in den roman van de *Rose* vs. 12221 vlgg. bekend ¹⁾.
Tras voor *terras*, in 't Ital. *terrazzo*, tufsteen, van *terra*, aarde. Bij onze dichters der 17de eeuw komt meermalen de door Kiliaen naast *terras* opgegeven vorm *tiras* of *tieras* voor, bv. in Vondel's *Vredezing* en bij Antonides, *Ystroom* bl. 9.
 Andere basterdwoorden zijn in het midden of aan het einde gesyncopeerd. Voorbeelden daarvan zijn:
Abt voor *abbet*, dat in 't mnl. nog vaak voorkomt, uit het Mlt. *abbas* (genit. *abbatis*), dat zelf aan het Syrisch is ontleend, waar het *abbó*, d. i. vader, luidt. Zoo is ook *abdij* gesyncopeerd uit *abedie* (Mlt. *abbatia*), dat men o. a. vindt *Lanc.* II 2941, 8190, 11373.
Albast voor *alabast*, dat *alabaster* naast zich heeft. 't Is het Gr. *ἀλάβαστρος* of *ἀλάβαστρος*, een woord, dat misschien van Egyptischen oorsprong is, en ontleend aan de stad Alabastrum in Thebaïs.
Elpenbeen, vroeger ook *elpsbeen*, b.v. *Walew.* 57, Ags. *ylpesbán*, verkort uit *elephantsbeen*, in gebruik naast *ivoor*, dat door het Fransch heen aan 't Lat. *ebur* ontleend is.
Kalkoen, reeds bij Kiliaen voor *kalikoen*, naast *Kalekutsche haan*, zoo genoemd naar de stad *Calicut* in Engelsch Indië, waarnaar ook de katoenen stof heet, die wij *calico* noemen ²⁾.
Kamille, reeds bij Kiliaen, met syncope van den klinker tusschen twee *m*'s, die alzoo samenvielen, uit *camamilla*, zooals het woord in het Ital. luidt. 't Is eene verbastering van 't Gr. *χαμαίμηλον* (letterlijk: aardappel).
Kelk, drinkbeker, voor *kelek*, Ohd. *chelih*, Os. *kelik*, Ags. *calic*, *calc*. 't Is het Lat. *calix* (genit. *calicis*), Gr. *κύλιξ*. Een geheel ander woord is *kelk* in *bloemkelk*, namelijk het Lat. *calyx*, uit het Grieksch overgenomen, waar het *κάλυξ* luidt en tot de familie van *καλύπτειν* (bedekken) behoort.
Kerk, nog ongesyncopeerd in 't Ohd. *chirihha*, 't Ags. *cyrice*, maar reeds, evenals bij ons, in 't Hd. *kirche*, Eng. *church*. 't Is het

¹⁾ Over de pruiken zie men Dr. G. D. J. Schotel, *Bijdr. tot de Gesch. der kerk- en wereldlijke kleding*, 's Grav. 1856 bl. 58—109.

²⁾ Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 27, 46.

- Grieksche substantievisch gebruikte adj. κυριακόν of κυριακή (sc. *cíkiá*), van κύριος (heer) afgeleid, en beteekent alzoo *huis des Heeren*, evenals *dom*, verkorting van 't Lat. *domus dominica*.
- Kervel** voor *kerevel*, maar reeds gesyncopeerd in 't Ohd. *kervola*, *kervela*, Mhd. *kervele*, Nhd. *kerbel*, Ags. *cerfille*, Eng. *chervil*. 't Is het Lat. *caerrefolium*, dat uit het Grieksch was overgenomen, waar het χαρέφυλλον luidt.
- Metten**, eerste getijde van den dag, waarop de vroegmis gelezen werd: (*hora*) *matutina*. Door syncope der *u* vielen de beide *t*'s samen en ontstond het Fransche *matin*, en, doorumlaut, in 't Nederl. een vorm, die gelijk zal geweest zijn aan 't Ohd. *mettina*, welke vervolgens tot *metten* verliep. Nu is het woord zoo goed als in onbruik, behalve in de uitdrukkingen: „iemand de metten lezen”, en „korte metten maken”, het laatste eene herinnering aan den tijd, waarin de slaperige kloosterlingen het met de vroegmis zoo nauw niet namen.
- Munt**, nog ongesyncopeerd in 't Ohd. *munizza*, Ags. *mynet*, en daarnaast *munten*, Ohd. *munizôn*, Ags. *mynetan*, Os. *munitôn*. 't Is het Lat. *moneta*.
- Oogst** voor *oogest*, dat men o. a. vindt *Velthen* V 52 vs. 1 ('t ww. *ougesten* vindt men nog ongesyncopeerd *Sp. Hist.* III⁶, 16 vs. 110), Mhd. *ougest*, Ohd. *augusto*, niet anders dan met verplaatsten klemtoon het Lat. *augustus*, en dus aanvankelijk, en ook in 't mnl. nog nu en dan, de naam van de naar keizer *Augustus* genoemde maand Sextilis, maar vervolgens gebruikt voor de opbrengst van de Augustusmaand, en als zoodanig in de plaats gekomen van het Oud-Germaansche woord *herfst*, dat nu de naam werd voor het geheele jaargetijde van den oogst.
- Palfrenier**, misschien onder den invloed van *frena* (teugels) verbasterd uit *palfredier* voor *palefredier* paardenknecht, van 't Fransch *palefroi(t)*, klein paard, telganger, dat ook in 't mnl. soms *palefroet* luidt, b.v. *Walew.* 9401; *Lo. r.* A I 145. Het Mlt. *palaveredus*, waaruit *palefroi* ontstond, is verbastering van het Mlt. *paraveredus*, wisselpaard bij de poststations; en datzelfde woord werd door ons, na herhaalde syncope, tot *paard*, in 't Hd. tot *pferd* verkort.
- Venkel** voor *venekel*, dat nog voorkomt *Nat. Bl.* III 1519, X 228, 275, is het Lat. *feniculum*, eig. verkleinwoord van *fenum*, hooi.
- Venster**, met versprongen klemtoon, 't Lat. *fenestra*. Vandaar in 't mnl. ook *veenster* en *veinster*.
- Voogd** voor *voget*, zooals de vorm in 't Mhd. is, evenals in 't mnl., b.v. *Franc.* 4827; *Stoke* IV 80, 121, 143. 't Is het Lat. (*ad*)*vocatus*, de ter bescherming of verdediging geroepene.
- Zeent**, mnl. woord voor kerkvergadering, *Reinaert* I 2718, *Lsp.* II *Noord en Zuid*, 6e Jaargang,

48 vs. 65, 147, 490, 1032, 1166, 1172. In het Ohd. luidt het nog *senod*, waarin het Gr. *synode* te herkennen is.

Het aantal woorden, waarbij syncope heeft plaats gehad, zou nog met eene breede rij te vermeerderen zijn, doch men neme het met deze bloemlezing voor lief.

(Wordt vervolgd.)

Vragen beantwoord.

Vraag.

Is de afleiding bekend van:

Oolijk — *bezig* — *billijk* — *dagbroer* — *hartstikken* — *gemeenebest* — *ledig* — *lichtmis* — *preutsch* — *opdirken* — *tirelantijntje* — *weinig*.

Antwoord.

OOLIK is samengetrokken uit *odelijk*; *ode* komt in het Middelnederlandsch meermalen voor in de beteekenis: „gemakkelijk, zonder moeite.” Zoo bij Melis Stoke (IVe boek, vers 1490—1492):

Gheraert van Velsen trac mettien
Sijn zweert, ende swoer bi Gode:
Ghi moghet dat ghemaken *ode* . . .

Ook in verwante talen komt dit *ode* voor; in het Angelsaksisch luidt het *ÿthe* of *eathe*, Oudsaksisch *ôdhi*, Oudhoogduitsch *ôdi* enz. Men verwarre dit woord niet met het Oudhoogduitsche *ôdi* (Goth. *auths*) dat „onbebouwd, ledig, woest” beteekent.

Odelijk beteekent dus „gemakkelijk, zonder moeite.” Vandaar „onbeduidend, nietig, slecht;” later verstond men er ook „leelijk” en eindelijk „ziekelijk” onder. Vergel. Beets, *Camera Obscura* (5e druk, blz. 265):

„Hoe gaat het met Barte?” vroeg hij haar.
„*Olik*, doctor, *olik*,” zei de deerne”

Uit de beteekenis „slecht, leelijk” is die van „listig, doortrap” af te leiden. Tegenwoordig wordt *oolijk* meer in gunstige beteekenis gebruikt, daar men het woord dikwijls liefkoozend op kinderen toepaste: „oolijke schelm, oolijke guit” enz.; het is dan nu ook een synoniem van „guitig, snaaksch” enz. geworden.

BEZIG, Eng. *busy*, Angelsaksisch *bysi* (*bisi*) en *bysig* (*bisig*). Het woord staat natuurlijk in verband met Angels. *bisgian* „bezighouden,” *bisgu* (*bisegu*, *bysegu*) „bezigheid” en *bisgu* „werk”. De verdere afleiding is mij onbekend.

BILLIJK, Oudhoogduitsch *billich* „passend, betamelijk,” verwant met het eerste lid van het Angelsaksische *bilewit* „eenvoudig, onschuldig.” Afleiding is niet bekend. Men heeft gedacht aan het Keltische *bil* „goed,” maar zonder genoegzamen grond.

DAGBROER. Zie de verklaring van den schrijver der *Camera Obscura* in dit no. van Noord en Zuid. De afleiding van het woord kan dan weinig moeilijkheden meer opleveren: een *dagbroer* stelt een persoon voor, die „(goeden) dag, broer” zegt.

HARTSTIKKEN of *hartstikke* is eene verbastering van *hartsteek*. „Hartstikke dood” wil dus zeggen „zoo dood, alsof een steek door 't hart gegaan ware.” De uitdrukking „hartstikke doof”, die men nu en dan te hooren krijgt, is onzinnig.

GEMEENEBEST. De samenstellende deelen van dit woord zijn gemeen („algemeen”) en best (in de beteekenis van „welzijn;” vergel.: „het is voor uw eigen *best*”). „Gemeenebest beteekent dus „algemeen welzijn”; het woord is waarschijnlijk gevormd naar analogie van het Latijnsche *respublica* (republiek), d. i. „algemeene zaak.”

LEDIG. Met zekerheid is de etymologie van dit woord niet op te geven. Het is verwant met het Oudnoordsche *lithugr* dat „vrij, ongestoord” beteekent. In de Brabantsche Yeesten (I, 708) lezen wij:

Ende alsoe saen (= *spoedig*) daerna so salmen die ghevangenne, die sijn ghevaen op die van Mechghelne, van shertoghen weeghen, sonder beiden (= *talmen*) commerloes ute doen, los ende LEEDECH (= *vrij*).

Uit de beteekenis *vrij* vloeide die van „niets doende” voort; vervolgens die van „ijdel” (b. v. in *ledige woorden* voor *ijdele woorden*) en eindelijk die van „leeg” in den tegenwoordigen zin. Of *ledig* in verband staat met het Latijnsche *liber* (vrij), dat dan uit een ouder *lithero* ontstaan zou moeten zijn, is onzeker.

LICHTMIS. De afleiding van lichtmis (den feestdag op den 2en Februari; Maria-dag; Vrouwendag) ligt voor de hand: naar het groot aantal waslichten, ter eere der Heilige Maagd ontstoken, heet de mis, welke op dien dag wordt gevierd, *lichtmis*. — Waarom men een losbol „lichtmis” noemt, kan ik niet met zekerheid mededeelen. Ik geloof *niet*, dat men met *lichtmis* in die beteekenis oorspronkelijk een vroolijken lichtmisvierder heeft bedoeld, maar

eerder, dat men door woorden als „lichthart,” „lichthoofd,” „lichtekooi,” „lichtomdeine,” „lichtvink,” „lichtschuit,” „lichteschooi,” „lichthaar” (alles synoniemen van losbol) er toe is verleid, ook *lichtmis* in die beteekenis te gaan gebruiken. Het woord *mis* stond bovendien bij de Protestanten in een kwaden reuk.

PREUTSCH. Gewoonlijk beschouwt men dit woord als te zijn overgenomen uit het Oudfransch (*preus, pruz* = moedig) door Nederlandsche schrijvers uit de 13e eeuw. In de beteekenis van „moedig, fier” komt *preutsch* in vroegere eeuwen meermalen voor. Zoo bij Vondel.

Vertraecht voor onse komst de stoute Philistinen,
Quetst hunnen *preutschen* moet, o Heer, blijft onsen borgh
En onsen schilt.

Wij willen hier echter even opmerken, dat het woord *preutsch* ook eene afleiding op *-sch* kan zijn van een woord, dat overeenstemt met het Engelsche „pride” en het Angelsaksische „prút” of „prýt” (= hoogmoed, trotschheid, fierheid). *Preutsch* zou dan ook „hoogmoedig, trotsch, fier” wezen.

Tegenwoordig heeft „preutsch” de beteekenis van „gemaakt trotsch” (vooral op het punt van kuisheid) „gemaakt deftig” aangenomen.

OPDIRKEN. De etymologie van dit woord is mij onbekend. *Mis-schien* staat *opdirken* in verband met den eigennaam Dirk (niet zelden komen voornamen als soortnamen voor: een Jan, een Bram, een heele Piet enz.). *Misschien* ook bestaat er verwantschap met het Zweedsche „dyrka upp”, dat „opdrijven” (van prijzen) beteekent.

TIERELANTIJTJE. Een tierelantijntje is een leeuwerik. Het klanknabootsende (onomatopoiëtische) Fransche woord *tirelirer* (ons *tirelieren*) beteekent „zingen als leeuwerik.” Ongetwijfeld staat *tierelantijntje* met *tireliver* in verband; het is waarschijnlijk eene verbastering van het Fransche tegenwoordig deelwoord (*tirelirant*) met den verkleiningsuitgang *-in*. — Van het Fransche *tiretaine*, zekere grove stof, schijnt het Nederl. *tieren—tayan* af te stammen. dat b. v. bij Biestkens, in de klucht van Claes Cloet voorkomt:

„Gort segen ons en de moeder gorts veur sucken hope *tieren—tayan*
Als dat volck an heur klieren *nayen* van boven tot beneen.”

Tieren—tayan beteekent hier „prullen tot opschik” Naast dat woord „tiere-tayan” of „tiereteyn” kwam zeker ook in dezelfde beteekenis het verkleinwoord „tieretijntje” in gebruik; dit laatste schijnt weder verward te zijn geworden met „tierelantijntje,” want tegenwoordig worden kleinigheden ter versiering van kleederen, teekeningen, gebouwen enz. nog wel tierelantijntjes genoemd.

WEINIG, Middelhoogduitsch *wênic* of *wênic*, Oudhoogduitsch *wênag*, Gotisch *vâinags*, beteekent oorspronkelijk „beklagenswaardig,” „ongelukkig” en staat etymologisch met het werkwoord *weenen* in verband. In het Middelnederlandsch komt een zelfst. naamw. *weyne* voor, dat *smart* beteekent (zie Oudemans' Woordenboek). De beteekenis „beklagenswaardig” werd langzamerhand gewijzigd in die van „hulpbehoevend, nietig, zwak, klein.” Zoo lezen wij in het Nibelungenlied (uitg. v. K. Bartsch, 1924, 3):

„Ich was ein *wênic* kindel” = Ik was een *klein* kind.

De beteekenis „klein” kon nu gemakkelijk overgaan in die van „gering.” Langzamerhand begon men *weinig*, dat aanvankelijk uitsluitend een bijvoeglijk naamwoord is geweest, ook als bijwoord te gebruiken.

G. LZG.

Vraag.

In de levensschets van Mr. P. Boddaert p. 1. vindt men: „Wij zullen springen als een koorddanser uit den troep van Magito (Maziton).”

Wie was die Maziton?

C. V. D.

Antwoord.

Van Maziton is mij weinig meer bekend dan men uit de aangehaalde regels opmaken kan: hij was de directeur van een beroemden koorddansers- en goochelaarstroep en leefde in de vorige eeuw. In Bilderdijk's bekend gedicht „De Waarheid en Ezopus” wordt zijn naam ook genoemd:

„Dat 's vast een zoon van Maziton,”
Herneemt een grijze paai.
„Het heugt me, dat die pas begon.
Dat was uitnemend fraai.

Dan danst m'er zeker op de koord,
Of goochelt uit de tasch,
En brengt een hoen uit bekers voort,
Met hokus-pokus-pas.”

G. LZG.

Vraag.

Tegen het eind van 1843 begon 't hommeles te worden.

Feuilleton N. R. Cour.

21 Febr. 1880.

Wat is de afleiding van hommeles?

C. V. D.

Antwoord.

In het jaar 1530 verscheen in Engeland een allegorisch tooneelstuk, dat den titel droeg „Every-Man” (= Iedereen, dus „de Mensch in 't algemeen”). De inhoud is in 't kort als volgt: Every-Man wordt door den Dood aan zijn naderend einde herinnerd. Tevergeefs tracht hij, „Verwantschap,” „Goederen,” „Goede Daden” enz. te bewegen, hem op zijne reis naar de eeuwigheid te vergezellen; zelfs wordt hij ten laatste ook verlaten door „Kennis,” „Sterkte,” „Schoonheid” enz., die beloofd hadden hem te zullen begeleiden.

Dit tooneelstuk, dat ons nu onmogelijk zou kunnen boeien, viel zeer in den smaak van het zestiende-eeuwsch publiek. „Every-Man” werd al spoedig door Jan van Diest of Joannes Diesthemius in het Nederlandsch vertaald onder den titel „Een Comedia ofte spel van Homulus, daer in betoont werdt, wat loon dat de sonde gheeft.” (Het Lat. woord *homullus* beteekent „mensch,” „menschje” in verachtelijken zin). In 't Latijn werd „Every-Man” vertaald door den Keulenaar Christian Sterck en in het Duitsch door Jaspas Gennep. Nog in de laatste helft der 17e eeuw verschenen in ons land nieuwe drukken van den Homulus. De naam van dit stuk werd dan ook weldra spreekwoordelijk: wanneer 't ergens met een mensch geheel verkeerd scheen te gaan, zei men: „'t gaat met hem ook als in Homulus” en later „'t gaat met hem ook „Homulus” of „'t is Homulus met hem.” Dit Homulus (of Homullus) werd in den volksmond tot *hommeles*. Bij Huygens komt het woord voor in de Korenbloemen I, 603 (geciteerd door Oudemans in zijn Woordenboek) „Hoe ister *hommeles*?” (= niet in orde).

G. LzG.

Vraag.

Is er een vaste regel voor het plaatsen van 't betr. voornw. in zinnen als:

Wien (wie) ik 't zeg, mag 't halen.

Wie (wien) 't weet, geef ik 't enz.

De spraakkunsten geven daaromtrent weinig of niets bepaalds aan.

C. V. D.

Antwoord.

De bedoeling van den geachten inzender is klaarblijkelijk: „Is er een vaste regel voor het plaatsen van 't betr. voornw. in een bepaalden naamval” enz.

Het antwoord luidt: ongetwijfeld. — De volzin „Wien ik 't zeg, mag 't halen” bestaat uit een onderwerpszin (Wien ik 't zeg)

en een hoofdzin (— mag 't halen); het onderwerp van den hoofdzin is dus een *zin*; werd die zin weergegeven door één enkel woord (zelfst. naamw. of voornaamwoord) dan zou dat woord natuurlijk in den eersten naamval staan (b. v. *Jan* mag het halen; *hij* mag het halen). In plaats evenwel van een enkel woord in den eersten naamval, hebben wij met een geheelen zin te doen; die *geheele zin* is onderwerp. Daarom behoeven echter niet alle woorden uit dien zin in den 1e naamv. te staan; heeft men den zin: „Wien ik 't zeg, mag 't halen” dan is dus „Wien ik 't zeg,” onderwerp, „mag 't halen” gezegde. Het onderwerp is op zichzelf ook een zin, en wij ontlede dien natuurlijk aldus: „Ik” onderwerp, „zeg” gezegde, „'t” lijdend voorwerp, „wien” voorwerp (of bepaling) in den derden naamval. Er bestaat volstrekt geen reden om *wien* in den eersten naamval te plaatsen; onderwerp toch van „mag 't halen” is niet „Wie” maar „wien ik 't zeg.” Bedoelt men in dezen zin dus met, „wien” een persoon van 't *mannelijk* geslacht, dan moet men schrijven „Wien ik 't zeg, mag 't halen.”

„Wie 't weet, geef ik 't.” Deze volzin bestaat uit een voorwerpszin of bepalingzin (eigenlijk een persoonlijk-voorwerpszin) („Wie 't weet”) en een hoofdzin („geef ik 't).”

Werd „wie 't weet” door een enkel woord (hem, Willem) weergegeven, dan zou dat enkele woord in den derden naamval staan, wij hebben echter weer een zin, waarin een onderwerp (*wie*, dus 1e nmvl.), een gezegde (weet) en een lijdend voorwerp ('t) voorkomen. Die geheele zin (*wie 't weet*) is eene bepaling van den hoofdzin (ik geef 't); maar 't woordje *wie* op zich zelf is dat niet en staat dan ook geenszins met den hoofdzin in de eene of andere naamvalsbetrekking.

G. LzG.

Vraag.

Logische ontleding van de regels 3, 4, 5 en 6 van het volgende vers:

- 1 Is 't overdénken goed, het òverdenken niet:
- 2 Hij ziet zich zelven uit, die al te lang doorziet,
- 3 Ons oog verdrinkt in 't werk, daar 't moed' in is gezwommen,
- 4 En ons vernuft bezwijmt, gelijk die, hoog geklommen,
- 5 Met schrik teruggezien en weten niet waarheen,
- 6 Om hals en doen geheel te brengen naar beneèn

Antwoord.

De regels 3—6 bevatten een samengestelden volzin, die bestaat uit:
a een hoofdzin: *Ons oog verdrinkt in 't werk.*

- b* een bijvoeglijken bijzin, die het woord „werk” bepaalt:
daar 't moed in is gezwommen;
- c* een hoofdzin, aaneenschakelend verbonden aan *a*:
en ons vernuft bezwijmt;
- d* een vergelijkenden, bijwoordelijken bijzin, door het voegwoord „gelijk” aan hoofdzin *c* verbonden:
gelijk die met schrik teruggezien;
- e* den beknopten bijzin: *hoog geklommen*, die volledig kan worden gemaakt 1e. als bijvoeglijke bijzin, het aanwijzend voornaamwoord „die” bepalende: die, welke geklommen zijn”; 2e als onderstellende bijwoordelijke bijzin, het gezegde van zin *d* bepalende: die, „indien zij hoog geklommen zijn.”
- f* een vergelijkenden, bijwoordelijken bijzin, samengetrokken met zin *d* en evenals deze aan den hoofdzin *c* verbonden: en (*gelijk die*) *weten niet waarheen;*
- g* een beknopten doelaanwijzenden bijwoordelijken bijzin, dienende tot bepaling van het woord *waarheen* (zin *f*):
Om hals en been geheel te brengen naar beneén.
- Volledig zou de zin luiden: Opdat zij hals en been geheel naar beneén mogen brengen.”
- Eene verdere analyse, in onderwerp, gezegde, voorwerp en bepalingen, levert geene moeilijkheden op. Alleen wenschen wij er nog op te wijzen, dat in zin *f* het woord *waarheen* kan worden aangemerkt als een *elliptische voorwerpszin* (zij weten niet, *waarheen zij zullen gaan*. Beschouwt men het woord *waarheen* als zoodanig dan wordt zin *g* natuurlijk eene bepaling van dien elliptischen voorwerpszin.

G. LzG.

Vraag.

Wanneer is *het* in zinnen als: *ik ben het* onderwerp, wanneer behoort het tot het gezegde?

Antwoord.

Herinneren wij ons den eenvoudigen regel, dat een woord, hetwelk de zaak vertegenwoordigt, waarvan iets gezegd wordt, *onderwerp* is, dan hebben wij een zeker middel om te bepalen, of wij met een naamwoordelijk gezegde dan wel met een onderwerp te doen hebben.

Beschouwen wij eerst den zin, *ik ben het* als antwoord op de vraag *Wie klopt daar?*

De vrager hoort kloppen; er moet iemand zijn, die dat kloppen tweeebrengt en daarom wordt de vraag gedaan *Wie klopt daar?*

= *Wie is de kloppende?* Daarop volgt als antwoord: *die kloppende ben ik* = *ik ben die kloppende* = *ik ben het*. Het is duidelijk, dat hier gesproken wordt over den kloppende (= *het*); daarom moet dan ook *het* onderwerp zijn en is *ben ik* het gezegde.

Volgt het antwoord *ik ben het* echter op een vraag, als: Zijt gij een geneesheer? dan verandert de zaak. De vrager spreekt dan niet in de eerste plaats over een geneesheer, maar over den persoon tot wien hij het woord richt; luidt het antwoord dus „ik ben het” (= ik ben een geneesheer), dan moet weder de persoon over wien gesproken wordt (in dit geval „ik”) onderwerp zijn.

Volgt de zin „ik ben het” als antwoord op eene vraag, dan zal het onderwerp van dit antwoord reeds uit de vraag zijn op te maken; het gezegde kan natuurlijk naar gelang van omstandigheden veranderen. Vergelijk:

Wie klopt daar? HET (onderwerp) is Jan; HET is Piet; Willem is HET; hij is HET; ik ben HET.

Zijt gij geneesheer? IK (onderwerp) ben geneesheer; IK ben geen geneesheer; IK ben koopman; IK ben het.

In zinnen, waarin *het* een bijvoeglijk naamwoord vervangt, kan 't natuurlijk nooit onderwerp zijn, maar is het steeds naamwoordelijk gezegde.

Zijt gij jong? *Ik ben het.* *Ik* is onderwerp: *ben het* (= ben jong) is gezegde. G. Lzg.

Vraag.

Mausthurm of Musthurm?

Zie N. en Z. Jrg. V bl. 275.

In No. 3 Jrg. '79 van de „Deutsche Dichterhalle” behandelt prof. Th. Zimmermann „Die Sagen des Rheinstromes” en geeft de volgende verklaring van „Mäusethurm”: „Die nächste Veranlassung zu der Entstehung des Märchens dürfte in einem sprachlichen Missverständnis zu suchen sein. Der Thurn heisst in den alten Handschriften „musthurm” von „Mus” = Speise, Proviant, oder wie Andere wollen, von einem Wort, das ein schweres Geschütz bedeutet. Dieses Musthurm war den späteren Generationen nicht mehr verständlich: das Volk legte sich die Sache in seiner Weise zurecht und machte aus dem ursprünglichen Proviantthurm einen Mäusethurm.

Wie heeft gelijk, S. N. N. de uitlegger van „N. en Z.” of Zimmermann? A. L.

Antwoord.

Op louter taalkundige gronden is de zaak moeilijk te beslissen. Het Hoogduitsehe woord Maut (= tol, belasting), luidde in het Middelhoogd. *mâte* en in het Oudhoogduitsch *mûta*. Naast den vorm *mâte* komt in het Middelhoogd. echter ook de vorm *muoze*. Dat *muoze-turm* tot Mäusethurm verbasterde is zeer goed mogelijk.

Professor Zimmermann kan zich echter beroepen op het woord *Mus*, Middelhoogd. en Oudhoogd. *muos*, dat oorspronkelijk „spijs”, „voedsel”, en later „brijachtige, gekookte spijs”, beteekende. *Muos-turm* kon óók tot *Mäusethurm* verbasteren.

Daar de taal dus niet beslist, zullen wij de zaak nog even van eene andere zijde beschouwen en de vraag stellen: Wat is waarschijnlijker, dat men in den Rijn een toren bouwde om van de voorbijvarende schepen tol te kunnen eischen of dat men dien toren bestemde tot . . . bewaarplaats van proviand? Het laatste wil er bij ons niet in, daar men toch zeker vrij wat practischer voorraadschuren kon bouwen, als men ze noodig had. Voorloopig leggen we ons liever neder bij de verklaring in een vorigen jaargang van Noord en Zuid gegeven. G. Lzg.

Vraag.

Hoe verklaart men de volgende uitdrukkingen?

Uit: „Het Huis Lauernesse.”

- a. „Of is het noodig, dat men scheure eer men geneest en dat men vertrappe, om te *zuiren*?” (blz. 137). Wat beteekent dit *zuiren*?
- b. „. . . en waarlijk, *uit aanzien daaraf* is het wel goed, dat ze nog *marren* met de bruiloft.” (blz. 151).
- c. „Het is zoo groote schade niet, dat hij *de kaproen op den tuin gehangen heeft*, voor zoo knap een' persoon als deze Heer, en die nog zoo jeugdig is.” (blz. 262).

Worden deze uitdrukkingen nog gebruikt?

Hoe zijn zij ontstaan?

S.

J. S. Jz.

Antwoord.

- a. In de uitgave van „het Huis Lauernesse” door den Heer J. S. Jz. gebruikt, komt op blz. 137 werkelijk het woord *zuiren* voor; dit is echter eene drukfout. In andere drukken (b. v. in de uitgave van Mevr. Bosboom—Toussaint's werken, verschenen bij de Gebr. Cohen) leest men op blz. 63: „Of is het noodig, „dat men scheure eer men geneest, en dat men vertrappe, om te *ZUIVEREN*?” Hierdoor verdwijnt de moeilijkheid.
- b. *Uit aanzien daaraf* beteekent zooveel als: „uit dat oogpunt bekeken”, „wanneer men van dat standpunt redeneert”. Deze uitdrukking komt zeker hoogst zelden voor en is om het gebruik van *af* in de beteekenis van *van* niet aan te bevelen. Vroeger werd *af* evenwel meermalen = *van* gebezigd.

Marren beteekent „talmen”, „dralen” en wordt in het hedendaagsche Nederlandsch nog dikwijls gebruikt.

c. *De kaproen op den tuin hangen of de kap op den tuin hangen* beteekent „het kloosterleven vaarwel zeggen”. De „Kaproen” is de monnikskap; wordt deze door een geestelijken op den tuin (d. i. omheining, schutting) gehangen, dan blijkt het, dat die geestelijke zich op de gemakkelijkste manier van de ken-teekenen zijner waardigheid ontdoet. Misschien heeft men bij „tuin” gedacht aan de omheining, die het klooster omgaf; een monnik ontvlucht en hangt bij het verlaten van het klooster zijn kaproen op aan de schutting, die den hof omgeeft.

G. Lzg.

Vraag.

Dr. Cosijn zegt (Nederl. Spraakk. § 23), dat de *ij* in *-lijks toonloos* is. Van Dale (Nedl. Spraakk. § 3) en Dr. Van Helten (Kl. Nedl. Spraakk. § 9) noemen alleen de *ij* in *lijk* toonloos, terwijl V. D. bovendien beweert, dat de *ij* in *desgelijks*, *insgelijks* enz. *niet* zonder klemtoon mag worden uitgesproken (zie noot blz. 3). Wie heeft gelijk?

S.

J. S. Jz.

Antwoord.

Bepaald *ongelijk* heeft geen van drieën. Alleen heeft Dr. Cosijn zich het nauwkeurigst uitgedrukt en is de uitspraak van Dr. Van Helten zeer onvolledig. Dr. Cosijn zegt niet, dat de *ij* in *lijks* toonloos is, maar dat de *ij* toonloos is in de UITGANGEN *lijk* en *lijks*. Hieruit volgt, dat in woorden als *dag-e-lijks*, *nauw-e-lijks*, *jaar-lijks*, werkelijk een doffe of toonlooze klinker (voorgesteld door het teeken *ij*) voorkomt. Wat Van Dale nu opmerkt omtrent de woorden *desgelijks*, *insgelijks* enz. is volkomen juist; die *ij* is NIET toonloos, en dat is volstrekt niet in strijd met den regel door Dr. Cosijn gegeven. In *desgelijks* en *insgelijks* toch hebben wij niet te doen met een stam *desg(e)* en *insg(e)*, voorzien van het achtervoegsel *-lijks*, maar met samenstellingen van *gelijk(s)*. Hetzelfde geldt voor woorden als *der-gelijke*, *soort-gelijke* enz., waar de *ij* dus ook *niet* als een toonlooze klinker mag worden uitgesproken.

G. Lzg.

Vraag.

Wat is de afleiding van *encyclopedie*, *kabeljauw*, *sterrenwichelâar*, en *endeldarm*?

H. M.

Antwoord.

Encyclopedie is samengesteld uit drie Grieksche woorden: uit het partikel *ἐν* (*in*) en de zelfst. naamwoorden *κύκλος* (*kring*) en *παίδεια*

(*wetenschap, geleerdheid*). Men zou het woord *encyclopedie* door *leerkring* kunnen weergeven, d. w. z. een kort, afgerond begrip van eene of meer wetenschappen.

Kabeljauw is door metathesis (letteromzetting) ontstaan uit *bakel-jauw*; het laatstgenoemde woord is het Baskische *bacallaôa*. De Basken waren, naar het schijnt, de eersten, die zich op de kabeljauwvangst toelieden.

Sterrenwichelaar. Het woord *wichelaar*, Angelsaksisch *wiglêre* = waarzegger, is afgeleid van een oud *wich* of *wig* (Angelsaksisch *wîg*), dat *heilig, gewijd* beteekende. (Onze woorden *wijden, wij-water, wierook* behooren tot denzelfden stam). *Wichelaar* zal vroeger in het Nederlandsch *wiegelaar* geluid hebben, blijkens het woord *wiegeling*, dat *wichelarij* beteekende: „hi navolchde die wijghelingen” (Bijbel van 1477, II Chronieken, 33 vers 6). Met *wichelaar* heeft men klaarblijkelijk eerst een priester aangeduid; daarna een heidensch priester, een waarzegger. Sterrenwichelaar is dus hij, die waarzegt uit de sterren.

Endeldarm is *eindeldarm, einddarm*, het laatste van den darm. Evenzoo gevormd was het vroeger gebruikelijk woord *endelweers* (= *eindvers, laatste gedicht*). De uitdrukking „iemand zijn endelvers lezen” beteekende „iemand dooden” en, meer letterlijk, „de laatste gebeden bij iemand opzeggen.” Bewijsplaatsen zijn te vinden in Oudemans' Bijdrage tot een Middel- en Oudnederlandsch Woordenboek, II, 241, 242.

G. LZG.

D a g b r o e r.

Op ons schrijven aan prof. Dr. Nicolaas Beets, den intiemsten vriend van Hildebrand, om de beteekenis van het woord *dagbroer* te vernemen, ontvingen wij een schrijven, waaraan wij het volgende ontleenen:

„Het wordt waarlijk tijd, dat Hildebrand een commentaar schrijft op de Camera Obscura en ik zal er hem toe opwekken, daar van alle kanten vragen om opheldering komen, nu voor dit, dan voor dat. Een „dagbroer” was in zijn tijd een St. Nicolaas-koek, voorstellende een potsige figuur (hansworst of derg.) die, om te groeten, zijn muts van 't hoofd nam.”

RED.

Opmerkingen.

Op blz. 52 van den 6en jaargang van Noord en Zuid wordt, naar aanleiding eener vraag voorkomende op blz. 317 van den 5en jaargang, eene onderscheiding tusschen *om* en *zonder*, *na* en *voor* gemaakt, die m. i. niet bestaat, want *om* is hier evengoed voorzetsel als *zonder*, *na* en *voor*. Wel is waar, heeft *om* in „Ik eet om te leven” eene beteekenis, die niet overeenkomt met die van ’t voorzetsel *om* in: „Ik loop om de tafel”; maar het heeft zeer veel overeenkomst met de beteekenis van datzelfde voorzetsel in: „Ik schrijf *om* belet; want zetten wij hiernaast den zin: „Ik schrijf om belet te vragen”, dan blijkt uit die voorbeelden, dat de beteekenissen van *om* hier zeer dicht bij elkander liggen; beide drukken toch, met het substantief of den infinitief vereenigd, het doel van de handeling *schrijven* uit. Is nu *om* voorzetsel in den eersten zin dan is er geen reden om het in den tweeden niet eveneens een voorzetsel te noemen.

Het is ook waar, dat *om*, in onze tegenwoordige taal verandert in *opdat*, als de beknopte bijzin tot eenen volledigen gemaakt wordt, vroeger was dit echter zoo niet. In ’t middelnederlandsch toch leest men:

Ende *om dat* hem God gheleiden must,
Soe gaven si hem drincken allegader
Ende bevalen den hemelschen vader.

St. Geerden Minne vs. 296.

Ik ben een weerwolf, dats waer. . .
Ende *om dat* ghijs ghelooft te bat,
So tast hier achter, hoe dat
Mi een groot staert uut wast.

Lsp. 13. III. C. 4 vs. 247.

Alsi int palais quamen si vonden
Dien setel te dien stonden,
Die daer hadde gereet onse Here
Te Josephs behoef wilen ere
Om dat hire in sitten soude.

Lanc. vs. 10763—67.

Om dat si niet en waer vervaert.
Liet hi sijn duvelike ghedane.

Rom. van Alex. B. 10. vs. 134—35.

Evenals men nu uit zinnen, die met *zonder(dat)*, *voor(dat)*, *na(dat)* beginnen, beknopte zinnen kan vormen, kan men ook uit bovenstaande zinnen, die met *om dat* beginnen, beknopte zinnen maken, die met *om* aanvangen: *om* het beter te gelooven, *om* erin

te zitten, *om* haar niet te vervaren. *Om* doet dus hier denzelfden dienst als *zonder*, *voor* en *na*.

Op welke wijze men nu ook het ontstaan der beknopte bijzinnen beschouwt, *om*, *zonder*, *voor* en *na* zijn altijd voorzetsels.

Wordt de infinitief met te opgevat als naamwoordelijke infinitief, dan is hij een substantief en staat onder de beheersching van *om*, *zonder*, *voor* en *na* en deze woorden zijn dus voorzetsels.

Stelt men dat de zinnen, aanvangende met *zonder* (dat), *voor* (dat), *na* (dat) en *om* (dat), bestaan uit een voorzetsel met eenen zelfstandigen bijzin, die met *dat* begint; of beschouwt men *dat* als aanwijzend voornw., waarvan de beteekenis door de woorden achter *dat*, wordt uitgedrukt; altijd doen toch de woorden *om*, *zonder*, *voor* en *na* denzelfden dienst. Zij verliezen alle in den beknopten bijzin de voegwoordelijke natuur, die zij in den volledigen bijzin door den invloed van het relatief partikel *dat* vertoonen, en blijven voorzetsels.

Op blz. 53 onder no. 9 leest men verder dat *dood* in „Ik schiet den haas dood”, noch bijv.nw., noch bijw., maar slechts een deel der samenstelling doodschietsen is. 't Moet echter toch als deel der samenstelling tot eene of andere woordsoort behooren, en als zoodanig is 't bijv.nw. 't Is waar, dat *dood* en *blauw* geen eigenschappen van den haas en de deur *zijn*, die zij *gedurende* het schieten en het verwen vertoonen; maar 't is ook waar, dat *dood* en *blauw* eigenschappen van den haas en de deur *worden*, *tengevolge* van het schieten en het verwen. Daar nu *blauw* in „De deur *wordt* blauw” evengoed een adjectief is als in: „De deur *is* blauw”, zijn ook *dood* en *blauw* in de genoemde zinnen bijv.nw. Beide woorden zijn bepalingen van gesteldheid en drukken eene eigenschap uit, die het onderwerp *tengevolge* der werking vertoont.

't Zou echter ook mogelijk kunnen zijn, dat *dood* in *doodschietsen*, *doodslaan* een substantief was, evenals *stuk* in *stukslaan* en *stuksnijden*. *Stukslaan* toch is ontstaan uit het Mnl. *te sticken slaen* dat voorkomt in.

Die wolf sloech te sticken ende scoert. Esop. 2 vs. 17. *Te sticken slaen* werd achtereenvolgens *tsticken slaen*, *tsticksluen*, *stickslaan*, *stukslaan*; het voorzetsel viel dus weg evenals in *scheepgaan* van *te schepe gaen*, *weggaan* van *an weg gaan*. Dit nu kan ook geschied zijn met *te doot* in *te doot slaan*, eene uitdrukking, die eveneens in 't Mnl. voorkomt en in dat geval zou *dood* in *doodslaan* en *doodschietsen* ook substantief zijn.

Van Helten noemt echter *dood* in *dood slaan* adjectief. Nederl. spraakkunst. 3e druk 1e deel §§ 58. c.

Uit den ouden tijd.

In een der kerkelijke actaboeken van de gemeente Nisse vinden wij aⁿ. het volgende:

„Alsoo van S. L. gemeret is en verstaen wort dat se niet alleen is luij, ondochtich, clapachtich en boven haer staet tot pracht en moijissen genegen: maar ooc gantsch stout en fier van spreken, ja ooc teenemaal haveloos wulps en dertel van woorden en gelaet, daer van verscheijden preuven noch onlangs gebeurt alhier sijn gemelt geworden, soo is goetgevonden dat se daer over sal leetwesen be-toonen enz.”

En verder:

„Een seker vrouwspersoon ooc boven hare staet in lichtveerdige pracht onlanx een cleet heeft laten maken, en oversulx oorsake van veel opsprake gegeven heeft, dat men haar ernstig bestraffen en sal waarschouwen van des Heeren tafel sich t' onthouden enz.”

Deze uittreksels geven uit een taalkundig oogpunt beschouwd o. a. aanleiding tot eenige opmerkingen.

Vooreerst blijkt, dat te dien tijde de *z* niet gebruikt werd en men daarvoor de verwantschapse *s* bezigde; zooals blijkt uit *alsoo*, *sijn*, *se*, *seker*, *sich*.

De beide proeven geven voorts het bewijs, dat men toen reeds wankelde bij de verlenging van de *a*. Terwijl in de eerste zonder uitzondering de Vlaamsche schrijfwijze *ae* voorkomt, vindt men die in de tweede slechts een enkele maal, n.l. in *staet*. Daarentegen vindt men *laten*, *maken*, *tafel*, *haar* enz.

Dat men de letter *k*, wanneer zij gevolgd werd door een anderen medeklinker, oudtijds door *c* verving, is bekend. Vandaar *gemerct* enz., doch ook op 't eind van een woord, gelijk bij *ook*, werd zij door *c* vervangen, daarom *ooc*.

In de eerste proeve staat *onlangs*; in de tweede *onlanx*. Ook vindt men daar *oversulx*.

De *x* vervangt *ks*. In *onlanx* echter *gs*; doch dit is slechts schijnbaar. *Lang* wordt hier als *lank* uitgesproken. Met bijvoeging van *s* bekomt men dus 't zelfde geval.

Ondochtich is een verouderd woord. Toch is hier nog in zwang *wandochtig* in dezelfde beteekenis, waarin eerstgemeld woord gebezigd is, n.l. als: *onbeschaafd*, *ongemanierd*. — Waarschijnlijk is het verwant met *ondeugd*, *niet deugen*.

In *moijissen* vindt men een voorbeeld, dat de uitgang *is* verbonden wordt met een bijvoegelijk naamwoord. Thans heeft dit alleen plaats bij een werkwoord, waardoor de daad van de werking be-teekend wordt.

In *dertel* wordt eene klankverwisseling aangetroffen, gelijk aan *hert* voor *hart*. In de volkstaal vindt men thans deze verwisseling niet meer.

Preuen voor *proeven* wordt evenmin meer gehoord.

Luij, *moij* en *verseheid* bewijzen, dat de *i* op 't eind der woorden steeds door eene *j* gevolgd werd.

Nisse, 20 Aug. '83.

J. KOUSEMAKER Pz.

Woorden en uitdrukkingen in Zuid-Nederland.

(Zie VI. 105 -- 9.)

Het is eene waarheid, dat onze Vlaamsche schrijvers, soms woorden en uitdrukkingen bezigen, die bij de Hollanders eene geheel andere beteekenis hebben. Gedeeltelijk waar is het ook, dat, voor de eenheid der taal, het te wenschen ware, dat de Vlamingen sommige woordbeteekenissen der Hollanders overnamen. Doch dan mochten deze, bij gene, nu en dan ook een lesje komen nemen, want overbekend is het, dat de Noord-Nederlanders, schatrijk zijn aan bastaardwoorden en vreemde uitdrukkingen, terwijl de Zuid-Nederlanders daar bij maar rentenierkens zijn.

Het verwondert mij nochtans, dat in Noord-Nederland: *prijzen*, *wetsprijzers*, enz., vreemd zijn, en *taxeeren*, *taxateurs*, enz. er burgerrecht verkregen hebben.

Prijzen en schatten (van dezelve beteekenis) zijn hier overbekend. Mej. Loveling is echter in dwaling, als zij het woord *prijzing* (= het *waardeeren*) gebruikt. *Prijzing* is onbekend en bestaat voorzeker niet. Het juiste woord is *prijzij* (oudtijds *prijzie*). De dichter Ledeganck in zijn vertaald burgerlijk wetboek schrijft het zoo; insgelijks Van Assche in een „handboek voor den Notaris”: zoo ook prof. Heremans van Gent. Daarbij is, in de gemeenzame taal *pryzy* (*ie*-klank) een alledaagsch woord.

De abt Olinger, in zijn woordenboek (oude spelling) heeft: *prijzèren*, *prijzèring*, *prijzeerder*, enz. in den zin van *waardeeren*, *schatten*. Deze woorden worden nooit gebruikt. *Prijzen* (prees, geprezen), *prijzing*, beteekent bij hem: hoogachten, loven.

Oudenburg.

V. MONTMORENCY.
